

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ
VE
TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ**

GAMZE GİZEM AVCIOĞLU

2502120054

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Gamze Gizem AVCIOĞLU Numarası : 2502120054
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Fars Dili ve Edebiyatı Danışmanı : Prof.Dr.Ali GÜZELYÜZ
Tez Savunma Tarihi : 14.02.2018 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "Sa'di-yi Şirâzî'nin Hayatı, Eserleri ve Türk Edebiyatındaki Yeri"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ		Kabul
2- Prof. Dr. Mehmet ATALAY		Kabul
3- Prof. Dr. Azmi BİLGİN		Kabul
4- Prof. Dr. Ali TEMİZEL		Kabul
5- Prof. Dr. Yusuf ÖZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Ümran AY		
2- Yrd. Doç. Dr. Güller NUHOĞLU		

ÖZ

SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

GAMZE GİZEM AVCIOĞLU

XIII. yüzyılda yaşamış İran’ın en büyük şairlerinden Sa‘di-yi Şîrâzî, yazmış olduğu eserlerle sadece Fars edebiyatında değil dünya edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Sa‘di-yi Şîrâzî’nin eserleri arasında bulunan “Bûstân” ve “Gülistân” Türk edebiyatındaki birçok şair ve yazarı etkilemiştir. Bu iki eserin Türk edebiyatına pek çok tercümesi ve şerhi yapılmış ve Osmanlı dönemi medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Manzum-mensur olarak kaleme alınan “Gülistân” eserine sözlükler ve nazîreler yazılmıştır.

Sa‘di-yi Şîrâzî hakkında gerek Türk gerekse Fars edebiyatında birçok çalışma yapılmıştır; fakat derinlemesine incelenmemiştir. Bu çalışmada Sa‘di-yi Şîrâzî’nin yaşadığı döneme, hayatına, üslûbuna, eserlerine, Türk, Fars ve Batı edebiyatındaki izlerine değinilmiştir. Sa‘di-yi Şîrâzî, Anadolu’da yetişmiş bir şair olmadığından Türkçe kaynaklarda onun hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır bu bakımdan hayatı ve eserleri hakkında Farsça kaynaklardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmada Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin Türk edebiyatındaki etkileri ele alınmıştır. Bunun için tezkireler, divanlar ve nazîre mecmuaları taranmıştır. Türk edebiyatında, Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin etkisinde kalan fakat günümüze kadar hakkında çalışma yapılmamış divan şairleri de incelenmiştir. Türk edebiyatında “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerine yapılan tercüme ve şerhler için kütüphanelerdeki yazma eserlerden yararlanılmıştır. Böylece Türk okuruna Sa‘di-yi Şîrâzî’nin Türk kültür ve edebiyatındaki yansımalarını tanıtmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sa‘di-yi Şîrâzî, Türk Edebiyatı, Bûstân, Gülistân, Sa‘di Etkisi.

ABSTRACT

BIOGRAPHY, WORKS OF SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ AND HIS PLACE IN TURKISH LITERATURE

GAMZE GİZEM AVCIOĞLU

Sa'di-yi Şîrâzî, one of the greatest poets in Persia who lived in XIII. century, has an important place not only in Persian literature but also in world literature with his works. "Bûstân" and "Gülistân", two of his works, are important works which have influenced many poets and authors in Turkish Literature. These two works have been translated and expounded many times in Turkish Literature. They were taught as a course book at madrassahs in the Ottoman period. Dictionaries and parallels were written for "Gülistân" which was written up as poetic- prosaic.

Many works have been done on him in both Turkish and Persian Literature, but he hasn't been investigated deeply. In this study, the period when he lived, his life, works and traces in Turkish, Persian and West literature were mentioned. Since he wasn't a poet who grew up in Anatolia, there isn't much information about the poet in Turkish sources and in this respect, Persian sources were used for his life and works.

Sa'di-yi Şîrâzî and his works constitute the article and the effects of his works on Turkish Literature and his life were discussed. Collection of biographies, divans and magazines of parallels were scanned for this. The poets who were under the influence of him and his works but whose works haven't been searched were investigated. Handwriting works in the libraries were made use of for the translations and expositions for "Bûstân" ve "Gülistân" in Turkish Literature. Thus, it was aimed to introduce the reflection of him in Turkish culture and literature to the Turkish reader.

Key Words: Sa'di-yi Şîrâzî, Turkish Literature, Bûstân, Gülistân, The Effect of Sa'dî.

ÖNSÖZ

Yaklaşan Moğol tehlikesi dolayısıyla birçok edîp ve şairin Şîrâzî'ı terk ettiği bir dönemde yaşayan Sa'di-yi Şîrâzî, Şark-İslâm coğrafyasında kaleme aldığı eserlerle, adı günümüze kadar ulaşmış büyük şairlerdendir. Yazdığı eserler arasında adından en çok bahsettiren “Bûstân” ve “Gülistân” gerek Türk gerekse Batı edebiyatında derin izler bırakmakla kalmamış, âdeta dünya edebiyatına mâl olmuştur.

Hikemî ve ahlâki yönü oldukça fazla olan “Bûstân” ve “Gülistân” eserleri içerdiği didaktik hikâyelerle edebiyatımızın temel kaynaklarından. Sa'di-yi Şîrâzî'nin “Bûstân” ve “Gülistân” kadar adı zikredilmeyen eserleri de, içinde barındırdığı ahlâki öğretiler açısından okunması gereken özgün eserlerdendir. Fakat bu eserler Türk edebiyatında fazla etki bırakmamıştır. Bunun nedeni, “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerinin Osmanlı dönemi medreselerinde ders kitabı olarak okutulması ve halkın daha kolay anlamasını sağlamak için şerh ve tercüme edilmesidir. Türk eğitim sisteminde bu derece ilgi görmüş bu iki eser, birçok şairin divanlarında kendini göstermiştir. Sa'di-yi Şîrâzî'nin diğer eserlerinden üslûp ve içerik açısından ayrılarak manzum-mensur olarak kaleme alınan “Gülistân”ın Türk edebiyatındaki etkisi inkâr edilemez.

Çalışmamız bir giriş ve onu izleyen üç bölümden oluşmaktadır. Giriş'te Sa'di-yi Şîrâzî'nin yaşadığı dönemin siyasî yapısı hakkında bilgi verildikten sonra dönemin sosyal ve edebî hayatı ele alındı. Birinci bölümde Sa'di-yi Şîrâzî'nin hayatından, üslûbundan ve Fars edebiyatında etkilendiği ve etkilediği şairlerden bahsedildi. İkinci bölümde Sa'di-yi Şîrâzî'nin eserleri hakkında bilgi verildikten sonra eğitim alanında “Bûstân” ve “Gülistân”ın rolüne değinildi. Türk ve Batı edebiyatında bu eserler üzerine yapılmış tercüme ve şerhlerden söz edildi. “Gülistân” eserine yazılan belli başlı nazîreler ve sözlükler hakkında bilgi verildi. Üçüncü bölümde ise Sa'di-yi Şîrâzî'nin Türk edebiyatındaki etkileri tezkirelerde, divanlarda ve nazîre mecmualarında Sa'dî adı altında üç ana başlıkta incelendi. Böylece

çok geniş bir alanı içine alan Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin Türk edebiyatına etkileri bu üç ana başlıkla sınırlandırıldı.

Çalışmamızda transkripsiyon sistemi, ikinci bölümde yer alan nazîreler ve “Bûstân” ve Gûlistân” eserine yapılan şerh ve tercümeleer kısmında, üçüncü bölümde ise tezkire, divan ve nazîre mecmualarında geçen şiirlerde ve bibliyografik açıklamalarda kullanıldı.

Çalışma süresince bana özveri ile yardım eden ve her anlamda bilgisinden yararlandığım danışman hocam sayın Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ’e şükran borçlu olduğumu belirtmek isterim. Öğrencilik ve meslekî hayatımda yardımlarını esirgemeyen tüm hocalarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gamze Gizem AVCIOĞLU

İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
I. SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASAL YAPI.....	1
II. SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SOSYAL VE EDEBÎ HAYAT.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI.....	14
1.2.SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN ÜSLÛBU.....	30
1.3.FARS EDEBİYATINDA SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ ŞAİRLER.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN ESERLERİ.....	73
2.1.1.MANZUM ESERLER.....	75
2.1.1.1.Bûstân.....	75
2.1.1.2.Gazeller (Gazeliyyât).....	107
2.1.1.3.Farsça ve Arapça Kasideler (Kasâid-i Fârsî-'Arabî).....	110
2.1.1.4.Mersiyeler (Merâsî).....	112
2.1.1.5.Habsiyyât ve Mecâlisü'l-Hezel.....	112
2.1.1.6.Rubâîler (Rubâiyyât).....	112
2.1.1.7.Kıt'alar (Kıta'ât/ Mukatta'ât).....	113
2.1.1.8.Sâhibiyye.....	114
2.1.1.9.Mesnevîler (Mesneviyyât).....	114
2.1.1.10. Müsellesler (Müsellesât).....	115
2.1.1.11. Mülemma'lar (Mülemma'ât).....	115
2.1.1.12. Tercî-i Bendler (Tercîât).....	116
2.1.1.13. Müfredler (Müfredât).....	116
2.1.2.MENSUR ESERLER.....	117
2.1.2.1.Gülistân.....	117
2.1.2.2.Risâleler (Resâil).....	150
2.1.2.3.Takrîr-i Dîbâce.....	150
2.1.2.4.Beş Meclis (Mecâlis-i Pencgâne).....	151
2.1.2.5.Hükümdarlara Öğütler (Nasîhatü'l-Mülûk).....	152
2.1.2.6.Akıl ve Aşk Risâlesi (Risâle-i 'Akl u 'İşk).....	153

2.1.2.7.Enkiyânû'ya Nasihatler (Der Nasihat-i Enkiyânû)	153
2.1.2.8.Risâle-i Sultan Âbâkâ.....	154
2.1.2.9.Takrîrât-ı Selâse (Risâle-i Selâse/Se Risâle).....	154
2.1.3.SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'YE NİSPET EDİLEN BİR ESER.....	156
2.1.3.1.Kerîmâ.....	156
2.1.4.EĞİTİMDE BÛSTÂN VE GÛLİSTÂN	160
2.1.5.TÛRK EDEBİYATINDA BÛSTÂN ADLI ESERE YAPILAN TERCÛMELER	
.....	162
2.1.5.1.BÛstân Adlı Eserin Tamamına Yapılan Manzum TercÛmeler	162
2.1.5.1.1.Za'îfî Efendi (16. YÛzyıl), Bâğ-ı Behişt	162
2.1.5.1.2.Abdî (16. YÛzyıl), BÛstân TercÛmesi	166
2.1.5.1.3.Mehmet İzzet Paşa (19. YÛzyıl), Gonca-i BÛstân	168
2.1.5.1.4.Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu (20. YÛzyıl), Çiçek Bahçesi	170
2.1.5.1.5.Naci Tokmak (21. YÛzyıl), BÛstân	172
2.1.5.2.BÛstân Adlı Eserin Manzum Muhtasar TercÛmeleri	174
2.1.5.2.1.Hoca Mes'ûd (14. YÛzyıl), Ferhengnâme-i Sa'dî	174
2.1.5.2.2.Abdî (16. YÛzyıl), Bâğçe	177
2.1.5.2.3.Ömer İhyâüddîn Efendi (19. YÛzyıl), Bâkûre.....	179
2.1.5.2.4.Ahmed Mâhir Efendi (19.YÛzyıl),TercÛme-i BÛstân	182
2.1.5.3.BÛstân Adlı Eserin Seçme Hikâye ve Beyit TercÛmeleri	183
2.1.5.3.1.Gülşenî-i Saruhânî (15. YÛzyıl), Râznâme (Makâlât-ı Gülşenî).....	183
2.1.5.3.2.Hâzım (19. YÛzyıl), BÛstân-ı Sa'dî'den Nazmen TercÛme	185
2.1.5.3.3.Şeyh Vasfî (19.YÛzyıl), Hikemiyyât-ı İslâmiyye ve Reyâhîn	187
2.1.5.3.4.Tâhirü'l-Mevlevî (20. YÛzyıl), TercÛmeleri	190
2.1.5.3.5.Mehmed Âkif Ersoy (19-20.YÛzyıl), TercÛmeleri	194
2.1.5.4.Satırlı BÛstân TercÛmeleri	199
2.1.5.4.1.Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinde Mustafa Con A 690	
Numaralı TercÛme	199
2.1.5.4.2.Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 3806 Numaralı	
TercÛme	199
2.1.5.5.Mensur BÛstân TercÛmeleri.....	201
2.1.5.5.1.Kilisli Rıfat Bilge (20. YÛzyıl), BÛstân ve GÛlistân	201
2.1.5.5.2.Yâkup Kenan Necefzâde (20. YÛzyıl), BÛstân GÛlistân.....	202
2.1.5.5.3.Hikmet İlaydın (20. YÛzyıl), BÛstân TercÛmesi.....	203
2.1.5.5.4.Kâmil Akça (21. YÛzyıl), Bostan ve GÛlistân	204
2.1.5.5.5.Ahmet Metin Şahin (21.YÛzyıl), Bostân.....	204
2.1.5.5.6.İbrahim Ülger (21. YÛzyıl),Şeyh Sadî-i Şirâzî Işığın Kaynağı Doğu-3	205
2.1.5.5.7.Hicabi Kırlangıç (21. YÛzyıl), Bostan	205
2.1.5.5.8.Azmi Bilgin (21.YÛzyıl), Bostan TercÛmesi	206
2.1.6.TÛRK EDEBİYATINDA BÛSTÂN ADLI ESERE YAPILAN ŞERHLER .	208
2.1.6.1.Surûfî Muslihuddîn Mustafa (16. YÛzyıl), Şerh-i BÛstân.....	208
2.1.6.2.Sûdî-i Bosnevî (16. YÛzyıl), Şerh-i BÛstân	212

2.1.6.3.Şem'î Şem'ullâh (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân	216
2.1.6.4.Hevâyî-i Bursevî (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân.....	219
2.1.6.5.Mehmed Rahmî b. Ahmed (19. Yüzyıl), Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bûstân .	220
2.1.6.6.Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil (20. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân.....	221
2.1.6.7.Tâhirü'l-Mevlevî (20. Yüzyıl), Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti.....	222
2.1.7.TÜRK EDEBİYATINDA GÜLİSTÂN ADLI ESERE YAPILAN	
TERCÜMELER.....	224
2.1.7.1.Gülistân Eserinin Tamamına Yapılan Tercümeleler.....	224
2.1.7.1.1.Seyf-i Sarâyî (14. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi.....	224
2.1.7.1.2.Sibicâbî (14. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi.....	225
2.1.7.1.3.Emîr Seyyid 'Alî el-Huseynî (15. Yüzyıl), Reyâhînü'l-Kulûb	226
2.1.7.1.4.Za'îfî (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Nigârîstân ve Hadîka-i Sebzîstân	227
2.1.7.1.5.Mecîdî Abdülmecîd b. Şeyh Nâsuh (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Gülzâr Der	
Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfezâr	229
2.1.7.1.6.Ebü'l-Kâsim Mehmed b. Ahmed (16. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân.	229
2.1.7.1.7.Hocazâde Es'ad Mehmed (17. Yüzyıl), Gül-i Handân (Gülistân	
Tercümesi)	230
2.1.7.1.8.Hasan Rızâyî (17. Yüzyıl), Cûy-ı Rahmet (Tercüme-i Gülistân).....	232
2.1.7.1.9.Hocazâde Es'ad Mehmed (17.Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân	233
2.1.7.1.10.Mehmed b. Huseyin Revânî (17. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân-ı Sa'dî	
.....	234
2.1.7.1.11.Süleymân Es'ad Efendî (17. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi	234
2.1.7.1.12.Mehmed Sâmi (18. Yüzyıl), Gülefsân (Gülistân Tercümesi)	235
2.1.7.1.13.İbrahim Babadağ (18. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi	236
2.1.7.1.14.Mehmed Saîd Efendi (19. Yüzyıl), Mülîstân	237
2.1.7.1.15.İzzet-Ahmed Sâib (19. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân-ı Sa'dî	238
2.1.7.1.16.İlyâs Saîd b. Fasîh (20. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân.....	239
2.1.7.1.17.Kilisli Rıfat Bilge (20. Yüzyıl), Bostan ve Gülistan	240
2.1.7.1.18.Niğdeli Hakkı Eroğlu (20. Yüzyıl), Gülsuyu	241
2.1.7.1.19.Hikmet İlaydın (20. Yüzyıl), Gülistân	242
2.1.7.1.20.Yâkup Kenan Necefzâde (20. Yüzyıl), Bostan Gülistan.....	243
2.1.7.1.21.Mehmet Kanar (21. Yüzyıl), Sa'di-i Şîrâzî Gülistân	244
2.1.7.1.22.Adnan Karaismailoğlu (21. Yüzyıl), Sa'dî, Gülistân	245
2.1.7.1.23.İbrahim Ülger (21. Yüzyıl), Şeyh Sadî-i Şîrâzî Işığın Kaynağı Doğu-3	
.....	246
2.1.7.1.24.Kâmil Akça (21. Yüzyıl), Bostan ve Gülistân	246
2.1.7.1.25.Azmi Bilgin (21.Yüzyıl), Gülistân.....	246
2.1.7.1.26.Yavuz Keskin (21.Yüzyıl), Sufi Bilgeliği-Gülistân	247
2.1.7.1.27.Hicabi Kırlangıç (21.Yüzyıl), Sa'di-i Şîrâzî, Gülistân.....	248
2.1.7.2.Gülistân Adlı Eserin Muhtasar Tercümeleri	249
2.1.7.2.1.Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs (15. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi.....	249
2.1.7.2.2.Za'îfî (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Bûstân-ı Nesâyih	250

2.1.7.2.3.Hilmi (16. Yüzyıl), Bahrü'l-Kemâl.....	252
2.1.7.2.4.Kâtib İbrahim (16. Yüzyıl), Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa'di	253
2.1.7.2.5.Tab'î Sipahîzade Ali Efendi (18.Yüzyıl), Gülistân Tercümesi.....	254
2.1.7.2.6.Mehmed Rıfat b. 'Abdullah (19. Yüzyıl), Tercüme-i Bazı Hikâyât-ı Gülistân	254
2.1.7.2.7.Sâfi Efendi (19. Yüzyıl), Cidâl-i Sa'dî bâ-Müddeî	254
2.1.7.2.8.Sâfi Efendi (19. Yüzyıl), Ezher-i Gülistân.....	255
2.1.7.2.9.Mustafa Vâzih Amasî (19.Yüzyıl), Güldeste-i Gülistân Hediyyeten li'l- İhvân	255
2.1.7.2.10.Osman Faik (19. Yüzyıl), Güzide-i Gülistan	256
2.1.7.2.11. Şeyh Vasfi (19.Yüzyıl), Hikemiyyât-ı İslâmiyye ve Reyâhîn.....	256
2.1.7.2.12.Ahmed Hilmi (19.Yüzyıl), Tercüme-i Hikâye-i Müştzen.....	258
2.1.7.2.13.Mehmed Âkif Ersoy (19-20. Yüzyıl), Tercümeleri.....	258
2.1.7.2.14.Tâhirü'l-Mevlevî (20. Yüzyıl), Tercümeleri.....	260
2.1.7.2.15.Ahmet Esat (20. Yüzyıl), Bugünkü İstanbul Şivesi ile Türkçe Sadi'nin Gülistân'ı.....	262
2.1.7.2.16.İbrahim Alâeddin Gövsa (20. Yüzyıl), Şeyh Sa'di	262
2.1.7.2.17.Mehmed İhsan (20. Yüzyıl), Sevgi ve Gençlik.....	263
2.1.7.2.18.Ahmet Metin Şahin (21.Yüzyıl), Gülistân	263
2.1.7.2.19.Gülistân Tercümesi (Mütercimi bulunmamaktadır).....	264
2.1.7.2.20.Ebyât-ı Gülistân (Mütercimi bulunmamaktadır).....	264
2.1.7.3.Arapça Tercümeler.....	265
2.1.7.3.1.Yusûf el-Muhallâ (19. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân.....	265
2.1.8.TÜRK EDEBİYATINDA GÜLISTÂN ADLI ESERE YAPILAN ŞERHLER	266
2.1.8.1.Gülistân Eserinin Dîbâcesine Yazılan Şerhler	266
2.1.8.1.1.Lâmî Çelebi (16. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân	266
2.1.8.1.2.Mevlânâ Rüşdî Karahisarî (16. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân ...	272
2.1.8.1.3.Pîr Hamdî (16. Yüzyıl), Hutbe-i Şerh-i Dîbâce-i Gülistân	273
2.1.8.1.4.Vehbî Muhammed b. İbrahim Telli (17. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân	273
2.1.8.1.5.Safvet (18. Yüzyıl), Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân	274
2.1.8.1.6.Hüseyin Hüsnî Efendi (19. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân.....	276
2.1.8.2.Gülistân Adlı Eserin Muhtasar Şerhleri	277
2.1.8.2.1.Şâhidî İbrahim (16.Yüzyıl), Gülistân Şerhi	277
2.1.8.2.2.Sûdî-i Bosnevî (16.Yüzyıl), Risâle-i Sûdî.....	278
2.1.8.2.3.İsmail Hakkı Bursevî (17.Yüzyıl), Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa'dî.....	279
2.1.8.2.4.Mahremî Çelebî Bursavî, Şerh-i Ebyât-ı Gülistân	280
2.1.8.3.Gülistân Adlı Eserin Tamamına Yapılan Şerhler.....	280
2.1.8.3.1.Şem'î Şem'ullah (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân.....	280
2.1.8.3.2.Sûdî-i Bosnevî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân	285

2.1.8.3.3.Kefevî Hüseyin Efendi (16.Yüzyıl), Bûstân-ı Efrûz-ı Cinân Şerh-i Gülistân.....	288
2.1.8.3.4.Hevâyî-i Bursevî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân	289
2.1.8.3.5.Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisarî, Şerh-i Gülistân	290
2.1.8.3.6.Hasan Kâfi Akhisârî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân	291
2.1.8.3.7.Mahmûd Tâlî b. Muhammed (19.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân.....	292
2.1.8.3.8.Cafer Tayyâr b. Ahmed Sâlim (19. Yüzyıl), Zübde-i Gülistân ile Rehber-i Gülistân	293
2.1.8.4.Arapça Şerh Yazarlar	295
2.1.8.4.1.Ya'kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân	295
2.1.8.4.2.Muharrem Çelebi Bursevî, Şerh-i Ebyâtü'l-'Arabiyye fî Gülistân-ı Sa'dî	296
2.1.8.4.3.Surûrî Muslihuddîn Mustafa (16. Yüzyıl), Şerh-i Gülistân	297
2.1.8.4.4.Derviş İdris b. Yusuf, Şerh-i Müşkilât-ı Gülistân	299
2.1.8.5.Farsça Şerh Yazarlar	299
2.1.8.5.1.Kani'î, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân	299
2.1.8.5.2.Ayşî Mehmed Efendi (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân.....	299
2.1.9.GÜLİSTÂN ADLI ESERDEN SEÇMELER	301
2.1.9.1.Müntehabât-ı Gülistân, Müstensihî bilinmiyor	301
2.1.9.2.Müntahabap Habip (19. Yüzyıl), Müntahabât-ı Gülistân / Müntahabât-ı Habip.....	301
2.1.9.3.Babanzâde Ahmed Na'îm (19-20.Yüzyıl), Yeni Müntahabât-ı Gülistân	302
2.1.9.4.Ali Nazîma (19-20.Yüzyıl), Yeni Müntehabât-ı Gülistân.....	302
2.1.10.GÜLİSTÂN SÖZLÜKLERİ	304
2.1.10.1.Kitâb-ı Lugat-i Gülistân (16. Yüzyıl).....	304
2.1.10.2.Müşkilât-ı Gülistân (16. Yüzyıl).....	304
2.1.10.3.Miftâh-ı Gülistân (18. Yüzyıl)	304
2.1.10.4.Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî (18. Yüzyıl).....	305
2.1.10.5.Ahmed Mazhar, Gülistân ve Lugat-i Güldeste.....	306
2.1.10.6. Lugat-i Gülistân	306
2.1.11.BATI EDEBİYATINDA SA'DÎ.....	308
2.1.12.SA'DÎ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN GÜLİSTÂN ADLI ESERİNE YAZILAN BELLİ BAŞLI NAZİRELER.....	317
2.1.12.1.TÜRK EDEBİYATINDA.....	317
2.1.12.1.1.Kemal Paşazâde, Nigârîstân.....	317
2.1.12.1.2.Fazlî Ali Çelebi (Kara Fazlî), Nahlistân	321
2.1.12.1.3.Kâsım b. Ahmed-i Koncâî, Fetihnâme.....	323
2.1.12.1.4. Muḥammed Efendi, Muḥammed Efendi Nazîresi	323
2.1.12.1.5.Şeyh Şücâ' Gürânî, Sünbülîstân.....	323
2.1.12.1.6.Çorlulu Zarîffî, Râhatü'l-Ervâh.....	323
2.1.12.1.7.Mehmed Fevzî, Bülbülîstân	324

2.1.12.1.8.Mehmed Şevket Efendi, Sünbülîstân	325
2.1.12.2.FARS EDEBİYATINDA.....	325
2.1.12.2.1.Mevlânâ Mu'inüddîn Isferâyînî, Nigâristân.....	325
2.1.12.2.2.Ubeyd-i Zâkânî, Ahlâku'l-Eşrâf	325
2.1.12.2.3.Mecd-i Hâfî, Ravza-i Huld: Hâristân	326
2.1.12.2.4. 'Abdurrahman Câmî, Bahâristân	327
2.1.12.2.5.Emîr Huseynî Herevî, Nüzhetü'l-Ervâh.....	328
2.1.12.2.6. Kâzî Ahmed b. Muhammed b. 'Abdulgaffâr Kazvînî, Nigâristân.....	328
2.1.12.2.7.Mevlânâ Seyda-yi Belhî, Kitâb-ı Mevlânâ Seyda-yi Belhî.....	328
2.1.12.2.8.Bîdil, Çehar 'Unşûr-Nikât-Ruka'ât	328
2.1.12.2.9.Molla Mîr Kâri-yi Geylânî, Ensû'l-'Âkılîn (Ğâfilîn)	329
2.1.12.2.10.Mîr Kamerüddîn, Şekeristân	329
2.1.12.2.11. 'Abdürrezaq Bîg-i Dünbülî, Hadâiku'l-Cinân yâ Tecziyetü'l-Ahrâr ve Tesliyetü'l-Ebrâr	329
2.1.12.2.12.Nûr 'Alîşâh, Câmî'ül-Esrâr	330
2.1.12.2.13.Mîrzâ Âkahân-ı Kirmânî, Rızvân.....	330
2.1.12.2.14.Şâhib 'Alî Abâdî, Hikâyât	330
2.1.12.2.15.Muhammed Şerîf Haşmet, Gülistân.....	330
2.1.12.2.16. 'Alî Muhammed Münşî, Şekeristân	331
2.1.12.2.17.Mîrzâ Ebu'l-Kâsım Kâimmağâm-ı Ferâhânî, Munşe'ât-ı Kâimmağâm	331
2.1.12.2.18.Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî, Munşe'ât-i Fâzıl Hân.....	331
2.1.12.2.19.Mîrzâ Ca'fer Burûcirdî, Genc-i Şâyegân	332
2.1.12.2.20.Mîrzâ Habîbullâh Kâânî, Perîşân	332
2.1.12.2.21.Mağmûd Mîrzâ Kâçâr, Sünbülîstân.....	333
2.1.12.2.22.Huseyin Vâ'iz-i Kâşifi, Ravzatü's-Şühedâ	333
2.1.12.2.23.Huseyin Vâ'iz-i Kâşifi, Ahlâk-ı Muhsinî.....	334
2.1.12.2.24.Mağmûd Zâtî Nişâbûrî, Şikâyetnâme	334
2.1.12.2.25.Mollâ Terzî, Ma'denü'l-Cevher	334
2.1.12.2.26. 'Enâyetullâh Âl-i Muhammed Şâlih, Behâr-i Dâniş	334
2.1.12.2.27.Muhammed Şerîf b. Şemseddîn, Hazân ve Behâr, Seracü'l-Munîr ..	335
2.1.12.2.28.Muhammed Huseynî, Zinetü'l-Mecâlis	335
2.1.12.2.29.Beğordâr Mağmûd Turkmen Ferâhî, Mağbûb el- Kûlub yâ Şemse ve Kahkaha.....	335
2.1.12.2.30. Vişâl-i Şîrâzî, Şubh-i Vişâl	335
2.1.12.2.31.Mîrzâ Rızâ Kûlihân Hidâyet, Riyâzü'l-Muhibbîn.....	336
2.1.12.2.32.Mîrzâ Ahmed Vaçâr, Encümen-i Dâniş.....	336
2.1.12.2.33.Ceyhûn-i Yezdî, Nemekdân.....	336
2.1.12.2.34.Mîrzâ 'Alî b. Mîrzâ Bâkır Vâ'iz , Harâbât-ı Fakîr.....	336
2.1.12.2.35.Mîrzâ İbrâhîm, Mülîstân Gülistân.....	337
2.1.12.2.36.Şükrullâh-ı Şîrvânî, Nahlistân.....	337
2.1.12.2.37. 'Alî Ekber Ferâhânî, Bahâristân.....	337

2.1.12.2.38. 'Alî Ekber Ferâhânî, Cân-ı Cihân	337
2.1.12.2.39. 'Alî Ekber Ferâhânî, Hâristân	338
2.1.12.2.40. 'Abdulvahab b. 'Alî Eşref, Gülistân.....	338
2.1.12.2.41.Emîr Seyyid Huseyin Ebîverdî, Enîsü'l-'Âşîkîn.....	338
2.1.12.2.42.Edîb Kirmânî , Mîrzâ Kâsım b. Zeynelâbidîn, Hâristân.....	338
2.1.12.2.43.Zeynü'l-Âbidîn Şîrvânî, Bustânun li'l-Ârifîn ve Gulistânun li'l-Âbidîn	339
2.1.12.2.44.'Abdulbâkî Mûsevî İşfahânî, Hıcla-i Hâyâl	339
2.1.12.2.45.Münşî Har Gopal, Tazmîn-i Gülistân.....	339
2.1.12.2.46.Hurremî-yi Tebrîzî, Ravzat'ül-'Uşşâk	339
2.1.12.2.47.Muhammed b. Şeyh 'Alî Bîdevâzî, 'Işık u Muhabbet.....	340
2.1.12.2.48.Müellifi belli değil, Çemen'ârâ	340
2.1.12.2.49.Sa'dî-i Lâhûrî, Tarîku'l-Hakîka	340
2.1.12.2.50. Feridûn-i Tevellelî, et-Tefâşil	340

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TÜRK EDEBİYATINDA SA'DÎ ETKİSİ.....	341
3.1.1. Tezkirelerde Sa'dî ve Etkisi.....	341
3.1.2. Divanlarda Sa'dî ve Etkisi	347
3.1.3. Nazîre Mecmualarında Sa'dî	407
SONUÇ	419
KAYNAKÇA	422
ÖZGEÇMİŞ.....	471
DİZİN.....	472

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.e.	: Aynı eser
a.y.	: Yazara ait son zikredilen yer
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
G.	: Gazel
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
K.	: Kaside
Kt.	: Kıt'a
M.	: Miladi
M.E.B.	: Millî Eğitim Bakanlığı
Mh.	: Muhammes
Ms.	: Mesnevî
No.	: Sayı
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
T.	: Tercî-i Bend
Tb.	: Terkîb-i Bend
Tah.	: Tahmis
t.y.	: Tarih yok
vr.	: Varak
Yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASAL YAPI

Ebû Muhammed Muşerrefuddîn (Şerefuddîn) Muslih b. 'Abdullah b. Muşerref es-Sa'di-yi Şîrâzî, Firdevsî'den (ö.411/1020) sonra Fars edebiyatı semasında parlamış en büyük şairdir.¹ Ölümünden bu yana o kadar zaman geçmesine rağmen Fars edebiyatında önemli bir yere sahip olan Sa'di-yi Şîrâzî'nin Şîrâz'dan ayrılış nedenini ve eserlerinde anlattığı hikâyeleri daha iyi anlamamız bakımından şairin yaşadığı dönemdeki siyâsî olayları bilmek oldukça önemlidir.

İran'ın eski saltanatlarının beşiği olan Fars eyaleti, Abbasi hilafeti döneminde de beş büyük şehrini Sasanilerin bıraktığı şekilde korumuştur. Bu eyalette yer alan şehirlerden en önemlileri İstahr, Yezd ve Sa'di-yi Şîrâzî'nin de doğduğu şehir olan Şîrâz'dır.²

Selçuklu dönemine gelindiğinde ise devlet inkırâz devresinde Fars'ı tam bir kontrol altında tutmakta güçlük çekmektedir. Bu yüzden Fars'taki son atabeglerin hemen hepsi bağımsızlık kazanmak için fırsat aramışlar ve şehzadelerin birbirleri ile mücadelelerinden yararlanan Salgurlular, bu ortamda devletlerini kurmuşlardır.³

Sa'dî'nin çocukluğu ve gençliği Salgurlu devleti hükümdarı Atabeg Sa'd b. Zengî (ö. 623/1226) zamanında geçmiştir. Atabeg Sa'd b. Zengî zamanı, Salgurluların en parlak dönemidir fakat o dönemde de siyâsî mücadeleler devam etmiştir. Atabeg Sa'd b. Zengî ile Kirman'da Salgurlu hâkimiyetinin temelleri atılmış ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Isfahan ele geçirilmiştir.⁴ Fakat hicrî VII. yüzyılın başlarında Sa'd b. Zengî başkentten uzaklaşınca Azerbaycan Atabeg'i (İldenizliler) ve bir süre sonra da Sultan Gıyâseddîn (ö.643/1246) orduları ile saldırmış, çok kan

¹ Zebihullâh-i Safâ, **Târîh-i Edebiyyât-i İrân**, C.II, Tahran, İntişârât-i Firdevs, 1372, s.125.

² Henri Massé, **Tahkîk der Bâre-yi Sa'dî**, çev. Muhammed Hasan Mehdivî-yi Erdebîlî ve Gulâm Huseyin Yûsufî), Tahran, İntişârât-i Tûs, 1364, s.18.

³ Erdoğan Merçil, **Fars Atabegleri Salgurlular**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. IX.

⁴ Erdoğan Merçil, "Salgurlular", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVI, 2009, s.30.

dökmüş ve başkenti de yağmalamıştır.⁵ Ayrıca Harzemşahlar da Fars bölgesine akınlar düzenlemiş ve Şîrâz'a kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine Atabeg Sa'd b. Zengî, Harzemşahların hâkimiyeti altında olan Irak-ı Acem'e hâkim olmak için harekete geçmiştir.⁶

Harzemşahlar bunu duyunca Semerkant'tan hızlı bir şekilde yardıma gelmişler ve Rey'de Fars Atabeg'ini bozguna uğratarak hapsedmişlerdir. Fakat sonra Harzemşahlar, Fars eyaletini fethetmekten vazgeçmiş, onun yerine Bağdat'a gidip Sa'd b. Zengî'den yıllık haraç ve İstahr'ı almak istemişlerdir. Bunun üzerine hapsedtikleri Sa'd b. Zengî'yi de serbest bırakmışlardır.⁷

Bu olaydan sonra Sa'd b. Zengî, oğlu Ebû Bekir'in (ö. 658/1260) isyanı ile karşılaşmıştır. Nedeni, babasının Harzemşahlar ile uzlaşmasıdır. Baba ve oğul İstahr kalesi yakınlarında birbirlerini yaralamışlar, Ebû Bekir esir düşmüş ve İstahr kalesine hapsedilmiştir. Bir süre sonra, Sa'd b. Zengî de Harzemşahlar hâkimiyetine başkaldırmıştır.⁸

Sa'dî, böyle bir ortamda yetişmiştir ve Bağdat'a gitme kararını Şîrâz'daki bu karışıklıklardan ötürü vermiştir. Sa'dî eğitimi için Bağdat'a gitmiştir ve eğitimini tamamladıktan sonra Şîrâz'a döndüğünde hükümdar Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'dir.⁹

Ebû Bekir Sa'd b. Zengî dönemine bakıldığında ise hükümdar bazen halife ile bazen de Moğollar ile uzlaşmıştır; fakat ülkeyi o günlerde her yerde hâkim olan kargaşadan adalet ve tedbirle uzak tutmuştur. İzdihâmın ve ayaklanmaların meydana geldiği o yıllarda Fars bölgesinin emniyetli bir yer olması, her yerden insanın Şîrâz'a gelmesini sağlamıştır.¹⁰

⁵ Altaf Huseyin Halî, **Hayât-i Sa'dî**, çev. Seyyid Nasrullah-i Surûş, Neşriye-i Bungâh-i Dâniş, 1316, s.3.

⁶ Merçil, a.g.e., 2009, s. 30.

⁷ Massé, a.g.e., s.22.

⁸ Huseyin Mîr Ca'ferî, "Salguriyân ve Câygâh-i Ânân der Târîh-i Îrân", **Câmi'e-Şinâsî-i Kârbordî**, No:9, 1377, s.27.

⁹ Ziyâ Muvahhid, **Sa'dî**, Tahran, İntişârât-i Nilûfer, 1392, s.64.

¹⁰ 'Abdulhuseyin Zerrînkûb, **Hadîs-i Hoş-i Sa'dî**, Tahran, İntişârât-i Suhen, 1386, s.30.

Yaşadığı dönemin siyasî-sosyal olayları hakkında eserlerindeki hikâyelerinden bilgi edindiğimiz Sa'dî, Şîrâz'ın Ebû Bekir Sa'd b. Zengî zamanında ne kadar güvenli bir yer olduğunu "Bûstân" adlı eserinde, şu beyitlerle dile getirmiştir:

گر از فتنه آید کسی در پناه ندارد جزین کشور آرامگاه
فَطُوبَى لِبَابِ كَبَيْتِ الْعَتِيقِ حَوَالِيهِ مَنْ كَلَّ فَجَّ عَمِيقِ¹¹

Fitneden kaçıp sığınmaya gelen kimse

Bu ülkeden başka huzurlu yer bulamaz

Ne mutlu o kapıya ki Beytül-Atîk gibi,

Bütün uzak yollardan gelen çevresinde toplanır.¹²

Sa'dî, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'nin zamanını yine "Bûstân" adlı eserinde şu şekilde övmüştür:

بعهد تو می بینم آرام خلق پس از تو ندانم سرانجام خلق¹³

Halkın huzurunu senin döneminde görüyorum.

Halkın sonu senden sonra ne olur bilmiyorum.

Sa'dî "Gülistân" adlı eserinde de Şîrâz'da hâkim olan huzuru şu şekilde dile getirmiştir:

اقلیم پارس را غم از آسیب دهر نیست تا بر سرش بود چو تویی سایه خدا

امروز کس نشان ندهد در بسیط خاک مانند آستان درت مأمن رضا¹⁴

¹¹ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Kulliyât-i Sa'dî**, der. Muhammed 'Alî Furûgî, Tahran, İntişârât-i Semîr, 1392, s. 127.

¹² Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, çev. Hicabi Kırılanoğlu, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012, s.13.

¹³ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bûstân**, der. Muhammed 'Alî Furûgî, Tahran, Neşr-i Pervân, 1389, s.26.

¹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.15.

Üzerinde Allah'ın senin gibi bir gölgesi oldukça

Fars ülkesine zamanın afetinden üzüntü yoktur

Bugün yeryüzünde senin ülken gibi gönül rızasıyla güven içinde

Yaşanılacak başka bir yer gösteremez kimse¹⁵

Şîrâz'a döndükten sonra Sa'dî'nin kasidesinde söylemiş olduğu bir başka beyit de şu şekildedir:

سعدی اینک به قدم رفت و به سر باز آمد مفتی ملت اصحاب نظر، باز آمد¹⁶

Sa'dî şimdi ayağıyla gitti ve istekle

Görüş sahiplerinin müftüsü geri geldi

Yukarıda geçen beyitlerden de anlaşıldığı üzere Şîrâz'ın huzurlu bir yer olmasında önemli bir rol oynayan Ebû Bekir Sa'd b. Zengî, Hülâgû'ya (ö.663/1265) Bağdat'ın fethi için ordu göndermiştir. Sa'dî, Bağdat'ın viran oluşundan ötürü Moğollara sitem etmiştir ve Moğollara Ye'cûc demiştir. Ye'cûc, Kehf suresinde de geçmektedir.¹⁷

Kehf suresinin doksan üçüncü ve doksan dördüncü ayeti şu şekildedir:

İki dağ arasına ulaşınca, bunların önünde neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu.

Dediler ki: "Ey Zu'l-Karneyn, Ye'cûc ve Me'cûc, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar, onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?"¹⁸

¹⁵ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Gülîstan**, çev. Hicabi Kırılancık, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013, s.7.

¹⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.574.

¹⁷ Şîrûs-i Şemîsâ, "Sukût-i Sa'dî", **Bâ Kâfile-yi Şevk**, İntişârât-i Sutûde, 1393, ss.699-700.

¹⁸ Kur'ân, Kehf Suresi, ayet 93-94.

Zu'l-Karneyn onların bozgunlarını yok etmek için demirden set yapmış Ebû Bekir de Ye'cûc'ü yok etmek için altından set yapmıştır.¹⁹ Sa'dî, bunu "Bûstân" adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

سکندر به دیوار روئین و سنگ بکرد از جهان راه یاجوج تنگ
تو را سد یاجوج کفر از زرسنت نه رویین چو دیوار اسکندرست²⁰

İskender tunçtan ve taştan duvar yaptı

Ye'cûc'ün yolunu dünyaya dar etti.

Senin küfür Ye'cûc'ünün Seddi altındandır

İskender'in duvarı gibi tunçtan değildir.

Bağdat'ı fetheden Hülâgû, halifeyi ve çocuklarını kılıçtan geçirmiştir.²¹ Sa'dî de el-Musta'sım Billâh'ın vefatından duyduğu üzüntüyü yazmış olduğu mersiyede şu şekilde dile getirmiştir:

آسمان را حق بود گر خون بگیرید بر زوال ملک مستعصم امیر المؤمنین²²

Allah gökyüzünden yeryüzüne kan yağdırırsa

Ülkenin haraplığından müminlerin emini el- Musta'sım'a sığınırısın

Bağdat'ın fethinden iki sene sonra H.658'de Ebû Bekir Sa'd b. Zengî vefat etmiştir. Yerine geçen oğlu Sa'd b. Ebû Bekir'in (ö.658/1260) de 12 gün sonra vefat etmesinden sonra yerine çocuk yaştaki Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir (ö.660/1262) geçmiştir.²³

Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir, hüküm sürdükten iki yıl sonra vefat edince yerine bu kez devlet erkânının ve ordunun isteği ile Muhammed Şah b. Salgur Şah getirilmiş; fakat kısa bir süre sonra Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir'in annesi Terken

¹⁹ Şemîsâ, a.g.e., 1393, s.700.

²⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.128.

²¹ Altaf Huseyin Halî, a.g.e., s.6.

²² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.619.

²³ Tahsin Yazıcı, "Sa'dî", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, M.E.B. Basımevi, C.X, 1966, s.37.

Hatun tarafından atabeglikten uzaklaştırılmıştır. Tahta bu kez de Selçuk Şah (ö.662/1263) geçmiştir. Moğollarla savaşmayı tercih eden Selçuk Şah, Hülâgû'nun emriyle öldürülmüştür. Sa'd b. Ebû Bekir'in kızı Âbiş Hatun (ö. 685/1286) atabeg ilân edilmiştir ve Hülâgû'nun oğlu ile evlenmiştir. Bu olaydan sonra git gide Salgurlular zayıflamış ve bölge Moğol hakimiyeti altına girmiştir.²⁴

²⁴ Merçil, a.g.e., 2009, s.30.

II. SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SOSYAL VE EDEBÎ HAYAT

Fars bölgesini hâkimiyeti altına alan Salgurlular döneminde uzun süren taht kavgaları olmuştur. Sekiz yıl süren Tekle’nin kardeşi Sa‘d b. Zengî ile Tuğrul arasındaki taht mücadelesinden Sa‘d b. Zengî’nin galip çıkıp Fars bölgesinin hâkimiyetini ele geçirdiği dönemde Sa‘di-yi Şîrâzî dünyaya gelmiştir.²⁵

Sa‘dî, Şîrâz’den ayrılıncaya kadar ailesinin yanında yaşamıştır. Evleri şehrin en iyi yerinde, hali vakti iyi olanların ikamet ettiği bir mahallede yer alıyordu.²⁶ Sa‘dî’nin yaşadığı dönemde Şîrâz, zahitlerin elinde bulunmaktaydı; fakat gerçekte Şîrâz’ı zahitlikten çok ahlâksızlık yönetiyordu. Zahitlerin ve sûfilerin suçlandıkları riyakârlık, şehrin iç yüzünü gösteriyordu. Şehrin her köşesinde ahlâksızlık vardı.²⁷

620-621/1223-1224 yıllarında Sa‘dî’nin çıktığı uzun yolculuk şehrin içinde bulunduğu karmaşadan dolaydır. Çünkü Harzemşahlara, şehri kargaşaya sürüklemesi ve İran’a yaklaşan Moğol tehdidi âdeta Fars bölgesini de tehlikeye atmıştır.²⁸ Salgurlular gibi yerel hanedanlıklar bu tehlikeyi her daim uzakta tutmaya çalışmışsa da yaklaşan Moğol saldırısından halk da tedirgin olmuştur.

Sa‘dî’nin ilk gençlik yılları İran’a yapılan Moğol saldırılarının başladığı zamana denk gelmektedir. İlk Moğol saldırısı H. 616 yılı olarak kaydedilmiştir. Bu durumda, Sa‘dî, VI. yüzyılın sonlarında doğmuş olsa 20 yaşında olacaktır, bazılarının dediğine göre doğum tarihi H. 606 yılı olsa o zaman da 10 yaşında olacaktır.²⁹

Yaklaşan Moğol tehlikesi nedeniyle Sa‘dî’nin hayatının ilk yıllarında yaşadığı vahşet ve ızdırap onu bir hayli etkilemiştir. Bu yüzden Sa‘dî, Bağdat’a tahsilini

²⁵ Hasan-ı Enverî, *Şûrîde ve bî-Karâr der Bâre-yi Sa‘dî ve Âsâr-i Ū*, Tahran, Neşr-i Katre, 1384, s.20.

²⁶ Şîrîn Beyânî, “Zindegî ve Rûzigâr-i Sa ‘dî”, *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, Tahran, C. III, 1388, s.655.

²⁷ Zerrînkûb, a.g.e., 1386, s.13.

²⁸ Beyânî, a.g.e., s. 655

²⁹ Minûçîhr Dânişpejûh, *Ustâd-i Suhen Sa‘dî*, Tahran, Neşr-i Hemşehrî, 1388, ss.19-20.

tamamlamak için gitmiştir. O dönemde Bağdat, Abbasi hilafetinin ve İslam bilimlerinin en önemli merkezlerindedir.³⁰

Sa'dî'nin gittiği dönemlerde Bağdat'ta da hayat zordur çünkü birkaç yıl önce Maverâünnehir, Horasan ve Irak Moğolların eline geçmiş, İran'ın her yerinden göçmenler Bağdat'a gelmiştir. Bu yüzden nüfus yoğunluğu tüm işleri zorlaştırmıştır. İşsizlik de buna eklenmiştir. Kuşkusuz şehrin emniyeti ortadan kalkmıştır. Hırsızlar, dilenciler, çaresizler şehri emniyetsizliğe terk etmiştir.³¹

Bu sıkıntılara göğüs geren Sa'dî, orada iyi bir eğitim almıştır. Bağdat'taki öğrenim yıllarından ve zamanın en büyük müderris ve şeyhlerinin derslerinden yararlandıktan sonra Mekke, Hicaz, Şam, Lübnan ve Rum tarafına yapmış olduğu uzun yolculuklarına başlamıştır.³²

Sa'dî, uzun yıllar yaptığı yolculuklardan sonra Bağdat'a yaklaşan Moğol saldırısından ötürü Şîrâz'a geri dönmüştür³³ ve bir kasidesinde "Vatanımı güvende, insanların da huzurlu gördüm" diyerek Şîrâz'ın durumu hakkında bilgi vermiştir.³⁴ Bu dönem, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'nin hükümdarlığı dönemine denk gelmektedir. Sa'dî, Şîrâz'a geldikten bir yıl sonra H.656 yılında Bağdat'ın Moğollar tarafından fethedilmesi, Abbasi Devleti halifesinin katledilmesi ve şehirdeki Müslümanların öldürülmesi ile bu olay karşısında duyduğu üzüntüyü Farsça ve Arapça olmak üzere yazdığı iki kasidesinde dile getirmiştir.³⁵

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Fars bölgesine hâkim olan Salgurlular her ne şekilde olursa olsun Moğol saldırısını önlemeyi başarmışlar ve İran kimliğini korumada büyük bir rol üstlenmişlerdir. Şairleri, ilimle ve edebiyatla meşgul olanları

³⁰ Enverî, a.g.e., s.12.

³¹ Zerrînkûb, a.g.e., 1386, s.20.

³² Safâ, a.g.e., s.118.

³³ Abdurresûl Heyrendîş, "Vakt-i Hoş-i Sa'dî", **Mecelle-yi Sa'dî Şinâsî**, Şîrâz, No: 2, s.25.

³⁴ Dânişpejûh, a.g.e., s.19.

³⁵ Heyrendîş, a.g.e., s.25.

himayeleri altına almışlardır.³⁶ Bu bakımdan bu dönemde Fars eyaletinde çok önemli şahsiyetler yetişmiştir.³⁷ Bunlardan bazılarını belirtmek gerekirse şöyledir:

Rûzbihâniye tarikatının kurucusu Rûzbihân el-Baklî'nin (ö.606/1209) pîrlerinden Sirâceddîn Mahmûd b. Halife (ö.1166) Atabeg Sungur döneminin âlimlerindedir.³⁸

İranlı meşhur sûfi, âlim ve şair olan Ebû Muhammed Sadruddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr el-Baklî Fesâ'da dünyada gelmiştir. On yedi, on sekiz yaşlarında tasavvufa yönelmiştir. Sonra Şîrâz'a gelip bir süre Şah Ebû Muhammed el-Cevzak'ın yanında kalmıştır. M.1175 yılında Şîrâz'dan Fesâ'ya dönmüş ve burada yazdığı "Mantiku'l-esrâr bi-beyânî'l-envâr" adlı tasavvufî eserinde Fars bölgesi emiri Tekle b. Zengî'nin (ö. 594/1198) cülûsu için dua etmiştir. Tekle'nin çağrısına uyarak tekrar Şîrâz'a gittiğinde Onun yerine geçen Sa'd b. Zengî'nin takdirini kazanmış ve himayesine girmiştir.³⁹

Eş-Şeyh Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahim b. Muhammed es-Servistânî (ö.620/1223) dönemin bilginlerinden ve şeyhlerindedir. Bu şeyhin Atabeg Ebû Bekir'in ders verme konusunda ona son derece güveni bulunduğu bilgisi yer almaktadır.⁴⁰

Kadı Sirâceddîn Ebu'l-İzz Mukerrem el-Âlâ el-Fâlî (ö.621/1224) de dönemin bilginlerindedir. Ders veren kadı Sirâceddîn'in Arapça şiirleri de vardır. Birkaç kez Hicaz'a gidip Şeyh Şihâbuddîn (ö.632/1234) ile görüştüğü ve hırkasını onun elinden giydiği söylenmektedir.⁴¹

Kadı Şerefeddîn Muhammed b. 'İzzeddîn İshak el-Huseynî (ö.641/1243-1244) yıllarca Şîrâz kadılığı yapmıştır. İtibarı yükseldiğinde mevki ve azametinden korkularak hapsedilmiştir. Dönemin meşhur şeyhlerinden Zeyneddîn Muzaffer b.

³⁶Zâri "Alîbâz, "Berresî-i Üvzâ-i Ferhengî-i Fârs der Devre-i Salguriyân", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bircend, Dânişgâh-i Bircend, 1390, s.4.

³⁷ Geniş bilgi için bkz., Merçil, a.g.e., ss.135-143.

³⁸ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebi'l-Hayr Zerkûb-i Şîrâzî, **Şîrâznâme**, der. Behmen Kerîmî, Tahran, Matbaa-i Rûşenâyî,1310-1350, s.113-114.

³⁹ Nazif Hoca, "Baklî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. IV, 1991, ss. 545-546.

⁴⁰ Zerkûb-i Şîrâzî, a.g.e., s.142.

⁴¹ Cuneyd-i Şîrâzî, Cuneyd b. Mahmûd, **Tezkire-i Hezâr Mezâr**, Tahran, Kitâbhâne-i Ahmedî Şîrâzî, 1364, ss.461-462.

Rûzbihân b. Tâhir Raba'î, Atabeg Sa'd'ın huzuruna gitmiştir ve onun kurtulmasını sağlamıştır.⁴²

‘İzzeddîn Mevdûd b. Muhammed b. Mu’ineddîn Mahmûd (ö.663/1264-1265) dönemin önde gelen mutasavvıflarından olup Zerkûb eş-Şîrâzî adıyla ün kazanmıştır. Babası Hâce Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mu’ineddîn tarafından Şîrâz’a getirilmiştir. O dönem Atabeg Sa'd'ın saltanatına denk gelmektedir. Rûzbihân b. Ebî Nasr ile yakınlığı vardır. Aynı zamanda bu mutasavvıf için adına para da basılmıştır. Rûzbihân b. Ebî Nasr'ın ölümünden sonra Hicaz’a gitmiş ve Evhadeddîn Kirmanî (ö.635/1238) ve Şeyh Rükneddîn Sencânî tarafından destek görmüştür. Bağdat’ta Şeyh Şihâbuddîn Sühreverdî ile görüşmüştür. Şîrâz’a dönüşü Atabeg Ebû Bekir Sa'd'ın saltanatına denk gelmektedir. Yüz bir yaşına gelince vefat etmiştir.⁴³

Kadı Cemâleddîn Ebû Bekir b. Yûsuf b. Ebî Na'im el-Mısırî (ö.653/1255) müftüydü ve Müslümanların şeriat işlerine bakıyordu.⁴⁴ Atabeg Ebû Bekir Sa'd, onu Fars kadılığına tayin etti. Atabeg Ebû Bekir Sa'd'ın onun iyi ahlâkına sonsuz güveni vardı. İtibar elde ettiği eserlerinden biri “Şerh-i Makâmât-i Harîrî” diğeri “Şerh-i Mesâbîh”dir. Kadı Cemâleddîn Ebû Bekir b. Yûsuf b. Ebî Na'im el-Mısırî vefat ettiğinde Şîrâz şehrinin ortasına yaptırmış olduğu meşhur medresesine gömülmüştür. O medrese daha sonra Kadı Cemâleddîn el-Mısırî adıyla ün kazanmıştır.⁴⁵

Fakîh Sâ'ineddîn Hüseyin b. Muhammed b. Selmân (ö.664/1265-1266) dönemin büyük şeyhlerinden bir tanesidir. Kendisine müftü de denmektedir. Yüce Allah'ın yolunda sabreden şeyh, müminler tarafından sevilene kadar çok sıkıntı çekmiştir. Şeyh Şihâbuddîn Sühreverdî'nin tarikatına girmiş, hırkayı ondan giymiştir.⁴⁶

Şeyh Necîbeddîn el-Milleve'ddîn ‘Alî b. Bozkuş (ö.678/1279-1280) dönemin büyük ariflerindedir. Tüccar olan babası Şîrâz’a gelip yerleşmiştir. Bir oğlu olmuş ve

⁴² Merçil, a.g.e., ss. 136-137.

⁴³ Zerkûb-i Şîrâzî, a.g.e., ss. 118-120.

⁴⁴ Şîrâzî, Cuneyd b. Mahmûd, a.g.e., 1364, ss. 386-387.

⁴⁵ Zerkûb-i Şîrâzî, a.g.e., ss.126-127.

⁴⁶ Şîrâzî, Cuneyd b. Mahmûd, a.g.e., 1364, ss.325-326.

adını Necîb koymuştur. Şeyh Şihâbuddîn Sühreverdî'nin yanında bulunmuştur.⁴⁷ Önemli eseri “Avârifü'l-Meârif”tir.⁴⁸

Moğol taarruzundan sonra birçok bilgin Şîrâz'a sığınmışlardır ve dolayısıyla bu şehir birçok önemli şahsiyete ev sahipliği yapmıştır. Bunlar arasında bulunan Kadı Beyzâvî (ö.685/1286), Kutbeddîn Şîrâzî (ö.710/1311) ve Vassâf (ö.730/1329-1330) gibi ünlü şahsiyetler de Şîrâz ilmiye medreselerinde tahsillerini tamamlamışlar; fakat Salgurlu hânedânlığının yıkılmaya yüz tutması üzerine İlhanlılar'ın yanına geçmişlerdir.⁴⁹Bu şahsiyetler şunlardır:

Nâsireddîn ‘Abdullâh b. Ömer Beyzâvî, İran'da Şîrâz yakınlarında Beyzâ şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Babası ‘Abdullah, Fars Atabegi Ebû Bekir b. Sa'd döneminde Fars başkadılığı yapmıştır. Beyzâvî, Şîrâz'da iyi bir tahsil görüp yetiştikten sonra o da babası gibi kadılık mesleğini seçmiş ve burada bir müddet kalıp kadılık yapmıştır. Birçok eseri olan Beyzâvî'nin “Nizâmü't-Tevârih” adını taşıyan eseri Farsça kaleme alınmış olup kısa bir dünya tarihi özelliğini taşımaktadır.⁵⁰ Bir taraftan da talebe yetiştiren ve İslamî ilimlerin hemen hepsine dair birçok eser telif ederek “allâme” unvanı kazanan Beyzâvî'nin güçlü bir şahsiyeti vardır. Birçok kaynak, Beyzâvî'nin Tebriz'de vefat ettiğini belirtmektedir.⁵¹

Kutbeddîn Mahmûd b. Mes'ûd-i Şîrâzî (ö.710/1311) bu dönemde yetişen matematik, tıp, astronomi âlimlerindedir. H.634 yılında Şîrâz'da doğmuştur. Kutbeddîn'in babası Ziyâeddîn Mahmûd b. Mes'ûd Muslih-i Kâzerûnî doktordu. Muzafferiye hastanesinde eğitimin yanı sıra hastaları da tedavi ediyordu. Bu bakımdan Kutbeddîn, amcasının ve babasının yanında tıp eğitimini almıştır.⁵² On yıl sonra kendisini ilmî çalışmalara vermek için hastaneden ayrılmıştır.“El-Kânûn”u

⁴⁷ A.e., ss.372-373.

⁴⁸ Zerkûb-i Şîrâzî, a.g.e., s.132.

⁴⁹ Merçil, a.g.e., s. 140.

⁵⁰ Fahameddin Başar, “Kadı Beyzavî'nin Tarihe Dair Eseri Nizâmü't-Tevârih'in Türkçe Tercümesi Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul, No:35, 1994, ss. 267-268.

⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzâvî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. VI, 1992, s.100.

⁵² Babek Reşnûzâde, “Seyrî der Âsâr-i Kutbeddîn Şîrâzî”, **Mecelle-yi Keyhân-i Ferhengî**, No:250, 1386, s. 58.

şerhlemeye başladığı yıllarda esere ait problemleri çözmek ve bilgilerini geliştirmek üzere 658 /1260 yılı civarında Merâğa'ya gitmiştir. Burada Nasîruddîn-i Tûsî'nin (ö.672/1274) ders halkasına katılıp ondan astronomi ve felsefe dersleri almıştır. Kutbeddîn'in birçok eseri vardır. Tebriz'de vefat etmiştir.⁵³

Şeyh Ebû Bekir Ömer b. Muhammed bu dönemin önemli isimlerindedir. Allah'a tevekkül eden bir zahitmiş ve Şeyh Alî Kevârî'nin sohbetinde bulunmuş. Mütercim olduğu söylenmektedir. Mezarı kendi bağında bulunmaktadır.⁵⁴

Bu dönemde Salgurlular sadece şairleri ve edipleri himaye etmemişler aynı zamanda kendileri de edebiyatla ilgilenmişlerdir. Bu durum da o dönemde önemli şairlerin ve ediplerin yetişmesini sağlamıştır.

Söz konusu dönemin önemli şahsiyetlerinden biri de Meliku'ş-Şu'arâ unvanlı ömrünün uzun yıllarını Salgurlu padişahlarının yanında geçirip onları öven Hâce Mecduddîn b. Ahmed Mecd Hemger-i Şîrâzî (ö.668/1287)'dir. Fars Atabeglerinin yıkılmasından sonra Kirman Karahitaylılarına ondan sonra da Isfahan'daki Cuveynî hanedanlığına bağlanmıştır. Cuveynî hanedanlığının ortadan kalkması ile Isfahan'da yalnız ve kimsesiz bir şekilde vefat etmiştir. Divanı basılmıştır ve bu eser yedinci yüzyılın edebî ve içtimaî sorunları hakkında önemli bilgiler içermektedir.⁵⁵

Şemseddîn Muhammed b. Kays-i Râzî ise dönemin dil âlimlerindedir. Hârzemşahların dağılmasından sonra 623/1226 yılı civarında Irak'tan ayrılıp Şîrâz'da Sa'di-yi Şîrâzî'nin de hamisi olan Fars bölgesi Salgurlu Atabeglerinden Sa'd b. Zengî'nin hizmetine girmiş ve kısa zamanda onun seçkin nedimleri arasında yer almıştır. Atabeg Sa'd b. Zengî'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebû Bekir b. Sa'd'ın yanında mevkisini koruyarak sakin bir hayat yaşamıştır. Şemseddîn Muhammed b. Kays-i Râzî'nin “el-Mu'cem fî me'â'ir eş'âr el-'Acem” en önemli

⁵³ Azmi Şerbetçi, “Kutbüddîn-i Şîrâzî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXVI, 2002, s. 487.

⁵⁴ Şîrâzî, Cuned b. Mahmûd, a.g.e., 1364, ss.309-310.

⁵⁵ Muhammed Huseyin Keremî, Ruhullâh Hademî, “Berresi-i Sebk-i Şî'r-i Mecd Hemger-i Şîrâzî ez Dîdgâh-i Mesâil-i Edebî”, **Faslnâme-yi Tahassus-i Sebk Şînâsî-i Nazm u Nesr-i Fârsî**, Tahran, No:17, 1391, s.256.

eseridir.⁵⁶ “Tibyânu'l-Lugati't-Türkî” eserinin muellifi de Muhammed b. Kays-i Râzî'den başkası olamaz. Bu dil âliminin bunlardan başka eserleri de vardır. “Kitabu'l-Kâfi fi'l-'Arûzeyn ve'l-kavâfi” ve “Hadâ'iku'l-Mu'cem” adında eserler de yazmıştır.⁵⁷

Kemâleddîn-i Isfahânî (ö.638/1240), Isfahan'da doğmuştur. Büyük Selçuklular ve Harzemşahlar'ın son dönem kaside şairleri arasında yer alan Kemâleddîn, babasıyla birlikte Irak üslûbunun öncülerindedir. Salgurlulardan Atabeg Sa'd b. Zengî ve oğlu Ebû Bekir b. Sa'd için kasideler yazmıştır. Tasavvufa intisap ettikten sonra sûfiyâne gazeller yazan Kemâleddîn-i Isfahânî'nin divanı ilk olarak Bombay'da sonra da Tahran'da yayımlanmıştır.⁵⁸ Sözlerinde ince manalar olduğu ve birkaç defa okunduktan sonra anlaşıldığı için şairler ve büyük adamlar, Kemâleddîn-i Isfahânî'ye “Manalar yaratıcısı” demişlerdir.⁵⁹

Hace Humâmuddîn-i Tebrîzî (ö.714/1314-1315), dönemin en büyük şairlerindedir. Şemseddîn Muhammed Sâhib-dîvân Cuveynî'nin meddahlarından. Sa'dî'nin çağdaşıdır. Gazelde Sa'dî'nin üslûbunun takipçisi olmuştur. Hace Humâmuddîn-i Tebrîzî'nin etkileyici ve lirik şiirleri vardır. Rum şehrine gitmiştir. Tebriz'de vefat etmiştir.⁶⁰

Salgurlular dönemi, yaşanan siyasî olaylara rağmen şair ve ediplerin himaye altına alındığı edebiyat ve ilim açısından parlak bir dönem olmuştur. Bu dönemde yetişen önemli şahsiyetler adeta bu durumu açıklar niteliktedir.

⁵⁶ Mustafa Çiçekler, “Şems-i Kays” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVIII, 2010, s.508.

⁵⁷ M.Fuat Köprülü, “Harzemşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı Muhammed bin Kays ve Eseri”, **Türkiyat Mecmuası**, C. II, 1928, ss.444-443.

⁵⁸ Adnan Karaismailoğlu, “Kemâleddîn-i Isfahânî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXV, 2002, s.233.

⁵⁹ Devletşah Semerkandî, **Şair Tezkireleri**, çev. Necati Lugal, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2011, s. 212.

⁶⁰ Hüseyin Nehcevânî, “Hace Humâmuddîn-i Tebrîzî”, **Dânişkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî-yi Tebrîz**, No: 17-18, 1329, ss.36-46.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN HAYATI

XIII. yüzyıl Fars edebiyatının önemli şairlerinden Sa‘di-yi Şîrâzî’nin hayatı hakkında Türkçe kaynaklarda çok fazla bilgi olmadığı gibi Farsça kaynaklarda da bu büyük şairin doğum-ölüm tarihi ve mahlası konusunda çelişkili bilgiler bulunmaktadır.

Eski tezkire yazarları ve yeni dönem araştırmacılar, Sa‘di-yi Şîrâzî’nin doğum tarihi hakkında hicrî kamerî 580-589-601-604-605 gibi çeşitli yıllar söylemişlerdir; fakat bunların hiçbiri kesin değildir.⁶¹

Merhum ‘Abbâs İkbâl-i Âştiyânî “Zemân-i Tevellud ve Evâil-i Zindegânî-i Sa‘dî” adlı makalesinde birçok kaynakta yazan bilgilerin sentezi olarak Sa‘dî’nin doğum tarihini hicrî kamerî 610-615 yılları arasında göstermiştir.⁶² Jan Rypka da “History of Iranian Literature” kitabında şairin hicrî kamerî 610-615/1213-1219 tarihleri arasında kültürlü bir aile ortamında dünyaya geldiğini belirtmiştir.⁶³

Birçok araştırmacı ise Sa‘dî’nin en önemli eserlerinden “Bûstân” ve “Gülistân”da geçen tarihleri dikkate almış ve Sa‘dî’nin doğum tarihi için H.585 ya da H.606 yıllarından birisini seçme konusunda görüş ayrılığı yaşamıştır.⁶⁴ “Gülistân” eserinde şairin yaşına delil olarak gösterilen beyitler şu şekildedir:

یک شب تأمل ایام گذشته می کردم و بر عمر تلف کرده تأسف می خوردم و سنگ سراچه دل به الماس آب

دیده می سفتم و این بیت ها مناسب حال خود می گفتم:

هر دم از عمر می رود نفسی چون نگه می کنم، نمائد بسی

ای که پنجاه رفت و در خوابی مگر این پنج روز دریابی⁶⁵

⁶¹Alî Âgâyî, “Câygâh-i Belâgat der Gazeliyyât-i Sa‘dî”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yezd, Dânişgâh-i Yezd, 1376, s.1.

⁶² ‘Abbâs İkbâl-i Âştiyânî, “Zemân-i Tevellud ve Evâil-i Zindegânî-i Sa‘dî”, **Mecelle-yi Sa‘dî Şinâsî**, Şîrâz, No: 1, 1377, s.26.

⁶³Jan Rypka, **History of Iranian Literature**, Holland, D. Reidel Publishing Company, 1968, s.250.

⁶⁴ Muvahhid, a.g.e., s.35.

⁶⁵ Muslihiddîn Sa‘dî, **Kulliyât-i Sa‘dî**, der. Muhammed ‘Alî Furûgî, Tahran, İntişârât-i Hermes, 1385, s.7.

...Bir gece geçen günlerimi düşünüyor, telef ettiğim ömrüme üzüyor ve gönül sarayının taşını gözyaşı elmasıyla delerken halime uygun olarak şu beyitleri söylüyordum:

Her an ömrümden bir nefes geçtikçe

Bakıyorum pek bir şey kalmamış

Elli yıl geçti de hala uykudasın

Belki şu beş günün kıymetini anlarsın ⁶⁶

Sa'dî bir başka beyitte, “Bûstân” adlı kitabının güllerinden kalan bir şeyler varken “Gülistân” kitabının tamamlanmış olduğunu söylemiş sonra “Gülistân”ın dîbâcesinin sonunda kitabın tamamlanma tarihini şu şekilde yazmıştır:

ز هجرت ششصد و پنجاه و شش بود

درین مدت که ما را وقت خوش بود

حوالت با خدا کردیم و رفتیم ⁶⁷

مراد ما نصیحت بود و گفتیم

Hoşça vakit geçirdiğimiz bu sıralarda

Hicretin 656. yılındaydık

Amacımız öğüt vermektir, verdik de

Ve seni Tanrı'ya emanet edip gittik ⁶⁸

Bazı araştırmacılar yukarıda yer alan “Halime uygun olarak bu beyitleri söylüyordum” cümlesine ve “Gülistân”ın dîbâcesinin sonunda yer alan beyte dayanarak Sa'dî'nin H.656 yılında yaklaşık 50 yaşında olduğunu söylemektedirler bu nedenle onun doğum tarihinin takriben H.606 olması gerektiği görüşüne varmaktadırlar.

“Gülistân” eserinin beşinci babındaki hikâye ise Sa'dî'nin yaşıyla ilgili başka bir görüşü ortaya koymaktadır. O hikâye şu şekildedir:

⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.8.

⁶⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.14.

⁶⁸ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Gülistan**, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, Şûle Yayınları, 2011, s. 34.

سالی محمد خوارزمشاه رحمة الله عليه با ختا برای مصلحتی صلح اختیار کرد. به جامع کاشغر در آمد، پسری دیدم نحوی، به غایت اعتدال و نهایت جمال...مقدمه نحو زمخشری در دست داشت و همی خواند: ضَرْبَ زَيْدٍ عَمْرٍ وَاَوْ كَانَ الْمُتَعَدِي عَمْرٍ وَا. گفتیم: ای پسر، خوارزم و ختا صلح کردند و زید و عمرو را همچنان خصومت باقی ست؟ بخندید و مولدم پرسید، گفتیم: خاک شیراز. گفت: از سخنان سعدی چه داری؟ لختی به اندیشه فرو رفت و گفت: غالب اشعار او در این زمین به زبان پارسی ست. اگر بگویی، به فهم نزدیک تر باشد. كَلِمَاتِنَا عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ، گفتیم:

طبع ترا تا هوس نحو کرد صورت صبر از دل ما محو کرد
ای دل عشاق به دام تو صید ما به تو مشغول و تو با عمرو و زید⁶⁹

“Bir yıl Muhammed Harezmsah (Allah ona rahmet eylesin.) Doğu Türkistan ile bir maslahat için barışı seçti. Kaşgar Camii’ne girdim. Gayet iyi görünümlü ve son derece güzel bir oğlan gördüm...Zemâhşeri’nin Mukaddime-i Nahv’i elinde sürekli okuyordu: Zeyd Amr’i dövdü, Amr zulme uğradı. Dedim, “Çocuk, Harezms ile Doğu Türkistan barış yaptı, Zeyd ile Amr’ın düşmanlığı hâlâ devam mı ediyor?” Güldü ve nereli olduğumu sordu. Dedim, “Şîrâz”, dedi “Sa’dî’nin şiirlerinden neyin var? O zaman Sa’dî Arapça iki beyit okudu. Gencin “Onun bu diyardaki şiirlerinin çoğu Fars diliyledir. Farsça söylersen daha kolay anlaşılır” demesi üzerine Farsça şu iki beyti okudu:

Senin tabiatın nahve hevesle

Gönlümüzdeki akıl unsurunu mahvetti

Âşıkların gönlü senin tuzağına av oldu

Biz seninle meşgulüz, sense Amr ile Zeyd ile”⁷⁰

Bahsettiğimiz bu hikâyedeki asıl nokta Muhammed Harezmsah ile sulh yaklaşık H.610 yılındadır. Eğer Sa’dî’nin doğum tarihine H.606 dersek Sa’dî Kaşgar Camii’ne geldiğinde oldukça küçük olacaktır ve kendisine nispet edilen şöhrete layık olamayacaktır. Bu yüzden bazı araştırmacılar, Sa’dî’nin söz konusu dönemde en az 30’lu yaşlarında olması gerektiğini belirterek doğum tarihini H.600’den önce H.585

⁶⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.81.

⁷⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, ss.144-145.

yılı olarak göstermektedir.⁷¹ Nitekim “Bûstân”ın dokuzuncu babının başında yer alan beyit de bu görüşü destekler niteliktedir:

بیا ای که عمرت به هفتاد رفت مگر خفته بودی که بر باد رفت⁷²

Gel artık ömrün yetmiş geçti.

Uyumuş muydun ki böyle boşa gitti?⁷³

Bazı araştırmacılar, bu beyte göre Sa’dî’nin “Bûstân”ı söylediğinde 70 yaşında olduğunu ve kitabın da H.655’te tamamlandığını söylemektedir. Bu durumda Sa’dî’nin doğum tarihi H.585 olmalıdır ve bu beyte dayanarak “Gülistân”ın dîbâcesinde Sa’dî’nin yaşıyla ilgili olan ifadeleri inkâr etmişlerdir.⁷⁴

Fakat “Bûstân”da geçen bir başka beyte göre:

ز پنجه درم پنج اگر کم شود دلت ریش سرپنجه غم شود

چو پنجاه ساله برون شد ز دست غنیمت شمر پنج روزی که هست⁷⁵

Eli dirhemden beş dirhem eksilince

Kalbin keder pençesi ile yaralanır.

Elli yılın elinden çıktığında

Geri kalan beş günü ganimet say.⁷⁶

Yukarıdaki ilk beyit Sa’dî’ye hitap ediyorsa niçin ikinci beyit de etmesin? Bedûzzaman Furûzanfer “Sa’dî ve Suhreverdi” başlıklı makalesinde bu görüşü reddediyor. “Bûstân”dan bir yıl sonra yazmış olduğu “Gülistân” kitabında 70 yaşından 50 yaşına gelmesi nasıl mümkün olabilir? Bu yüzden “Bûstân”ın beyitleri Sa’dî’nin hâl dili olarak bilinmemelidir.⁷⁷

⁷¹ Muvahhid, a.g.e., s. 37.

⁷² Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.491.

⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.278.

⁷⁴ Muvahhid, a.g.e., s.38.

⁷⁵ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.491.

⁷⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.278.

⁷⁷ Muvahhid, a.g.e., 38.

İki taraf da Sa'dî'nin eserlerine dayanarak tespitlerde bulunuyor ve iki farklı sonuç çıkıyor. Aslında şunu unutmamak gerekir ki “Bûstân” da “Gülistân” da sanat eseridir. Bu sadelikteki sanat eserlerinin mazmunlarından hayat hikâyesi çıkarılamaz.⁷⁸

Bu bilgiler doğrultusunda Sa'dî'nin doğum tarihi hakkında görüş ayrılıkları bulunmakta ve hala bu konuda bir sonuca varılamamaktadır.

Sa'dî'nin mahlası konusunda da çeşitli görüşler bulunmaktadır. Sa'dî'nin babasının adı Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muşerref’tir. Annesinin dedesinin adı Muslih’tir. Öyle görünüyor ki Sa'dî’ye atalarının adlarını koymuşlardır.⁷⁹

‘Alî bin Ahmed bin Ebîbekir Bîsutûn, H.734 yılında Sa'dî'nin eserlerini bir araya getirmiştir.⁸⁰ Mukaddime kısmında Sa'dî’ye şu şekilde seslenmektedir:

“Zamanın şehin şahı, hakikat yolunda gidenlerin rehberi, âşıkların özü, en fasih söz söyleyen, seyrü sülûkte en övülen, milletin, hakkın ve dinin şerefi, İslam’ın ve Müslümanların önderlerinden Şeyh Sa’di-yi Şîrâzî Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun.”⁸¹

Ebîbekir Bîsutûn, şaire “Sa’di-yi Şîrâzî” olarak hitap etmiştir. Fakat başka eserlerde ona “Şeyh Muslihiddîn Ebû Muhammed ‘Abdullâh bin Muşerref bin Muslih bin Muşerref” diye seslenilmektedirler.⁸²

Devletşâh Semerkandî, “Şeyhin zuhuru Atabeg Sa’d b. Zengî zamanındadır. Şeyhin babasının Atabeg’in mülazımlarından olduğu ve onun için Sa’dî mahlasını kullandığını söylerler.”⁸³ demiştir.

Sa'dî'nin çağdaşlarından olan İbnü'l-Fuvâtî, “Telhîsu Mecma’i'l-âdâb fi Mu’cemi'l-elkâb” eserinin müellifidir. İbnü'l-Fuvâtî, şairin Sa’di-yi Şîrâzî olarak şöhret kazanmasının sebebini şu şekilde yazmıştır: “Sa’di-yi Şîrâzî olarak ünlü olan

⁷⁸ A.e., s.39.

⁷⁹ Şîrîn Beyânî, “Zindegînâme-yi Sa’di-yi Şîrâzî”, **Faslnâme-yi Yezd ve Yezdîhâ**, No:3, Pâyîz, 1388. s.44.

⁸⁰ Safâ, a.g.e., C.II, s.129.

⁸¹ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, ss.517-518.

⁸² Beyânî, a.g.e., s. 44.

⁸³ Semerkandî, a.g.e., s.268.

Muslihiddîn Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Muşerref nisbesini Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir’den alan ve Sa’dî olarak bilinen bilgin ve şairdir.”⁸⁴

İbnü’l-Fuvatî’den sonra H.730’da Hamdullâh Mustevfî-i Kazvînî, “Târîh-i Guzîde”yi telif etmiştir. Bu eserde yazar Sa’dî ile ilgili şöyle yazmıştır: “Sa’dî-yi Şîrâzî Muşerrefuddîn Muslih-i Şîrâzî, Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir b. Sa’d b. Zengî’ye mensuptur.”⁸⁵

Muhît Tabâtabâyî’nin makalesinde aktardığı şu bilgiye dayanarak Cunejd-i Şîrâzî’nin “Târîh-i Guzîde”den altmış yıl sonra telif ettiği kitabının bir yerinde Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir’den şu şekilde bahsetmiştir: “Şeyh Muşerrefuddîn Muslih es- Sa’dî ona intisap etti ve ona övgüler yağdırdı ve kitabını ismi ile süsledi.”⁸⁶

Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere sekizinci yüzyıl tarihçileri şairin Sa’dî mahlasını Atabeg Sa’d b. Ebû Bekir’e olan bağlılığından dolayı aldığını yazmaktadır. Hâlbuki bu atabeg on iki günden daha fazla Atabeglik unvanını taşımamıştır.⁸⁷ Çünkü kendisi babasının ölümünden sonra on iki gün tahtta kalıp vefat etmiştir. Bu bakımdan, Sa’dî’nin mahlasını bu hükümdardan aldığını doğru kabul etmek mümkün değildir. Bu takdirde Sa’dî’nin bu tarihten önce ya başka bir mahlas kullandığını ya da hiç şiir yazmadığını kabul etmek gerekir. Sa’dî’nin mahlasını Salgurlu Türk Atabegler hanedanından Ebû Bekir b. Sa’d b. Zengî’nin adından aldığı daha çok kabul görmüştür.⁸⁸ Fakat Sa’dî mahlası konusunda asla bir açıklama yapmamıştır.⁸⁹

Fars edebiyatının bu büyük şairi Fars eyaletinin merkezi olan Şîrâz’da dünyaya gelmiştir ve çocukluğunu da Şîrâz’da geçirmiştir.⁹⁰ Şîrâzlı olduğuna gazelindeki şu beyitle işaret etmiştir:

⁸⁴ Muhammed Muhît Tabâtabâyî, “Çerâ Sa’dî râ Sa’dî Khandeend”, **Mecelle-yi Vahîd**, No:89, Ordîbihişt, 1350, s.172.

⁸⁵ Hamdullâh Mustevfî-i Kâzvînî, **Târîh-i Guzîde**, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1364, s.734.

⁸⁶ Muhît Tabâtabâyî, a.g.e., s.173.

⁸⁷ A.e., s.173.

⁸⁸ Şîrâzlı Şeyh Sa’dî, **Gül Suyu Gülistân Tercümesi**, çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu, hzn: Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011, s. 16.

⁸⁹ Zerrînküb, a.g.e., s.22.

⁹⁰ Resûl Tevazu’î, “Beyân der Gazeliyyât-i Sa’dî”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şîrâz, Dânişgâh-i Şîrâz, 1374, s.2.

هر متاعی ز معدنی خیزد شکر از مصر و سعدی از شیراز⁹¹

Her sermaye bir ocaktan çıkar

Şeker, Mısır'dan Sa'dî, Şîrâz'dan

İlk eğitimini babasının yanında alan Sa'dî, babasını küçük yaşta kaybetmiştir.⁹² Bunu "Bûstân" adlı eserinde şu şekilde dile getirmektedir:

مرا باشد از درد طفلان خبر که در طفلی از سر برفتم پدر⁹³

Haberim vardı çocukların derdinden.

Çünkü babam gitti başımdan ben küçükken.⁹⁴

Küçük yaşta babasız kalan Sa'dî'ye maddî lezzetlerin ve şehvetlerin olduğu gençlik yılları için babası öğütler vermiştir.⁹⁵ Bu öğütlerden bir tanesi "Gülistân" adlı eserde şu şekilde anlatılmaktadır:

پدر چون دور عمرش منتقضی گشت مرا این یک نصیحت کرد و بگذشت

که شهوت آتش است از وی بپرهیز به خود بر، آتش دوزخ مکن تیز⁹⁶

Babam, ömrü sona ereceği zaman

Bana bu öğüdü verdi ve gitti

Şehvet ateştir, ondan sakın

Cehennem ateşini kendine kızdırma

Sa'dî, içinde din âlimlerinin bulunduğu bir aileden gelmiştir. Bu duruma, yazmış olduğu gazeldeki şu beyitle işaret etmektedir:

همه قبیلۀ من عالمان دین بودند مرا معلم عشق تو شاعری آموخت⁹⁷

⁹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 397.

⁹² Beyânî, a.g.e., C. III, 1388, s.654.

⁹³ A.e., s.164.

⁹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.89.

⁹⁵ Âgâyi, a.g.e., s. 7.

⁹⁶ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Gulistân-i Sa'dî**, der. Gulâmhuseyin Yûsufî, Tahran, İntişârât-i Hârezmî, 1391, s.176.

⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.293.

Ailemin tüm fertleri din âlimiydi

Senin aşk öğretmenin bana şairliği öğretti

Böyle bir aile ortamında yetişen Sa'dî ibadete çok küçük yaşlarda yönelmiştir.⁹⁸ Bunu “Bûstân” adlı eserindeki şu beyitle anlamaktayız:

به طفلی درم، رغبت روزه خاست ندانستمی چپ کدام است و راست⁹⁹

Çocukluğumda oruç tutmaya heves etmiştim.

Ama henüz sağımı solumu bilmiyordum.¹⁰⁰

Sa'dî “Gülistân” adlı eserinde de küçük yaşlarda ibadet ettiğini şu şekilde belirtmektedir:

یاد دارم که در ایام طفولیت متعبد بودمی و شب خیز و مولع زهد و پرهیز.¹⁰¹

Hatırımdadır; çocukken ibadete pek düşkündüm. Geceleri ibadete kalkar, zühd ve takvayı elden bırakmazdım.¹⁰²

Sa'dî'nin din âlimlerinden olan ailesi eğitime çok önem vermiştir. Özellikle babası, ilim öğrenmesi için Sa'dî'yi çok teşvik etmiştir.¹⁰³ Sa'dî “Bûstân” adlı eserinde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

ز عهد پدر یادم آمد همی که باران رحمت بر او هر دمی

که در طفلیم لوح و دفتر خرید ز بهرم یکی خاتم زر خرید¹⁰⁴

Her an rahmet yağmuru üzerine olsun

Babamın zamanından şu aklıma gelir:

⁹⁸ Âgâyi, a.g.e., s.6.

⁹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.234.

¹⁰⁰ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan Sadi**, çev. Hikmet İlaydın, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1992, s.263.

¹⁰¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.41.

¹⁰² Şîrâzî, a.g.e., 2011, s. 98.

¹⁰³ Âgâyi, a.g.e., s.7.

¹⁰⁴ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bûstân-i Sa'dî**, der. Gulâmhuseyin Yûsufi, Tahran, İntişârât-i Hârezmî, 1392, s.189.

Küçükken bana yazı tahtası ve defterle

Bir de altın yüzük aldı

Sa‘dî’nin geçmişe dair hatıralarını paylaştığı eserlerinden babasının Sa‘dî’ye çok fazla düşkün olduğunu anlamaktayız. Bunun bir diğer örneğini Sa‘dî’nin “Bûstân” adlı eserinde görmekteyiz:

که عیدی برون آمدم با پدر	همی یادم آید ز عهد صغر
در آشوب خلق از پدر گم شدم	به بازیچه مشغول مردم شدم
پدر ناگهانم بمالید گوش	بر آوردم از هول و دهشت خروش
بگفتم که دستم ز دامن مدار ¹⁰⁵	که ای شوخ چشم، آخرت چندبار

Hep aklıma gelir, küçüklüğümde

Bir bayram, babamla dışarı çıkmıştım.

Oynayıp insanları seyre dalarak

Babamı kalabalıkta kaybettim.

Kaygıdan dolayı yaygarayı bastım.

Babamsa ansızın çekti kulağımı

“Dedi, yaramaz, sana kaç kere

Dedim eteğimi bırakma diye!”¹⁰⁶

Sa‘dî ilk tahsilini Şîrâz’da tamamlamıştır. Fars’ın kargaşa içinde olması, Moğol saldırısının İran’a yaklaşması, Fars’a Celâleddîn Harzemşah’ın kardeşi Gıyâseddîn’in hamlesi ve Sa‘d b. Zengî’nin İstahr kalesine sığınması yaklaşık H. 620 yılındadır. Bu yüzden Sa‘dî, Bağdat’a gitme niyetiyle Şîrâz’ı terk etmiştir.¹⁰⁷ Şîrâz’daki kargaşanın Sa‘dî’yi Bağdat’a gitmeye mecbur bıraktığını gazelindeki şu beyitten de anlıyoruz:

¹⁰⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 262.

¹⁰⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 296.

¹⁰⁷ Zerrînkûb, a.g.e., 1386, s.15.

دلم از صحبت شیراز به کلی بگرفت
هیچ شک نیست که فریاد من آن جا برسد
سعدیا حب وطن گرچه حدیثی ست صحیح
وقت آن است که پرسوی خبر از بغدادم
عجب ار صاحب دیوان نرسد فریادم
نتوان مرد به سختی که من این جا زادم¹⁰⁸

Benim haberimi Bağdat'tan sorma zamanı geldi

Şîrâz'ın sevgisinden canım sıkıldı

Divan sahibine feryadım ulaşmayacaksa da

Sesimin oraya ulaşacağından şüphe yoktur

Vatan aşkı her ne kadar doğru sözse de

Ben burada doğdum diye zorluk içinde ölünmez

Ülkesinden ayrılmanın sıkıntısını ve zorluğunu Sa'dî kasidesinde şu şekilde dile getirmektedir:

وجودم به تنگ آمد از جور تنگی
جهان زیر پی چون سکندر بریدم
برون جستم از تنگ ترکان چو دیدم
شدم در سفر روزگاری درنگی
چو یاجوج بگذشتم از سد سنگی
جهان در هم افتاده چون موی زنگی¹⁰⁹

Bedenim sıkıntıdan usandı

Belli bir süre yolculuğa çıktım

Dünyayı İskender gibi ayağımın altına aldım

Ye'cûc gibi de taş seddi geçtim

Dünyanın zenci saçı gibi dolaştığımı görünce

Türkler geçidinden çıktım gittim

¹⁰⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 419.

¹⁰⁹ A.e., s. 611.

Bağdat'taki Nizamiye Medresesi o zamanın en büyük okullarındandır. Hocaların şöhreti İslam âlemindeki tüm âlimleri oraya çekmiştir. Bu yüzden Sa'dî de Nizamiye Medresesi'nde eğitim görmeye başlamış ve eğitimi esnasında Nizamiye'den ödenek almıştır.¹¹⁰ Sa'dî Nizamiye Medresesi'nde bulunduğunu ve oradan ödenek aldığını “Bûstân” adlı eserinin yedinci babında şu beyitle belirtmektedir:

مرا در نظامیه ادرار بود شب و روز تلقین و تکرار بود¹¹¹

Nizamiye'de benim ödeneğim vardı.

Gece-gündüz ders belletir, tekrar ederdim.¹¹²

O dönemde Nizamiye Medresesi'nde öğrenciler hadis, kelâm, fıkıh, felsefe ve nücûm dersi görmektedir. Nizâmulmulk-i Tûsî, H.484'te Hüccetü'l-Muhammed Gazzâlî'yi Bağdat'daki Nizamiye Medresesi'ne hoca olarak görevlendirmiş ve o tarihten itibaren Gazzâlî dört yıl aralıksız burada ders vermiştir. Nizamiye okulları Gazzâlî'nin felsefî ve dinî etkisi altında kalmıştır. İslam kültür kitaplarının en önemlilerinden bir tanesi olan “İhyâ-u Ulûmi'd-dîn” eseri Nizamiye Medresesi'nin ders kitabı olmuştur. Bu yüzden Sa'dî'nin eserlerinde Muhammed Gazzâlî'nin etkisi görünenden daha fazladır.¹¹³

Gazzâlî'den sonra Şeyh 'Abdulkâdir-i Gilânî ve Sühreverdî gibi hocalar Nizamiye Medresesi'nde ders vermişlerdir. Bu hocalar da Gazzâlî'nin yolundan gitmiştir; fakat Sühreverdî'de Eflâtun'un etkisi çok daha fazladır.¹¹⁴

Sa'dî, tasavvufun büyük simalarından olan Şihâbeddîn Ömer bin Mehmed Sühreverdî ve Ebu'l-Ferec bin el-Cevzî gibi hocalardan istifade etmiştir.¹¹⁵ “Avârifü'l-Meârif” kitabının yazarı Sühreverdî'den Sa'dî “Mürşit” olarak bahsetmektedir.

¹¹⁰ Zerrînkûb, a.g.e., 1386, ss.15- 16.

¹¹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.233.

¹¹² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.234.

¹¹³ Muvahhid, a.g.e., s.57.

¹¹⁴ Husrev Mu'tezâd, **Zindegî ve Renchâ-yi Muslihiddîn Sa'dî**, Tahran, 1384, s.161.

¹¹⁵ Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan ve Gülîstan**, çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul, Meral Yayınevi, s.8.

Muhammed ‘Alî Furûgî’nin neşrettiği külliyyatın “Bûstân” kısmında yer almayan; fakat bazı kaynaklarda rastladığımız Sa’dî’nin Sühreverdî hakkında söylediği sözler şu şekildedir:

مقالات مردان به مردی شنو نه سعدی که از سهروردی شنو
مرا شیخ دانای مرشد شهاب دو اندرز فرمود بر روی آب
یکی آنکه در جمع بد بین نباش دوم آنکه در نفس خود بین مباش¹¹⁶

Yiğitlerin sözlerini yiğitçe dinle

Sa’dî’den değil Suhreverdî’den dinle

Bilgili mürşit Şeyh Şihâbuddîn

Suda giderken bana iki öğüt buyurdu

Birincisi karamsar toplum içinde olma

İkincisi kendi kendine gururlanma¹¹⁷

Sa’dî, “Gülistân” eserinde de hocası Ebu’l-Ferec bin el-Cevzî’nin kendisinden musiki dinlemeyi terk etmesini istediğini, kendisinin onun sözünü dinlemediğini dile getirmektedir. Ta ki kötü sesli bir şarkıcı ile karşılaşana kadar.¹¹⁸ Bu durumu, yazmış olduğu şu beyitlerden anlamaktayız:

گویى رگ جان می گسالد زخمه ناسازش ناخوش تر از آوازه مرگ پدر آوازش¹¹⁹

Uygunsuz saz çalışı sanki koparıyordu can damarını

Sesi, babaların ölüm haberinden daha berbattı.¹²⁰

Bağdat’taki öğrenim yıllarından ve zamanın en büyük müderris ve şeyhlerinin derslerinden yararlandıktan sonra Sa’dî Mekke, Hicaz, Şam, Lübnan ve Rum tarafına

¹¹⁶ Ebû’l-Kâsım Râdfer, “El İmâm’ul-‘Arif Şeyh Şahabuddîn Suhreverdî Sâhib-i Avârifü’l-Meârif, **Mecelle-yi Ferheng**, No: 46-47, Tâbistân ve Payız 1382, s.120.

¹¹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.95.

¹¹⁸ Muvahhid, a.g.e., s.63.

¹¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.45.

¹²⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.73.

yaptığı uzun yolculuklarına başlamıştır.¹²¹ Sa'dî "Bûstân" adlı eserinde yaptığı yolculuklara şu şekilde işaret etmektedir:

در اقصای عالم بگشتم بسی به سر بردم ایام با هر کسی
تمتع به هر گوشه ای یافتم زهر خرمنی خوشه ای یافتم¹²²

Âlemde köşe bucak çok gezdim.

Herkesle günler geçirdim.

Her köşede faydalı bir şey buldum.

Her harmandan bir başak aldım.¹²³

Sa'dî üzerinde derviş kıyafeti ile bu yolculukları yapmış ve birçok insanla bir araya gelmiştir. Özellikle "Gülistân" adlı eserinde Sa'dî'yi bazen Arabistân'ın o yakıcı çölünde yolcu kervanın peşinde görüyoruz. Bazen dil bilgisi terminolojisi ile şaka yollu Kaşgar'daki ilkokul çocuklarına takılırken bazen Trablusgarb Şam'da Franklara esir düşerken ve Yahudilerle çalışmak zorunda kalırken bazen de Sûmenât tapınağındaki bir putu keşfederken görüyoruz.¹²⁴ Sa'dî bu durumu, "Bûstân" adlı eserinde şu şekilde belirtmektedir:

Bir gece tapınağın kapısını sıkıca kapattım. Akrep gibi koştum sağa sola.

Tahtın altına üstüne baktım. Altınla süslü bir perde gördüm.

Perdenin altında ateşe tapar gibi bir rahip oturuyor, elinde bir ipin ucu.

Kendisine demirin mum olduğu Davud gibi hemen anladım ne olup bittiğini.

Tabii ki ister istemez ipi çekince put elini kaldırıyordu feryat içinde.

Beni görünce Brahman mahcup oldu. Çünkü sırrın açığa çıkması fena olurdu.

Seğirtti, ben de ardından seğirttim. Tepe üstü bir kuyuya attım onu.

¹²¹ Safâ, a.g.e., C.II, s.126.

¹²² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.126.

¹²³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.10.

¹²⁴ Edward G. Browne, **Târîh-i Edebiyyât-i İrân Ez Firdevsî Tâ Sa'dî**, çev. Gulâmhuseyin Sadri Efşâr, Tahran, İntişârât-i Morvârîd, t.y., s.213.

Anladım ki o brahman sağ kalırsa benim kanımı dökmeye çalışacaktı.

Sırrını ifşa etmemden korkarak benim canıma okumak isteyecekti.

Bozguncunun işinden haber aldığında, onu eline geçirince hakkından gel.

Onu sağ bırakırsan, o hünersiz artık senin yaşamanı istemez.¹²⁵

Sa'dî'nin H.620 yılında başlayan bu yolculukları 655 yılında Şîrâz'a dönmesi ile son bulmuştur. Sa'dî bu yolculuklarından sadece Arapça ve Farsça olan güzel gazelleriyle değil; aynı zamanda ilginç maceralar, düşünceler ve anılarla da dönmüştür.¹²⁶ Sa'dî, Şîrâz'a döndükten sonra Ebû 'Abdullâh bin Hefif'in dergâhına yakınlaşmıştır. O vakit, Fars hükümdarı Atabeg Ebû Bekir bin Sa'd Zengî'dir. Atabeg Ebû Bekir bin Sa'd Zengî, Moğollara Fars'a hücum etmelerini engellemek için haraç vermektedir. Bir yıl sonra ise Moğolların Bağdat'ı fethetmesinde onlara yardım etmiştir. Ebû Bekir bin Sa'd Zengî zamanında Şîrâz, Tatar kılıcından canını kurtaran âlimlerin sığınağı olmuştur. Sa'dî de bu hükümdarın zamanında sarayda saygın bir yer edinmiştir.¹²⁷

Sa'dî, Salgurlular'ın gerilemesi ve Moğollar'ın Şîrâz'ı istilâ etmelerinden sonra tekrar yolculuğa çıkmış ve 662/1264 yılında Bağdat'a, oradan da hac için Mekke'ye gitmiştir. Dönüşte Tebriz'e uğramış burada Hâce Şemseddîn Cuveynî ve kardeşi Atâ Melîk Cuveynî tarafından iyi karşılanmıştır.¹²⁸ Bir süre sonra Şîrâz'a geri dönen Sa'dî'nin ömrünün son yıllarını burada ibadet ve riyazetle geçirdiği anlaşılmaktadır.¹²⁹

Sa'dî'nin ölüm tarihi konusunda da çeşitli rivayetler vardır. Birçok araştırmacı Sa'dî'nin ölüm tarihi konusunda çeşitli tarihler vermişlerdir. Bunlardan bir tanesi Emîn Ahmed Râzî'nin "Heft İklîm" kitabıdır. Bu kitapta yazar, Sa'dî'nin vefatının Atabeg Muhammed Salgurşah zamanında H.690 yılında olduğunu yazmıştır.¹³⁰

¹²⁵Şîrâzî, a.g.e., 2012, ss.274-275.

¹²⁶'Abdülhuseyin Zerrînkûb, **Bâ Kârvân-i Hulle**, Tahran, İntişârât-i Âryâ, 1343, s. 232.

¹²⁷Abbâs İmâniyân Bîdgulî, "Berresî ve Tehlîl-i İşârât der Divân-i Sa'dî", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kâşân, Dânişgâh-i Kâşân, 1390, s.8.

¹²⁸Şîrazlı Şeyh Sa'dî, a.g.e., 2011, s.17.

¹²⁹Yazıcı, a.g.e., 1966, s.37.

¹³⁰Emîn-i Ahmed-i Râzî, **Heft İklîm**, Tahran, İntişârât-i 'Alî Ekber İlmî, t.y., s.197.

Hamdullâh Mustevfî-i Kazvînî de “Târîh-i Guzîde” kitabında Sa’dî’nin H.690 yılının Zilhicce ayının on yedisinde vefat ettiği bilgisini vermiştir.¹³¹

Cuneyd-i Şîrâzî “Tezkire-i Hezâr Mezâr” eserinde ise Sa’dî’nin H.691 yılında vefat ettiğini ifade etmiştir.¹³²

Mirzâ Hasan Huseynî Fesayî tarafından yazılan “Farsnâme-i Nâsirî” kitabında Sa’dî’nin ölümü ile ilgili şu beyitlere yer verilmektedir:

شب آدینه بود و ماه شوال ز تاریخ عرب خا، صاد، ا آن سال
همای روح پاک شیخ سعدی سوی جنت بر آوردی پروبال¹³³

Şevval ayı Cuma gecesiydi.

Arap tarihinde ا, ص, خ (ha, sad, elif) yılıdır.

Şeyh Sa’dî’nin temiz ruhunun huması

Cennete doğru yükseldi.

Devletşâh Semerkandî de Sa’dî’nin yüz iki yıl ömür sürdüğünü ve Atabeg Muhammed Şah bin Salgur Şah bin Sa’d bin Zengî zamanında Şîrâz’da vefat ettiğini yazmıştır.¹³⁴

Sa’dî, hankahının temiz toprağına defnedilmiştir.¹³⁵ Sa’dî’nin külliyyatında yer alan gazelinde bununla ilgili şu beyit yer almaktadır:

ز خاک سعدی بیچاره بوی عشق آید هزار سال پس از مرگش ار بینبویی¹³⁶

Biçare Sa’dî’nin toprağından aşk kokusu gelir

Ölümünden binlerce yıl sonra koklarsan

¹³¹ Kâzvînî, a.g.e., s. 734.

¹³² Şîrâzî, Cuneyd b. Mahmûd, a.g.e., 1364, s. 478.

¹³³ Mîrzâ Hasan Huseynî Fesâyî, *Farsnâme-i Nâsirî*, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1378, s. 279-280.

¹³⁴ Semerkandî, a.g.e., ss. 268-276.

¹³⁵ Alînakî Behrûzî, *Sa’dî râ Beşînâsîd*, Şîrâz, 1355, s. 11.

¹³⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 473.

Sa'îd-i Nefîsî'nin makalesinde hicrî kamerî 845 yılından önce telif edilen "Târîh-i Kebîr-i Ca'ferî" kitabında Sa'dî hakkında şu bilgilerin yer aldığından bahsedilmektedir:

"Adı Muslih'dir. Lakabı Muşerrefuddîn'dir. Atabeg Sa'd'ın ve çocuklarının meddahıdır. Türkistan, Hindistan, Mısır ve Şam'a yolculuk etmiştir. "Gülistân" ve "Bûstân" adında kitap yazmıştır. Şöhrete ulaşmış ve ölümünün Ramazan'ın onunda kamerî 690 yılında olduğunu söylerler."¹³⁷

Tüm bu kaynaklardan yola çıkarak Sa'dî'nin ölüm tarihinin hicrî kamerî 690-691 yılları olarak belirtildiğini görmekteyiz. Bu durum hâlâ araştırmacılar arasında Sa'dî'nin vefat tarihiyle ilgili olarak kesin bir sonuca varılamadığını göstermektedir.

¹³⁷ Sa'îd-i Nefîsî, Târîh-i Durust Der Guzeşt-i Sa'dî, **Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Tehrân**, No:1, 1337, s. 67.

1.2.SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN ÜSLÛBU

Fars edebiyatının büyük şairlerinden olan Sa‘di-yi Şîrâzî, İran edebiyatının Firdevsî ve Hâfız (ö.792/1390) ile birlikte, üç büyük şahsiyetinden biri olarak bilinmektedir. Firdevsî, İran destanlarının yani “Şehnâme”nin şairidir. Hâfız da büyük bir liriktir. Sa‘dî ise şiirle fikrî hayatı birleştiren bir ahlâkçıdır.¹³⁸

Sa‘dî’nin “Bûstân”, “Gülistân” adlı eserlerine ve külliyyatında yer alan şiirlerine baktığımız zaman şairin üslûbu hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Yaşadığı dönemin siyasi olaylarını ve edebiyata etkilerini göz önünde bulundurduğumuzda ise Sa‘dî’nin üslûbunun Sebki Irakî olduğunu anlamaktayız.

Irak üslûbunun ortaya çıkması ve gelişmesinden bahsedecek olursak, bu üslûbun birden ortaya çıkmadığını görmekteyiz. Öncelikle Fars edebiyatına hâkim olan Horasan üslûbu IX. yüzyılın ilk yarısı ile X. ve XI. yüzyıllarda etkili olmuştur.

İdare merkezinin Horasan’dan Bağdat’a geçmesi ile Derî şiiri Horasan’dan Irak, Azerbaycan ve Fars’a yayılmış, bu da üslûpta bazı değişikliklere neden olmuştur. XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Enverî’nin (ö.585/1189) öncülüğünü yaptığı kimi şairler eski şairlerin üslûplarından uzaklaşmışlardır. Bir yandan nazmın sadeliğine ve sözün akıcılığına özen gösterirken diğer yandan Arapça kelimeleri kullanmaktan kaçınmamışlardır.¹³⁹

Bu dönemin şiir özelliklerine değinecek olursak, eski Farsça kelimeler azalmış, Arapça kelimeler ise artmıştır. (همی، اندر) kelimeleri yerine (می، در) kelimeleri kullanılmıştır. "افرشته" yerine "فرشته" gibi bir kelimenin çeşitli versiyonları ortadan kaldırılmıştır. Irak üslûbunun hâkim olduğu bu dönemde tasavvuf revaç bulmuştur. Şiirde İslamî bilimlere ve onun yansımalarına ilgi duyulmuştur. Kelime sanatlarına da yer verilmiştir. Âşıkane-ârifane, ârifane-âşıkane gazeller daha çok rağbet görmüştür. Mecazî anlamlı kelimeler kullanılmış ve oldukça fazla redifli şiir yazılmıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Hikmet İlaydın, **Sa‘di Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1954, s.3.

¹³⁹ Mehmet Kanar, **Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s.194.

¹⁴⁰ Muhammed Rızâ Rebî‘iyyân, Hûmen ‘Abbâspûr, “Sebki Şinâsî-i Şî‘r”, **Ferhengnâme-yi Edebî-i Fârsî**, Tahran, 1376 ss.794-795.

Bu dönemde Farsça nesir de sadelikten uzaklaşmıştır. Önceki dönemlerde görülen secî ve edebî sanatlar daha çok yaygınlaşmıştır. Dönemin sonlarında secînin en üst noktaya ulaştığı görülmektedir. Sa‘dî bu dönemde nesri zirveye ulaştırmıştır. Bu nesir, benzeri az bulunan tarzda sanatlı bir nesirdir.¹⁴¹

X. ve XI. yüzyıllardaki şiir kalıbı daha çok kasidedir. Şairler, var olan geleneğe göre kasidelere tabiatı ya da sevgiliyi överek başlamışlardır. Buna “tegazzül” denilmektedir. Tegazzül zamanla ayrı bir kalıp olup gazel adını almıştır¹⁴² ve Moğol hükümdarlarının şiire karşı ilgisiz olmasından dolayı kaside gittikçe zayıflamış yerini gazele bırakmıştır.¹⁴³

Irak üslûbuyla yazılan gazeller XIII. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. O dönemde gazelin tegazzül gibi yedi sekiz beyitlik musarra beyti vardır. Gazelin bazen de birkaç matla beyti bulunmaktadır.¹⁴⁴ Sa‘dî’nin iki ya da üç matla beyti olan gazellerinden bir tanesi şöyledir:

هر که ما را این نصیحت می کند بی حاصل است	دیده از دیدار خوبان بر گرفتن مشکل است
بامداد روی او دیدن صباح مقبل است ¹⁴⁵	یار زیبا گر هزارش وحشت از وی در دل است
وزین کمتر نشاید کرد در پای تو قربانی	بر آنم گر تو باز آیی که در پایت کنم جانی
کز ابر لطف باز آید به خاک تشنه بارانی	امید از بخت می دارم بقای عمر چندانی
درخت ارغوان روید به جای هر مغیلانی ¹⁴⁶	میان عاشق و معشوق اگر باشد بیابانی

Bu dönemde gazel âşıkane ve ârifane olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Âşıkane gazeller Rûdekî’nin (ö.329/941), Ferrûhî’nin (ö.429/1037-1038) ve diğer Samani ve

¹⁴¹ Tevfik Subhânî, **Târîh-i Edebiyyât-i Îrân**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1388, ss. 264-265.

¹⁴² Muhammed Rızâ ‘Abdûlmelikyân, Hamîd Kiyânî, **Sebkhâ-i Şî‘r-i Fârsî Guzerî ber Vijegîhâ ve Devre-yi Zamânî**, Tahran, 1393, s. 20.

¹⁴³ Kanar, a.g.e., 1999, s. 195.

¹⁴⁴ Sîrûs-i Şemîsâ, **Seyr-i Gazel der Şî‘r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-i Firdevs, 1369, ss.154-155.

¹⁴⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.309.

¹⁴⁶ A.e., ss.508-509.

Gaznevi dönemi medhiyecilerinin kasidelerinde görülmüştür. Bu şiir Enverî, Hâkânî (ö.595/1199) gibi şairler sayesinde olgunlaşmış ve Sa‘dî ile de zirveye ulaşmıştır.¹⁴⁷

Bu dönemde Arapçanın etkisi oldukça fazladır. Önceki dönemlere nazaran Arapçanın etkisi Fars nesrinde ve şiirinde daha fazla dikkat çekmektedir. Dinî ilimlere ilgi duyulması ile Arapça kelime ve terkipler çoğalmış, bilimsel kavram ve açıklamalara yer verildiği görülmüştür.¹⁴⁸ Sa‘dî’nin gazelinde bu duruma örnek beyit şu şekildedir:

بیدل گمان مبر که نصیحت کند قبول من گوش اسـتماع ندارم، لِمَنْ یُقُول¹⁴⁹

Âşık insanın nasihat dinleyeceğini sanma.

Benim nasihat edeni dinleyecek kulağım yok.

Irak üslûbunun hâkim olduğu bu dönemde şiir de içe dönük bir hâl almıştır. Bu içe dönüklüğün en belirgin özelliği tasavvuttur.¹⁵⁰ Birçok tasavvuf erbabı başka ülkelere göç ederek tasavvufî faaliyetlerini sürdürmüştür. Bunlar arasında mutasavvıf şairlere de rastlanılmaktadır. Bunlar, İran toprakları dışına göç ederek bir yandan kendi faaliyetlerini ve edebî çalışmalarını sürdürürlerken bir yandan da Fars dili ve edebiyatının İran dışında yayılmasına da katkı sağlamışlardır.

Bu şairlere örnek olarak Sa‘di-yi Şîrâzî, Fahreddîn-i Irâkî (ö.688/1289), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273), Kânî-i Tûsî (ö.672/1273) ve Seyf-i Fergânî’yi (ö.705/1305) zikredebiliriz. Bu şairlerden Sa‘dî uzun süren yolculuklarla İran’daki olumsuz şartların etkisinden uzak kalmaya çalışmış, diğerleri ise genellikle Anadolu’ya yerleşmişlerdir.¹⁵¹

Bu dönemde edebî sanatlar da revaç bulmuştur. Dönemin şairlerinin mazmunlar içeren ve yaratılış güzelliklerini teşbih, mecaz, istiare gibi sanatlarla dile getiren gazel

¹⁴⁷ Abdûlmelikyân, Hamîd Kiyânî, a.g.e., s.21.

¹⁴⁸ Adnan Karaismailoğlu, “Üslûp” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLII, 2012, s.386.

¹⁴⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.411.

¹⁵⁰ Sîrûs-i Şemisâ, **Kulliyât-i Sebk Şinâsî**, Tahran, Neşr-i Mitrâ, 1393, s.89.

¹⁵¹ Hicabi Kırlangıç, “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:1, 2001. s. 101.

ve mesnevîleri Farsça şiirin asırlar boyunca okunan ve örnek alınan edebî ürünleri olmuştur.¹⁵²

Sa'dî, Moğol hâkimiyetinin etkisiyle değişen Irakî üslûbu ile eserlerini yazmıştır. Okuyucuyu etkisi altında bırakan Sa'dî'nin üslûbunda düşüncelerin birbiriyle olan bağı dikkat çekmektedir. Çünkü bu bağ tercümede bile ortadan kalkmamaktadır. Bu bağ soyut değildir; aksine tasvirlerle iç içedir. Sa'dî'nin eserlerinin birçok yerinde düşünce ve tasvirin harmanlandığı görülmektedir.¹⁵³

Sa'dî'nin şiirlerinde kullanmış olduğu tasvirler iki çeşittir. Biri teşbih diğeri de istiaredir. Yazar teşbihi kullanırken hayalinde birbirinin karşısına koyduğu iki şeyi açıklamaktadır. İstiarede aksine iki şeyden birini gizli tutmakta, böylelikle sembolü ortaya çıkarmaktadır ve hiç şüphesiz şiir, somut duygu ve ifadeleri bir araya toplayıp harmanladığı istiarelerle zirveye ulaşmaktadır.¹⁵⁴ Sa'dî'nin “Bûstân” adlı eserinde kullandığı teşbih burada örnek olarak verilebilir:

که گردن به الوند بر می فراشت	قزل ارسلان قلعه ای سخت داشت
چو زلف عروسان رهش پیچ پیچ	نه اندیشه از کس نه حاجت به هیچ
که بر لاجوردی طبق، بیضه ای ¹⁵⁵	چنان نادر افتاده در روضه ای

Kızıl Arslan'ın sağlam bir kalesi vardı

Elvend dağından yüksekti kalenin başı

Ne kimseden kaygı vardı, ne bir şeye hacet

Yolu gelinlerin zülfü gibi kıvrım kıvrımdı.

Öyle nadirdi ki sanki bir bahçede

Lacivert bir tabaktaki yumurta gibiydi.¹⁵⁶

¹⁵² Karaismailoğlu, a.g.e., s.386.

¹⁵³ Massé, a.g.e., s. 305.

¹⁵⁴ A.e., s. 309-310.

¹⁵⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.151.

¹⁵⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.64.

Sa'dî'nin "Bûstân" adlı eserinde kullanmış olduğu istiare ise Fransız edebiyatının romantik şiirlerindeki istiareleri akla getirmektedir.¹⁵⁷

چو سیلاب خواب آمد و مرد برد چه بر تخت سلطان چه بر دشت کرد¹⁵⁸

Uyku seli gelip götürünce adamı

Tahttaki sultanın ovadaki Kürt'ten farkı kalmaz.

Sa'dî'nin "Bûstân" adlı eseri, Firdevsî'nin "Şehnâme"si ile aynı vezinde (feûlün feûlün feûl) yazılmış bir eserdir. Bu pek monoton kalıp acemi şairlerin elinde yorucu bir şey olurken Sa'dî aynı kalıpta her şeyi, hem de en tabî ve rahat bir ifade ile söylemiştir.¹⁵⁹

Hem yazar hem şair olan Sa'dî'nin "Gülistân" adlı eseri sebebiyle yazarlığındaki ününün daha fazla olduğu görülmektedir çünkü bu eser Sa'dî için bir dünyadır ya da dünyanın canlı bir tasviridir. Bu eserde insan, kendi dünyası ile birlikte tüm kusur ve yanlışları ile tasvir edilmiştir.¹⁶⁰

"Gülistân"da Farsça ve Arapça şiirler, ayetler, hadisler, atasözlerine yer verilmiştir; bunun yanı sıra hikmetli sözler ve zarif latifeler dikkat çekmektedir. Nazım ve nesrin bir arada olduğu bu eserde secîlere de yer verilmiştir.¹⁶¹

Sa'dî'nin "Gülistân" eserinde kullandığı teşbih sanatında ağaçları, yağmuru ve geceyi bir türe (insana) benzeterek başkalaştırdığını şu beyitte görmekteyiz:¹⁶²

چون جامهٔ عید نیک بختان

پیراهن برگ بر درختان

بلبل گوینده بر منابر قضبان¹⁶³

اول اردیبهشت ماه جلالی

¹⁵⁷ Massé, a.g.e., s.310.

¹⁵⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.225.

¹⁵⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.III.

¹⁶⁰ Zerrinkûb, a.g.e., 1343, s. 234.

¹⁶¹ Enverî, a.g.e., ss.34-35.

¹⁶² Massé, a.g.e., s.312.

¹⁶³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.16.

Ağaçların üzerindeki yapraktan gömlek

İyi bahtlıların bayram elbisesi gibiydi.

Celâlî aylardan Ordibihişt'in başında

Hatip bülbül dal minberlerinden seslenir.¹⁶⁴

Sa'dî'nin "Gülistân" adlı eserinde kullandığı üslûp hakkında Silvestre de Sacy de şunları yazmıştır:

"...Sa'dî'nin ahlâki kuralları genellikle sadedir. Sa'dî ahlâk hocasıdır. İki zıt görüş arasında bulunmaktadır. İlki, insanları varoluşa tamamen inandıran kadere güven diğeri ise insanı kendisine terk eden ve ilahi güçten uzaklaştıran bağımsızlık ve seçimdir. Sa'dî'nin eserlerinin özellikle de Gülistân'ın belirgin özelliği dillerinin tekellüfsüz olmasıdır. Sa'dî teşbih, istiare, kinaye ve mecazı kullanmada aşırıya kaçma tarafını birçok doğulu yazardan daha çok savunmuş ve ifade de nadiren anlaşılmağıza kapılmıştır..."¹⁶⁵

"Bûstân" ve "Gülistân" kitabını tercüme eden Kilisli Rıfat Bilge (ö.1953) de "Gülistân" eserinden şu şekilde bahsetmiştir:

"...Gülistân'a sehl-i mümteni derler. Müellifinin kemâl devrinde yazdığı bu eser o kadar sehl-i mümtenidir ki Farsça ile biraz meşgul olanlar Gülistân gibi bir kitap yazabileceklerini tahmin ederler. Hâlbuki Kâtibî'nin "Deh Bab"ı, Muînuddîn-i Cuveynî'nin "Nigâristan"ı, Câmî'nin "Bahâristân"ı ve Kaanî'nin "Perîşân"ı gibi nazîreler onun kabına varamamışlardır..."¹⁶⁶

Sa'dî'nin iki önemli eseri olan "Bûstân" ve "Gülistân" dışında külliyatında yer alan şiirleri de bu üslûpla yazılmıştır. Gazel üstadı olarak bilinen Sa'dî'nin gazelleri

¹⁶⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.10.

¹⁶⁵ Celâl Setârî, "Makâm-i Sa'dî der Edebiyyât-i Ferânse", der. Kāvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Düst**, İntişârât-i Heft Evreng, Şîrâz, 1378, s.470.

¹⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, s. 10.

âşıkane, ârifâne ve didaktik niteliktedir. Sa'dî'nin âşıkane gazellerindeki mazmunları âşğın maşûka teslimidir.¹⁶⁷ Bu durumu gösteren Sa'dî'nin gazeli şöyledir:

مرا جفا و وفای تو پیش یکسان است که هر چه دوست پسندد به جای دوست نکوست
مرا و عشق تو گیتی به یک شکم زادست دو روح در بدنی چون دو مغز در یک پوست¹⁶⁸

Benim nezdimde senin cefan da vefan da birdir

Çünkü bir arkadaşın, arkadaşı için istediği şey iyidir

Dünya beni ve senin aşkını bir karında birleştiriyor

Ben ve sen bir derideki iki beyin gibi bir bedendeki iki ruhuz

Sa'dî, yaşadığı dönemde de yaygın nazım şekli olan gazeli, müstakil bir edebî tür olarak mükemmelliğe kavuşturmuştur.¹⁶⁹ Sa'dî'nin diğer nazım ve nesir tarzında yazdığı eserlerinde olduğu gibi gazellerinde kullandığı dilde de bir tür akıcılık ve sadelik hâkimdir.¹⁷⁰ Buna örnek gazeli şöyledir:

هیچ پیرایه زیادت نکند حسن تو را هیچ مشاطه نیاراید ازین خوبترت
بارها گفته ام، این روی به هر کس منمای تا تأمل نکند دیده هر بی بصرت¹⁷¹

Hiçbir süs senin güzelliğini fazlalaştırmaz

Olduğundan daha güzel yapmaz

Defalarca söyledim gafilin yüzüne bakmaması için

Güzel yüzünü herkese gösterme

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sa'dî'nin yaşadığı dönemde kaside gitgide zayıflamış ve yerini gazele bırakmıştır. Buna rağmen Sa'dî kasideye renk ve canlılık

¹⁶⁷ Ziyâ Muvahhid, "Sa'dî" *Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî*, Tahran, 1388, s. 660.

¹⁶⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.315.

¹⁶⁹ Mustafa Çiçekler, Sa'dî-i Şîrâzî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, s.406.

¹⁷⁰ Dâryûş Sebûr, *Âfâk-i Gazel-i Fârsî*, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1382, s.370.

¹⁷¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.294.

katmıştır. Kasidelerinin bazısında ahlâkla, toplumla ve hükümetle ilgili sorunlar hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Bazı kasidelerinde de nasihat edip öğüt vermiştir. Kasidelerindeki diğer konular Allah'a ve dönemin padişahlarına övgüdür. Hatta Sa'dî, kasidesinde Moğol komutanlarından Emir Enkiyânû'yu da methetmiştir.¹⁷² O kasideden birkaç beyit şöyledir:

دل به دنیا در نبندد هوشیار	بس بگردید و بگردد روزگار
پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار	ای که دستت می رسد کاری بکن
رستم و رویینه تن اسفندیار ¹⁷³	این که در شهنامه ها آورده اند

Felek çok döndü çok da dönecek

Akıl sahibi olan dünyaya gönül bağlamaz

Ey elinden bir şey gelen bir iş yap

Bir şey yapamayacak duruma gelmeden önce bir şey yap

Bu Şehnâme'de dile getirilmiştir

Rüstem, Rûyînten ile İsfendiyâr'dır

Sa'dî yazmış olduğu kasidelerine sehl-i mümteni dışında içerik bakımından da yeni bir tarz getirmiştir. Kasidelerinin çoğunda Allah'a övgüler bulunmaktadır. Kasidelerinde abartıya yer yoktur ve didaktik şiirin en üst örneğidir.¹⁷⁴ Sa'dî bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

سخن ملکی است سعدی را مسلم ¹⁷⁵	نه هر کس حق تواند گفت کستاخ
--	-----------------------------

Gerçeği söyleyen herkese küstah denmez.

Şüphesiz Sa'dî için söz hükümdarlıktır

¹⁷² Enverî, a.g.e., ss.74-75.

¹⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.583.

¹⁷⁴ Muvahhid, a.g.e., 1388, ss.660-661.

¹⁷⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.591.

Sonuç itibari ile dönemin edebî özelliklerini içinde barındıran Sa'dî'nin üslûbu ve vücuda getirdiği eserler göz önüne alındığında gerek Doğu gerekse Batı edebiyatında ulaştığı şöhreti anlamak mümkündür. Her kesimden halkın rahatça anlayabileceği hikemî tarzda yazmış olduğu eserleri ve külliyatında yer alan şiirleri onun Fars edebiyatındaki büyüklüğünü bir kez daha göstermektedir.

1.3.FARS EDEBİYATINDA SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ ŞAİRLER

Nazım ve nesir ustası olan Sa‘dî, âşıkane gazelleriyle zirveye ulaşmıştır. Külliyyatında kasideleri de vardır; fakat onun şöhreti kaside söylemesinden ötürü değildir. Sa‘dî şiirde kendisinden önceki Senâî (ö.525/1131), Enverî ve Hâkânî gibi şairleri takip etmiş, Arap şairlerinden de Ebu’t-Tayyip el-Mütenebbî’den (ö.354/965) etkilenmiştir.¹⁷⁶

Sa‘dî’nin gazel ve kasidelerini düşündüğümüzde kendisinden önceki birçok şairin etkisini açıkça görebiliriz; fakat ifade tarzı kendisine hastır.¹⁷⁷ Sa‘dî, sade ve günlük konuşma dili ile olan ifade tarzında Senâî’nin etkisinde kalmıştır.¹⁷⁸

Sa‘dî’nin şiirlerinde gördüğümüz gazel şairliği Senâî’den önce yaygın değildi. Şehîd-i Belhî (ö.315/927), Rûdekî gibi şairlerden çok az eser kalmıştır. Ferrûhî’nin tegazzüllerinin aksine gazellerinin çok fazla değeri bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Senâî bu üslûbun önderlerindedir.

Senâî’nin gazelleri iki gruba ayrılır. İlki eski tegazzüllerin rengi ve kokusu olan gazellerdir. Bu gazeller Enverî, Kemâleddîn-i Isfahânî ve Sa‘dî tarafından olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Diğeri ise ârifane gazellerdir. Bu gazeller de ‘Attâr (ö.618/1221), Hâkânî, Nizâmî (ö.611/1214), Mevlânâ ve Hâfız tarafından zirveye ulaşmıştır.¹⁷⁹

Sa‘dî de kendisinden önceki üstatların şiirlerini görmüş, onları değerlendirmiş ve cümle oluşturmadaki maharetlerinden yararlanmış. Şiirlerin eksik taraflarını gören Sa‘dî bu eksiklikliği tekrar etmekten sakınmıştır.¹⁸⁰

Sa‘dî’nin şiirlerinde Senâî’den bazı tabirlerin olması, onun bir mısraını uyarlaması ve hatta bazen Senâî’nin matla kısmındaki kafiyei çıkarmayı gerekli

¹⁷⁶ Tevfik Subhânî, **Târîh-i Edebiyyât-i İrân**, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Peyâmnûr, 1390, s.144.

¹⁷⁷ Âgâyî, a.g.e., s.33.

¹⁷⁸ Saime İnal Savi, “Senâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVI, 2009, s.503.

¹⁷⁹ Şemîsâ, a.g.e., s. 85.

¹⁸⁰ ‘Alî Deştî, **Der Kalemrov-i Sa‘dî**, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1381, s.139.

sayması Senâî'nin gazellerini beğendiğinin bir göstergesidir.¹⁸¹ Bu durumu şu şiiirlerde görmekteyiz:

Senâî

در غم تو روزگار از دست رفت	زینهار این یادگار از دست رفت
دل شد و با دل قرار از دست رفت	چون مرا دل بود با او بر قرار
در غم تو هر چهار از دست رفت	سیم و زر بودی مرا و صبر و هوش
گر نگیری دست کار از دست رفت	پای من در دام تو بس سخت ماند
یاری اکنون کن که یار از دست رفت	یار بودی مر مرا از روی مهر
چون سنائی صد هزار از دست رفت ¹⁸²	این همه خوارست کاندر عاشقی

Sa'dî

دوستان دستی، که کار از دست رفت	عشق در دل ماند و یار از دست رفت
کی رسم؟ چون روزگار از دست رفت	ای عجب گر من رسم در کام دل
کاندرین غم هر چهار از دست رفت	بخت و رای و زور و زر بودم، دریغ
صبر و آرام و قرار از دست رفت	عشق و سودا و هوس در سر بماند
بهتر از من صد هزار از دست رفت	گر من از پای اندر آیم، گودرآی
ورنه این دل چند بار از دست رفت	بیم جان کاین یار خونم می خورد
چون زمان اختیار از دست رفت	مرکب سودا جهانیدن چه سود؟
عشق باز اکنون که یار از دست رفت ¹⁸³	سعیدیا با یار عشق آسان بود

¹⁸¹ Âgâyî, a.g.e., s.36.

¹⁸² Senâî-i Gaznevî, *Dîvân-ı Senâî*, haz. Muhammed Takî, Müderris Rezevî, Tahrân, İntişârât-ı Senâî, 1362, s. 834.

¹⁸³ Şîrâzî, a.g.e., ss. 332-333.

İki şiirdeki vezin, kafiye ve rediflerinin ortak olması ve altı tane aynı kafiyeli kelimenin gelmesi, beyitlerdeki özellikle de üçüncü beyitteki mazmunların benzer olması Sa'dî'nin Senâî'nin şiirlerinden etkilendiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sa'dî sadece bu şiirde değil, Senâî'nin diğer şiirlerinde de onu takip etmiştir:¹⁸⁴

Senâî

باز آبی بر زن آن روی جهان افروز را	باز تابی در ده آن زلفین عالم سوز را
آن دو صف جادوی شوخ دلبر جان دوز را	باز بر عشاق صوفی طبع صافی جان گمار
آن سیه پوشان کفر انگیز ایمان سوز را ¹⁸⁵	باز بیرون تاز در میدان عقل و عاقبت

Sa'dî

تا به هر نوعی که باشد بگذرانم روز را	دوست می دارم من این نالیدن دلسوز را
کآن صباحت نیست این صبح جهان افروز را	شب همه شب انتظار صبحرویی می رود
تا قیامت شکر گویم طالع پیروز را ¹⁸⁶	وه که گر من باز بینم چهر مهرافزای او

Redif ve kafiye benzerliği açısından Sa'dî'nin Senâî'den etkilendiğini gösteren beyitlerden bazıları şunlardır:¹⁸⁷

Senâî

همواره منم معتکف راه خرابات ¹⁸⁸	تا سوی خرابات شد آن شاه خرابات
--	--------------------------------

Sa'dî

با عقل خراب در مناجات ¹⁸⁹	سرمست درآمد از خرابات
--------------------------------------	-----------------------

¹⁸⁴ Âgâyî, a.g.e., s.37.

¹⁸⁵ Gaznevî, a.g.e., s.792.

¹⁸⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 528.

¹⁸⁷ Âgâyî, a.g.e., s.37-39.

¹⁸⁸ Gaznevî, a.g.e., s.74.

¹⁸⁹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.539.

Senâî

زان چشم پر از خمار سرمست پر خون دارم دو دیده پیوست¹⁹⁰

Sa'dî

دیر آمدی ای نگار سرمست زودت ندهیم دامن از دست¹⁹¹

Senâî

ره عشق از روی عقل از بهر آن بس مشکل است کان نه راه صورت و پایست کان راه دلست¹⁹²

Sa'dî

دیده از دیدار خوبان برگرفتن مشکل است هر که ما را این نصیحت می کند بی حاصل است¹⁹³

Senâî

در عشق تو ای نگار خاموش بفرزود مرا غمان و شد هوش¹⁹⁴

Sa'dî

رفتگی و نمی شوی فراموش می آیی و می روم من از هوش¹⁹⁵

Senâî

فریاد از آن دو چشمک جادوی دلفریب فریاد از آن دو کافر عیار با نهیب¹⁹⁶

Sa'dî

رفتی و صد هزار دلت دست در رکیب ای جان اهل دل که تواند ز جان شکیب؟¹⁹⁷

¹⁹⁰ Gaznevî, a.g.e., s.816.

¹⁹¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.546.

¹⁹² Gaznevî, a.g.e., s.814.

¹⁹³ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.564.

¹⁹⁴ Gaznevî, a.g.e., s.910.

¹⁹⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.736.

¹⁹⁶ Gaznevî, a.g.e., s.802.

¹⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.567.

Senâî

ای من غلام روی تو تا در تنم باشد نفس درمان من در دست تست آخر مرا فریادرس¹⁹⁸

Sa'dî

بوی بهار آمد بنال ای بلبل شیرین نفس ور پای بندی همچو من فریاد می خوان از قفس¹⁹⁹

Senâî

ربّی و ربّک الله ای ماه نوچه ماهی کافزون شوی و لیکن هرگز چنو نکاهی²⁰⁰

Sa'dî

نشنیده ام که ماهی بر سر نهد کلاهی یا سرو با جوانان هرگز رود به راهی²⁰¹

Senâî

این چه رنگست بر اینگونه که آمیخته ای این چه شور است که ناگاه بر انگیخته ای²⁰²

Sa'dî

ای که شمشیر جفا بر سرما آخته ای دشمن از دوست ندانسته و نشناخته ای²⁰³

Senâî

راه عشق از روی عقل از بهر آن بس مشکل است کان نه راه صورت و پایست کان راه دلست²⁰⁴

Sa'dî

دیده از دیدار خوبان بر گرفتن مشکل است هر که ما را این نصیحت می کند بی حاصل است²⁰⁵

¹⁹⁸ Gaznevî, a.g.e., s.903.

¹⁹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.399.

²⁰⁰ Gaznevî, a.g.e., s.1041.

²⁰¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.519.

²⁰² Gaznevî, a.g.e., s.1015.

²⁰³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.465.

²⁰⁴ Gaznevî, a.g.e., s.814.

²⁰⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.309.

Senâî

تقصیر گذشته را قضا کن²⁰⁶

ای دوست ره جفا رها کن

Sa'dî

دردی به ارادتی دوا کن²⁰⁷

آخر نگهی به سوی ما کن

Senâî

نادیدنت آفت روانم²⁰⁸

ای دیدن تو حیات جانم

Sa'dî

در پای مبارکت فشانم²⁰⁹

گردست دهد هزار جانم

Senâî

عاشق عشق و عشقبازانیم²¹⁰

گرچه از جمع بی نیازانیم

Sa'dî

شهر بند هوای جانانیم²¹¹

ما گدایان خیل سلطانیم

Senâî

زلف سیه زو چرا چو بدر دو تا هست²¹²

روی تو ای دل فروز گر نه چو ماهست

Sa'dî

که ندهد بر چنین صورت دل از دست²¹³

نشاید گفتن آن کس را دلی هست

²⁰⁶ Gaznevî, a.g.e., s.977.

²⁰⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.456.

²⁰⁸ Gaznevî, a.g.e., s.937.

²⁰⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.437.

²¹⁰ Gaznevî, a.g.e., s.958.

²¹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.445.

²¹² Gaznevî, a.g.e., s.820.

²¹³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.296.

Sa'dî, Senâî dışında Enverî'den de oldukça etkilenmiştir. Enverî 6. yüzyılın en önemli kasidecilerindendir. Kendine has bir üslûbu vardır. Bu üslûpta şiir dilini konuşma diline yaklaştırdığı görülür.²¹⁴ Sa'dî, ifade şekli açısından Enverî'ye yakındır. Enverî gazelin olgunluk seviyesine gelmesinde önemli bir şahsiyettir. Fakat Sa'dî de gazelin zirveye ulaşmasına yardım etmiştir.²¹⁵

Enverî, gazeli kasidenin tegazzül kısmından ayıran ilk kişidir. Enverî'nin gazelleri ve kasideleri arasında büyük fark olduğu gibi kasidelerin anlamları karmaşıktır ve bu yüzden şerhe ihtiyaç duyulmaktadır. Dili muğlâk ve Arapça kelime ve ibarelerle iç içedir.²¹⁶

Gazeli olgunluk seviyesine ulaştıran Enverî, Sa'dî'nin gazelde zirveye ulaşmasına da yardım etmiştir. Sa'dî, Enverî'nin takipçisi olmuştur. Hatta bazen Enverî ile aynı redifi de kullanmıştır. Enverî'nin şiirlerindeki aynı vezni, kafiyeyi ve redifi seçmesi Sa'dî'nin Enverî'ye rakip olduğunun göstergesidir. Sa'dî gazeline Enverî'nin şiirindeki ilk mısrayı değiştirerek dildeki hâkimiyetini şu şekilde göstermiştir:²¹⁷

Enverî

قاعده عشق استوار بماند	حسن تو گر بر همین قرار بماند
بس غزل تر که یادگار بماند	از رخ تو گر براین جمال بمانی
چشم در آن روی چون نگار بماند	هر نفس از چرخ ماه را بتعجب
خون دل و دیده در کنار بماند	بی تو، مرا در کنارم از بنمانی
با غم تو در دلی قرار بماند ²¹⁸	از غم تو در دلم قرار نمانده ست

²¹⁴ Bediuzzaman Furûzanfer, **Suhen ve Suhenverân**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1387, ss.337-338.

²¹⁵ Deştî, a.g.e., s.113.

²¹⁶ Şemîsâ, a.g.e., s.78.

²¹⁷ Deştî, a.g.e., ss.117-118.

²¹⁸ Evhaduddîn Enverî, **Divân-ı Enverî**, haz. Muhammed Takî, Muderris Rezevî, Tahran, İntişârât-i 'İlmî ve Ferhengî, 1372, s.828.

Sa'dî

مست تو جاوید در خمار نماند
خاطر بلبل که نوبهار نماند
تا به قیامت براو نگار نماند
تا ز تو بر خاطری غبار نماند
بگذرد امسال و همچو پار نماند²¹⁹

حسن تو دایم بدین قرار نماند
ای گل خندان نوشکفته نگه دار
حسن دلاویز پنجه ایست نگارین
عاقبت از ما غبار ماند و زنهار
پاک گذشت آنچه دیدی از غم و شادی

Sa'dî sanatkârdır. Kendini her alanda, destansı şiir söylemede bile yetenekli ve söze hâkim görür, bu yüzden şiirlerini kendisinden önceki Rûdekî, Ferrûhî, Senâî, Hâkânî gibi şairlerin söyledikleri vezinde söylemiştir; fakat Sa'dî'nin Enverî'nin şiirlerine özel bir ilgisi olmuş ve Enverî'yi, kendi sanatkârlığının gücünü değerlendirmek amacıyla hedef almıştır. Bunu üç şekilde yapmıştır: Aynı vezin ve kafiye ile, aynı vezin farklı kafiye ile ve aynı kafiye farklı vezinle. Enverî'nin en iyi gazeli ile Sa'dî'nin üç gazelini karşılaştırdığımızda bu durumu görmekteyiz:²²⁰

Enverî

غم من نیستت بغم زانم
فارغی از من و همی دانم
نکنم جز وفا که نتوانم
کافر مگر کنوند مسلمانم
گفتمت تا بجان بفرمانم
من همه عمر بر سر آنم²²¹

راه فرا کار خود نمیدانم
عاشقم بر تو و همیدانی
نکنی جز جفا که نشکیبی
کافری میکنی در این معنی
گفتم تا ببوسه فرمائست
گرچه بر خاستی تو از سر این

²¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.436.

²²⁰ Deştî, a.g.e., ss.118-119.

²²¹ Enverî, a.g.e., s. 888.

Sa'dî

صورتت را صفت نمی دانم
که من از عشق توبه نتوانم
من به امید وصل جانانم
که به معشوق بر نیفشانم؟
من به شمشیر بر نگردانم²²²

بس که در منظر تو حیرانم
پارسایان ملامتم مکنید
هر که بینی به جسم و جان زنده است
به چه کار آید این بقیت جان
گر تو از من عنان بگردانی

Sa'dî'nin aynı vezin fakat farklı kafiye kullanarak yazdığı şiir şu şekildedir:

وز تو بخشایش تو می خواهم
که منت آشنای در گاهم
که نیایی به دست کوتاهم
به وجودت گر از خود آگاهم
از تو خواهند و من ترا خواهم
چون نیفتد سخن در افواهم؟
می زنندم که بیدق شاهم
بنگردم که صبغة اللهم
چه کنم می برد به اکراهم²²³

به تو مشغول و با تو همراهم
همه بیگانگان چنین دانند
ترسم ای میوه درخت بلند
تا مرا از تو آگهی دادند
همه درخورد رای و قیمت خویش
بلبل بوستان حسن توام
می کشندم که ترک عشق بگو
ور به صد پاره ام کنی زین رنگ
سعیدیا در قفای دوست مرو

²²² Şirâzî, a.g.e., 1392, s.436.

²²³ A.e., s.442.

Sa'dî'nin aynı kafiyyede fakat farklı bir vezinle yazmış olduğu şiir ise şu şekildedir:

چندین مفارقت مرنجانم	ای مرهم ریش و مونس جانم
جمعیت خاطر پریشانم	ای راحت اندرون مجروحم
تا دست بدارد از گریبانم	گویند بدار دستش از دامن
بی روی تو می برد به زندانم	آن کس که مرا به باغ می خواند
وز پیش تو ره به در نمی دانم ²²⁴	وین طرفه که ره نمی برم پیشت

İster Enverî'nin gazelleri kalıbında yazdığı şiirlerinin birbirine olan yakınlığı açısından ister yorum tarzı, cümle kuruluş şekli ve lafızlarla yaptığı oyunlar açısından olsun Sa'dî ve Enverî arasında benzerlik bulunması Sa'dî'nin Enverî'den etkilendiğini gösteren önemli hususlardandır.²²⁵

Sa'dî'nin şiirlerinde Hâkânî etkisi de görülmektedir. Hâkânî, İran'ın meşhur kaside şairlerindedir. İran şiirine şekil bakımından yenilikler getirmiştir. Şiirlerinde kısa vezinler kullanmıştır. Kasideler ile kaside niteliği verdiği terkîb-i bentlere matla yenileme sistemini getirmiştir. Hikmetli sözlerinde Senâî'yi andıran Hâkânî, diğer konularda Unsurî'ye (ö.431/1039-1040) benzetilmiştir.²²⁶

Hâkânî'nin kasidede zor bir üslûbu varken gazellerinde kullandığı dil daha sadedir. Bu iki şairin bazı gazellerinde benzerlikler göze çarpmaktadır.²²⁷ Aynı vezin ve kafiyyenin kullanıldığı gazellerden seçme beyitler şu şekildedir:

Hâkânî

چه گوهری تو که کمتر بهای تو جان است ²²⁸	چه آفتی تو که کمتر غم تو هجران است
--	------------------------------------

²²⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.436.

²²⁵ Deştî, a.g.e., s.120.

²²⁶ Tahsin Yazıcı, "Hâkânî-i Şîrvânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XV, 1997, s.169.

²²⁷ Âgâyi, a.g.e., s.69.

²²⁸ Hâkânî-i Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-i Şîrvânî**, haz. Cihângîr Mansûr, İntişârât-i Nigâh, 1375, s. 325.

Sa'dî

که دوستی و ارادت هزار چندان است²²⁹

هزار سختی اگر بر من آید آسان است

Hâkânî

یا راست تر ز قد تو باشد صنوبری؟²³⁰

هر کز بود به شوخی چشم تو عبهری

Sa'dî

دیگر نیاورد چو تو فرزند مادری²³¹

کس در نیامدست بدین خوبی از دری

بار دوم ز بار نخستین نکوتری²³²

هر نوبتم که در نظر ای ماه بگذری

آن جا که باد زهره ندارد خبر بری²³³

ای برق اگر به گوشه آن بام بگذری

گویی که در برابر چشم مصوری²³⁴

رفتی و همچنان به خیال من اندری

Hâkânî

میدان دل از دو لشکر آراست²³⁵

شوری ز دو عشق در سر ماست

Sa'dî

هنگام نشاط و روز صحراست²³⁶

بوی گل و بانگ مرغ بر خاست

Hâkânî

دست گیریدم تا دست به زلفش بزنم²³⁷

یارب از عشق چه سرمستم و بی خویشتم

²²⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 313.

²³⁰ Şîrvânî, a.g.e., s. 450.

²³¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.487.

²³² A.e., s.489.

²³³ A.e., s.483.

²³⁴ A.e., s.486.

²³⁵ Şîrvânî, a.g.e., s.335.

²³⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.297.

²³⁷ Şîrvânî, a.g.e., s.411.

Sa'dî

تا خبر دارم ازو بی خبر از خویشتم
با وجودش ز من آواز نیاید که منم²³⁸

Hâkânî

سر سودای تو را سینه ما محرم نیست
سینه ما چه که ارواح ملا یک هم نیست²³⁹

Sa'dî

خیرت هست که بی روی تو آرام نیست
طاقت بار فراق این همه ایام نیست²⁴⁰

Hâkânî

ای دل به عشق بر تو که عشقت چه در خور است
در سرشده ندانمت ای دل چه در سر است²⁴¹

Sa'dî

این بوی روح پرور از آن خوی دلبرست
وین آب زندگانی از آن حوض کوثرست²⁴²

Hâkânî

از هستی خود که یاد دارم
جز سایه نماند یادگارم²⁴³

Sa'dî

نه دست رسی به یار دارم
نه طاقت انتظار دارم²⁴⁴

İki şairin gazellerinde aynı vezin ve kafiyeyi kullanması Sa'dî'nin kendi akıcı ve sade üslûbunu Hâkânî'nin zor, muğlâk üslûbu karşısında göstermek istemesindedir.

²³⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.433.

²³⁹ Şîrvânî, a.g.e., s.334.

²⁴⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.326.

²⁴¹ Şîrvânî, a.g.e., s.338.

²⁴² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.306.

²⁴³ Şîrvânî, a.g.e., s.397.

²⁴⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.427.

Sa'dî ve Hâkânî'nin şiirlerini karşılaştırdığımızda Sa'dî'deki hayal gücünün Hâkânî'ye göre daha az olduğunu görürüz.

Sa'dî, bir beyitte hayallere yer vermenin sözdeki akıcılığa aykırı olduğunu kabul etmiştir. Hâkânî'nin beyitlerinde çok fazla olan ince tasvirler Sa'dî'de yoktur. İki şairin eserlerindeki benzer mazmunlar dikkat çekmektedir.²⁴⁵ Bu mazmunlar şu şekildedir:

Hâkânî

بن هر موی را گر باز پرسى تا چه سر دارد ندا آید که تا سر دارم این سودای او دارم²⁴⁶

Sa'dî

خالی از ذکر تو عضوی چه حکایت باشد سر مویی به غلط در همه اندام نیست²⁴⁷

Sa'dî

سر مویم نظر کن که من اندر تن خویش یک سر موی ندانم که تو را ذاکر نیست²⁴⁸

Hâkânî

نه رای آنکه ز عشق تو روی برتادم نه جای آنکه به جوی تو بگذرد آبم²⁴⁹

Sa'dî

نه روی رفتنم از خاک آستانه دوست نه احتمال نشستن نه پای رفتارم²⁵⁰

²⁴⁵ Deştî, a.g.e., ss.100-103.

²⁴⁶ Şîrvânî, a.g.e., s.405

²⁴⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.326.

²⁴⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.325.

²⁴⁹ Şîrvânî, a.g.e., s.392.

²⁵⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.425.

Hâkânî

عاشق آن نیست کو به بوی وصال
هستی خود به دلستان بخشد
عاشق آن است کو به ترک مراد
هر چه هستی است را یگان بخشد²⁵¹

Sa'dî

رایگان است یک نفس با دوست
گر به دنیا و آخرت بخری²⁵²

Hâkânî'nin kullandığı birçok mazmunu Sa'dî'nin gazellerinde kullanması Hâkânî'nin üslûbundan etkilendiğini göstermektedir.

Sa'dî'nin etkilendiği şairlere değindikten sonra Sa'dî'den de birçok şairin etkilendiğini belirtmemiz gerekir. Humâmuddîn-i Tebrîzî (ö.714) bu şairlerden bir tanesidir. Sa'dî-yi Şîrâzî'nin çağdaşı olan bu şairin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

Divanı bulunan şair, gazellerinde Şeyh Sa'dî'nin üslûbunu takip etmiştir. Humâmuddîn-i Tebrîzî'nin gazellerinde geçen bazı kelimeler, Sa'dî'nin gazellerinde yer alan kelimelerin letafetine sahip olması açısından benzerlik göstermektedir.²⁵³ Humâmuddîn-i Tebrîzî'nin bir gazelinde, Sa'dî'ye gönderme yapmış olduğu anlaşılmaktadır:

Humâmuddîn-i Tebrîzî

همام را سخن دلفریب و شیرین است
ولی چه سود که بیچاره نیست شیرازی

Humâmuddîn-i Tebrîzî'nin aynı vezin ve kafiyede yazdığı gazelleri olduğu gibi Sa'dî-yi Şîrâzî'nin gazellerinde geçen mazmunlardan da istifade etmiştir.²⁵⁴ Örnek birkaç beyit şöyledir:

²⁵¹ Şîrvânî, a.g.e., s.359.

²⁵² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.484.

²⁵³ Nehcevânî, a.g.e., 1329, s.38.

²⁵⁴ Reşîd 'Eyvazî, "Te'sîrât-i Humâm-i Tebrîzî ez Sa'dî-yi Şîrâzî", **Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî-yi Tebrîz**, No:97, 1350, s. 94.

Sa'dî

مرا خود با تو چیزی در میان است وگرنه روی زیبا در جهان هست

Humâmuddîn-i Tebrîzî

تو را چیزی ورای حسن و آن هست نپندارم نظیرت در جهان هیت

Sa'dî

بگفتن راست ناید شرح حسنت ولیکن گفت خواهم تا زبان هست
ازان دادن نشان کار زبان نیست ولی در گفت و گویم تا زبان هست

Seyf-i Fergânî, XIII. yüzyılda yaşamıştır ve Seyfî mahlasını kullanmıştır. XII. yüzyılın Horasan şairlerinden çok etkilenen Seyf-i Fergânî, Sa'di-yi Şîrâzî ile yazışmış ve onu öven şiirler kaleme almıştır. Divanında yer alan gazellerinde teşbih sanatını kullandığı görülmektedir.²⁵⁵

Seyf-i Fergânî'nin divanındaki şiirlere bakıldığında Sa'di-yi Şîrâzî'nin gazellerinde bulunan mısraları ya da beyitleri birebir naklettiği ya da aynı vezin ve kafiyede şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Sa'dî

مشتاقی و صبوری از حد گذشت یارا گر تو شکیب داری طاقت نماند ما را²⁵⁶

Seyf-i Fergânî

سعدی مگر چو من بود آنگه که این غزل گفت مشتاقی و صبوری از حد گذشت یارا²⁵⁷

²⁵⁵ Nimet Yıldırım, "Seyf-i Fergânî", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVII, 2009, s.27.

²⁵⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.284.

²⁵⁷ Seyf-i Fergânî, **Guzide-i Eş'ar-i Seyf-i Fergânî**, der. Seyyid Muhammed Turâbî, Tahran, İntişârât-i Suhen, 1375, s.166.

Sa'dî

گر امید وصل باشد، همچنان دشوار نیست²⁵⁸

ای که گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست

Seyf-i Fergânî

ای که گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست²⁵⁹

چون مدد از غیر نبود صبر کن تا حال شود

Sa'dî

شکر از مصر و سعدی از شیراز²⁶⁰

هر متاعی ز معدنی خیزد

Seyf-i Fergânî

شکر از مصر و سعدی از شیراز²⁶¹

کآفرین می کنند بر سخنت

Sa'dî

طاقت و عظم نباشد سر سودایی را²⁶²

لابالی چه کند دفتر دانایی را؟

Seyf-i Fergânî

بافته بر قد تو کسوت رعنایی را²⁶³

ای سعادت ز پی زینت و زیبایی را

Sa'dî

و آن چنان پای گرفتست که مشکل برود²⁶⁴

گفتمش سیر ببینم، مگر از دل برود

Seyf-i Fergânî

مهرش آسان به درون آید و مشکل برود²⁶⁵

مشکل است این که کسی را به کسی دل برود

²⁵⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.325.

²⁵⁹ Fergânî, a.g.e., s. 183.

²⁶⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.397.

²⁶¹ Fergânî, a.g.e., s. 220.

²⁶² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.288.

²⁶³ Fergânî, a.g.e., s. 171.

²⁶⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.378.

²⁶⁵ Fergânî, a.g.e., s. 207.

Hâcû-yi Kirmânî, (ö.753/1352) M.1290 yılında Kirman’da dünyaya gelmiştir. Eserlerinden eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. 1318-1336 yılları arasında Irâk-ı Ara, Hûzistan, Azerbaycan, Bağdat, Mısır, Suriye ve Filistin’i gezmiştir. Manzum ve mensur olmak üzere eserleri vardır.²⁶⁶ Hâcû-yi Kirmânî’nin, gazellerinde kendine has bir tarzı vardır. Birçok gazelinde yer alan deyimler ve yapılar başkalarının şiirlerinde görülmemektedir. Bazı gazellerinin üslûbu ise Sa’dî’nin tarzına yakındır. Bu benzerlik sadece söz ve anlam açısından değildir. Bazı kişiler Hâcû-yi Kirmânî’yi, Sa’dî’nin divanını çalmak ile itham etseler de iki şairin divanına bakıldığında az sayıda birbirine benzer mazmun dikkati çekmektedir.²⁶⁷

Hâcû-yi Kirmânî’nin Sa’dî’nin şiirlerinden bir mısrayı aynen naklettiğine örnek beyitlerden bazıları şunlardır:²⁶⁸

Sa’dî

تیر نظر بیفکند افراسیاب را²⁶⁹

سعدی نگفتمت که مرو در کمند عشق

Hâcû-yi Kirmânî

آخر بقصد خویش چرا میکنی شتاب²⁷⁰

ای دل نگفتمت که مرو در کمند عشق

Sa’dî

خلیل من همه بت های آزری بشکست²⁷¹

دگر به روی کسم دیده بر نمی باشد

Hâcû-yi Kirmânî

خلیل ما همه بتهای آزری بشکست²⁷²

دل ببتکده میرفت پیش ازین لیکن

²⁶⁶ Naci Tokmak, “Hâcû-yi Kirmânî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIV, 1996, ss.520-521.

²⁶⁷ Hâcû-yi Kirmânî, **Dîvân-i Hâcû-yi Kirmânî**, der. Ahmed Suheylî Hânsârî, Tahran, İntişârât-i Pazhang, 1369, ss.32-33.

²⁶⁸ Ganjoor, <http://ganjoor.net/khajoo/saadi/12> Şubat 2017.

²⁶⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.285.

²⁷⁰ Kirmânî, a.g.e., s.379.

²⁷¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.296.

²⁷² Kirmânî, a.g.e., s.209.

Sa'dî

کیست آن کش سر پیوند تو در خاطر نیست؟
یا نظر با تو ندارد، مگرش ناظر نیست²⁷³

Hâcû-yi Kirmânî

نه من دلشده دارم سر پیوندت و بس
کیست آنکش سر پیوند تو در خاطر نیست²⁷⁴

Hâcû-yi Kirmânî'nin Sa'dî'nin şiiirlerinden bir mısrayı kendi divanında kullanması dışında Sa'dî'nin şiiirleri ile vezin ve kafiye bakımından benzerlik gösteren beyitleri de bulunmaktadır.²⁷⁵ Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

Sa'dî

ای که انکار کنی عالم درویشان را
تو ندانی که چه سودا و سر است ایشان را²⁷⁶

Hâcû-yi Kirmânî

آخر ای یار فراموش مکن یاران را
دل سر گشته به دست آرجگر خواران را²⁷⁷

Sa'dî

دیدار تو حَلّ مشکلات است
صبر از تو خلاف ممکنات است²⁷⁸

Hâcû-yi Kirmânî

رخسار تو شمع کاینات است
وز قند تو، شور در نبات است²⁷⁹

Sa'dî

پای سرو بوستانی در گل است
سرو ما را پای معنی در دل است²⁸⁰

²⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.324.

²⁷⁴ Kirmânî, a.g.e., s.649.

²⁷⁵ Murtazâ Felâh Meybudî, **Behremendî-i Şâirân Ez Şâirân**, Tahrân, İntişârât-i Katre, 1385, s.40

²⁷⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.640.

²⁷⁷ Kirmânî, a.g.e., s.628.

²⁷⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.302.

²⁷⁹ Kirmânî, a.g.e., s.192.

²⁸⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.309.

Hâcû-yi Kirmânî

این چنین صورت گر از آب و گل است چون به معنی بنگری، جان و دل است²⁸¹

İbn Yemîn-i Tuğrâî (ö.769/1368) XIV. yüzyılın kıt'aları ile ünlü şairidir. Babasının tahsili ile ilgilendiği İbn Yemîn-i Tuğrâî, dönemin bütün ilimlerinde özellikle tıp ve edebiyat alanında geniş bilgi sahibi olmuştur. Şiirlerine bakıldığı zaman İbn Yemîn-i Tuğrâî'nin anlaşılır, akıcı bir dili olduğu görülmektedir. Kıt'aları ile meşhur olan şair mesnevî, rubâî, kaside ve gazel türünde şiirler de kaleme almıştır.²⁸²

Gazellerinde Sa'di-yi Şîrâzî'den etkilenmiştir ve onun gazelinden birkaç mısraı aynen almıştır. Ayrıca İbn Yemîn-i Tuğrâî, Sa'di-yi Şîrâzî'nin bir dördlüğünü de doğrudan nakletmiştir.²⁸³

Sa'dî

دلم از صحبت شیراز به کلی بگرفت وقت آن است که پرسى خبر از بغدادم²⁸⁴

İbn Yemîn-i Tuğrâî

چه کنم ملک خراسان چه کشم محنت جان وقت آن است که پرسى خبر از بغدادم²⁸⁵

Sa'dî

خداوند را جاه باید، نه مال وگر مال خواهی، به جاه اندرست
اگر راست خواهی ز سعدی شنو قناعت از این هر دو نیکو ترست²⁸⁶

İbn Yemîn-i Tuğrâî

خردمند را جاه باید نه مال وگر مال خواهی بجاه اندرست

²⁸¹ Kirmânî, a.g.e., s.213.

²⁸² Naci Tokmak, "İbn Yemîn-i Tuğrâî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XX, 1999, s.448.

²⁸³ Meybudî, a.g.e., ss.59-60.

²⁸⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.419.

²⁸⁵ İbn-i Yemîn, **Dîvân-i Kita'ât ve Rubâiyyat**, der. Sa'îd-i Nefisî, Tahran, İntişârât-i Kitâpfurûşî-i Murûc, 1318, s.204.

²⁸⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.666.

XIV. yüzyılın hicviyyeleriyle bilinen İranlı şairi Ubeyd-i Zâkânî (ö.772/1370), eğitimini Kazvin’de tamamlamıştır ve şiirlerinde “Ubeyd” mahlasını kullanmıştır. Yazmış olduğu şiirlerden Şems-i Fahrî, Hâcû-yi Kirmânî, Hâfız-ı Şîrâzî, Adududdîn el-îcî (ö.1355) ve Şeyh Emînuddîn-i Belyânî (ö.744/1343) gibi şair ve âlimlerle aynı ortamda bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁸

Şair, Sa‘di-yi Şîrâzî ile aynı ortamda bulunamamıştır ama onun şiirlerinden bir hayli etkilenmiştir. Divanında yer yer bu etkilerin izlerine rastlanmaktadır.²⁸⁹ Bu etkilenmeyi gösterecek birkaç beyit şu şekildedir:

Sa‘dî

که مرا بی می و معشوق به سر می نرود

در من این عیب قدیم ست و به در می نرود

کاین بلایی ست که از طبع بشر می نرود²⁹⁰

صبرم از دوست مفرمای و تعنت بگذار

Ubeyd-i Zâkânî

در من این عیب قدیم است و به در می نرود

مستی و عاشقی از عیب بود گو می باش

که مرا بی می و معشوق به سر می نرود²⁹¹

دوستان از می و معشوق نداریدیم باز

Sa‘dî

خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار

بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار

که نه وقت است که در خانه بختی بی کار²⁹²

صوفی از صومعه گو خیمه بزن بر گلزار

²⁸⁷ Yemîn, a.g.e., s.17.

²⁸⁸ Hasan Çiftçi, “Ubeyd-i Zâkânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLII, 2012, s.16.

²⁸⁹ Meybudî, a.g.e., ss.77-80.

²⁹⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.379.

²⁹¹ Ubeyd-i Zâkânî, **Kulliyât-i Ubeyd-i Zâkânî**, der. ‘Abbâs İkbâl ve Pervîz Atabeki, Tahran, İntişârât-i Kitâpfurûşî-i Zuvvâr, t.y., ss.71-72.

²⁹² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.578.

Ubeyd-i Zâkânî

چه تفاوت کند از زانکه بیایی بر ما
بامدادان که تفاوت نکند لیل و نهار
دست در دامن می زن که از این پس همه روز
خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار²⁹³

Beyitlerin birebir yazılması dışında Sa'dî ve Ubeyd-i Zâkânî'nin divanlarında ortak mazmunlar da görülmektedir. Bu duruma "Gülistân"ın mukaddime kısmında rastlanılmaktadır:

Sa'dî

غرض نقشی است کز ما بازماند
که هستی را نمی بینم بقای
مگر صاحب‌دلی روزی به رحمت
کند در حق درویشان دعایی²⁹⁴

Ubeyd-i Zâkânî

غرض آن بود کین ابیات دلسوز
کند صاحب‌دلی بر من دعایی²⁹⁵

İmâd-i Fakîh (ö.773/1371) XIV. yüzyılın sûfî ve şairlerindedir. Tekke şeyhliği yanında fıkıh ilmine olan hakimiyeti sebebiyle kendisine "fakih" unvanı verilmiştir. Geniş bir müride sahip olan İmâd-i Fakîh aynı zamanda iyi bir şairdir.²⁹⁶ Birkaç eseri dışında Divanı bulunan bu şairin şiirlerinde Sa'dî etkisi görülmektedir. Sa'dî ile aynı vezin ve kafiyede yazdığı şiirlerden birkaç beyit şu şekildedir:²⁹⁷

Sa'dî

عشق ورزیدم و عقلم به ملامت بر خاست
هر که عاشق شد از او حکم سلامت بر خاست²⁹⁸

²⁹³ Zâkânî, a.g.e., s.103.

²⁹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.18.

²⁹⁵ Zâkânî, a.g.e., s. 148.

²⁹⁶ Tahsin Yazıcı, "İmâd-i Fakîh" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXII, 2000, ss.168-169.

²⁹⁷ Meybudî, a.g.e., ss.100-103.

²⁹⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.300.

Îmâd-i Fakîh

عافیت از دل ارباب سلامت بر خاست²⁹⁹

دوش بگذشتی و در شهر قیامت بر خاست

Sa'dî

تو و مهر شمع از کجا تا کجا³⁰⁰

رهی رو که بینی طریق رجا

Îmâd-i Fakîh

تو و عشق ما از کجا تا کجا³⁰¹

حذر کن، نه ای مرد میدان ما

Sa'dî

که شب دراز بود خوابگاه تنها را³⁰²

شب فراق نخواهم دواج دیبا را

Îmâd-i Fakîh

بیا مشاهده کن دیده چو دریا را³⁰³

اگر تفرج بحرت هوس بود یا را

Îmâd-i Fakîh'in Sa'di-yi Şîrâzî ile ortak mazmun kullandığı şiirlerinden birkaç beyit şu şekildedir:

Sa'dî

هم چو چشمی که چراغش ز مقابل برود³⁰⁴

ره ندیدم چو برفت از نظرم صورت دوست

Îmâd-i Fakîh

چون دیده ای که از نظرش آفتاب شد³⁰⁵

رفتی و بی تو نور شد از دیده عماد

²⁹⁹ Îmâd-i Fakîh, *Dîvân-ı Îmâd-i Fakîh*, der. Rukneddîn Humâyûn-ı Ferrûh, Tahran, 1348, s.54.

³⁰⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.192.

³⁰¹ Fakîh, a.g.e., s.6.

³⁰² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.283.

³⁰³ Fakîh, a.g.e., s.5.

³⁰⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.378.

³⁰⁵ Fakîh, a.g.e., s.124.

Sa'dî

بوی محبوب گر بر خاک احبا گذرد نه عجب دارم اگر زنده کند عظم رمیم³⁰⁶

Îmâd-i Fakîh

اگر به خاک احبا گذر کند بویش رمیم قالب عشاق در جنین آید³⁰⁷

Nâsır-ı Buhârâyî (ö.773/1371), XIV. yüzyılın büyük şairlerindedir. Divanındaki gazellerde Sa'dî-yi Şîrâzî, Selmân-ı Sâvecî (ö.778/1376), Hâfız-ı Şîrâzî gibi şairlerin etkisi altında kalmıştır. Nâsır-ı Buhârâyî'nin Sa'dî'nin ismini zikrettiği ve onun gazelinden aynen nakletmiş olduğu kasidesinden, Sa'dî ile aynı vezin ve kafiye yazıp ortak mazmun kullandığı şiirlerinden birkaç beyit şu şekildedir:³⁰⁸

Sa'dî

ما در این شهر غریبیم و در این ملک فقیر به کمند تو گرفتار و به دام تو اسیر³⁰⁹

Nâsır-ı Buhârâyî

ناصر از گفته سعدی به طریق تضمین عرضه ده گر چه سخن می رود از طور ظهیر

ای تو در شهر شهر شهیر و به ممالک مالک ما در این شهر غریبیم و در این ملک اسیر³¹⁰

Sa'dî

چه رویست آن که پیش کاروان است ؟ مگر شمعی به دست ساروان است³¹¹

Nâsır-ı Buhârâyî

ز چشمم خون دل هر شب روانست سر شک خونیم از شبروان است³¹²

³⁰⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.442.

³⁰⁷ Fakîh, a.g.e., s.148.

³⁰⁸ Meybudî, a.g.e., ss.129-135.

³⁰⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.395.

³¹⁰ Nâsır-ı Buhârâyî, *Divân-ı Eş'ar-ı Nâsır Buhârâyî*, der. Mehdî-i Dirahşân, İntişârât-i Nîkûkârî-yi Nûryânî, Tahran, 1353, s.62.

³¹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.312.

³¹² Buhârâyî, a.g.e., s.201.

Sa'dî

مراد خویش دگر باره من نخواهم خواست³¹³

اگر مراد تو ای دوست بی مرادی ماست

Nâsır-ı Buhârâyî

تنی چو نال نزار و قدی چو چنگ دوتاست³¹⁴

مرا که همچونی از آه و ناله برگ و نواست

Sa'dî

با او چنان که در پی سلطان رود سپاه³¹⁵

سلطان صفت همی رود، صد هزار دل

Nâsır-ı Buhârâyî

میان حلقه در، شاهوار می آید³¹⁶

قتاده در پی او صد هزار دل چو سپاه

Sa'dî

فرمای خدمتی که بر آید ز دست ما³¹⁷

رفتیم اگر ملول شدی از نشست ما

Nâsır-ı Buhârâyî

زین در کجا روم که بیام در قبول³¹⁸

رفتم گر از نشستن ما می شود ملول

XIV. yüzyılın şairlerinden olan Selmân-ı Sâvecî, Sâve şehrinde dünyaya gelmiştir. Selmân mahlasını kullanan şair, Sultan I. Üveys'in sarayında önemli bir yer edinmiştir. Dönemin ünlü şairleri ile görüşen Selmân-ı Sâvecî, kasidede Menûçihri (ö.432/1040-1041), Senâî, Hâkânî-i Şîrvânî gibi şairlerin etkisinde kalırken gazelde Sa'dî-yi Şîrâzî ve Mevlânâ Celâledîn-i Rûmî'nin takipçisi olmuştur.³¹⁹

³¹³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.297.

³¹⁴ Buhârâyî, a.g.e., s.178.

³¹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.463.

³¹⁶ Buhârâyî, a.g.e., s.47.

³¹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.290.

³¹⁸ Buhârâyî, a.g.e., s.324.

³¹⁹ Adnan Karaismaioğlu, "Selmân-ı Sâvecî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVI, 2009, ss.446-447.

Bu durumda, Selmân-ı Sâvecî'nin Sa'di-yi Şîrâzî'nin şiirlerinden aynen naklettiği ve aynı vezin ve kafiyede yazıp ortak mazmun kullandığı şiirlerinden birkaç beyit şu şekildedir.³²⁰

Sa'dî

ذوقی چنان ندارد، بی دوست زندگانی
دودم ز سر بر آمد، زین آتش نهانی³²¹

Selmân-ı Sâvecî

از عمر، ذوق، وقتی بودم، که با تو بودم
چون مجمر از فراق، دارم دلی پر آتش
ذوقی چنان ندارد، بی دوست زندگانی
دودم به سر بر آمد، زین آتش نهانی³²²

Sa'dî

بیا که نوبت صلح است و دوستی و عنایت
به شرط آن که نگوییم از آنچه رفت حکایت³²³

Selmân-ı Sâvecî

هر آن حدیث که از عشق میکنند روایت
خلاصه سخنست آن و، مابقیست حکایت³²⁴

Sa'dî

ز من میرس که در دست او دلت چون است
از او میرس که انگشت هاش در خون است³²⁵

Selmân-ı Sâvecî

فراق روی تو از شرط و بست بیرونست
ز ما میرس که حال درون ما چونست³²⁶

³²⁰ Meybudî, a.g.e., ss.175-182.

³²¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.510.

³²² Selmân-ı Sâvecî, *Dîvân-i Selmân-ı Sâvecî*, der., Takî Tefezzulî, Tahran, İntişârât-i Sefî Alişâh, Tahran, 1367, s.302.

³²³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.338.

³²⁴ Sâvecî, a.g.e., s.49.

³²⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.313.

³²⁶ Sâvecî, a.g.e., s.47.

Sa'dî

من آن نی ام که حلال از حرام نشناسم شراب با تو حلال ست و آب بی تو حرام³²⁷

Selmân-ı Sâvecî

باد اگر بر من وزد بر یاد او بادم حلال باده اگر بر کف نهم بی یاد او بادم حرام³²⁸

XIV. yüzyılın önde gelen lirik şairlerinden olan Hâfız-ı Şîrâzî, iyi bir öğrenim görmüştür. Tasavvuf ile de ilgilenen Hâfız, dönemin âlim ve mutasavvıflarıyla görüşmüştür. Kaside, rubâî ve kıt'a gibi nazım şekliyle yazılmış şiirleri olsa da gazelleri ile şöhrete ulaşmıştır.³²⁹ Yazmış olduğu bu gazelerde Sa'di-yi Şîrâzî'nin etkisini görmek mümkündür. Hâfız'ın da diğer şairlerin divanlarında rastlanıldığı üzere, Sa'dî'nin beyitlerinden doğrudan naklettiği, ortak mazmunlar kullandığı ve aynı vezin ve kafiye ile yazdığı şiirleri bulunmaktadır.³³⁰ Bu şiirlerden örnek birkaç beyit şu şekildedir:

Sa'dî

چگونه شکر این نعمت گزارم که زور مردم آزاری ندارم³³¹

من از بازوی خود دارم بسی شکر که زور مردم آزاری ندارم³³²

Sa'dî

دنیا ز نیست عشوه ده و دلستان، ولیک با کس به سر همی نبرد، عهد شوهری³³³

³²⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.414.

³²⁸ Sâvecî, a.g.e., s.232.

³²⁹ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss.103-104.

³³⁰ Meybudî, a.g.e., ss.267-281.

³³¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.700.

³³² Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-i Gazelliyât-i Hâfız-ı Şîrâzî**, der., Halîl Hatîb Rehber, Tahran, İntişârât-i Sefî Alişâh, 1374, s. 437.

³³³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.409.

Hâfiz

که این عجز عروس هزار داماد ست³³⁴

مجو درستی عهد از جهان سست نهاد

Sa'dî

خرقه صوفی ببرد می فروش³³⁵

ساقی اگر باده از این خم دهد

Hâfiz

گر شرابش ز کف ساقی مهوش باشد³³⁶

دلغ و سجاده حافظ ببرد باده فروش

Sa'dî

هم چو پروانه که می سوزم و در پروازم³³⁷

از تو با مصالحت خویش نمی پردازم

Hâfiz

حاصل خرقة و سجاده روان در بزم³³⁸

در خرابات مغان گر گذر افتد بزم

Sa'dî

فراغت از تو میسر نمی شود ما را³³⁹

اگر تو فارغی از حال دوستان یارا

Hâfiz

که سر به کوه و بیابان، تو داده ای ما را³⁴⁰

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را

İran'ın bir diğer önemli mutasavvıf şairi Kemâl-i Hucendî (ö.803/1401), XIV. yüzyılda yaşamıştır. Ailesi ve öğrenim durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Genç yaşta hacca gitmiştir. Timurlular döneminde Timur'un oğlu ve Azerbaycan valisinin

³³⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1374, s.54.

³³⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.406.

³³⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1374, s.215.

³³⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.382.

³³⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1374, s.455.

³³⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.282.

³⁴⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1374, s.16.

teveccühünü kazanmıştır. Kemâl-i Hucendî'nin gazel, rubâî ve kıt'adan oluşan divanına bakıldığında şairin gazelde Sa'dî-yi Şîrâzî'yi ve Hümâm-ı Tebrîzî'yi (ö.714/1314) taklit ettiği görülmektedir. Kemâl-i Hucendî'nin, Hâfız'ın şiirlerine övgüde bulunduğu aynı şekilde Hâfız'ın da onun şiirlerini beğendiği kaydedilmiştir.³⁴¹

Sa'dî'nin beyitlerinden doğrudan naklettiği ve ortak mazmunlar kullandığı şiirleri bulunmaktadır.³⁴² Bu şiirlerden örnek birkaç beyit şu şekildedir:

Sa'dî

جفا و ناز و عتاب و ستم گری آموخت³⁴³

معلمت همه شوخی و دلبری آموخت

Kemâl-i Hucendî

معلمت همه شوخی و دلبری آموخت³⁴⁴

تو طفل مکتب حسنی، معلم تو دو چشم

Sa'dî

با رستم دستان بزند هر که، در افتاد³⁴⁵

سعدی نه حریف غم او بود، ولیکن

Kemâl-i Hucendî

با رستم دستان بزند هر که در افتاد³⁴⁶

این لاف نه در خورد کمال است ولیکن

Sa'dî

آفرین بر جان و رحمت بر تنت

ای که رحمت می نیاید بر منت

یا سخن، یا آمدن، یا رفتنت؟³⁴⁷

قامتت گویم که دلبند است و خوب

³⁴¹ M. Nazif Şahinoğlu, "Kemâl-i Hucendî", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, s. 226.

³⁴² Meybudî, a.g.e., ss.396-405.

³⁴³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.293.

³⁴⁴ Kemâl-i Hucendî, **Dîvân-i Kemâl-i Hucendî**, der. Ahmed-i Keremî, Tahran, İntişârât-i Ferheng-i Hunerî, 1372, s.52.

³⁴⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.339.

³⁴⁶ Hucendî, a.g.e., s. 122.

³⁴⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.334.

Kemâl-i Hucendî

ای ز صد گلبرگ نازکتر تنت
بر تو لرزانتر گل از پیراهنت
از صبا چندان نشد بوی تو فاش
پیرهن کرد این خطا در گردنت³⁴⁸

Sa'dî

ای از بهشت جزوی و از رحمت آیتی
حق را به روز گار تو با ما عنایتی³⁴⁹

Kemâl-i Hucendî

دارم ز ابروان چشم تو عنایتی
کز لازم ار کشی، نکنند حمایتی³⁵⁰

Sa'dî

طوطی نگوید از تو دلویزتر سخن
با شهد می رود ز دهانت به در سخن³⁵¹

Kemâl-i Hucendî

طوطی لب تو دید و در افتاد در سخن
برد از دهان تنگ تو، تنگ شکر سخن³⁵²

Ni'metullâhiyye tarikatinin kurucusu olan mutasavvıf şair Ni'metullâh-i Velî'nin (ö.834/1431),Türkmenlerin müslümanlaşmasında ve tasavvufa yönelmesinde büyük emeğinin geçtiği rivayet edilmektedir. Şîrâz'a gittiğinde çok fazla mürit edinmiştir.³⁵³

Ni'metullâh-i Velî'nin şairlik yönü de vardır. Divanındaki şiirlerde Sa'dî'nin etkisi görülmektedir. Özellikle Sa'dî'nin külliyyatındaki gazellerle aynı vezin ve

³⁴⁸ Hucendî, a.g.e., s.41.

³⁴⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.479.

³⁵⁰ Hucendî, a.g.e., s.354.

³⁵¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.454.

³⁵² Hucendî, a.g.e., s.302.

³⁵³ Mahmut Erol Kılıç, "Ni'metullâh-ı Velî", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, s.133.

kafiyede yazdığı ve bazı yerlerde lazıfların düzeninde değişiklik yaparak alıntılardığı şiirleri bulunmaktadır.³⁵⁴ Bunlardan örnek teşkil edecek birkaç beyit şu şekildedir:

Sa'dî

از دل برون شو، ای غم دنیا و آخرت
یا خانه جای رخت بود یا مجال دوست³⁵⁵

Ni'metullâh-i Velî

سید تو بار جان منه اندر و ثاق دل
کاین خانه جای رخت بود یا مجال دوست³⁵⁶

Sa'dî

ز آنکه که بر آن صورت خوبم نظر افتاد
از صورت بی طاقتی ام پرده بر افتاد
گفتیم که عقل از همه کاری به در آید
بیچاره فرو ماند، چو عشقش به سر افتاد³⁵⁷

Ni'metullâh-i Velî

زاهد دگر از خلوت تقوی به در افتاد
عقل آمد و با عشق در افتاد و ور افتاد
ما سر به در خانه خمار نهادیم
پا بر سر ما هر که نهاد او به سر افتاد³⁵⁸

Sa'dî

منم یارب درین دولت که روی یار می بینم
فراز سرو سیمینش گلی بر بار می بینم³⁵⁹

Ni'metullâh-i Velî

به عشق چشم بیماریت دلم بیمار می بینم
ولی از نوش سیراب لب ت تیمار می بینم³⁶⁰

³⁵⁴ Meybudî, a.g.e., ss.456-459.

³⁵⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.318.

³⁵⁶ Ni'metullâh-i Velî, *Dîvân-i Kâmil-i Hazret-i Şâh Ni'metullâh-i Velî*, der. Muhammed Hemâsân, Kirmân, İntişârât-i Hidmât-i Ferhengî-i Kirmân, 1380, s.192.

³⁵⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.339.

³⁵⁸ Velî, a.g.e., s.245.

³⁵⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.440.

³⁶⁰ Velî, a.g.e., s.578.

XV. yüzyıl şairlerinden Mevlânâ Ebû İshâk Hallâc-ı Şîrâzî'nin (ö.1423) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinde Hâfız etkisi oldukça fazla görülen şair, Sa'dî'den de bir hayli etkilenmiştir. Divanındaki şiirlere bakıldığında bu etkilenmelerin izleri görülmektedir. Mevlânâ Ebû İshâk Hallâc-ı Şîrâzî'nin, Sa'di-yi Şîrâzî'nin şiirleri ile aynı vezin ve kafiyede yazdığı şiirleri kadar Sa'dî'nin beyitlerinden doğrudan naklettiği şiirleri de bulunmaktadır.³⁶¹

Sa'dî

بامدادی که تفاوت نکند لیل و نهار
خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار³⁶²

Mevlânâ Ebû İshâk

بامدادان که بود از شب مستی ام خمار
پیش من جز قدح بورک پر سیر میار³⁶³

Sa'dî

خبرت هست که مرغان سحر می گویند
آخر ای خفته سر از خواب جهالت بر دار³⁶⁴

Mevlânâ Ebû İshâk

این همه صحن و قدح را که فرو چیدم من
آخر ای خفته سر از بالش غفلت بر دار³⁶⁵

Sa'dî

آن که باشد که نبندد کمر طاعت او
جای آن ست که کافر بگشاید ز نار³⁶⁶

Mevlânâ Ebû İshâk

کافر ار کوشش زنج ببیند در جوش
جای آنست که دردم بگشاید ز نار³⁶⁷

³⁶¹ Meybudî, a.g.e., s.494.

³⁶² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.578.

³⁶³ Mevlânâ Ebû İshak Hallâc-ı Şîrâzî, *Dîvân-i Et'ime-i Mevlânâ Ebû İshak Hallâc-ı Şîrâzî*, İstanbul, Çaphâne-i Ebu'l-Ziya, 1302, s.10.

³⁶⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.579.

³⁶⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1302, s.14.

³⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.579 .

³⁶⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1302, s.11.

XV. yüzyılın önemli şairlerinden olan ‘Abdurrahman Câmî (ö.898/1492) daha çok Molla Câmî unvanıyla anılmaktadır. Döneminin büyük âlimlerinin eserlerini okuyan Câmî, Hâce Ubeydullah Ahrâr’a (ö.895/1490) bağlanmıştır. Hac ziyaretini yerine getirdikten sonra Hüseyin Baykara’nın kendisi için yaptırdığı medresede ders vermiştir. Molla Câmî’nin Farsça ve Arapça eserleri bulunmaktadır.³⁶⁸ Câmî’nin divanında Sa’dî’nin etkisi görülmektedir. Şiirlerinde Sa’dî’nin adını zikretmekten çekinmeyen Molla Câmî’nin şiirlerinden birkaç örnek şu şekildedir:

Sa’dî

برگ درختان سبز پیش خداوند هوش هر ورقی دفتری است معرفت کردگار³⁶⁹

Molla Câmî

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتر است معرفت کردگار³⁷⁰

Molla Câmî, “Subhatü’l-Ebrâr” mesnevîsinde Sa’dî’yi, Şîrâz çimeninin bülbülü olarak zikretmiştir:

Molla Câmî

سعدی آن بلبل شیراز چمن در گلستان سخن داستان زن
شد شبی بر شجر حمد خدای از نوای سحری سحر نمای³⁷¹

Birçok şairin adını zikrettiği “Silsiletü’z-Zeheb” mesnevîsinde Sa’dî’nin adı da geçmektedir:

Molla Câmî

رفته سعدی و دم ز یک رنگی زده او به سعد بن زنگی

³⁶⁸Ömer Okumuş, “Abdurrahman Câmî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VII, 1993, ss.94-96.

³⁶⁹Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.550 .

³⁷⁰ ‘Abdurrahman Câmî, **Mesnevî-i Heft Evreng**, der. Murtazâ Muderris-i Gilânî, Tahran, İntişârât-i Ahûrâ, 1385, s.467.

³⁷¹ Câmî, a.g.e., s.467.

Sa'di'nin vefatından sonra eserleri şairler ve yazarlar tarafından nazım ve nesir olarak taklit edilmiştir. "Gülistân", yıllarca İran'da, Anadolu'da ve Hindistan'da ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitaba şerhler ve nazîreler yazılmıştır. Yakup b. Seyyîdî, "Gülistân"ı Arapçaya tercüme etmiştir. Sa'di'nin "Gülistân"daki üslûbu İranlı yazarlar tarafından da takip edilmiştir. Mecd-i Hâfî (ö.834/1430) H.733 yılında "Ravza-i Huld" adında yazdığı kitap "Gülistân"ı taklit ederek kaleme alınmıştır.³⁷³

Kâânî-i Şîrâzî de "Perîşân" adlı mensur eserini "Gülistân"ı taklit etmek suretiyle yazılmıştır.³⁷⁴ Aynı zamanda Sa'di'nin kıt'aları, Meliku'ş-Şu'arâ Bahâr'a ve divanına da ilham kaynağı olmuştur. Koyu renk olan mısralar Sa'di'nin eserinde de geçmektedir.³⁷⁵ O şiir şu şekildedir:

شبی در محفلی با آه و سوزی	شنیدستم که مرد پاره دوزی
چنین می گفت با پیر عجوزی	گلی خوشبوی در حمام روزی
رسید از دست محبوبی بدستم	
گرفتم آن گل و کردم خمیری	خمیری نرم و نیکو چون حریری
معطر بود و حوب و دلپذیری	بدو گفتم که مشکى یا عبیری
که از بوی دلاویز تو مستم	
همه گل های عالم آزمودم	ندیدم چون تو و عبرت نمودم
چو گل بشنید این گفت و شنودم	بگفتا من گلی ناچیز بودم

³⁷² A.e., s.302.

³⁷³ Subhânî, a.g.e., ss.144-145.

³⁷⁴ Rıza Kurtuluş, "Kâânî-i Şîrâzî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIV, 2001, s.1.

³⁷⁵ Hasan Hunermendî, "Loius Aragon der Te'sîr-i Sa'di" der. Kâvûs Hasanlı, Silsile-yi Mû-yi Düst, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.531-532.

و لیکن مدتی با گل نشستم

گل اندر زیر پا گسترده تر کرد مرا با همنشینی مفتخر کرد

چو عمرم مدتی با گل گذر کن کمال همنشین در من اثر کرد

وگرنه من همان خاکم که هست

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.SA'Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN ESERLERİ

Sa'dî'nin külliyyatı, Bîsutûn adıyla meşhur 'Alî bin Ahmed bin Ebîbekir tarafından H.726-734 yıllarında iki defa derlenip düzenlenmiştir ve külliyyâtının başına yazmış olduğu giriş kısmında kendi düzenleme yönteminden bahsetmiştir. İlk toplu külliyyatın Bîsutûn'dan önce hangi tarihte ve kimin tarafından toplandığı belli değildir.³⁷⁶ Ayrıca Bîsutûn'un ifadesine göre külliyyat 16 kitap ve 6 risâle olmak üzere 22 eser veya 16 kitap 7 risâle şeklinde 23 eseri içerecek şekilde daha önce derlenmiştir.³⁷⁷ İlerde daha geniş bilgi vereceğimiz Sa'dî'nin eserleri genel olarak şu şekildedir.³⁷⁸

- 1.Takrîr-i Dîbâce
- 2.Mecâlis-i Pencgâne
- 3.Nasîhatü'l-Mülûk
- 4.Der Nasîhat-i Enkiyânû (Risâle-i Enkiyânû)
5. Risâle-i 'Akl u 'İşk
- 6.Risâle-i Sultan Âbâkâ
- 7.Takrîrât-ı Selâse (Risâle-i Selâse/Se Risâle)
 - a. Mulâkât Şeyh bâ Âbâkâ
 - b. Hikâyet-i Şemseddîn Tâzikû (Risâle-i Şemseddîn Tâzikû)
 - c. Suâl-i Hâce Şemseddîn Sahib-Kıran
- 8.Gülistân
- 9.Bûstân
10. Gazeliyyât
 - a. Gazeliyyât-ı kadîm
 - b.Tayyibât
 - c.Bedâyi'
 - d.Havâtîm

³⁷⁶ Muvahhid, a.g.e., 1388, s.659.

³⁷⁷ Çiçekler, a.g.e., s. 406.

³⁷⁸ İlaydın, a.g.e., 1954, ss.8-9.

11. Tercîât
12. Kıta'ât/ Mukatta'ât
13. Sâhibiyye
14. Mesneviyyât
15. Rubâiyyât
16. Müfredât
17. Mülemma'ât
18. Müsellesât
19. Kasâid
 - a. Kasâid-i Fârsî
 - b. Kasâid-i 'Arabî
20. Merâsî
21. Habsiyyât ve Mecâlisü'l-Hezel

Muhammed 'Alî Furûgî, Sa'dî'nin külliyyatının yeni düzenlemesinde “Takrîr-i Dîbâce”, “Risâle-i Selâse”, “Hezeliyyât” ve “Habsiyyât” eserlerinin Sa'dî'nin eserleri olmadığına dair açıklamada bulunmuştur. Fakat geriye kalan eserler Sa'dî'ye aittir.³⁷⁹

Muhammed 'Alî Furûgî dışında Sa'dî'nin külliyyâtı 'Abbâs İkbâl-i Âştîyânî, 'Abdulazîm Karîb, Müzâhir Musaffâ, Halîl Hatîb Rehber ve Hasan-ı Enverî tarafından neşredilmiştir.³⁸⁰

Bu tez çalışmasında Sa'dî'nin eserlerini manzum ve mensur olmak üzere iki katagoride değerlendirdik. Türk edebiyatında “Bûstân” ve “Gülistân” etkisi, Sa'dî'nin diğer eserlerine göre bir hayli fazla olduğundan bu iki eseri bablarına göre analiz ettik. Diğer eserler hakkında ise genel bilgi verdik.

³⁷⁹Muvahhid, a.g.e., 1388, s.659.

³⁸⁰Çiçekler, a.g.e., 2008, s.407.

2.1.1.MANZUM ESERLER

2.1.1.1.Bûstân

Sa'dî'nin "Bûstân" adlı bu eseri, mesnevî nazım şekli ile 655/1257 yılında yazılmış manzum bir eserdir. Yaklaşık 5000 beyitten oluşmaktadır. Sa'dî-nâme adıyla da zikredilen bu eser Firdevsî'nin "Şehnâme" eserindeki "Feûlun, feûlun, feûlun, feûl" vezni ile aynı vezindedir.³⁸¹ Kitabın başında münâcât ve peygambere övgü, kitabın nazmedilme sebebi, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'ye ve torunu Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir'e övgü yer almaktadır.

10 babdan oluşan "Bûstân"ın birinci babı "Adalet, Tedbir ve Rey" hakkındadır. Bu babda Sa'dî, hükümdarların sahip olması gerektiği huy ve davranışları konu etmektedir. Halkın hiçbir zaman hor görülmemesi gerektiğinden ve hor görülmesi halinde şahın kendi sonunu kendisinin hazırlayacağından bahsetmektedir. Aynı zamanda halkın içindeki güçlülerin güçsüzlere eziyet ettiğinde padişahın da içinin rahat olmaması gerektiğini belirtmektedir.

Şahtan rahatsız olan ülkede huzurun da olmayacağı, hem saltanata hem de ülkeye bir zarar gelmemesi için ülkedeki adaleti iyi sağlamak gerektiği öğüdüne yer verilmiştir. Sa'dî özellikle birçok hikâyesinde, hükümdarda Allah korkusu olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Tahtın geçiciliğine değinip önemli olan asıl şeyin hükümdarın kendisini halka adaması ve kendisinden sonra iyi bir ad ile anılması olduğunu şu beyitlerle dile getirmektedir:

خدا ترس را بر رعیت گمان
که معهار ملک است پرهیزکار
بداندیش توسط آن و خونخوار خلق
که نفع تو جوید درآزار خلق³⁸²

Halkın başına Allah'tan korkanı ata

Çünkü sakınan kişi mülkün mimarıdır.

Senin çıkarımı halka eziyette arayan

³⁸¹ Sa'dî-yî Şîrâzî, **Bûstân**, çev. Naci Tokmak, İstanbul, Şule Yayınları, 2015, s.17.

³⁸² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.318.

senin kötülüğünü ister halkın kanını emer.³⁸³

Sa'dî hikâyelerinde gerek hükümdarın gerek halktan birinin arkasından kötü söz söylenmesinin hoş olmadığını açıklamaktadır. Bunun için de kişinin dünya için yapacağını yaptıktan sonra artık ölüm için bir şeyler yapması gerektiğini öğütler çünkü bu dünyada kalıcı bir şeyin olmadığını vurgulayan bilge, arkada iyi ad bırakmanın önemine bir kez daha şu beyitle değinmektedir:

نیامد کس اندر جهان کاو بماند مگر آن کز او نام نام نیکو بماند³⁸⁴

Dünyaya gelip de kalan çıkmadı daha

Kişinin iyi adı kalıcıdır ancak.³⁸⁵

Sa'dî, güçsüze ve kendisinden küçüğe eziyet etmemek gerektiğini, bir gün o kişinin de kendisinden mertebe olarak üstte birinden aynı zulmü görebileceğini anlatmaktadır. Bir hükümdarın da açgözlü ve bencil olmamasını, kendisinden önce ülkesini düşünmesini konu alıp adil padişahın kullarına bir babanın oğluna davrandığı gibi davranmasını nasihat etmektedir.

Sa'dî halkı her şeyin üstünde tutmakta ve halka eziyet edenin baştan cezalandırılmasını şu beyitle dile getirmektedir:

سر گرگ باید هم اول برید نه چون گوسفندان مردم درید³⁸⁶

Kurdun başını önceden koparmalı

Halkın koyunlarını yedikten sonra değil.³⁸⁷

³⁸³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.22.

³⁸⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.320.

³⁸⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.26.

³⁸⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.318.

³⁸⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 23.

Sa'dî, bu babdaki hikâyelerinde, kamunun malının önemine değinip ona dokunmayanların adının baki kalacağını belirterek kimsenin malına göz dikilmemesi gerektiği mesajını şu beyitle vermektedir:

بر آفاق اگر سر به سر پادشاست چو مال از توانگر ستاند گداست³⁸⁸

Bir insan bütün âlemin padişahı olsa da

Zengin malını alırsa dilencidir.³⁸⁹

Bir ülkenin bayındır olması için iyi bir hükümdara sahip olmasının önemine her fırsatta değinen şair, hükümdarın fethettiği yerin halkına iyi davranması gerektiğini ve ancak o zaman, düşmanın o yeri geri almak istediğinde halkın bu duruma karşı çıkacağını dile getirmektedir.

Bir hükümdarın ülke yönetimindeki rolüne çok dikkat ettiği gözlenen Sa'dî'nin, sultandan hoşnut olmayan ordunun ülkesini koruyamayacağından bahsetmiştir. Askeri hoş tutmanın önemine de vurgu yapan Sa'dî, askerden hazineyi esirgememek gerektiği düşüncesindedir. Hükümdarın halkı zor durumdayken kendisinin hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi zevk ü sefa içinde sarayında durmaması gerektiğini şu beyitle dile getirmektedir:

که زشت است پیرایه بر شهریار دل شهری از ناتوانی فکر³⁹⁰

Hükümdar üzerinde ziynet olması çirkindir

Halkın kalbi düşkünlük içinde yaralıyken.³⁹¹

Hükümdarın vasıflarından söz eden Sa'dî'nin kendi döneminin hükümdarı olan Ebû Bekir b. Sa'd'a da övgüde bulunmaktadır.

Sa'dî bu babda aynı zamanda düşman karşısında dikkatli olmayı da konu almaktadır. Kimse dost kılıklı düşmana güvenmemelidir. Düşmanın kin gütmesi

³⁸⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.326.

³⁸⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.38.

³⁹⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.329.

³⁹¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.43.

durumunda ise savaşmanın nezaket göstermekten daha reva olduğunu anlatmaktadır; çünkü nezaket gösterilen düşman o durumda daha da kibirlenir.

Aynı zamanda iyilikle gelen düşmanın azarlanmaması fakat hilesine de düşülmemesi konusunda öğütte bulunmaktadır. Düşmanlıkla değil hep iyi niyetle işlerin halledilmesinden yanadır; çünkü kötülük yapan insanın iyilik bulmayacağı inancında olduğunu şu beyitle anlatmaktadır:

جو زنهار خواهد کرم پیشه کن ببخشای و از مکر شرانديشه³⁹²

Düşman aman dilerse keremi meslek edin.

Bağışla ve onun hilesini de düşün.³⁹³

Sa'dî'ye göre düşman, ne olursa olsun düşmandır. Düşmana asıl acıyı onun düşmanıya dost olmak vermektedir. Sa'dî bu babda savaş meydanında nasıl olunması gerektiğinden de bahsetmektedir. Savaşta kişinin kendisini koruması ve düşünmesi yanında savaş meydanındaki yiğitlikten de söz etmektedir. Sa'dî savaş meydanından kaçanı kadına benzetmektedir.

Sa'dî bu babda kusuru söylemenin önemine de değinmiştir; çünkü Sa'dî'ye göre bir kişinin hatasını örtmek o kişiye yapılmış en büyük hatadır. Bu durumu şu beyitle dile getirmektedir:

به نزد من آن کس نکو خواه توست که گوید فلان خار در راه توست³⁹⁴

Bana göre senin iyiliğini isteyen,

Yolunda diken var diyen kimsedir.³⁹⁵

Bûstân'ın ikinci babı "İyilik" hakkındadır. Sa'dî yardımlaşmanın, iyi niyetli ve vefalı olmanın öneminden bahsetmektedir. Bu babda, bu konu hakkında birçok hikâye ele almıştır. Zor durumda olan birine yardım edilmesinin önemine değinen Sa'dî, biri

³⁹² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.350.

³⁹³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.78.

³⁹⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.346.

³⁹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.71.

zor durumdayken yardıma koşan kişinin gün gelip kendisi zora düştüğünde onun da yardımına koşacak birilerinin olacağını şu beyitlerle ifade etmektedir:

به حال دل خستگان در نگر که روزی تو دلخسته باشی مگر
درون فروماندگان شاد کن ز روز فروماندگی یاد کن³⁹⁶

Kalbi incinmişlerin halini sor

Belki bir gün senin de kalbin incinir

Düşkünlük gününü aklına getir de

Düşkünlerin kalplerini sevindir.³⁹⁷

Bu babda, Sa‘dî’ye göre kişi kendini büyük görüp böbürlenmemeli ve büyük söz söylememelidir; çünkü gün gelir kişi, küçük düşebileceği durumlarla karşı kaşıya kalabilir. Bu bakımdan insanın her daim iyi niyetli olmasını, iyilikle düşmanın bile dize gelebileceğini söylemektedir. Sa‘dî, kötülüğün bir meziyet olmadığını, asıl önemli olan şeyin kötülüğe dahi iyilikle karşılık verebilmek olduğunu da şu beyitle anlatmaktadır:

بدی را بدی سهل باشد جزا اگر مردی احسان الی من اسأ³⁹⁸

Karşılık vermek kolaydır kötülüğe kötülükle

Adamsan, iyilik et kötülük edene.³⁹⁹

Sa‘dî’nin hikâyelerinde işlediği iyilik, fedakârlığın da bir göstergesidir. Bu duruma örnek, cömert fakat kuvveti, mürüvveti olmayan bir ihtiyarın kendisinden birkaç dirhem isteyen mahkûma yardım edecek parası olmayınca onun yerine zindana düşmesidir. “Ben rahatken başkasının esareti aklıma hoş görünmedi.” diye cevap

³⁹⁶ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.357.

³⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.88.

³⁹⁸ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.373.

³⁹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 114.

veren ihtiyarın bu hikâyede karşılıksız göstermiş olduğu fedakârlık dile getirilmektedir.⁴⁰⁰

Bir diğer örnek de kendisine yardım eden bir gencin işlediği bir suç yüzünden idamına karar verileceği sırada bir ihtiyarın kendi canını tehlikeye atarak sultanın öldüğünü söylemesi üzerine, gencin çıkan kargaşadan yararlanarak kaçması ve bunun sonucunda ihtiyarın sultanın karşısına çıkarılmasını konu almaktadır. Bu hikâyede Hz. Muhammed'in hadisindeki gibi "Bağış ve iyilik belayı def eder." öğüdü verilmiştir. Sa'dî bu hikâyenin sonunda Ebû Bekir Sa'd'a övgüde bulunmuştur.

Bu babda Allah katında iyiliğin önemi de vurgulanmaktadır. Sa'dî için iyilik en yüce iştir. Bu duruma örnek olarak Sa'dî Hicaz yolunda, her adımda iki rekat namaz kılan ihtiyarı anlattığı hikâyede iyiliğin önemini şu şekilde dile getirmektedir:⁴⁰¹

به احسانى آسوده كردن دلى به از الف ركعت به هر منزلى⁴⁰²

Bir iyilikle bir kalbi rahata erdirmek

Her menzilde bin rekat namaz kılmaktan iyidir.⁴⁰³

Sa'dî iyiliğin kişiyi ahirette de rahat ettireceği düşüncesindedir bu bakımdan iyilik yapmanın ahiretteki önemine vurgu yapılmıştır. İnsanın ahirette dahi sıkıntılarında, yaptığı iyilikler sonucunda kurtulacağını dile getirilmektedir.

Sa'dî güçsüze yardım etmek gerektiğini, onun hor görülüp eziyet edilmemesini hikâyelerinde dile getirmektedir. Yeryüzündeki hiçbir canlıya kötü davranılmamasını isteyen Sa'dî, buğday çuvalını köye götürürken buğday içindeki karıncayı görüp yuvasına koyan kişinin hikâyesini anlatarak eserinde oldukça fazla etkisini gördüğümüz Firdevsî'den de şu sözü aktarmıştır: "İncitme buğday çeken karıncayı Onun da canı var herkesin canı tatlı."⁴⁰⁴

Aynı şekilde çölde susuz bir köpeğe rastlayan kişinin hikâyesinde, güzel huylu bir adamın külâhını kova yapıp köpeğe su vermesi üzerine Peygamber Efendimiz

⁴⁰⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.23.

⁴⁰¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 26.

⁴⁰² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.362.

⁴⁰³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 96.

⁴⁰⁴ A.e., s.103.

adamın hâlini haber verince yüce Rabbimiz onun günahlarını affetmiştir. Cömertlik edildiği müddetçe Cenâb-ı Hakk'ın kapısını kimseye kapatmayacağına değinen Sa'dî, köpeğe yapılan hayırla tüm günahlar af olduktan sonra insana yapılan iyiliğin Allah katındaki yüceliğine şu şekilde değinmektedir:

کسی با سگی نیکویی گم نکرد کجا گم شود خیر با نیک مرد؟⁴⁰⁵

Madem kişinin köpeğe iyiliği kaybolmamıştır

İyi bir insana yapılan hayır hiç kaybolur mu?⁴⁰⁶

Sa'dî, kişilerin birbirine yaptıkları yardım ve iyilikte karşılardakileri yargılamamaları ve onları dünyevî vasıflarından sıyrarak Allah'ın bir kulu olarak görmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumu, Hz. İbrahim'in sofrasında yaşlı bir adamı ağırlaması; fakat yaşlı adamın yemeğe başlarken "bismillah" dememesi üzerine Hz. İbrahim'in onun ateşperest olduğunu anlayıp kovmasını konu alan hikâyesinde görmekteyiz. Bu hareketin yanlışlığını Sa'dî, bir meleğin Hz İbrahim'e yaptığı şu uyarıyla dile getirmektedir:

منش داده صد سال روزی و جان تو را نفرت آمد ازو یک زمان

گر او می برد پیش آتش سجود تو واپس چرا می بری دست جود؟⁴⁰⁷

Ben ona yüz yıl rızık vermişken

Ondan bir anda nefret ettin sen.

O ateşin önünde secde etse bile

Cömertlik elini geri çekmen niye?⁴⁰⁸

Bu babda Sa'dî, kimsenin Allah'ı kandıramayacağından da söz etmektedir; çünkü Sa'dî, Allah'ın aciz olana hak ettiği rızkı verip onun hakkını gözetirken o rızkı elde edebilecek güce sahip olmalarına rağmen kendini aciz gösterenleri kınamaktadır.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.168.

⁴⁰⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.99.

⁴⁰⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 164.

⁴⁰⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.91.

Bu durumu bir dervişin, eli ayağı olmayan ve aslanın artıkları ile karnını doyuran bir tilkiye özenip yaradandan rızık beklemesini bir hikâyesinde dile getirmektedir. Bu durumun yanlışlığını dervişi uyaran şu sesle anlatmaktadır:

مینداز خود را چو روباه شل برو شیر درنده باش ای دغل
چه باشی چو روبه به وامانده سیر⁴⁰⁹ چنان سعی کن کز تو ماند چو شیر

Gidip yırtıcı aslan ol ey hileci!

Kendini sakat tilki gibi sanma.

Öyle çalış ki aslan gibi senden de kalsın.

Tilki gibi artıkla ne diye doycaksın?⁴¹⁰

Babasını küçük yaşta kaybeden Sa'dî'nin bazı hikâyelerinde onun yokluğunun acısını her daim hissettiği çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu babda ele aldığı bir hikâyesinde de yetime kol kanat germenin öneminden bahsetmektedir.

Yetimlere şefkat gösterilmesi için nasihatte bulunan Sa'dî aynı zamanda peygamberimizin öğretilerinden ilham aldığı duygularla okuyucuya şu şekilde uyarıda bulunmaktadır.⁴¹¹

مدہ بوسه بر روی فرزند خویش چو بینی یتیمی سرافگنده پیش
بلرزد همی چون بگرید یتیم⁴¹² الا تا نگرید که عرش عظیم

Boynu bükük bir yetim gördüğünde

Kendi çocuğunun yüzünü öpme.

Yetim ağlasa kim nazını çeker?

Kızdığında onu kim idare eder?⁴¹³

⁴⁰⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.171.

⁴¹⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.105.

⁴¹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 25.

⁴¹² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.163.

⁴¹³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 88.

Bûstân'ın üçüncü babı “Aşk, Esriklilik ve Coşku” hakkındadır. Sa'dî, bu babda hem ilâhî hem de beşerî aşktan bahsetmektedir. Beşerî aşk, dünyevî istekleri kapsarken ilâhî aşkta ise kişi kendini her şeyden soyutlar. İlk hikâyesi de Allah aşkı ile başlamaktadır. İçinde Allah aşkı olan bir kişinin Allah yolunda kendinden geçmiş şekilde ilerlemesini anlatmaktadır.

Bir diğer hikâyesinde de Allah sevgisiyle kendinden geçen ruhlar dile getirilmektedir. Hakkın zikriyle halktan kopmuşlardır. İlaçla bile tedavi edilmezler. Bu ruhların hem rüzgâr gibi görünmez oldukları hem de hayretlerinden sevda ve yanış denizinde geceyi gündüzden ayıramadıkları anlatılır.

Sa'dî, kişinin kendi benliğinden sıyrılıp ilâhî aşka varışına değinmektedir. Bu aşamada, devamlı kendisi ile olan kişilerin ilâhî yolu göremediklerini; ancak Allah aşkı ile yanan kişilerin ise kendinden geçip etrafında olan hiçbir şeyi fark etmediğini anlatmaktadır.

Sa'dî'nin beşerî aşk hakkındaki görüşlerine göre insan sevince gözü hiçbir şeyi görmez âdeta kör olur. Sa'dî bu duruma örnek olarak iki kişinin aşkını konu almıştır ve sevdiği kişi onu istemeyip öldürmekle tehdit etse dahi seven yılmamaktadır. Çünkü sevgilinin elinden gelen her şey iyidir. Seven kişinin, sevgilinin itirazlarına gücü yettiği kadar dayanmasını şu beyitle açıklamaktadır:

مده تا توانی درین جنگ پشت
که زنده است سعدی که عشقش بکشت⁴¹⁴

Aşk cenginde elinden geldiği kadar sebat et.

Sa'dî de aşk uğrunda öldüğü için diri sayılır.⁴¹⁵

Sa'dî aşkı dile getirirken pervanenin muma yani ışığa olan aşkını ele almıştır. Tasavvufta bu iki kavram hem beşerî hem de ilâhî aşkı tasvir amaçlı kullanılmaktadır. Sa'dî'nin de bir hikâyesinde konu aldığı pervane ile mumun arasında geçen diyalogda pervanenin alevin yanından yanmadan kaçması, mumun ise için için yanması

⁴¹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 184.

⁴¹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.151.

anlatılmaktadır. Bunun sebebi olarak sevgilisinin bal olması gösterilmektedir. Aşkın sonu ise mumun söndürülmesi olarak işlenmektedir.

Aynı şekilde Sa‘dî, pervanenin dengini bulup mumun etrafında dolanmamasının anlatıldığı hikâyesinde de pervanenin memnuniyeti dile getirilir. Çünkü işlenen aşk gelip geçici bir şey değildir. Pervane ölecekse de ölümünün sevgilinin elinden olmasını ister. Bu aşkta yanıp yok olmasının bir önemi yoktur. Aşk öyle vazgeçilmesi zor bir duygudur ki âdeta âşğın kulakları verilen tüm öğütlere karşı sağır olur. Bu bakımdan Sa‘dî, tesir etmeyeceğini bildiğin bir kişiye öğüt verilmemesi gerektiğini “Sinbadname” eserinde geçen bir sözle dile getirmiştir:

چه نغز آمد این نکته در سـنـدباد که عشق آتش است ای پسر، پند باد⁴¹⁶

Ne güzel denk gelmiş Sinbad’daki şu nükte:

Ey oğul aşk ateşe benzer, nasihat yele!⁴¹⁷

Beşerî aşkı dile getirirken de Leyla ile Mecnun’un hikâyesinden esinlenmiştir ve kabileye artık gelmeyen Mecnun’a Leyla’yı unutup unutmadığı sorulunca Mecnun efkârlanmış ve Leyla’ya karşı bitmek bilmeyen aşkını şu şekilde dile getirmiştir:

بگفتا مبر نام من پیش دوست که حیف است نام من آنجا که اوست⁴¹⁸

Sevgilinin yanında benim adım anma dedi.

Onun olduğu yerde adımın anılması hoş olmaz.⁴¹⁹

Sa‘dî aklın, aşkın esiri olduğunu peri yüzlü bir tabibi konu aldığı hikâyesinde ele almaktadır. Tabip o kadar güzeldir ki hasta olan kişi onun güzel cemalini görmekten mahrum kalmamak için iyileşmek bile istememiştir.

Sa‘dî’nin hikâyelerinde işlediği aşk, çoğu zaman tek taraflıdır. Âşık, aşkı için canından bile olmayı göze alırken maşuk ise bunu görmezden gelendir. Bu durumu birbirine kavuşan iki amcazadenin hikâyesinde çok net bir şekilde görmekteyiz; çünkü

⁴¹⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.192.

⁴¹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 151.

⁴¹⁸ Muslihiddin Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.392.

⁴¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.141.

biri bu evlilikten memnunken diğeri bu evliliği hiç istememektedir. Sevgili o kadar âşıktır ki onun yanındaki varlığı bile onun için kâfidir.

Bûstân'ın dördüncü babı “Tevazu” hakkındadır. Tevazu sahibi insanın basit duygulara karşı acizlik göstermeden akıl ve iradesiyle hareket etmesini, hikâyelerinde çok güzel ele alan Sa'dî, bu babın ilk hikâyesinde de insanoğlunun tevazu sahibi olmasını öğütlemekte ve bunu şu beyitlerle dile getirmektedir:

ز خاک آفریدت خداوند پاک پس ای بنده افتادگی کن چو خاک⁴²⁰

Yüce Allah topraktan yarattı seni

Öyleyse ey kul, mütevazı ol toprak gibi.⁴²¹

چو آن سرفرازی نمود، این کمی از آن دیو کردند، ازینآدمی⁴²²

Ateş dik başlı davranıp toprak alttan alınca,

Birinden şeytan yaratıldı birinden insan.⁴²³

Sa'dî'ye göre insan haysiyeti de çok muteberdir. Bu durumu ayağını köpek ısırın bedevînin köpeğe karşılık vererek onu ısırmasını konu olarak açıklamaktadır. Olay karşısında bedevînin sözleri şu şekildedir:⁴²⁴

محال است اگر تیغ بر سر خورم که دندان به پای سگ اندر برم⁴²⁵

Başıma kılıç yesem de

Köpeğin bacağına diş geçirmem.⁴²⁶

Bu hikâyede verilmek istenen mesaj; insan bir köpeğin ayağını ısırarak kadar düşmez. İnsan ancak soysuzlara soysuzluk eder aksi hâlde insan olan köpeklik yapmaz.

⁴²⁰ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.403.

⁴²¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.154.

⁴²² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.403.

⁴²³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.154.

⁴²⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.26.

⁴²⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.413.

⁴²⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.170.

Sa'dî, insanoğlunda olması gereken bu tevazuyu yeri geldikçe benzetmelerle de okuyucuya anlatmaktadır. Bir hikâyesinde buluttan denize düşen bir damlanın denizin büyüklüğü karşısında “ben kimim” demesi ve damlanın alçak gönüllü olmasından etkilenen sedefin de onu koynunda bezeyip inci yapmasını konu almıştır.

Sa'dî, tevazu sahibi kişinin bulunduğu ortamda üstünlük sağlamayacağını, dervişin de kendi nefsinin tarikat içinde hakir tutacağını dile getirmiştir. Akıllı ve temiz soylu bir genci meclisin tozunu toprağını temizlemesi söylenince orayı terk edip gitmesi her ne kadar etraftakiler tarafından yanlış düşünülse de o, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Sa'dî buna benzer bir durumu hikâyesinde ilk büyük sufilerden olan Bâyezid-i Bistâmî'nin, hamamdan çıktığında başından aşağıya kül atıldığını ve üstünün başının battığını görünce söylediği şu sözle dile getirmiştir:

نه گرد اندر آن بقعه دیدم نه خاک من آلوده بودم در آن جای پاک⁴²⁷

O mekânda ne toz gördüm ne toprak

O temiz yerde bir bendim kirli olan.⁴²⁸

که ای نفس من در خور آتشم به خاکستری روی درهم کشم⁴²⁹

Ey nefsim layığım ateşe

Surat mı asacağım küle.⁴³⁰

Sa'dî, tevazu sahibi kişinin karşısındakinin seviyesine düşmeden olaylara büyük bir olgunlukla yaklaşacağını hikâyesinde işlemektedir. Bu hikâyede, yakasına yapışan sarhoşa hiçbir tepki vermeyen akıllı adamın, bu hareketiyle onun seviyesine düşmediğini görmekteyiz; çünkü sarhoşa, şarhoşun ona davrandığı gibi davranırsa ondan bir farkı olmayacaktır.

⁴²⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1385, s. 404.

⁴²⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 155.

⁴²⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 195.

⁴³⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 156.

Sa'dî, kişinin kendisini beğenmemesi gerektiğini de öğütleyip kibrin insana zarar verdiğini dile getirmektedir. Bir arifin viranesinden köpeğin sesini duyan adamın hikâyesi de bu duruma örnektir. Köpeğin ne işi olur burada diyerek içeri giren adam ortada köpek görmeyince arif, “o havlayan bendim” demiştir. Yaptığı bu hareketin nedenini de şu şekilde açıklamıştır:

چو خواهی که در قدر والا رسی ز شیب تواضع به بالا رسی
درین حضرت آنان گرفتند صدر که خود را فروتر نهادند قدر⁴³¹

Yüksek dereceye ermek istersen

Tevazu inişinden yükseğe çıkarsın.

Kendi derecelerini aşağıda tutanlar,

Bu dergâhta başköşeyi kaparlar.⁴³²

Sa'dî, alçakgönüllü olmanın insanı hem bu âlemde hem de ahirette rahata erdireceği görüşündedir. Kendisini yukarılarda gören kişinin düşüşünün de o derece hızlı olacağını vurgular. Çok iyi durumda olan birinin âciz kalmayacağını garantisinin olmadığını hikâyelerinde işleyen Sa'dî, herkesi tevazu ve hoşgörüyü çağırılmaktadır.

Bağdat'ta yaşamış meşhur sûfi Cunejd-i Bağdâdî'nin (ö.297/909) çölde av dışı düşmüş bir köpeğe rastlamasının ve onunla azığını paylaşmasının anlatıldığı hikâyede tevazunun önemi şu şekilde dile getirilmektedir:

به عزت نکردند در خود نگاه ره این است سعدی که مردان راه
که خود را به از سگ نپنداشتند⁴³³ از آن بر ملایک شرف داشتند

Sa'dî, yol şudur ki yol ehli olanlar

Kendilerini değerli görmemişlerdir.

⁴³¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 206.

⁴³² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 181.

⁴³³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 209.

Kendilerini köpekten iyi görmediklerinden

Meleklerden daha üstün hale gelmişlerdir.⁴³⁴

Sa'dî bu babda insanın dış görünüşünün önemli olmadığına da değinmiştir. Derviş görünüşlü olup içi insanî duygulardan arınmamış kişileri eleştirmektedir. Kişide öncelikle ahlâk temizliğinin olmasını vurgulamaktadır. Aynı zamanda yüce Allah'ın tövbe eden kullarına kerem kapısının açık olduğuna da değinen Sa'dî, hikâyesinde Hz. İsa Aleyhisselâm zamanında yaşamış acımasız, korkusuz ve taş kalpli birinden bahsetmiştir. Bu kişi hep haram lokma yemiştir. Hz. İsa birgün çölden gelirken bir âbitin evine uğramıştır.

Hz. İsa'nın ayaklarına kapanan âbiti uzaktan izleyen günahkâr, hüzünlü bir şekilde ağlamış ve Allah'a kendisini bağışlaması için yakarmıştır. Bu günahkârı fark eden âbit "bizimle bu bedbahtın ne işi var, ateşini sıçratacak" diyerek Allah'a "beni onunla birlikte diriltme" diye seslenmiştir. O sırada İsa peygambere vahiy gelmiştir ve Cenâb-ı Hakk, "biri bana acz içinde geldiği takdirde onu keremimin eşiğinden kovmam, onu ihsanlarımla cennete alırım" demiştir. Çünkü bir kişinin acz ve yoksulluğu diğerinin ibadet ve bencilliğinden iyidir.

Sa'dî, kişinin hatasını söyleyip doğru yola yönlendirmede tatlı dilin de önemine değinmiştir. Bu durum, hikâyesinde bir zahidin mescide sarhoş giren şehzadeye Allah'tan tövbe etmesini dilemesi üzerine şehzadenin haram her şeyden kurtulup ibadete yönelmesi ile anlatılmıştır. Babası ibadete yönelmesi için oğluna kaç kez nasihatte bulunup ona eziyet ettiyse de bu ısrar fayda sağlamamıştır fakat zahidin nasihatinin işe yaramasını şu sözlerle dile getirmektedir:

که پیوسته تلخی برد تند خوی

به شیرین زبانی توان برد گوی

ترشروی را گو به تلخی بمیر⁴³⁵

تو شیرین زبانی ز سعدی بگیر

⁴³⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 186.

⁴³⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.411.

Galibiyet ancak tatlı dillilikle ele geçer.

Asık suratlılarsa sürekli acı çeker.

Sen tatlı dillilik al Sa'dî'den.

Asık suratlıya de ki acıdan geber.⁴³⁶

Tatlı dilli ve güler yüzlü olmanın kişiye sağladığı yararlılardan hikâyelerinde bahseden Sa'dî şeker gülüşlü bal satan ve müşterisi çok olan delikanlıya özenen haset bir kişinin onunla aynı işi yapmasına rağmen aynı rağbeti göremeyişini konu almaktadır. Adını kullanarak bitirdiği hikâyede kendi tatlı dilliğinden de şu şekilde söz etmektedir:

گرفتم که سیم و زرت چیز نیست چو سعدی زبان خوشت نیز نیست⁴³⁷

Gümüşün altının diyelim ki yok

Sa'dî gibi tatlı dilin de mi yok?⁴³⁸

Bûstân'ın beşinci babı "Rızâ" hakkındadır. Bu babda Allah'ın rızası olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği dile getirilmiştir. Hikâyelerde talihin insan hayatındaki belirleyici rolü de göze çarpmaktadır. İnsan ne kadar başarılı olursa olsun şansı yaver gitmedikçe amacına ulaşamadığı vurgulanmaktadır.

Sa'dî bu duruma örnek olarak İsfahan'daki dostunun başından geçen bir olayı anlatmaktadır. Savaşçı, cesur ve korkusuz olan dostunun önünde düşman durmaya cesaret edemez; ama birgün o diyardan Sa'dî seyahat etmek için uzaklaşır, bir süre sonra döndüğünde o dostunu yaşlanmış hâlde bulur. Sa'dî neden bu hâle düştüğünü sorunca arkadaşı Tatar savaşından beri cengâverliği aklından çıkardığını söyler ve talihin önemini şu şekilde dile getirir:

چو طالع ز ما روی برر پیچ بود سپر پیش تیر قضا هیچ بود⁴³⁹

⁴³⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.168.

⁴³⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.412.

⁴³⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.169.

⁴³⁹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.432.

Talih bizden yüz çevirmeye başlayınca

Kaza okunun karşısında kalkan bir hiçti.⁴⁴⁰

Sa'dî talihi yaver gitmeyen kişinin rakibi karşısındaki mağlubiyetine değinirken kaderinde ölüm olan biri için de her şeyin nafîle olduğu dile getirilmektedir. Hayatın kaderden ibaret olduğunu söyleyen Sa'dî'ye göre iyi baht da kötü baht da anne karnındayken yazılmıştır. Şu beyit, durumu açıklar niteliktedir:

ورش بخت یاور بود دهر پشت برهنه نشاید به ساطور کشت⁴⁴¹

Birinin bahtı yaverse, felek de destekçisiyse

Onu satırla öldürmek çıplakken bile mümkün olmaz.⁴⁴²

Sa'dî; kişinin kaderi çirkin yüzlü ise bunu değiştirmeye çalışmanın boş olduğu düşüncesindedir. Kişinin bunu kabullenmesi gerektiğini şu beyitle dile getirmiştir:

به کوشش نروید گل از شاخ بید نه زنگی به گرما به گردد سپید⁴⁴³

Çabalamakla söğüt dalı çiçek açmaz.

Hamamda yıkanmakla zenci beyaz olmaz.⁴⁴⁴

Kişinin dürüst olmasını ve asıl elbisenin üstündeki giysi olmadığını içindeki ruhu olduğunu dile getiren Sa'dî kulun kulu kandırabileceğini ama âlemlerin Rabbinden saklanamayacağını şu sözlerle dile getirilmektedir:

نشاید به دستان شدن در بهشت که بازت رود چادر از روی زشت⁴⁴⁵

Hileyle cennete girmek imkânsızdır

Çünkü çirkin yüzünde çarşaf olmayacak o zaman.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.197.

⁴⁴¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.432.

⁴⁴² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 199.

⁴⁴³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.217.

⁴⁴⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.202.

⁴⁴⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.436.

⁴⁴⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.205.

Aynı durumu küçük yaşta oruç tutan çocuğu konu aldığı hikâyesinde de ele almaktadır. Bu yaşta ibadetini yerine getiren çocuk ailesi tarafından sevilmiştir; fakat bir gün açlığa dayanamayıp orucunu bozmuştur ve ailesine söylemeden hâlâ tutuyor gibi davranmıştır. Sa'dî ailesine yaranmak için yalan söyleyen bu çocukla etrafa gösterişte bulunmak için ibadet eden ihtiyarı bir tutmaktadır. Bu durumun yanlış olduğunu ise şu beyitle dile getirmektedir:

اگر جز به حق می رود جاده ات در آتش فشانند سجاده ات⁴⁴⁷

Tuttuğun yol Tanrı'ya değil de başka yere gidiyorsa

Seccadeni ateşte silkeceklerdir.⁴⁴⁸

Bûstân'ın altıncı babı "Kanaat" hakkındadır. Sa'dî, kişinin bahtına ve rızıkına kanaat etmesi ve bedeninden ziyade ruhunu beslemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nefsin köreltilip Allah yolunda ilerlemenin doğruluğuna da şöyle dikkat çekmektedir:

خور و خواب تنها طریق دداست بر این بودن آیین نابخرد است
بر آنان که شد سر حق آشکار نکردند باطل بر او اختیار⁴⁴⁹

Yiyip içip yatmak sadece hayvanların yoludur.

Bu yolda olma akla aykırı bir durumdur.

Kendilerine Hakk'ın sırrı âşikâr olanlar

Hakk'a bâtılı tercih etmezler.⁴⁵⁰

Sa'dî, tamahkâr olup kötü duruma düşmektense kanaatkâr olup kimseye boyun eğmemek gerektiğini öğütlemektedir çünkü bir şeyden beklentisi olan kişinin her yerde yüzüsu dökeceğini ve bundan kurtulmak gerektiğini şu şekilde söylemektedir:

توقع براند ز هر مجلس است بران از خودش تا نراند کس است⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.219.

⁴⁴⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.230.

⁴⁴⁹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 441.

⁴⁵⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.209.

⁴⁵¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.444.

Beklenti, seni her meclisten kovdurur

Onu kendinden kov ki kimse seni kovmasın.⁴⁵²

Özgürlüğün önemine de değinen Sa'dî, özgürlüğün her şeye sahip olmaktan daha önemli olduğunu vurgulamaktadır; çünkü özgürlük hiçbir şeye değişilmeyecek kadar değerlidir ve boş şeyler için de kimse başını önüne eğmemelidir.

Bu babda boğazına düşkün, aç gözlü olanlar da eleştirilmektedir. Sa'dî, devamlı akli midesinde olan kişinin ibadetini tam anlamıyla yerine getiremediği düşüncesindedir. Nefsi ve mideyi doyurmanın zorluğundan bahseder. Arkadaşları ile birlikte gittiği hurmalıkta, bir arkadaşının açgözlülüğünden dolayı başına gelenleri anlattığı hikâyesinde bu durumu açık bir şekilde görmekteyiz. Bu hikâyede boğaza düşkün olmanın zararını şu beyitle dile getirmektedir:

شکم، بند دست است و زنجیر پای شکم بنده نادر پرستد خدای⁴⁵³

Mide ele kelepçedir, ayağa zincir

Mideye kul olanın Allah'a ibadeti nadirdir⁴⁵⁴

Sa'dî, el emeği ile kazanılan her şeyin hırs ve aç gözlülükle elde edilenden daha muteber olduğuna dikkat çekmektedir. Gözü kör eden hırsın, kişiyi belaya sürükleyeceğini, bu yüzden Allah'ın verdiği rızka razı olunmasını nasihat etmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın yeni doğanın bile rızkını verdiğini şu beyitlerle açıklamaktadır:

تواناست آخر خداوندی روز که روزی رساند، تو چندین مسوز

نگارنده کودک اندر شکم نویسنده عمر و روزی است هم⁴⁵⁵

Âlemin Rabbi kâdirdir mutlaka

Rızkını gönderir, sen bu kadar yanma.

⁴⁵² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.212.

⁴⁵³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 225.

⁴⁵⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.213.

⁴⁵⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.225.

Ana karnında çocuğa şekil veren

Ömrü de, rızkı da yazmıştır zaten.⁴⁵⁶

Bu babda ayrıca insan tabiatının dünyevî şeylerle değişmemesi gerektiği dile getirilmektedir. Gönül zengini olan bir kişi fakir de olsa fark etmez; çünkü malı olan sadece bu dünyada zengindir. Sa'dî bu durumu şu beyitle açıklamıştır:

پسندیده و نغز باید خصال که گاه آید و گاه رود جاه و مال⁴⁵⁷

İnsana hüner, fazilet, din ve olgunluk gerek.

Mevki, mal dediğin şey bir gelir, bir gider.⁴⁵⁸

Bûstân'ın yedinci babı "Terbiye" hakkındadır. Sa'dî diğer bablarda olduğu gibi hırsın, şehvetin ve kinin bir kenara bırakılmasını, nefse hâkim olup kalbin huzur ve iyilikle dolmasını nasihat etmektedir.

Sa'dî, vakur kişinin her ortamda sayılacağından bahsettikten sonra nasihati anlamak için susmanın önemini vurgulamaktadır. Az konuşan insanın düşünerek konuştuğunu dile getiren Sa'dî, önemli olan şeyin yerinde ve zamanında konuşmak olduğunu bir hikâyesinde şu beyitlerle ele almaktadır:

چو خواهی که گویی نفس بر نفس حلاوت نیابی و گفتار کس

نباید سخن گفت ناساخته شاید بریدن نینداخته⁴⁵⁹

Nefes nefese konuşmak istersen

Kimşenin dediğini duyamazsın.

Hesap etmeden söz söylememek gerek

Bir şeyi ölçmeden kesmemek gerek.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.217.

⁴⁵⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.226.

⁴⁵⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.247.

⁴⁵⁹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.454.

⁴⁶⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.224.

Sa'dî, sır tutmanın önemine de değinmektedir. Sır açığa çıktıktan sonra pişmanlığın faydası olmadığını asıl, başta ağzı sıkı olmak gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir:

سخن تا نگویی بر او دست هست چو گفته شود باید او بر تو دست⁴⁶¹

Sen söylemediğin söze egemensin.

Söyledikten sonra sana egemen olan sözdür⁴⁶²

Sa'dî'ye göre ölçülü konuşmak kişiye yarar sağlamaktadır ve ağızdan bir laf çıkmadan önce kendini karşı tarafın yerine koyup öyle konuşmak gerekmektedir. Kişinin hem kendini küçük düşürmemesini hem de fevri davranmamasını nasihat eden Sa'dî bu durumu şu beyitlerle anlatmaktadır:

اگر تند باشی به یکبار و تیز جهان از تو گیرند راه گریز
نه کوتاه دستی و بیچارگی نه زجر و تطاول به یکبارگی⁴⁶³

Bir anda parlayıp öfkelenirsen

Dünya kaçmaya başlar senden

Ne hımbıl ve zavallı olmak iyi

Ne de hırçınlıkla herkesi kırmak.⁴⁶⁴

Boş konuşmanın insana değer katmadığına, aksine, kişiyi değersizleştirdiğine de vurgu yapılmıştır. Akıl sahibinin özü, sözü bir olmalıdır. Bir hikâyesinde bu duruma şu şekilde değinilmektedir:

تو را خامشی ای خداوند هوش وقار است و نااهل را پرده پوش
اگر عالی هیبت خود مبر وگر جاهلی پرده خود مدر⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.455.

⁴⁶² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.225.

⁴⁶³ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.455.

⁴⁶⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.226.

⁴⁶⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.456.

Ey akıl sahibi, senin susman vakardır

Ehil olmayanıkiyse kusur kapatır

Âlimsen heybetini yok etme

Cahilsen perdeni yırtma.⁴⁶⁶

Sa'dî boş konuşmanın yanında başkalarının işlerine müdahil olan insanları da eleştirmektedir. Bir erkek ile bir kızın sarıldığını gören ihtiyarın erkeği uzaklaştırması üzerine kızın ihtiyara kızarak karşılık vermesini ve ihtiyarın pişmanlığını şu şekilde dile getirilmiştir:

دگر دیده نادیده انگاشتم

از آن شنعت این پند برداشتم

چو سعدی سخن گوی ورنه خموش⁴⁶⁷

زبان درکش ار عقل داری و هوش

O rezaletten aldım bu öğüdü

Görmezden gelir oldum gördüğümü

Aklın fikrin varsa dilini tut

Sa'dî gibi söz söyle, değilse sus.⁴⁶⁸

Kuran-ı Kerim'in Hucurat suresinin on ikinci ayetinde buyrulduğu üzere:

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz, ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.227.

⁴⁶⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., s.459.

⁴⁶⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, ss.231-232.

⁴⁶⁹ Kur'an, Hucurat Suresi, ayet 12.

Sa'dî de bu babda yer alan hikâyelerinde gıybetten ve bunun zararlarından bahsetmektedir. Her ne kadar karşı taraf kötü niyetli de olsa onun arkasından konuşmanın daha kötü bir hareket olduğu şu beyitte anlatılmaktadır:

که یاد کسان پیش من بد مکن مرا بدگمان در حق خود مکن⁴⁷⁰

Benim yanımda kimseyi kötülükle anma

Kendin hakkında beni kötü zanna düşürme.⁴⁷¹

Sa'dî hikâyelerinde başından geçen olayları da konu almaktadır. Hikâyelerinde çocukluğuna ve eğitimi için gittiği Nizamiye Medresesi'nde yaşadıklarına dair bilgiler vermekte ve gıybetin zararından, günahından bahsetmektedir. Mervli bir divanenin gıybetine dair söylediği bir beyit ise şu şekildedir:

من ار نام مردم به زشتی برم نگویم بجز غیبت مادرم⁴⁷²

İnsanların adını kötülükle anacak olsam

Annemden başkasının gıybetini etmem.⁴⁷³

Bu beyitte dedikodusu yapılan kimsenin günahlarından kurtulacağı ve sevap kazanacağı anlatılmaktadır. O bakımdan gıybet yapacaksa kişi, en sevdiği insanın sevap kazanması için gıybet yapmasını dile getirmektedir.

Güzel huylu olmaya değinen Sa'dî, bir kimsenin iyi huylu bir eşi varsa mutlu olacağını çünkü asıl önemli olan şeyin yüz güzelliğinden ziyade huy güzelliği olduğunu dile getirmektedir. Bu durumu şu beyitle açıklamaktadır:

اگر پارسا باشد و خوش سخن نکه در نکویی و زشتی مکن⁴⁷⁴

Kadın takvalı ve güzel sözlü olunca

Onun güzelliğine çirkinliğine bakma.⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.460.

⁴⁷¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.233.

⁴⁷² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.462.

⁴⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.237.

⁴⁷⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.237.

⁴⁷⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.242.

Bu babda çocuk yetişme hakkında da bilgi verilmiştir. Bir çocuğun nazlı yetiştirilmemesi öğütlenmektedir. Akıllı bir birey yetiştirmenin önemi vurgulanmakta ve çocuğun el sanatı öğrenmesi hâlinde ilerde kimseden bir şey beklemeden kendi ekmek parasını kazanacağından bahsedilmektedir. Sa'dî, eğitimin temelden yapıldığı takdirde iyi birey yetişeceği görüşündedir.

Birçok konu üzerinde durulan bu babda kötü düşünceli olmanın zararı hakkında da bilgi verilmektedir. Çünkü kusur arayanın karşısındaki kişi, iyi ya da kötü mizaçlı da olsa onun diline düşmekten kurtulamaz. Önemli olan kendini bilmez kişilerin sözlerine itibar etmemek ve kendini bilerek doğru yolda ilerlemektir. Bu kişileri eleştiren Sa'dî, benzeri, ortağı ve eşi olmayan Allah için bile putperestlerin söylediği sözü şu şekilde aktarmıştır:

رہایی نباید کس از دست کس گرفتار را چاره صبرست و بس⁴⁷⁶

Velhasıl dünyada kimse kimsenin elinden kurtulamaz

Dile düşen için biricik çare sabretmektir.⁴⁷⁷

Bu babın sonunda Sa'dî başından geçen bir olayı hikâyesinde dile getirmiştir. Sa'dî'nin vaazda usta olan birinin kusurunu söylemesi üzerine gönül ehli birinin ona bu davranışının yanlış olduğunu nasihat etmesi anlatılmaktadır. Bu hikâyede önemli olan özde çirkin olmamak ve kusuru görmezden gelebilmektir. Karşıdakini bir kusuruyla değil de sahip olduğu meziyetlerle değerlendirilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Son olarak da kulun kulu eleştirmeye hakkı olmadığı, Cenâb-ı Hakk'ın zaten her şeyi gördüğü şu şekilde izah edilmektedir:

اگر سیرتم خوب و گر منکرست خدایم به سر از تو داناترست⁴⁷⁸

Âhlakım iyi de olsa kötü de olsa

Allah senden daha vâkıftır içyüzüme⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.242.

⁴⁷⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.283.

⁴⁷⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.243.

⁴⁷⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.256.

Bûstân'ın sekizinci babı “Şükür” hakkındadır. Mü‘minûn suresinin on dördüncü ayetinde buyrulduğu üzere:

“Sonra o bir katre suyu kan pıhtısı hâline getirdik, derken kan pıhtısını bir parça et hâline soktuk, derken ette kemikler yarattık, derken kemiklere et giydirdik, sonra da onu başka bir yaratılışla meydana getirdik; ne yücedir şanı yaratıcıların en güzeli Allah'ın.”⁴⁸⁰

Sa‘dî bu babın girişinde Mü‘minûn suresinde buyurulduğu gibi insanı anne karnına koyan Allah’a şükretmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın verdiği nimetler sayesinde insanoğlunun yaşayabildiği vurgulanmaktadır. Kulun da kendisine bahşedilen bu hayatı en doğru şekilde yaşaması nasihat edilmektedir. Bu durum şu beyitle dile getirilmektedir:

معلم نیاموختت فهم و رای سرشت این صفت در نهادت خدای⁴⁸¹

Düşünüp anlamayı öğretmen öğretmedi sana

Bu sıfatı senin tabiatına Allah yerleştirdi⁴⁸²

Allah'ın insanoğlunu nasıl bir sanatla yarattığı onun için de ibadet etmenin ve şükretmenin önemi anlatılmaktadır. Kişinin başını eğecekse sadece ibadet etmek maksadıyla eğmesi gerektiği öğütlenmektedir. Sa‘dî, yoktan var eden Allah'ın insanı kusursuz bir şekilde yarattığını ise şu beyitlerle dile getirmektedir:

رگت بر تن است ای پسندیده خوی زمینی دراو سیصد و شصت جوی

بصر در سر و رای و فکر و تمیز جوارح به دل، دل به دانش عزیز⁴⁸³

Güzel huylu dostum, vücudun bir ülkedir

O ülkede damarlar üç yüz altmış nehirdir

Başında görme, düşünme ve ayırt etme yetisi var

⁴⁸⁰ Kur’ân, Mü‘minûn Suresi, ayet 14.

⁴⁸¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.245.

⁴⁸² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.259.

⁴⁸³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.245.

Organlar kalple, kalp de bilgiyle aziz kılınmıştır⁴⁸⁴

A'râf suresinin yüz altmışıncı ayetinde: “Biz İsrailoğullarını oymaklar hâlinde on iki topluluğa ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa’ya: “Asanla taşa vur” diye bildirdik; ondan on iki pınar fışkırdı. Herkes içeceği yeri öğrendi. Bulutla üzerlerine gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdik, “Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin.” dedik. Onlar, karşı gelmekle, bize değil kendilerine zulmediyorlardı.”⁴⁸⁵ diye buyrulduğu gibi Sa’dî de Cenâb-ı Hakk’ın, insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için doğayı onlara armağan ettiğinden ve doğanın da yüce Allah’ın lütfettiği nimetlerden bir kaynak olduğundan bahsetmektedir. Sa’dî, yukarıda geçen ayete şu beyitle gönderme yapmıştır:

عسل دادت از نحل و من از هوا ربط دادت از نخل و نخل از نوا⁴⁸⁶

Arıdan bal, havadan helva verir sana

Hurma ağacından hurma verir, hurmadan hurma çekirdeği.⁴⁸⁷

Sa’dî aynı zamanda Allah’ın insana verdiği birçok vasıflardan bahsetmektedir. Bu vasıflar sayesinde insanın Allah’ın varlığını görüp bilmesini ve şükretmesini şu beyitle dile getirmektedir:

هر جان گفت باید نفس بر نفس که شکرش نه کار زبان است و بس⁴⁸⁸

Her nefeste canla başla şükretmek gerek

Sadece dilin işi değildir ona şükretmek⁴⁸⁹

Bir şeyin değerini kaybettiği zaman anlayan kişiler de eleştirilmektedir. Her daim bize verilen nimetlerin farkında olmamız ve halimize şükretmemiz nasihat edilmektedir. Sa’dî insanın ancak sıkıntı çektiğinde elindeki kıymetini anladığını şu beyitlerle açıklamaktadır:

⁴⁸⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.260.

⁴⁸⁵ Kur’ân, A'râf Suresi, ayet 160.

⁴⁸⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.246.

⁴⁸⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.262.

⁴⁸⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.246.

⁴⁸⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.263.

تو را تیره شب کی نماید دراز که غلتی ز پهلو به پهلو ی ناز
براندیش از افتان و خیزان تب که رنجور داند درازی شب⁴⁹⁰

Yatağında bir o yana bir bu yana nazla dönerken

Karanlık gece ne diye uzun gelsin ki sana?

Sıtmadan titreyenleri düşün bir.

Gecenin uzunluğunu hastalar bilir.⁴⁹¹

Sa'dî önceki bablarda olduğu gibi kibrin insana verdiği zarardan da söz etmektedir. Kimseyi küçük görmemek gerektiği, görüldüğü takdirde bir gün kınanan kişinin haline düşülebileceği şu beyitle ifade edilmiştir:

یکی را که در بند بینی مهند مبادا که ناگه درافتی به بند⁴⁹²

Esarete düşmüş gördüğün birine gülme

Aman ha, sen de düşersin esarete⁴⁹³

Bu babın son hikâyesinde Sa'dî, Hindistan yolculuğunda başından geçen bir olayı aktarmaktadır. Sa'dî, oradaki halkın gücü olmayan bir puta tapmasını eleştirmektedir; fakat bu görüşünün orada bulunan cahillerin tepkisine yol açmasından çekinerek yapmacık kâfir olmaktadır. Birkaç gün sonra halka el kaldıran putun sırrını ortaya çıkarmasını şu beyitle dile getirmektedir:

به فورم در آن حال معلوم شد چو داوود کاهن بر او موم شد⁴⁹⁴

Kendisine demirin mum olduğu Davûd gibi

Hemen anladım ne olup bittiğini⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.480.

⁴⁹¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.264.

⁴⁹² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.482.

⁴⁹³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.267.

⁴⁹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.252.

⁴⁹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.274.

Bu beyitle Sa'dî, Sebe' suresinin onuncu ayetine işaret etmektedir:

“And olsun, Davûd’a tarafımızdan bir üstünlük verdik. Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin.” dedik. Ona demiri yumuşattık.”⁴⁹⁶

Sırrını ifşa edince, habisin canına kastetmesinden korkan Sa'dî adamı öldürüp Hindistan’dan Yemen’e oradan da Hicaz’a gitmektedir. Son olarak da Şîrâz’a gitmiş ve Ebû Bekir Sa’d’a şöyle övgüde bulunmuştur:

در اقبال و تأیید بوبکر سعد که مادر نزیاد چنو قبل و بعد⁴⁹⁷

Ebû Bekir Sa’d’ın ikbal ve desteği ile oldu bu

Onun gibisi daha önce gelmemiştir, sonra da gelmez⁴⁹⁸

Bûstân’ın dokuzuncu babı “Tövbe ve Doğru Yol” hakkındadır. İnsanın sadece hayatta kalmak için çaba gösterdiği hâlbuki bir gün öleceğini düşünüp ahiret için de bu dünyada hazırlık yapması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu dünyadan eli boş gitmeyenlerin kıyamet gününde mükâfatlandırılacağı şu beyitlerle dile getirilmektedir:

قیامت که بازار مینو نهند منازل به اعمال نیکو دهند

بضاعت به چندان که آری بری وگر مفاسی شرمساری بری⁴⁹⁹

Cennet pazarının kurulduğu kıyamette

Güzel amellere konaklar verirler

Ne kadar sermaye getirirsen o kadar karşılık alırsın

Müflissen utanç içinde kalırsın⁵⁰⁰

Sa'dî bu babda, hayatta her güzel şeyin gençken yaşandığını çünkü yaşlanınca her şeyden el etek çekildiğini anlatmaktadır. İnsan ömrünün çok hızlı bir şekilde

⁴⁹⁶ Kur’ân, Sebe’ Suresi, ayet 10.

⁴⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.252.

⁴⁹⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.275.

⁴⁹⁹ Muslihiddin Sa’dî, a.g.e., 1385, s.491 .

⁵⁰⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.278.

geçtiğini o bakımdan kişinin her gününün kıymetini bilip ona göre Allah'a ibadet etmesini öğütlemektedir. Sa'dî, bu olayı şu beyitlerle ifade etmektedir:

چو بر سر نشست از بزرگی غبار دگر چشم عیش جوانی مدار⁵⁰¹

Başına kocamışlık tozu çökmüşse

Artık gençlik neşesinde gözün olmasın⁵⁰²

ز سودای آن پوشم و این خورم نپرداختم تا غم دین خورم

دریغا که مشغول باطل شدیم ز حق دور ماندیم و غافل شدیم⁵⁰³

Şunu giyeyim, bunu yiyeyim

Sevdasından din kaygısı taşımaya vakit kalmadı

Ne yazık ki bâtıla meşgul olduk

Haktan uzak kalıp gâfil olduk⁵⁰⁴

Bu babda, gençliğin kıymetinin bilinmesi vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kişinin üzerine düşen görevleri yerine getirmesinin ve gücü varken tövbe etmesinin önemine değinilmektedir. Yaşlanınca hayıflanmak yerine gençken Cenâb-ı Hakk'ın kullarına bahşettiği bedenın kıymetini bilip doğru yolda ilerleme nasihat edilmiştir. Sa'dî bu düşüncesini şu beyitlerle ifade etmektedir:

کنونت که چشم است اشکی بیار زبان در دهان است عذری بیار

نه پیوسته باشد روان در بدن نه همواره گردد زبان در دهن

مکن عمر ضایع به افسوس و حیف که فرصت عزیز است و الوقت سیف⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.492.

⁵⁰² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.279.

⁵⁰³ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.493.

⁵⁰⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.281.

⁵⁰⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.495.

Şimdi gözün varken gözyaşı dök
Ağzında dil varken bir özür dile
Ruh bedende sürekli olacak değil
Ağızda dil her zaman dönecek değil
Ömrünü esef ve hayıflanmayla zayi etme
Çünkü fırsat azizdir, “vakit kılıçtır”⁵⁰⁶

Her nefsin ölümü tadacağına işaret eden Sa’dî ölen bir kişinin arkasından üzülmenin nafil olduğunu; çünkü bir gün herkesin öleceğini dile getirmektedir. Dünyadaki güzelliklerin faniliğinden ve bu dünyada ister zengin ister fakir olunsun bunların hiçbirinin öneminin olmadığından şu beyitlerle bahsedilmektedir:

نشستی به جای دگر کس بسی نشیند به جای تو دگر کسی
اگر پهلوانی وگر تیغزن نخواهی بدر بردن الا کفن⁵⁰⁷
Sen çok oturdun başkasının yerinde
Senin yerinde de başkası oturacak
İster pehlivan ol ister kılıç kullanıcı
Kefenden başka bir şey götürmeyeceksin.⁵⁰⁸

İnsanlar birbirine düşman dahi olsa içlerinden biri öldüğünde buna sevinmemek gerektiğini öğütlemektedir. Düşmanı bile ölen kişiye sevinmezken Yüce Rabbin rahmetinden kuşku duyulmayacağı şu şekilde dile getirilmektedir:

عجب گر تو رحمت نیاری بر او که بگریست دشمن به زاری بر او
تن ما شود نیز روزی چنان که بر وی بسوزد دل دشمنان⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.284.

⁵⁰⁷ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.495.

⁵⁰⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.285.

⁵⁰⁹ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.498.

Düşmanı bile ona hıçkırarak ağlamışken

Senin ona rahmet etmemen şaşırıtır beni!

Bizim de vücudumuz bir gün öyle olacak ki

Düşmanların bile yüreği yanacak.⁵¹⁰

Sa'dî vücudumuzu kafese, ruhumuzu da her an uçmak üzere olan bir kuşa benzetmektedir. Ölüm vakti gelince yani kafesten kuş kaçınca artık dünyadaki itibarının önemi yoktur. Bu durumu şu beyitle ifade etmektedir:

برفتند و هر کس درود آنچه کشت نماند بجز نام نیکو و زشت⁵¹¹

Gittiler, herkes ne ektiye onu biçti.

Geriyeye iyi ve kötü addan başka bir şey kalmaz!⁵¹²

Sa'dî bu babda da çocukluğunda geçen bir olayı okuyucu ile paylaşmaktadır. Babasının kendisine hediye ettiği yazı tahtası, defter ve altın yüzükten bahsetmektedir. Ansızın kendisine hurma veren biri tarafından altın yüzüğü alınan Sa'dî bu davranışı, ömrü eğlencelerle geçirip Allah'a karşı yapılması gerekenlerin unutulması olarak yorumlamaktadır. Bu görüşü şu beyitlerle desteklemektedir:

قیامت که نیکان بر اعلا رسند ز قعر ثری بر ثریا رسند

تو را خود بماند سر از ننگ پیش که گردت بر آید عملهای خویش⁵¹³

Kıyamette iyiler yücelere yükselip

Yerin dibinden süreyyaya erişirken

Utançtan başın öne kalır senin

Çünkü sarar çevreni amellerin.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 289.

⁵¹¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.499.

⁵¹² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.290.

⁵¹³ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.499.

⁵¹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.291.

İblisle barış hâlindeymişiz gibi zevk ve sefaya kapılmadan ahiret inancının farkında olarak bizim için iblisi kovan Allah’a kulluk etmemizi öğütlemektedir. Zamanın çok çabuk geçtiğini, o yüzden her anın kıymetini bilmemiz dile getirilmektedir. Nahl suresinin altmış birinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, orada hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”⁵¹⁵

Sa’dî de bu sureye şu beyitle gönderme yapmaktadır:

که یک لحظه صورت نبندد امان چو پیهانه پر شد به دور زمان⁵¹⁶

Zamanın geçmesi ile kadeh dolunca

Bir an bile aman verilmez sana.⁵¹⁷

Sa’dî bir hikâyesinde babası ile olan bir anısına da işaret etmektedir ve babasının eteğini tutmayınca yolunu kaybetmesinden bahsetmektedir. Hikâyede fakir insanların hak yolunu bilen insanlarla zaman geçirmesine ve karşısına çıkan kötü niyetlilere itibar etmemesine de değinilmektedir. Bu durumu şu beyitlerde görmekteyiz:

به تنها نداند شدن طفل خرد که مشکل توان راه نادیده برد

تو هم طفل راهی به سعی ای فقیر برو دامن راه دانان بگیر⁵¹⁸

Küçük çocuk yalnız gidemez.

Çünkü o görmediği yolu bilemez.

A fakir, sen de çaba bakımından yoldaki çocuksun.

Git yolu bilenlerin eteğinden tutun.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Kur’ân, Nahl Suresi, ayet 61.

⁵¹⁶ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.501.

⁵¹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.294.

⁵¹⁸ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.502.

⁵¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.296.

Geç kalmadan pişmanlık duyup Allah'a tövbe etmek gerektiği Yusûf ile Züleyha'yı konu aldığı hikâyesinde görülmektedir. Putun gözlerini kapatan Züleyha'ya Yusûf'un sözleri şu beyitlerle anlatılmaktadır:

تو در روی سزگی شدی شرمناک مرا شرم باد از خداوند پاک
به عذرآوری خواهش امروز کن که فردا نماند مجال سخن⁵²⁰

Sen, bir taş seni görecek diye utanırsın.

Bense münezzeh olan Allah'tan utanırım.

Özrünü bildirmek için bugün dilekte bulun.

Çünkü yarın konuşmaya fırsatın kalmaz.⁵²¹

Allah'ın kerem kapısının her zaman açık olduğunu da vurgulayan Sa'dî, af dileyen kulların günahlarından arınacağını, kabrinin iyi amelle aydınlanacağını dile getirmektedir. Çocukların masum, günahsız olduğunu ve mekânlarının cennet olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuyla ilgili düşüncelerini şu beyitlerle dile getirmektedir:

کریمی که آوردت از نیست هست عجب گر بیفتی نگیرت دست
اگر بنده ای دست حاجت بر آر وگر شرمسار آب حسرت ببار⁵²²

Seni yoktan var eden Kerîm Allah,

Düştüğünde senin elinden tutmaz mı hiç?

Kulsan hâcet elini aç.

Utancın varsa hüznle gözyaşı dök.⁵²³

Bûstân'ın onuncu babı yani son babı "Münâcât ve Kitabın Sonu"dur. Sa'dî kitabın son bölümünde Allah'a yakarmaktadır. Günahlarının af olması ve kötü niyetli insanlardan korunmak için ellerini açar ve dua eder:

⁵²⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.504.

⁵²¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.299.

⁵²² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.505.

⁵²³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.301.

وگر زلتیرفت معذور دار به پاکان کز آایشم دور دار
ز شرم گنه، دیده بر پشت پا⁵²⁴ به پیران پشت از عبادت دوتا

Temizlerin aşkına, uzak tut beni kirlerden.

Mazur gör eğer bir hata işlemişsem.

İbadetten iki büklüm olmuş,

Günah utancından gözleri yerde ihtiyarlar hakkı için...⁵²⁵

Sa'dî, put ve puta tapanları eleştirmekte, puttan istekte bulunanların putun âcizliğini nasıl görmediklerine hayıflanmaktadır. Cenâb-ı Hakk'ın puta tapan kulunun isteğini bile geri çevirmeyeceği şu beyitle açıklamaktadır:

گر از درگه ما شود نیز رد پس آنکه چه فرق از صنم تا صمد؟⁵²⁶

Bizim dergâhımızdan da geri çevrilirse,

O zaman sanemle Samed arasında ne fark kalır?⁵²⁷

2.1.1.2. Gazeller (Gazeliyyât)

Sa'dî'nin yaklaşık 700 kadar gazeli bulunmaktadır. Sa'dî'nin bu gazelleri **tayyibât**, **bedâyi'**, **havâtîm** ve **gazeliyyât-ı kadîm** adındaki defterlere yazdığı söylenmektedir. Ölümünden 35 yıl sonra ise 'Alî bin Ahmed bin Ebîbekir Bîsutûn, bu defterleri, gazeller arasından bir gazeli bulmanın mümkün olabileceği şekle dönüştürmüştür.⁵²⁸ Tez çalışmamızda eserinden bir hayli istifade ettiğimiz Muhammed 'Alî Furûgî de kafiyeleri alfabetik olarak düzene sokmuştur ve bu

⁵²⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.267.

⁵²⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.305.

⁵²⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.268.

⁵²⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.147.

⁵²⁸ 'Abdu'l-Muhammed Ayetî, **Şukûh-i Sa'dî der Gazel**, Tahran, İntişârât-i Hirmend, 1369, s. 6.

gazelleri “Kulliyât-i Sa’dî” eserinde iki başlık altında ele almış ve bunu şu sözlerle ifade etmiştir.⁵²⁹

“...Sa’dî’nin eserlerini ikiye ayırabiliriz: Didaktik ve âşıkane. Bu gruplandırmaya dayanarak iki cilt hazırladık, bu münasebetle âşıkane gazelleri, rubâîleri ve kasideleri bir ciltte topladık. Hikmet dolu gazeller, rubâîler ve kıt‘alarla birlikte didaktik kasideleri de diğer ciltte topladık. ...Gazellerin ve kıt‘aların bir araya getirilmesinde de alışlagelmiş düzeni takip ederek **tayyibât, bedâyi’, havâtîm** ve **gazeliyyât-ı kadîm, mülemma’ât** ve **sâhibiyye** adıyla âşıkane gazel, kıt‘a ve rubâîleri kafiyelerin harf sırasına göre düzenledik...”

Sa’dî’nin gazellerinde işlediği konular, Farsça lirik şiir konularının aynısıdır. Fakat Sa’dî bu konuları yeni mazmunlarla okuyucuya sunmakta ve lirik şiir konularını tamamıyla farklı bir ruhla dile getirmektedir. Bu ruh onun gazelinde işlediği konuların ahlâkî ve toplumsal yönüdür.⁵³⁰ Lirik şiiri özellikle âşıkane gazelde kemale ulaştıran Sa’dî’nin gazellerinin çoğunda aşkın geçmediği tek bir kelime dahi yoktur.⁵³¹ Bu ifadeyi gazelindeki şu beytinde de doğrular niteliktedir.

سخن بیرون مگوی از عشق سعدی سخن عشق است و دیگر قال و قیل است⁵³²

Aşktan başka söz söyleme Sa’dî

Söz aşktır, diğerleri gürültü patırtıdır

Aşk, Sa’dî’den önceki birçok şairin ele aldığı bir konu olsa da Sa’dî’nin dile hakimiyet ve fesahat dışındaki hünerlerinden biri de kendisinden önce dile getirilmiş konuları latif ve güzel bir dille hiç tekrarlanmamış gibi göstermesidir. Aynı zamanda Sa’dî’nin tekrara düşen mazmunları ifade etmedeki gücü de tartışılmazdır.

⁵²⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.274.

⁵³⁰ Mahmûd ‘Abâdiyân, **Tekvîn-i Gazel ve Nekş-i Sa’dî**, Tahran, 1372, ss.96-97.

⁵³¹ Saîd Hamîdiyân, **Sa’dî der Gazel**, Tahran, İntişârât-i Nilûfer, 1393, s.192.

⁵³² Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.565.

Sa‘dî’nin gazellerinde işlediği aşk konusu sadece insanın insana ya da insanın Allah’a olan aşkı değildir. Sa‘dî için aşk kavramı, insanın varlık karşısında kendisinde hissettiği tüm duyguları içine almaktadır.⁵³³

Sa‘dî’nin gazellerindeki üslûbu sade ve akıcıdır. Hâkânî gibi konuşma dilinden uzaklaşmaz. Gazelde doğal, tekellüfsüz, akıcı, vezinli ve ritimli gibi arzu edilen ve gerekli görülen şeyler, Sa‘dî’nin lirik dilinde bir araya gelmiştir. Terkibin sağlamlığı, ifadenin olgunluğu ve tabirlerin gücü Sa‘dî’nin gazellerini seçkin kılmaktadır.⁵³⁴

Gazellerinde lafız ve manayı uygun bir şekilde kullanan Sa‘dî, şiirlerindeki kelimeleri de dikkatli bir şekilde seçmiştir; çünkü kelimeleri hiçbir zaman dile hakimiyet ya da beyitleri doldurmak için kullanmamıştır. Sehl-i Mümteni olarak tasvir edilen onun duru ve güzel dili şiirlerini taklit edilemez hâle getirmiştir.⁵³⁵

Şiirini edebî sanatlara esir etmeden gayet sade bir dille okuyucuya sunan Sa‘dî hakkında Ziyâ Muvahhid şu sözleri söylemiştir:

“... Sözü doğrudan söylemek ve teşbih, istiare, mecaz gibi edebî sanatlardan yardım almamak sadece eğitimli şairlerde var olan kudreti ortaya çıkarmaktadır. Şiir söylemede bedî sanatların tüm yükü kelimelerin ve düşüncenin omuzları üzerindedir. Dile tamamen hâkim olan ve dilin kapasitesini, inceliklerini bilen bir şair, düşüncesini şairâne bir şekilde ifade edebilmek için böyle şiirler yazabilir...”⁵³⁶

Çoğu zaman gazel yönünden Hâfız ile karşılaştırılan Sa‘dî’nin Hâfız’dan ayrıldığı birkaç yönünü Ahmed Semî’î makalesinde şu şekilde ifade etmiştir:

“... Sa‘di daha çok ne istediğini, Hâfız ise ne istemediğini bilmektedir bu yüzden Hâfız sanatlı dile daha yabancısıdır. Hâfız’ın şiirselliği daha çok manadayken Sa‘di’ninki lafızdadır. Hâfız’da gizemlilik Sa‘di’de ise

⁵³³ Muhammed Rezâ Barzegar Khaleghi, Touraj Aghdaii, **Şerh-i Gazelha-yi Sa‘dî**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1386, s. 13.

⁵³⁴ Deştî, a.g.e., s. 297.

⁵³⁵ Muhammed Rezâ Barzegar Khaleghi, Touraj Aghdaii, a.g.e., s. 10.

⁵³⁶ Muvahhid, a.g.e., s.172.

belagat ve aşırıya kaçmama daha kuvvetlidir. Hâfız'ın şiiri daha çok ilahî,
Sa'dî'nin şiirleri de beşerîdir...”⁵³⁷

Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere Sa'dî “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerinde olduğu gibi gazelleri ile de kendisinden sonra gazel söyleyen şairleri etkilemiştir. Hicrî 7. yüzyılda Sa'dî'nin saf, akıcı ve edebî sanatları az sayıda olan gazelleri İran'ın ve dünyanın en büyük lirik şairleri arasında gösterilmesini sağlamıştır.⁵³⁸

Sa'dî'nin ilk gazelleri Türkçeye çevrilmiştir:

M. Nuri Gençosman, **Sadî Rubaîler ve İlk Gazeller**, Millî Eğitim Bakanlığı, (Birinci Baskı), Ankara, 1947.

2.1.1.3.Farsça ve Arapça Kasideler (Kasâid-i Fârsî-'Arabî)

Sa'dî'nin Farsça kasidelerinin sayısı konusunda kaynaklarda çeşitli rakamlar verilmiştir. Gazelleri kadar yaygın olmayıp dönemin hükümdarlarının övgüleri ile harmanlanmış olan kasidelerinde ahlâkî öğretilerin ruhu görülebilmektedir.⁵³⁹

Sa'dî'nin de diğer şairler gibi övgü dolu kasideleri vardır. Fakat onun methiyeleri ahlâkî, nasihat içerikli sözlerle doludur ve memduh'a uyarıdır. Sa'dî'nin kasideleri sadece mübalağalı kasidelerden ibaret değildir; aynı zamanda padişahlara ve devlet adamlarına babacan öğütlerde de bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Sözlerini dile getirmekten hiç çekinmeyen Sa'dî, kasidelerinde doğruluğun yol göstericisi olmuştur:

نه هر کس حق تواند گفت گستاخ سخن ملکی است سعدی را مسلم⁵⁴¹

Gerçeği söyleyen herkese küstah denmez

Şüphesiz Sa'dî için söz hükümdarlıktır

⁵³⁷ Ahmed Semî'î, “Sa'dî der Gazel”, **Mecelle-yi Neşr-i Dâniş**, No.53, 1364, s.13.

⁵³⁸ Khaleghi, Touraj Aghdaii, a.g.e., s.14.

⁵³⁹ Ahmed Ganîpür Melikşâh, Sebikeh Isfendiyâr, “Mâyehâ-yi 'İrfân der Kasâid-i Sa'dî ve Mukâyese-yi Ân bâ Musîbetnâme-yi 'Attâr”, **Mecelle-yi Edyân ve 'İrfân**, No:2, 1392, s.193.

⁵⁴⁰ Ca'fer Şi'âr, “Kasîde-yi Sa'dî Medhiyye Nîst”, **Sa'dî Şinâsî**, No:2, Şîrâz, s.14.

⁵⁴¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.591.

Sa'dî'yi diğer kaside şairlerden ayıran husus, şiirlerinde abartı ve dalkavukluğa yer verilmemesidir.⁵⁴²

Sa'dî, Farsça kasidelerinde bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak övgüde bulunurken tasavvufî kavramlara da değinmiştir. Sa'dî'nin tasavvuf anlayışı sosyal, terbiyevî ve ahlakî olmak amacını taşıdığı için hiçbir zaman bir lokma ve bir hırkayı tavsiye eden, ısrarla insanları dünya hayatından uzaklaştıran bazı mistikler ve onların savunucuları gibi davranmamıştır.⁵⁴³ Kasidelerinin çoğunda bir ya da birkaç tasavvufî kavramı açıklamıştır. Bu bakımdan Sa'dî tasavvufî mazmunları ahlâkî öğretiler altında kullansa da onun insanın ruhsal seyri ile bağlantılı olan tasavvufî işaretleri görmezden gelinemez.⁵⁴⁴

Sa'dî kasidelerinde kafiye düzeni için alışlagelmiş kelimelerden istifade etmiştir. Farsça kasidelerinde yabancı ve Arapça kelimeler oldukça azdır. Bu tarz kelimeleri bazen kafiye gerekliliğinden ötürü kullanmıştır. Sa'dî'nin redifli kasideleri de fazla değildir. Bunun yanı sıra harflerin nağmesi, şiirin iç ve dış musikisinin yapı taşlarından biridir. Sa'dî bu şekilde ölçülü ve kulağa hoş gelen bir tarzı kasidelerinde ortaya çıkarmıştır.⁵⁴⁵

Sa'dî'nin Farsça dışında Arapça kasideleri de bulunmaktadır. Bu durum Sa'dî'nin hem Arap diline olan hakimiyetini hem de Arapça söyleyen İranlı şairler arasındaki yerini göstermektedir. Yaklaşık 700 beyit olan bu kasidelerinde Musta'sım Billâh'a yazılmış bir mersiye de bulunmaktadır. Arapça şiirlerini yazarken Sa'dî söz sanatlarından olan teşbihten fazlasıyla istifade etmiştir.⁵⁴⁶ Buna örnek olacak bir beyit şu şekildedir:

أليس لهم فى القلب ضربة لازم⁵⁴⁷

إن غمدوا سيف اللواظ فى الكرى

⁵⁴² Şi'âr, a.g.e., s.14.

⁵⁴³ M.Nazif Şahinoğlu, "Sa'dî-yi Şîrâzî'de Tasavvuf", hzn. Hasan Çiftçi, Mehmet Atalay, **M.Nazif Şahinoğlu Makaleler ve Hatıralar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2017, s.107.

⁵⁴⁴ Ganîpûr Melikşah, Sebikeh Isfendiyâr, a.g.e., s.194.

⁵⁴⁵ Zehrâ Seyyid Yezdî, Kâsım Sâlârî, Nâhid Hâcî Rızâyî, "Mukâyese-yi Mûsikî-i Şî'r-i Sa'dî ve Se Şâ'ir-i Hemrûzigâreş", **Nesr Pejûhî-i Edeb-i Fârsî**, No:38, 1394, ss.211-213.

⁵⁴⁶ Mustafa Kemâlcü, İlhâm Zârî, "Tahlîl-i Belâgî-i Eş'âr-i 'Arabî-i Sa'dî bâ Nigâh be Teşbih", **Pejûhîşnâme-i Nakd-i Edebî ve Belâgât**, No:1, 1392, ss.77-83.

⁵⁴⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 1136.

Eğer kılıç bakışını kınında tutarsan

Gönüllerinde yara olmayacak mı?

Bu duruma ilave olarak Sa'dî dünya görüşü ve düşünceleri doğrultusunda Arapça kasidelerinde de Kur'ân-ı Kerîm'den bir hayli istifade etmiştir ve bu beyitlerin bazılarında betimleme tekniğini kullanmıştır. Sa'dî Kur'ân'daki terkip ve ibareleri birebir ya da az bir değişiklik yaparak kullanmış ve şiirini güzelleştirmiştir.⁵⁴⁸

2.1.1.4.Mersiyeler (Merâsî)

Sa'd b. Ebû Bekir'e yazılmış tercî-i bend ile başlayan bu bölüm Emîr Fahreddîn, 'İzzeddîn Ahmed b. Yusûf, Atabeg Ebû Bekir b. Sa'd Zengî, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî ve Abbasoğulları hilafetinin çöküşüne yazmış olduğu mersiye tarzındaki kasideleri içermektedir.

2.1.1.5.Habsiyyât ve Mecâlisü'l-Hezel

Sa'dî'nin külliyatında geçen bu kısım, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kıt'alardan ve manzum iki hikâyeden oluşmaktadır. İkinci bölüm, vaaza benzer üç meclisi içeren, mizah ile şakanın iç içe olduğu mensur tarzda kaleme alınmış **Mecâlisü'l fî Hezel** ve **Mutâyebât**'tır. Üçüncü bölüm ise güzel bir nesirle kaleme alınmış latifelerin olduğu **El-Muzhikât**'tır.⁵⁴⁹

2.1.1.6.Rubâîler (Rubâiyyât)

Sa'dî'nin külliyatında kaside ve gazellerine oranla rubâîleri daha az sayıdadır. Rubâîleri âşıkane ve didaktik tarzdadır. Rubâîlerde sevgilinin güzelliğinden fazla bahsedilse de Sa'dî'nin birkaç rubaisinde maşukun yüzünün çirkinliğinden ya da başkalarının maşukun çirkinliğinden serzeniş dile getirilmiştir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Muhsin Zülfekârî, "Zebân ve Tesvîr der Ta'birât-i Kur'ânî-i Kasâid-i 'Arabî-i Sa'dî", **Pejûhişhâ-yi Edebî- Kur'ânî**, No:2, 1394, ss.157-171.

⁵⁴⁹ Hezeliyyât-i Sa'dî, Şîrîn Suhenî-i Şeyh-i Ecel, <http://khabarfarsi.com/u/27415459> ,10.Ekim 2017.

⁵⁵⁰ Şebnem Hatempûr, "Maşûk Mihter ve Kihter der Gazeliyyât ve Rubâiyyât-i Sa'dî", **Faslnâme-yi İlmî**, No:21, s. 39.

آن دوست که آرام دل ما باشد گویند که زشتست بهل تا باشد
شاید که به چشم کس نه زیبا باشد تا یاری از آن من تنها باشد⁵⁵¹

Gönlümüzün huzuru olan o sevgilinin

Çirkin olduğunu söyleselerse benim sevgilim olmasına izin ver

Muhtemelen başkasının gözüne güzel görünmeyen o sevgili

Yalnız benim sevgilim olur

Sa'dî'nin rubâîleri gazelleri kadar meşhur olmasa da halkın gündelik hayatını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Sa'dî'nin gazellerinde ve rubâîlerinde maşukun vafedilme şekli farklılık göstermektedir. Maşuk, Sa'dî'nin gazellerinde daha üst statüdeyken rubailerinde daha düşük statüde yer almaktadır. Rubâîlerinde kullandığı mazmunlar ise halkın üzüntüleri, sevinçleri üzerinedir.⁵⁵²

Sa'dî'nin Rubâîleri Türkçeye çevrilmiştir:

M. Nuri Gençosman, **Sadî Rubâiler ve İlk Gazeller**, Millî Eğitim Bakanlığı, (Birinci Baskı), Ankara, 1947.

2.1.1.7. Kıt'alar (Kıta'ât/ Mukatta'ât)

Sa'dî'nin hem âşıkane hem de nasihat içerikli olan kıt'aları bulunmaktadır. Sa'dî bu nazım şekline hâkim olan üstadlardandır. "Gülistân" eserinin manzum kısımlarında geçen kıt'alardan da Sa'dî'nin bu alandaki başarısını görmek mümkündür. Sa'dî'nin Farsça ve Arapça olmak üzere 300'ü aşkın kıt'ası bulunmaktadır.

Sa'dî'nin hem fasîh hem de mizahî kıt'aları bulunmaktadır. Bu duruma örnek olacak kıt'alarından bir tanesi şu şekildedir:

⁵⁵¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.541.

⁵⁵² Hatempûr, a.g.e., s.44.

گوش بر ناله حمام کند
وان تلذذ برو حرام کند
که زفیر خر ازدحام کند
تا خر آواز خود تمام کند⁵⁵³

هر کجا دردمندی از سر شوق
چارپایی بر آورد آواز
حیف باشد صفیر بلبل را
کاش بلبل خموش بنشستی

Dert sahibi ne zaman şevkle

Güvercin iniltisine kulak verse

Bir hayvan ses çıkararak

O zevki ona haram eder

Bülbülün ötüşüne

Eşeğin anırmasının karışması yazık olur

Keşke eşek anırmasını bitirene kadar

Bülbül sessiz kalsaydı

2.1.1.8.Sâhibiyye

Arapça ve Farsça kıt'alardan oluşan eserde Sâhib-dîvân Şemseddîn el-Cuveynî'yi övmek amacıyla yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bu bakımdan eserin adı "Sâhibiyye" diye de anılmaktadır. Bu eser, Furûğî'nin tashih ettiği külliyyatta "Kıt'alar" kısmının içinde yer almaktadır. Bu eser bazı kaynaklarda "Risâle-i Sâhibiyye" olarak da zikredilmektedir.⁵⁵⁴

2.1.1.9.Mesnevîler (Mesneviyyât)

Sa'dî'nin en meşhur eserlerinden biri olan "Bûstân" dışında külliyyâtında, bu nazım şekliyle yazılmış 30 şiir daha bulunmaktadır. Nasihat ve ahlâkî içerikli

⁵⁵³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 673.

⁵⁵⁴ Geniş bilgi için bkz., Mînevî Muctebâ, Risâle-yi Sâhibiyye ez Şeyh-i Ecel Sa'dî-yi Şîrâzî der Nasihat-i Erbâb-i Memleket, **Mecelle-yi Custârhâ-yi Edebî**, 1353, ss.25-65.

konuların işlendiği bu şiirlerden sonra iki tane “hikâye” başlığı altında yazılmış şiir yer almaktadır.

2.1.1.10. Müsellesler (Müsellesât)

Sa’dî’nin külliyâtında 54 beyitten oluşan müsellesât tarzındaki şiirlerin 18’i Farsça, 18’i Arapçadır. Diğer 18’i ise eski Şîrâz lehçesiyle yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Sa’dî’nin bu eski Şîrâz lehçesi ile yazılmış beyitleri, ilk kez Edward Brown tarafından kaleme alınmış bir makalede dile getirilmiştir.⁵⁵⁵

Edward Brown, bu beyitleri şerh ederek İngilizceye tercüme etmiştir. Eski Şîrâz lehçesi ile müsellesât tarzında yazılmış olan beyitlerden bir tanesi ise şu şekildedir:⁵⁵⁶

که منع مبر کول اتخ درویش کشایش می نیی دنبال مزش نیش⁵⁵⁷

2.1.1.11. Mülemma’lar (Mülemma’ât)

Mülemma‘, eski Fars ve Türk edebiyatlarında farklı dillerde söylenmiş mısraların oluşturduğu şiirdir. Farsça-Arapça yazılmış örneklerde, bir beytin iki mısranın farklı olması yanında, bir şiirin beyitlerinin Türkçe, Arapça, Farsça olması da sıkça kullanan bir uygulamadır.

Mülemma‘ söyleyecek şairlerin yabancı dile hakimiyetleri kadar o dilin şiirine de vakıf olması gerekmektedir.⁵⁵⁸ Bu şairlerden bir tanesi de Sa’dî-yi Şîrâzî’dir. Külliyâtında var olan mülemma‘ tarzındaki şiirlerine örnek beyit şu şekildedir:

تو خون خلق بریزی و روی در تابی ندانمت چه مکافات این گنه یابی
تَصُدُّ عَنِّي فِي الْجَوْرِ وَ النَّوَى لَكِن اَلَيْكَ قَلْبِي يَا غَايَةَ الْمُنَى صَابِ⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ ‘Alî Eşref-i Sâdikî, “Ebyât-ı Şîrâzî-yi Sa’dî der Müsellesât”, *Zebânâ ve Gûyeşâ-yi İrânî*, 1391, s.5.

⁵⁵⁶ Edward G. Browne, “Some Notes on the Poetry of Persian Dialects”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1895, ss.796-798.

⁵⁵⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.661.

⁵⁵⁸ Rıza Kurtuluş, İskender Pala, “Mülemma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXI, 2006, s.539.

⁵⁵⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.474.

2.1.1.12. Tercî-i Bendler (Tercîât)

Sa‘dî’nin külliyyâtında tercî-i bend nazım şekli ile yazılmış iki şiir bulunmaktadır. Birincisi Sa‘d b. Ebû Bekir’in ölümü üzerine yazılmış 4 bendlik mersiye dir. Diğeri ise âşıkane tarzda yazılmıştır ve 22 bendden oluşmaktadır. Bu tercî-i bend, Sa‘dî’nin kelimedeki mahareti dışında her beyti vasıta beyte bağlamadaki tarzını da göstermektedir. Bu özelliği Sa‘dî’nin tercî-i bendlerini de gazelleri gibi taklit edilemez kılmaktadır.⁵⁶⁰

2.1.1.13. Müfredler (Müfredât)

Müfredler, tek beyitten oluşan şiirlerdir ve Sa‘dî’nin külliyyâtında bu şiirlerden 5 tanesi aşk konulu olup diğ erleri ahlâk ve öğüt üzerinedir. Müfredlere örnek birkaç beyit şu şekildedir:⁵⁶¹

تا آن که نظر در او توان کرد کجاست؟

مسکین چه کند که دست و پای نزنند؟

گر بر سر بوریا نشیند، شاید

می میرم و همچنان نظر بر چپ و راست

بیچاره که در میان دریا افتاد

سلطان که بر منزل گدایان آید

⁵⁶⁰ Muvahhid, a.g.e., 1388, s. 661.

⁵⁶¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, ss. 556-704.

2.1.2.MENSUR ESERLER

2.1.2.1.Gülistân

Sa'dî'nin 656/ 1258 yılında yazmış olduğu "Gülistân" adlı eserde nazım ve nesir bir arada bulunmaktadır. Kitabın başında münacat, na't, Ebû Bekir Sa'd b. Zengî'ye övgü ve "Gülistân"ın yazılma sebebi yer almaktadır. Sekiz babdan oluşan bu eserin birinci babı "Padişahların Hayat Tarzı" hakkındadır. İlk hikâyesinde Sa'dî, ortalığı karıştıracak doğrunun bir kişinin yararına olan yalandan daha iyi olduğunu anlatmaktadır. Aynı hikâyede, Âl-i İmrân suresinin yüz otuz dördüncü ayetinde buyurulduğu üzere:

"O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."

Esirin affedilmesini sağlayan vezirin padişaha söylediği sözle Sa'dî bu ayete şu şekilde gönderme yapmaktadır:

وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ⁵⁶²

Ey dünya padişahı, o, öfkelerini yenerler ve insanları affederler.⁵⁶³

Bu babda, bir kişinin tabiatı kötüyse ne kadar iyi insanların arasında yaşarsa yaşasın bu huyundan vazgeçmeyeceği vurgulanmaktadır fakat Sa'dî, çocukların tabiatlarının yetiştikleri ortama göre şekilleneceğinin ümit edildiği hikâyede Peygamber Efendimizin (s.a.v) bir sözünü şu şekilde aktarmaktadır:

”كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَ يُنَصِّرَانِهِ وَ يُمَجِّسَانِهِ“⁵⁶⁴

“Çocuk ancak tevhit fitratı üzerine doğar. Sonra anne-babası onu Yahudi veya Hristiyan yahut Mecusi yapar.”⁵⁶⁵

⁵⁶² Kur'ân, Âl-i İmrân Suresi, ayet 134.

⁵⁶³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.17.

⁵⁶⁴ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.23.

⁵⁶⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s. 23.

Bu hikâyede aynı zamanda Firdevsî'nin “Şehnâme” adlı eserinin etkisi de görülmektedir çünkü insanın huyu temelde iyiye veya kötüye bunun değişmeyeceğini Zal'ın Rüstem'e verdiği nasihatte şu şekilde dile getirmektedir:

دانی که چه گفت زال با رستم گرد دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمر
دیدیم بسی که آب سرچشمه خرد چون بیشتر آمد شترو بار ببرد⁵⁶⁶

Bilir misin, Zal ne demiş Rüstem pehlivana

Düşmanı hakir ve zavallı saymak olmaz

Çok gördük, küçük bir kaynağın suyu çoğalınca

Deveyi yüküyle birlikte alıp götürmüştür⁵⁶⁷

Kıskanç insanların, hem kendisine hem de karşı tarafa verdiği zarardan bahsedilmektedir. Sa'dî böyle insanların ancak öldükleri vakit bu huydan kurtulabileceklerini anlatmaktadır.

Bu babda geçen bir hikâyede “Bûstân”da birçok kez bahsedilen iyi bir padişahın halkının yanında olması gerektiği, aksi hâlde bu durumu düşmanların fırsat bileceği düşüncesi bir kez daha ifade edilmektedir. Şu beyitlerde bu husus açıkça görülmektedir:

نکند جورپیشه سلطانی که نیاید ز گرگ چوپا
پادشاهی که طرح ظلم افکند پای دیوار ملک خویش بکند⁵⁶⁸

Zulmü meslek edinen sultanlık edemez

Çünkü kurttan çobanlık gelmez

Zulüm temellerini atan padişah

⁵⁶⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.24.

⁵⁶⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.24.

⁵⁶⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 23.

Kendi saltanat duvarının dibini oyar⁵⁶⁹

Sa'dî halkın huzurunu kaçırap onlara devamlı zulmeden hükümdarın ölmesinin reva olduğunu dile getirmektedir. Çünkü halk mutsuz oldukça ülkenin selameti için düşmana karşı hiçbir şey yapmaz ve kurtuluşu düşmanda arar. Bu bakımdan Sa'dî, kötü hükümdarlar hakkındaki görüşünü şu beyitlerle anlatmaktadır:

ای زبردست زبردست آزارا گرم تا کی بماند این بازار؟
به چه کارآیدت جهان داری؟ مردنت به که مردم آزاری⁵⁷⁰

Ey alt kesimdekilere eziyet eden üst kesimdeki!

Bu pazarın canlılığı ne zamana dek sürer ki?

Dünyaya sahip olmak ne işe yarayacak?

Halka eziyet etmektense ölmen daha iyidir⁵⁷¹

Müsrif olmanın kötü bir davranış olduğunu hikâyesinde konu alan Sa'dî, fakire ancak kendisine yetecek kadar yardımın yapılmasını nasihat etmektedir. İhtiyacından fazlasına sahip olan kişinin bunu har vurup harman savuracağı dile getirilmektedir ve Kur'ân-ı Kerîm'deki İsrâ suresinin yirmi yedinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.”⁵⁷²

Sa'dî İsrâ suresinin yirmi yedinci ayetine şu sözlerle gönderme yapmaktadır:

که خزانه بیتالمال لقمة مساکین است نه طعمة اخوان الشیاطین.⁵⁷³
“Çünkü beytülmal hazinesi miskinlerin lokmasıdır. Şeytanların kardeşlerinin değil.”⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s. 27.

⁵⁷⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 25.

⁵⁷¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.30.

⁵⁷² Kur'ân, İsrâ Suresi, ayet 27.

⁵⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.26.

⁵⁷⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.32.

Padişahın himayesine girmenin zorluklarına da değinilmiştir; çünkü padişahın yanında bulunmanın ya ekmek ümidi ya da can korkusu ile olduğu vurgulanmaktadır. Sa'dî, fakirlikten dem vuran bir arkadaşına huzuru padişahın yanında aramamasını birçok kez öğütlemiştir. Başta bunu dikkate almayan fakat sonrasında pişman olan arkadaşına son söz olarak ise şu beyitleri söylemektedir:

ندانستی که بینی بند بر پای چو در گوشت نیامد پند مردم ؟
دگر ره چون نداری طاقت نیش مکن انگشت در سوراخ کژدم⁵⁷⁵

İnsanların öğüdü kulağına girmeyince
Ayağında zincir göreceğini bilemedin
İğnesine dayanamıyorsan, bir daha
Akrep deliğine parmağını sokma⁵⁷⁶

Padişahın hem cömert olması hem de halkın hakkını gözetmesi gerektiği anlatılmaktadır. Çünkü önemli olan kişinin arkasında iyi ad bırakıp güzel anılmasıdır. Sa'dî bu düşüncelerine "Bûstân"da da yer vermektedir. Sa'dî'ye göre hükümdarın hakkı gözetmediği yerde halk da hiç hak gözetmez. Bu durumu Sa'dî şu beyitlerle dile getirmektedir:

اگر ز باغ رعیت ملک خورد سیبى بر آورند غلامان او درخت از بیخ
به پنج بیضه که سلطان ستم روا دارد زنند لشکریانش هزار مرغ به سیخ⁵⁷⁷

Kral halkın bahçesinden bir elma yese
Onun kulları ağacı kökünden sökerler
Beş yumurta için sultan zulmü reva görürse

⁵⁷⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.29.

⁵⁷⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.38.

⁵⁷⁷ Şîrâzî, a.g.e.,1392, s.30.

Onun askerleri bin tavuğu şişe takarlar⁵⁷⁸

Sa'dî, hükümdarın ülke üzerindeki başarısını halkı ile olan iletişimine bağlamakta ve İskender'in başarısının sırrı olarak da Allah'ın yardımı ve halkın refahını örnek göstermektedir.

Sa'dî'ye göre insanın başına gelen iyilik veya kötülük aslında ne dosttandır ne de düşmandandır. Cenâb-ı Hakk'ın takdiridir. Bu bakımdan insanlara güvenmek yerine "Allah böyle buyurmuştur" demek daha revadır. Sa'dî, bu düşünceyi şu beyitle de desteklemektedir:

از خدا دان خلاف دشمن و دوست کاین دل هر دو در تصرف اوست⁵⁷⁹

Düşmanın ve dostun olumsuz tavrını Allah'tan bil

Çünkü her ikisinin kalbi de O'nun tasarrufundadır⁵⁸⁰

Kötülük yapan insan er ya da geç karşılığını bulur. Zor durumda olanın malını elinden alan kişinin, gaybı bilen Allah'tan kaçamayacağı dile getirilmektedir ve Bakara suresinin iki yüz altıncı ayetinde buyurulduğu üzere:

“Allah'tan kork! dendiği zaman da kendisini gururu günah işlemeye sevk eder. Cehennem de onun hakkından gelir. O ne kötü bir yaratıktır.”⁵⁸¹

Sa'dî, bu ayete istinaden “Gurur onu günaha yöneltti.” diyerek Allah'tan korkmak yerine gururun kişiyi günaha yönelttiğini vurgulamaktadır.

Bu babda, suçsuz yere birinin canına kasteden kişinin ahirette günahını çekiceğinden bahsedilirken her fırsatta affetmenin en büyük erdem olduğuna da değinilmekte ve yapılan iyiliğin bir şekilde karşılık bulacağı şu beyitle anlatılmaktadır:

⁵⁷⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.41.

⁵⁷⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.33.

⁵⁸⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.46.

⁵⁸¹ Kur'an, Bakara Suresi, ayet 206.

کار درویش مستمند بر آر که تو را نیز کارها باشد⁵⁸²

İhtiyaç sahibi fakirin işini gör

Çünkü senin de işin olacaktır⁵⁸³

“Gülistân”ın ikinci babı “Dervişlerin Ahlâkı” hakkındadır. Sa‘dî, bu babda insanların, dış görünüşünde sufi olanlara itimat etmelerini, yoksa içlerindeki sırrı hiçbir zaman bilemeyeceklerini dile getirmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in Ahzâb suresinin yetmiş ikinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar. Onu insan yükledi. Şüphesiz o çok zalimdir, çok cahildir.”⁵⁸⁴

Bu ayete gönderme yapılarak âriflerin ibadetlerine güvenleri olmadığından tövbe ettikleri, günahkârların ise işledikleri günahtan dolayı istiğfar ettikleri dile getirilmiştir. Sa‘dî aynı zamanda içinde sadece Allah sevgisi olan bir sufinin düşmana bile yardım etmesini şu beyitle anlatmaktadır:

شَنیدم که مردان راه خدای دل دشمنان را نکردند تنگی⁵⁸⁵

Duydum ki Allah yolunun yiğitleri

Düşmanların kalbini bile kırmazlar⁵⁸⁶

Sa‘dî bu babda çocukluğunda züht ve takvaya ne kadar istekli olduğundan da bahsetmekte ve babasıyla olan diyalogunu aktarmaktadır. Babası, Sa‘dî’ye kimse hakkında ithamda bulunmamasını öğütlemektedir.

Sa‘dî’nin Lübnan yolculuğunda bir camide halka vaaz verdiği ve verdiği vaazları Kur’ân-ı Kerîm’deki surelerle daha da güçlü hale getirdiğini bu babda geçen bir hikâyesinden anlamaktayız.

⁵⁸² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.37.

⁵⁸³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.55.

⁵⁸⁴ Kur’ân, Ahzâb Suresi, ayet 72.

⁵⁸⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.40.

⁵⁸⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.62.

Kur'ân'ın Kâf suresinin on altıncı ayetinde buyurulduğu üzere:

“Ve and olsun ki insanı biz yarattık. Ve nefsinin ona ne vesveseler vereceğini biliriz. Ve biz, ona şah damarından daha yakınız.”⁵⁸⁷

Sa'dî de bu ayetten yola çıkarak şu beyitleri dile getirmektedir:

دوست نزدیکتر از من به من است وینت مشکل که من از وی دورم⁵⁸⁸

Dost bana benden daha yakındır

Müşkül şu ki ben ondan uzağım.⁵⁸⁹

Sa'dî bir hikâyesinde dosttan bir şey çalmanın düşmandan bir şey çalmaktan kat be kat iyi olduğuna değinmekte başka bir hikâyesinde ise dervişin malının muhtaçlara vakfedildiğini vurgulamaktadır. Kılık kıyafetle derviş olunamayacağı, kişinin gerek tabiatıyla gerekse etrafındaki doğru kişilerle Allah yolunda ilerleyebileceği şu beyitlerle anlatılmaktadır:

دلقت به چه کار آید و مسحی و مرقع خود را ز عمل های نکوهیده بری دار
حاجت به کلاه بزکی داشتنت نیست درویش صفت باش و کلاه تتری دار⁵⁹⁰

Hırkan, tesbihin ve eski püskü kılığın ne işe yarar?

Sen kendini kötü amellerden uzak tut (yeter)

Derviş külahının olmasına gerek yok

Derviş tabiatlı ol da Tatar külahı giy⁵⁹¹

Sa'dî bu babda hocası Ebu'l-Ferec bin el-Cevzî'den de bahsetmektedir. Sa'dî'nin musiki dinlemekten uzaklaşıp halvet ve uzlete yönelmesini isteyen hocasının

⁵⁸⁷ Kur'ân, Kâf Suresi, ayet 16.

⁵⁸⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 42.

⁵⁸⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.67.

⁵⁹⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.43.

⁵⁹¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.70.

isteğini yerine getirmeyip yaşadığı kötü bir olay nedeniyle verilen nasihatın önemini geç anlamasını konu almaktadır.

Allah'ın tövbe kapısının açık olduğunu her fırsatta dile getiren Sa'dî, doğru yola yönelip kötü alışkanlıklarını bırakanların etrafındaki kişilerin dilinden kurtulamayacağını, önemli olan şeyin, yanlış davranışları sürdürmeyip Hakk yoluna dönmek olduğunu şu beyitlerle dile getirmektedir:

نیک باشی و بدت گوید خلق به که بد باشی و نیکت بینند⁵⁹²

İyi olduğun halde halkın sana kötü demesi

Kötü olduğun halde iyi demesinden iyidir⁵⁹³

Sa'dî, kötülük kimden gelirse gelsin karşılığında ona iyi davranmak gerektiğini de nasihat etmektedir. Böylelikle karşı tarafın kusur bulamayınca utanacağı ve açık aramaya cesaret edemeyeceği anlatılmaktadır.

Sa'dî'ye göre şah olmanın özenilecek bir yanı yoktur; çünkü dert ve tasa daha çok artmaktadır. Fakir bir kişi sadece yiyecek bulma kaygısı içindeyken bir şah tüm ülkenin sorumluluğunu taşımaktadır; fakat Sa'dî, insaoğlunun bunun da üstesinden geleceğini üzerinde durmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in İnşirâh suresinin altıncı ayetinde burulduğu üzere:

“Şüphe yok ki her güçlkle beraber bir kolaylık vardır.”⁵⁹⁴

Bu ayetten yola çıkarak Sa'dî, zorluklara karşı pes etmeden sabretmek gerektiğini öğütlemektedir. Sabrın sonunda elbette kişiye bir yol açılacak ve kişi refaha erecektir.

⁵⁹² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.46.

⁵⁹³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.76.

⁵⁹⁴ Kur'ân, İnşirah Suresi, ayet 6.

Sa'dî, her şeyin fazlasının zarar olduğunu hatta kişinin bir yerde sevgisinin artması için o yere fazla uğramamasını Peygamber Efendimizin (s.a.v) şu sözü ile desteklemektedir: “زُرْنِي غَبًا تَزِدُّ حُبًّا” yani “her gün gelme ki sevgin artsın”.

Sa'dî, yaşadıkları ile ilgili bilgiler de vermektedir. Şam'daki arkadaşlarının dostluğundan sıkılıp orayı terk etmesinden ve Franklara esir düşmesinden bahsetmektedir. Halep ileri gelenlerinden bir tanıdığıının, on dinar karşılığında kendisini esaretten kurtarıp kendi kızıyla nikâhladığını anlatmaktadır. Fakat bu evlilikten memnun olmayan Sa'dî duygularını şu şekilde dile getirmektedir:

زن بد در سرای مرد نکو هم درین عالمست دوزخ او⁵⁹⁵

İyi adamın evindeki kötü kadın

Bu dünyada onun cehennemidir⁵⁹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'in Bakara suresinin iki yüz birinci ayetinde buyurulduğu üzere:

Onlardan, “Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru” diyenler de vardır.”⁵⁹⁷

Sa'dî bu ayete gönderme yaparak kavgacı eşine karşı olan hoşnutsuzluğundan söz etmektedir.

Sa'dî, dinin buyruklarını yerine getirmeye çalışan zahitlerin dünyada refah içinde yaşayıp dünya zevklerini elde ettiklerinde, aslında zahitliklerinin de yok olduğunu anlatmaktadır. Çünkü zahitlikte de asıl amaç nefsi arıtmak, kendisine sunulan para pulda gözü olmamak ve gönlü sadece Allah sevgisi ile doldurmaktır. Sa'dî bu düşüncesini şu beyitlerle de ifade etmektedir:

درویش نیک سیرت پاکیزه خوی را نان رباط و لقمه در یوزه گو مباش

تا مرا هست و دیگرم باید گر نخوانند زاهدم، شاید⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.49.

⁵⁹⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.82.

⁵⁹⁷ Kur'ân, Bakara Suresi, ayet 201.

⁵⁹⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.51.

Kutlu düşünceli iyi ahlâklı dervişin

Tekke ekmeğiyle dilencilik yemeği varsın olmasın

Benim varken daha fazlasını istiyorsam

Bana zahit demeseler uygun düşer⁵⁹⁹

زاهد که درم گرفت و دینار زاهدتر ازو یکی به دست آر⁶⁰⁰

Zahit dirhem ve dinar aldı mı

Ondan daha zahit birini bul⁶⁰¹

Âlimler halka nasihat ettikleri şeyleri kendileri yerine getirmezlerse onların bu hallerini örnek almamak gerektiği de anlatılmaktadır çünkü o zaman kişi ilmin faydalarından mahrum kalır.

Kur'ân-ı Kerim'in Bakara suresinin kırk dördüncü ayetinde buyurulduğu üzere:

“Siz Kitab'ı okuduğunuz hâlde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”⁶⁰²

Sa'dî bu ayete gönderme yaparak durumu şu beyitle dile getirmektedir:

گفتِ عالم به گوش جان بشنو ورنماند به گفتنش کردار⁶⁰³

Söyledikleri davranışına benzemese de

Âlimin söylediğini can kulağıyla dinle⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s. 85.

⁶⁰⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.51.

⁶⁰¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.86.

⁶⁰² Kur'ân, Bakara Suresi, ayet 44.

⁶⁰³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.52.

⁶⁰⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.88.

Sa'dî günahkâr kimselere yüz çevrilmemesi ve günahlarının da örtülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bakımdan âbitlerin de kusuru kapatmaya çalıştıklarından bahsetmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman vakarla geçip giderler.”⁶⁰⁵

Sa'dî de bu ayetten alıntı yaptıktan sonra bu duruma uygun şu beyitleri zikretmektedir:

متاب ای پارسا روی از گنهکار به بخشاینده‌گی در وی نظر کن
اگر من ناجوانمردم به کردار تو بر من چون جوانمردان گذر کن⁶⁰⁶

Ey zâhit, günahkârlardan yüz çevirme

Ona bağışlayıcılıkla bak

Ben yaptıklarım bakımından haysiyetsizsem

Sen benim yanımdan haysiyetliler gibi geç⁶⁰⁷

Sa'dî, bu baba adını veren dervişlerin ahlâkından da bahsetmektedir. Onların üzerlerindeki hırkaların hakkını vermeleri için affedici olmalarını anlatmaktadır. Aynı zamanda sufilerin özelliklerinden de söz etmektedir. Sa'dî dervîşi, Allah'a her daim şükreden, ağzına kötü söz almayan, alçak gönüllü, affedici bir kişi olarak tasvir etmekte ve üstündeki kıyafetin hiçbir zaman önem arz etmediğine değinmektedir. Sa'dî dervîş olan kişi için şu beyti söylemektedir:

نه آن که بر در دعوی نشیند از خَلقی وگر خلاف کنندش، به جنگ برخیزد⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Kur'ân, Furkân Suresi, ayet 72.

⁶⁰⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.53.

⁶⁰⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.89.

⁶⁰⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.55.

(Derviş) halktan uzak durup iddia peşinde koşan

Ve kendisiyle ters düşenlerle kavgaya tutuşan değildir.⁶⁰⁹

Bir başka hikâyesinde Sa'dî, insanlara karşı bencil olmanın yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Bu yanlışlığı yapan akrabaları bile olsa onlarla dahi iletişimin kesilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca kişiyi kötülüğe yöneltenlere itaat edilmemesini Kur'an-ı Kerim'in Lokman suresinin on beşinci ayeti şu şekilde desteklemektedir:

“Eğer hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için benimle uğraşırlarsa, onlara itaat etme.”⁶¹⁰

“Gülistân”ın üçüncü babı “Kanaatin Fazileti” hakkındadır. Sa'dî'nin bu baba verdiği addan da anlaşıldığı üzere kişinin elinde olanla yetinmesi, başkasının malına göz dikmemesi vurgulanmaktadır. Sa'dî'ye göre önemli olan dünya işleriyle uğraşmak yerine uhreviyata yönelmektir. Bu babda da dervişlerin mizacı üzerinde durulmuştur. Bir dervişin fakirlikten ölecek duruma dahi gelse kimseden yardım almayacağı anlatılmaktadır. Bu durum şu beyitle dile getirilmektedir:

به نان خشک قناعت کنیم و جامه دلق که بار محنت خود به که بار منت خلق⁶¹¹

Kuru ekmeğe ve hırkaya kanaat edelim

Kendi mihnet yükümüz halkın minnet yükünden iyidir⁶¹²

Sa'dî her şeyin fazlasının zarar olduğuna değindiği gibi fazla yemek yemenin zararından da bahsetmektedir. Az yemek yiyen kişinin, karşılaştığı her zorluğa karşı bedenlen dayanıklı olacağını, aksi takdirde çok yemek yemenin kişiye kuvvet vermekten ziyade yük olacağını şu beyitle ifade etmektedir:

خوردن برای زیستن و ذکر کردن است تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است⁶¹³

⁶⁰⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.93.

⁶¹⁰ Kur'an, Lokman Suresi, ayet 15.

⁶¹¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.57.

⁶¹² Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.97.

⁶¹³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.58.

Yemek yaşamak ve zikretmek içindir

Sen inanıyorsun ki yaşamak yemek içindir⁶¹⁴

Kur'ân-ı Kerim'in A'râf suresinin otuz birinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yiyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁶¹⁵

Sa'dî de her şeyin ölçülü bir şekilde yapılmasını, çok fazla yemek yemek gibi vücudun ihtiyacından daha az yemenin de sağlığa olan zararını ifade edip asıl önemli olan şeyin ziyan etmemek olduğunu dile getirmektedir. Sa'dî, “Yiyiniz içiniz, israf etmeyiniz.” diyerek Kur'ân-ı Kerîm'den alıntı yapmaktadır.

Sa'dî, hikâyelerinde yardıma ihtiyacı kişinin bir şeyi kendisini acındırır gibi istemesi yerine normal bir şekilde dillendirmesi gerektiğini anlatmaktadır. Çünkü karşısındaki dostu dahi olsa ihtiyaç sahibinin hâli karşısında üzülür onun dilencilik yaptığını düşünür. Bu bakımdan Sa'dî de hikâyesinde bu duruma değinmekte ve şu beyti söylemektedir:

ناتم افزود و آبرویم کاست بینوایی به از مذآتِ خواست⁶¹⁶

Ekmeğim arttı, ama haysiyetim azaldı

Yoksulluk dilenmenin zilletinden iyidir⁶¹⁷

Cimrilik hakkında da görüşlerini dile getirdiği bu babda Sa'dî, cimri birinin etrafındakileri kendisinden uzaklaştırdığından kimsenin ondan bir şey isteyememesinden bahsetmektedir. Bu düşüncesini de şu beyitle anlatmaktadır:

هر چه از دونان به منت خواستی در تن افزودی و از جان کاستی⁶¹⁸

⁶¹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.98.

⁶¹⁵ Kur'ân, A'râf Suresi, ayet 31.

⁶¹⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.144.

⁶¹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.101.

⁶¹⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.143.

Alçaklardan minnet ile bir şey istedin mi?

Bedence artıp ruhça eksilmiş olursun⁶¹⁹

Fakir olan bir kişiye acıyıp hak ettiğinden daha fazla rızık verildiğinde onun bu rızıkı olmadık şekilde harcayıp başını belaya sokmasından da söz edilmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk herkesin rızkını verir. Kur'ân-ı Kerîm'in Şûra suresinin yirmi yedinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Allah kullarına rızık bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızık dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.”⁶²⁰

Sa'dî, Kur'ân-ı Kerîm'den alıntı yapmakta ve Allah'ın yeryüzündeki her canlıya hak ettiği ölçüde rızık verdiğini vurgulamaktadır. Allah zenginliğin yükünü taşıyamayacak olan kullarına ihtiyaçları ölçüde nimetlerinden faydalandırmaktadır. Sa'dî bu duruma işaret ederek şu beyti dile getirmektedir:

آن کس که توانگرت نمی گرداند او مصاحت تو از تو بهتر داند⁶²¹

Seni zengin etmeyen Allah

Sana uygun olanı senden daha iyi bilir⁶²²

Aç ya da susuz olan bir insanın son arzusundan bahsedilmekte ve o vakit karşısında yakut, altın, inci de olsa gözünün hiçbir şey görmeyeceği anlatılmaktadır. Çünkü çölde kalan bir kişi için paranın pek bir önemi olmadığını Sa'dî şu beyitle dile getirmektedir:

گر همه زر جعفری دارد مرد بی توشه بر نگیرد کام⁶²³

⁶¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.101.

⁶²⁰ Kur'ân, Şûra Suresi, ayet 27.

⁶²¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.149.

⁶²² Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.105.

⁶²³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.62.

Bütün parası Ca'ferî altın da olsa

Azıksız adam adım atamaz⁶²⁴

Sa'dî, hak edilmeden elde edilen bir malın yine hak etmeyen bir kişiye gideceği görüşündedir. Diğer bir deyişle kötülüğün karşılığı kötülüktür. Kur'ân-ı Kerîm'in Nûr suresinin yirmi altıncı ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

“Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bağışlama ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.”⁶²⁵

Sa'dî bu ayete dayanarak “Pisler pisler içindir.” demiştir.

Sa'dî cimriliği de eleştirmektedir. Kişinin elinde olanı paylaşmasının önemini vurgulamaktadır. Hikâyesinde cimri bir zenginden bahseder. Kur'ân-ı Kerîm'in Yûnus Suresinin doksanıncı ayetinde de buyurulduğu üzere:

“İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, “İsrailoğulları'nın iman ettiğiinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandı. Ben de Müslümanlardanım dedi.”⁶²⁶

Sa'dî cimri olan zenginin ölüm kokusuyla ellerini Allah'a açmasından bahsetmektedir ve şu beyitle durumu eleştirmektedir:

دست تضرع چه سود بنده محتاج را وقت دعا بر خدای، وقت کرم در بغل⁶²⁷

Cömertlik vakti eli koynunda, dua vakti eli Allah'a açık

Böyle muhtaç kulun el açıp yalvarmasının ne faydası olur?⁶²⁸

⁶²⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.106.

⁶²⁵ Kur'ân, Nûr Suresi, ayet 26.

⁶²⁶ Kur'ân, Yusuf Suresi, ayet 90.

⁶²⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.63.

⁶²⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.110.

Sa'dî herkesin kısmeti olan şeye sahip olacağı inancındadır. Eğer o şey, kısmetinde değilse ne kadar uğraşsa da onu elde edemez. O bakımdan kimsenin kısmetine de göz dikmemek gerektiğini öğütlemektedir.

Aynı zamanda eceli gelen her türlü canlının bundan kaçamayacağına da değinmektedir. Hatta kısmet ve kader olgusunu bir arada ele alan Sa'dî kısmetinde balık yemek olan birinin ancak balığın eceli gelirse bunu yiyebileceğinden bahsedilmektedir.

Sa'dî her şeyin hak ederek kazanılmasını ve dilencilikle bir yere gelinemeyeceğini, anlatmaktadır. Hırsızlığı dilencilikten bile kötü bir şey olarak gören Sa'dî, dilencilikle hırsızlığı karşılaştırmakta ve şu beyti söylemektedir:

دست دراز از پی یک حبه سیم به که ببرند به دانگی و نیم⁶²⁹

Bir parça gümüş için el açmak

Bir buçuk metelik için elin kesilmesinden iyidir⁶³⁰

Sa'dî bir hikâyesinde baba ile oğul arasında geçen diyalogu aktararak okuyucuya nasihatte bulunmaktadır. Bu hikâyede yoksulluktan usanan ve kol gücüne güvenen genç yolculuğa çıkmak istemektedir. Fakat babası cebinde beş kuruşu olmayan biri için yolculuğa çıkmanın doğru bir karar olmadığını söylemektedir. Oğlunun eğlence peşinde olmaması ve boş hayale kapılmamasını da anlatmasına rağmen genç yola çıkar. Yolda, parası olmadığı için zorluk çeken genci kuvvetli olması kurtaramaz ve sersafil bir hâlde şans eseri karşılaştığı bir şehzade tarafından evine yollanır. Babasını sözünü dinlememesinin cezasına böyle çeken gence düştüğü durumu şu beyit özetlemektedir:

چه خوش گفت آن تهی دست ساحشور جوی زر بهتر از پنجاه من زور⁶³¹

⁶²⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.65.

⁶³⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.112.

⁶³¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.68.

Yoksul silahşor ne güzel söylemiş:

Arpa kadar altın elli batman kuvvetten iyidir.⁶³²

Sa'dî bu babın son hikâyesinde de bir önceki babda değindiği gibi dervişlerin ahlâkına yer vermiştir. Bir dervişin konu alındığı hikâyede, dervişin padişahlardan birinin yemek davetini geri çevirmeyip gitmesi, davete icabet etmesinin sünnetini göstermesi açısından önemlidir. Sa'dî sofraya davet edilen bir dervişin yapması gerekeni şu beyitle dile getirmektedir:

هر که را بر سماط بنشستی واجب آمد به خدمتش بر خاست⁶³³

Birinin sofrasına oturduysan

Ona hürmet olarak ayağa kalkmak gerekir⁶³⁴

“Gülistân”ın dördüncü babı “Susmanın Faydaları” hakkındadır. Sa'dî bu babda gerekli yerde ve zamanda konuşmanın önemini vurgulamaktadır. Boş konuşmak yerine susmanın erdeminden bahsetmektedir. Eğer bir kişinin düşmanı varsa o kişi her ne söylerse söylesin hiçbir öneminin olmadığından, düşmanın her daim onu kötü olarak algılayacağından şu beyitle söz etmektedir:

نور گیتی فروز چشمه هور زشت باشد به چشم موشک کور⁶³⁵

Güneşin dünyayı aydınlatan ışığı

Yarasanın gözüne çirkin gelir⁶³⁶

Kişi zor durumda olsa bile bunun dile dolanmamasına değinen Sa'dî, düşmanları sevindirmemek için sıkıntıyı da yokluğu da içinde yaşamak gerektiğini şu beyit ile söylemektedir:

مگوی انده خویش با دشمنان که لاحول گویند شادی کنان⁶³⁷

⁶³² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 120.

⁶³³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.69.

⁶³⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.122.

⁶³⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.70.

⁶³⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.124.

⁶³⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.70.

Üzüntünü düşmanlara söyleme

Çünkü sevinerek lâhavle derler⁶³⁸

Sa'dî dinsiz bir insanla tartışmanın yersizliğinden söz ettiği hikâyesinde bu tarz insanları eleştirmektedir. Çünkü Kur'ân, hadis ve şeyhlerin sözüne itibar etmeyen bir kişiyi Allah'a havale etmekten başka bir çare yoktur. Sa'dî aynı zamanda dinsiz, cahil kişilerle bir âlimin tartışmayacağına da vurgu yapmaktadır; çünkü tartışmak âlim olan birine yakışmaz. Eğer kavga ederse de âlim olmaz. Bu durumu şu beyitle anlatmaktadır:

دو عاقل را نباشد کین و پیکار نه دانایی ستیزد با سبکسار⁶³⁹

İki akıllı arasında düşmanlık ve kavga olmaz

Bir âlim de akılı kıtla kavga etmez⁶⁴⁰

Sa'dî konuşma adabından da bahsettiği bu babda bir kişinin sözü bitmeden söz söylenmemesi gerektiğini vurgulamakta ve aynı zamanda söze giren kişinin cehaletinden şu beyitlerle bahsetmektedir:

سخن رازسرآست ای خردمند و بُن میاور سخن در میان سخن

خداوند تدبیر و فرهنگ و هوش نگوید سخن تا نبیند خموش⁶⁴¹

Ey akıllı, sözün başı ve sonu vardır

Sözün arasına sözle girme

Tedbir, irfan ve akıl sahibi

Konuşanı susmuş görmeden konuşmaz⁶⁴²

⁶³⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.125.

⁶³⁹ Şîrâzî, a.g.e.,1392, s.71.

⁶⁴⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.126.

⁶⁴¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.71.

⁶⁴² Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.127.

Sa'dî başka bir hikâyesinde ise hırsıza güven olmayacağından ondan iyilik beklemenin de yersiz olduğundan bahsetmiştir. Önemli olan, bu tarz kişilerden düşmanlık gelmediğinde şükredebilmektir. Sa'dî bu durumu şu beyitle dile getirmektedir:

امیدوار بود آدمی به خیر کسان مرا به خیر تو امید نیست، شر مرسان⁶⁴³

İnsan birilerinin iyiliğini ümit eder

Senin iyiliğinden ümidim yok, kötülük etme yeter⁶⁴⁴

Bu babda sesi kötü olan bir kişinin etrafına eziyet çektirmemesi ve şarkı söylememesi gerektiği de konu alınmaktadır. Bir nevi susmanın erdemi anlatılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in Lokman suresinin on dokuzuncu ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

“Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir.”⁶⁴⁵

Sa'dî de kötü sesi olan bir hatip için “Seslerin en çirkini” diyerek bu ayete gönderme yapmaktadır.

Sa'dî eğer bir kişinin kusuru varsa da bunu karşı tarafa açık bir şekilde söylenmesi gerektiğinden ancak o zaman kişinin bu kusurunu düzeltebileceğinden bahsetmektedir. Bu durumu şu beyitle dile getirmektedir:

از صحبت دوستی برنجم کاخلاق بدم حسن نماید

عیبم هنر و کمال بیند خارم گل و یاسمن نماید⁶⁴⁶

⁶⁴³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.72.

⁶⁴⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.128.

⁶⁴⁵ Kur'ân, Lokman Suresi, ayet 19.

⁶⁴⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.72.

Kötü huyumu güzel gösteren

Kusurumu kemal ve hüner gören

Dikenimi gül ve yasemin gösteren

Dostun arkadaşlığı beni rahatsız eder⁶⁴⁷

“Gülistân”ın beşinci babı “Aşk ve Gençlik” hakkındadır. Bu babda sevginin her şeyin üstünde olduğu anlatılmaktadır. Âşık ile maşuk arasında karşılıksız sevgi vardır. Sa’dî, bu babda yer alan hikâyelerinde de bu konuyu işlemektedir. Sa’dî’ye göre âşık olan ister padişah ister köle olsun kişinin gözü hiçbir şey görmez. Sa’dî bu durumu şu beyitlerle anlatmaktadır:

ور خود بزنی به تیغ تیزم

کوته نکنم ز دامن دست

هم در تو گریزم، ار گریزم⁶⁴⁸

بعد از تو ملاذ و ملجائی نیست

Keskin kılıçla bana vursan da

Eteğinden elimi çekmem

Senden sonra sığınağım yok

Kaçacaksam sana kaçarım⁶⁴⁹

Âşığın, başına gelecek hiçbir şeyden korkmadığı, hatta sevgilinin elinden gelecekte her türlü acıya katlandığı vurgulanmaktadır. O aşk öyle yoğun bir şekilde âşığın gönlünde tecelli eder ki nihayetinde onu ölüme bile götürebilir. Sa’dî de en üst derecede yaşanan bu aşkı şu beyitlerle anlatmaktadır:

عشق باز دروغزن باشی

تو که در بند خویش تن باشی

شرط یاریست در طلب مردن⁶⁵⁰

گر نشاید به دوست ره بردن

⁶⁴⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.129.

⁶⁴⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.74.

⁶⁴⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.132.

⁶⁵⁰ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.75.

Sen kendini düşünürsen

Yalancı bir âşık olursun

Sevgiliye ulaşmak mümkün olmazsa

Onu arayarak ölmek sevmenin şartıdır⁶⁵¹

Sa'dî bu babda dostluk kavramını da ele almaktadır. Sevdiği bir dostu gelince onu ortamı aydınlatan muma benzetmektedir ve ayrı düşülen dosttan haber almak için elçiye bile gerek olmadığını, o vakit dostun yüzünü görmekten mahrum kalılabileceğini dile getirmektedir. Sa'dî bu duyguyu şu beyitlerle anlatmaktadır:

یار درینہ مرا گو بہ زبان توبہ مدہ کہ مرا توبہ بہ شمشیر نخواهد بودن
رشمک آید کہ کسی سیر نگہ در تو کند باز گویم، نہ، کہ کس سیر نخواهد بودن⁶⁵²

Eski dosta söyle, dil ile tövbe etmemi istemesin

Benim kılıçla bile tövbe etmem söz konusu olmayacak

Biri sana doya doya bakıyor diye kıskançlık duyarım

Sonra da derim ki kimse buna doymayacak⁶⁵³

Bu babda kendi hislerine de yer veren Sa'dî, hikâyelerinde âşık olduğu güzellerden de bahsetmektedir. Sa'dî'ye göre, maşuktan ayrı kalmaktansa maşukun yanında kalbin cefa çekmesi daha iyidir; çünkü âşığın, ondan ayrı geçen bir güne bile tahammülü yoktur. Âşık, âdeta maşuktan gelen acıyla beslenmektedir. Onun dışında her şey yalandır tek gerçek maşuktur. Sa'dî bu duyguyu şu beyitle dile getirmektedir:

ہر کہ بی او بہ سر نشاید برد گر جفایی کند، ببايد برد⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.133.

⁶⁵² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.77.

⁶⁵³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.137.

⁶⁵⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.77.

Onsuz yaşayamayan kimse

O cefa ederse katlanması gerekir.⁶⁵⁵

Hikâyelerinde hayatına dair konularıda işleyen Sa'dî bir mahalleden geçtiği sırada aylardan temmuz olması nedeniyle sıcağa dayanamamasını Kur'ân-ı Kerîm'in Nisa suresinin yirmi sekizinci ayetinde geçen "Allah sizden yükümlülükleri hafifletmek istiyor çünkü insan zayıf yaratılmıştır."⁶⁵⁶ sözüyle anlatmaktadır.

Sa'dî bu ayete gönderme yaparak "İnsandaki zayıflık yüzünden" sıcağa dayanamadığını dile getirmektedir. O esnada elinde kar suyu olan bir güzelle karşılaşmalarından bahsetmekte ve şu beyti söylemektedir:

ظَلَمًا بِقَلْبِي لَا يَكَادُ يَسِيغُهُ رَشْفُ الزَّلَالِ وَلَوْ شَرِبْتُ بُحُورًا⁶⁵⁷

Kalbimde öyle bir susuzluk var ki geçmez

Denizler dolusu tatlı su içsem bile⁶⁵⁸

Sa'dî dervişlerin ahlâkından bu babda da söz etmektedir. Giden bir şeyin ardından hayıflanılmaması gerektiğini ve bir dervişin dünyevî şeylerle tam bir gönül bağı kurmadığı anlatılmaktadır; çünkü derviş fani ve geçici şeylerle gönlü meşgul etmemelidir. Sa'dî dervişin yaptığı gibi yapmak gerektiğini gençken bir dostu ile olan bağını anlatarak bir kez daha vurgulamaktadır.

Sa'dî bu babda aşk konusunu ele almışken Leyla ile Mecnun'un dillere destan olan aşkına da değinmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in Yûsuf suresinin otuz ikinci ayetinde buyurulduğu üzere:

"Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: "İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat

⁶⁵⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.137.

⁶⁵⁶ Kur'ân, Nisa Suresi, ayet 28.

⁶⁵⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.80.

⁶⁵⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.144.

o, iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak.”⁶⁵⁹

Sa’dî bu ayetten alıntı yaparak Mecnun’u kınamalarına neden olan kişinin de Leyla olduğundan ve kral tarafından huzura çağırılmasından bahsetmektedir. Kralın Leyla’yı çok çirkin bulması üzerine Mecnun’un “Leyla’nın güzelliğine Mecnun’un gözüyle bakmalısın ki onu müşahedenin sırrı sana tecelli etsin” diyerek aslında burada Mecnun’un gözünde Leyla’nın çok farklı bir yerde olduğu, Mecnun’un ona ulaşamadıkça çektiği acıların ona olan aşkını daha da arttırdığını göstermektedir.

Sa’dî, aşkı anlatarak aşkın insanın gözünü nasıl kör ettiğini göstermektedir. Makamından olacağını ya da öldürüleceğini de bilse âşık yılmaz ve maşuka ulaşana kadar çabalar bu aşamada nasihatın de hiçbir önemi yoktur.

Kur’ân-ı Kerîm’in Mü’min suresinin seksen beşinci ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

“Fakat azabımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi. Bu Allah’ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar.”⁶⁶⁰

Sa’dî, bu ayete istinaden kadının da günahı bile bile işlemesi üzerine ne kadar tövbe etse de bir faydasının olmayacağını dile getirmektedir.

“Gülistân”ın altıncı babı “Zayıflık ve İhtiyarlık” hakkındadır. Bu babda Sa’dî, ölüm döşeginde olan bir kişinin yaşama isteğinin her daim olduğundan bahsetmektedir; çünkü kişi ölmek üzere dahi olsa hayatın ne getireceği belli değildir.

Bu babdaki hikâyelerde Sa’dî’ye göre genç bir kadın ihtiyar biriyle evlendiğinde daha huzurlu olacaktır. İhtiyar birinin genç gibi asi hareketlerde bulunmayacağına ve evlilikte de her daim sadık bir eş kalacağına değinen Sa’dî genç bir kadının cefa çekecek bile olsa güzel yüzlü biriyle daha mutlu olacağını ise şu beyitle anlatmaktadır:

⁶⁵⁹ Kur’ân, Yûsuf Suresi, ayet 32.

⁶⁶⁰ Kur’ân, Mü’min Suresi, ayet 85.

بوی پیاز از دهن خوب روی نغزتر آید که گل از دست زشت⁶⁶¹

Güzel yüzlünün ağızındaki sapan kokusu

Çirkinin elindeki gülden gerçekten iyidir⁶⁶²

Sa'dî, hayatta kim ne yaparsa onun bir şekilde karşılığını göreceği görüşündedir. Evladından hayır görmek isteyen kişinin öncelikle kendi büyüğüne evlatlık etmesi gerektiği dile getirilmektedir. Bu durumu şu beyitle açıklamaktadır:

تو به جای پدر چه کردی خیر تا همان چشم داری از پسرت؟⁶⁶³

Sen babana ne hayır ettin de

Oğlundan aynısını beklersin?⁶⁶⁴

İnsanın içindeki neşenin ve çevikliğinin belli bir yaştan sonra hele çoluk çocuğa karıştığı vakit yavaş yavaş azaldığı anlatılmaktadır ve bunun yanı sıra Sa'dî, annelere bağırılmaması gerektiğini, küçüklüğünde yaşadığı bir olayla şu şekilde dile getirmektedir:

گر از عهد خردیت یاد آمدی که بیچاره بودی در آغوش من

نکردی درین روز بر من جفا که تو شیرمردی و من پیرزن⁶⁶⁵

Kucağımda çaresiz bulunduğun

Küçüklük çağını hatırlasaydın

Sen yiğit bir aslan, bense koca karı olmuşken

Bugün bana cefakâr davranmazdın⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.85.

⁶⁶² Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.158.

⁶⁶³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.87.

⁶⁶⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.159.

⁶⁶⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.88.

⁶⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.160.

Sa‘dî bu babın son hikâyelerinde de evlenecek olan erkeğin serveti, malı, mülkü, güzel huyu olsa dahi, yaşlı olduktan sonra genç bir bayan için hiçbir öneminin olmadığını anlatmaktadır. Huzuru olmayan genç kadının evde de kavga çıkaracağı ve hiçbir şekilde mutlu olunamayacağı vurgulanmaktadır.

“Gülistan”ın yedinci babı “Eğitimin Etkisi” hakkındadır. Bu babda bir kişinin içinde cevher varsa aldığı eğitimin ona fayda sağlayacağından bahsedilmektedir; çünkü akıllı kıt olan bir kişi en iyi hocalardan da ders alsa hiç faydası yoktur. Bu durumu Sa‘dî şu beyitlerle dile getirmektedir:

چون بود اصل گوهری قابل تربیت را در او اثر باشد
هیچ صیقل نکو نداند کرد آهنی را که بدگهر باشد⁶⁶⁷

Bir kimsede uygun bir cevher varsa

Eğitimin ona etkisi olur

Cevheri kötü olan demiri

Hiçbir cila iyi hale getiremez⁶⁶⁸

Sa‘dî hayatta herkesin başına her şeyin gelebileceğini bunun için de sanat öğrenmenin önemini anlatmaktadır. Sa‘dî’ye göre sanat, başlı başına devlettir. Devlet yıkılacak olsa vezir çocukları dilenirken bir zanaata sahip olan hiçbir şekilde aç kalmaz. Sa‘dî bu düşüncesini şu beyitlerle anlatmaktadır:

روستازادگان دانشمند به وزیری پادشاه رفتند
پسران وزیر ناقص عقل به گدایی به روستا رفتند⁶⁶⁹

Bilgili köy çocukları

Padişaha vezir oldular

⁶⁶⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 90.

⁶⁶⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.163.

⁶⁶⁹ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.242.

Aklı eksik vezir çocukları

Dilenmeye köye gittiler⁶⁷⁰

Sa'dî şehzade eğitiminden de bahsetmektedir. İlerde ülke yönetiminde söz sahibi olacak şehzadelere her alanda örnek bir davranış göstermeleri için diğer çocuklardan daha katı bir eğitim verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in Âl-i İmrân suresinin otuz yedinci ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

“Rabbi onu güzel bir kabulde karşıladı, güzel bir bitki gibi yetiştirdi; onu Zekeriya'nın himayesine bıraktı. Zekeriya mabedde onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. “Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?” demiş, o da: “Bu Allah'ın katındadır” cevabını vermişti. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.”⁶⁷¹

Sa'dî şehzadeler için “Allah onları güzel bir bitki gibi yetiştirsin.” diyerek bu ayete gönderme yapmaktadır. Geleceğin padişahı olacak şehzadelerin yaptıkları bir hata ile devletin akıbetini karartabilecekleri gibi halk karşısındaki saygınlıklarını da yitirebileceklerini şu beyitlerle dile getirmektedir:

اگر صد ناپسند آید ز درویش رفیقانش یکی از صد ندانند
وگر یک بذله گوید پادشاهی از اقلیمی به اقلیمی رسانند⁶⁷²

Fakir yüz kötü söz söylese

Arkadaşları yüzde birini hatırlamaz

Bir padişah gülünç bir laf etse

Ülkeden ülkeye ulaştırırlar⁶⁷³

Sa'dî, iyi bir eğitim alabilmesi için öğrencinin disiplinli ve katı bir hoca tarafından yetiştirilmesini konu aldığı hikâyesinde katı bir hoca karşısında korkan

⁶⁷⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.164.

⁶⁷¹ Kur'ân, Âl-i İmrân Suresi, ayet 37.

⁶⁷² Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.243.

⁶⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.164.

öğrencilerin derslerine daha iyi çalışacağını dile getirmektedir. Kendisine iyi davranan kızmayan bir hocayı görünce öğrencinin dersi bırakıp oyun oynayacağını anlatmaktadır.

Sa'dî gerek "Bûstân"daki gerekse "Gülistân"daki hikâyelerinde, ele geçen paranın değerinin bilinmesi ve har vurup harman savrulmamasını öğütlemektedir. Bu babda da aynı şekilde akrabasından kalan parayı zevk ve sefa uğruna harcayan bir gence Sa'dî'nin vermiş olduğu öğüt dikkati çekmektedir; fakat nasihati dinlemeyen biri için de fazla ısrar etmemek gerektiğini, er ya da geç yapmış olduğu hatanın farkına varacağını şu beyitlerle dile getirmektedir:

زود باشد که خیره سر بینی به دو پای او فتاده اندر بند
دست بر دست می زند که دریغ نشنیدم حدیث دانشمند⁶⁷⁴

Görürsün yakında o şaşkınlı

İki ayağıyla tuzağa düşmüş halde

Ellerini birbirine vurup tüh der

Bilenin sözünü dinlemedim!⁶⁷⁵

Sa'dî, eğitimi konu alan bu babda herkese verilen eğitimin aynı olmasına rağmen bundan kimisinin istifade ettiğini kimisinin de etmediğini vurgulamaktadır çünkü herkesin yeteneği farklıdır ve bu durumu şu beyitle anlatmaktadır:

گرچه سیم و زر ز سنگ آید همی در همه سنگی نباشد زر و سیم⁶⁷⁶

Gümüş ve altın taştan çıksa da

Her taştta altın ve gümüş olmaz⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.246.

⁶⁷⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.167.

⁶⁷⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.247.

⁶⁷⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.168.

Sa'dî'ye göre Allah'tan her şeyin hayırlısını dilemek gerekmektedir. Bu düşünce, doğacak çocukta bile geçerlidir. Kız ya da erkek olmasından ziyade iyi huylu ve hayırlı bir evlat olması istenmeli; çünkü kötü huylu bir çocuk doğduğunda bunun cezasını anne baba da çekmektedir. Sa'dî bu durumu şu beyitlerle dile getirmektedir:

زنان باردار ای مرد هشیار اگر وقت و ولادت مار زاینند
از آن بهتر به نزدیک خردمند که فرزندان ناهموار زاینند⁶⁷⁸

Ey akıllı adam, hamile kadınların

Doğum sırasında yılan doğurmaları

Akıl sahibi açısından

Kötü çocuklar doğurmalarından iyidir⁶⁷⁹

Sa'dî, zengin olan kişilerin kölelerine eziyet etmelerini eleştirmektedir; çünkü zengin, fakirin efendisi ise de herkesin efendisinin Cenâb-ı Hakk olduğu bilinmelidir. Yaraticısıymış gibi zayıf olana zulmedildiğinde kölenin cennete, zulmedenin ise cehenneme gittiğini görmenin mümkün olacağından şu beyitlerle söz etmektedir:

بر غلامی که طوع خدمت توسست خشم بی حد مران و طیره مگیر
که فضیحت بود به روز شمار بنده آزاد و خواجه در زنجیر⁶⁸⁰

Senin hizmetinde olan köleye

Ölçüsüz öfkelenip şiddet gösterme

Çünkü kıyamet gününde kölenin azat olup

Efendinin zincire vurulması rezillik olur.⁶⁸¹

Sa'dî tecrübeli olmanın önemini de değinmektedir. Bir kişi güçlü olup elinden her iş gelse de karşısındaki tehlikeyi gördüğü zaman harekete geçebilmelidir. Aksi

⁶⁷⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.251.

⁶⁷⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.170.

⁶⁸⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.257.

⁶⁸¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.174.

takdirde kendisinin ve başkalarının canını tehlikeye atmış olur. Bu durumu Sa'dî şu beyitle anlatmaktadır:

نبرد پیش مصاف آزموده معلوم است چنان که مسئله شرع پیش دانشمند⁶⁸²

Şer'î mesele âlim katında nasıl malumsa

Tecrübeli savaşçı katında da savaş malumdur⁶⁸³

Sa'dî nefsin, insanın en büyük düşmanı olduğundan bahsetmektedir; çünkü nefsi doyurmak zordur, doyumsuz olan nefisle anlaşmak da mümkün değildir.

Sa'dî bu babın son hikâyesini münazara şeklinde ele almaktadır. Sa'dî, bir dervişle daha doğrusu kendi tabiriyle derviş görünümlü biri ile zenginlik ve fakirlik üzerine yapmış olduğu tartışmayı anlatmaktadır. Dervişin zenginleri kibirli, ibadetten ziyade malın ve zevkin sarhoşu olmuş, karşısındakini küçük gören kişiler olarak nitelmesi büyüklerin nimetleri ile yetişmiş Sa'dî'nin hoşuna gitmemektedir ve zenginleri şu beyitlerle savunmaktadır:

توانگران را وقف است و نذر و مهمانی زکات و فطره و اعتاق و هدی و قربانی⁶⁸⁴

Zenginlerin vakfı, adağı ve ziyafeti vardır

Zekâtı, fitresi, azat etmesi, hedyi ve kurbanı vardır⁶⁸⁵

Sa'dî varlıklı bir kişinin kerem kapısının açık olduğunu asıl miskin insanın nefesine hâkim olamayıp yanlış hareketlerde bulunacağı ve dilencilikle zenginlerin malına el uzatacağını şu beyitle dile getirmektedir:

چون سگ درنده گوشت یافت نپرسد کاین شتر صالح است یا خر دجال⁶⁸⁶

⁶⁸² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.259.

⁶⁸³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.175.

⁶⁸⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.262.

⁶⁸⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.177.

⁶⁸⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.266.

Yırtıcı köpek et bulunca

Ha Salih'in devesi olmuş ha Deccal'in eşeği⁶⁸⁷

Sonuç olarak, Sa'dî, dervişin zenginlerin malına imrendiğinden dolayı onları kötülediğini söylemesi üzerine tartışma daha alevlenip kadıya kadar gitmektedir.

Verilmek istenen asıl mesaj kadının hem dervişe hem de Sa'dî'ye söylemiş olduğu sözlerdir. Kadı, zenginler için iyidir demenin doğru olmadığını dervişlerin arasında da sadece mala düşkün olup kendini düşünenlerin olduğunu, fakirlerin arasında da âcizliklerinden dolayı nefesine yenik düşüp dilenenlerin ya da hırsızlık yapanların bulunduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine Sa'dî ve derviş yapmış oldukları tartışmadan sonra kadının sözünden ikna olmuş ve barışmışlardır. Sa'dî son olarak şu beyitleri dile getirmektedir:

مکن ز گردش گیتی شکایت ای درویش که تیره بختی اگر هم بر این نسق مردی
توانگرا چو دل و دست کامرانت هست بخور ببخش که دنیا و آخرت بردی⁶⁸⁸

A fakir! dünyanın dönüşünden şikâyet etme

Bu şekilde ölürsen kara bahtlısın

A zengin, murada ermiş gönlün ve elin varken

Ye iç, bağışta bulun çünkü dünya ve ahireti kazandın⁶⁸⁹

“Gülistan”ın sekizinci babı “Sohbet ve Arkadaşlık Adabı” hakkındadır. Bu babda Sa'dî rahat bir ömür sürülmesi üzerine nasihatte bulunmaktadır. Elde malı olanın paylaşımcı olmasını, cimrilik etmemesini dile getirmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Kasas suresinin yetmiş yedinci ayetinde şöyle buyrulmuştur:

“Karun, Musa'nın milletindendi; ama onlara karşı azdı. Biz ona, anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Milleti

⁶⁸⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.182.

⁶⁸⁸ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.268.

⁶⁸⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s. 185.

ona: “Böbürlenme, Allah şüphesiz ki böbürleneni sevmez. Allah’ın sana verdiği şeylerde, ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma; Allah’ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de iyilik yap; yeryüzünde bozgunculuk isteme, doğrusu Allah bozguncuları sevmez.” demişlerdi.”⁶⁹⁰

Sa’dî bu ayete gönderme yaparak elindeki malın paylaşılmasını nasihat etmektedir. Kişi cömert olursa yapmış olduğu iyiliğin faydasını bir şekilde göreceği vurgulanmaktadır. Hayatta her şeyin geçici olduğunu söyleyen Sa’dî, para biriktirip de harcamamayı, ilim sahibi olup da uygulamamaya benzetmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in Cum’a suresinin beşinci ayetinde buyurulduğu üzere:

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁶⁹¹

Sa’dî bu ayete dayanarak şu beyitleri dile getirmektedir:

علم چندان که بیشتر خوانی چون علم در تو نیست نادانی
نه محقق بود نه دانشمند چارپایی بر او کتابی چند⁶⁹²

Ne kadar ilim okursan oku

Sende amel yoksa sen cahilsin

Üzerinde birkaç kitap olan hayvan

Ne arif olur ne de bilgin⁶⁹³

Sa’dî bu babda dosta sır verilmemesini de öğütlemektedir. Sırrını çok iyi dostun da olsa birine söylersen onun sır olmaktan çıkacağını ve o dostun çok iyi olduğu dostlara bu sırrı vereceğini şu beyitle anlatmaktadır:

⁶⁹⁰ Kur’ân, Kasas Suresi, ayet 76-77.

⁶⁹¹ Kur’ân, Cum’a Suresi, ayet 5.

⁶⁹² Muslihiddin Sa’dî, a.g.e., 1385, s.272.

⁶⁹³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.187.

خامشى به كه ضمير دل خویش با كسى گفتن و گفتن كه مگوى⁶⁹⁴

İçindeki sırrı birine söyleyip de
Söyleme demektense susmak iyidir⁶⁹⁵

Düşman olarak görülen birine de çok fazla kötü söz söylenmemesini, belki bir gün barışıp dost olunacağını dile getirmektedir. Fakat düşmanın dostluğuna da güven olmayacağını şu beyitle açıklamaktadır:

مگذار كه زه كند كمان را دشمن كه به تير مى توان دوخت⁶⁹⁶

Okla mihlanabilecek düşmanın
Yayını germesine fırsat verme⁶⁹⁷

Sa'dî, düşmana karşı hep dikkatli olunması gerektiğine değinmektedir. Düşmanın hiçbir sözüne itibar edilmemesini hatta doğru olanı bulmak için düşmanın dediğinin tam tersini yapmak gerektiğini şu beyitle ifade etmektedir:

گرت راهى نماید راست چون تير از او برگرد و راه دست چپ گیر⁶⁹⁸

Sana ok gibi doğru yol gösterse de
O yoldan dönüp ters yöne yürü⁶⁹⁹

Sa'dî, bir olay karşısında ne çok sert olunmasından ne de olması gerekenden fazla iltimas gösterilmesinden yanadır. Bunun dengesini kurabilmenin öneminden bahsetmektedir. Aynı zamanda Sa'dî, cahil insanın susması gerektiğini; çünkü bilgili bir kişi karşısında cahilliğinin hemen ortaya çıkacağını şu beyitlerle anlatmaktadır:

⁶⁹⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.274.

⁶⁹⁵ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.189.

⁶⁹⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.274.

⁶⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.189.

⁶⁹⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.276.

⁶⁹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.191.

چون نداری کمال فضل آن به که زبان در دهان نگه داری
آدمی را زبان فضیحه کند جوز بی مغز را سبکساری⁷⁰⁰

Kemâl ve faziletin yoksa

İyisi mi dilini ağzında tut

İnsanı dili rezil eder

İçi boş ceviziye hasisliği⁷⁰¹

Sa'dî, Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasından ziyade uygulanması gerektiği düşüncesindedir. Âbit görünümlü olup da başındaki gururundan yapması gereken ibadeti yapmayanları eleştirilmektedir. Asi olup da Allah'a el açan kulların o âbit görünümlü olanlara göre daha iyi olduğu anlatılmaktadır.

Sa'dî bilginin ancak sorularak öğrenileceğini utanmanın bir fayda sağlamayacağını dile getirmektedir. Gazzâlî'nin de "Bilmediğimi sormaktan utanmıyorum." demesinden yola çıkarak şu beyti dile getirmektedir.

بپرس هر چه ندانی که دلّ پرسیدن دلیل راه تو باشد به عزّ دانایی⁷⁰²

Bilmediğini sor çünkü sorma zilleti

Bilginlik izzetine ulaşmada kılavuzun olur⁷⁰³

Yalan söylemenin zararından bahseden Sa'dî, söylenen her yalanı, iyileşse dahi izi kalan yaraya benzetmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Yûsuf suresinin seksen üçüncü ayetinde şöyle buyrulmuştur:

⁷⁰⁰ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.281.

⁷⁰¹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.197.

⁷⁰² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.293.

⁷⁰³ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.209.

“Babaları dedi ki: “Hayır nefisleriniz size böyle bir işe sürükledi. Bana düşen artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”⁷⁰⁴

Bu ayete dayanarak Sa’dî yalan söyleyen bir kişiye güvenilmediğini Yûsuf peygamberin kardeşlerinin söyledikleri yalanlardan sonra kimsenin onlara bir daha güvenmediğini anlatmaktadır.

2.1.2.2 Risâleler (Resâil)

Sa’dî’nin külliyatını ilk kez Ali b. Ahmed b. Ebû Bekir Bîsütûn derlemiştir. Sonrasında külliyatı ilmî olarak neşreden Muhammed Ali Furûgî, külliyatın son kısmını risâlelere ayırmıştır ve bu risâleleri şu şekilde tasnif etmiştir.⁷⁰⁵

Sa’dî’ye ait olduğundan şüphe olmayan risâleler Nasîhatü’l-Mülûk, Risâle-i ‘Akl u ‘İşk ve Risâle-i Enkiyânû’dur.

Sa’dî’ye nispet edilen ve onun vaazlardan oluşan risâlesi Mecâlis-i Pencâne’dir.

Başkalarının Sa’dî hakkında yazdıkları Takrîrât-ı Selâse: Suâl-i Hâce Şemseddîn Sahib-Kıran, Mulâkât Şeyh bâ Âbâkâ ve Hikâyet-i Şemseddîn Tâzikû’dur.

2.1.2.3. Takrîr-i Dîbâce

Külliyatın eski nüshalarında bulunmayan bu bölüm X. (XVI) yüzyılda istinsah edilmiş yazmalarda yer almaktadır.⁷⁰⁶ Bu bakımdan Furûgî, bu eserin bizzat Sa’dî’ye ait olmadığını söylemektedir.

Risâlenin ilk paragrafı övgü ile başlamaktadır. Metne hâkim olan içerik “Sefîne” (gemi) kelimesi ile kavramlaştırılmıştır. Birbiri ile yakınlığı olmayan çeşitli konular

⁷⁰⁴ Kur’ân, Yûsuf Suresi, ayet 83.

⁷⁰⁵ Turgay Şafak, *Sa’dî-yi Şirâzî Beş Meclis ve Akıl ve Aşk Risalesi*, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2016, ss.10-11.

⁷⁰⁶ Çiçekler, a.g.e., ss.406-407.

ele alınmıştır. Arapça ve Farsçanın iç içe olduğu bu risâle mensur bir eserdir; fakat yer yer mazum kısımlar da bulunmaktadır.⁷⁰⁷

2.1.2.4.Beş Meclis (Mecâlis-i Pencgâne)

Beş ayrı yazıdan ve 3 ile 7 arasında değişen sayfalardan oluşmaktadır. Eserde konuşma dili özellikleri görülmemektedir.⁷⁰⁸ Arapça ve Farsça şiirlerin bulunduğu, âyet ve hadislerden yararlanan bu eser hakkında yazarlar görüşlerini beyan etmiştir.

Muhammed Takî Bahâr, Mecâlis-i Pencgâne hakkında şu sözleri söylemiştir:

“... Bu risâle beş meclisten, beş minberden ya da kürsüden ibarettir. Şeyh vaaz verdiği bu meclisleri kendisi ya da öğrencileri için kaleme almıştır...”

Zebîhullâh-i Safâ'nın da bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“...Mecâlis-i Pencgâne sufi ve vaizlerin meclisleri tarzında düzenlenmiştir. Şüphesiz şeyh vaazlarını minber üzerinde yapıyordu...”⁷⁰⁹

Beş meclisten oluşan bu risâledeki her meclis hakkında kısa bilgi vermek gerekirse şunlar belirtilebilir:⁷¹⁰

Birinci Meclis:

4 sayfa olan bu meclis, 14 beyitlik mülemma' tarzındaki şiir ile Allah'a övgüde bulunarak başlamaktadır. Sonrasında 'Attâr'ın “Tezkiretü'l-Evliyâ” eserindeki tarzla Peygamber Efendimiz'den bahsedilmiş ve rivayetler nakledilmiştir. Bu mecliste Sa'dî'nin diğer eserlerinden 3 beyit ve hikâye de bulunmaktadır.

İkinci Meclis:

5 sayfadan oluşan bu meclis, takva âyeti ile başlamaktadır. Bu meclisin ana konusu takvadır. Anlamsal bütünlük ve konu birliği birinci meclise oranla daha

⁷⁰⁷ Mahmûd Futûhî, “Sebk Şinâsî-yi Risâil-i Sa'dî”, **Sa'dî Şinâsî**, No:15, 1391, ss.58-60.

⁷⁰⁸ Futûhî, a.y., s.60.

⁷⁰⁹ Âraş Püreker, “Mutala'a-i der İntisâb-i Resâil-i Sa'dî”, **Mecelle-yi Nakd-i Edebî**, No: 35, 1395, ss.75-76.

⁷¹⁰ Futûhî, a.g.e., ss.61-67.

fazladır. Ayrıca bu mecliste Sa'dî'nin gazellerinden, kasidelerinden ve "Gülistân" eserinden 13 beyit de yer almaktadır. Arapça dua ile de son bulmaktadır.

Üçüncü Meclis:

Peygamber Efendimiz'in bir hadisi ile başlamaktadır. Küçük bir bölümdür. Bu mecliste "Ey sevgili" ve buna benzer şekilde sesleniş cümleleri vardır.

Dördüncü Meclis:

Bu meclis, dünyayı terk etmek ve zühdün faziletlerinden bahsetmektedir. Bu mecliste Farsça manzum beyitler yoktur. Fakat görünüşe göre İmam 'Alî b. Ebi Tâlib'e ait olan iki Arapça beyit bulunmaktadır. Secili bir anlatımı vardır.

Beşinci Meclis:

En uzun meclistir. Farsça bir dua ile başlamaktadır. Bu meclise hitabet üslûbu hakimdir. Mutasavvıfların kerametlerini, İbrahim Havvas ve Cüneyd Bağdadî'den rivayetler içermektedir.

Beş Meclis (Mecâlis-i Pencgâne) eseri Türkçeye tercüme edilmiştir:

Sa'dî-yi Şirâzî, **Beş Meclis ve Akıl ve Aşk Risalesi**, çev. Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 97 s.

2.1.2.5.Hükümdarlara Öğütler (Nasîhatü'l-Mülûk)

Sa'dî'nin bir dostunun isteği üzerine yazılan bu risâle, 151 öğüt içermektedir ve hükümdarlara nasihatte bulunmaktadır. "Bûstân" ve "Gülistân"da geçen bazı cümleleri bu risâlede de görmek mümkündür.⁷¹¹

Muhammed Takî Bahâr, Sa'dî'ye ait bu risâlenin dili konusunda sade ve tekellüften uzak olduğu bilgisini vermiştir.⁷¹² Nazım ve nesrin bir arada olduğu bu eserde manzum kısımlar "Beyit" başlığı altında verilmiştir.

⁷¹¹ Futûhî, a.g.e., s.70.

⁷¹²Pûrekber, a.g.e., s.76

Bu eser, Türkçeye Meliha Ülker Tarıkâhya, Nimet Yıldırım ve Turgay Şafak tarafından kazandırılmıştır.

Sa'dî-yi Şirâzî, **Hükümdarlara Öğüt- Akıl ve Aşk**, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, Tercüme Dergisi, 1958, 21s.

Sa'dî-yi Şirâzî, **Hükümdarlara Öğütler Nasihatü'l-Mülûk**, çev. Nimet Yıldırım, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 136 s.

Sa'dî-yi Şirâzî, **Hükümdarlara Öğütler Nasihatü'l-Mülûk, Şeyh Sa'dî'nin Abaka Hân'a Yazdığı Nasihatnâme, Takrirat-ı Selâse**, çev. Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 98 s.

2.1.2.6.Akıl ve Aşk Risâlesi (Risâle-i 'Akl u 'İşk)

Akıl ve Aşk risâlesi 4 sayfadır. Bu risâle, Sadeddîn Netanzî'nin 9 beyitlik manzum soruları üzerine Sa'dî'nin verdiği mensur cevaplardan oluşmaktadır. Bu risâlede yer alan beyitler, Sa'dî'nin "Bûstân", "Gülistân"da ve gazellerinde geçen beyitlerdir. Dili sadedir.⁷¹³

Sa'dî-yi Şirâzî, **Hükümdarlara Öğüt- Akıl ve Aşk**, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, Tercüme Dergisi, 1958, 21s.

Sa'dî-yi Şirâzî, **Beş Meclis ve Akıl ve Aşk Risalesi**, çev. Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 97 s.

2.1.2.7.Enkiyânû'ya Nasihatler (Der Nasihat-i Enkiyânû)

"Risâle-i Enkiyânû", "Abaka Han'a Nasihatler" ya da "Bir Şehzadeye Nasihatler" adları ile de bilinmektedir. Bu risâle kısadır ve "Nasihatü'l-Mülûk" risâlesinde yer alan kısa cümlelere, bu risâlede dağılık şekilde yer verilmiştir. Bu risâle Enkiyânû'ya yazılmıştır.⁷¹⁴ Yöneticilerin, hükümdarların davranışlarına dair bilmesi ve uyması gereken konularda Enkiyânû'ya verilen nasihatleri içermektedir.⁷¹⁵

⁷¹³ Futûhî, a.g.e., ss.68-69.

⁷¹⁴ A.e., ss.72-73.

⁷¹⁵ Çiçekler, a.g.e., s.407.

2.1.2.8. Risâle-i Sultan Âbâkâ

Bu risâle Sa'dî'nin Âbâkâ Hân'a nasihatlerini içermektedir. İki sayfadır. Nazım ve nesir bir aradadır.

Sa'dî-yi Şîrâzî, **Hükümdarlara Öğütler Nasihatü'l-Mülûk, Şeyh Sa'dî'nin Abaka Hân'a Yazdığı Nasihatnâme, Takrîrat-ı Selâse**, çev. Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 98 s.

2.1.2.9. Takrîrât-ı Selâse (Risâle-i Selâse/Se Risâle)

Furûgî ve Bahâr tarafından Sa'dî'nin eseri olarak düşünülmemen bu risâle "Gülistân" eseri ile farklılık göstermektedir⁷¹⁶ ve üç kısımdan oluşmaktadır:

Şeyhin Âbâkâ ile Mülâkatı (Mulâkât Şeyh bâ Âbâkâ)

Üçüncü bir şahıs tarafından Şeyh Sa'dî'nin Kâbe'den dönüşünde Tebriz'e uğraması, Sahib-Kıran'ı ziyaret etmesi, Âbâkâ Hân ile görüşmesi ve Sa'dî'nin ona bulunduğu tavsiyeler anlatılmaktadır.⁷¹⁷

Şemseddîn Tâzikû'nun Hikâyesi (Hikâyet-i Şemseddîn Tâzikû)

Şeyh Sa'dî ve hurma satan kardeşi hakkındadır. Görünüşe göre bu hikâye Sa'dî'nin bir kasidesine dayanarak kaleme alınmıştır.⁷¹⁸ O kasideden birkaç beyit şu şekildedir:⁷¹⁹

از مصالحتی بدر نباشد

این خیر بود که شر نباشد

فی الجملة ترا خبر نباشد

هر چیز کزان بتر نباشد

شری که به خیر بازگردد

احوال برادرم شنیدی

⁷¹⁶ Pûrekber, a.g.e., s.94.

⁷¹⁷ Futûhî, a.g.e., s.72.

⁷¹⁸ A.e., ss.73-74.

⁷¹⁹ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.715.

Hace Şemseddîn Sahib-Dîvân'ın Sorusu (Suâl-i Hace Şemseddîn Sahib-Dîvân)

Bu risâle, Hace Şemseddîn Sahib-Dîvân'ın Sa'dî'ye sunmuş olduğu beş sorudan oluşmaktadır. Sa'dî bu sorulara “Gülistân” eserinden, gazellerinden ve kasidelerinden 11 beyitle cevap vermektedir. Üçüncü kişi tarafında nakledilen bu eserin girişinde beş sorudan bahsedilse de 4 soru yer almaktadır. Bu sorular arasında bir uyum bulunmamaktadır.⁷²⁰

Sa'dî-yi Şirâzî, **Hükümdarlara Öğütler Nasihatü'l-Mülûk, Şeyh Sa'dî'nin Abaka Hân'a Yazdığı Nasihatnâme, Takrirat-ı Selâse**, çev. Turgay Şafak, Büyüyen Ay Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2016, 98 s.

⁷²⁰ Futûhî, a.g.e., ss.67-68.

2.1.3.SA‘DÎ-Yİ ŞÎRÂZÎ’YE NİSPET EDİLEN BİR ESER

2.1.3.1.Kerîmâ

Pakistân ve Hindistân’da yayımlanmış bazı nüshalarda yer alan “Kerîmâ” mesnevîsi Sa‘dî’ye nispet edilmiş bir eserdir. Mütekârib bahrinde yazılmış olan bu mesnevînin konusu ahlâktır; fakat Sa‘dî’ye ait olmayacak kadar dili zayıftır.⁷²¹

Bu eser, Sa‘dî’nin “Bûstân” eserinden izler taşımaktadır. “Bûstân”ın dördüncü babındaki “Tevâzu” bahsinde geçen bir hikâyedeki beyit “Kerîmâ” eserinde bulunmaktadır,⁷²² o beyit şu şekildedir:

تواضع کند هوشمند گزین نهد شاخ پر میوه سر بر زمین

Bu eser bazı kaynaklarda hikemî tarzda kaleme alındığı için “Nasîhatü’l-Mülûk” adıyla zikredilse de Sa‘dî’nin aynı adı taşıyan “Nasîhatü’l-Mülûk” eseriyle bir benzerlik göstermemektedir. “Pendnâme-i Sa‘dî” adıyla da bilenen bu eserin birkaç çevirisi vardır. Arthur Naylor Wollaston tarafından İngilizceye çevrilmiş Muhammed İnamullah Sahib tarafından da Urduca şerh edilmiştir.⁷²³

Aslında Sa‘dî’ye ait olmayan bu eserden Türk edebiyatında da bir etkilenme olmuş ve Vizeli Rızâ b. Emin tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Vizeli Rızâ b. Emin hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. XX. yüzyıl başlarında İngiltere kontrolündeki Kıbrıs’a gelen Jön Türkler, Kıbrıs’ta kültürel faaliyetlerin canlanmasında etkili olmuştur. Bu Jön Türklerden biri de Vizeli Rızâ b. Emin’dir.⁷²⁴

Vizeli Rızâ b. Emin’nin “Pendnâme-i Şeyh Sa‘dî” eserini incelediğimizde eserin hem kapağında hem de önsözünde Mr. İsmail cenâblarının 1840 senesinde bu eseri İngilizceye tercüme ettiği ve kendisinin de bu eseri nazmen Lisân-ı ‘Âlî-i Osmânî’ye

⁷²¹ Kâvûs Hasanlî, **Şirazlı Sa‘dî Hayatını ve Sözüünü Yeniden Anlamak**, çev. Esra Çakar-Elif Namoğlu, İstanbul, Demavend Yayınları, 2017, ss.16-17.

⁷²² Seyyid Ziyâeddîn-i Seccâdî, “Pendnâme-yi ‘Attâr ve Çend Eser Mensûb Be Ū”, **Mecelle-yi Keyhân Ferhengî**, No:120, 1374, ss.56-58.

⁷²³ Melek Dikmen, “Nasihat Edebiyatına Dair Bir Eser: Sa‘dî’nin Pendnâmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.IX, No: 43, 2016, s.168.

⁷²⁴ Oğuz Karakartal vd., “Türk (Kültür ve Medeniyet/Edebiyat)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, 2012, s.522.

aktardığı bilgisi yer almaktadır. Vizeli Rızâ b. Emin, önsözünde eser hakkında şu sözleri söylemektedir:

“...Fârsîsî, Türkçesi, İngilizcesi hep berâber tab‘ olunduğu cihetle bû eserciği elsine meraklısı olân zevâta dağî tavsiye ile bunda da ‘aczi mi i‘tirâf ve yine muṭṭâlî‘in-i kirâmdan ṭaleb-i ‘afv ve inşâf eylerim.”⁷²⁵

Vizeli Rızâ b. Emin’nin “Pendnâme-i Şeyh Sa‘dî” eseri 15 başlıktan oluşmaktadır, İngilizce başlık adları ile birlikte şu şekildedir:

Pendname-yi Şeyh Sa‘dî ‘Aleyhi’r-Raḥme (In The Name Of The Most Merciful God)

Hiṭab ber Nefs (Adress To The Soul)

Der Fazîlet-i ‘İlm (Praise Of Knowledge)

Der İmtinâ’ ez Şoḥbet-i Câhilân (Against Associating With the Ignorant)

Der Şıfat-i ‘Adl (Praise of Justice)

Der Mezzemet-i Zılm (Censure of Oppression)

Der Şıfat-i Râstî (Praise Of Truth)

Der Mezzemet-i Kizb (Censure Of Falsehood)

Der Fazîlet-i Şabr (Praise Of Patience)

Der Şıfat-i Tevâzu’ (In Praise Of Humility)

Der Mezzemet-i Tekebbür (Censure Of Arrogance)

Der Şıfat-i Seḥâvet (In Praise Of Liberality)

Der Mezzemet-i Buḥl (In Censure Of Parsimony)

⁷²⁵ Sa‘di-yi Şîrâzî, **Pendnâme-yi Şeyh Sa‘dî ‘İlm-i Ahlâkdan Hulâsa**, çev. Vizeli Rızâ bin Emîn, Foni Dis Kibru Matbaası, Lefkoşa, 1907, s.2.

Der Medh-i Kerem (In Praise Of Beneficence)

Emr der Müşâhede-yi Kazâ ve Kader (Reflections On Fate and Destiny)⁷²⁶

Vizeli Rızâ b. Emin'nin "Pendnâme-i Şeyh Sa'dî" eserindeki tercümesini görmek açısından iki eserdeki şiirlerden örnek beyitler şu şekildedir:

Kaynak Metin

که هستم اسیر کمند هوا	کریمما ببخشای بر حال ما
تویی عاصیا نراخطا بخش و بس	نداریم غیر از تو فریادرس
خطا در گذار و صوابم نما ⁷²⁷	نگهدار ما را ز راه خطا

Tercüme

Rahm eyle İlâhî şû bizim hâl-i hayâta

Uftâdeleriz şevkle dam-ı hevesatâ

İmdâd edecek başka biri yoktur İlâhî

Señsin hemân 'afv eyleyecek ehl-i günâhı

Hıfz eyle sülûk etmeyelim râh-ı şürûra

Hep ahsen-i ahvâlimi gör bakma kuşura⁷²⁸

Bu eserin diğer bir baskısı da 1328/1912 yılında yapılmıştır. 15 sayfadan oluşan eserin kapak kısmında Lisân-ı 'Âlî-i Osmânî'ye nakledenin Şemseddîn olduğu ve eserin Mahmud Paşa'da Tarakçılar Sokağında Hacı Hüseyin Efendi'nin matbaasında basıldığı bilgisi yazılıdır.

Bu eserin içeriğine baktığımızda konu başlıklarının "Pendname-yi Şeyh Sa'dî 'Aleyhi'r-Rahme" ile başladığını "Der Mezzemmet-i Tekebbür"e ile bittiğini

⁷²⁶ Geniş bilgi için bkz., Vizeli Rızâ bin Emîn, a.e., ss.3-26.

⁷²⁷ ———, **Ceng-i Kerîmâ**, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2573, vr. 1b.

⁷²⁸ Vizeli Rızâ bin Emîn, a.g.e., ss.4-5.

görmekteyiz. Toplamda 11 başlığı içeren eserde, eserin orijinal dili olan Farsça şiirlere ve bu şiirlerin Osmanlı Türkçesi tercümelerine yer verilmiştir. Bu eserin, Vizeli Rızâ b. Emin'nin "Pendnâme-i Şeyh Sa'dî" eserinden hiçbir farkı bulunmamaktadır.⁷²⁹

⁷²⁹ Sa'di-yi Şîrâzî, **Pendnâme-yi Şeyh Sa'dî 'İlm-i Ahlâkdan Hulâsa**, çev. Şemseddîn, Hacı, İstanbul, Hüseyin Efendi Matbaası, 1328.

2.1.4.EĞİTİMDE BÛSTÂN VE GÛLİSTÂN

“Gülistân” ve “Bûstân” eserlerinin Anadolu topraklarında geçirmiş olduğu tarihî sürece göz atacak olursak, bu süreci üç katagoride değerlendirmek yerinde olacaktır:

- 1.Selçuklular Dönemi
2. Osmanlılar Dönemi
3. Cumhuriyet Dönemi

Selçuklular döneminde Anadolu, Moğollardan kaçan edip ve şairlerin sığınağı durumundadır. Bu edip ve şairler, Selçukluların himayesi altında eserlerini rahatlıkla kaleme alabilmişlerdir. Bu durum Anadolu’daki edebî dilin Farsça olmasında etkili olmuştur. Bu bakımdan tercüme ve şerhlere gerek duyulmamıştır. Osmanlılar döneminde ise “Gülistân” ders kitabı olarak okutulmuştur. Müslüman halkın ahlâk kitabı olarak şerh ve tercüme edilmeye başlanmıştır.⁷³⁰

Okullarda 1928 yılına kadar “Gülistân” ve “Bûstân” Farsça derslerinde okuma kitabı olarak okutulmuştur. Özellikle de “Gülistân” mektep ve medrese öğrencilerinin Farsça öğrenmek için birçok kısmını ezberlediği klâsik bir kitap olmuştur.⁷³¹

1864 yılında tüm askerî idadi programlar birleştirilmiştir ve Mekteb-i İdadi-i Umûmî adı verilmiştir. 1865’te askerî idadilerin programları yeniden düzenlenmiş ve üç yıl üzerinden hazırlanan programda Sa’dî’nin “Gülistân” eseri de bulunmaktadır. 1875 yılında da askerî okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla “Menşe-i Muallimin” adlı bir okul açılmıştır. Bu okulun idadi kısmında uygulanan müfredatta yine “Gülistân” eserine yer verilmiştir.⁷³²

Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın 1875 yılındaki anılarını anlatırken şu ifadelerde bulunmuştur: “Rüştiyelerde üçüncü dördüncü senelerde Sa’dî’nin “Gülistân”ından

⁷³⁰ Tahsin Yazıcı, “Ehemmiyyet-i Âsâr-i Sa’dî der İmparâtûrî-yi ‘Osmanî ve Devrân-i Cumhuriyyet-i Türkiye”, **Zikr-i Cemîl-i Sa’dî**, C.III, 1364, s.321.

⁷³¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem Akadem Yayınları, 2015, s. 115.

⁷³² Geniş bilgi için bkz., Mustafa Ergün, Tayyip Duman, “19. Asırda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, No:7, 1996, ss.494-511.

dört bab okutarak (aşk ve gençliğe dair) başlıklı son fasla gelince hoca efendiler gülümseyerek: “Buradan aşağısının okutulması yasaktır.” dedikleri için talebe daha ziyade dikkat ve her yasak şey gibi, daha ziyade lezzetle kendi kendilerine okurlardı.”⁷³³

Cumhuriyet döneminde ise, Cumhuriyetin ilanından ve Harf Devriminden 17 yıl sonra şerh ve tercüme faaliyetlerini Kültür Bakanlığı üstlenmiştir. Latin harfleri ile basılan bu eserler, Cumhuriyet öncesi medreselerde “Gülistân” eğitimi veren hocalar tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmıştır.⁷³⁴

Sa‘dî’nin bu iki önemli eserinde yer alan ferdin genel davranışları konusundaki görüşleri bizde, yaşama ve görgü kuralları olarak yüzyıllarca benimsendiği ve çocuk terbiyesi ile ilgili görüşlerin de derin ve sürekli izler bıraktığı söylenebilir.⁷³⁵

Günümüzde “Bûstân” ve “Gülistân” eserinin içerdiği terbiye, ahlâk, adab ve sosyal hayata ilişkin birçok hikâye ve vecizelerin, değerler eğitiminde etkin bir şekilde kullanılıp Türkçe ders kitaplarında bu öykülerden istifade edilmesi önerilmektedir.⁷³⁶

⁷³³ Ebubekir Hâzîm Tepeyran, **Canlı Tarihler: I, Ebubekir Hâzîm Tepeyran Hatıraları: I**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1944, s.22.

⁷³⁴ Yazıcı, a.g.e., 1364, s. 323.

⁷³⁵ Akyüz, a.g.e., s.119.

⁷³⁶ Ahmet Zeki Güven, “Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, **Turkish Studies**, C.IX, No:6, 2014, s.516.

2.1.5.TÜRK EDEBİYATINDA BÛSTÂN ADLI ESERE YAPILAN TERCÜMELER

2.1.5.1.Bûstân Adlı Eserin Tamamına Yapılan Manzum Tercümelere

2.1.5.1.1.Za‘îfî Efendi (16. Yüzyıl), Bâğ-ı Behişt

XVI. yüzyıl şairlerinden Za‘îfî’nin (ö.964/1557) hayatı hakkındaki bilgileri birçok kaynaktan elde etmekteyiz.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (ö.1925) “Osmanlı Müellifleri”⁷³⁷ kitabında “Faziletli şairlerden olup Üsküb’e bağlı Karatovalıdır. Tahsil ve terbiyesi İstanbul’dadır. 960 kûsür tarihlerinde vefat etmiştir. En meşhur eseri Gülistân şerhidir. Enderûn-i Hümâyûnda Revan Odası Kütüphanesinde “Bâğ-ı Behişt”, “Gülşen-i Simürg”, “Bostân-ı Nasâyih”, “Sabrû’l-Mesâib”, “Cevâhîrnâme”, “Sergüzeşt”, “Gülşen-i Mülûk”, “Sebzistan” isimlerindeki eserlerini muhtevî bir mecmuâ vardır.” ifadeleri ile Za‘îfî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiştir.

Âşık Çelebi’nin (ö.1572) “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ”sında Za‘îfî’nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra şu sözler yer almaktadır. “... Kendünün tabî nazîf ve tarzı zafîfdür. Şîr ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rütbe-i ‘ulyâsı vardur ve inşâdan Gülistân’a şerhî vardur, el- haq bir nazm-ı âb-dârdur ve gâzelliyyâtı dahi egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfâtan âzâdedür.”⁷³⁸

Gelibolulu ‘Alî’nin (ö.1600) “Kühü’l-Ahbâr” eserinin tezkire kısmında Za‘îfî’nin hayatına ve edebî yönüne dair “... Tarîk-i ‘ilme sülûk idüp elli akça müderris olmuş ba‘dehû dâmânını pâ-yı kanâ‘at u inzivaya çeküp ol miqdâr teqâ‘üde 20 vuşûl bulmuş. Şîr u inşâdan fenn-i Fûrs ferasetinde dahi ‘ilmi vü ‘ameli mukarrer imiş...”⁷³⁹ ifadeleri yer almaktadır.

⁷³⁷Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, C. II, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972, s.443.

⁷³⁸Âşık Çelebi, **Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ**, haz. Filiz Kılıç, C.III, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Yayınları, 2010, s.1603.

⁷³⁹Gelibolulu ‘Alî, **Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994, s.237.

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ”⁷⁴⁰ eserinde de “...Şifri sâde ve kayd-ı tekellûf ü tasallufdan âzâdedür...” ifadesi kullanılmıştır.

Za‘îfi'nin “Bâğ-ı Behişt” eserinin içeriği hakkında da bilgi verecek olursak Fehmi Edhem Karatay tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar Kataloğundaki “Külliyât-ı Za‘îfi”⁷⁴¹ başlığı altında, Za‘îfi'nin külliyatının Blochet (ö.1937) tarafından tasnif edildiği ve “Bâğ-ı Behişt” eserinin Blochet'ye nazaran Sa‘dî'nin “Bûstân” adlı eserinin nazmen tercümesi olduğu bilgisi aktarılmaktadır.

“Bûstân”ın 10 babının da tercümesinin yapıldığı eserde Za‘îfi, esere tevhid ile başlamıştır. Ardından “Fî Na‘tın-Nebiyi Salla’llâhu ‘Aleyhi ve Sellem” başlığı altında Hz. Peygamber’e (s.a.v) na‘t yazmıştır ve “Der Sebeb-i Te’lif-i Kitâb-ı Bâğ-ı Behişt” kısmında da “Bâğ-ı Behişt” eserine şu şekilde değinmiştir:

Bu ‘azlümde bir daği bezm eyledüm
Ki “Bâğ-ı Behişt”i yiy nazm eyledüm
Çü pü mîverdür hâk-i ‘anber-sirişt
Anıñ-çün durur nâmı “Bağ-ı Behişt”
Bu gül-zâr şolmaz ebed mâh u sâl
Müzeyyen durur bâğ-ı cennet mişâl
Velî nişfi olduğda geldi berât
Anı kıldı ta’kîb ra’nâ bir at
Olup hâlî evkâtde fetḥ-i bâb
Tamâm oldu İznikde bu kitâb (172-176)⁷⁴²

⁷⁴⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, haz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009, s.431.

⁷⁴¹ Fehmi Edhem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar**, C.II, İstanbul, 1961, s. 116.

⁷⁴² Beyitler için bkz. Mehmet Emin İnan, “XVI. Asır Şairlerinden Za‘îfi ve Bağ-ı Behişt Mesnevisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1998, s. 24.

Birçok yerde müderrislik yapan Za'îfî, Dâvud Paşa Medresesi'ne nakledilmiş ardından görevlendirildiği İznik Orhan Gazi Medresesi'nden emekli olmuştur.⁷⁴³ Yukardaki beyitte de “Bâğ-ı Behişt” eserini İznik'te yazdığını dile getirmiştir. Bu eser 956/ 1549 tarihinde tamamlanmıştır.

Mütercim, ‘Özr Hâsten Ez Ehl-i Dilân başlığından sonra Der Tehzîb-i Ebvâb ve Tertîb-i Kitâb başlığı altında eserin yazılış tarihini vermiştir:

Toğuz yüz daği elli altıydı tâm

Ne hoş târih oldı olup hoş tamâm⁷⁴⁴

“Bâğ-ı Behişt” eserinde babların tercümesine geçen mütercim, eseri “Bûstân” ile aynı vezinde (fe’ülün fe’ülün fe’ülün fe’ül) kaleme almıştır. Eserin giriş kısmında herhangi bir devlet büyüğüne kaside yazmamakla Sa’dî’den ayrıldığı da görülmektedir.⁷⁴⁵

Za’îfî’nin “Bâğ-ı Behişt” eserindeki tercüme tekniğini daha iyi anlamak adına “Bûstân”da geçen hikâyenin bir bölümünün Farsçasını ve Za’îfî tercümesini vermek yerinde olacaktır:

سفر کرده هامون و دریا بسی	ز دریای عمان بر آمد کسی
ز هر جنس در نفس پاک علوم	عرب دیده و ترک و تاجیک و روم
سفر کرده و صحبت آوخته	جهان گشته و دانش اندوخته
ولیکن فرو و مانده بی برگ سخت	به هیکل قوی چون تناور درخت
ز حراق و او در میان سوخته ⁷⁴⁶	دو صد رقعه بالای هم دوخته

⁷⁴³ Vildan Serdaroğlu Coşkun, “Za’îfî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLIV, 2013, s.103.

⁷⁴⁴ İnan, a.g.e., s.26.

⁷⁴⁵ Ahmet Kartal, “Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri -Edebi Açıdan- (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999, s.82.

⁷⁴⁶ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., der. Muhammed ‘Alî Furûgî, 1385, s.321; Umman denizinden birisi çıkageldi. Karada denizde çok seyahat etmişti. Arap, Türk, Tacik, Rum görmüştü, temiz nefsinde ilmin her türlü vardı. Dünyayı dolaşmış bilgiler biriktirmiş, seyahat etmiş, arkadaşlık öğrenmişti. Bedeni sağlam bir ağaç gibi güçlüydü, fakat son derece yoksul kalmıştı. Elbisesi üstüne iki yüz ayrı yama vurmuştu. Yamalar içinde kav gibi yanmaktaydı. Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.27.

Hikâyet olundı ki ‘ummândan
Sefer eyleyü geldi bir pâk-ten
Bahırde vü berde çok itmiş sefer
Şovuk ıssı çekmiş cihân-dîde er
‘Acem, Rûm u Hind ü ‘Arab görmüş ol
Cihânuñ yedi baħrine girmiş ol
‘Ulûmuñ funûnında mâhir kişi
Sü‘al u cavâbında hâzır kişi
Kavî heykel idi çü serv-i bülend
Fürûmândelikden velî pâ-yı bend
Yamanmış pelâsında biñ yâre var
Çü maħrûk ol hırka içinde yanar (356-362)⁷⁴⁷

Tercümede bazı eklemeler olsa da Za‘îfi’nin tercümelerinin başarılı tercümelerden biri olduğu görölmektedir.

Bu eserin 4 yazma nüshası bulunmaktadır:

Topkapı Kütüphanesi Revan Köşkü, nr. 822, Bibliotheque Nationale nr. 572, İstanbul Hat Sanatları Müzesi nr. 840.

Gönül Alpay Tekin, Halıcılar Müze’sinde de bir nüshanın olduğundan; fakat sonradan kaybolduğundan bahsetmiştir.⁷⁴⁸

Bu eser üzerine İstanbul Üniversitesi’nde Şükran Bilgin tarafından “Kitab-ı Bağ-ı Behişt, Za‘îfi” başlığı altında yapılmış bir mezuniyet çalışması da bulunmaktadır.

⁷⁴⁷ İnan, a.g.e., s.40.

⁷⁴⁸ Gönül Alpay Tekin, “Za‘îfi Külliyyâtının Yeni Bir Nüshası Hakkında”, *Journal of Turkish Studies*, C.II, 1978, ss. 107-125.

2.1.5.1.2. Abdî (16. Yüzyıl), Bûstân Tercümesi

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Abdî'nin (ö.?) hayatı hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanılmamıştır. Eserleri hakkındaki bilgiyi Adnan İnce'nin "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdi ve Eserleri" başlıklı makalesinden elde etmekteyiz. Makalede adı geçen eserler "Niyaz-name-i Sa'd ü Hüma", "Cemşid ü Hurşid", "Gül ü Nevruz"dur.⁷⁴⁹

Hanzâde Güzelova'nın "Abdî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Heft Peyker Tercümesi" başlıklı makalesinde ise Nizamî'nin "Heft Peyker" mesnevîsine yapılmış Türkçe tercümelere Lâmiî'ye ait olan tercümenin aslında Abdî'ye ait olduğu bilgisi verilmektedir.⁷⁵⁰ Bu bakımdan "Heft Peyker" eserinin Türkçe tercümesi Abdî'nin eserleri arasında sayılmaktadır. Bir diğer eseri de nasihatnâme tarzında yazılmış "Bûstân tercümesi"dir".⁷⁵¹

Bu eserin tek yazma nüshası "Manzûme" adıyla Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde nr. 2629'da kayıtlı bulunmaktadır. Bu yazma eseri incelediğimizde Abdî'nin bazı başlıkları, eserin derkenar kısmında verdiğini görmekteyiz.

Tercümeyle "Hüve'l-Müste'ânü'l-Vâhidü'l-Feyyâz" ile başlayan Abdî, "Nazm Der-Tevhid-i Zü'l-Celâli Te'âlâ Şânuhu 'Anî'l Emşâli Ve'l Ahvâl" başlığı ile "Bûstân Tercümesi"ne devam etmiştir. Abdî, bu başlıkta Allah'ın yüceliğinden ve kudretinden bahsetmiştir.⁷⁵² "Der Şenâ-yı Hudâ-yı Pür 'Aât" başlığı altında ise Allah'a övgü yer almaktadır.⁷⁵³ "Der Na't-ı 'İlmü'l-Hudâ vü Sirâcü'd-Dücâ" kısmında da Hz. Peygamber'e (s.a.v) övgüde bulunmaktadır.⁷⁵⁴

"Der Menâkıb-ı Umenâ-yı Şer'" başlığı altında dört halifenin ismini zikretmiştir ve onlara övgüde bulunmuştur.⁷⁵⁵

⁷⁴⁹ Adnan İnce, "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri", **Türk Dili**, No:410, 1986, ss. 186-192.

⁷⁵⁰ Hanzâde Güzelova, "Abdî'nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Heft Peyker Tercümesi", **Bilig**, No:38, 2006, ss.35-36.

⁷⁵¹ Detaylı bilgi için bkz., Hakan Sevindik, "Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî'nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2014.

⁷⁵² Abdî, **Manzûme**, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, nr.2629, vr.1b.

⁷⁵³ A.e., vr.5b.

⁷⁵⁴ A.e., vr.7a.

⁷⁵⁵ A.e., vr.8b.

Bu eserde 10 bab bulunmaktadır. “Bâ’iṣ Tanzîm-i İn ‘İkd-ı Le’âlî” başlığında Abdî, her babı konusuna göre zikretmiştir. Tercüme yi tamamladığı yılı da kaydetmiştir:

Mübârek zamân mâh-ı ferhunde fâl

Rebî evvel olmuşdı târîh kâl

Ṭoḡuz yüzle altmış üçi intizâm

Nebî hicretinden bulalı tamâm⁷⁵⁶

Abdî, “Der Medâyiḡ-i Bâḡ-ı Zamânî vü Râḡ-ı Kâmrânî” bölümünde Sultan Selim’i övmektedir:

Ḥidiv-i ḡiredmend Sulṭân Selîm

Cihân içre virsûn murâdın Ḥakîm⁷⁵⁷

Der veşâyiḡ-i Nev Bâve-i Salṭanat bölümünde ise Sultan Murat’ı övmektedir:

Ḥudâ yazdı levḡ içre nâmın Murâd

Cihân ola ‘ahdinde anuñ ber murâd⁷⁵⁸

Bu bölümlerden sonra babları tercüme etmeye başlamıştır.

Hakan Sevindik, “Yeni Bir Hamse Şairi: Abdî ve Manzum Bostân Tercümesi” başlıklı makalesinde “...Abdî, kaynak metnin tercümesini yaparken mealen tercüme yolunu seçmiştir. Kaynak metinde bulunmayan beytlere eserde sıkça rastlanmaktadır. Her konu ve hikâyenin altına yazılan başlık beyitleri, konu girişlerinde okuru anlatılacaklara hazırlamak için eklenmiş takdim beyitleri, hikâye ve güftar sonlarında kıssadan hisse çıkartma şeklinde yorumlanacak nasihat içerikli beyitler, tasvirler tercümenin hacmini arttırmıştır...”⁷⁵⁹ demiştir.

⁷⁵⁶ A.e., vr.10a.

⁷⁵⁷ A.e., vr.11a.

⁷⁵⁸ A.e., vr.13a.

⁷⁵⁹ Hakan Sevindik, “Yeni Bir Hamse Şairi: Abdî ve Manzum Bostân Tercümesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:35., 2016, s.123.

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere Abdî, “Bûstân tercümesi”ne bazı eklemeler dahi yapsa başarılı bir tercümedir.

2.1.5.1.3.Mehmet İzzet Paşa (19. Yüzyıl), Gonce-i Bûstân

Mehmet İzzet Paşa (ö.1914) Kayseri’de dünyaya gelmiştir. Bayezid Rüşdî ve Askerî İdadî Mektebelerinde okuduktan sonra Harbiye Mektebine girmiş ve 1867’de Erkânı Harbiye Yüzbaşılığı ile çıkmıştır.⁷⁶⁰

Osmanlı bürokrati ve aydını olan Mehmet İzzet Paşa Meşrutiyet dönemini görmüştür. Bu dönemi, klâsik edebiyat kurallarına uygun olarak yazdığı şiirleri eleştirmiştir.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında da Mehmet İzzet Paşa’nın hayatı hakkında bilgi vermiştir ve eserlerine değinmiştir. Basılmamış eserleri şunlardır:

“Kaamûs-i Fârisî, Gonce-i Bûstân, Terceme-i Yûsuf ü Zelîha, Terceme-i Nân ü Halvâ, Terceme-i Nân ü Peynir.”⁷⁶¹

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü nr. 1203’te kayıtlı bulunan “Gonce-i Bûstân”, Sa’dî’nin “Bûstân” eserinin nazmen tercümesidir. Bu yazma “İfâde ve Sebeb-i Tercüme” ile başlamaktadır. Osmanlı Türkçesinin önemine değinmektedir.

Bize etti bilmek gerek üç lisân

Ki dîniñ esâsı olmuş beyân

‘Arab, Farsî, Türkdën mürekkeb lisân

Muselman için idi sehlu’l-beyân

Buna dendi Osmanlı dilî kadîm

Gelüp bizde dünyaya bulduk kavîm⁷⁶²

⁷⁶⁰ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, C.II, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988, s.764.

⁷⁶¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s. 187.

⁷⁶² Mehmet İzzet Paşa, **Gonce-i Bûstân**, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü nr. 1203, s.2.

“Gonce-i Bûstân”da geçen farklı beyitlerden mütercümin Bûstân’ı niçin tercüme ettiğini anlamaktayız:

Gülistân şuyû’ buldı dilden dile
Tekâmülde Ğarblılar için bile
Bunu tercüme şerh iden gerçi çok
Velî Bûstânda şerrâh yok
Yazdım eyledim tercüme harf be harf
Bunu nazma kıldım nice zihn şarf⁷⁶³

Gülistân’ın Batı’da bile ilgi görmesinden bahseden Mehmet İzzet Paşa “Bûstân”ın “Gülistân” kadar işlenmediğini dile getirmiştir. Bu yüzden “Bûstân”ın tercüme edilmesini öngörmüştür. Yukarıda geçen beyitler dışında şu beyit de bu fikirde olmasını destekler niteliktedir:

Debistân-ı taşşilde her zamân
Okusun hep evlâd-ı ‘Oşmâniyân⁷⁶⁴

“Hâtîme”den sonra Mehmet İzzet Paşa, “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb”⁷⁶⁵ başlığı altında Sa’dî’nin “Bûstân” eserini tercüme etmeye başlamıştır. Önce “Bûstân”ın dibâce kısmı ardından “Bûstân” da yer alan “Hz Peygambere Övgü” ile “Sa’d b. Ebû Bekir b. Sa’d’a Övgü” kısmını tercüme ederek devam etmiştir; fakat “Sa’d b. Ebû Bekir b. Sa’d’a Övgü” kısmının yarısını tercüme etmiştir. Sonrasında mütercim, on babın çevirisine geçmiştir.

Mehmet İzzet Paşa çevirisini yaparken önce kaynak beyitleri sıralamış, altlarına da tercümelerini yazmıştır. Sayfanın kenarlarında da açıklamalara yer vermiştir.

⁷⁶³ A.e., s. 4.

⁷⁶⁴ A.e., s.4.

⁷⁶⁵ A.e., s.5.

2.1.5.1.4.Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu (20. Yüzyıl), Çiçek Bahçesi

1874 yılında Niğde’de dünyaya gelen Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu (ö.1953), ilk, orta ve lise eğitimini tamamladıktan sonra Kayseri’de medrese eğitimi görmüştür. Niğde’ye döndükten sonra Milli Eğitim camiasına katılmıştır. Öğretmenlik görevini layıkıyla yapmıştır. Şairlik yönü de bir hayli kuvvetlidir.⁷⁶⁶

Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu’nun Ferîdüddîn ‘Attâr’dan bir, Sa’di-yi Şîrâzî’den iki olmak üzere toplamda 3 manzum çevirisi vardır. Sa’dî’nin “Bûstân” eserini “Çiçek Bahçesi” olarak tercüme etmiştir. Mütercim bu eseri hece vezniyle ve mesnevî tarzında yazmıştır. Eserin başında Sa’di-yi Şîrâzî’nin hayatı, ahlâkı ve edebî kişiliğinden bahsetmiştir. “Tercümeyle dair bir iki söz” kısmında da bu tercümenin mahiyeti ile ilgili bilgi vermiştir.

Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu, tercümenin mealen yapıldığını dile getirerek kaynak metinden yapılmış birebir bir tercüme olmadığını belirtmiştir. Mütercim, yabancı kelimelerden istifade ettiyse de bunun yüzde dördü geçmeyecek oranda olduğunu, bu bakımdan da eserin akıcı ve sade bir dille yazıldığını vurgulamaktadır.⁷⁶⁷

Vezin ve kafiye uyumuna dikkat eden mütercim, “onlar” “anlar”, “kendi” “kendisi” gibi bazı kelimeleri iki şekilde kullandığını anlatmıştır. Ayrıca tercümede, manası bir mısraya sığan bazı beyitler olduğundan ikinci mısranın kendisi tarafından eklendiğini de dile getirmiştir. Bunun yanı sıra önemini daha az gördüğü bazı beyitleri çıkartarak yerine nükteli bir beyit yerleştirmiş ve bazı beyitlerin manasını tamamen değiştirdiğini de söylemiştir.⁷⁶⁸

Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu’nun “Çiçek Bahçesi” eserinin kapak sayfasında şu dörtlük bulunmaktadır:⁷⁶⁹

⁷⁶⁶ İsmail Özmel, **Dünden Bugüne Niğde’li Şair ve Yazarlar**, Niğde Valiliği Yayınları, 1990, s. 127.

⁷⁶⁷ Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu, **Çiçek Bahçesi**, Niğde, Niğde Basımevi, 1945, s.6.

⁷⁶⁸ A.e., ss.10-13.

⁷⁶⁹ A.e., s.1.

Bu bahçe öyle bir şükufezardır
Ki, mevsimi geçmez her dem-bahardır
Şöyle böyle değil, hele bir kerre
Gir de bak: Ne güzel çiçekler vardır.

Eserin tercüme edilişinde mütercimim göz önünde bulundurduğu durumlara da değinildikten sonra mütercimim üslûbunu daha iyi anlamak için hiçbir kurala bağlı kalmadan “Bûstân” eserinde geçen bir hikâyenin çevirisini örnek göstermek yerinde olacaktır:

Kaynak Metin

ز خدمت مکن یکزمان غافلۃ	الا گر طلبکار اهل دلی
که یک روزت افتد همایی به دام	خورش ده به گنجشک و کبک و حمام
امید است ناگه که صیدی زنی	چو هر گوشه تیر نیاز افکنی
ز صد چوبه آید یکی بر هدف ⁷⁷⁰	دری هم برآید ز چندین صدف

Tercümesi

Bir kemâl ehline ermek istiyen
Hiç geri durmasın halka hizmetten
Büyük küçük deme her kuşa yem at
Bir gün hümâyı da tutarsın bizzat
Talep oklarımı etrafa yağdır
Güzel tesadüfler değildir nâdir
Atılan yüz oktan biri hedefte
Bir tek inci çıkar birçok sadefte⁷⁷¹

⁷⁷⁰ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.374.

⁷⁷¹ Eroğlu, a.g.e., s.150.

2.1.5.1.5.Naci Tokmak (21. Yüzyıl), Bûstân

2011 yılında Naci Tokmak tarafından tercüme edilen “Bûstân” adındaki bu eser Dr. Gulâmhuseyin-i Yûsufî’nin neşrettiği 4011 beyitlik “Bûstân” metni esas alınarak kaleme alınmıştır.⁷⁷²

Yazar, “Bûstân” tercümesinin önsözünde, bu eserin manzum olarak çevrilmesinde önceden var olan iki mensur çevirinin etkili olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Naci Tokmak, bu eseri, aruz ve hece vezni kullanmadan serbest nazımla fakat her beytinin mısraları birbirleri ile kafiyeli olacak şekilde tercüme ettiğini belirtmiştir.

Bunun yanı sıra çeviri esnasında bazı beyitlerdeki Farsça ifadeler Türkçeye aktarılırken üç-dört kelime ile ifade edilebilecekken beyit sayısı göz önünde bulundurularak iki mısradan anlatıldığı da belirtilmiştir.⁷⁷³

Mütercimmin dinî ve mitolojik kahramanlar, yaratıklar, hanedanlar hakkında kısaca bilgi verdiği bu eserde, her kaynaktan bulunabilen şahıslar için çok fazla açıklama yapmadığından da bahsedilmiştir.⁷⁷⁴

Sa‘di-yi Şîrâzî, “Bûstân” eserini yazarken Kur’ân-ı Kerîm’de geçen ayetlerden fazlasıyla istifade etmiştir. Bu bakımdan Naci Tokmak, Kur’ân-ı Kerîm’den iktibas edilen ayetleri eserin dipnot kısmında göstermiştir.

Yukarıda bahsedilen açıklamaların daha iyi anlaşılması açısından sade ve akıcı bir dille kaleme alınan bir hikâyenin çevirisini vermek yerinde olacaktır:

Kaynak Metin

که در باغ دل قامتش سرو بود	طبیعی پری چهره در مرو بود
نه از چشم بیمار خویشش خبر	نه از درد دل‌های ریشش خبر
که خوش بود چندی سرم با طبیب	حکایت کند درمندی غریب
که دیگر نیاید طبیبم به پیش	نمی‌خواستم تند رستی خویش

⁷⁷² Geniş bilgi için bkz. Şîrâzî, a.g.e., 2015.

⁷⁷³ Şîrâzî, a.g.e., 2015, ss.17-21.

⁷⁷⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2015, s.22.

که سودای عشقش کند زبردست

بسا عقل زورآور چیردست

نیارد دگر سر بر آورد هش⁷⁷⁵

چو سودا خرد را بمالید گوش

Tercümesi

Merv’de vardı güzel yüzlü, yakışıklı bir tabip,

Boyu, posu, gönül bahçesindeki servi, bir tabip.

Ne ona yanıp tutuşanların derdinden haberi vardı,

Ne de mahmur bakışlarının etkisinden haberdardı.

Garip adamın biri anlatıyordu kendi hikâyesini,

Bir süre tabibe delice âşık olduğunun hikâyesini.

“Sağlığıma kavuşmayı hiç mi hiç istemiyordum.

“İyileşirsem, beni ziyarete gelmez.” Diyordum.

Ne çok güçlü ve akıllı kişi aşka yenik düşmüştür!

Aşkın havasına uyup yüksekten yere düşmüştür!

Âşık olup, ateş bacayı sararsa bir gün, akıllı kişi,

Tekrar aklını başına devşiremez akıllı da olsa kişi.⁷⁷⁶

⁷⁷⁵ Muslihiddin Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.390.

⁷⁷⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2015, s.178.

2.1.5.2.Bûstân Adlı Eserin Manzum Muhtasar Tercümelere

2.1.5.2.1.Hoca Mes'ûd (14. Yüzyıl), Ferhengnâme-i Sa'dî

XIV. yüzyıl Türk şairi olan Hoca Mes'ûd'un (ö.?) hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. M. 1300'lü yıllarda doğmuştur. Sultan I. Murad dönemi âlim ve şairlerinden olduğu ve Yıldırım Bayezid'in saltanatının ilk yıllarında hayatta bulunduğu sanılmaktadır.⁷⁷⁷

Hoca Mes'ûd'un "Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi"⁷⁷⁸ üzerinde çalışan Kilisli Rıfat Bilge, mütercimim Gülşehirli olduğuna kanaat ettiğini belirtip adını Şeyh Mes'ûd b. Osmân-ı Gülşehrî olarak zikretmişse de Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanan makalesinde bu tahmininde yanıldığını şu sözlerle ifade etmiştir: "Hoca Mes'ûd'un pederi hakkında zan ve tahmin ile "Osman" olmasına zahib olmuştum; "Sühely ü Nevbahar" bu hatamı tashîh etti. Demek oluyor ki 10. ve 11. sayfalarda bahsettiğim "Mes'ûd b. Osmân" da o asrın ulemasından "Ferhengname" ve "Süheylnâme" naziminin gayrî bir zat imiş.⁷⁷⁹

Semih Tezcan "Mes'ûd ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler" başlıklı makalesinde "Kul Mes'ûd" ile "Mes'ûd bin Ahmet" in karıştırıldığına değinmiştir ve Bursalı Tâhir'in Laleli Kütüphanesindeki mensur "Kelîle ve Dimne" yazmasında, yazarın adını yanlışlıkla "Kul Mes'ûd" olarak çıkarmasının hem Kilisli Rıfat Bilge'nin hem de Fuat Köprülü'nün yanılmasına neden olduğunu dile getirmiştir. Böylelikle "Kul Mes'ûd" adlı bir yazarın varlığının kabul edildiğini ifade etmiştir.⁷⁸⁰

Fuat Köprülü'nün "Ferhengnâme-i Mısırî Yahut Muhtasar Bostân Tercümesi" adlı makalesinde "Kul Mes'ûd" ile "Mes'ûd bin Ahmet" arasındaki farkı "... Müelliflerin isimleri farklıdır, biri "Kul Mes'ûd" diğeri ise "Mes'ûd bin Ahmet"dir. "Mes'ûd bin Ahmet eserlerinin hiçbirinde kendisine "Kul Mes'ûd" demediği gibi Kenz-ül-Küberâ müellifi de hiçbir yerde ona "Kul" lakabını vermiyor. Sâniyen Mes'ûd bin Ahmet

⁷⁷⁷ **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, C.IV, İstanbul, 1981, s.248.

⁷⁷⁸ Şeyh Mes'ûd bin Osman, **Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul, 1340-1342, ss.9-11.

⁷⁷⁹ Kilisli Rıfat Bilge, "Süheyl ü Nevbahar'a Dair", **Türkiyat Mecmuası**, C.II, 1928, s.403.

⁷⁸⁰ Semih Tezcan, "Mes'ud ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler", **Türk Dilleri Araştırmaları**, No:5, 1995, s.76.

eserlerini büyüklerden birine takdim etmek itiyadında bulunan bir adam değildir...” sözleri ile ifade etmiştir.⁷⁸¹

Şeyhoğlu Mustafa'nın “Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ” eserinde de Hoca Mes'ûd'un asıl adının Mes'ûd İbnî Ahmed olduğuna değinilmiştir. Ayrıca XIV. yüzyılın önde gelen şairlerinden olan Hoca Mes'ûd'un Hoca lakabı ile anılmasının nedenini ise devrinin birinci derece ilim adamlarından olması olarak açıklanmıştır.⁷⁸²

Âşık Çelebi'nin “Meşa'irü's-Şu'arâ” eserinde Hoca Mes'ûd hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “...Aḥmed nâm bir kimesne nâm-ı nâmîlerine Şeh-nâme baḥrinde ki baḥr-i mütedârik-i maḥbûndur, Süheyl ü Nev-bahâr dâstânın nazm eylemişdür. Eğerçi Fârsîden mütercem idi, ammâ ba'z-ı ma'nâlar bulmuşdur. Zemânına göre tâbi'-i zamânedür ve edâları gâyet Türkânedür...”⁷⁸³

Hoca Mes'ûd hakkındaki bilgiler bu şekildedir. Hoca Mes'ûd'un “Ferhengenâme-i Sa'dî” adındaki tercümesi hakkında bilgi vermek için tercümenin Kilisli Muallim Rıfat tarafından neşredilen Matbaa-i Âmire baskısından istifade ettik. Aynı zamanda eserin içeriği, dili ve üslûbu hakkında da birçok çalışma yapıldığını saptadık.

Hoca Mes'ûd “Ferhengenâme-i Sa'dî” tercümesini 1354 yılında kaleme almıştır ve bu bilgiyi şu beyitlerle anlamaktayız:⁷⁸⁴

Şu yılda ki düzildi iş bu kitâb

Nebî hicretinden şorılsa hisâb

Yidi yüz ü elli bişinde tamâm

Ki târîh yazılı dutar ḥâs u 'âm

⁷⁸¹ Fuat Köprülü, “Ferhengenâme-i Mısrî Yahut Muhtasar Bostân Tercümesi”, **Türkiyat Mecmuası**, C.II, 1928, s. 488.

⁷⁸²Şeyhoğlu Mustafa, **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ**, haz. Kemal Yavuz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2013, s. 383.

⁷⁸³ Âşık Çelebi, a.g.e., C. I., s. 184.

⁷⁸⁴ Şeyh Mes'ud bin Osman, a.g.e., s.5

1073 beyitlik mesnevî olan bu eser aruzun feûlün feûlün feûlün feûl vezniyle yazılmıştır. Sa‘di-yi Şîrâzî’den Türkçeye yapılmış ilk manzum tercüme olan eser 10 bölüm halinde düzenlenmiş ve Bûstân’daki sırasıyla verilen bölümlerde fikirler yer yer genişletilmiştir.⁷⁸⁵

Hoca Mes‘ûd, kaynak eserden farklı olarak tercümesine yalnızca “Sebeb-i Tercüme Sâhten ü Ta‘yin-i Târih” ile “Der-Nasîhat-i Mülûk ü Selâtîn” başlıklı bölümleri dahil etmiştir.⁷⁸⁶

Veled Çelebi “Bu tercüme intihab suretiyle vücuda gelmiş. İntihabda şuradan buradan alarak muvafık gördüğü mahallere derc eylemiş. Fakat sıra ile aldıkları daha çoktur...” ifadesi ile Ferhengnâme-i Sa‘dî hakkında bilgi vermiştir.⁷⁸⁷

Halil Gülenç “Ferhengnâme-i Sa‘dî İnceleme Metin” adındaki tezinde “... Tercüme-i Ferhengnâme-i Sa‘dî dili oldukça akıcı ve sadedir. Arapça ve Farsçanın tesirinden uzaktır. İçerisinde arkaik kelime barındırması eserin kıymetini bir parça daha arttırır...” ifadesi ile tercümenin üslûbu ve içeriği hakkında bilgi vermiştir.⁷⁸⁸

Mustafa Özkan “Hoca Mes‘ûd ve Eserlerine Dair” makalesinde “... Bedîî bakımından *Süheyl ü Nevbahar* kadar mükemmel olmasa da dil bakımından XIV. yüzyıla ait sayılı mahsullerdendir. Kelime seçimi bakımından genellikle devrinin yaşayan canlı Türkçesini kullanmaya özen göstermiş olmakla birlikte vezin ve kafiye yönünden sıkıştığı zamanlarda Arapça ve Farsça kelimeler kullanmıştır...”⁷⁸⁹ demiştir.

Vasfi Mahir Kocatürk’ün “Büyük Türk Edebiyatı Tarihi” kitabında “...Sa‘di’nin “Bûstân” eserinden seçilmiş şiirlerin tercümesidir. Eserin hacmi “Bûstân”ın dörtte biri kadardır. Tercüme ara sıra kelime kelime çok kere umum, mânâya göre yapılmıştır.

⁷⁸⁵ Mustafa Erkan, Mustafa Özkan, “Hoca Mesud”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XVIII, 1998, ss.190-191.

⁷⁸⁶ Ahmet Kartal, “Sa‘dî-i Şîrâzî’nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, No:5., 2001, s. 107.

⁷⁸⁷ Şeyh Mes‘ûd bin Osman, a.g.e., s.4.

⁷⁸⁸ Halil Gülenç, “Ferhengnâme-i Sa‘dî (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, 2010, s.3.

⁷⁸⁹ Mustafa Özkan, “Hoca Mes‘ûd ve Eserlerine Dair”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, No:84,1993, s.198.

Fikir ve mânânın naklinde genel olarak isabetli ve başarılıdır...” ifadesinde bulunmuştur.⁷⁹⁰

“Ferhengnâme-i Sa‘dî” tercümesinin tespit edilebilen yazma nüshaları şunlardır:

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî koleksiyonu nr. 1209, Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 1856. Bu iki yazma dışında Funda Şan tarafından yazılan “Ferhengnâme-yi Sa‘dî Tercümesi’nin Kopenhag Nüshası Hakkında İlk Değerlendirme” başlıklı makalede iki önemli noktaya değinilmiştir. Birincisi, Fuat Köprülü’nün İstanbul sahaflarından Nasrullah Efendi’nin oğlu Rıza Efendi’de gördüğü nüsha ile İsmail Hikmet Ertaylan’da bulunan nüshanın aynı olduğu bilgisidir. İkincisi ise, Danimarka Kraliyet Kütüphanesinde nr. Turc.20’de kayıtlı olan Kopenag nüshasıdır.⁷⁹¹

Bu bilgiler ışığında Hoca Mes‘ûd’un “Ferhengnâme-i Sa‘dî” eserinin mevcut dört nüshası bulunduğu anlaşılmaktadır.

2.1.5.2.2.Abdî (16. Yüzyıl), Bağçe

XVI. yüzyılda yaşamış Abdî hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır.

Hakan Sevindik’in “Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî’nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme- Metin)” adlı doktora tezinde, “Bûstân Tercümesi” ile yakın tarihte kaleme alınan bu eserin müterciminin de aynı Abdî olduğuna dair bir düşüncenin uyanabileceği belirtilmiş; fakat incelemeler neticesinde iki eserin dil özelliklerinin farklı olmasından ötürü mütercimlerin de farklı olabileceği vurgulanmıştır.⁷⁹²

Hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Abdî’nin “Bağçe” adlı manzum “Bûstân” tercümesi için Ankara Milli Kütüphane nr 460’da kayıtlı olan yazma nüshadan istifade ettik. Bu yazma nüsha hakkında verilen bilgilere göre tercümenin müstensihisi Ali b. Ahmed b. Hacı’dır. İstinsah tarihi 969’dur ve 70 varaktır.

⁷⁹⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İkü Yayınevi, 2016, s. 93.

⁷⁹¹Funda Şan, “Ferhengnâme-yi Sa‘dî Tercümesi’nin Kopenhag Nüshası Hakkında İlk Değerlendirme”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, C.XXIII, No: 2., 2013, ss.207-208.

⁷⁹² Sevindik, a.g.e., s.60.

Esere hamdele ile giriş yapan Abdî, sonrasında “Na‘t-ı Seyyidü’l Mürselin ve Habib-i Rabbü’l-‘alemîn”⁷⁹³ başlığı ile Hz. Peygamber’e (s.a.v) övgüde bulunmaktadır. Ardından “Sebeb-i Te‘lif ve Bâ‘is-i Tasnîf” başlığı altında eserin telif tarihinden ve sebebinden bahsetmektedir:

Nazm idüp bir niçe hikâyâtın

Eyledüm naql anuñ rivâyâtın

İhtişârı dile olup mümtâz

Kıldum ebyâtını anuñ dü hezâr

Didi târîh nazım-ı îcâz

Cür‘a-i pâk Sa‘dî-i Şîrâz sene 960⁷⁹⁴

“Medh-i Padişâh-ı Cihân ve ...Âl-i Osman Sultân Süleymân Han”⁷⁹⁵ başlığı altında Kanûnî Sultan Süleyman’ı övdükten sonra Abdî, *Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün* vezniyle “Bûstân”ının hikâyelerinin tercümelerine geçmiştir. “Bûstân”da 10 hikâye yer alırken Abdî sadece 8 hikâyeyi Osmanlı Türkçesine çevirmiştir.

Abdî’nin “Bağçe” adını verdiği Bûstân tercümesi harfiyen yapılmış bir tercüme değildir. Abdî’nin beğendiği yerleri tercüme etmesi açısından bu tercüme mealen yapılmış bir tercüme özelliği göstermektedir. Sa‘dî’nin “Bûstân” eserinin birinci babında yer alan bir hikâye buna örnektir:

Kaynak Metin

شنیدم که بغداد نیمی بسوخت

که دکان ما را گزندى نبود

تو را خود غم خویشتن بود و بس

اگر چه سرایت بود بر کنار

شبی دود خلق آتشی بر فروخت

یکی شکر گفت اندر آن خاک و دود

جهان دیده ای گفتش ای بوالهوس

پسندی که شهری بسوزد به نار

⁷⁹³ Abdî, **Bağçe**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr.460, vr.3b-5a.

⁷⁹⁴ A.e., vr. 5b-6a.

⁷⁹⁵ A.e., vr.6b-8a.

Tercüme

Bir gice bâş çeküp bir âteş-i âh

Yağdı Bağdâdı ser tâ ser nâgâh

Şükr idüp derdi ol maħalde bir er

Kî baña olmadı bir aqçe zarar

İşüdüp ânı bir saâdetmend

Duy ey âkil, etme ânı pesend

Yine bârân gül üzere gülħand

Yine sen seni gül üzere gülşend

Yer mi karnı toyunca merd olan âş

Görse başmış faķiri bağrına taş⁷⁹⁷

2.1.5.2.3.Ömer İhyâüddîn Efendi (19. Yüzyıl), Bâkûre

I. Meşrutiyet dönemi şairlerinden Ömer İhyâüddîn Efendi⁷⁹⁸ (ö.1909), Sivaslı Mütevellî Zade Musa Efendi'nin oğludur. 1291/1874'te Tokat'da doğmuştur. Müftî Osman Efendi'den icazetname alan Ömer İhyâüddîn Efendi, Kur'ân-ı Kerîm'i hıfza muvaffak olmuştur. 1889 yılında da Sivas Askerî Rüşdisine Kavaidi Osmaniye muallimi olarak tayin olmuştur. 1907 yılında muallimliği ve memuriyeti bırakmıştır.⁷⁹⁹

⁷⁹⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.334.

⁷⁹⁷ Abdî, a.g.e., vr.14a-14b.

⁷⁹⁸ Geniş bilgi için bkz., Nâzım H. Polat, "Sivaslı Mütevellîzâde Ömer İhyâ ve Bâkûresi" **TÜBİAR**, No:10, 2001 ss.121-167.

⁷⁹⁹ İnal, a.g.e., C.II, s.694.

II. Meşrutiyet'in ilânıyla Dâhiliye Nâzırı olan paşanın delaletiyle maaşı da artmıştır. Fakat sonrasında yardımı kesilen Ömer İhyâüddîn Efendi çok zor günler geçirmiştir ve intihar etmiştir.⁸⁰⁰

Yukarıda bahsettiğimiz şairin hayatı hakkındaki bilgilere Mehmed Nâil Tuman'ın "Tuhfe-i Nâilî" tezkiresinde de değinilmektedir.⁸⁰¹

İbrahim Olcaytu "Folklor Defterleri II (1907-1945)" kitabında Ömer İhyâüddîn Efendi ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır:⁸⁰²

"... İhya zevk ehli, bağ, bostan, kır alemlerine bayılır, aynı zamanda, güleç yüzleri, nükteli şakalarıyla da sözleri dinlenilecek şairlerden olduğu için de; dostları tarafından hasta kalpleri ihya kudretindeki ahababı meclislerinden ayırmazlar, hele kışın uzun gecelerinde eski tarzda toplantı yerleri olan hususi odalarda ney ve mey alemlerinde İhya âdeta bin mumluk bir avize gibi meclisleri aydınlatırdı..."

Şiirde yenilik yaptığını iddia eden Ömer İhyâüddîn Efendi'nin kendisi tarafından aktarılan sözleri de şu şekildedir:

"... Eş'arımın birçoklarında gösterilen yenilik yalnız kavafî ve rediflerden ibaret değildir. Hususat-ı sairede de bir dereceye kadar iltizam-ı tecdid edilmiştir..."⁸⁰³

Eserleri hakkında bilgi verilecek olunursa Ömer İhyâüddîn Efendi'nin iki eseri bulunduğu görülmektedir. "Darabat-ı Aşk" divançesi ile Sa'dî'nin "Bûstân"ından tercüme ederek vücuda getirdiği "Bâkûre" adlı küçük risâlesidir.⁸⁰⁴ 1899 yılında çevrilen Bâkûre eseri Sivas İl Matbaası'nda basılmıştır ve 31 sayfadır.⁸⁰⁵

Tercümenin aslına ulaşamadığımızdan, içeriği hakkındaki bilgiyi Nâzım H. Polat'ın makalesinde verilmiş tam metin sayesinde elde ettik.

⁸⁰⁰ Polat, a.g.e., ss.126-127.

⁸⁰¹ Harun Gündüz, "Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 1-100)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, 2009, s.110.

⁸⁰² İbrahim Olcaytu, **Folklor Defterleri-II (1907-1945)**, çev.Sadık Perinçek, Ankara, Kalan Yayınları, 2001, s.141.

⁸⁰³ İbrahim Aslanoğlu, **Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları I**, Sivas, Sivas 1000 Temel Eser Yayınevi, 2006, s. 516.

⁸⁰⁴ İnal, a.g.e., C.II, s.695.

⁸⁰⁵ Aslanoğlu, a.g.e., 517.

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün vezniyle yazılan bir tercümede "İfade-i Mahsusa" ile başlayan kısımda eser hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"... Şeyh Sa'di-i Şîrâzî kuddise sırruhu hazretlerinin en müntehap eseri bulunan Bûstân nam kitab-ı müstetâbın üçüncü babına kadar müteaddit mahallelerinden meâlen tercümeden hasıl olmuştur..."⁸⁰⁶

Ömer İhyâ'nin çevirisi üzerinde daha çok bilgi sahibi olmak adına Farsça kaynak metinle birlikte "Bâkûre"den alınmış birkaç beyit örnek gösterilecektir:

Kaynak Metin

نه سعدی که از سهروردی شنو	مقالات مردان به مردی شنو
دو اندرز فرمود بر روی آب	مرا شیخ دانای مرشد شهاب
دوم آنکه در نفس خود بین مباش	یکی آنکه در جمع بد بین نباش

Tercümesi

Yiğitlerin sözlerini yiğitçe dinle

Sa'dî'den değil Suhreverdî'den dinle

Bilgili mürşit Şeyh Şihâbuddîn

Suda giderken bana iki öğüt buyurdu

Birincisi karamsar toplum içinde olma

İkincisi kendi kendine gururlanma⁸⁰⁷

Ömer İhyâüddîn Efendi'nin Tercümesi

Üstâd-ı hatîr Şeyh Sa'dî:

Der ki bana Şeyh Sühreverdi:

Keşfide buyurdu hoş iki pend

⁸⁰⁶ Polat, a.g.e., s.150.

⁸⁰⁷ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.95.

Mânend-i dü gevher ol hıredmend

Pendîn biri olma halka bed-bîn

Ger fâsık u büt-perest ü bî-dîn

Bak ibret ile mugân ü gebre

Tâ düşmeyesin meğâk-i kibre

Pendin biri ol ki olma hod-bîn

Âyîne misâli nehvet-âyîn⁸⁰⁸

2.1.5.2.4.Ahmed Mâhir Efendi (19.Yüzyıl),Tercüme-i Bûstân

Son devir Osmanlı din âlimi ve siyaset adamı olan Hafız Ahmed Mâhir'in (ö.1922) hayatı hakkında çok bilgi bulunmaktadır. 1860 yılında Kastamoni'de doğmuştur. "Ballıklı Efendi Zade" adıyla ünlüdür. Tahsilini tamamladıktan sonra yirmi sene kadar Kastamoni İstinaf Mahkemesi âzalığında bulunmuştur. Hicaz'a ve Halep'e de giden Hafız Ahmed Mahir vazifesi bitince Kastamoni'ye geri dönmüştür⁸⁰⁹

1901 yılında İstanbul'a gitmiştir ve çeşitli yerlerde hakimlik yapmıştır. Bir süre de Şûrâ-yı Evkaf başkanlığında bulunmuştur.1908 yılında da siyasî hayata geçerek milletvekilliği yapmıştır. Emekli olduktan sonra da şehremaneti müşavirliğine tayin edilmiştir. Darülfünun İlahiyat Fakültesinde tefsir ve kelam okutmuştur.⁸¹⁰

"Mucazâtı Kur'aniye", "Hutbe Mecmuası" adında eserleri basılmıştır. Fakat "Bûstân"ın manzum tercümeleri müsvedde hâlinde kalmış, tanzim ve tebyiz edilememiştir.⁸¹¹

⁸⁰⁸ Polat, a.g.e., s.160.

⁸⁰⁹ İnal, a.g.e., C.II, s. 897.

⁸¹⁰ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II, 1989, s.98.

⁸¹¹ İnal, a.g.e., C. II, s.898.

2.1.5.3.Bûstân Adlı Eserin Seçme Hikâye ve Beyit Tercümelere

2.1.5.3.1.Gülşenî-i Saruhânî (15. Yüzyıl), Râznâme (Makâlât-ı Gülşenî)

Gülşenî-i Saruhânî'nin (ö. 888/1483) hayatı ve eserleri hakkındaki bilgileri birkaç kaynaktan elde etmekteyiz.

Latîfi'nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ” eserinde “...Sultân Meĥmed Ĥân devrinde gelmiş tarîk-ı şüffiyyede teslim ü tevekkül tarîkın tutup cümle-i umûrın Ĥakka ta‘lîk u tefvîz kılmış vedâyi‘den vârid ü vâkı’ olan ĥayr u şerri Cenâb-ı Ĥakdan bilmiş idi. Yedi bâb üzere manzûm Makâlâtı ve tasavvufa müte‘allık kelimâtı ve nuşh u pendî müş‘ir ebyâtı vardır. Bu birkaç ebyât-ı meşnevi anuñ Makâlâtındandır...” sözleri Gülşenî-i Saruhânî'nin hayatı ve eseri hakkında bilgi vermektedir.⁸¹²

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi de “Osmanlı Müellifleri” kitabında Gülşenî-i Saruhânî'nin yaşadığı dönem ve eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir: “Fatih devrinin ârif şâirlerinden tevekkül ve kanâat sâhibi bir zâttır. Mesnevî tarzında bir manzumesi, Mevlid-i Nebi manzumesi ve tasavvufi şiirleri vardır. Bir de “Râznâme” adında ahlâk ve tasavvufa dâir bir manzumesi vardır. Millet Kütüphanesindedir.”⁸¹³

Gelibolulu ‘Alî'nin “Kühü'l-Ahbâr” eserinin tezkire kısmında karışıklığa mahal vermemek adına şairin Sarûhanlı olduğu dile getirilir ve eserlerinin adlarını şu şekilde zikredilir: “Bu bir şâir-i Şaruhanîdür. Mısrda âsûde Şeyĥ Gülşenî hazretleri degüldür. Tasavvufa müte‘allık ba‘zı Makâlât-ı manzûmesi meşnevi tarzında nice hikâyât mersûmesi vardır ki bu ebyât anlardan intiĥâb olınmışdur.”⁸¹⁴

⁸¹² Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n -Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s. 465.

⁸¹³ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.129.

⁸¹⁴ Gelibolulu ‘Alî, a.g.e., s.142.

Yukarıdakilere benzer bilgiler “Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü”nde⁸¹⁵ de bulunmaktadır.

“Râznâme”⁸¹⁶ eserin içeriği hakkında bilgi vermek için Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Koleksiyonu nr.859’da kayıtlı olan yazma nüshadan istifade ettik.

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmış olan “Râznâme” tercümesi Allah’a övgü ile başlamaktadır. Sonrasında Allah’a yakarma ve dua etme bölümü olan münâcât bölümüne geçilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) övgüsünün ardından dört halifenin ve İslam padişahının methi bulunmaktadır. Sonrasında yer alan başlıklar ise şunlardır: “Kasîde-i Hem Berâ-yi Ū”⁸¹⁷, “Makâlât Ender ‘Acz-i Nefs-i Hôd”⁸¹⁸, “Hitâb Kerden bâ Dil-i Hôd”⁸¹⁹, “Makalat Ender Bî Vefâyî -i Dehr”⁸²⁰dir. Bu başlıkların ardından hikâyelerin tercümelerine geçilmiştir.

Bu eserde, ‘Attâr’ın “Mantıku’t-Tayr ve Pendnâme”sinin etkileri görülürken Sa’dî’nin “Bûstân” eserindeki birkaç hikâyenin manzum tercümesi de bulunmaktadır.⁸²¹

Arapça ve Farsça kelimelerin fazlalığı dikkat çeken yazmada hem bu durumu göstermek hem de Gülşenî-i Saruhânî’nin üslûbu hakkında bilgi sahibi olmak adına kaynak metnin ikinci babında yer alan hikâyenin tercümesinden örnek vereceğiz:

Seyr-i şahrâ ider iken bir harîf
Gördi bir seg kim susuz olmuş za’if
Cân-ı âb- rahmete oldu ğarîk
Ol arada buldı bir çârh-ı ‘amîk

⁸¹⁵Haluk İpekten v.d., **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.164.

⁸¹⁶ Geniş bilgi için bkz., Mestan Yıldırım, “15. Yüzyıl Şairlerinden Gülşenî-i Saruhânî’nin Râznâme (Makâlât-ı Gülşenî)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2007.

⁸¹⁷ Gülşenî-i Saruhânî, **Râznâme**, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Koleksiyonu, nr.859, vr. 4b.

⁸¹⁸ A.e., vr. 5a.

⁸¹⁹ A.e., vr.5b.

⁸²⁰ A.e., vr.6a.

⁸²¹ Hasan Aksoy, “Gülşenî-i Saruhânî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIV, 1996, s.256.

Bes külâhın dolu idüp merd meşâb
Çıldı destârını ħabl ü çekdi âb
Çün şuvardı ol seg-i demândeyi
Didi Peygamber ki Ħağ ol bendeysi⁸²²

Kaynak Metin

برون از رمق در حیاتش نیافت	یکی در بیابان سگی تشنه یافت
چو حبل اندر آن بست دستار خویش	کله دلو کرد آن پسندیده کیش
سگ ناتوان را دمی آب داد	به خدمت میان بست و بازو گشاد
که داور گناهان از او عفو کرد ⁸²³	خبر داد پیغمبر از حال مرد

2.1.5.3.2.Hâzım (19. Yüzyıl), Bûstân-ı Sa‘di’den Nazmen

Tercüme

Hiçbir kaynakta hayatı hakkında bilgi bulunmayan Hâzım’ın (ö.?) 1302 yılında Hamiyet dergisinde yazar olarak adı geçmektedir. Sa‘di-yi Şîrâzî’nin “Bûstan” eserinin beşinci babında geçen “Akbaba ile Çaylak” hikâyesini nazmen tercüme etmiştir. Neredeyse birebir yapılan bu tercümede “Akbaba” yerine “Şahin” kullanılmıştır.

Hâzım’ın üslûbunu daha iyi anlamak adına dergide çevirisi olan bu hikâye şu şekildedir.⁸²⁴

Şâhîne ‘arz-ı faħr ile bir nesr-i hem nişîn
Yokdur didi benim gibi ‘âlemde dûrbîn
Şâhîn didi ider misiñ işbât-ı müdde‘â
Göster bu fazlıñı, olalım ‘âzim-i semâ
Bir fikr-i imtiĥân ile birlikte çıkdılar

⁸²² Saruhânî, a.g.e., vr.10a.

⁸²³ Muslihiddîn Sa‘di, a.g.e., 1385, s.364.

⁸²⁴ Hâzım, **Bostân-ı Sa‘di’den Nazmen Tercüme**, Hamiyet Dergisi, No: 2, 1302, s. 11.

Bâlâ-yı evce eylediler hâke bir nazar
 Nergis didi inan ki â maḥrûm-ı ibtişâr!
 Bir hınṭa dânesi oluyor yerde âşikâr
 Şâhîn ta'accüb itdi bu i'câz-ı rü'yet
 Gökden süzüldüler o nazargâh-ı ḥayrete
 Yaklaşdı dâneye koşarak nesr-i ḥod nümâ
 Dirken şarıldı pâyına bir dâm-ı ibtilâ
 Bî-çâre bî ḥaber idi bu kayd-ı dâmdan
 Bir dâne neyledi anı pervâz-ı şevk!
 Ḥâmil olur mu dūr-i girân ḳadri her şadef
 Her dem olur mu tîr -i işâbet res hedef
 Şâhîn didi zavallı ne ḥâşıl bu görmeden?
 Evvelce dâm-ı ḥaşmıñı pîşînde görmeden
 Bî-çâre söylenirdi o kayd-ı revânda:
 Mümkün mü ihtirâz ḳazâdan cihânda
 Cân almağa uzatsa ecel dest-i rıḫleti
 Bağlar yed-i ḳazâ daḫi çeşm-i başîreti
 Bir âb-ı bî kenârda ḳabil mi eylemek?

Kaynak Metin

که نبود ز من دوربین تر کسی	چنین گفت پیش زغن کرکسی
بیا تا چه بینی بر اطراف دشت	زغن گفت از این در نشاید گذشت
بکرد از بلندی به پستی نگاه	شنیدم که مقدار یکروزه راه
که یک دانه گندم به هامون بر است	چنین گفت دیدم گرت باور است
ز بالا نهادند سر در نشیب	زغن را نماند از تعجب شکیب

چو کر کس بر دانه آمد فراز
ندانست از آن دانه ای خوردنش
نه آبستن در بود هر صدف
زغن گفت از آن دانه دیدن چه سود
شنیدم که می گفت گردن به بند
اجل چون به خونش برآورد دست
در آبی که پیدا نگرده کنار
گره شد بر او پای بندی دراز
که دهر افکند دام در گردنش
نه هر باز شاطر زندهبیز هدف
چو بینایی دام خصمت نبود
نباشد حذر با قدر سودمند
قضا چشم باریک بینش ببست
غرور شناور نیاید به کار⁸²⁵

2.1.5.3.3.Şeyh Vasfî (19.Yüzyıl), Hikemiyyât-ı İslâmiyye ve Reyâhîn

Mutasavvıf, şair ve muallim olan Şeyh Vasfî (ö.1851-1910), İstanbul Fatih'te Draman'da doğmuştur. Babası Nakşibendiyye bağlı Kefevî Dergâhı şeyhlerindedir. İlk eğitimini babasından alan Şeyh Vasfî, eğitimini tamamlayıp babasının vefatından sonra o dergâhın şeyhi olmuştur. Bir yandan dergâhta tarikat usul ve adabını öğretirken diğer taraftan okullarda inşa dersleri vermiştir. Şeyh Vasfî'nin ölümü ani olmuştur.⁸²⁶

Şeyh Vasfî'nin edebî kişiliğine değinilecek olursa, Muallim Nâci'nin yakın dostu ve hayranı olan Vasfî, o dönemin edebiyat münakaşalarına katılmaktan ziyade "tarz-ı kadim" diye adlandırılan eski tarza uygun şiirler yazmıştır ve böylelikle kendisi Edebiyat-ı Cedîdecilerin karşısında yer almıştır.⁸²⁷

Sade bir dili ve çok açık, anlaşılır bir üslûbu vardır. Tahsilini Arapça, Farsça ve Türkçe üzerine yaptığından bu üç dile de hakimdir.⁸²⁸

⁸²⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.4.

⁸²⁶ Mustafa Özşarı, "Şeyh Vasfî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXIX, 2010, s.71.

⁸²⁷ Mustafa Özşarı, **XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfî**, Ankara, Altınpost Yayıncılık, 2013, ss.39-40.

⁸²⁸ İsmail Hikmet Ertaylan, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, Bakü, 1925, s. 585.

Arap edebiyatını ve İran şiirini bilmeyenlerin iyi bir şair olmayacağını söyleyen Vasfî, Batılı şair ve yazarlardan yapılan tercümelere karşılık Evhâüddîn-i Enverî, Ferîdüddîn-i ‘Attâr ve Molla Câmî gibi Fars edebiyatının önde gelen şairlerden de çeviriler yapmıştır.⁸²⁹

Vasfî'nin basılan eserleri şunlardır: Cezebât, Şöyle Böyle, Levâmî‘, Bedâyi‘, Sevâtî‘, Metâli‘, Münşeât-ı Şeyh Vasfî, Muharrerât-ı Şeyh Vasfî, Bârîka, Feyz-âbâd, Reyâhîn, Külliyyât-ı İslâmiyye, Muhâdarât, Nahv-i Osmânî.⁸³⁰

Vasfî'nin “Hikemiyyât-ı İslamiyye” ve “Reyâhîn” eserlerinde Sa‘dî'nin “Bûstân” ve “Gülistân” eserinden tercümelere yer almaktadır. Vasfî, bu iki eserden ilki olan “Hikemiyyât-ı İslamiyye”de önce kaynak metindeki beyitleri vermiş, ardından bunların tercümesine geçmiştir.⁸³¹

Eserin birinci bölümünde, “Gülistân”da yer alan hikâyelerin sırası gözetilmeksizin hikâyelerden seçilen cümleler tercüme edilmiştir. Eser toplamda 129 tercümeden oluşmaktadır.

İkinci bölüm ise “Kısm-i Manzûm” başlığı altında “Bûstân” da geçen 117 beytin tercümelerinden oluşmaktadır. Bu beyitlerden bir tanesini, Vasfî'nin tercüme tekniğini görmek açısından örnek vereceğiz:

Kaynak Metin

مکن تا توانی دل خلق ریش وگر می کنی می کنی بیخ خویش⁸³²

Vasfî'nin Tercümesi

Elinden geldiği kadar halkın gönlünü incitme. Eğer incitirseñ kendini mahvetmiş olursun.⁸³³

⁸²⁹ Özşarı, a.g.e., s.72.

⁸³⁰ İnal, a.g.e., C. IV, s.1918.

⁸³¹ Özşarı, a.g.e., s.72.

⁸³² Muslihiddin Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.317.

⁸³³ Şeyh Vasfî, **Hikemiyyât-ı İslamiyye**, İstanbul, Mertebiyye Matbaası, 1304, s. 35.

Kaynak Metin

رطب نآورد چوب خرزهره بار چو تخم افکنی بر همان چشم دار⁸³⁴

Vasfi'nin Tercümesi

Zehir ağacı tâze hurma virmez. Ne tohum ekdik ise hemân o tohumun meyvesine muntezir ol.⁸³⁵

Şeyh Vasfî'nin ikinci kitabı olan "Reyâhîn"nin mukaddeme kısmında kitabın Muallim Nâci'nin teşvikiyle yazıldığı anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra Şeyh Vasfî eserin içeriği ile ilgili şu sözleri dile getirmektedir:⁸³⁶

"...Şeyh Sa'dî'nin "Bûstân"ından, Hazret-i Mevlânâ'nın "Mesnevî"sinden intihâb ettiğim hikâyât-ı müfidenin zîrne mealen tercümelerini yazarak "Reyâhîn" namını verdiğim şu risâleyi vücuda getirdim..."

Vasfî, Sa'dî'nin "Bûstan"ından 27 hikâye Mevlânâ'nın "Mesnevî"sinden de 18 hikâye seçmiştir. Fakat eser üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda "Bûstân"dan seçilen 27 tercümenin içinde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinde geçen 3 hikâyenin tercümesinin de yer aldığını görmekteyiz. Bu bakımdan, Vasfî sadece eserlerden seçmiş olduğu beyitlerin tercümelerini yapmıştır.

Dili akıcı ve anlaşılır olan Vasfî'nin "Bûstân"ın yedinci babında geçen bir hikâyeyi tercümesi şu şekildedir:⁸³⁷

Kaynak Metin

شنيدم که دزدی در آمد ز دشت به دروازه سیستان بر گذشت
بزدید بقال از او نیم دانگ بر آورد دزد سهکار بانگ
خدایا تو شبر و به آتش مسوز که ره می زند سیستانی به روز⁸³⁸

⁸³⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.338.

⁸³⁵ Şeyh Vasfî, a.g.e., s. 48.

⁸³⁶ Şeyh Vasfî, **Reyâhîn**, İstanbul, Mihrân Matbaası, 1305, s.3.

⁸³⁷ A.e., s.7.

⁸³⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 463.

Vasfi'nin Tercümesi

“İşittiğime göre kırdan, bir hırsız gelüp (Sistân) bâzârdan geçmiş. Bakğâlın biri bunun cüz’i bir şeyini çalmağla bi çâre feryâd ederek dimiş ki:

İlahi! Gice hırsızlık ideni âteşte yakma zirâ Sistânlılar gündüz haydûtluk ediyorlar.

2.1.5.3.4.Tâhirü'l-Mevlevî (20. Yüzyıl), Tercümeleri

Edebiyatçı, tarihçi, yazar ve şair olan Tahir Olgun nam-ı diğer Tâhirü'l-Mevlevî (ö.1951), 1877 yılında İstanbul’da doğmuştur. İlk tahsilini Taşkasap’ta yapmıştır.⁸³⁹

Gülhane Askerî Rüşdiyesinden sonra “Menşei Küttabı Askeriye”de okumuştur. Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Celâlüddîn Dedeye intisab etmiştir. 1901 yılında da muallim olmuştur.⁸⁴⁰

Çeşitli okullarda Farsça ve İslâm Tarihi hocalığı yapmıştır. Darüşşafakada Türkçe ve Kuleli Askerî Lisesinde de edebiyat öğretmenliği görevinde bulunmuştur. Son memuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnif Komisyonu Azalığı olmuştur. 1951 yılına kadar bu vazifesine devam etmiştir.⁸⁴¹

16 yaşında şiir söylemeye başlayan şairin toplamda üç divanı bulunmaktadır. İlk şiirlerinin bulunduğu “Dîvânçe-i Tâhir” ve sonraki şiirlerini içeren “Dîvân-ı Tâhirü'l-Mevlevî” ve “Tâhir Olgun’un İkinci Dîvânı”dır.⁸⁴²

Tâhirü'l-Mevlevî’nin dîvânları dışında birçok eseri vardır ve bunlar arasında “Şeyh Sa’dî’nin Bir Sergüzeşti” de bulunmaktadır. Bu eserin 43-46 sayfaları arasında yer alan “Eli Baltalı Çocuk” hikâyesi Sa’dî-yi Şîrâzî’nin “Bûstân” adlı eserinin sekizinci babındaki “Şükür” bahsinde geçen bir hikâyenin tercümesidir.⁸⁴³

⁸³⁹Şefik Can, “Yenikapı Mevlevîhanesinin En son Mevlevîhanı Tahirü'l-Mevlevî”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:2, 1996, s.97.

⁸⁴⁰ İnal, a.g.e., ss.1857-1858.

⁸⁴¹ Can, a.g.e., 1996, s.97.

⁸⁴² Mehmet Atalay, “Tahirü'l-Mevlevî ve Şiiri”, **Doğu Araştırmaları**, No:1, 2008, s.77.

⁸⁴³ Geniş bilgi için bkz.,Tâhirü'l-Mevlevî, **Şeyh Sa’dî’nin Bir Sergüzeşti**, İstanbul, Asır Matbaası, 1327, ss.43-46.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercümesi kaynak metne bağlı kalmadan mealen yapılmış bir tercümedir. Bu hikâyeye adını veren “Eli Baltalı Çocuk” hikâyesinde geçen bir beytin tercümesi şu şekildedir:

Kaynak Metin

تو را تیشه دادم که هیزم شکن
نگفتم که دیوار مسجد بکن⁸⁴⁴

Tercüme

Ey kâhbe dölü! Ben saña verdim ise balğa

Çalkış mı dedim mescidi yıkmak gibi halğa⁸⁴⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Hırsız ile Bakkal” hikâyesi de “Bûstân”ın yedinci babındaki “Terbiye” bahsinde geçmektedir. “Bûstân”daki bir kıssadan alınacak hisseyi manzum hikâye tarzında ortaya koymuştur.⁸⁴⁶ O hikâye ve şiirden birkaç beyit şöyledir:

Kaynak Metin

شنیدم که دزدی در آمد ز دشت
به دروازه سیستان بر گذشت
بدزدید بقال از او نیم دانگ
بر آورد دزد سیهکار بانگ
خدایا تو شبرو به آتش مسوز
که ره می زند سیستانی به روز⁸⁴⁷

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hikâyesi

Şeyh Sa'dî yazıyor Bostan'da
Zorlu bir hırsız olup Sistan'da

Kilit açmakla duvar delmekle
Evlere her şeb edermiş hamle

Olarak san'at-ı sirkatde cesur
Saldırmış gece çok kelb-i akûr⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.478.

⁸⁴⁵ Mehmet Atalay, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları*, Erzurum, 2005, s.673.

⁸⁴⁶ Atalay, a.g.e., 2008, s.83.

⁸⁴⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.463.

⁸⁴⁸ Atalay, a.g.e., 2005, ss.212-213.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Sirke Suratlı Pekmezci" hikâyesi de "Bûstân" eserinin dördüncü babındaki "Tevazu" bahsinde geçen hikâyeden esinlenilerek yazılmıştır. Hikâyeler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kaynak metinde bal satılıp hasetlikten bahsedilirken Tâhirü'l-Mevlevî'nin hikâyesinde pekmez satılmakta ve aksi huylu bir kişiden bahsedilmektedir; fakat iki hikâyede de varılan sonuç ortaktır. Örnek olması açısından bu iki hikâyeden birkaç beyit ise şu şekildedir:

Kaynak Metin

که دلها ز شیرینی اش می سوخت	شکر خنده ای انگبین می فروخت
بر او مشتری از مگس بیشتر	نباتی میان بسته چون نیشکر
بخوردندی از دست او چون عسل	گر او زهر بر داشتی فی المثل
حسد برد بر گرم بازار او	گرانی نظر کرد در کار او
عسل بر سر و سرکه بر ابروان ⁸⁴⁹	دگر روز شد گرد گیتی دوان

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hikâyesi

Vaktiyle kem surat bir herif varmış
Desti omuzunda pekmez satarmış
Pekmez! diye şehri dolaşır imiş
Fakat dokunana bulaşır imiş
Bahalı! denilse sattığı şeye
Açarmış ağzını türlü herzeye
Bir kuruş aşağı verilse fiât
Edermiş edepsiz, türlü haltıyyât⁸⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Deve ile Yavrusu" hikâyesi de "Bûstân" eserinin beşinci babındaki "Rızâ" bahsinde geçen bir hikâyeden kıssadan hisse anlayışıyla kaleme

⁸⁴⁹ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, ss.411-412.

⁸⁵⁰ Atalay, a.g.e., 2005, ss.275-276.

alınmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, hikâyesinin başında nasihat içerikli bu hikâyenin dikkatle okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu iki hikâyeden birkaç beyit şu şekildedir:

Kaynak Metin

پس از رفتن آخر زمانی بخفت	شتر بچه با مادر خویش گفت
ندیدی کسم بارکش در قطار	بگفت ار به دست منستی مهار
وگر ناخدا جامه بر تن دارد ⁸⁵¹	قضا کشتی آنجا که خواهد برد

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hikâyesi

Yazıyor ârif-i Hak, Sa'di-i hikmet-perver

Şöyle bir kıssa ki dikkatle okunmak ister:

Gidiyorken tebeiiyetle önünde izine

Bir deve yavrusunun lerze düşüp de dizine

Haykırır maderine der ki: “Ey âsûde-revîş!

Daha elvermeyecek mi uçurumlarda gidiş⁸⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Ömer b. ‘Abdülaziz’in Bir Cevabı” hikâyesi de “Bûstân” eserinin birinci babındaki “Adalet, Tedbir ve Rey” bahsinde geçen bir hikâyeden mülhemdir. Tâhirü'l-Mevlevî hikâyesinin başında bu hikâyenin Sa'di-yi Şîrâzî'nin adını zikretmiştir. Bu iki hikâyeden birkaç beyit ise şöyledir:

Kaynak Metin

حکایت کند ز ابن عبدالعزیز	یکی از بزرگان اهل تمیز
فرو مانده در قیمتش جوهری	که بودش نگینی در انگشتری
دری بود از روشنایی چو روز	به شب گفتی از جرم گیتی فروز
که شد بدر سیمای مردم هلال ⁸⁵³	قضا را در آمد یکی خشکسال

⁸⁵¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.436.

⁸⁵² Atalay, a.g.e., 2005, ss. 608-609.

⁸⁵³ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.329.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hikâyesi

Gül-i bostân- fûrûzı i'câzın

Bülbül-i Hak-nevâsı Şîrâz'ın

Şeyh Sa'dî, şunu hikâye eder

Ki bugün de okunsa zevke gider:

Müttaki-i Benî Ümeyye Ömer

Veriyorken hilâfete zîver

Kesilip yağmurun nüzulü yere

Döndü toprak remâd-ı şu'le-vere⁸⁵⁴

2.1.5.3.5.Mehmed Âkif Ersoy (19-20.Yüzyıl), Tercümelere

İstiklâl Marşı'nın sahibi millî şairimiz Mehmed Âkif Ersoy (ö.1936), İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Başarılı bir öğrencilik hayatı olan Mehmed Âkif, küçük yaşlarda babasından Arapça öğrenmeye başlamıştır. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra babasının vefatı ve evlerinin yanması sebebiyle meslek sahibi olabilmek için Baytar Mektebine girmiştir. Bir taraftan şiir yazmaya da başlayan Mehmed Âkif, birçok okulda müderrislik görevlerinde bulunmuştur.⁸⁵⁵

Balkan Savaşı sırasında Heyet-i İrşâdiyye'ye, I. Dünya Savaşında ise Millî Mücadele hareketine katılmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün teklifi üzerine Burdur milletvekili seçilmiştir.⁸⁵⁶

Kurtuluş Savaşı'nın en zor döneminde, bir millî marşa duyulan gereksinmeyi göz önüne alan Millî Eğitim Bakanlığı, 1921 yılında bir şiir yarışması düzenlemiştir. Bu yarışmanın sonucunda Mehmed Âkif Ersoy tarafından yazılan İstiklâl Marşımız

⁸⁵⁴ Atalay, a.g.e., 2005, ss.662-664.

⁸⁵⁵ Ahmet Kabaklı, **100 Büyük Edip 100 Büyük Şair Mehmet Akif**, İstanbul, Toker Yayınları, 1975, ss. 26-28.

⁸⁵⁶ M. Orhan Okay, M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.433-434.

meclis kararı ile kabul edilmiş. Mükafat olarak kendisine verilen parayı kabul eymeyip “Dârülmesâî” adlı Hilal-i Ahmer’e (Kızılay) bağlı bir derneğe bağışlamıştır.⁸⁵⁷

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, hem siyasî görevde bulunan hem de edebî yönü bir hayli fazla olan Mehmed Âkif’in önemli eserleri vardır ve bu eserlerde birçok ünlü şahsiyetten feyz aldığını görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi de “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerinin yazarı İran’ın önemli şairlerinden Sa’di-yi Şîrâzî’dir.

Sa’dî’nin “Gülistân” eserini okuyan Mehmed Âkif’i “Bûstân” eserini okumaya Ziya Paşa’nın “Harabat” eserinin “Ahvâl-i Şu’arâ-yı Îrân” bölümünde geçen beyit yönlendirmiştir.⁸⁵⁸ O beyit şu şekildedir:

Bir kimse okursa Bûstan’ı

Anlar o zaman nedir cihanı⁸⁵⁹

Farsça ve Fransızca’yı iyi derecede bilen ve on bir yaşında Kur’ân-ı Kerîm’i ezberleyerek hafız olan Ispartalı Hakkı diye bilinen Ağlarcızade Mustafa Hakkı’nın⁸⁶⁰ “Senin için Bûstân’ı okumamış olmak âdetâ rezalettir.” sözü ile Mehmed Âkif, Sa’di-yi Şîrâzî’nin “Bûstân” eserini birçok kez okumuştur.⁸⁶¹

Mehmed Âkif’in “... Zaten şiire Sa’di meslek’ini taklit ile başlamıştım. Acemlerden Sa’dî’yi pek çok okudum. Öyle zannederim, en çok te’siri altında kaldığım edîb Sa’di olacaktır.” ifadesi ile de Sa’di-yi Şîrâzî’ye büsbütün bağlandığını görmek mümkündür.⁸⁶²

⁸⁵⁷ Mustafa Karabulut, “Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Şahsiyeti ve İstiklal Marşı”, **12 Mart İstiklal Marşı’nın Kabulünü ve Mehmet Âkif Ersoy’u Anma Günü Konulu Konferans**, Adıyaman, 2012, s.8.

⁸⁵⁸ Mehmed Âkif Ersoy, **Kur’ân’dan Âyetler**, haz. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, Yüksel Yayınevi, 1944, s.310.

⁸⁵⁹ Ziya Paşa, **Harâbât**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1291, ss.19-23.

⁸⁶⁰ Orhan Güdek, “Halka Doğru Dergisi, Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçme Metinler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2007, ss. 55-56.

⁸⁶¹ Ersoy, a.g.e., s.310.

⁸⁶² Fevziye Abdullah Tansel, **Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Polat Ofset Yayınları, 1991, s. 20.

Mehmed Âkif'in yedi kitaplık şiir külliyyatının adı olan "Safahât" eserinde de Sa'dî'nin "Bûstân" eserinde geçen üç hikâyenin mealen tercümesi bulunmaktadır. Bunlar, "Durmamalım", "Azim", "Vaiz Kürsüde" şiirleridir.

"Safahât"ın birinci kitabında yer alan "Durmamalım" manzumesi "Bûstân"ın dokuzuncu babındaki "Tövbe ve Doğru Yol" bahsinde geçen bir hikâyeden iktibasır. Bu hikâyede, Sa'dî'nin Feyd çölünde uyuyakalıp kervanı kaçırmaması ile bir deveci tarafından kızgın bir şekilde uyandırılması anlatılmaktadır. Sonrasında deveci tarafından Sa'dî'ye "... Ey uyuyan, şimdi uyanman gerek. Seni ölüm uyandırdığında neye yarayacak?"⁸⁶³ ifadesi ile ölmeden önce hayatın kıymetinin bilinmesi gerektiği nasihati verilmektedir.

Mehmed Âkif, himmet sarfedilen her işin başarı ile sonuçlanacağı düşüncesini Sa'dî'nin başından geçen bu hikâyeyi naklederek dile getirmiştir. Çünkü Mehmed Âkif anlatılan hedefe ulaşmadaki azmin önemini, Sa'dî'nin bu hikâyesindeki olayla benzer kılmış ve bunu şu şekilde dile getirmiştir:

Varmak istersen -diyor Sa'di - eğer bir maksada,
Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;
Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın!
Merd-i sâhib-azm için neymiş uzak, neymiş yakın?
Hangi müşkildir ki himmet olsun, âsân olmasın?⁸⁶⁴

Aynı zamanda, Mehmed Âkif, Sa'dî'nin bu hikâyesinde adı geçen, gidilecek yer kavramını istikbale, kervanı insan kavimlerine, çölü maziye, tembelliği de yola benzetmektedir ve burdan yola çıkarak, kişinin eli kolu bağlı bir şekilde bekleyip de kervanı kaçırmaması gerektiğini anlatmakta ve bu düşüncüyü şu beyitle desteklemektedir:

⁸⁶³ Şîrâzî, a.g.e., 2012, ss.282-284.

⁸⁶⁴ Mehmed Âkif Ersoy, **Safahat**, haz. Ertuğrul Düzdağ, Ankara,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 24.

Durma, mâzî bir mugaylanzâr-ı dehşetnâktir;

Git ki âtî korkusuzdur, hem de kudsî hâktir!⁸⁶⁵

Safahât eserinin birinci kitabında yer alan “Azim” manzumesinde de Sa‘di-yi Şîrâzî’nin izlerini görmek mümkündür. “... Sa‘di, o bizim Şark’ımızın rûh-i Kemâli, Bir ders-i hakikat veriyor, işte meâlî” beyti ile başlayan bu manzume “Bûstân”ın ikinci babındaki “İyilik” bahsinde geçen bir hikâyeden iktibas edilmiştir. Bu hikâyede bir babanın kaybolan oğlunu bulmak için her yerde onu araması anlatılmaktadır.⁸⁶⁶ Burada Sa‘dî, babanın oğlunu aramasını, gönül ehlinin hak erine ulaşmak için herkesin peşine düşmesine benzetmektedir.

Mehmed Âkif de bu hikâyeden yola çıkarak bir maksat uğrunda koşan kişinin ümitsizlikle karşılaşsa dahi vazgeçmeden hedefe yönelebileceğini dile getirmektedir. Bu düşünceyi şu beyitle desteklemekte ve manzumeye son vermektedir:

Mahkûm olarak ye’se şu bîçâre peder de

Evlâdını şâyed o karanlık gecelerde

Vaz geçmiş olaydı aramaktan, ne bulurdu?

Elbet biri candan, cânandan olurdu!⁸⁶⁷

Safahât’ın dördüncü kitabında yer alan “Vaiz Kürsüde” manzumesi de “Bûstân”ın ikinci babındaki “İyilik” bahsinde geçen “Dervişle Tilki”⁸⁶⁸ hikâyesinden alınmıştır. Bu hikâyede bir derviş, eli ayağı sakat bir tilkinin, aslandan kalan artıklarla beslendiğini görüp kendi de sakat tilki gibi oturduğu yerden rızkını beklemektedir, fakat gaipten gelen bir ses, derviş henüz eli ayağı tutarken ve gücü yerindeyken aciz bir tilki gibi davmanmaması için uyarmaktadır. Mehmed Âkif de manzumesinde bu durumu eleştirmekte ve bu duruma istinaden şu mısraları dile getirmektedir:

⁸⁶⁵ Ersoy, a.g.e., s. 25.

⁸⁶⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.116.

⁸⁶⁷ Ersoy, a.g.e., s. 59.

⁸⁶⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2012, ss.104-106.

Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...

Ne yaptı “Biz mütevekkileri” diyen kümeyi?

Dağıttı, kamçıya kuvvet, “Gidin, ekin!” diyerek.

Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;

Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a. ⁸⁶⁹

Yukarıda adını verdiğimiz bu üç manzume dışında Mehmed Âkif’in “Safahât” eserinin birinci kitabında yer alan “Acem Şâhı”⁸⁷⁰ manzumesinin çıkış noktası Sa’dî’nin “Bûstân” eserinin birinci babındaki “Adalet, Tedbir ve Rey” bahsinde geçen şu beyittir:

به مردی که ملک سراسر زمین نیرزد که خونی چکد بر زمین⁸⁷¹

Mertliğe and olsun ki bütün yeryüzünün saltanatı bir damla kanı yere akıtmaya değmez.⁸⁷²

“Acem Şâhı” manzumenin birinci bölümü Midhat Cemâl tarafından ikinci bölümü de Mehmed Âkif tarafından kaleme alınmıştır. Sa’dî’nin bu beyti, Midhat Cemâl’in yazdığı bölümde geçmektedir. Bu manzumede Acem şahının İran’daki zulmü dile getirilmektedir. Halkına eziyet eden hükümdarların hükümdarlıkları ile boşuna böbürlenmemeleri gerektiğine değinilmiştir çünkü geçmişteki hükümdarların tahtları gün gelip matemli bir mezara dönüşmüştür. Manzumenin bu kısmında hiç kimsenin tahtında ebedî kalmayacağı ana fikri verilmiştir.

Manzumenin Mehmed Âkif tarafından yazılan bölümünün de çıkış noktası “Bûstân”ın aynı babında ve bahsinde geçen şu beyittir:

ریاست به دست کسانی خطاست که از دستشان دستها برداست⁸⁷³

Ellerinden ellerin Allah’a açıldığı kimselerin elinde reislik olması hatadır.⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ Ersoy, a.g.e., s.236.

⁸⁷⁰ Ersoy, a.g.e., ss.69-72.

⁸⁷¹ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.327.

⁸⁷² Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.39.

⁸⁷³ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.318.

⁸⁷⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.22.

Midhat Cemâl'in bölümünde dile getirilen İran halkına yapılan zulüm, Sa'dî'nin bu beytinden ilham alan Mehmed Âkif'in sözleri ile doruk noktasına ulaşmaktadır. Mehmed Âkif, halka yapılan zalimliğin galibiyet olarak görülmemesi gerektiğini anlatmakta ve zalim hükümdarların dayanıklı zannettiği saraylarının, kabristana dönen İran'da yok olacağından bahsetmektedir. Aynı zamanda Doğu'nun bu hâle gelmesine sevinmesi gereken Batı bile vicdanları titreten İran'ın bu hâline hayıflanmaktadır.

2.1.5.4.Satıraltı Bûstân Tercümeleri

2.1.5.4.1.Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinde Mustafa Con A 690 Numaralı Tercüme

Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinde Mustafa Con A 690 koleksiyon numarası ile kayıtlı olan eser 263 varaktır. Kim tarafından yazıldığı ve istinsah tarihi belli olmayan eser Sa'di-yi Şîrâzî'nin "Bûstân" eserinin satıraltı tercümesidir.

2.1.5.4.2.Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu 3806 Numaralı Tercüme

Mütercimi bilinmeyen ve müstensihi Mahmûd b. Şeyh Mirek-i Dergüzîni olan bu yazma 206 varaktan oluşmaktadır. Eserde önce kaynak metindeki beyitler verilmiş altına da Türkçe tercümeleri yazılmıştır. Eser kaynak metnin sırasına uygun olarak tercüme edilmiştir. Eserin yazıldığı tarih ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Gayet akıcı ve sade bir dille yazılmış olan bu yazma eserden bir hikâyenin tercümesi şu şekildedir:

Kaynak Metin

که می گفت مسکینی از زیر طاق
پس امید بر درنشینان بر آر
دل دردمندان برآور ز بند
بر اندازد از مملکت پادشاه
غریب از برون گو به گرما بسوز

خبر یافت گردنکشی در عراق
تو هم بر دری هستی امیدوار
نخواهی که باشد دلت دردمند
پریشانی خاطر داد خواه
تو خفته خنک در حرم نیمروز

که نتواند از پادشاه داد خواست⁸⁷⁵

ستاننده داد آن کس خداست

3806 Numaralı Tercüme

Haber buldı bir cabbâr pâdişâh ‘ Irâk’ta

Ki dedi oña bir miskîn çardağ altından

Seniñ de bir çapûda murâdıñ vardır ki ol hağ çapûsundan

Ümidî senin çapûda otûranlaruñ murâdını bitur

Eger istemezsen ki olâ gönülün derdmend

Dermendlerin gönlünü bendden kırtar

Şikâyetçileriñ hâtırına perîşânlığı

Memleketten pâdişâhı âtâr çıkârûr

Sen hoş uyumuşsun haremînde öğleyin

Ġarîb taşradan dersin ki yansun ısıdan

Onuñ gibi kimseleruñ dâdın âlicı Allah’tır

Ki gücü yetmez pâdişâhtan dâd dilemeye⁸⁷⁶

⁸⁷⁵ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.140.

⁸⁷⁶ Mahmûd b. Şeyh Mirek-i Dergüzini, **Şerh-i Müşkilat-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 3806, vr. 26b.

2.1.5.5.Mensur Bûstân Tercümeleri

2.1.5.5.1.Kilisli Rıfat Bilge (20. Yüzyıl), Bûstân ve Gülistân

Kilisli Rıfat Bilge'nin "Bûstân ve Gülistân"⁸⁷⁷ eseri, Cumhuriyet sonrası yapılan ilk tercüme olması açısından önemlidir. Çevirinin önsözünde, "Bûstân" hakkında bilgilerin verildiği 19 madde yer almaktadır. Hikmet İlaydın, serbest tercüme yöntemiyle çevrilen bu eser için şunları belirtmiştir:⁸⁷⁸

"...Eser çok acele, âdeta göz ucuyla çevrilmiştir. Bununla beraber halkımızın sevebileceği serbest ve rahat bir dili vardır. Bazı yerlerinde tercümeden çok izahı andıran genişletmelere rastlanır..."

Kilisli Rıfat Bilge bu tercüme yaparken Sûdî'nin "Bûstân" şerhinden de istifade etmiştir. Yazıldığı dönemi dikkate aldığımızda dilinin gayet akıcı ve sade olduğunu görmekteyiz.

Kilisli Rıfat Bilge'nin tercüme tekniğini görmek için "Bûstân"ın birinci babında geçen bir hikâyeden birkaç beyit şu şekildedir:

Kaynak Metin

حرام است بر چشم سالار قوم	الا تا به غفلت نخفتی که نوم
بترس از زیر دستی روزگار	غم زیر دستان بخور زینهار
چو داروی تلخ است دفع مرض ⁸⁷⁹	نصیحت که خالی بود از غرض

Tercüme

Sakin gafletle uyuma ki, millet reisinin gözüne uyku haramdır. Daima halkı düşün, onlarla meşgul ol. Zamanın sana galip geleceğinden kork. Garazdan hâlî olan nasihat, derdi gidermede ilâç gibidir.⁸⁸⁰

⁸⁷⁷ Geniş bilgi için bkz., Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, ss.13-305.

⁸⁷⁸ Şîrâzî, a.g.e., 1992, ss.VIII-IX.

⁸⁷⁹ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.339.

⁸⁸⁰ Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, s.64.

Eserin baskıları şu şekildedir:

Bu eser, 1941 yılında Ali Nihad Tarlan'ın da yazısının olduğu "Bostân ve Gülistân" adıyla da basılmıştır. Eserin eski baskılarından birkaç tanesi şu şekildedir:

Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, Çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul Ahmet Halid Kitabevi, 1947.

Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, Çev. Kilisli Rıfat Bilge, A. Halit Kitabevi, İstanbul, 1958.

Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, Çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul Ahmet Halid Yaşaroğlu, 1962.

Sa'dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, Çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul Can Kitabevi, 1968.

Bu eser günümüze kadar çeşitli yayınevleri tarafından pek çok defa yayımlanmıştır.

2.1.5.5.2. Yâkup Kenan Necefzâde (20. Yüzyıl), Bûstân Gülistân

Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Yâkup Kenan Necefzâde tarafından ilk çevirisi 1965 yılında yapılan "Şeyh Sa'dî-i Şîrazi, Bûstân" eseri sonra Sa'dî'nin "Gülistân" ve Rahmi Serin tarafından günümüz Türkçesine çevrilen Zemahşerî'nin Altın Küpeler (Etvâku'z-Zeheb) eseri ile birlikte basılmıştır. Bu eseri incelediğimizde Sa'dî'nin mesnevî nazım şekliyle yazılan "Bûstân" eseri Yâkup Kenan Necefzâde tarafından mensur olarak tercüme edilmiştir. Sade ve akıcı bir dile sahiptir.⁸⁸¹

Yâkup Kenan Necefzâde'nin çeviri tekniğini görmek için "Bûstân" eserinin birinci babında geçen hikâyeden birkaç beyit şu şekildedir:

Kaynak Metin

که مزدور خوشدل کند کار بیش

مراعات دهقان کن از بهر خویش

کز او نیکویی دیده باشی بسی⁸⁸²

مروت نباشد بدی با کسی

⁸⁸¹ Şeyh Sa'dî, **Bostân-Gülistân Altın Küpeler Zemahşerî**, çev. Yâkup Kenan Necefzâde ve Rahmi Serin, İstanbul, Bedir Yayınevi, 2016, s.193-400.

⁸⁸² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.318.

Tercümesi

Kendin bir fayda sağlaman için köylülerle çiftçileri gözet. Çünkü ücretle çalışan bir kimse aldığı ücretten memnun kalırsa daha çok çalışır. Ayrıca kendinden iyilik gördüğün bir kimseye kötülük etmek de hiç yakışık almaz.⁸⁸³

Eserin Türkçeye ilk çeviri şöyledir:

Yâkub Kenan Necefzâde, Şeyh Sa'di-i Şirazi Bustan, haz. H. Mazlûm Akkoyunlu, Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1965.

2.1.5.5.3. Hikmet İlaydın (20. Yüzyıl), Bûstân Tercümesi

Hikmet İlaydın'ın (ö.1991) bu kitabı, başarılı bir Bûstân tercümesi olması ve çok okunması açısından önemli bir yere sahiptir. Eserin önsözünde İlaydın, "Bûstân" ve "Bûstân"ın hikâyelerinde ele alınan konuların içeriği hakkında kısa bilgi vermiştir. "Bûstân"ın tercüme ve şerhlerine de değinen mütercim, bu tercüme yaparken Sûdî şerhinden istifade ettiğini belirtmiştir.⁸⁸⁴

Okuyucu tarafından anlamayı kolaylaştırması açısından tercümenin sonunda "Notlar ve Açıklamalar" kısmına yer verilmiştir ve orada önemli şahsiyetler, mitolojik kahramanlar ve hikâyede geçen cümlelerin ve bazı kelimelerin anlamlarına yer verilmiştir. "Sözlük" kısmında da terim ve deyimlerin anlamları vardır. Sade ve akıcı bir üslûpla yapılan bu tercüme, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından birçok kez basılmıştır.

Hikmet İlaydın'ın tercüme tekniği konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak için sekizinci babda geçen bir hikâyeden örnek şu şekildedir:

Kaynak Metin

تن خویش را کسوتی خام کرد
به گرما بیختم در این ریز خام
یکی گفتش از چاه زندان خموش

برهنه تنی یک درم وام کرد
بنالید کای طالع بدلگام
چو ناپخته آمد ز سختی به جوش

⁸⁸³ Şeyh Sa'dî, a.g.e., 2016, s.205.

⁸⁸⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1992, ss.VIII-XIX.

که چون مانه ای خام بر دست و پای⁸⁸⁵

به جای اورای خام شکر خدای

Tercüme

Çıplak bir adam bir dirhem borç ederek bir ham deri aldı, bunu üstüne elbise yaptı. Fakat az sonra inlemeğe başladı:

“Hey uğursuz talih! Bu ham derinin içinde de sıcaktan piştim.”

Bu çığ adam sıkıntıdan coşup taşarken zindan kuyusundakilerden biri cevap verdi:

“Sus, ey ham herif! dedi. Allaha şükret ki bizim gibi elin ayağın zincirde değil.”⁸⁸⁶

2.1.5.5.4.Kâmil Akça (21. Yüzyıl), Bostan ve Gülistân

Günümüz Türkçesine Kâmil Akça tarafından kazandırılan bu eser “Gülistân” ve “Bûstân” tercümesini içermektedir. Kaynak metinde hikâyelere ad verilmediği hâlde bu tercümede her hikâyeye konusuna uygun başlıklar verilmiştir. İlk baskısı 2005 yılında yapılmıştır.⁸⁸⁷

2.1.5.5.5.Ahmet Metin Şahin (21.Yüzyıl), Bostân

Ahmet Metin Şahin tarafından çevrilen bu eser kaynak metinden seçilmiş 77 hikâyenin tercümesinden oluşmaktadır. Kaynak metinde hikâye başlıkları bulunmazken mütercim hikâyelere konusuna uygun başlıklar vermiştir.⁸⁸⁸

⁸⁸⁵ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.481.

⁸⁸⁶ Şîrâzî, a.g.e., 1992, s.296.

⁸⁸⁷ Geniş bilgi için bkz., Sa’dî-yi Şîrâzî, **Bostan ve Gülistan Sa’dî-i Şîrâzî**, çev.Kâmil Akça, İstanbul, Elif Yayınları, 2005.

⁸⁸⁸ Geniş bilgi için bkz., Sa’dî-yi Şîrâzî, **Bostan**, çev. Ahmet Metin Şahin, Yağmur Yayınları, 2012, ss.11-199.

2.1.5.5.6. İbrahim Ülger (21. Yüzyıl), Şeyh Sadî-i Şîrâzî Işığın Kaynağı Doğu-3

Işığın Kaynağı Doğu başlığı ile kaleme alınan serinin üçüncüsü “Şeyh Sadî-i Şîrâzî”dir. Bu çalışmada önce Şeyh Sa‘dî’den kısaca bahsedilmiş, ardından “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerindeki hikâyelere yer verilmiştir. Mealen yapılmış tercümelerin yer aldığı bu eser mensur şekildedir. Hikâyelerin hangi babdan alındığına dair bilgi bulunmamaktadır.⁸⁸⁹

2.1.5.5.7. Hicabi Kırlangıç (21. Yüzyıl), Bostan

Hicabi Kırlangıç’ın Farsça manzum eserlerden Türkçeye kazandırmış olduğu tercümeleri bulunmaktadır. Bu tercüme Sa‘di-yi Şîrâzî’nin “Bûstân”, “Gülistân”, Mevlânâ’nın “Mesnevî”, “Mecâlis-i Seb’a”, Nasrullah Pürcevâdî’nin “Bûy-i Cân”, ‘Abdullah Cevâdi Âmûli’nin “Kerâmet der Kur’ân” ve Hâfız’ın “Hâfız Divanı”dır.

Zikrettiğimiz eserler arasında yer alan ve 2012 yılında tercüme edilen “Bostan” eseri, Hicabi Kırlangıç’ın da sağlıklı bir çalışma olarak gördüğü Gulâm Hüseyin Yûsufî’nin neşrinden istifade edilerek kaleme alınmıştır.⁸⁹⁰

Hicabi Kırlangıç bu tercümesini, Naci Tokmak gibi hece ve aruz veznini kullanmadan, serbest nazımla, tercüme etmemiştir. Mütercim, “Bostan” kitabını düzyazı ile çevirmiştir. Bu kitabı incelediğimizde kaynak metinde geçen beyitlerin ekleme ya da eksiltme yoluna gidilmeden doğrudan tercüme edildiğini görmekteyiz.

Şiirsel bir anlatımı da tercümesine dahil eden Hicabi Kırlangıç’ın bu tercümedeki dili sade ve akıcıdır. Mütercim, hikâyelerde geçen mitolojik kahramanlara, önemli şahıslara, yer adlarına ve çok sık olmamakla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’den iktibas edilen ayetlere dipnotta değinmiştir.

Hicabi Kırlangıç’ın tercüme tekniği hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak adına eserin yedinci babında geçen bir hikâyeden örnek şu şekildedir.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ İbrahim Ülger, *Şeyh Sadî-i Şîrâzî Işığın Kaynağı Doğu 3*, İstanbul, Berfin Yayınları, 2004, ss.7-154.

⁸⁹⁰ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.2.

⁸⁹¹ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s.234.

Kaynak Metin

شـب و رـوز تـلـقـین و تـکـرـار بـود
مـر ا در نـظـامـیه ادرار بـود
فـلان یـار بـر مـن حـسـد مـی بـرد
مـر اسـتاد را گـفـتم ای پـر خـرد
بـه تـتـدی بـر آشـفـت و گـفـت ای عـجـب
شـنـید ایـن سـخـن پـیشـوای ادب
کـه مـعلوم کـردت کـه غـیـبـت نـکـوسـت؟
حـسـودی پـسـندت نـیـامـد ز دـوسـت
از ایـن راه دـیـگـر تـو در وی رسی⁸⁹²
گـر او راه دـوزخ گـرفـت از خـسی

Tercüme

Nizâmiye'de benim ödeneğim vardı. Gece gündüz ders beller; tekrar ederdim.

Hocaya dedim ki “Kıymetli hocam, filan arkadaş beni kıskanıyor.”

Edep timsali hoca bu sözü duyunca çok sinirlenip dedi, “Çok tuhaf!

Arkadaşının kıskanması hoşuna gitmiyor. Peki, sana gıybetin iyi olduğunu kim söyledi?

O alçaklığı yüzünden cehennemini yolunu tutmuşsa, sende öteki yoldan yetişirsin ona!”

2.1.5.5.8. Azmi Bilgin (21. Yüzyıl), Bostan Tercümesi

Azmi Bilgin'nin “Tercüme-i Pendname-i 'Attâr” ve Niğdeli Hakkı Eroğlu'nun “Gül Suyu: Gülistân Tercümesi” gibi önemli eserlerinin yanında Bûstân tercümesi de bulunmaktadır. Bu eserin tercümesinde Niğdeli Hakkı Eroğlu'nun hece vezniyle edebiyatımıza kazandırdığı “Çiçek Bahçesi” eseri esas alınmıştır. Eserin tercümesine başlamadan önce Sa'dî'nin hayatı, tasavvuf anlayışı ve Bûstân eseri hakkında bilgilere yer verilmiştir.⁸⁹³

⁸⁹² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s. 460.

⁸⁹³ Geniş bilgi için bkz., Azmi Bilgin, **Sad-i Şirazi Bostan**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2012.

Bu tercüme, herkesin kolayca anlayacağı bir dille ve düz yazıyla yapılmıştır. Bazı terimlerin ve özel adların açıklamaları ise dipnotta verilmiştir.

Bilgin'in tercüme tekniğinin daha iyi görülmesi için üçüncü babdan bir hikâyenin çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

یکے پیش شوریده حالی نیشیت	که دوزخ تمنا کنی یا بهشت؟
بگفتا مپرس از من این ماجرا	پسندیدم آنچ او پسندد مرا ⁸⁹⁴

Tercüme

Bir adam meczubun birine bir yazı ile:

“Cennet mi istersin yoksa cehennem mi” diye sormuştu Meczubun cevabı şöyle oldu:

“Böyle bir soruya gerek var mı bilmiyorum. O (Tanrı) benim için ne murat ederse onu severim.”⁸⁹⁵

⁸⁹⁴ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.391.

⁸⁹⁵ Bilgin, a.g.e., 2012, s.116.

2.1.6.TÜRK EDEBİYATINDA BÛSTÂN ADLI ESERE YAPILAN ŞERHLER

2.1.6.1.Surûrî Muslihuddîn Mustafa (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân

Birçok kaynaktan hayatı ve eserleri hakkında bilgi edindiğimiz Surûrî (ö.1562), XVI. yüzyılın Osmanlı âlimi ve divan şairidir.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında “İlk devir şâir ve âlimlerinden olup Gelibolu’dandır. “Mesnevî-i Şerîf” ile Sa’dî’nin “Gülistân”ını ve Hâfız’ın “Divan”ını şerhetmiştir. Aruz ve kâfiye fenni ile edebiyat ıstılahlarından bahseden “Bahrü’l-Maârif” isminde edîblerce makbûl bir eseri daha vardır...” ifadeleri yer almaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir Efendi aynı zamanda şâirinin diğer eserleri hakkında da bilgi vermiştir.⁸⁹⁶

Mehmed Süreyyâ’nın “Sicill-i Osmanî” eserinde Surûrî’nin Gelibolulu Hoca Şabân’ın oğlu olduğundan bahsedildikten sonra müderris olarak İstanbul kadısı bâb nâibi olduğu, müderrislikten istifa ettikten sonra 955/ 1548 yılında hatt-ı hümayûn ile Şehzade Mustafa’ya muallim olduğu ve 962/ 1555’te de vefat ettiği bilgisine yer verilmektedir. Şâirinin Gülistân, Bûstân, Mesnevî-i Şerîf ve Dîvân-ı Hâfız yanında diğer eserleri hakkında da açıklamalar bulunmaktadır.⁸⁹⁷

Faik Reşat’ın “Eslâf” kitabında Surûrî’nin hayatına dair ayrıntılı bilgilerin yanında şu ifadeler yer almaktadır: “... Surûrî şairlikte orta derecedir. Üç dilde (Türkçe, Farsça, Arapça) birçok manzumeleri bulunduğu gibi tezkire-i şuarâlarda ve “Bahrü’l-Maârif” te de bazı şiirleri vardır...”⁸⁹⁸

Şemseddîn Sâmî “Kâmûsü’l-A’lâm” eserinde geçen “... Meşnevî-i Şerîf ile Sa’dîniñ Bûstân ve Gülistânı ve Dîvân-ı Hâfız şerh etmiş ise de lisân-i Fârsîniñ

⁸⁹⁶ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s. 347.

⁸⁹⁷ Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmanî**, C. V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, ss.1555-1556.

⁸⁹⁸ Faik Reşat, **Eslâf: Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler**, İstanbul, Tercüman Gazetesi Yayınları, 1975, s. 116.

gavâmızna vâkıf olmadığı için hatâları çoktur. Üç divanı vardır.” cümlesi ile Surûrî’nin Farsçanın güç söz ve kalıplarına vakıf olmadığını dile getirmektedir.⁸⁹⁹

Beyânî’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ” eserinde Surûrî’nin eserinden şu şekilde söz edilmiştir: “...Mesnevî vü Bûstâna ve Dîvân-ı Hâfıza ve Gülistâna ‘Arabî şerhi vardır. Erbâb-ı irfân yanında çendân makbul degüldür. Lâkin avâm içinde küllî rağbet ü i’tibârı vardır...”⁹⁰⁰

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ” eserinde de “...Mesnevî vü Bûstâna ve Dîvân-ı Hâfıza ve Gülistâna ‘Arabî şerhi vardır. Gerçi merhumun mü’ellefâtı ‘avâm yanında makbul u mergûbdur. Lâkin Fârisîdân ve ehl-i ‘irfân olan yârâna hâli mahfî vü mahcûb degüldür...”⁹⁰¹ sözleri ile Surûrî’nin eseri zikredilmiştir.

İbrahim Olgun “Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri” başlıklı makalesinde Hasan Çelebi’nin Surûrî hakkında “Mesnevî”, “Bûstân”, “Hâfız Divanı” ve “Gülistân”a Arapça şerhi vardır ifadesinin yanlış olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:⁹⁰²

“...Bir kez, sözünü ettiği çeviri ve açıklamalar Arapça değil Türkçedir. Sonra bu denli eleştiride de pek haklı sayılmaz. Ancak, Surûrî çeviride metnin daha çok çıplak anlamını vermiştir. Fazlaca ayrıntılara ve yorumlara girişmemiştir. Bu da yorumlara büyük önem veren eskileri doyumamaktadır.”

Âşık Çelebi’nin “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ”sında Surûrî’nin eserlerinin hangi dillerde yazıldığına dair şu bilgiye rastlanılmaktadır: “Hâşiye-i Tefsîr-i Kâzî, Şerh-i Buhârî, Hâşiye-i Telvîh, Şerh-i Hidâye, Hâşiye-i Şerh-i Mevâkıf , Şerh-i Mısbah, Şerh-i Merâh, Şerh-i Husâm-ı Kâti, Şerh-i Mûcez, Şerh-i Gülistân bunlar ‘Arabîdür. Şerh-i Bûstân, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Şerh-i Şebistân, Şerh-i Mesnevî, Şerh-i Mu‘ammâ-yı Câmî, Şerh-i Mu‘ammâ-yı ‘Alî Ker, bunlar Fârsîdür. Bahrü’l-ma‘ârif, Ravzatü’r-

⁸⁹⁹ Şemseddîn Sâmî, **Kâmûsü’l-A‘lâm**, C.IV, İstanbul, Mihran Matbaası, 1311, s. 2558.

⁹⁰⁰ Beyânî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, haz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2008, ss. 84-85.

⁹⁰¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.431.

⁹⁰² İbrahim Olgun, “Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri” **Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı**, C.XXXVIII, No: 322, 1978, s.119.

reyâhîn, Kitâb-ı Nücûm, Dîvân-ı Evvel, Dîvân-ı Sâni, Dîvân-ı Sâlis bunlar Türkîdir.”⁹⁰³

Surûrî'nin eserlerinin sayısı konusunda bilgi verecek olursak, İsmail Güleç, yazmış olduğu “Gelibolulu Muslihiddîn Surûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Maârif İsimli Eseri” makalesinde, eserlerin sayısı hakkında kaynaklarda farklı rakamların yazıldığından fakat şârihin bilinen otuz eserinin bulunduğundan bahsetmiştir.⁹⁰⁴

Hayatı ve eserleri konusunda önemli bilgiler edindiğimiz Surûrî'nin “Şerh-i Bûstân” eseri hakkında da kaynaklarda birçok bilginin bulunduğunu görmekteyiz.

Kâtip Çelebi'nin “Keşfü'z-Zunûn” eserinde Surûrî'nin Bûstân şerhi hakkında “...Bostân elden ele dolaşan anlatmaya ihtiyacı olmayan bir kitaptır, çocuklar için Farsçayı öğrenmenin ve ezberlemenin öncüsü olduğu için bu kitaba Türkçe şerhler yazdılar bu şerhlerden şunlar vardır: Şeyh Mustafa Şa'bân'ın şerhi, bu zat Surûrî diye ünlüdür...”⁹⁰⁵ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifade ile Kâtip Çelebi, Bûstân şerhinin Türkçe bir şerh olduğunu dile getirmiştir.

Âşık Çelebi'nin “Meşa'irü's-Şu'arâ”sında Surûrî'nin Bûstân şerhinin yazıldığı dil için “...Şerh-i Bûstân, Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz, Şerh-i Şebistân, Şerh-i Mesnevî, Şerh-i Mu'ammâ-yı Câmî, Şerh-i Mu'ammâ-yı 'Alî Ker, bunlar Fârsîdür.” bilgisi verilmektedir.⁹⁰⁶ Bu sözleri ile Âşık Çelebi, eserin Farsça bir eser olduğunu bildirmektedir.

Mehmed Süreyyâ'nın “Sicill-i Osmanî” eseri de Surûrî'nin eserlerinin adlarını verirken Bûstân şerhinden de bahsetmiştir.⁹⁰⁷ Fakat Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında Surûrî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermişse de şârihin “Bûstân Şerhi”nden bahsetmemiştir.⁹⁰⁸

⁹⁰³ Âşık Çelebi, a.g.e., C.II, s.969.

⁹⁰⁴ İsmail Güleç, “Gelibolulu Muslihiddîn Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü'l-Ma'ârif isimli eseri”, **Osmanlı Araştırmaları**, No:21, 2001, s.217

⁹⁰⁵Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, C. I, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, s.237.

⁹⁰⁶Âşık Çelebi, a.g.e., s.969.

⁹⁰⁷ Süreyyâ, a.g.e., C. V, ss.1555-1556.

⁹⁰⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., ss.347-348.

Eser hakkında çeşitli kaynakların verdiği bilgilere de değindikten sonra Surûrî'nin “Şerh-i Bûstân” eseri için Kütayha Vahid Paşa Kütüphanesinde nr. 610'da kayıtlı bulunan yazma nüshadan istifade ettik. Yazmayı incelediğimizde eserin dilinin Farsça olduğunu görmekteyiz.

Eserde dil bilgisi kuralları belirtilmiş ve kelimelerin anlamları verilmiştir. Bu durum, Sa'dî'nin “Bûstân” eserinin dibace kısmında geçen beytin açıklaması ile görülmektedir.

«سر پادشاهان گردن فراز» گردن بكاف فارسیست فراز بمعنی بالاست درینجا وصف ترکیبی است. «بدرگاه او برزمین نیاز در اصل بمعنی حاجت است.»⁹⁰⁹

Sururî, dibace kısmından sonra bablarda yer alan hikâyeleri “Hikâyet” başlığı altında şerh etmiştir.⁹¹⁰

Eserde beyitleri şerh ederken Surûrî ayetlere de yer vermiştir.⁹¹¹

وَلَوْ تَوَخَّذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرٍ هَآ مِنْ دَابَّةٍ⁹¹²

Âdeta eseri kelime kelime şerh eden Surûrî kelimelerin Türkçe anlamlarına da yer vermiştir:

جان آفرین وصف ترکیبی است معنیش بترکی جان یردجی⁹¹³

Surûrî'nin “Şerh-i Bûstân” eserinin yazma nüshaları şunlardır:

Mevlâna Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonu nr.2528,2529,2530/4, Manisa İl halk Kütüphanesi nr.2628, 5141, İstanbul Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları nr.459, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi nr.610.

⁹⁰⁹ Surûrî, **Şerh-i Bostân**, Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi, nr. 610, vr. 3a.

⁹¹⁰ A.e., vr. 21a.

⁹¹¹ A.e., vr. 4a.

⁹¹² Kur'ân, Fâtır Suresi, ayet 45.

⁹¹³ Surûrî, a.g.e., vr.2b.

2.1.6.2.Sûdî-i Bosnevî (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân

XVI. yüzyılda yaşamış olan Sûdî-i Bosnevî (ö.1007/1599?), Bosna'nın Foça şehrindeki Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde doğmuştur. İlk eğitimini Foça'da, bir süre sonra Sarayova'da yapmıştır. Eğitimi için çaba harcayıp tarik-i ilme girdikten sonra İstanbul'a gitmiştir.⁹¹⁴

Öğrenimini tamamlayan Sûdî, Erzurum'a oradan da Diyarbakır'a gitmiştir ve Molla Muslihuddîn-i Lârî'nin derslerine katılmıştır. Ardından Dımaşk'a giderek Halîm-i Şirvânî'den "Gülistân"ı okumuştur. Bağdat, Kûfe ve Necef'te birkaç yıl kalıp tahsilini sürdürmüştür. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra da İstanbul'a dönmüştür.⁹¹⁵

Şemseddîn Sâmî "Kâmûsü'l-A'lâm" eserinde Sûdî hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: "...Bosnalıdır. İbrahim Paşa'nın konağında Gılmân-ı Hâssa'ya muallimlik ederdi. "Mesnevî-i Şerîf'e, "Gülistân"a, "Bostan"a ve "Dîvân-ı Hâfız"a yazdığı mufassal şerhlerle meşhur olup, müdakkikâne ve tenkitli yazmıştır..."⁹¹⁶

Semseddîn Sâmî'nin de eserinde belirttiği üzere Sûdî, İbrahim Paşa'nın konağında hocalık yaptıktan bir süre sonra emekli edilerek görevden alınmıştır. Sonraki hayatında inzivaya çekilerek eserlerinin telifiyle meşgul olmuştur.⁹¹⁷ Şârihin ölüm tarihi konusunda net bir bilgi bulunmadığından kaynaklar muhtelif tarihler vermiştir.⁹¹⁸

Sûdî'nin eserlerinden bahsedilecek olursa şârihin Arapça eserlerin tercüme ve şerhiyle meşgul olması açısından Arapçaya, Türkçe şerh ve tercüme yapmasından ötürü de Türkçeye vakıf olduğu anlaşılmaktadır.⁹¹⁹

⁹¹⁴ Ozan Yılmaz, **Sadî ile Sûdî Arasında Gülistan Şerhi'nden Seçmeler**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2011, s.17.

⁹¹⁵ Muhammed Aruçi, "Sûdî Bosnevî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVII, 2009, s.466.

⁹¹⁶ Sâmî, a.g.e., C.IV, s.2677.

⁹¹⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 18.

⁹¹⁸ Nazif M. Hoca, **Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980, s. 16.

⁹¹⁹ Aruçi, a.g.e., s. 466.

Şârih, hakkında önemli bilgiler veren Nev'î-zâde Atâyî, “Şakâyık Zeyli” adlı eserinde “...Mesnevî Şerîf’e şerhi ve Kâfiye ve Şafiye’ye tercümesi vardır...” açıklaması ile şârihin eserlerinden sadece üçüne değinmiştir.⁹²⁰

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında “... İstanbul dönüşünde “Mesnevî Şerîf”, “Gülistân”, “Bûstân”, Hâfız-ı Şîrâzî divanına şerh yazmıştır. Basılmış eserlerinde Farsça kaidelerine ait bazı hatalarına tesadüf olunmakla beraber istifadelidir. Bunlardan başka İbn-i Hacibin “Şafiye” ve “Kâfiye”sini, Nahivden “Dav’ı” yı Türkçeye terceme ettiği gibi “Hidayetü’l-Hikmet” şerhi üzerine de haşiyesi vardır...” ifadeleri ile Sûdî-i Bosnevî’nin eserleri hakkında bilgi vermiştir.⁹²¹

İbrahim Olgun’un “Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri” makalesinde “...Türk yazınında Sa’di ve Hâfız’ı en iyi biçimde çeviren ve yorumlayanlardan biri Sûdî’dir. Osmanlı bilginlerindedir. Bosnalıdır. Farsçayı Diyarbakır’da Muslihiddîn Lârî’den öğrenmiştir. İstanbul’a dönüşünde Mesnevî’yi, Sa’di’nin Gülistân ve Bostân’ını, Hâfız Divanı’nı şerh etmiştir...” diyerek Sûdî’nin eserlerinden bahsetmiştir.⁹²²

Osmanlı âlimi ve şârihi olan Sûdî’nin eserleri ise şunlardır: Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Şerh-i Gülistân, Şerh-i Bûstân, Şerh-i Lugat-ı Şâhidî, Risâle-i Sûdî Efendi, Şerh-i Kâfiye, Şerh-i Şafiye, Tercüme-i Tahrîrât-ı alâ Hutbeti Ferîdü’l-dîn, Hâşiye ‘alâ Şerhi Hidâyeti’l-hikme, Şerh-i Mesnevî, Risâle-i Müşkilât-ı ve Istılâhât-ı Mesnevî, ayrıca Fettâhî’ye ait Hüsn ü Dil’i de Türkçeye çevirdiği kaydedilmiştir.⁹²³

XVI. yüzyılda yaşamış olan Sûdî-i Bosnevî’nin “Şerh-i Bûstân” eseri hakkında Kâtip Çelebi, “Keşfü’z-Zunûn” eserinde “... Sûdî diye tanınan mevlânânın şerhi, şerhlerin en güzeli, en geniş ve doğruya en yakın olanıdır...” ifadesini kullanmıştır.⁹²⁴

Kaynaklarda ifade edildiği üzere Sûdî-i Bosnevî’nin “Şerh-i Bûstân” eseri 1006/1597 yılında yazılmıştır. Sûdî, bu eseri şerh ederken diğer şerhlerinde yaptığı

⁹²⁰ Nev'î-zâde Atâyî, **Hadâ'iku'l-Hakâyık fî tekmiilet'ş-Şakâyık**, İstanbul, 1268, s.332.

⁹²¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. I, s. 432.

⁹²² Olgun, a.g.e., s.120.

⁹²³ Aruçi, a.g.e., s.466.

⁹²⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.I, s. 237.

gibi Bûstân'daki güç meseleleri Acem tüccarlarına ve zamanın bilginlerine sormuştur. Bazı nüsha farklılıklarına da işaret etmiştir.⁹²⁵

Eserde Mustafa Surûrî, Şem'î ve Bursalı Havâyî tarafından yapılan şerhleri beğenmemiş ve onların hatalarına da işaret etmiştir.⁹²⁶

Eseri Ankara Milli Kütüphanesi Çankırı İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 208'de kayıtlı yazma nüshadan inceledik. Eser hamdele ve salvele ile başlamış ardından sebab-i telif'e geçmiştir. Sûdî, eseri yazma nedenini şeyh haremi Medine Ömer Efendinin kendisinden Bûstân'ı Türkçe şerh etmesini istemesi olarak açıklamaktadır ve bunu şu cümlelerle zikretmektedir:

“...Türkî 'ibâret ile şerh eylesin ki müşkilâtı beyân ve mu'dilâtı 'ayân olup 'ibâreti ma'lûm ve isti'mâlâtı mefhûm kânûnı mazbût ve üslûbı merbût vâkî' ola tâ kim Fârisî ta'allümüne râgıb olanlar eshel vechle istifâde idüp hayr du'âya bâ'is olasız...”⁹²⁷

Sebeb-i Telif'ten sonra “Bûstân”ın dîbâcesini şerh etmeye başlayan Sûdî, önce beyti yazmış ardından o beyti dil bilgisi açısından incelemiştir. Halil İbrahim Okatan'ın “Sudi'nin Bostan Şerhinde Uygulanan Şerh Yöntemi ve Eleştirisi” adındaki makalesinde Sudi'nin uyguladığı şerh yöntemini üç aşamada değerlendirilmiştir:⁹²⁸

1. Aşama: Beytin orijinal metni
2. Aşama: Beyitte geçen kelimelerin grametikal olarak analizleri
3. Aşama: Mahsûl-i Beyit diye isimlendirilen tercüme/yorum kısmı.

Sûdî'nin şerh yöntemine örnek göstermek adına “Bûstân”ın dibâce bölümündeki bir beyit şu şekilde şerh edilmiştir.

Kaynak Metin

چو بیگانگانش براند ز پیش⁹²⁹

وگر خویش راضی نباشد ز خویش

⁹²⁵ Hoca, a.g.e., s.26.

⁹²⁶ Aruçi, a.g.e., s.466.

⁹²⁷ Sûdî-i Bosnevî, **Şerh-i Bostân**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr.208, vr.1b.

⁹²⁸ Halil İbrahim Okatan, “Sudi'nin Bostan Şerhinde Uygulanan Şerh Yöntemi ve Eleştirisi” **Turkish Studies**, C. VIII, No: 9, 2013, s.1942.

⁹²⁹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.305.

Tercüme

Ḥîşhâ-i mu‘acemenîñ kesrî ve vâv-1 resmîyle bunda hısm ma‘nâsınadır ‘arabîce karîb dirler râzî ma‘rûf, nebâşed fi‘l-i nefî-yi istiğbâl bunda olmaya dimekdür çû cîm-i ‘acemiñ zammı ile ve vâv-1 resmîyle edât-1 teşbîhtir. Çûn da dirler nûnla, bîgâne bâ-yı ‘arabiñ kesri ve kâf-1 ‘acemiyle yâd ma‘nâsınadır ki muqâbil-i başdür ki fârsîde âşinâ dirler ve elif ve nûn edât-1 cem‘dür bîgâneğân zevi‘l-uğûldan olduğıçün şîn zamîr-i ḥîş-i şânîye râci‘dür. Berând bâ ḥarf-i tekîd râned fi‘l-i muzâri‘ müfred-i ğayib fâ‘il-i ḥîş ola râci‘ tahtinde zamîrdür. Pîş bâ-yı ‘acemiñ kesri ile bunda kat ma‘nâsınadır ki ‘arabîce ‘indehu ile ta‘bîr ederler. Pes önünden diyen önünü ve ardını fark ider denilmiştir. Maḥşûl-i beyt ve eger ḥaşım râzî olmaya kendi ya‘ni ḥaşım ki kendi ḥaşmından râzî ve şâkir olmaya ânı yâd gibi bâşından sürer ḥaşıl-1 ânı red eyler.⁹³⁰

Verilen örnekte de görüldüğü üzere eserde dil bilgisi kurallarına değinilmiştir ve sonrasında beytin açıklaması yapılmıştır.

“Şerh-i Bûstân”ın yazma nüshaları şunlardır:

Vakıflar Genel Müdürlüğü Ankara Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi Safranbolu İzzet Mehmet Paşa koleksiyonu nr.213, Ankara Milli Kütüphanesi Çankırı İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 208, 167, Ankara Milli Kütüphanesi Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 3107, İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 00689, 00737, 738,630, Hacı mahmud Efendi koleksiyonu, nr.03296-001, 03296-002, Hasib Efendi koleksiyonu nr. 00332, Hüseyin Kazım Efendi koleksiyonu nr. 00169, İsmihan Sultan koleksiyonu nr. 00316,00317, İzmir koleksiyonu nr. 00521-002, Mihrişah Sultan koleksiyonu nr. 00388, Tahir Aga Tekke koleksiyonu nr. 00290, 00449, Tırnovalı koleksiyonu nr. 01489, Turhan V Sultan koleksiyonu nr 00276, Necib Erdem koleksiyonu nr.00290-001,00290-002, Hz Nasuhi Dergahı Matbu nr. 00296, Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi nr.1197, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

⁹³⁰ Sûdî-i Bosnevî, a.g.e., vr.6b.-7a

nr. Regius, Renaudot/Saint-Germaindes-Pres 426, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları nr.1647,1649, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları nr.457, Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.1175,1630, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Ez-Zekiye1, 174, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Renaudot/Saint-Germain-des-Pres 426, Regius, Mescid-i Azam Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.3115.

2.1.6.3.Şem‘î Şem‘ullâh (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân

Şem‘î Şem‘ullâh‘ın (ö.1011/1602-03) hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklarda Prizrenli Şem‘î ile şârih olan Şem‘î‘nin karıştırıldığı görülmektedir.⁹³¹

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri”⁹³² kitabında Şem‘î Şem‘ullâh‘ın Prizrenli olduğunu belirtip “Mesnevî-i Şerif”e, “Dîvân-ı Hâfız”a, “Gülistan”a, “Bostan”a “Pend-i ‘Attâr”a “Sebhatü‘l-Ebrar”a, “Bahâristân”a, “Tuhfetü‘l-Ahrâr”a ve “Mantıku‘t-Tayr”a şerhler yazarak ad bıraktığından bahsetmiş ve böylelikle o da Prizrenli Şem‘î‘yi şârih olarak addetmiştir.

Mehmed Süreyyâ‘nın “Sicill-i Osmanî” eserinde Şem‘î Şem‘ullâh‘ın hayatı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra “...Şerh-i Mesnevî-i Şerif, Şerh-i Divân-i Hafız, Şerh-i Gülistan, Şerh-i Bostan eserleridir.”⁹³³ sözleri ile Şem‘î Şem‘ullâh‘ın eserlerine değinilmiştir.

Nev‘î-zâde Atâyî‘nin “Şakâyık Zeyli” adlı eserinde “Şem‘î fikreti îkâd ve cevâhir-i âbdâr-ı ‘ilm ü ‘irfânı intikâd idüp lâyıķ-ı menâşib ve müstahakk-ı merâtib olmuş iken meşreb-i fenadan hişşedâr ve pergâr-ı himmetine nokta-yı sırr-ı taşavvuf medâr olmağın fâriğ ü âzâde ve dâ‘ire-yi terk ü tecerrüdde qarârdâde olup ta‘lîm-i ebnâ-yı nâs ve huddâm-ı ekâbiri cihet-i ma‘âş ve mâye-yi mâ bihi‘l-inti‘âş kalmıştıdı elf-i kâmil hüdûdında şem‘-i vücûdı püfzede-yi şarşar-ı hamâm ve rişte-yi ‘ömr-i memdûdı âteş-i harâret-i ğarîziyye ile tamâm oldı Mevlânâ-yı mezbûr ma‘âif-i cüz‘iyye ile meşhur mukaddemât-ı ‘ulûm ifâdesine kâdir lem‘ât-ı zav‘u mısbehifâzasında mâhir

⁹³¹ Geniş bilgi için bkz., İsmail Ünver, “Şem‘î Şem‘ullâh”, *Türk Dili Dergisi*, No:397, 1985, ss.38-43.

⁹³² Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.394.

⁹³³ Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1575.

idi. Mesnevî-i Şerîf şerhi vardır. Dîvân-ı Hâfî'ı ve Gülistân ve Bostân'ı Türkî şerh eylemiştir..."⁹³⁴ ifadeleri ile Şem'î Şem'ullâh'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermektedir.

Kâtip Çelebi, "Keşfü'z-Zunûn" eserinde "Bûstân" eseri hakkında bilgi verirken Şem'î'den şu cümleyle bahsetmiştir: "...mevlânâ Şem'î'nin şerhi, bu zat 1000 yılı civarında ölmüştür..."⁹³⁵

Şem'î Şem'ullâh'ın "Gülistân Şerhi" hakkında bilgi verirken Prizrenli Şem'î ile şârih olan Şem'î'nin karıştırıldığına dair bazı kaynaklar ışığında detaylı bilgi verdik. Yukarıda geçen kaynaklarda şârihin "Şerh-i Bûstân" eserinin zikredildiğini görmekteyiz. Eserin içeriği konusunda daha geniş bilgiye sahip olmak adına Ankara Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda nr.18260'da kayıtlı olan nüshayı inceledik.

Eser, hamdele ve salvele ile başlamıştır. Şârih, sebep-i telif kısmında "...Bu kitâb-ı şerîf ki lisân-ı Türkî ile şerh ve taqrîr ve müşkilleri beyân ü taqrîr..."⁹³⁶ diyerek bu kitabı Türkçe şerh ettiğini dile getiren şârih eseri mısra mısra şerh etmeye başlamıştır.⁹³⁷

به نام خداوند جان آفرین

Cân yarâdıcı hodâvend nâmîyle ibtîdâ eylerim

حکیم سخن در زبان آفرین

Öyle hodâvend ki zebânda söz yarâdıcı

چو خواهی که نامت بود جاودان

Çûn dilersen dünyadan nâmîñ ebedî ola

مکن نام نیک بزرگان نهان

Olur ki nam-ı nîkî nihân eyleme bil ki onları hayr ile yâd eyle

⁹³⁴ Atâyî, a.g.e., s.332.

⁹³⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.I, s.237.

⁹³⁶ Şem'î Şem'ullâh, **Şerh-i Bûstân**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr. 18260, vr. 1b.

⁹³⁷ A.e., vr.1b-35b.

Şem'î'nin önceki şârihler gibi şerh yaparken dil bilgisi kurallarına pek değinmediğini görüyoruz.

Şem'î Şem'ullâh'ın “Şerh-i Bûstân” eserinin yazma nüshaları şunlardır:

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Carullah koleksiyonu nr. 01691, Es'ad Efendi koleksiyonu nr. 02771, Fatih koleksiyonu nr. 03937, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu nr. 03320, 03376, İsmihan Sultan koleksiyonu nr. 00318, İzmir koleksiyonu nr. 00521-001, Laleli koleksiyonu nr. 01804, Serez koleksiyonu nr. 02565, 02566, Âtîf Efendi koleksiyonu nr. 02144, 02143, Sütlüce Dergâhı koleksiyonu nr. 00096, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr.2106,4759, Ankara Milli Kütüphane Afyon Ahmet Gedik Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr.18260, Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi Isparta İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu nr. 679, Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi Burdur İl Halk kütüphanesi koleksiyonu nr.715, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr.3333, 24/1, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi nr.595, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar nr. 9272, Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk kütüphanesi koleksiyonu nr.2147, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları nr. 1648, 2667, 157, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. A94, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi nr. 1373, İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.84, İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.649, Madrid Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.12128, Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Du Ryer/Gaulmin, Regius, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Türkçe Yazmaları nr. Selimiye Camii 52, 117, II. Mahmed Ktp.498, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 26, ez-Zekiye 29, 23,24,25,29, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 1603, 5298, 1534, 923, 5288,1162, İran Kitabhane-i Umûmî-yi Hz. Ayetullah Necefî Maraşî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr.1765, Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 5587, 5588, 5589, 5590, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 2087, 3053.

2.1.6.4. Hevâyî-i Bursevî (16. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân

Kaynaklar ışığında Hevâyî-i Bursevî'nin (ö.1017/1608-09) hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinmekteyiz.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında, Hevâyî-i Bursevî hakkında “Faziletli şairlerden ve Fârisi edebiyatı mütecessislerinden olup Bursalı’dır. “Gülistan ve Bostan” şerh iderek gerekli yerlerde “Şem’î ve Surûrî”yi tenkid etmiştir...”⁹³⁸ bilgisi mevcuttur.

Mehmed Süreyyâ'nın “Sicill-i Osmanî” eserinde ise “Hevâyî-i Bursevî Bursa’da Abdü’l-Mü’min Camii hatibi olup 1017’de (1608/1609) vefat etti.”⁹³⁹ ifadesi yer almaktadır.

Şemseddîn Sâmî'nin “Kâmûsü’l-A’lâm”⁹⁴⁰ eserinde “...Sa’dî’niñ Gülistân ve Bostân’ını şerh idüp Şem’î ve Surûrî’yi cerh tezyîf itmişdür...” açıklaması yer almaktadır.

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin “Tezkiretü’ş-Şuarâ” eserinde “Gülistân u Bûstân’ı gereği gibi şerh idüp şerâhidin Surûrî ve Şem’î’nün kelâmını şâhid-i rûz gibi cerh idüp Gülistân-ı ma’ârif ve Bûstân-ı letâ’ifde envâ’-ı elvânla müzeyyen ü munakkaş bir çarh-ı felek tarh binâ eylemişdür.”⁹⁴¹ ifadeleri ile Hevâyî-i Bursevî'nin eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Beyânî “Tezkiretü’ş-Şuarâ” tezkiresinde “Mustafa Âb u hevâsı cennetâsâ olan mahrûsa-i Burusa’dandır. Abdü’l-Mü’min Câmî’inde hatib-i edîb ve fezâ’il ü ma’ârifden bâ-nasîbdür. Gülistân ve Bûstân latîf şerh idüp sâ’ir-i şerâhini cerh itmişdür. Hevâ mahabbet ma’nâsına olmagla bu mahlası ihtiyâr itmişdür...”⁹⁴² sözleri ile Beyânî de Hevâyî-i Bursevî'nin Gülistân ve Bûstân şerhlerine değinmiştir.

⁹³⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s.140.

⁹³⁹ Süreyyâ, a.g.e., C.II, ss.666-667.

⁹⁴⁰ Sâmî, a.g.e., C.VI, s.4767.

⁹⁴¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.1127.

⁹⁴² Beyânî, a.g.e., s.238.

Zehr-i Mârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'nın "Tezkire-i Rızâ"sında⁹⁴³ şârihin "Gülistân ve Bûstân" eserlerini şerh ettiği belirtilmiştir.

"Keşfü'z-Zunûn" eserinde de şârihin adı ve ölüm tarihi hakkındaki bilgi şu şekildedir: "...Bostân, Hevâyî-i Bursevî'nin şerhidir. Bu zat 1017 yılında ölmüştür."⁹⁴⁴

Olgun, "Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri" başlıklı makalesinde "Gülistân ve Bûstân yorumcuları arasında XVI. yüzyılın ünlü şairlerinden Bursalı Hevâî (Mustafa Efendi)'nin de özel bir yeri vardır. Şerhlerinde o da Sûdî gibi çağdaşları Surûrî ve Şem'î'yi eleştirmiş..."⁹⁴⁵ sözleriyle Hevâyî-i Bursevî'nin şerhlerinin öneminden bahsetmektedir.

Ahmet Kartal "Sa'dî-i Şirâzî'nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri" başlıklı makalesinde övgüyle bahsedilen bu şerhin hiçbir nüshasına ulaşamadığına değinmiştir.⁹⁴⁶

2.1.6.5.Mehmed Rahmî b. Ahmed (19. Yüzyıl), Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bûstân

Mehmed Rahmî b. Ahmed (ö. 1301/1883) Harput'ludur. İleri gelen âlim ve şâirlerdendir. Şiirlerinin toplanabilen kısmı 1303'te Harput'ta basılmıştır. Sa'dî'nin "Bûstân" adlı eserini tercüme etmişse de basılı değildir.⁹⁴⁷

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri" eserinde de şârihin hayatı hakkında bilgi yer almaktadır; fakat Bursalı Mehmed Tâhir, Mehmed Rahmî b. Ahmed'in "Bûstân" eserini tercüme ettiğini vurgulamasına karşılık İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "... Sa'dî'nin "Bostân"ını şerh ettiyse de tab' olunmadı..." ifadesi ile şârih tarafından eserin şerh edildiğini dile getirmiştir.⁹⁴⁸

⁹⁴³Gencay Zavotçu, **Zehr-i Mârzâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tezkiresi**, Kocaeli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009, s.116.

⁹⁴⁴Kâtip Çelebi, a.g.e., C.I, s.237.

⁹⁴⁵Olgun, a.g.e., s.121.

⁹⁴⁶Kartal, a.g.e., 2001, ss.117-118.

⁹⁴⁷Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.325.

⁹⁴⁸İnal, a.g.e., C.III, s.1339.

Eserin Ankara Milli Kütüphane nr.6178’de kayıtlı yazma nüshasını incelediğimizde Mehmed Rahmî b. Ahmed eseri neden Türkçe şerh ettiğini şu sözlerle açıklamaktadır:⁹⁴⁹

“...kitab-ı mezbûrî merhûm fâzıl Surûrî lugât-ı Fârsîye ile şerh itmiş ise de fe’emmâ ki zebân-ı Fârisîde behresi olmayan şerh-i mezkûrdan fâ’idemend olmayacağı zâhir ü nümâyân olmağla bu abd-i zelîl-i kâlîlü’lbidâ’adan şerh-i mezkûruñ lisân-ı Türkîye tercümesini ba’zı ihvân-ı dîn ve hullân-ı muhibbîn iltimâs eylemenin hâziren ani’l-muhalifeti ve revmen şumûl el-fa’ideti ve’l-menfa’ati muste’inen billahi ve mutevekkilen ala’llahi tercümesine hâmekeş şahîfe-i âgâz olındı.”

Mehmed Rahmî b. Ahmed eseri beyit beyit şerh etmiştir. Elimizdeki yazma nüshada birinci babda yer alan hikâye 14a’dan başlamaktadır. Bazı beyitleri ayrıntılı bazılarını ise birebir tercüme etmiştir.

Mehmed Rahmî b. Ahmed’in Bûstân “Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bûstân” eserinin yazma nüshası Ankara Milli Kütüphane nr.6178’de kayıttır.

2.1.6.6.Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil (20. Yüzyıl), Şerh-i Bûstân

Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil (ö.1941), Amasya’da dünyaya gelmiştir. Mahlası Mecitözü’ne nispetle “Mecîdî”, lakabı ise Mecîdîzâde’dir. Eğitimi tamamladıktan sonra müderrislik yapmıştır. Kürsü şeyhliği görevinde de bulunan Abdurrahman Kâmil, Farsça ve Arapçaya hâkimdir.⁹⁵⁰ Eserleri arasında Bûstân şerhi de bulunmaktadır. Bu eser, “Şerh-i Bûstân” adıyla Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonunda nr 5672’de kayıtlı bulunmaktadır. Arapça yazılan bir şerhtir. Farsça beyitlerin altına Arapça şerhi yapılmıştır. 207 varaktır.⁹⁵¹

⁹⁴⁹ Mehmed Rahmî b. Ahmed, **Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bostân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.6178, vr.2a.

⁹⁵⁰ Kâmil Şahin, “Abdurrahman Kâmil Yetkin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIII, 2013, ss.504-505.

⁹⁵¹ Genel bilgi için bkz., Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil, **Şerh-i Bostân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.5672.

2.1.6.7. Tâhirü'l-Mevlevî (20. Yüzyıl), Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti

“Bûstân'dan Seçme Hikâye ve Beyit Tercümeleri” kısmında hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Tâhirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun)'nin “Edebiyat Lügatı”, “Mesnevî Şerhi”, “Farsça Divançesi” ve daha birçok eserinin bulunması yanında “Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti” de Şeyh Sa'dî'nin “Sûmenât” macerasından bahseden manzûmesinin eski usullere göre şerhidir. 48 sayfalık eserin sonunda Sa'dî'den manzum olarak tercüme ettiği birkaç şiir yer almıştır. Bu eser 1327'de Asır matbaasında basılmıştır.⁹⁵²

Eseri incelediğimizde Tâhirü'l-Mevlevî eseri yazış sebebini şu şekilde ifade etmiştir:

“... 'Adl, ihşân, 'ışk, tevâzu', rızâ, kıanaat, terbiye, şükür, tövbe, münâcâta dair on bâb üzerine müretteb olân Bustânîñ sekizinci bâbında Cenâb-ı Şeyhiñ bir ser güzeşt-i ğarîbi mündericdür. Bu ser güzeştîñ ğarîb olmakla berâber Sûmenât ma'bedi hakkında izahâtî hâvî bulunmasından ba'zı kelîmâtınıñ şerhiyle mealen tercümesi münâsib gördük...”⁹⁵³

Şârih, şerh kısmına geçtiğinde “Meali” başlığı altında beyitleri şerh etmiştir. Hikâyeyi şerh ederken kendisinden önceki şârihlerden olan Sûdî'nin şerhine de değinmiştir.

Eseri incelediğimizde “Burhan-ı Katı” sözlüğünden de istifade ettiğini görmekteyiz. Anlamayı kolaylaştırmak için bazı kelimelerin açıklamalarına yer vermiş bazı mastarların da Türkçe anlamlarını yazmıştır:

گبر: Kâf-ı Fârsîniñ fetħa ve bâ ile râniñ sükûnuyla “âteş-perest” ma'nâsınadır.⁹⁵⁴

گرد: Kâf-ı Fârsîniñ kesriyle “taraf, çevre, degirmi” ma'nâlarıdır.⁹⁵⁵

⁹⁵² Atillâ Şentürk, **Tâhir'ül-Mevlevî Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s. 108.

⁹⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., 1327, s.4.

⁹⁵⁴ A.e., s.10.

⁹⁵⁵ A.e., s.22.

بغل: Bâ ve ğaynîñ fethiyle “koltuk” dimer. ⁹⁵⁶

گرديدن: Kâf-ı Fârsîniñ fethiyle “dönmek, dolaşmak” me’âlindedür. ⁹⁵⁷

بوسه دادن: Bûsîden gibi “öpmek” ma’nâsına müsta’meldür. ⁹⁵⁸

Tâhirü’l-Mevlevî, şerh arasında Firdevsî, Hâkânî, Mevlânâ, Abdurrahman Camî gibi şairlerin beyitlerine de yer vermiştir. Bunlardan bir tanesine örnek vermek yerinde olacaktır:

منیژه منم دخت افراسیاب برهنه ندیدی رخم آفتاب ⁹⁵⁹

Tâhirü’l-Mevlevî, Şeyh Sa’dî’nin “Bûstân” adlı eserinde geçen “Sûmenât” hikâyesinin tamamını şerh etmeyip şerhin yarısında “Bûstân”da geçen “Eli Baltalı Çocuk” hikâyesi ile “Gülistân”da geçen “Sa’dî ile Şeyhî” hikâyesinin tercümesine geçmiştir.

Atillâ Şentürk, Tâhirü’l-Mevlevî’nin “Şeyh Sa’dî’nin Bir Sergüzeşti” şerhinin metin şerhine dâir yapılmış ilk çalışma olduğunu dile getirmiştir. ⁹⁶⁰ Bu eserin Latin harfli metni de Esra Çakar tarafından neşredilmiştir. ⁹⁶¹

⁹⁵⁶ A.e., s.23.

⁹⁵⁷ A.e., s.18.

⁹⁵⁸ A.e., s.30.

⁹⁵⁹ Ebü’l-Kasım Firdevsî, **Şehnâme-yi Firdevsî**, haz. Mehdî Garîb, Muhammed ‘Alî Bihbûdî, C.II, Tahran, İntişârât-ı Tûs, 1373, s. 253.

⁹⁶⁰ Şentürk, a.g.e., s. 108.

⁹⁶¹ Esra Çakar, “Tâhirü’l-Mevlevî’nin İlk Metin Şerhi Denemesi: Şeyh Sa’dî’nin Bir Sergüzeşti”, **Doğu Araştırmaları Dergisi**, No:10/2, 2012, ss.47-74.

2.1.7.TÜRK EDEBİYATINDA GÜLISTÂN ADLI ESERE YAPILAN TERCÜMELER

2.1.7.1.Gülistân Eserinin Tamamına Yapılan Tercümeleler

2.1.7.1.1.Seyf-i Sarâyî (14. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi

Bir Kıpçak şairi olan Seyf-i Sarâyî'nin (ö.769/1394) hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır; fakat Sarâyî nisbesinden Altın Orda Hanlığı'nın merkezi Saray şehrinde yetiştiği anlaşılmaktadır.⁹⁶²

Seyf-i Sarâyî 793/1391 yılında Mısır'a gittiğinde Sa'dî'nin "Gülistân"ını Türkçeye tercüme etmiş ve bu eseri Barthas Beg'e, yani Melikü'z- Zâhir Barkuk'un hâcibü'l-hüccâbı (devlet bakanı) Bathas es-Sudûnî (ö.804/1402-2)'ye ithaf etmiştir.⁹⁶³

Bu eserin, Kıpçakça öneminin dışında, Türkçenin XIV. asra ait bir dil yadigarı ve bilinen en eski Türkçe Gülistân tercümesi olması açısından kelime hazinesi ve gramer hususiyetleri ile Türk dili tarihi içinde önemli bir yeri vardır.⁹⁶⁴

Battal Taymas'a göre Seyf-i Sarâyî bu tercümesinde "Gülistân"ın aslına pek bağlı kalmamıştır. Sa'dî'nin eserindeki "Hikâyet" adındaki mensur kısımların tercümeleleri bir dereceye kadar aslına uygun ise de beyt, kıt'a, mesnevî, ruba'î, nazım, beyt-i 'arabî gibi çeşitli adlar taşıyan manzum parçaların tercümelelerinde Seyf-i Sarâyî son derece kayıtsız, serbest, geniş davranmıştır.⁹⁶⁵

Seyf-i Sarâyî'nin kendi devrindeki cihan şiiiri ve cihan şairleri hakkında bilgisi ve tenkîdî düşünceleri olduğu da Gülistân tercümesinin mukaddime kısmından anlaşılmaktadır.⁹⁶⁶

⁹⁶²Mustafa Özkan, "Seyf-i Sarâyî", Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVII, 2009, s. 28.

⁹⁶³ Janos Eckmann, "Memlûk-Kıpçak Edebiyatı", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1982, s. 88.

⁹⁶⁴Seyf-i Sarâyî, **Gülistan Tercümesi** (Kitâb Gülistan bi't-türkî), hzn: Doç. Dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1978, s. 2.

⁹⁶⁵A.Battal Taymas, "Seyf Sarâyî'nin Gülistan Tercümesini Gözden Geçiriş", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1955, s. 74.

⁹⁶⁶ Nihad Sâmî Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971, s. 362.

Bu eserin yegâne el yazması Leiden Akademi kitaplığında R.P. Dozy: Catalogue Codicum orientalium Tl. No. 355’da yer almaktadır.⁹⁶⁷ Bu yazma tek nüshaya ilk dikkati çekenler “Tercüman” nâşiri M.Th. Houstma ile Thury Jozsef’tir. Bizde eser Ragıp Hulusi Özdem’in Thury Jozsef’i tercümesi ile tanınmıştır. Son olarak, eser Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk’un gayret ve teşebbüsü neticesinde, kendisi tarafından bir önsöz yazılmak suretiyle 1954 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır.⁹⁶⁸

2.1.7.1.2.Sibîcâbî (14. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi

Sa’dî’nin “Gülistân” adlı eserinin Seyf-i Sarâyî tarafından yapılan çevirisinden yedi yıl sonra 800/1397-1398 tarihinde Çağataycaya yapılan ikinci bir Doğu Türkçesi çevirisi de bulunmaktadır. Sibîcâbî (ö.?) bu eserini Türkistan valisi Timur’un oğullarından Miran Şah’ın oğlu Muhammed Sultan’a ithaf etmiştir.⁹⁶⁹

Farsça özgün metnin Türkiye Türkçesine çevirileri ile Sibîcâbî’nin çevirisi karşılaştırıldığında Doğu Türkçesi çevirisinde genel olarak özgün metnin akışına bağlı kalındığı, bölümlerin aynı sırayla aktarıldığı görülmüştür.⁹⁷⁰

Sibîcâbî “Gülistân”ın aslındaki didaktik örgüyü ve İslamî tefekkür ile yoğrulmuş nasihat eden öğreticiliği muhafaza etmekle birlikte, Sa’dî’nin renkli anlatım tarzını Türkçe ifadelerle yakalayan kalender bir üslûbun da sahibidir. Çoğu zaman ise sanatlı, ağdalı seciye başvuran bir nesir dili kullanmıştır.⁹⁷¹

Sibîcâbî bu eseri kelime kelime çevirmemiş bazen metni kısaltmıştır bazen de ona bir şeyler katmıştır. Aslından uzaklaşma en çok manzum metinlerde görülmüştür. Sa’dî kendi maceralarını anlattığı yerlerde birinci şahıs dilini kullanırken Sibîcâbî, bu gibi yerleri ya olduğu gibi birinci şahısla çevirmiş veya hikâyeyi “şeyh aytur rahmetu’llâhi ‘aleyhi (rahîmahu’llâh) ibaresiyle başlatmıştır.⁹⁷²

⁹⁶⁷ Taymas, a.g.e., s. 73.

⁹⁶⁸ Sarâyî, a.g.e., s. 3.

⁹⁶⁹ Janos Eckmann, “Sadî Gülistan’ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1968, s. 18.

⁹⁷⁰ Oğuz Ergene, “Sibîcâbî’nin Gülistan Çevirisi”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Sempozyumu Bildirileri**, 2012, s.636.

⁹⁷¹ Mehmet Turgut Berbercan, “Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011, s. 8.

⁹⁷² Eckmann, a.g.e., 1968, s.18.

Zeki Velidi Togan'ın British Museum'daki bazı yazmalar üzerine yaptığı çalışmada Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin Or.11685 numarada kayıtlı Çağatayca bir tercümesi olduğu görülmektedir.⁹⁷³

Janos Eckmann yazmanın nerede, ne zaman ve kim tarafından istinsah edildiğine dair hiçbir kayıt bulunmadığını ancak yazmanın XVI. yüzyılda Orta Asya'da meydana getirildiğini aktarmaktadır.⁹⁷⁴

Yazmaya bakıldığı zaman ise, bu yazma nüsha baş ve son kısmındaki birkaç yaprağın bulunmamasından doğan eksiklik dışında tam bir çeviridir.⁹⁷⁵

Eser 110 varaktır (220 sayfa). Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Sadece 97., 193. ve 194. sayfalar 12 satırdır. Bazı sayfaların kenar boşluklarında, müstensih ya da kitabın eski sahiplerince karalanmış, eserle ilgisi olmayan muhtelif yazı ve harf denemeleri bulunmaktadır. Nestalik hatla, harekesiz, iri karakterler kullanılarak yazılan metnin birinci sınıf bir müstensih tarafından istinsah edilmediği görülmektedir.⁹⁷⁶

2.1.7.1.3.Emîr Seyyid 'Alî el-Huseynî (15. Yüzyıl), Reyâhînü'l - Kulûb

Emîr Seyyid 'Alî el-Huseynî (ö.?) hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Reyâhînü'l-Kulûb isimli eser, Emîr Seyyid 'Alî el-Huseynî tarafından "Gülistân"ın nazım halinde tercüme edildiği bir eserdir. Bu eser, 860/1456 yılında Sultan Halil zamanında tamamlanmıştır.⁹⁷⁷

Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye koleksiyonu nr. 3930'da kayıtlı bulunmaktadır.

⁹⁷³ Zeki Velidi Togan, "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. III, No: 1-2, 1960, s. 149.

⁹⁷⁴ Eckmann, a.g.e., 1968, s. 18.

⁹⁷⁵ Ergene, a.g.e., s.636.

⁹⁷⁶ Berbercan, a.g.e., s. 13.

⁹⁷⁷ Ahmed Ateş, **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler**, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1968, s. 201

2.1.7.1.4.Za‘îfî (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Nigârîstân ve Hadîka-i Sebzîstân

Za‘îfî’nin hayatı hakkındaki bilgileri çeşitli kaynaklardan elde etmekteyiz.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında “Faziletli şairlerden olup Üsküb’e bağlı Karatovalıdır. Tahsil ve terbiyesi İstanbul’dadır. 960 küsür tarihlerinde vefat etmiştir. En meşhur eseri Gülistân şerhidir. Enderûn-i Hümâyûnda Revan Odası Kütüphanesinde “Bâğ-ı Behişt”, “Gülşen-i Simürg”, “Bostân-ı Nasâyih”, “Sabrû’l Mesâib”, “Cevâhîrnâme”, “Sergüzeşt”, “Gülşen-i Mülûk”, “Sebzistan” isimlerindeki eserlerini muhtevî bir mecmuâ vardır.”⁹⁷⁸ ifadeleri ile Za‘îfî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiştir.

Âşık Çelebi’nin “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ”sında Za‘îfî’nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra şu sözler yer almaktadır. “... Kendünüñ tab‘ı nazîf ve tarzı zaffîdür. Şîr ü inşâda yed-i tûlâsı ve Fûrs-dânlıkda rûtbe-i ‘ulyâsı vardır ve inşâdan Gülistân’a şerhî vardır, el- hâk bir nazm-ı âb-dârdur ve gazelliyyâtı dahi egerçi sâdedür ammâ hele tekellüfâtan âzâdedür.”⁹⁷⁹

Gelibolulu ‘Alî’nin “Kühü’l-Ahbâr” eserinin tezkire kısmında “... Tarîk-i ‘ilme sülûk idüp elli aqça müderris olmuş ba‘dehû dâmânını pây-ı qanâ‘at u inzivaya çeküp ol miqdâr teqâ‘üde 20 vuşûl bulmuş. Şîr u inşâdan fenn-i Fûrs ferasetinde dahi ‘ilmi vü ‘ameli mukarrer imiş...”⁹⁸⁰ sözleri ile Za‘îfî’nin hayatına ve edebî yönüne dair bilgiler verilmiştir.

Kınalızâde Hasan Çelebi “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ” eserinde de “...Şîri sâde ve kayd-ı tekellüf ü tasallufdan âzâdedür...”⁹⁸¹ ifadesini kullanmıştır.

Şemseddîn Sâmî “Kâmûsü’l-A‘lâm” eserinde de Za‘îfî hakkında bilgi yer almaktadır.⁹⁸²

⁹⁷⁸Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s.443.

⁹⁷⁹Âşık Çelebi, a.g.e., C. III, s.1603.

⁹⁸⁰Gelibolulu ‘Alî, a.g.e., s.237.

⁹⁸¹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.431.

⁹⁸² Sâmî, a.g.e., C.IV, s.2979.

Za‘îfi’nin Gülistân çevirisi olan “Kitâb-ı Nigâristân ve Hadîka-i Sebzistân” isimli bu eseri, ahlakî ve öğretici konulu mesnevîler sınıfındandır. Za‘îfi, 405. beyitte amacının nasihat olduğunu söylemekte ve bunların Sa‘dî’nin “Gülistân” adlı eserinden alınmış sözler olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Kaynak Metin

مراد ما نصیحت بود و گفتیم حوالت با خدا کردیم و رفتیم⁹⁸³

Muradımız nasihatti, nasihat ettik

Allah’a havale edip gittik⁹⁸⁴

Tercüme

Naşihatdur murâdum uşta itdüm

Sizi ışmarladum Allâh’a gitdüm⁹⁸⁵

“Gülistân” mensur ve manzum olarak yazılmasına rağmen Za‘îfi, eserini baştan sona kadar manzum ve mesnevî şekliyle yazmıştır. Bazen “Gülistân”da geçen beyitleri aynen almış ve daha sonra onları manzum olarak tercüme etmiştir. Sa‘dî’den farklı olarak hikâyelerin başına mensur bir başlık eklemiştir. Za‘îfi “Gülistân”a hem lafzen hem de mana bakımından bağlı kalıp serbest tercüme etmiştir.⁹⁸⁶

Abdülhakim Koçin eserin yazma nüshalarının Hat Sanatları Müzesi, Philadelphia, British Library’de ve Leningrad’da bulunduğunu belirtmiş ve yazma hakkında bu bilgiyi vermiştir:

Başı: Ĥudâ’ya ĥamddur kevneyne zînet

Aña olsun senâ vü şükr ü minnet

⁹⁸³ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.14.

⁹⁸⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.16.

⁹⁸⁵ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “Za‘îfi’nin Manzum Gülistan Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dirahistân-ı Sebzistân”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2001, s.53.

⁹⁸⁶ Kartal, a.g.e.,1999, s.97.

Sonu: Bulup oldu Nigâristân zînet

Tamâm oldu Hudâ'ya şükr ü minnet⁹⁸⁷

2.1.7.1.5.Mecîdî Abdülmecîd b. Şeyh Nâsuh (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Gülzâr Der Nazîre-i Gülistân-ı Şükûfezâr

Bu eserin tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesinde Cod. Or. 981 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Fatma Büyükkarcı Yılmaz, tezinde bu eserin tercüme olduğundan ve bir giriş ile sekiz bölümden oluştuğundan bahsetmektedir.⁹⁸⁸ Sadık Yazar'ın doktora tezinde de Jan Schmidt'in bu eseri tercümeden ziyade nazîre olarak kaydettiği bilgisi verilmiştir.⁹⁸⁹

2.1.7.1.6.Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed (16. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân

Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi koleksiyonunda nr. 322'de kayıtlı olan bu eserin istinsah tarihi 998/1590'dır. 234 varaktır. Eser, kelime kelime tercüme edilmiştir ve tercüme beyitlerin üstüne yazılmıştır.

Bu yazma eseri Muhammed 'Alî Furûgî tarafından neşredilen kaynak metinle karşılaştığımızda eserin tercümesinde bazı eksikliklerin olduğunu görmekteyiz.

Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed, tercümesine şu beyitle başlamıştır:⁹⁹⁰

بنده همان به که ز تصویر خویش عذر به درگاه خدای آورد⁹⁹¹

Mütercim "Gülistân"ın dîbâce kısmının neredeyse yarısının tercümesini yapmamıştır. Bu eksiklik 2a-2b varakları arasında gözlenmiştir. Eserin hem nesir hem nazım kısmını tercüme eden Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed'in dilinin sade ve akıcı

⁹⁸⁷ Abdulhakim Koçin, "Za'ifi ve Bustan-ı Nasayih'i: İnceleme-Tenkitli Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1991, s.22.

⁹⁸⁸ Yılmaz, a.g.e., 2001, s. 17.

⁹⁸⁹ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011, s. 842.

⁹⁹⁰ Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed, **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi Koleksiyonu, nr. 322, vr. 1b.

⁹⁹¹ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.3.

olduğu anlaşılmaktadır. Bu tercümeden alınmış bir beyti örnek olarak göstermek mümkündür:

Kaynak Metin

گل همین پنج روز و شش باشد وین گلستان همیشه خوش باشه⁹⁹²

Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed Tercümesi

Gül ancak beş altı gün olâ

Bû Gülistân daima hoş olâ⁹⁹³

Kaynak Metin

هر که در سایه عنایت اوست گنهش طاعت است و دشمن دوست⁹⁹⁴

Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed Tercümesi

Her kim ôl pâdişâhın 'inâyet gölgesindedir

Onuñ günâhı tâ'at düşmanı dosttur⁹⁹⁵

2.1.7.1.7.Hocazâde Es'ad Mehmed (17. Yüzyıl), Gül-i Handân (Gülistân Tercümesi)

Şeyhülislam ve tarihçi hoca Sâdettin'in oğlu Hocazâde Es'ad Mehmed'in (ö.1034/1625) kendisi de Osmanlı şeyhülislamlarındandır. Tahsilini babasından ve Molla Tefvîk Gîlânî'den aldığı derslerden sonra mülâzım olmuştur. Kadılık görevi de yapan Hocazâde Es'ad Mehmed , ağabeyinin vefat etmesi üzerine şeyhülislam olmuştur.⁹⁹⁶ Hastalanınca bir süre yalnızlığa çekilmiş ve sonra ikinci kez şeyhülislam olmuştur. Üç dilde şiirleri ve “Kasidetü'l-Bürde” adında tahmisi bulunmaktadır.⁹⁹⁷

⁹⁹² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.10.

⁹⁹³ Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed, a.g.e., vr. 2b.

⁹⁹⁴ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.12.

⁹⁹⁵ Ebü'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed, a.g.e., vr. 4b.

⁹⁹⁶ Münir Aktepe, “Esad Efendi, Hocazâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XI, 1995, s.340.

⁹⁹⁷ Süreyyâ, a.g.e., C.II, s. 492.

Hocazâde Es'ad Mehmed'in hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler "Rızâ Tezkiresi"⁹⁹⁸, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin "Tezkiretü'ş-Şuarâ"⁹⁹⁹ ve Nev'î-zâde Atâyî'nin "Şakâyık Zeyli"¹⁰⁰⁰ kaynaklarında da yer almaktadır.

Hocazâde Es'ad Mehmed'in eseri hakkında bilgi verecek olursak "Gül-i Handân" isimli eseri "Gülistân"ın Osmanlı sahasında yapılan ilk tercümelerindendir. Mehmet Özdemir'in bu tercüme ile ilgili vermiş olduğu bilgilere göre eser uzun bir önsözle başlamaktadır. Mukaddime kısmında "hamdele, salve"den sonra 2 Farsça münâcat, 2 Farsça na't, 1 Türkçe na't ve eserin takdim edildiği Sultan I. Ahmed için yazılan uzun bir mesnevî vardır. Ayrıca babası Hoca Sadettin Efendi'yi de sitayişle yâd eden dizeler vardır.¹⁰⁰¹

Kilisli Rıfat Bilge de tercümenin aslından farklı olduğunu dile getirmiş, mütercimın sözü uzattığını, araya bazı kelimeler eklediğini, beyitleri ise nazmen tercüme ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁰²

"Gül-i Handân"da Hocazâde Es'ad Mehmed'in mesleki bilgilerini de görmek mümkündür. "Gülistân"da olmayan ancak yazarın tercümeyle ilave ettiği pek çok ayet ve hadis, onun esere meslekî bilgisinin katkısı olarak görülebilir.¹⁰⁰³

Sadık Yazar, doktora tezinde "Gül-i Handân" tercümesinden bahsetmiştir:¹⁰⁰⁴

"Hocazâde Es'ad Mehmed, "Gülistân"dan övgü dolu ifadelerle bahsettikten sonra bu eseri yazma nedenini "Gülistân"ın Farsça yazılması dolayısıyla Rum halkının bu eserden yeterince istifade edememesi olarak göstermiş ve eseri tercüme etmeye karar vermiştir."

⁹⁹⁸ Zavotçu, a.g.e., 2009, ss.91-92.

⁹⁹⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 127.

¹⁰⁰⁰ Atâyî, a.g.e., ss.690-692.

¹⁰⁰¹ Mehmet Özdemir, "Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazade Es'ad Efendi ve Eserleri", **Turkish Studies**, C.II, No: 6, 2011, ss.718-719.

¹⁰⁰² Şirâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, s.312.

¹⁰⁰³ Özdemir, a.g.e., s. 722.

¹⁰⁰⁴ Yazar, a.g.e., 2011, ss.843-844.

Hocazâde Es'ad Mehmed eserine “Gül-i Handân” adını vermesini şu şekilde ifade etmiştir.¹⁰⁰⁵

“... nevâ-yı bülbül-i gûyâ ebyâtını bülend-âvâz itmekle ismi gibi müsemâmını dahi Gül-i Handân...”

Mustafa Özdemir, yurtiçi ve yutdışı kütüphanelerde şimdiye kadar tespit edilen 10 nüshası olduğunu belirtmiştir. O nüshalar şu şekildedir.¹⁰⁰⁶

Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr. 03736.

Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr.0004203.

Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Koleksiyonu nr.0004204.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü nr.1912.

Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Koleksiyonu nr. 000559.

Milli Kütüphane: 06 Mil Yz B 162(DVD No:640)

Milli Kütüphane: 06 Mil Yz A 69 (DVD No:1779)

Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Edebi Türkî Kula, nr. 58.

Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Tasavvufî Türkî nr.2.

Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.5566.

2.1.7.1.8.Hasan Rızâyî (17. Yüzyıl), Cûy-ı Rahmet (Tercüme-i Gülistân)

Hasan Rızâyî'nin (ö.1087/1676) hayatı hakkında Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'nin “Osmanlı Müellifleri” kitabında bilgi bulunmaktadır. Eserde, Celvetî

¹⁰⁰⁵ Geniş bilgi için bkz., Hocazâde Es'ad Mehmed, **Gül-i Handân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, nr.03736.

¹⁰⁰⁶ Özdemir, a.g.e., s.719.

şeyhlerinden âlim ve şiir yeteneği olan Hasan Rızâyî'nin H. 1080 yılında “Gülistân”ı tercüme ettiği bilgisine ulaşılmaktadır.¹⁰⁰⁷

Hasan Rızâyî'nin “Cûy-ı Rahmet” adlı eseri, yapılan birkaç çalışmada şerh olarak değerlendirilmesine rağmen Süleymaniye Kütüphanesi Rüstem Paşa Koleksiyonu nr. 869'da kayıtlı olan yazmayı incelediğimizde eserin manzum olduğunu ve şerhten daha çok tercüme özelliği taşıdığını görmekteyiz. Varakların nemden ötürü bazı kısımları okunmaz hâldedir; fakat eserin geneline bakıldığında Hasan Rızâyî'nin hamdele ve salveleden sonra Şeyh Sa'dî'yi övdüğünü, “Gülistân” için de Şem'î'nin kendisine ışık tuttuğunu dile getirdiğini görmekteyiz. Ardından IV. Mehmed'i öven Hasan Rızâyî¹⁰⁰⁸ Gülistân'ın dibâcesini tercüme etmeye geçmiştir ve bunu, babların tercümesi izlemiştir.

Babların tercümesine “Bâb”, “Şi'r”, “Mesnevî”, “Kıt'a”, “Beyt”, “Nazm” ve “Hikâye” başlıkları altında verdiği Farsça metnin ardından geçmiş olduğu görülmektedir.¹⁰⁰⁹

Hasan Rızâyî eserinin son kısmını da dua ile bitirmiştir. Eserin tek yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazma nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi Rüstem Paşa Koleksiyonu nr. 869'da kayıtlıdır.

2.1.7.1.9.Hocazâde Es'ad Mehmed (17.Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân

1292/1875 yılında Hocazâde Es'ad Mehmed'in “Gül-i Handân” eserinin eksik bir nüshası esas alınmış ve Safvet Şevket Beyzâde tarafından neşredilmiştir. Eserin başında “Gülistân eserinin tercümesidir” ifadesi yer almaktadır. Sayfa sayısı 500+4 şeklinde verilen bu eser İstanbul'da basılmıştır. Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu nr. 03276, Hasan Hayri Abdullah Efendi

¹⁰⁰⁷ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.I, s. 109.

¹⁰⁰⁸ Hasan Rızâyî, **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Rüstem Paşa Koleksiyonu, nr. 869, vr.2a.

¹⁰⁰⁹ Aysun Çelik, Hasan Rızâyî'nin “Cuy-ı Rahmet” Adlı Manzum Gülistan Tercümesi, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:33, 2015, s.213.

Koleksiyonu nr. 00169, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 1772 ve Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu nr. 00356’da kayıtlıdır.¹⁰¹⁰

2.1.7.1.10.Mehmed b. Huseyin Revânî (17. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî

IV. Mehmed’in çağdaşı olan Mehmed b. Huseyin Revânî’nin “Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî” tercümesi İsfahan İmam Sadık Kütüphanesi, Tebriz Milli Kütüphane Koleksiyonu nr 2944’te kayıtlı bulunmaktadır. “Gülistân” eserinde olduğu gibi bir mukaddime ile 8 babdan oluşmaktadır. 1068/1657-1658’de 109 varak olan bu eser mütercim nüshasıdır.¹⁰¹¹

2.1.7.1.11.Süleymân Es’ad Efendî (17. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi

Süleymân Es’ad Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilen bu esere “Gülistân” eserinin dîbâce kısmında yer alan şu beyitle başlanmıştır:

ز ما هر نزه خاک افتاده جای	بماند سالها این نظمئو ترتیب
که هستی را نمی بینم بقای	غرض نقشی ست کز ما باز ماند
کند در کار درویشان دعایی ¹⁰¹²	مگر صاحبدلی روزی به رحمت

Mütercim önce “Şi’r”, “Nazm-i Sa’dî”, “Kıt’a”, “Rubai”, “Beyit”, “Mesnevî” başlığı atında Farsça ya da Arapça olan manzum kısımları yazmış ardından “tercüme” başlığı altında bu kısımları çevirmiştir. Mütercim yukarıdaki beytin Surûrî tarafından yapılan tercümesine yer vermiştir ve tercümenin bazı yerlerinde de yine Surûrî’nin tercümesini aktarmıştır. “Li müellifihi” başlığıyla da kendinden şiirler yazmıştır. Tercümenin istinsah tarihi 1672’dir ve141 varaktır.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Geniş bilgi için bkz., Hocaşâde Es’ad Mehmed, Tercüme-i Gülistân, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, nr. 03276.

¹⁰¹¹ Şadi Aydın, **İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, s. 40.

¹⁰¹² Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.14.

¹⁰¹³ Geniş bilgi için bkz., Süleymân Es’ad Efendi, **Tercüme-i Gülistân**, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kitaplığı, nr. A93.

2.1.7.1.12. Mehmed Sâmî (18. Yüzyıl), Gülefsân (Gülistân Tercümesi)

Kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan Mehmed Sâmî (ö.1146/1733-34) tarafından kaleme alınan bu eserin tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler bölümünde nr.3029’da kayıtlıdır.

Esere hamdele ve salvele ile başlayan mütercim, sebab-i telif kısmında “Gülefsân” eserini tercüme etmesinden şu şekilde bahsetmektedir:¹⁰¹⁴

“...Şeyh Sa’dî kuddise sırruhu’l-alâ’nın kelimât-ı pür berekâtiyle müellif-i gencine-i nasayih bir tuhfe-i nâdire zâyîr kitâb-ı kerâmet ihtivadır. Lâkin tennâne-yi zebân-ı derî ile pîrâste olduğundan herkesi hande rîz hitâb etmemekle hâtır-i fakire hutur ettiğiol tuhfe-i belîğenin benefşezâr ibârâtından münteşir olan muhalhele-i tayyibe-i lutf-i tayyibe-yi lutf-i meanî tebhîr şâme-yi muhavîc olmak iradesiyle tercümesine mubaderet olunup bu kitaba dahi Gülefsân deyu nâm verdim...”

Mehmed Sâmî sonrasında “Gülistân” eserindeki sekiz babın adlarını belirttiikten sonra birinci babdan itibaren tercümesine başlamıştır. 92 varak olan bu eserde mütercim kaynak metne riayet ederek tercümesini yapmıştır; fakat manzum kısımların sadece Farsçalarını vermiş, tercümesine yer vermemiştir. Mehmed Sâmî’nin üslûbu hakkında bilgi sahibi olmak adına “Gülistân” eserinin birinci babında yer alan hikâyenin tercümesi şu şekildedir:

Kaynak Metin

یکی از وزرا معزول و به حلقه درویشان در آمد. اثر برکت صحبت ایشان در سیرایت کرد و جمعیت خاطرش دست داد. ملک بار دیگر بر او دل خوش کرد و عمل فرمود، قبولش نیامد و گفت معزولی به نزد خردمندان بهتر که مشغولی.¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁴ Mehmed Sâmî, **Gülefsân**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, nr. 3029, vr. 1b-2b.

¹⁰¹⁵ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.37.

Tercüme

Vuzeradan biri ma‘zûl olup encümen-i dervîşâna gelmiş idi ve onların berekât-i şöhbeti oña sirâyet etti. Hâtır nevâzlıkla pâdişâh onu mertebesine koymak murâd etti, kabûl eylemedi. ‘Ukelâ katında ma‘zûlluk yeğdir meşğûl olmaktan dedi.¹⁰¹⁶

2.1.7.1.13. İbrahim Babadağ (18. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi

Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız İbrahim Babadağ’ın (ö.1184/1770) “Gülistân Tercümesi” hakkında Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Koleksiyonu nr.490’da kayıtlı olan yazma nüshadan istifade ettik.

Esere hamdele ve salve ile giriş yapan mütercim “Sebeb-i Telif”i şu cümlelerle dile getirmiştir:

“... Vaktâ ki bundan akdem merhûm Şeyh Sadi hazretlerinin kitâb-i Gülistân’ını fuzelâdan çûn kimseler şerh eyledilerse Şeyh’in ibârâtını bile yazmakla muhtalit olup lisan-i Farsîden çendân zevkyâb olmayanlara hikâyâtından hazz-ı tâm hâsıl olmadığı ecilden bazı ihvânın iltimasıyla bu bende-i hakirü’l mesâ’î İbrâhim el-Babadağî diledim ki Fârsî ibârâtını tayy idüp mücerred nakl-i bi’l-mânâ olmak üzere yek pare hikâyâtla tercüme ettim tâ ki ifadesi amme olup Şeyh merhumun kelimât-ı letâyif pür ibretten istifaze-i menâfi edenler bu fakiri hayr duadan ferâmûş etmeyeler...”¹⁰¹⁷

Anlaşıldığı üzere İbrahim Babadağ, Şeyh Sa‘dî’nin Gülistân eserinin değerli kişiler tarafından şerh edildiğini fakat şerh ile birlikte Sa‘dî’nin ibarelerine de yer verdiklerini dile getirdikten sonra Farsça’dan zevk almayanlar için Farsça ibareleri kaldırarak somut bir ifade ile eseri tercüme ettiğini anlatmıştır. “Sebeb-i Telif” kısmından sonra “Tercüme-i Hamd-i Gülistan”a geçilmiştir. Bu kısımda “Gülistân” eserinin “Dibâce” kısmı tercüme edilmiştir. İbrahim Babadağ, sade ve akıcı bir dille yapmış olduğu tercümede “Tercüme-i kıt‘a”, “Tercüme-i Şiir” ve “Tercüme-i Beyit”, “Tercüme-i Mesnevî”, “Tercüme-i Rubai”, “Tercüme-i Mısra” başlıkları altında eserin nazım kısımlarını Osmanlı Türkçesine çevirmiştir. Bablarda geçen hikâyeleri de

¹⁰¹⁶ Mehmed Sâmî, a.g.e., vr.7a.

¹⁰¹⁷ İbrahim Babadağ, **Tercüme-i Gülistan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, nr. 490, vr. 1b.

“Hikâye” başlığı altında tercüme etmiştir. Ayrıca mütercim eseri, kaynak metni vermeden doğrudan tercüme etmiştir.

Babadağ’ın anlatı üslûbuna örnek olması için eserin birinci babında yer alan ilk hikâyeyi aşağıda veriyoruz:

Kaynak Metin

پادشاهی را شنیدیم به کشتن اسیری اشارت کرد. بیچاره در آن حالت نومیدی ملک را دشنام دادن گرفت و سقط گفتن که گفته اند هر که دست از جان بشوید، هر چه در دل دارد بگوید.¹⁰¹⁸

Tercüme

Bir padişahı işittim ki bir esiri katle işaret eyledi. Bîçâre esir ol ümitsizlik halinde ki kimseden şefâ‘at ve terehhum ricâsını görmedi. Şol dil ile dutardı ya‘nî bildiği dil ile padişâha sövmeye başladı ve na-ma‘kûl söz söylemeğe şurû‘ eyledi zîrâ eğitmişlerdir her kim ki canından alıyor ya‘nî hayatından ümidi keser her ne söz ki gönlünde gizlu dutar bi bak ânî âşkâra söyler¹⁰¹⁹

2.1.7.1.14.Mehmed Saîd Efendi (19. Yüzyıl), Mülîstân

1242/1826 yılında dünyaya gelen Mehmed Saîd (ö.1257/1841) iyi bir eğitim almıştır. Ardından üç yıl süren Sıbyan Mektebi muallimliğinden 1861 yılında tahta çıkan Sultan Abdü’l-Aziz’in “silâhşorân-ı hâssa” muallimliğine, sonra da “şehzâdegân” muallimliğine atanmıştır.¹⁰²⁰

Mehmed Saîd Efendinin eserlerine bakılacak olursa “Nüzhetü’l-Ervâh” eserinden başka “Gülistân”ı tercüme ettiği “Mülîstân” eseri dikkat çekmektedir. Bu tercümede beyitler nesren tercüme edilmiş ve bu tercümede Türkçenin kavaidinden ziyade, Farsça kelimelerin istifine bakıldığından tercüme nahiv noktasında kusurludur. Türkçeye benzemeyen bir Türkçe ortaya çıkmıştır.¹⁰²¹

¹⁰¹⁸ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.17.

¹⁰¹⁹ Babadağ, a.e., vr.18b.

¹⁰²⁰ Dudu Emekli, “Mehmed Said’in Gülistân Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük-Tıpkı Basım)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2010, ss.11-12.

¹⁰²¹ Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rifat Bilge, s.312.

Süleymaniye kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu nr.00424-002’de bulunan “Mülistân”ı inceledik. Bu tercümede sayfa ikiye bölünmüş, sayfanın sağ yanında metnin Farsçası sol yanında da Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Yazar kaynak metne sadık kalarak çevirmiştir. 1291 yılında İstanbul’da basılan bu eser 220+4 sayfadır. Mehmed Saîd Efendi’nin üslûbuna örnek olması açısından “Gülistân”ın birinci babında bulunan bir hikâyeden örnek vermek yerinde olacaktır:

Kaynak Metin

آن شنیدی که لاغری دانا گفت باری به ابلهی فربه
اسب تازی وگر ضعیف بود همچنان از طویله خر به¹⁰²²

Tercüme

Âñı işitti ki bir za’yif ‘alim dedi bir gün bir semiz ahmağa ‘Arabistân atı eger za’yif olursa da o za’yiflik ile bir tavlı merkebden yeğdir.¹⁰²³

2.1.7.1.15. İzzet-Ahmed Sâib (19. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî

İzzet ve Sâib Beylerin müşterek tercümeleridir. Beyitler nazmen tercüme edilmiştir ve aslına uygundur.¹⁰²⁴ Bu tercüme “Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî” başlığı altında matbu olarak 1291/ 1874 tarihinde İstanbul’da tercüme edilmiştir.¹⁰²⁵

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonunda bulunan nr. 05132’de kayıtlı, 1292 tarihli 227 sayfadan oluşan “Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî” kitabını incelediğimizde eserde önce içindekiler kısmı bulunmaktadır. Ardından birinci babdan başlayarak eserin tercümesine geçilmiştir. Kitapta geçen manzum kısımlar “Şi’r”, “Mesnevî”, “Kıt’a”, “Beyt”, “Nazm” başlıkları altında tercüme edilmiştir. Eserin sonunda mütercim eserin yazılış tarihini vermiştir.¹⁰²⁶ Ahmed Sâib-

¹⁰²² Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.20.

¹⁰²³ Mehmed Saîd Efendi, **Mülistân**, İstanbul, 1291, s.17.

¹⁰²⁴ Şîrâzî, a.g.e., çev. Kılıslı Rifat Bilge, s.312.

¹⁰²⁵ Ahmet Kartal, “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Gülistân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme”, **Bilig**, Sayı. 16, 2001, s. 106.

¹⁰²⁶ İzzet-Saib Efendiler, **Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî**, İstanbul, Yahya Efendi Matbaası, 1292, ss.1-227.

İzzet Beylerin üslûbuna örnek olması için “Gülistân”ın birinci babındaki hikâyenin manzum kısmının çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

بدین امید بسر شد دریغ عمر عزیز که آنچه در دلم است از درم فراز آمد
امید بسته بر آمد ولی چه فایده ز آنگ امید نیست که عمر گذشته باز آید¹⁰²⁷

Tercüme

Huşûle gelmek ümidi ile dildeki âmâl Yâzık yâzık telef oldu derîğ ömrüm âh
Vücûda geldi emeller veli ne fayda kim Ümid yok gele geçmiş ömür geri eyvah¹⁰²⁸

Süleymaniye Kütüphanesi Rauf Yekta Koleksiyonu nr.00285’te kayıtlı, 1292 tarihli 327 sayfadan oluşan bu kitap İzzet ve Sâib Beylerin tercümesidir. Aynı eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nr.05132’de de kayıtlıdır. Bu tercümenin sayfa sayısı ise 227’dir.

2.1.7.1.16.İlyâs Saîd b. Fasîh (20. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân

İlyâs Saîd b. Fasîh hakkında yegâne bilgiyi Kudret Altun’un “Venedik Marciana Kütüphanesindeki Türkçe Yazma Eserler” makalesinden elde etmekteyiz. Türkçe yazmalar hakkında bilgilerin yer aldığı katalogda Orientali no:254’te kayıtlı bulunan bu eser şu şekilde tanıtılmıştır:¹⁰²⁹

“... Eserin Farsça asıllarının altına bazen kelime kelime bazen cümlecikler hâlinde Türkçe açıklamalar yapılmış. Ayrıca derkenar kısmında açıklama gereği duyduğu yerleri izah etmiş.

Örnek: Huda Farısî dilince ism-ı azamdır

Arap dilinde ism-i Allah’dır

Azz ü celle iki fiildir âziz celil manasındadır.”

¹⁰²⁷ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.30.

¹⁰²⁸ İzzet-Saib Efendiler, a.g.e., s.29.

¹⁰²⁹ Kudret Altun, “Venedik Marciana Kütüphanesindeki Türkçe Yazma Eserler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.1999/II, No:574, 1999, s. 895.

2.1.7.1.17.Kilisli Rıfat Bilge (20. Yüzyıl), Bostan ve Gülistan

“Bostan ve Gülistan”, Cumhuriyet dönemi sonrası yapılan ilk çeviri olması açısından büyük öneme sahiptir. 1941 yılında Ali Nihad Tarlan’ın da yazısının olduğu bu eserin baskısını inceledik.

Bu tercüme eserde önce “Bûstân”ın daha sonra “Gülistân”ın çevirisine yer verilmiştir. “Gülistân” tercümesine geçilmeden önce “Gülistân”ın Türkçe tercümeleeri hakkında da bilgi verilmiştir. Manzum kısımlar mensur bir şekilde çevrilmiş ve o kısımların manzum olduğu, okuyucu tarafından anlaşılması açısından da parantez içinde gösterilmiştir. Sade ve akıcı bir dili olan bu tercüme hâlâ en çok okunan çeviriler arasındadır.¹⁰³⁰

Kilisli Rıfat Bilge’nin çeviri tekniğini ve üslûbunu görmek adına “Gülistân”ın birinci babındaki hikâyede geçen beyit şöyledir:

Kaynak Metin

همان به که لشکر به جان پروری که سلطان به لشکر کند سروری¹⁰³¹

Tercüme

Askeri can ile beslemek lâzımdır. Çünkü sultan, asker sayesinde hüküm sürer.¹⁰³²

Eserin diğer baskılarından birkaç tanesi şu şekildedir:

Gülistan, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Ahmet Halit Kiyabevi, 2. baskı, İstanbul, 1941, 199 s.

Gülistan, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Ahmet Halit Kiyabevi, 4. baskı, İstanbul, 1946, 144 s.

Bostân ve Gülistân, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Can Kitabevi, İstanbul, 1968, 519 s.

Bostân ve Gülistân, çev. Kilisli Rıfat Bilge, 11. baskı, İstanbul, 1978, 519 s.

¹⁰³⁰ Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, ss. 309-519.

¹⁰³¹ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.26.

¹⁰³² Şîrâzî, a.g.e., çev. Kilisli Rıfat Bilge, s.335.

Bostan ve Gülistan, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Can Kitabevi, Konya 1984.

Gülistan, çev. Kilisli Rıfat Bilge, Elips Kitap, 4. baskı, 2007, 192 s.

1941, 1956, 1958, 1963 yıllarında basılan kitaplar (Bu baskılarda Ali Nihad Tarlan'ın bir mukaddimesi vardır) çeşitli yayınevleri tarafından basılmıştır.¹⁰³³

2.1.7.1.18.Niğdeli Hakkı Eroğlu (20. Yüzyıl), Gülsuyu

Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin bir başka tercümesidir. Eserin ilk baskısı Niğde'de 1944 yılında yapılmıştır; fakat daha sonra müellif, bu eseri büyük bir titizlikle yeniden ele almıştır. Bu nüsha eskisinden farklıdır. "Gülistân"ın aslına uygun olarak mensur kısımları nesirle, manzum kısımları nazmen tercüme edilmiştir. Üslûp akıcı hale gelmiş ve gereksiz kelime ve cümleler atılmış veya değiştirilmiştir.¹⁰³⁴

Niğdeli Hakkı Eroğlu'nun üslûbu hakkında bilgi sahibi olmak için "Gülistân"ın yedinci babında yer alan hikâyedeki kıt'anın çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

هر کس از گوشه ای فرا رفتند	وقتی افتاد فتنه ای در شام
به وزیری پادشا رفتند	روستازادگان دانشمند
به گدایی به روستا رفتند ¹⁰³⁵	پسران وزیر ناقص عقل

Tercüme

Bir vakit Şam'da koptu bir fitne

Herkes etrafa serpilip gitti

Gözü açık köy çocukları şehre

Akın etti, merâtibe yetti

¹⁰³³ Kadriye Yılmaz Orak, Abolfazl Moradi, "Türk Eğitim Kurumlarında Farsçanın Öğretilmesinde Sa'dî", **Turkish Studies**, C.III, No:9, 2014, s.1663

¹⁰³⁴ Şirazlı Şeyh Sa'dî, a.g.e., 2011, ss. 23-24.

¹⁰³⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.242.

Vüzerâzâdeler de sersemce

Köye gitti, dilencilik etti¹⁰³⁶

Bahsedilen bu tercüme daha sonra Azmi Bilgin ve Mustafa Çiçekler tarafından neşredilmiştir.

Şirazlı Şeyh Sadî, **Gül Suyu Gülistan Tercümesi**, çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu, haz. Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, Kurtuba Kitap, 2011, 328 s.

2.1.7.1.19.Hikmet İlaydın (20. Yüzyıl), Gülistân

İlk baskısı 1946 yılında olan bu eser Hikmet İlaydın tarafından gözden geçirilip düzeltildikten sonra birçok kez basılmıştır. 2001 baskısı olan eseri incelediğimizde mütercimim tercümeğe geçmeden önce Sa'dî'nin hayatı, eserleri ve "Gülistân" eseri hakkında bilgi verdiğini görmekteyiz.

Bu tercümede manzum kısımlar nesirle çevrilmiştir ve bu kısımlar iki yıldız arasında verilmiştir. Kaynak metinde hikâyelerin konu başlıkları bulunmazken tercümede hikâyenin konusuna uygun konu başlıkları yer almaktadır.

Eserin sonunda yer alan "Notlar ve Açıklama" bölümünde mütercim Mesnevî tercümelerinin açıklamalarından faydalandığını ifade etmektedir. Bab bab hikâyelerde geçen özel isimlerin ve terimlerin açıklamaları bulunduğu bu bölüm okuyucunun eseri daha iyi anlaması açısından ayrı bir önem teşkil etmektedir.¹⁰³⁷

Hikmet İlaydın'ın tercüme tekniğini görmek için "Gülistân" eserinin sekizinci babındaki hikâyenin manzum kısmının çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

که عمر در سر تحصیل مال کرد و نخورد¹⁰³⁸

مکن نماز برآن هیچ کس که هیچ نکرد

¹⁰³⁶ Şirazlı Şeyh Sa'dî, a.g.e., 2011, s.216.

¹⁰³⁷ Geniş bilgi için bkz., Sa'di-yi Şîrâzî, **Gülistan Sadi**, çev. Hikmet İlaydın, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 2001, ss. III-400.

¹⁰³⁸ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.271.

Tercüme

Hiçbir iş görmeyen o alçak için namaz kılma. Ömrünü mal kazanma sevdası ile bitirdi fakat yemedi¹⁰³⁹

Bu eser birçok kez basılmıştır:

Gülistan, çev. Hikmet İlaydın, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark - İslam Klasikleri, 1946, 489 s.

Gülistan, çev. Hikmet İlaydın, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark - İslam Klasikleri, 2. baskı, 1963, 400 s.

Gülistan, çev. Hikmet İlaydın, M.E.B. Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark - İslam Klasikleri, 3. baskı, 1966, XI+400 s.

Gülistan, çev. Hikmet İlaydın, Hürriyet Yayınları, 1974, 320 s.

2.1.7.1.20.Yâkup Kenan Necefzâde (20. Yüzyıl), Bostan

Gülistan

Hayatı hakkında bilgi bulamadığımız Yâkup Kenan Necefzâde tarafından 1965 yılında çevrilen “Şirazlı Şeyh Sa‘dî, Gülistan” eseri, aslının tam ve mükemmel çevirisi olarak dile getirilmektedir.¹⁰⁴⁰ Sonra bu eser Bûstân ve Zemahşerî’nin Altın Küpeler (Etvâku’z-Zeheb) eseri ile birlikte basılmıştır. Bu eseri incelediğimizde “Gülistân” eserinin tercümesi ile başlamaktadır. Eserde manzum olan kısımlar “Kıt’a”, “Şiir”, “Beyit”, “Mesnevî” “Rubai”, “Nazım” vb. başlıklar altında mensur bir şekilde tercüme edilmiştir. Bazı kelimelerin açıklamaları ve hikâyelerde geçen ayetler dipnotta verilmiştir. Bu tercüme akıcı ve sade bir dil kullanılarak yapılmıştır. Gülistân eserinden sonra Sa‘dî’nin “Bostân” eseri ve Rahmi Serin tarafından günümüz Türkçesine çevrilen Zemahşerî’nin “Etvâku’z-Zeheb” eseri de bulunmaktadır.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁹ Şirâzî, a.g.e., 2001, s.248.

¹⁰⁴⁰ Kartal, a.g.e., 2001, s.109.

¹⁰⁴¹ Şeyh Sa‘dî, a.g.e., 2016, ss.17-192.

Yâkup Kenan Necefzâde'nin tercüme tekniğine örnek olması açısından “Gülistân”ın birinci babındaki hikâyenin manzum kısmının çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد
هر پیسه گمان مبر نهالی باشد که پانگ خفته باشد¹⁰⁴²

Tercüme

Bir insan ağzını açıp konuşmağa başlamadıkça ve söz söylemedikçe kusuru da, mârifeti de gizli kalır, belli olmaz. Kısa boylu ağaçların bulunduğu her ormanı boş sanma. Belki de orada bir kaplan gizlenmiş, uyumaktadır.¹⁰⁴³

Eserin ilk baskısı:

Yâkup Kenan Necefzâde, **Şirazlı Şeyh Sa'di Gülistan**, Doğu Şaheserleri Serisi:1, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1965.

2.1.7.1.21.Mehmet Kanar (21. Yüzyıl), Sa'di-i Şirâzî Gülistân

Bu tercüme 2001 yılında Mehmet Kanar tarafından yapılmıştır. Mehmet Kanar eserin önsözünde “Gülistân” eseri hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:¹⁰⁴⁴

“... Her çevirmen kendi iç dünyasından, yaşama bakış tarzından çeviriye yaklaşır, anlatıma ayrı bir hava verir, ayrı bir lezzet katar. Çeviri eser okunurken alınan zevk elbette orijinal dille yazılmış eser kadar zevk veremez. Ne var ki insanların her eseri orijinal dilinden okuyup anlamak gibi bir lüksü de olamaz...”

Bu eserin tercümesinde Halîl Hatîb-i Rehber'in “Gülistân” baskısı esas alınmıştır. Kanar, mensur kısmın çevirisinde her kuşaktan insanın anlayabileceği

¹⁰⁴² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.20.

¹⁰⁴³ Şeyh Sa'dî, a.g.e., 2016, s.32.

¹⁰⁴⁴ Geniş bilgi için bkz., Şirâzî, a.g.e., 2011, s.15.

kelimelerin seçildiğini, şiir çevirilerinde ise serbest şiir yolunun tercih edildiğini dile getirmiştir. Çok duru bir Türkçe ile çevrilmiş olan bu eser her yaştan okuyucunun anlayacağı şekilde kaleme alınmıştır.

Mehmet Kanar'ın tercüme üslûbu hakkında bilgi edinmek adına "Gülistân" eserinin ikinci babında bulunan beytin çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

در برابر چو گوسپ سلیم در قفا همچو گرگ مردم خوار¹⁰⁴⁵

Tercüme

Karşında halim selim, koyun gibi.

Ardında yırtıcı, tıpkı kurt gibi.¹⁰⁴⁶

2.1.7.1.22. Adnan Karaismailoğlu (21. Yüzyıl), Sa'dî, Gülistân

"Gülistân" eserinin altıncı çevirisi Adnan Karaismailoğlu tarafından günümüz Türkçesine kazandırılmıştır. İlk baskısı 2002 yılında olan bu tercüme, Muhammed 'Alî-i Furûgî tarafından hazırlanan ilk tenkitli neşirden, edebî özellikler üzerinde önemli izahlar yapmış olan Halîl Hatîb-i Rehber'in çalışmasından ve Sûdî Efendi'nin şerhinin İstanbul'daki baskısından istifade edilerek sade bir dille yapılmıştır.

Çeviride, okuyucunun bilgi sahibi olması adına dipnotta özel isimler konusunda geniş bilgilere yer verilmiş ve hikâyelerde geçen ayetler dipnotta gösterilmiştir.¹⁰⁴⁷

"Gülistân"ın kaynak metnine sadık kalınarak yapılmış bu tercüme okuyucunun da okumaktan zevk duyacağı şekilde duru ve anlaşılır bir Türkçe ile edebiyatımıza kazandırılmıştır.

Adnan Karaismailoğlu'nun tercümedeki üslûbunu daha iyi görmek için "Gülistân"ın üçüncü babında geçen beyit şöyledir:

¹⁰⁴⁵ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.80.

¹⁰⁴⁶ Şîrâzî, a.g.e., 2011, s. 95.

¹⁰⁴⁷ Geniş bilgi için bkz., Sa'di-yi Şîrâzî, **Gülistan Sa'dî**, haz. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Kaynak Metin

تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است¹⁰⁴⁸

خوردن برای زیستن و ذکر کردن است

Tercüme

Yemek yemek, yaşamak ve Hakk'ı zikretmek içindir. Sense, yaşamanın yemek yemek için olduğu inancındasın.¹⁰⁴⁹

2.1.7.1.23.İbrahim Ülger (21. Yüzyıl), Şeyh Sadî-i Şîrâzî Işığın

Kaynağı Doğu-3

Işığın Kaynağı Doğu olarak kaleme alınan serinin üçüncüsü “Şeyh Sadî-i Şîrâzî”dir. Bu çalışmada önce Şeyh Sa’dî’den kısaca bahsedilmiştir. Ardından “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerindeki hikâyelere yer verilmiştir. Mealen yapılmış tercümelerin yer aldığı bu eser mensur şekildedir. Hikâyelerin hangi babdan alındığına dair bilgiler bulunmamaktadır.¹⁰⁵⁰

2.1.7.1.24.Kâmil Akça (21. Yüzyıl), Bostan ve Gülistân

Günümüz Türkçesine Kâmil Akça tarafından çevrilen bu eser “Gülistân” ve “Bûstân”ın tercümesini içermektedir. Önce Gülistân’ın sonra Bûstân’ın tercümesi yapılmıştır. Kaynak metinde hikâyelere ad verilmemiştir fakat bu tercümede her hikâyeye konusuna uygun başlıklar konmuştur. İlk baskısı 2005 yılında yapılmıştır.¹⁰⁵¹

2.1.7.1.25.Azmi Bilgin (21.Yüzyıl), Gülistân

“Gülistân” kitabı Farsça aslından günümüz Türkçesine Azmi Bilgin tarafından aktarılmıştır. “Gülistân”ın tercümesinde Niğdeli Hakkı Eroğlu’nun Türkçeye, Azmi Bilgin ve Mustafa Çiçekler’in de Latin harflerine çevirdiği ve ilk baskısı 1996 yılında çıkan “Gül Suyu” adlı tercümeden istifade edilmiştir.

¹⁰⁴⁸ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.139.

¹⁰⁴⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2004, s.87.

¹⁰⁵⁰ Ülger, a.g.e., ss.7-154.

¹⁰⁵¹ Geniş bilgi için bkz., Şîrâzî, a.g.e., 2005, ss.23-226.

Bilgin, “Gülistân” eserini sadeleştirmiş ve herkesin kolaylıkla anlayacağı bu tercümeyle edebiyatımıza kazandırmıştır. Tercümeye geçilmeden önce Sa’dî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin manzum kısımları italik karakterle mensur bir şekilde tercüme edilmiştir. Okuyucu tarafından iyi anlaşılması açısından da bazı terimler ve şahıslar dipnotta açıklanmıştır. Bu eserin ilk baskısı 2006 yılında yapılmıştır.¹⁰⁵²

“Gülistân”ın tercüme üslûbunu görmek açısından eserin dîbâce kısmında geçen dörtlükten örnek şu şekildedir:

Kaynak Metin

ای کریمی که از خزانۀ غیب	گبر و ترسا وظیفه خود داری
دوستان را کجا کنی محروم	تو که با دشمن این نظر داری ¹⁰⁵³

Tercüme

Ey kerîm olan Allah’ım! Senin rızkın o kadar kuşatıcıdır ki, Mecûsîler, Hıristiyanlar da yer. Yeryüzü öyle bir ziyafet yurdudur ki orada dostla düşman ayrımı yok.¹⁰⁵⁴

2.1.7.1.26.Yavuz Keskin (21.Yüzyıl), Sufî Bilgeliği-Gülistân

Bu tercüme için Defréremery’nin Fransızca’ya çevirdiği “Gulistan ou le Parterre de rose par Sadi” isimli eserden ve Kilisli Rıfat Bilge’nin tercümesinden istifade edilmiştir. Bu kitabın içindekiler kısmında her babda geçen hikâye sayısı verilmiştir.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵² Sa’dî-yi Şîrâzî, **Sa’dî-i Şîrâzî Gülistan**, haz. Azmi Bilgin, İstanbul, Semerkand Yayıncılık, 2006, ss.13-219.

¹⁰⁵³ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s. 3.

¹⁰⁵⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2006, s. 14.

¹⁰⁵⁵ Sa’dî-yi Şîrâzî, **Sufî Bilgeliği-Gülistân**, çev. Yavuz Keskin, İstanbul, Sınır Ötesi Yayınları, 2007, ss.19-221.

2.1.7.1.27.Hicabi Kırlangıç (21.Yüzyıl), Sa‘di-i Şirâzî, Gülistân

Bu çeviri Hicabi Kırlangıç tarafından 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. Kırlangıç, çevirinin sunuş kısmında, Gülistân’ın günümüz Türkçesine birçok kez çevirildiğini belirtmekle birlikte yeni tercümenin de birçok faydasının olduğunu dile getirmiştir.

Bu tercüme eser sade ve açık bir Türkçe ile okuyucuya sunulmuştur. Özel isimler, ayetler ile Arapça şiir ve ibareler dipnotta belirtilmiştir. Gülistân’ın kaynak metnine sadık kalarak yapılmış bir tercüme olması açısından da önemli bir tercüme özelliği göstermektedir.¹⁰⁵⁶

Hicabi Kırlangıç’ın çeviri tekniğini görmek için “Gülistân”ın ikinci babında yer alan hikâyedeki kıt’anın çevirisi şu şekildedir:

Kaynak Metin

پارسا دان و نیکمرد انگار	هر که را جامه پارسا بینی
محتسب را درون خانه چه کار ¹⁰⁵⁷	ور ندانی که در نهانش چیست

Tercüme

Üzerinde sufi elbisesi gördüğün herkesi

Sufi olarak bil ve iyi adam zannet

Tabiatında ne olduğunu bilmezsen bilme!

Muhtesibin evin içinde ne işi var?¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁶ Geniş Bilgi için bkz., Şirâzî, a.g.e., 2013, ss.1-2.

¹⁰⁵⁷ Muslihiddîn Sa‘dî, a.g.e., 1385, s.77.

¹⁰⁵⁸ Şirâzî, a.g.e., 2013, s. 60.

2.1.7.2.Gülistân Adlı Eserin Muhtasar Tercümeleri

2.1.7.2.1.Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs (15. Yüzyıl), Gülistân Tercümesi

Anadolu (Osmanlı) sahasında “Gülistan”ın Türkçeye ilk tercümesinin II. Murad devri (1421-1451) âlimlerinden olan ve Manyasoğlu lâkabı ile şöhret bulan Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs’ın yaptığı kabul edilmektedir.¹⁰⁵⁹ Mahmûd tercümesini 833/1430 yılında tamamlayarak padişah II. Murad’a sunmuştur.¹⁰⁶⁰

Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs’ın biri manzum ve ilaveli diğeri mensur ve muhtasar olmak üzere iki “Gülistân Tercümesi” bulunmaktadır.¹⁰⁶¹

Manzum ve ilaveli tercümesinde, aslına oldukça sadık kalmakla beraber zaman zaman bazı ilaveler de yapmıştır. Manzum kısımların nazmen tercüme edildiği bu tercüme sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Ancak bu tercüme yarım kalmış bir tercümedir.¹⁰⁶² “Gülistân”ın sadece ilk dört bölümünün tercümesi yapılmıştır. Mahmûd tercümesinin eksik olmasını şu şekilde ifade etmiştir:¹⁰⁶³

“... ve beytler ki her hikâyetüñ münâsebeti-le Hoca Sa‘dî – rahmetü’llâhi ‘aleyh getürmişdür, fikr itdüm ki bir vecd-ile nazm tercüme idem. Gördüm ki Türkî dili galîz dildür, ebyât-ı ‘Acem kıatında bârid düşer, neşr vechi-le tercüme kıılmağı evlî gördüm. Her beytüñ mâhaşalını Türkî dilince neşr-ile altına yazdum.”

Mustafa Özkan, Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs’ın manzum ve ilaveli tercümesinin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi TY, nr.3010’da kayıtlı olan yazması dışında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde K.931 numarada yanlışlıkla Sûdî adına kayıtlı olan yeni bir nüshasının daha bulunduğunu söylemektedir.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁹Mustafa Özkan, “Manyaslı Mahmud’un Manzum Gülistan Tercümesi ve Yeni Bir Nüshası”, *Turkish Studies*, C. IX, No:9, 2014, s.3.

¹⁰⁶⁰ Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, *Gülistan Tercümesi (Giriş- İnceleme-Metin- Sözlük)*, haz. Mustafa Özkan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 3.

¹⁰⁶¹ Mustafa Özkan, “Manyasoğlu Mahmud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, s.33.

¹⁰⁶² Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, a.g.e., s. 3.

¹⁰⁶³ A.e., s.10.

¹⁰⁶⁴ Özkan, a.g.e., s. 15.

Mensur ve muhtasar tercümesi ise manzum ve ilaveli tercümeden vazgeçerek “Gülistân”ı mensur olarak ve muhtasar bir şekilde tercüme yapıp II. Murad’a takdim ettiği tercümedir.¹⁰⁶⁵

Muhtasar tercümeyle II. Murad’a ithaf ettiğini “...hakikatda tamâm ol vakt ola kim şâh-ı cihân-penâh, sâye-i kirdgâr... vâris-i milk-i Süleymân Sultân Murad bin Mehemmed Hân hazretinün ışiginde pesendîde ola” ifadesi ile açıkça belirttiği gibi manzum ve ilaveli tercümede yazmış olduğu medhiyeyi hiç değiştirmeden muhtasar tercümede de “Der Medhi Sultan bin Mehemmed Hân” başlığı altında vermiştir.¹⁰⁶⁶

Bu başlık altında Arapça Türkçe karışık on bir beyitlik bir methiye yazarak Sultan II. Murad’ı methetmiş ve methiyeden sonra ise eseri nasıl tercüme ettiğini belirterek “Gülistân”ı tercüme etmeye başlamıştır. Bu tercümesinde, tercüme için seçip aldığı hikâyeleri Türkçeye aktarırken aslına sadık kalarak ilave yapılmadan tercüme etmeye çalışmıştır.¹⁰⁶⁷ Manzum kısımlar da mensur olarak tercüme edilmiştir. Bu tercümede “Gülistân”daki bütün hikâyeler tercüme edilmeden bir seçme yapılmıştır.¹⁰⁶⁸

Bu tercümenin sadece iki nüshası bilinmektedir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde Cârullah Efendi nr. 1648’te kayıtlıdır. Diğer bir nüshası ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığında nr. 3778’de bulunmaktadır; fakat bu tercüme eksiktir.¹⁰⁶⁹

2.1.7.2.2. Za‘îfî (16. Yüzyıl), Kitâb-ı Bûstân-ı Nesâyih

“Bûstân” eserine yapılan tercümelemler kısmında Za‘îfî’nin hayatı hakkında çeşitli kaynaklardan istifade edilerek bilgi verilmiştir. Bu bakımdan eseri hakkında bilgi verecek olursak “Kitâb-ı Bûstân-ı Nesâyih”, İranlı mutasavvıf şair Ferîdüddîn ‘Attâr’ın ünlü “Pendnâme” mesnevîsinin, XVI. yüzyıl şairlerimizden Karatovalı Za‘îfî ismiyle

¹⁰⁶⁵ Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, a.g.e., s.14.

¹⁰⁶⁶ Özkan, a.g.e., s.6.

¹⁰⁶⁷ Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, a.g.e., s.15.

¹⁰⁶⁸ A.e., s.3.

¹⁰⁶⁹ Özkan, a.g.e., 2003, s.33.

bilinen Pir Mehmed b. Evrenos b. Nûreddîn tarafından yapılan manzum tercümesidir.¹⁰⁷⁰

Za'îfi'nin bu tercümesi aslına bağlı kalınarak yapılan bir tercüme değildir ve bazı yerlerde "Pendnâme" eseri ile farklılıklar göstermektedir. Za'îfi bu tercümesinde zaman zaman eserine "Pendnâme"de olmayan kısımları da ekleyerek onu genişletmeye ve zenginleştirmeye çalışmıştır.¹⁰⁷¹ 986 beyit ile 1528 beyit aralığı Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin sekizinci babının tercümesidir.¹⁰⁷² Bu kısım "Hikmet", "Pend" ya da "Latîfe" başlıkları altında verilmiştir.¹⁰⁷³

Konu başlığı olarak verdiği bu bölümler, aslında eserin içinde geçen hikâyelerin devamıdır. Başka bir deyişle, diğer bir hikâyenin konu başlığı değildir. Za'îfi "Gülistân"ın sekizinci babını tercüme ederken eserin orijinaline pek bağlı kalmamıştır. Za'îfi, "Gülistân"ın sekizinci babında yer alan bazı hikâyelerin mensur ve manzum kısımlarını atlayarak tercüme etmiştir.

Ümit Tokatlı, Za'îfi'nin eserlerini ihtiva eden iki yazmadan söz etmiştir:¹⁰⁷⁴

Topkapı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü nr. 822'de, siyah bir kapak içinde 194 varak, dış ebadı 22x23cm. İç ebadı 13x22cm. Kırmızı çerçeve içinde mesnevî kısımları dört sıra üzerine 25 satır, harekeli sıkı bir nesih, başlıklar ve diğer dikkat çekmesi gereken yerler kırmızıdır. Bu nüsha müellifin kendi hattıyla 961-962/1554-1555 yıllarında yazılmış ve Za'îfi'nin diğer eserlerinin yer aldığı bir mecmuanın içinde yer almaktadır. Bu eserler arasında "Kitab-ı Bûstân-ı Nasâyih eseri de bulunmaktadır.

Za'îfi'nin bundan başka, Amerika'da Free Library of Philadelphia'da 242 varaklı güzel bir nesih ile kaleme alınmış yazma nüshası bulunmaktadır. 968/1560 yılında Behram b. Mahmud tarafından istinsah edilen bu nüshanın 2b-183 a varakları arasında "Tercüme-yi Manzûme-yi Gülistân" ve 183b-242a varakları arasında "Tercüme-yi Manzûme-yi Ferîdüddîn 'Attâr" isimli eserleri yer almaktadır.

¹⁰⁷⁰ Ümit Tokatlı, **Pir Mehmed b. Evrenos b. Nûreddîn Za'îfi, Kitâb-ı Bostân-ı Nasayih**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996, s. IX.

¹⁰⁷¹ Koçin, a.g.e., s. 42.

¹⁰⁷² Kartal, a.g.e., 2001, s.107.

¹⁰⁷³ Koçin, a.g.e., s. 42.

¹⁰⁷⁴ Tokatlı, a.g.e., ss. XX-XXI.

2.1.7.2.3.Hilmi (16. Yüzyıl), Bahrü'l-Kemâl

Hilmi'nin hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda Hilmi mahlası ile geçen şahsiyetler de “Bahrü'l-Kemâl”¹⁰⁷⁵ eserinin sahibi Hilmi değildir. Bu düşünceye varmamızın sebebi, kaynaklarda adı geçen şahısların vefat tarihi ile bu eserin telif tarihi arasındaki tutarsızlıktır.

Caner Okuyucu'nun “Bahrü'l-Kemâl” kitabı ile ilgili verdiği bilgilere göre eser, Râşid Efendi Kütüphanesinde 583 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Münacaat, na't, dört halife ile Hz. Hamza, Hz. Abbas, Hz. Hasan ve Hüseyin övgüsü kısımlarından sonra sebab-i telif kısmına geçilmiştir. Hilmi, sebab-i telif'ten sonra Genç Osman'ı övmüştür ve ardından Sultan'ın adaletini methetmiş ve hikâyelere geçmiştir.¹⁰⁷⁶

Gülistân'dan mevcut olan bir hikâyenin nakledildiği bu eserde, Gülistân'ın birinci babında geçen “Zevzen Hükümdarı ve Cömert Vezir”¹⁰⁷⁷ hikâyesi “Kıssa-i Sergüzeşt-i Vâsî Vezîr”¹⁰⁷⁸ başlığı altında verilmiştir.

Gülistân'da geçen bu hikâye şu şekildedir:¹⁰⁷⁹

Zevzen hükümdarının cömert tabiatlı bir veziri vardı fakat vezirin bir hareketi gözüne kötü görünen hükümdar, vezirin mallarına el konulup cezalandırılmasını istemiştir. Zindana atılan vezire bölge hükümdarı tarafından bir mesaj gönderilmiştir. Mesaj, vezirin kendilerine iltifat ettiği takdirde onun hatırının gözetileceği üzerinedir. Vezir bu mesaja cevap yazmıştır fakat hükümdarın yakın adamları vezirin çevre hükümdarlarla yazıştığını söylemesi üzerine hükümdar bu haberin araştırılmasını istemiştir ve vezirin yazdığı cevap eline geçmiştir. Vezirin, gelen mesaja karşılık: “Bu hanedanın nimetiyle yetiştim ve gönülde meydana gelen küçük bir değişiklik yüzünden velinimete

¹⁰⁷⁵ Geniş bilgi için bkz., Caner Okuyucu, **Hilmî Bahrü'l-Kemâl (Transkribe Metin)**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1995.

¹⁰⁷⁶ A.e., ss. V-VIII.

¹⁰⁷⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1391, ss.76-78.

¹⁰⁷⁸ Okuyucu, a.g.e., ss. XI-160.

¹⁰⁷⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.45.

akılsızlık göstermek akıllıların yapacağı iş değildir.” demiştir. Bunun üzerine hükümdar onu ödüllendirmiştir.¹⁰⁸⁰

“Bahrü'l-Kemâl” eserinde uzun bir şekilde ele alınan bu hikâyeyi özetleyecek olursak hased edilerek padişah tarafından haksız bir şekilde hapse atılan vezirin başından geçenler anlatılmaktadır.

Hikâyede, padişahın düşmanı tarafından suçu olmayan bu vezire teklif gelmesine rağmen vezir yetiştigi yere ihanetlik etmez ve o teklifi geri çevirir. Bu olaydan haberdar olan padişah vezirin sergilediği bu davranıştan ötürü onu affeder ve vezir eski makamına geri döner.¹⁰⁸¹

“Bahrü'l-Kemâl”de geçen bu hikâye, kaynak metinde geçen hikâye ile birebir aynı olmasa da anlatılan konu itibari ile benzerlik göstermektedir.

2.1.7.2.4.Kâtib İbrahim (16. Yüzyıl), Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa'di

İbrahim Olgun yazmış olduğu “Türkçe Sa'di ve Hafız Çevirileri” makalesinde “Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa'dî” eserinin yazmasına sahip olan Hikmet İlaydın'ın şu sözlerine yer vermiştir:

“...Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa'di adını taşıyan bu eser, ortalarında geçen bir kayıttan anlaşıldığına göre, Kâtib İbrahim adlı Câmîbir zat tarafından, Gülistan'ın sade manzum kısımları nazmen tercüme edilmek suretiyle meydana getirilmiştir. Yalnız sekizinci bab, hikmetleriyle, mev'izeleriyle aynen çevrilmiştir. Kitabın yazıldığı yıla ait bir tarih kaydına rastlanmıyor. Mühüründe Muhammed b. Halil yazılı olan bir zat, oğlu Mustafa'ya hediye etmek üzere h. 984 (1575) muharreminde bu kitabı satın alıyor. Eser, H.1037(1627) tarihinde bir başka zata ve H. 1053 (1644)'de Seyfeddîn b. Ali adlı kişiye geçiyor. İmlasının yazısının biçimine göre bu kitabın en az XVI. yüzyıl başlarında meydana getirildiğini düşünebiliriz. 83 yapraktan meydana gelen eserin her

¹⁰⁸⁰ Şirâzî, a.g.e., 2013, ss.45-46.

¹⁰⁸¹ Okuyucu, a.g.e., ss. 160-172.

sayfasında 17 satır vardır. Mısraların çoğu yan yana yazılmıştır. Çerçeveler ve serlevhalar kırmızıdır. Nazım, nazımla tercüme edilirken gerek şeklin, gerek veznin aynı kalmasına ve tercümenin kelime kelime olmasına elden geldiğince dikkat edilmiştir...”¹⁰⁸²

2.1.7.2.5.Tab’î Sipahîzade Ali Efendi (18.Yüzyıl), Gülistân

Tercümesi

Sultan I. Abdülhamid dönemi ediplerindedir. Nuruosmaniye Kütüphanesinde hafız-ı kütüb-i evveldir.¹⁰⁸³ Arabî bilimlerde bilgi sahibidir. Sultan I. Abdülhamid dönemi sonlarında vefat etmiştir. “Gülistân”ı muhtasar şekilde Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁰⁸⁴ Kütüphane kayıtlarında adı “Siyahî-zâde” olarak da yazılmıştır.

2.1.7.2.6.Mehmed Rıfat b. ‘Abdullah (19. Yüzyıl), Tercüme-i

Bazı Hikâyât-ı Gülistân

Bu eser, “şerh” ve “tercüme” başlıkları altında Mevlânâ, Sa’dî ve Câmî gibi İran edebiyatının önemli şairlerinin bulunduğu bir risâlede yer almaktadır. 39b varağından itibaren başlayan eserin tam adı “Tercüme-i Hikâyatu’l-Meşayih eş-Şeyh Muslihuddîn Sa’dî eş-Şîrâzî el-Kadiri” olarak verilmiştir. Tercümeye başlamadan önce Mehmed Rıfat b. ‘Abdullah “Gülistân” eserinin bazı hikâyelerinin tercüme edileceğini belirtmiş; fakat hangi babdaki hikâyelerin tercüme edildiğini söylememiştir. İlk hikâye “Gülistân”ın üçüncü babında yer alan hikâye ile başlamaktadır. Manzum kısımların Farsçasını yazıp sonra tercüme etmiştir. 48b varağında tercüme sona ermiştir.¹⁰⁸⁵

2.1.7.2.7.Sâfi Efendi (19. Yüzyıl), Cidâl-i Sa’dî bâ-Müddeî

Osmanlı şairi olan Üsküdarlı Sâfi Efendi’nin (ö.1901) asıl adı Mustafa’dır. Babasının görev yaptığı Yanya’da dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra öğretmenlik ve kâtiplik görevlerinde bulunmuştur. Damad Mahmud Celâleddin

¹⁰⁸² Olgun, a.g.e., s. 121.

¹⁰⁸³ Mehmed Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî**, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, C. II, Bizim Büro Yayınları, 2001, s.586.

¹⁰⁸⁴ Rıza Oğraş, **Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz’u İnceleme Metin**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, t.y., ss.12-13.

¹⁰⁸⁵ Mehmed Rıfat b. ‘Abdullah, **Tercüme-i Bazı Hikâyât-ı Gülistân**, İbb Atatürk Kitaplığı, nr.0740/07, vr.39b-48b.

Paşa'nın meclislerinde bulunup onun maaşlı nedimi olmuştur. Sonrasında şair Halep'e sürülmüş ve orada 1901 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁸⁶

Birçok önemli eseri bulunan Sâfi'nin 164 beyitlik "Cidâl-i Sa'dî bâ- Müddeî" mesnevîsi "Hikemiyyât-ı Sa'dî'den Bâlâdaki Unvan ile Gülistân'da Münderic Bir Muhâverenin Nazmen Tercümesidir" alt başlığını taşımaktadır. Eserin başında Nâmık Kemal'in manzum, Muallim Nâci'nin mensur takrizleri vardır.

2.1.7.2.8.Sâfi Efendi (19. Yüzyıl), Ezher-i Gülistân

Fatma Büyükkarcı Yılmaz'ın doktora tezinde "Ezher-i Gülistân" Üsküdarlı Sâfi tarafından 1890 yılında kaleme alınmış mensur bir eser olarak zikredilmektedir.¹⁰⁸⁷

2.1.7.2.9.Mustafa Vâzih Amasî (19.Yüzyıl), Güldeste-i Gülistân Hediye-yeten li'l-İhvân

Mustafa Vâzih Amasî (ö.1247/1831) ulemadan ve tarih ilmi müntesiblerinden bir zattır. Amasya müftüsü Çorumlu Kara İsmail Efendi'nin oğludur.¹⁰⁸⁸

Babasının görevi sebebiyle Amasya'ya gelmiştir. Babasının ölümü üzerine bir süreliğine tahsili için İstanbul'a gitmiştir. Döndüğünde sıkıntılı günler geçiren Mustafa Vâzih Amasî müderrislik ve müftülük görevlerinde bulunmuştur.¹⁰⁸⁹ Müftü iken vefat etmiştir.¹⁰⁹⁰

Mustafa Vâzih Amasî'nin eserleri şunlardır: Belâbilü'r-Râsiye fi Riyâz-ı Mesâilî'l-Amâsiyye, Dîvânçe-i Vâzih, Şerhu'l-Ezân ve Dellâlü'l Cinân, Tûtî-i Vâzih, Belâ-yı Vâzih Safâ-yı Lâyih ve Güldeste-i Gülistân Hediye-yeten li'l-İhvân.

Son eser Sa'di-yi Şîrâzî'nin "Gülistân" eserinin tercümesidir. Bu eser "Gülistân"ın manzum kısımlarının mensur şekildeki tercümesinden ibarettir. Beyit tercümelerinde kaynak metindeki sıraya bağlı kalınmamıştır. Beyitler "Güldeste"

¹⁰⁸⁶ Âlim Yıldız, "Sâfi, Üsküdarlı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss.470-471.

¹⁰⁸⁷ Yılmaz, a.g.e.,2001, s.20.

¹⁰⁸⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.III, s.103.

¹⁰⁸⁹ Mesut Aydın, Recep Dünder, "Amasya Şehir Tarihleri" **International Journal of Social Science**, C.VI, No: 3, 2013, s. 974.

¹⁰⁹⁰ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.III, s.103.

adının verildiği 26 başlık altında tertip edilmiştir ve kaynak metindeki hangi babların tercüme edildiği belirtilmemiştir.¹⁰⁹¹ “Gülistân”ın dîbâce ve sekiz babından toplam 1032 beyit, iki mısra ve mesel başlığı altında iki cümle tercüme edilmiştir. Eserin sonundaki “Güldeste-i Hâtimetü'l-Kitâb” başlığı altında da Sa'dî'nin bir kasidesinden alınan 7 beyitlik bir kıt'a tercüme edilmiştir. Bu eserde başka şairlerin şiirlerine de göndermeler yapılmıştır. Eser muhtasar tercüme özelliği göstermektedir. Eserin yazma nüshaları:¹⁰⁹²

Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Bölümü, Mustafa Con Koleksiyonu, A 516,
Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr.2142/2(a)

2.1.7.2.10. Osman Faik (19. Yüzyıl), Güzide-i Gülistan

Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Nusret Giresun Koleksiyonu nr. 00133'te kayıtlı bulunan bu eser Gülistân tercümesidir. Parantez içerisindeki sözcükler ve sözcük grupları Farsça verilmiş üstlerine de Türkçeleri yazılmıştır. Eserin kenar kısımlarına açıklama notları düşülmüş ve dil bilgisi kuralları yönünden de değerlendirilmiştir. Eserde manzum kısımlar “beyit”, “kıt'a”, “şiir”, “rubai”, “nazm”, “mesnevî” başlığı altında verilmiştir. Matbaa-i Amire'de 1307 yılında basılmıştır. 351 sayfadır.¹⁰⁹³

Eserin bir diğer yazma nüshası Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Koleksiyonu, nr.3731'de bulunmaktadır.

2.1.7.2.11. Şeyh Vasfî (19.Yüzyıl), Hikemiyyât-ı İslâmiyye ve Reyâhîn

“Bûstân Adlı Eserin Seçme Hikâye ve Beyit Tercümelere” kısmında hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Şeyh Vasfî'nin “Hikemiyyât-ı İslâmiyye” eserinin ilk bölümünde “Gülistân” eserinde yer alan hikâyelerin sırası gözetilmeksizin bunlardan seçilen cümleler tercüme edilmiştir. Kaynak metinde yer alan beyitler parantez içinde

¹⁰⁹¹ Mustafa Vâzih Efendi, **Gülistân Tercümesi Güldeste-i Gülistân Hediye-yen li'l-İhvân**, haz. Ahmet Topal, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2016, s.38.

¹⁰⁹² Mustafa Vâzih Efendi, a.g.e., ss.39-45.

¹⁰⁹³ Geniş bilgi için bkz., Osman Faik, **Güzide-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Nusret Giresun, nr.,00133.

verilmiş, karşılıklarına da tercüme yazılmıştır. Eser, toplamda 129 hikâyenin tercümesinden oluşmaktadır. Sade ve anlaşılır bir üslûpla tercüme ettiği hikâyelerden bir cümle, Şeyh Vasfî'nin tercüme tekniğini göstermek açısından yerinde olacaktır:

Kaynak Metin

ظرافت بسیار کردن هنر ندیمان است و عیب حکیمان¹⁰⁹⁴

Vasfî'nin Tercümesi:

Ziyade zerafet nedima için hüner hükemâ için 'ayıptır.¹⁰⁹⁵

Şeyh Vasfî'nin diğer eseri olan "Reyâhîn"nin mukaddeme kısmında eserin Muallim Nâci'nin teşvikiyle yazıldığı anlatılmaktadır. Vasfî, Sa'dî'nin "Bûstan"ından 27 hikâye Mevlânâ'nın "Mesnevî"sinden de 18 hikâye seçmiştir; fakat eser üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda "Bûstân"dan seçilen 27 tercümenin içinde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinde geçen 3 hikâyenin tercümesinin de yer aldığını görmekteyiz.¹⁰⁹⁶ Bu 3 tercüme de "Gülistân" eserinin 2. babında yer alan hikâyelerin manzum kısımlarının tercümesidir. Bu tercümelere bir tanesi şu şekildedir:

Kaynak Metin

رہانید از دہان و دست گرگی	شنیدم گوسپندی را بزرگی
روان گوسپند از وی بنالید	شبانگہ کارد در حلقش بمالید
چو دیدم، عاقبت خودگرگ بودی ¹⁰⁹⁷	کہ از چنگال گرگم در ربودی

Vasfî'nin Tercümesi:

İşittiğime göre büyüklerden birisi, bir koyunu kurt pençesinden kurtarmış. Gicesi koyunu boğazlayınca bî çâreniñ cânı û zâttan "Beni kurdun elinden kurtardın ama âkıbet kurdum sen oldun yollu feryâd itmiş.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹⁴ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s. 27.

¹⁰⁹⁵ Şeyh Vasfî, a.g.e., 1304, s.9.

¹⁰⁹⁶ Geniş bilgi için bkz., Şeyh Vasfî, a.g.e., 1305, ss.8-16.

¹⁰⁹⁷ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.49.

¹⁰⁹⁸ Şeyh Vasfî, a.g.e., 1305, s.9.

2.1.7.2.12.Ahmed Hilmi (19.Yüzyıl), Tercüme-i Hikâye-i

Müşzen

Eserin girişinde Hasan Tevfik Bey'in bir takriz yazısı bulunmaktadır. Mukaddime kısmından sonra mütercim, "Gülistân" eserinin 3. babında yer alan Müştzen/dövüşçü hikâyesini tercüme etmeye başlamıştır. Kaynak metindeki manzum kısımları "Beyit", "Kıt'a", "Şi'r-i Arabî", "Nazm" başlığı altında yazmış ve bu manzum kısımları, "tercüme" başlığı altında mensur şekilde tercüme etmiştir. Tercüme-i Hikâye-i Müştzen, 29 sayfadır.¹⁰⁹⁹

2.1.7.2.13.Mehmed Âkif Ersoy (19-20. Yüzyıl), Tercümelere

"Bûstân" bölümünde hayatı hakkında detaylı bilgi verdiğimiz Mehmed Âkif Ersoy Sa'dî'nin "Gülistân" ve "Bûstân" eserlerini okumuştur. Bu bakımdan "Safahât"ta bu iki eserin etkisini görmek mümkündür.

Mehmed Âkif, "Gülistân"ı ortaokuldayken ders kitabı olarak okumuştur. Yaşı ilerledikçe de bu eserin büyüklüğünü anlamış ve Gülistân'ın yıllar geçmesine rağmen hala solmayan bir gül bahçesi olduğunu 1898 yılında yazmış olduğu ilk şiirlerinin bir tanesinde şu şekilde ifade etmiştir:¹¹⁰⁰

Şu üstâd-ı irfân-penâhın bugün

Hakîkate şâkirdiyiz biz bütün

Mürebbi-i efkâr-ı ümmet odur

Eden halka tedris-i hikmet odur

Odur şiiri hikmetle mezceyleyen

Odur şiir nâmıyla hakkı söyleyen

"Gülistân"ı hâlâ hazân bilmiyor

¹⁰⁹⁹ Ahmed Hilmi, **Tercüme-i Hikâye-i Müştzen**, Cemal Efendi Matbaası, Dersaadet 1314, ss.3-29.

¹¹⁰⁰ Eşref Edip, **Mehmet Âkif-Hayati, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları**, C.II, İstanbul, Asar-ı İlmiye Yayınları, 1939, s. 198.

Safâ-yı rebîsi eksilmiyor

Mehmed Âkif Ersoy'un Sa'dî'ye önem verdiğini "Safahât" eserinde dile getirdiği şu beyitlerden de anlamaktayız:¹¹⁰¹

Korkunç oluyor böyle hakikatleri gerçek

Sa'dî gibi bir asr-ı faziletten işitmek

Sa'dî o kadar felsefesiyle, hüneriyle

Fikrindeki hürriyet-i fevk'l-beşeriyle (Geçinme Belâsı)

Sa'dî o bizim Şark'ımızın rûh-i kemâli,

Bir ders-i hakîkât veriyor, işte meâli: (Azim)

Görüp ecsâd-ı mazlûmîne meşher hâk-i İrân'ı!

O Sâ'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler (Acem Şâhı)

Ben ki 'Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;

Başka vâdîleri tutmuşlara ancak söverim (Âsım)

Mehmed Âkif, Sa'dî'nin bu iki eserinden de ya dolaylı olarak ya da doğrudan istifade etmiştir. "Gülistân" eserinin etkilerini "Safahât"ın birinci kitabında yer alan "Geçinme Belâsı" manzumesinde görmekteyiz, bu bölüme "Gülistân"ın birinci babında "Padişahların Hayat Tarzı" bahsinde geçen şu beyitlerle başlamaktadır:

عمر گرانمایه در این صرف شد تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا¹¹⁰²

Yazın ne yiyeyim kışın ne giyeyim düşüncesiyle

Kıymetli ömrüm yabana gitti¹¹⁰³

¹¹⁰¹ Ersoy, a.g.e., 2012, ss.29-324.

¹¹⁰² Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.67.

¹¹⁰³ Şîrâzî, a.g.e., 2001, s. 73.

Bu hikâyede iki kardeşten bahsedilmektedir. Biri sultana hizmet ederken diğeri el emeği ile kazancını sağlamaktadır. Burada bir kişinin, ekmeğini kazanacak gücü ve becerisi varsa başkasına hizmet etme âcizliğinde bulunmaması nasihat edilmektedir.

Mehmed Âkif de bu hikâyeden yola çıkarak insanoğlunun yokluğun gizli perdesinden çıktığı anda hayata karşı vereceği mücadeleleri dile getirmektedir. Fakat her ne sıkıntı ile karşılaşsa da insanoğlunun ölümü kabul etmek yerine yaşamaktan memnun olacağı vurgulanmaktadır.

Mehmed Âkif'in "Safahât"ının daha birçok yerinde gerek "Bûstân" gerekse "Gülistân" eserinde geçen hikâyeleri çağrıştıracak beyitler bulunmaktadır.¹¹⁰⁴

2.1.7.2.14.Tâhirü'l-Mevlevî (20. Yüzyıl), Tercümelere

"Bûstân"ın şerhleri bölümünde hayatı hakkında bilgi verdiğimiz Tâhirü'l-Mevlevî, "Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti" eserinde, Şeyh Sa'dî'nin "Bûstân" eserinde geçen "Sûmenât" hikâyesinin tamamını şerh etmeyip şerhin yarısında "Bûstân"da geçen "Eli Baltalı Çocuk" hikâyesi ile Gülistân'da geçen "Sa'dî ile Şeyhî" hikâyesinin tercümesine geçmiştir.

"Sa'dî ile Şeyhî" Gülistân'da geçen bir hikâyenin mealen yapılmış manzum tercümesidir. Kaynak metne göre daha fazla beyit içermektedir. Mesnevî nazım biçimiyle tercüme edilmiştir.¹¹⁰⁵ "Sa'dî ile Şeyhî" hikâyesinden birkaç beyit şu şekildedir:

Bir kitâbında diyor ârif-i ekber Sadî
Bana bir boşboğaz, isnâd-ı fes'ad etmiş idi
Yüreğim hayli sıkılmışdı herîfin sözüne
İstiyordum çıkışıp bir de tükürmek yüzüne
Aklıma geldi fakat hazret-i şeyhe gitmek

¹¹⁰⁴ Geniş bilgi için bkz., Tunca Kortantamer, "Mehmet Âkif ile Sa'dî Arasındaki Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986, ss.89-134.

¹¹⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., 1327, ss.46-48.

Anlatıp mes'eleyi arz-ı şikâyet etmek

Beni sevk etdi bu ilhâm, huzur-i Pîr'e

Başladım -el öperek- mes'eleyi takrîre¹¹⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Şeyh Sa'dî'nin bir kıt'asından tercüme” başlığı altındaki tercümesi, Sa'di-yi Şîrâzî'nin “Gülistân” eserinin birinci babında, “Padişahların Hayat Tarzı” bahsinde geçen bir hikâyedeki kıt'anın tercümesidir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin üslûbuna ve çeviri tekniğine örnek olması açısından kaynak metinden ve tercümeden birkaç beyit şöyledir:

Kaynak Metin

ای سیر تو را نان جوین خوش ننماید
معشوق من است آن که به نزدیک تو زشت است
حوران بهشتی را دوزخ بود اعراق
از دوزخیان پرس که اعراف بهشت است¹¹⁰⁷

Tâhirü'l-Mevlevî Tercümesi

Ey tok, sana nâ-hoş görünür arpadan ekmek

Hoşlanmadığın şey, bana gâyetle güzeldir

Hûrîlere dûzah gibidir sâha-i A'râf

Dûzahdakine, ravza-i Rızvâna bedeldir¹¹⁰⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Meâli tevsî' edilmek üzere talebeye tahrîr vazifesi” hikâyesinde, Sa'dî'nin “Gülistân” eserinin sekizinci babındaki “Sohbet ve Arkadaşlık Âdâbı” bahsinde geçen hikâyeye gönderme yapılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî hikâyesinde, işlediği konuya uygun “Gülistân” eserindeki bir beyte yer vermiştir:

Kaynak Metin

درشتی و نرمی به هم در به است
چو فاصد که جراح و مرهم نه است

¹¹⁰⁶ Mehmet Atalay, a.g.e., 2005, ss.666-668.

¹¹⁰⁷ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.28.

¹¹⁰⁸ Mehmet Atalay, a.g.e., 2005, s.802.

نه سستی که ناقص کند قدر خویش

درشتی نگیرد خردمند پیش

نه یکباره تن در مذلت دهد¹¹⁰⁹

نه مر خویشتن را فزونی نهد

Tâhirü'l-Mevlevî Tercümesi

Olan Sa'dî'nin sözü, işitdiğim o hikmet

Diyordu: Bir olmalı mülayemetle şiddet

İnsan yaptığı işte bir cerrâha uymalı

Hem çibanı deşmeli, hem merhemi koymalı¹¹¹⁰

2.1.7.2.15.Ahmet Esat (20. Yüzyıl), Bugünkü İstanbul Şivesi ile Türkçe Sadi'nin Gülistân'ı

İlk baskısı 1932 yılında yapılmış olan bu eserin mukaddime kısmında zikredildiği üzere “Gülistân”ın 695. senesinde mealen yapılmış bir tercümedir. Kaynak metindeki dîbâce ve birinci bab tercüme edilmiştir. Bu tercüme 68 sayfadır.¹¹¹¹

2.1.7.2.16.İbrahim Alâeddin Gövsa (20. Yüzyıl), Şeyh Sa'dî

İbrahim Alâeddin Gövsa, biyografi ve ansiklopedi çalışmaları ile tanınan yazar ve şairdir. İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra öğretmenlik yapan İbrahim Alâeddin Gövsa, İstanbul milletvekili olarak da görev yapmıştır. 1945 yılında vefat edeceği zamana kadar Ziraat Bankası idare meclisi üyeliğinde bulunmuştur. Arapça, Farsça, Fransızca bilen İbrahim Alâeddin Gövsa, küçük yaşta şiire ilgi duymuştur. Ömer Hayyam, Sa'dî-yi Şîrâzî ve Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirlerini okumuş ve etkisi altında kalmıştır.¹¹¹²

¹¹⁰⁹ Muslihiddin Sa'dî, a.g.e., 1385, s.276.

¹¹¹⁰ Mehmet Atalay, a.g.e., 2005, s.726.

¹¹¹¹ Geniş bilgi için bkz., Ahmet Esat, **Bugünkü İstanbul Şivesi ile Türkçe Sadi'nin Gülistân'ı**, İstanbul, Neşriyat Matbaası, 1932.

¹¹¹² Atilla Çetin, “Gövsâ İbrahim Alâeddin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIV, 1996, ss.158-159.

“Şeyh Sa‘di” adında biyografik bir çalışması bulunan mütercim bu eserde Sa‘di’nin gezdiği yerlerden bahsederken “Gülistân” ve “Bûstân” eserinde geçen hikâyelere de değinmektedir.¹¹¹³

1925 yılında “Tedrisat” mecmuasında yer alan ve günümüz Türkçesine Âdem Ceyhan tarafından aktarılan bu eseri incelediğimizde, mütercim “Gülistân” eserini tercüme ederken hangi kaynaklardan yararlandığını anlaşılmaktadır:

“...Fârisî’ye vukûfum kuvvetli olmadığı için Gülistân’ın asliyle birlikte Türkçe iki şerhine ve Fransızca iki tercümesine de mürâcaat etmek mecburiyetinde kalıyordum...”

İbrahim Alâeddin Gövsa’nın “Gülistân” eserinde geçen manzum kısımları mensur şekilde tercüme ettiği görülmektedir.¹¹¹⁴

2.1.7.2.17.Mehmed İhsan (20. Yüzyıl), Sevgi ve Gençlik

Mehmed İhsan, Trabzon’da doğmuştur. Küçük yaşından itibaren şiir, tarih ve edebiyat ile meşgul olmuştur. 1913 yılında İstanbul’a gelmiş ve muallimlik yapmıştır. Basılan ve basılmayan eserleri bulunan Mehmed İhsan’ın “Sevgi ve Gençlik” adındaki eseri “Gülistân”ın beşinci babının nazmen ve nesren tercümesidir.¹¹¹⁵

2.1.7.2.18.Ahmet Metin Şahin (21.Yüzyıl), Gülistân

Eser, kaynak metinden seçilmiş 63 hikâyenin tercümesinden oluşmaktadır. Kaynak metinde hikâye başlıkları bulunmazken Ahmet Metin Şahin, bu 63 hikâyeye konusuna uygun başlıklar vermiştir.¹¹¹⁶

¹¹¹³ İbrahim Alâeddin Gövsa, **Büyük Adamlar Serisi Şeyh Sa‘di**, İstanbul, Sebat Matbaası, 1927, ss.2-18.

¹¹¹⁴ Âdem Ceyhan, “Eğitim Bakımından Gülistân”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. II, No:4, 2007, ss.233-246.

¹¹¹⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, a.g.e., C.II, s.692.

¹¹¹⁶ Geniş bilgi için bkz., Sa‘di-yi Şîrâzî, **Gülistan**, çev. Ahmet Metin Şahin, Yağmur Yayınları, 2012, ss.1-200.

2.1.7.2.19.Gülistân Tercümesi (Mütercimi bulunmamaktadır)

Ahmed Nazmi Türe tarafından derlenen “Mecmuat el-Fevaid” adındaki mecmuada yer alan muhtasar “Gülistân” tercümesinin mütercimi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Tercümenin başında “Gülistân Dördüncü Bab Sükûnetin Faydaları Beyanındadır” yazısı yer almaktadır. Dördüncü, altıncı, yedinci ve sekizinci babların tercüme edildiği bu eserde mensur kısımların “Hikâye” başlığı altında doğrudan tercümesine geçilmiştir, manzum kısımların da önce Farsçaları yazılmıştır sonrasında Türkçe tercümesine yer verilmiştir. Kaynak metindeki gibi babların konu başlıkları verilmiştir. Zaman zaman kaynak metindeki sıraya riayet edilmese de dili sade bir tercümedir. Eser 34a-59b varakları arasında yer almaktadır.¹¹¹⁷

2.1.7.2.20.Ebyât-ı Gülistân (Mütercimi bulunmamaktadır)

Ahmed Ateş, bu eserin Üniversite Kütüphanesi FY 124 numarada olduğunu belirtmiş ve eser hakkında şu bilgileri vermiştir:

Yarı meşin bir cilt içinde 88 yaprak 12,5x18,8 cm ebadında. 7 satırlı adi bir nesta’lik. Söz başları kırmızı veya mavi. Satır aralarında her kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bazen kenarlarda tam olarak da tercümeleleri vardır. İstinsah tarihi yoktur, XI./XVII. yüzyıl.

Baş: ... منت خدای را

Bu nüshada, yalnız “Gülistân”da bulunan kıt’alar yazılmış, mensur kısımlar atlanmıştır. Bunun kim tarafından böyle yapıldığına dair nüshada bir kayıt yoktur.¹¹¹⁸

¹¹¹⁷Ahmed Nazmi Türe, **Mecmuat el-Fevaid**, İbb Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr.0066/13, vr. 34a-59b.

¹¹¹⁸ Ateş, a.g.e.,1968, s.196.

2.1.7.3.Arapça Tercümeler

2.1.7.3.1.Yusûf el-Muhallâ (19. Yüzyıl), Tercüme-i Gülistân

Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan mütercimnin eseri hakkındaki bilgiyi “Tercüme-i Gülistân” adıyla Süleymaniye Kütüphanesi Hüdayi Efendi Koleksiyonu nr. 01431’de kayıtlı olan kitaptan edindik. Arapça yazılan bu kitap Gülistân’ın aslına uygun kalınarak tercüme edilmiştir. Gülistân nazım ve nesrin bir arada olduğu bir eser olduğu için eserde geçen manzum kısımlar “Müfred”, “Şi’r”, “Kıt’a”, “Ebyât”, “Nazm” başlıkları altında tercüme edilmiştir.

1263 yılında Mısır’da Darü’t Tıbaa tarafından basılan bu eser 181 sayfadan oluşmaktadır.¹¹¹⁹

¹¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz., Yusuf el-Muhallâ, **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Koleksiyonu, nr.01431.

2.1.8.TÜRK EDEBİYATINDA GÜLİSTÂN ADLI ESERE YAPILAN ŞERHLER

2.1.8.1.Gülistân Eserinin Dîbâcesine Yazılan Şerhler

2.1.8.1.1.Lâmiî Çelebi (16. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

878/1473 yılında Bursa’da dünyaya gelen Lâmiî Çelebi (ö.938/1531) (Şeyh Mahmud bin ‘Osman bin ‘Alî bin el- Nakkâş bin ‘İlyas) divan edebiyatının en çok eser veren temsilcilerinden biridir. Nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olarak telif ve tercüme ettiği kitaplarının sayısı otuzu bulunmaktadır.¹¹²⁰

Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ahmed Buhâri’ye bağlanmıştır. Ahmed Buhâri’ye olan bu hayranlık ve bağlılığının bütün yaşamı boyunca sürdüğü birçok yapıtlarından anlaşılacak şekilde bir ara İlhâmî Efendi aracılığıyla, Gülşenî tarikatına da girdiği bilinmektedir. Fakat gerçekte Lâmiî, kişiliğini Nakşibendî tarikatında bulmuş ve daha sonra bu tarikatın şeyhlerinden olmuştur.¹¹²¹

Molla Câmî’nin eserlerinden yaptığı çevirilerden ötürü Câmî-i Rûm olarak adlandırılan Lâmiî Çelebi hakkında Latîfî, tezkiresinde bu durumu “Erbab-ı fazl ve ulum vufur-i te’lifâtı cihetinden ana Câmî-i Rûm demişlerdir.”¹¹²² ifadesiyle belirtmiştir.

Farsçadan Türkçeye çevirdiği eserlerle önemli bir yere sahip olan Lâmiî Çelebi’nin başlıca eserlerinden kısaca bahsedelim:¹¹²³

Şevâhidü’n-nübüvve:Câmî’nin bu isimdeki eserinin tercümesi olan bir siyer kitabıdır.

Nefehâtü’l-üns: ‘Abdurrahman Câmî’nin tasavvuf büyüklerini ve tasavvufi kişiliklerini anlattığı bu eseri Lâmiî Çelebi tarafından 915/1509 yılında Türkçeye

¹¹²⁰Günay Kut, “Lâmiî Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVII, 2003, s.96.

¹¹²¹Nuran Tezcan, “Bursalı Lâmiî Çelebi”, **Türkoloji Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, ss.306-307.

¹¹²²Kastamonulu Latîfî, **Tezkire-i Latîfî**, İkdâm Matbaası, 1314, s.291.

¹¹²³ Abdülkadir Karahan, “Lâmiî” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, M.E.B Basımevi, C.VII, 1993, ss.12-14.; Günay Kut, a.g.e., ss.96-97.; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II., ss.215-217.

tercüme edilmiştir.¹¹²⁴ Lâmiî tercümesine “Futûh al-Mucâhidîn li-tarvîh kulûb al muşâhidîn” adını verdiyse de eser yine de “Nefehâtü'l-üns” olarak şöhret bulmuştur.

İbretnâme: Lâmiî'nin ahlakî hikâyeler ve menkıbeler içeren eserlerinden biri sayılabilir.

Şerefü'l-insân: Lâmiî'nin en çok beğenilen bu kitabı tercüme ile telif arası bir eserdir.

Maktel-i Hüseyin: Ciğerleri dağlayan Kerbelâ vak'asının mesnevî tarzında tasvîrinden ibaret olup âşıkane şekilde yazılmıştır.

Veysî ü Râmîn: Fahrî-i Cürcânî'nin eserinin tercümesidir.

Şhengîz-i Bursa: Kanun-i Sultan Süleyman'ın Bursa'yı ziyareti münasebetiyle yazılmıştır.

Münâzara-i Bahâr u Şitâ: İki mevsimin şairâne münâzaralarını anlatan edebî bir eserdir.

Hüsn ü Dil: İranlı şair Fettâhî'nin aynı adlı alegorik eserinin çevirisi olup manzum-mensur karışıktır.

Şerh-i Dîbâce-i Gülistân: Sa'di-yi Şîrâzî'nin “Gülistân” adlı eserinin dîbâcesinin şerhidir.

Mir'âtü'l-Esma ve Câm-ı Cihannümâ: Mîr Hüseyin b. Muhammed Şîrâzî'nin Allah'ın doksan dokuz ismini konu alan muammalarının şerhidir.

Letâifnâme: Şaka ve lâtîfeleri andıran gençlik yıllarında yazılmış basılı olmayan eserdir.

Münşeât-ı Mekâtib: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesinde Es'ad Efendi Koleksiyonunda nr. 3316'da kayıtlıdır.

¹¹²⁴ Kadir Turgut, “Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2013, s.106.

Menâkıb-ı Üveys el-Karanî: Manisa İl halk Kütüphanesinde nr. 1307’de kayıtlıdır.

Selâmân ü Ebsâl: Câmî’den çeviri felsefî -alegorik aşk mesnevîsidir.

Şem‘ u Pervâne: Tasavvufî alegorik bir mesnevî olup Ehlî-i Şîrâzî’den tercümedir.

Gûy u Çevgân: İranlı şair Ârifi-i Herevî’nin “Hâlnâme” olarak bilinen tasavvufî alegorik mesnevîsinin çevirisidir.

Ferhâd ü Şîrîn: ‘Alî Şîr Nevâî’ nin eserinden uyarlamadır.

Vâmık u Azrâ: Unsurî’den tercümedir. Bu mesnevinin sonuna Lâmiî Çelebi Kanûnî Sultan Süleyman için bir kaside eklemiştir.

Lugat-ı Manzûme: Farsça-Türkçe 177 beyitlik bir lügatçedir.

Dîvân: Bazı tasavvufî terimlerin açıklandığı bir girişle beş defterden oluşmaktadır.

Heft Peyker: Nizâmî-i Gencevî’ nin aynı isimdeki eserinden tercümedir.

Oldukça fazla esere sahip olan Lâmiî Çelebi, “Şerh-i Dibâce-yi Gülistân” eserini II. Bayezîd zamanında yazmıştır.¹¹²⁵ Sa‘di-yi Şîrâzî’ nin “Gülistân” eserinin başında münacat, na‘t, Ebû Bekir Sa‘d b. Zengî’ye övgü ve “Gülistân”ın yazılma sebebi yer almaktadır.

Lâmiî Çelebi, “Şerh-i Dibâce-yi Gülistân” eserine Allah’ın övgüsüyle başlamış ve sonrasında Hz. Peygamberin övgüsüne geçmiştir. Kitabın telif sebebini belirtmiş ve telif tarihini şu beyitle açıklamıştır:¹¹²⁶

Şu dem kim verdi el bu şerhe fırsat

Tokuz yüz ondı târih-i hicret

¹¹²⁵ Gönül Ayan, “Lâmiî Çelebi’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri”, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:1, 1994, s.63.

¹¹²⁶ Lâmiî Çelebi, **Şerh-i Dibâce-i Gülistân**, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, nr.4049, vr.5a.

Lâmiî Çelebi “Mukaddime” başlığı altında ise Fars alfabesinde bulunan bazı harflerin aslında Arapça kökenli olduğunu dile getirmiştir, hatta bu harflerle yazılmış kelimelerin de aynı özellikler taşıdığını şu ifade ile belirtmiştir:

“Meselâ kazâ ve kader ve kâmet ve kabâ gibi ‘Arabi’den menkûldur. Fârsi lugatlarda yazarlar.”¹¹²⁷

Lâmiî Çelebi Fars alfabesinde olup Arap alfabesinde yer almayan “پ،چ،ژ،گ” hakkında da bilgi vermektedir.¹¹²⁸

Sonrasında Sa’dî’nin eserini şerh etmeye başlamıştır. Hülya Canpolat, Lâmiî Çelebi’nin şerhinde birçok bilginin mevcut olduğunu ve bunların dil bilgisi, edebiyat, dinî-tasavvufî, biyografik ve ansiklopedik bilgiler olduğunu söylemiştir.¹¹²⁹

Esere bakıldığı zaman dilbilgisi kuralları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Fiil çekimlerini örneklerle anlatan şârih “Eğer şîganuñ evvelinde mî veyâ hemî gelse şîga-i hâl olur, mî-dâned ve hemî-şînased gibi.” diyerek buna benzer açıklamalarda bulunmaktadır.¹¹³⁰

Sa’dî’nin “Gülistân” eserinin giriş kısmını büyük bir titizlikle ele alan Lâmiî Çelebi neredeyse cümlede geçen her kelimeyi ele almış ve bunları dil bilgisi kuralları açısından incelemiştir. “...Ve endereşdekî şîn zamîr-i gâyibdûr. Hudây-ı Te’âlâ’ya râci’dûr.”, “Pes mezîd-i ni‘met. Ve mim’uñ zammıyla dahı okurlar. Bu taqdîrce mezîd ism-i fâ’il olur.”¹¹³¹

Lâmiî Çelebi, kelimelerin Türkçe ve başka dildeki karşılıklarına da yer vermiştir. “Mûcib dimek, sebeb dimekdûr”, “Kûrbet yakınlıkdur”¹¹³², “Ender, burada fi ma’nâsınadır.”¹¹³³

¹¹²⁷ A.e., vr.6a.

¹¹²⁸ A.e., vr.6b-7a.

¹¹²⁹ Hülya Canpolat, “Lâmiî Çelebi’nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân’ı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2000, s. 15.

¹¹³⁰ Lâmiî Çelebi, a.g.e., vr.13a.

¹¹³¹ A.e., vr.12a.

¹¹³² A.e., vr.9a.

¹¹³³ A.e., vr.10a.

Lâmiî Çelebi'nin yukarıda bahsettiğimiz gibi okuyucunun kolay bir şekilde anlamasını sağlamak amacıyla birçok dil bilgisi kuralına değindiği bu eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler ise şu şekildedir:¹¹³⁴

Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Koleksiyonu nr. 1817, Aşir Efendi koleksiyonu nr. 417/18, Kadızâde Mehmed Koleksiyonu nr. 410, Hacı Mahmud Koleksiyonu nr. 5133, Halet Koleksiyonu nr.708, Birinci Serez Koleksiyonu nr. 3956, Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu nr.112/1, Serez Koleksiyonu nr.2560, İzmir Koleksiyonu nr. 564/1, Lala İsmail Koleksiyonu nr.525, Atif Efendi Koleksiyonu nr. 2152, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi Kütüphanesi nr.4049.

Beyazıt Umumî Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonu nr.5565, Beyazıt 2 Koleksiyonu nr. 5566, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu nr.2683.

Hacı Selimağa Kütüphanesi Hüdaî Efendi Koleksiyonu nr.1410, Kemankeş Koleksiyonu nr.477, Hacı Selimağa Koleksiyonu nr.956, Kemankeş Koleksiyonu nr.476.

Ankara Milli Kütüphane Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr.9027, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.4039, Tokat İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.5.

Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nr.159/2, nr.246/1.

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Muzaffer Ozak Koleksiyonu nr.392.

Konya İzzet Şakir Koyuncuoğlu Müzesi Kütüphanesi nr.13145.

Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.49, nr. 1458/2, nr.450.

Manisa İl Halk Kütüphanesi nr.2623, nr. 2624/1, nr.7551.

¹¹³⁴Hülya Canpolat, "Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2006, ss.55-83.

Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi nr.714, nr.1519, Ulu Cami Koleksiyonu nr.8068, Haraççıoğu Koleksiyonu nr.1024.

Topkapı Müzesi Kütüphanesi nr.1884.

İstanbul Üniversitesi Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi nr. 578, nr.1013, nr.3068, nr.1848, nr. 3095, nr.3173, nr.3020, nr.3024, nr.3068.

Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü nr.357, nr.358, nr.359, Murat Molla Bölümü nr.115, nr.336, nr.397.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr.170/1, nr. 659, nr.4043.

Edirne Selimiye Kütüphanesinde nr.605.

Kütahya Vahitpaşa İl Halk Kütüphanesi nr.1555, nr. 1145/6.

Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde nr.698.

Trabzon İl Halk Kütüphanesi nr.520.

Samsun Gazi Kütüphanesinde nr.402.

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi nr. 392.

Erzurum İl halk Kütüphanesi nr. 24053/18.

Marburg Staatsbibliothek nr. 519, Ms. or. oct.1064, Ms. or. oct.1046.

İngiltere Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr.5973.

Flügel nr.557.

Kahire-Mısır Kütüphanesi, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. 4337.

Bosna Hersek Kütüphanesi Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr.2405, nr. 1088.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nr. II Mahmut ktp 335, nr. Selimiye Cami 168.

2.1.8.1.2. Mevlânâ Rüşdî Karahisarî (16. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

Mevlânâ Rüşdî Karahisarî'nin (ö.1583?) hayatı hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başında yaşamış bir dîbâce şârihi olduğu söylenmektedir.¹¹³⁵ Mevlânâ Rüşdî Karahisarî “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân”¹¹³⁶ eserine manzum ve mensur bir mukaddime kısmı ile başlamıştır. Hamdele ve salvele bölümünden sonra eseri hakkında bilgi vermiştir. Mevlânâ Rüşdî Karahisarî, eserinde Seyyid ‘Alî Yakûb, Surûrî, Şem‘î, Lâmiî gibi şârihlerin adlarını ise şu şekilde zikretmiştir:

Li-mu’ellifihi:

Çârh-ı erkânı söz serâyınıñ

Bezm-i Fursuñ şumû’-ı pür lem’î

A’ni Ya’kûb ve’s-Surûri

Ba’dehu el-Lâmi’î ve’ş-Şem’î¹¹³⁷

Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu nr. 990’da ve Orhan Koleksiyonu nr. 1170’de bulunan iki yazmayı inceledik, dîbâcenin şerhine “Minnet” kelimesi ile başlayan şârih, eseri kelime kelime bazen de cümle cümle şerh etmiştir.

Yeri geldikçe dil bilgisi kuralları hakkında bilgi de verilmiştir. Eserde zaman zaman ayet ve hadisler de kullanılmıştır. “Gülistân” eserindeki manzum kısımların önce Farsçasını yazarak beyit beyit şerh etmiştir. Bu beyitlerden bir mısraın şerhi şu şekildedir:

ای کریمی که از خزانه غیب

¹¹³⁵ Şükrü Baştürk, “Rüşdî’nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistân’ında XVI. Yüzyıl Türkçesinin Söz Varlığı”, **Turkish Studies**, C. IV, No: 6, 2009, s.30.

¹¹³⁶ Geniş bilgi için bkz. Şükrü Baştürk, “Rüşdî Şerh-i Dîbâce-i Gülistân (İnceleme- Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 1997.

¹¹³⁷ Mevlânâ Rüşdî Karahisarî, **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan koleksiyonu nr. 1170, vr.1b.

“...Ey bir ulu kerîm ki gayb hazinesinden kerîmi münadi ve âhîrindeki yâ-yı vahdet ta’zîm içündür. Ve ki lafzı ilâ âhîri’l-beyt mevşûl-i vaşla meşâbesinde kerîmüñ şıfatıdır...”¹¹³⁸

Eserin, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu nr. 990’da ve Orhan Koleksiyonu nr. 1170’de kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.

Baştürk, bu nüshalar dışında Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi nr.17755’de Mevlânâ Rüşdî Karahisarî adına kayıtlı ve Mahmut Binali Karahisarî tarafından istinsah edilmiş olan nüshanın Rüşdî’ye değil de Lâmiî Çelebi’ye ait olduğu bilgisini vermiştir.¹¹³⁹

2.1.8.1.3.Pîr Hamdî (16. Yüzyıl), Hutbe-i Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

Pîr Hamdî’nin (ö.1603) hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Canpolat, Pîr Hamdî’nin “Hutbe-i Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” eserinde açıklamaların olmadığını ve eserin şerhten daha çok birebir tercüme olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴⁰

Esere ait yazma nüsha ise Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Milli Koleksiyonu nr.1970 numarada kayıtlıdır.

2.1.8.1.4.Vehbî Muhammed b. İbrahîm Telli (17. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

Gülistân dışında Örfî’nin gazellerini de şerh eden Vehbî mahlaslı Muhammed b. İbrahîm Telli’nin (ö.1664?) Gülistân’ın dîbâcesine yazdığı şerhin yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi nr.3912’de “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” ve nr.5721’de “Gülistân Mukaddimesinin Şerhi” adıyla kayıtlıdır.¹¹⁴¹

¹¹³⁸ Mevlânâ Rüşdî Karahisarî, **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraççioğlu, nr. 990, vr.17b.

¹¹³⁹ Baştürk, a.g.e., s.31.

¹¹⁴⁰ Canpolat, a.g.e., s. 22.

¹¹⁴¹ Yazar, a.g.e., 2011, ss.834-835.

Hülya Canpolat, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi nr.3912’de “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” adıyla kayıtlı yazmanın üç ayrı bölümden meydana geldiği ve eserin sonunda Edirneli Çelebi’den istinsah olduğu bilgisini vermiştir. Fakat bölümlerin içinde “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân”ın bulunmadığını belirtmiştir. Nr. 5721’de “Gülistân Mukaddimesinin Şerhi” adıyla kayıtlı olan yazmada müellif ve müstensihin adına rastlanılmadığını zikretmiştir.¹¹⁴²

2.1.8.1.5.Safvet (18. Yüzyıl), Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân

Kaynaklarda Safvet’in (ö.?) hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır; fakat eserini incelendiğinde Safvet hakkında bazı bilgiler elde edilebilmektedir.

Yazar, tezinde Safvet’in eserini 1785’te yazmaya başladığından ve tahminen XVII. yüzyılın sonuyla XVIII. yüzyılın başında yaşamış olduğundan bahsetmiştir.¹¹⁴³

“Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân” eserine baktığımız zaman önceki şârihlerde de değindiğimiz gibi Safvet önce ismini zikretmiştir:

Bende-yi bîmâye-i fakîr ü hâkîr

Şafvet şâfi-i dil ü zamîr¹¹⁴⁴

Safvet, ismini zikrettikten sonra kendisinden önceki şârihlerden Seyyiddîzâde, Surûrî, Şem’î, Kâfi, Sûdî, ve Lâmiî’den bahsetmiştir. Lâmiî ve Sûdî’nin şerhleri hakkındaki görüşlerini ise şu şekilde dile getirmiştir:

“...Ki şerh ü ta’rîfine himmet ü ikdâm ve tedkîk-i me’ânisinde diğkât ü ihtimâm idüp ez cümle Seyyidîzâde ve Surûrî ve Şem’î ve Kâfi ve ‘ale’l-huşûş Mevlânâ Sûdî her biri müştakîl şerh etmişler ve birbirleriniñ eşerince gitmişler. Ce’allullâh seyhum meşkûr ammâ Lâmiî merhum el-kalîl yedil’alâ’l-kesîr medlûlunca fakaş dibâce-i kitâbı şerh ü beyân ve gavâmız-ı me’ânisin ‘ayân şadedinde nice kavâ’idi müstamel ebyât-ı

¹¹⁴² Canpolat, a.g.e., ss.20-21.

¹¹⁴³ Yazar, a.g.e., s. 835.

¹¹⁴⁴ Safvet, **Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Koleksiyonu, nr. 2559, vr.1b.

büleğa ile işbât-ı müdde'â idüp haqqâ ki bir eșer-i celil ibkâ ve nâm-ı nâmîsini ihyâ etmişdür...”¹¹⁴⁵

“ Âmmâ Sûdî üstâd haqq budur ki bu huşûşda cümleye fa'îk ve tedkîk ü taḥkîk-i ma'nâda vâkı'a muvâfîk ve muṭâbîk vâkı' olup haqq budur ki meydân-ı Fûrsiñ fâris-i yegânesi ve akrânınıñ mümtaz ü ferzânesidür...”¹¹⁴⁶

Bunlardan sonra ise şârih, eseri yazdığı tarihe değinmiştir:

“...Pes târiḥ sene temâm biñ ikiyüz eşnâsında iken bu emre mübâşeret ve bu kâra mübâderet eyleyüp bir sene miḳdârı zamânda bi'inâyetillâh ve hüsni tevfiḳe tesvîd ü tebyîzi ḥâtime-yi ḥitâma reşide oldu.”¹¹⁴⁷

Safvet'in bahsettiğimiz bilgilere değinmiş olduğu kısım, Hamdele ve Salvele, Sebeb-i Telîf, Mukaddime bölümüdür. Bu bölümler yazmanın (1b-10b) varakları arasında geçmektedir. Sonrasında ise şerh kısmına geçilmiştir.

Safvet, şerhinde diğer şerhlerde olduğu gibi kelimeleri dil bilgisi açısından incelemiştir:

«عز و جل» hakkında açıklama yaparken «عز» fi'l-i mâzî-i müfred-i müzekker-i ğâ'ib şîğasıdır. «و جل» vâv ḥarf-i 'atfdur.¹¹⁴⁸

Safvet şerhinde kelimelerin Türkçe karşılıklarını da vermiştir.

«موجب» İsm-i fâ'ildur. Sebeb ma'nâsınadır.¹¹⁴⁹

«موجود» İsm-i mef'uldur. Bulunmuş ma'nâsınadır.¹¹⁵⁰

«نزدیک» yakın.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁵ A.e., vr. 2a.

¹¹⁴⁶ A.e.

¹¹⁴⁷ A.e., 2b.

¹¹⁴⁸ A.e., vr.13a.

¹¹⁴⁹ A.e., vr.13b.

¹¹⁵⁰ A.e., vr.16b.

¹¹⁵¹ A.e., vr.83b.

«برخی» bânuñ fethi ve rânuñ sükûniyle bir miğdar dimekdür.¹¹⁵²

Safvet, Arapça kelimelerin anlamlarını da yazmıştır.

«من» ben enâ ma'nâsınadır.¹¹⁵³

«مشهور» lafz -ı ma'rûfdur.¹¹⁵⁴

Tüm bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, Safvet de diğer şârihlerin şerhlerinde gördüğümüz gibi okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak maksadıyla Sa'dî'nin "Gülistân" eserini ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Serez Koleksiyonu nr. 2559'da kayıtlıdır.

2.1.8.1.6.Hüseyin Hüsnî Efendi (19. Yüzyıl), Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

Hüseyin Hüsnî Efendi Trabzon'da doğmuştur. Hayatını okumaya ve okutmaya vakfeden Hüseyin Hüsnî Efendi, ahvarı ümmettendir. Cami ve mekteplerde tedrisat ile meşgul olmasından ve mutaleadan kitap telif etmekten daha çok kitapları anlamaya çalışmıştır. Bu bakımdan mühim eserler yazamamıştır. Hüseyin Hüsnî Efendi'nin yazdığı risâleler vardır. Bu risâleler, Hüsnî eser, Kaside-i Tevhid Şerhi, Bağbân ve Galatât'tır. Bu eserleri arasında yer alan "Bağbân" son zamanlarında "Gülistân"a yazmak istediği Türkçe şerhin mukaddemesidir.¹¹⁵⁵ Başka kaynaklarda bu esere dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹¹⁵² A.e., vr.83a.

¹¹⁵³ A.e., vr.52b.

¹¹⁵⁴ A.e., vr.46a.

¹¹⁵⁵ İnal, a.g.e., C.II, ss.670-671.

2.1.8.2.Gülistân Adlı Eserin Muhtasar Şerhleri

2.1.8.2.1.Şâhidî İbrahim (16.Yüzyıl), Gülistân Şerhi

Şâhidî (ö.957/1550), Mevlevî tarikatının en büyüklerinden ârif bir zat olup Muğlalıdır. Âlet ilimlerini ve yüksek ilimleri tahsilden sonra Afyonkarahisar’da Sultan Divanî hazretlerinin dergâhına yüz sürerek Mevlânâ’nın feyzine mazhar olmuştur.¹¹⁵⁶

Asıl adı İbrahim olan Mevlânâ âşığı, melevî ve Muğla Mevlevîhanesi şeyhlerinden âlim, fazıl ve şair Şâhidî’nin Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere on üç civarında eseri olduğu bilinmektedir.¹¹⁵⁷ Bu eserler şunlardır: Divan, Gülşen-i Vahdet, Gülşen-i Tevhid, Gülşen-i Esrâr, Tuhfe-i Şâhidî, Mevlid, Şerh-i Gülistân, Risâle-i Âfâk u Enfüs, Sohbetnâme, Gülşen-i ‘İrfân, Farsça Divan, Tırâşnâme, Müşâhedât-ı Şâhidîyye.¹¹⁵⁸

Latîfî, tezkiresinde “Hazret-i Celâleddîn Rûmî “Mesnevî”sinin her cildinden yüz beyit intihâb idüp her bir beyitten beşer beyit ile şerh eylemiştir. Adını (Gülşen-i Tevhid) virmişdir.”¹¹⁵⁹ diyerek Şâhidî’nin sadece bir eserinden bahsetmiştir.

Şâhidî’nin “Gülistân Şerhi”¹¹⁶⁰ hakkında ise Âşık Çelebi’nin “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ”sında sadece “Gülistân’ı Türkî ma‘nâ ile nâfi’ şerh eylemiştir.”¹¹⁶¹ ifadesi yer almaktadır. Sicill-i Osmanî’de geçen “Önce ilim talibi iken sonra sipahi oldu. 960’da (1553) vefat etti. Şiirleri tatsızdır. Gülistân’ı şerh etmiştir.”¹¹⁶² ibaresine istinaden Nuri Şimşekler, burada adı geçen Şâhidî’nin muhtemelen Edirneli Şâhidî olacağını belirtmiştir.¹¹⁶³

¹¹⁵⁶ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.I, s. 202.

¹¹⁵⁷ Âmil Çelebioğlu, **Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1994, s. 77.

¹¹⁵⁸ Mustafa Çıpan, “Şâhidî, İbrâhim”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVIII, 2010, s.274.

¹¹⁵⁹ Kastamonulu Latîfî, a.g.e., s.201.

¹¹⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.419; Beyânî, a.g.e., s.96.; Sâmi, a.g.e., C. IV, s. 2836.

¹¹⁶¹ Âşık Çelebi, a.g.e., C. III, s. 1410.

¹¹⁶² Süreyyâ, a.g.e., C. V, s.1560.

¹¹⁶³ Nuri Şimşekler, “Şâhidî İbrâhim Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1998, ss.47-48.

Şâhidî'nin "Gülistân Şerhi"nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümünde nr. 979 ile 5255'te kayıtlı olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Fakat Canpolat, 5255 numarada "Şerh-i Gülistân" adıyla kaydedilmiş eserin Lâmiî Çelebi'ye ait "Şerh-i Dîbâce-i Gülistân" nüshalarından biri olduğunu 979 numara da kayıtlı eserin ise başka bir eser olup içinde Gülistân Şerhi bulunmadığını belirtmiştir.¹¹⁶⁴

2.1.8.2.2.Sûdî-i Bosnevî (16.Yüzyıl), Risâle-i Sûdî

Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin bir beytine yazdığı risâledir. Sûdî, bu risâleyi ileride yazmayı düşündüğü Gülistân şerhi için bir ön hazırlık görmüş¹¹⁶⁵ ve eserin dîbâce kısmında geçen anlaşılması güç şu beyti şerh etmiştir:

چو جنگ آوری با کسی برستیز که از وی گزیرت بود یا گریز¹¹⁶⁶

Sûdî'nin iki risâlesinin metinlerinin yer aldığı Nazif M. Hoca tarafından yapılan çalışmadan istifade ettik ve şârihin bu risâleye Arapça hamdale ve salvele ile başladığını, ismini zikrettikten sonra ise Gülistân kitabının hak ettiği şekilde anlatılmadığını ve kendisinin de aciz bir kul olarak Gülistân'ın manalarına vasıl olmayı arzu ettiğini söylemiştir. Sonrasında şârih, Gülistân şerhinde olduğu gibi yukarıda geçen beyit hakkında dil bilgisi kurallarına ve kelimelerin anlamlarına değinmiştir. Bu konuya dair birkaç örnek ise şu şekildedir:

"... Guziret lafzının "ta"sı zamîr-i muhatabdır...", "bûd" "ba"nın zammı ve "vav"ın fethi ve "dal"ın sükûnu ile fi'l-i maşdardır."¹¹⁶⁷

"Sitiz" kelimesinin anlamı ve "Ki"nin cümle içindeki görevi hakkında da bilgi vermiştir.¹¹⁶⁸

Vermiş olduğumuz örneklere benzer tarzda açıklamalarla Sûdî'nin şerh ettiği eser hakkında Nazif M. Hoca, beş yazma nüshadan bahsetmiştir:¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁴ Canpolat, a.g.e., s.15.

¹¹⁶⁵ Hoca, a.g.e., s.45.

¹¹⁶⁶ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.9.

¹¹⁶⁷ Hoca, a.g.e., s.58.

¹¹⁶⁸ A.e., ss.53-54.

¹¹⁶⁹ A.e., ss.46-47.

Bu eser taş baskı olarak da birkaç kez basılmıştır:

Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1249/1833.

Dârü't-Tıba'âti'l -Âmire, İstanbul, 1276/1859.

Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1286/1869.

Matbaa-i Cihân, İstanbul, 1291/1874.

Ali Efendi Matbaası, İstanbul, 1293/1876.¹¹⁷⁰

2.1.8.2.3. İsmail Hakkı Bursevî (17.Yüzyıl), Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa'dî

Celvetî şeyhi, müfessir ve şair olan İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1725), 1063/1653 yılında Aydos'ta dünyaya gelmiştir. Bursa'da uzun süre yaşadığı için Bursevî nisbesini almıştır. Tahsilini tamamlayınca Osman Fazlı'ya intisap etmiş, sonra Üsküp'e gidip camilerde vaaz vermiştir. Hac vazifesini yerine getirmiştir. Şam dönüşü Üsküdar'a gitmiştir ve Damad İbrahim Paşa kendisine ev hediye etmiştir. Orada cami vaizliği yaparken sıkıntılı bir durumun yaşanması üzerine Bursa'ya dönmüş ve orada vefat etmiştir.¹¹⁷¹

Birçok önemli eseri bulunan Bursevî'nin 46b-59a varakları arasında yer alan “Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa'dî” eseri, kaynak metnin birinci babının 15. hikâyesinde yer alan “معزولى به نزد خردمندان بهتر که مشغولى” kelimesinin şerhidir. Şerhe geçmeden önce “Ma'zûlî bih ki Meşgûlî” kelimesinin şerhi başlığı yer almaktadır. Hikâyede geçen bir ifadenin şerhi olması açısından diğer şerhlerden farklıdır. Eserde birçok Arapça ibare kullanılmıştır.¹¹⁷²

¹¹⁷⁰ Yılmaz, a.g.e., s.303.

¹¹⁷¹ Ali Namlı, “İsmail Hakkı Bursevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIII, 2001, ss.102-106.

¹¹⁷² İsmail Hakkı Bursevî, **Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa'dî**, İbb Atatürk Kitaplığı, nr.0367/3, vr.46b-59a.

2.1.8.2.4. Mahremî Çelebî Bursavî, Şerh-i Ebyât-ı Gülistân

Şerh-i Ebyât-ı Gülistân, Mısır Kahire’de Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr.19’da bulunmaktadır.

2.1.8.3. Gülistân Adlı Eserin Tamamına Yapılan Şerhler

2.1.8.3.1. Şem’î Şem’ullah (16. Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Şem’î Şem’ullâh’ın hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır; fakat bazı kaynaklarda Prizrenli Şem’î ile şârih olan Şem’î karıştırılmıştır. Sehî Bey’in “Heşt Bihişt”¹¹⁷³, Latîfi’nin “Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n -Nuzamâ”¹¹⁷⁴, Âşık Çelebi’nin “Meşâiru’ş-Şuârâ”¹¹⁷⁵, Hasan Çelebi’nin “Tezkiretü’ş-Şu’arâ”¹¹⁷⁶, Beyânî’nin “Tezkiretü’ş-Şu’arâ”¹¹⁷⁷, Gelibolulu ‘Alî’nin “Kühü’l-Ahbâr” eserinin tezkire kısmında¹¹⁷⁸ sadece Prizrenli Şem’î’den bahsedilirken Esrar Dede, “Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye” eserinde “Belde-i Üsküb kırbında kaşaba-i Pirîzren’ dendür.” dedikten sonra “Meşnevî-i Şerîf’üñ elfâz ü lügâtını terceme tarzında bir maṭbû şerḥ yazup”¹¹⁷⁹ sözleriyle şârih olarak Prizrenli Şem’î’yi göstermiştir. Ali Enver de “Semâ’hâne-i Edeb”¹¹⁸⁰ eserinde Prizrenli Şem’î olarak verilen bilgileri Mesnevî şârihi Şem’î’nin hayat hikâyesi olarak yazmıştır.¹¹⁸¹ Aynı şekilde Bursalı Mehmed Tâhir Efendi de “Osmanlı Müellifleri”¹¹⁸² kitabında Şem’î Şem’ullâh’ın Prizrenli olduğunu belirtip “Mesnevî-i Şerîf’e, Dîvân-ı Hâfız’a, “Gülistân”a, “Büstân”a “Pend-i ‘Attar”a “Sebhatü’l-Ebrar”a, “Bahâristân”a, “Tuhfetü’l-Ahrâr”a ve “Mantiku’t-Tayr”a şerhler yazarak ad bıraktığından bahsetmiş ve böylelikle o da Prizrenli Şem’î’yi şârih olarak addetmiştir.

¹¹⁷³ Harun Akar, “Heşt Behişt (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010, ss.189-190.

¹¹⁷⁴ Latîfi, a.g.e., 2000, ss.333-334.

¹¹⁷⁵ Âşık Çelebi, a.g.e., s. 1443.

¹¹⁷⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.431.

¹¹⁷⁷ Beyânî, a.g.e., s. 99.

¹¹⁷⁸ Gelibolulu ‘Alî, a.g.e., s.235.

¹¹⁷⁹ Esrar Dede, **Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye**, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, ss. 260-261.

¹¹⁸⁰ Ali Enver, **Mevlevî Şâirler Semâ’hâne-i Edeb**, haz. Tahir Hafizoğlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010, ss.160-161.

¹¹⁸¹ Ünver, a.g.e., s. 39.

¹¹⁸² Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s. 394.

Şem‘î Şem‘ullâh‘ın hayatı hakkındaki bilgiyi, Nev‘î-zâde Atâyî‘nin “Şakâyık Zeyli” adlı eserinde, eğitim gördükten sonra tasavvufta karar kılıp dünyadan el etek çekmesinden ve önemli kişilere hizmet edenleri yetiştirerek geçimini sağlamasından bahsetmesi ile elde etmekteyiz. Bunun yanında Mesnevî-i Şerîf, Dîvân-ı Hâfız, Gülistân ve Bûstân‘ı şerh ettiği de zikredilmiştir.¹¹⁸³

Mehmed Süreyyâ‘nın “Sicill-i Osmanî” eserinde ise Şem‘î hakkında şu bilgiler yer almaktadır: “Hayatını ilim öğrenmekle geçirmiştir. Şâkirdlerinden pek çoğu ilmiyede yüksek makamlara nâil olmuşlardır. 1005/1597‘de vefat etmiştir. Şerh-i Mesnevî-i Şerif, Şerh-i Dîvân-i Hâfız, Şerh-i Gülistân, Şerh-i Bostan eserleridir.”¹¹⁸⁴

Kâtip Çelebi, “Keşfü‘z-Zunûn” eserinde de Mantiku‘t-Tayr‘ın eseri hakkında bilgi verirken Şem‘î için şu ifadelerde bulunmuştur: “... Mevlâ Şem‘î de Türkçe bir şerhle bu eseri şerh etti, bu zat 1000 yılında ölmüştür...”¹¹⁸⁵

Şem‘î, eserlerini padişahlar, vezirler ve saraya yakın kişilere sunduğundan III. Murad (1574-1595) ve III. Mehmed (1595-1603) dönemlerinin önde gelen yazarlarından¹¹⁸⁶ ve kendisine isnat edilen iki eseri dışında 11 adet şerhi, 3 adet tercümesi ve 1 de telif eseri vardır. Bu eserler şunlardır: “Şerh-i Gülistan”, “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız”, “Şerh-i Dîvân-ı Şâhî”, “Şerh-i Bahâristân”, “Şerh-i Pend-i ‘Attâr”, “Şerh-i Bostân”, “Şerh-i Mesnevî”, “Şerh-i Tuhfetü‘l-Ahrâr”, “Şerh-i Mantiku‘t-Tayr”, “Şerh-i Subhatü‘l-Ebrâr”, “Şerh-i Mahzen-i Esrâr”, “Şerh-i Kaside-i Emâlî”, “Terceme-i Kaside-i Nûniyye”, “Terceme-i Şurûtü‘s-Salât”, “Tuhfetü‘l-Âşîkîn”.¹¹⁸⁷

Bu eserlere ek olarak Mehmet Nâil Tuman, “Tuhfe-i Nâilî” tezkiresinde “Şem‘î Çelebi Örfî dîvânı şârihi, vefatı 1000 (M.1688)”¹¹⁸⁸ ifadesi ile Şem‘î‘nin eserleri arasında Örfî Dîvânı‘nı da göstermiştir.

¹¹⁸³ Atâyî, a.g.e., s.332.

¹¹⁸⁴ Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1575.

¹¹⁸⁵ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.III, s.1198.

¹¹⁸⁶ Ünver, a.g.e., s. 40.

¹¹⁸⁷ Mehmet Nuri Çınarcı, “Mustafa Şem‘î‘nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme- Tenkitli Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2011, ss.40-41.

¹¹⁸⁸ Tuman, a.g.e., s. 502.

Şem'î'nin ilk eseri olan "Gülistân Şerhi"¹¹⁸⁹ Muhammed Çelebi'nin isteği üzerine kaleme alınmıştır. Beş ayda tamamlanmıştır ve sekiz babdan oluşmaktadır. Bu eser diğer eserlerden farklı olarak Sûdî-i Bosnevî'nin "Gülistân Şerhi" ile 1876'da basılmıştır.¹¹⁹⁰

Şem'î'nin "Gülistân Şerhi" eserinin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler şu şekildedir:

İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi Koleksiyonu nr.1759, nr.168, Lâleli Koleksiyonu nr.1838, Pertevniyal Valide Sultan Koleksiyonu nr.780, Pertev Paşa Koleksiyonu nr.429, Reisülküttab Mustafa Efendi Koleksiyonu nr. 842, Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr.3977, nr. 4075, nr. 425, Çelebi Abdullah Efendi Koleksiyonu nr.312, Serez Koleksiyonu nr.2555, nr.554, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu nr. 443, Denizli Koleksiyonu nr. 381, İzmir Koleksiyonu nr.0560, 562, Fatih Koleksiyonu nr.3987, Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr. 5100, nr. 5111, nr. 5115, nr. 3771, nr. 309, Halet Efendi Koleksiyonu nr.709, İbrahim Efendi Koleksiyonu nr.603, nr. 610, Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 740, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Y-44.

İstanbul Kütüphanesi Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr.930, nr. 842, nr. 4015, nr. 1911, nr. 1645, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. 461, Türkçe Yazmalar nr 721, nr.572, nr.1009, nr. 47.

Bayezid Devlet Kütüphanesi nr. 5467, nr. 5559, nr.5560, Veliyüddîn Efendi Koleksiyonu nr.3808.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonu nr. 218, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu nr. 246.

Âtîf Efendi Kütüphanesi nr. 2187, nr.2186.

¹¹⁸⁹ Geniş bilgi için bkz., Ünver, a.g.e., 1985 ss.38-43.

¹¹⁹⁰ Şeyda Öztürk, "Şem'î'nin (15.-16. YY.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2007, ss.69-70.

Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr.338 (DVD No:1201), nr. 4464 (DVD No:1440), nr. 4719 (DVD No:1457), Ordu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.1310 (DVD No:1776), Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.17765 (DVD No:1108), nr.18226 (DVD No:1157), Çankırı İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 330 (DVD No:1582),Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 166 (DVD No:1728), Samsun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.108 (DVD No:1610), nr.9473 (DVD No:2040), Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr.9492 (DVD No:2041), nr. 6549, nr. 3452, nr. 1462/4.

Ankara Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.153.

İzmir Milli Kütüphanesi İzmir Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr.1473.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta Uluborlu İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.322, Isparta Yalvaç İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.9, Isparta İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.2035, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 1787, nr. 76/2, Konya İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.383,

Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.11248.

Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.7015, nr. 4921, nr.1633.

Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 4989.

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 12951/2, nr. 4751, nr. 4671, nr.4670.

Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.1574.

Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 2620, nr.2621, nr.2619, nr. 6433, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu nr.217.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 2498/4, nr. 1060.

Kayseri Kütüphanesi Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi Koleksiyonu nr. Râşid Efendi Eki 1404.

Kütahya Zeytinoğlu İl Halk Kütüphanesi nr.383, nr.845.

Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.1444, nr. 1339, nr. 1266, nr. 1172, nr. 133.

Amerika Birleşik Devletleri New Jersey Kütüphanesi Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.1619.

Almanya Kütüphanesi Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. Ms.or.oct.3794, nr. Ms.or.oct. 2197.

Fransa Kütüphanesi Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. Regius.

Fransa Kütüphanesi Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. Regius.

Fransa Kütüphanesi Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. Regius.

İngiltere Kütüphanesi İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr. 2651, nr. 5485, nr. 7746, nr. 2651, nr.19509.

İtalya Venedik Kütüphanesi Mechitarista S. Lazzaro Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. Bibl. Mechitarista 93.

İran Tahran Kütüphanesi Kitabhane-i Meclisi-i Şura-yi Milli Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. 7947.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. II. Mahmud Ktp.158, nr.793 II. Mahmud Ktp.

Bosna-Hersek Kütüphanesi Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. 6723, nr.2312, nr.648, nr. 2333.

Mısır Kahire Kütüphanesi Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu nr. 14, nr. 4411, nr. Talat 8, nr.13, nr. Talat 232, nr. 5577, nr.5578.

2.1.8.3.2.Sûdî-i Bosnevî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Sûdî, ikinci eseri olan Gülistân Şerhi'ni 1004/1595 yılında yazmıştır. Dr. Ş. Sikiriç, Sûdî'nin "Gülistân Şerhi"¹¹⁹¹ ni diğer şârihlerin şerhleri ile karşılaştırmıştır ve Sûdî'nin şerhinin üstünlüğünden bahsetmiştir fakat diğer şerhler kadar değilse de hatalarının olduğundan da söz etmiştir.¹¹⁹²

Sûdî'nin "Gülistân Şerhi" eseri hakkında, Ankara Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.898'de kayıtlı, DVD numarası 1541 olan yazma nüshadan istifade ederek içeriği konusunda bilgi vereceğiz.

Sûdî, bu eserinde geçen cümleleri ve kelimeleri dil bilgisi kuralları açısından incelemiştir. Bu duruma birkaç örnek verecek olursak:

"Gülistân"ın dîbâcesinde geçen "منت خدای را" Sûdî tarafından açıklanmış ve hudây kelimesi dilbilgisi açısından şu şekilde ele alınmıştır:

HUDÂY yâ ile ve yâsuz iki ma'nâ beyninde müşterekdür. Birisi zât-ı Bârîye isimdür, Arabîde Allâh gibi ki gayra ıtlâkı câ'iz degüldür. Ve birisi de şâhib ve Rabb ma'nâsnadır. Râ bunda lâm-ı cârre gibi taşşiş ifâde ider.¹¹⁹³

Nazım nesrin bir arada olduğu "Gülistân" eserinde Sûdî, şiir kısımlarında geçen kelimelerin anlamlarını verip dilbilgisi kurallarını da şu şekilde açıklamıştır:

از دست و زبان که بر آید

¹¹⁹¹ Geniş bilgi için bkz., Ozan Yılmaz, "16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme- Tenkitli Metin-Sözlük)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2008.

¹¹⁹² Hoca, a.g.e., s. 23.

¹¹⁹³ Sûdî Mustafâ Bosnavî, **Şerh-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr. 898, vr.2a.

Ez bunda, min-i ibtidâ'yye ma'nâsına harfdür. Dest, Fârisîde el ma'nâsına. Vav harf-i 'atfdür. Zebân zânuñ fetħi ve zammı ile ve bânuñ bedeli fâ ile dildür, lisân ma'nâsına. Kiye izafeti lâmiyyedür.¹¹⁹⁴

Kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça anlamlarına da yer veren Sûdî'nin "Gülistân Şerhi" eserinden birkaç örnek ise şu şekildedir:

Kücâ kıanda dimekdür. 'Arabîde eyne gibi¹¹⁹⁵ Tü, sen dimekdür; ente ma'nâsına¹¹⁹⁶ Dîvâr ma'rûf, 'Arabca cidâr dirler.¹¹⁹⁷

Ozan Yılmaz, Sûdî ve Şerh-i Gülistân hakkında yazmış olduğu doktora tezinde eserde deyimlere, atasözlerine ve tabirlere yer verildiğinden bahsetmiş ve şârihin daha önce gördüğü ya da gezdiği yerler konusunda da bilgiler verdiğinden söz etmiştir. Bunun yanı sıra Peygamberler tarihi, milletler tarihi, İslâm tarihi, Türk, Arap ve İran mitolojisiyle ilgili ayrıntıların da eserde yer aldığını vurgulamıştır. Ayrıca Yılmaz, eserde vezin, kafiye, nazım şekli, edebî sanatlar ile ilgili Sûdî'nin görüşlerini dile getirdiğinden ve düzeltmeler yaptığından söz etmiştir.¹¹⁹⁸

Sûdî-i Bosnevî'nin "Şerh-i Gülistân" eserinin yazma nüshaları hakkında bilgi verecek olursak Bayezid Kütüphanesi Veliyüddîn Efendi Koleksiyonu nr. 2693'te kayıtlı olan nüsha müellif hattıdır. Müellif hattından sonra en eski nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi Koleksiyonu nr. 2696'da kayıtlı olan 1010/1602 tarihinde istinsah edilmiş olan nüshadır. Eserin diğer yazma nüshaları da şunlardır:

Ankara Milli Kütüphanesi Nevşehir Damad İbrahim Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.180, nr. 173, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 941/5, Ankara Milli Kütüphanesi nr.9190, nr.1113, nr.5976, nr. 550, Ankara Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.1017, Ankara Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 898, Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 3344, nr. 3314,

¹¹⁹⁴ A.e., vr.5b.

¹¹⁹⁵ A.e., vr.10a.

¹¹⁹⁶ A.e., vr.14a.

¹¹⁹⁷ A.e., vr. 16b.

¹¹⁹⁸ Yılmaz, a.g.e., ss.222-239.

nr.4589, nr. 1639, Ankara Türk Dil Kurumu Türkçe Yazmalar nr.525, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 744, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar nr.155, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonu nr.250, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu nr. 1157, nr.1158, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi nr.1080, Hâlet Efendi nr.706, Lâleli Koleksiyonu nr. 1836, nr.1835, İzmir Koleksiyonu nr. 561, Serez Koleksiyonu nr.2557, nr.2558, Saadeddin Mübtegi Vakfı Koleksiyonu nr. 99, Mihrişâh Sultân nr.392, Damat İbrahim Paşa Koleksiyonu nr.979, Kasîdecizâde Koleksiyonu nr.406, Cârullah Koleksiyonu nr.1708, Pertev Paşa Koleksiyonu nr. 430, Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr. 3858, Ayasofya Koleksiyonu nr. 4107, Fatih Koleksiyonu nr. 3986, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler nr.429, Nadir Eserler nr.9923, Nuruosmaniye Kütüphanesi nr.4043, nr.4042, Bayezid Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Koleksiyonu nr. 2692, Bayezid Kütüphanesi nr.5780, Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 6440, nr.6414/1, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr. 2775, nr.1916, Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi nr.569, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Köşkü Koleksiyonu nr.155.

“Şerh-i Gülistân”ın yurtdışındaki yazma nüshalar ise şunlardır:

Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 95, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kütüphanesi nr. 1201/4, nr.1201/4, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr.3800, nr.403, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr.60, nr.156, nr.321, nr. 388, nr.211, nr.256, nr.4425, nr.169, nr.142, nr.83, nr.141, Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr.9916, nr.5581, nr.5582, Amerika Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmalar nr. 1657.

Bu eser Türkçeye de çevrilmiş ve basılmıştır:

Ozan Yılmaz, **Gülistân Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)**, Çamlıca Yayınları, Birinci Baskı, 2012, 1115 s.

2.1.8.3.3. Kefevî Hüseyin Efendi (16.Yüzyıl), Bûstân-ı Efrûz-ı Cinân Şerh-i Gülistân

Kefevî Hüseyin Efendi (ö.1601), Kırım'ın liman şehri Kefe'de doğup büyüdüğü için Kefevî nisbesiyle tanınmıştır. İlk tahsilini Kefe'de yapmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman döneminin sonlarında İstanbul'daki medreselerde dinî ve aklî ilimleri okumuştur. III. Selim zamanında da Miftah Medresesine müderris olmuştur. Nakşibendî şeyhi Hâce Ahmed Sadık Taşkendi'ye intisap ederek tasavvuf terbiyesi almıştır. 1007 yılında Kudüs kadılığına tayin edilen Kefevî, sonrasında Mekke kadılığına gönderilmiş ve orada vefat etmiştir.¹¹⁹⁹

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi "Osmanlı Müellifleri" kitabında Kefevî Hüseyin Efendi hakkında "... Edebiyatta mizaha mütemayil bir karaktere sahiptir. Bir nüshası Hamidiye kütüphanesinde mevcut olan "Bostanî Efruzi Cinan" isimdeki Gülistân şerhinin mukaddemesinde, hal tercümesinden ve bazı eserlerinden bahsetmiştir..." bilgisini vermiştir.¹²⁰⁰

Kâtip Çelebi, "Keşfü'z-Zunûn" eserinde de Kefevî Hüseyin Efendi'nin Gülistân'ı şerh ettiğini ifade etmiştir ve devamında şu bilgileri vermiştir: "... bu şerh bütün şerhlerden sonra yazılmış bir şerhdir fakat karalama şeklinde kalmıştır, bunun üzerine Allah yolundaki kardeşi olan ve Hüseyinî diye tanınan mevlânâ Hüseyin ibn Güzelce Rüstem Paşa bu eseri temize çekmiştir..."¹²⁰¹

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu nr.1159'de kayıtlı olan yazmayı incelediğimizde Hüseyin b. Rüstem'in "Hâkikatü'l-Hâl egerçi bu şerh-i Gülistân dilistân-i fâhîr Lâmiî ve İbn-i Seyyîd 'Alî ve Surûrî ve Sûdî ve Şem'î şerhlerinden müteeħir vaķi' olmuştur. Velî manend-i esb-i mucella ħilye-i ħabûl ehl-i ma'ħûlde cümleden pîşrev u sâbîħ u teħaddüm ve i'tibâra sezâvâr u lâyıħ..."¹²⁰²

¹¹⁹⁹ Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, s.186.

¹²⁰⁰ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.I, ss.323-324.

¹²⁰¹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.III, s.1198.

¹²⁰² Kefevî Hüseyin Efendi, **Bûstân-ı Efrûz-ı Cinân Şerh-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 1159, vr.2a.

diyerek bu şerhten önce yukarıda adı geçen şârihlerce Gülistan'ın şerh edildiğini fakat bu şerhin tüm şerhlerden önde geldiğini belirtmiştir.

Kefevî Hüseyin Efendi bu şerhte de diğer şerhlerde olan cümlelerin anlamlarını açıklamış ve nazım ve nesrin bir arada olduğu “Gülistân”da nazım kısmına geçişleri "نظم" başlığı altında göstermiştir.

Yazar, Hüseyin b. Rüstem'in eklemelerde bulunduğu bu şerhin, Şevval 1009/Nisan 1601'de tamamlandığını belirtmiştir ve şerhin, klâsik şerh metoduna uygun bir şekilde çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılarla gramer ve anlam bakımından açıklamaların bulunduğu değinmiştir. “Hilâf-ı zâhirdür”, “hatâ itdiler”, “galat itmüşdür” ifadeleri ile şârihin Surûrî ve Şem‘î’yi eleştirdiği bilgisini de vermiştir.¹²⁰³

Eserin yazma nüshaları şöyledir: Beyazıd Devlet Kütüphanesi Beyazıd Koleksiyonu nr.5468, İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü nr.3243 ve nr.9650, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsnü Paşa Koleksiyonu nr.955 ve Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nr.5044 ve Hamidiye Koleksiyonu nr.1159, Kayseri Rait Efendi Kütüphanesi nr.566.

2.1.8.3.4. Hevâyî-i Bursevî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Hevâyî-i Bursevî'nin bazı tezkirelerde ve kaynaklarda adına ve eserlerine rastlanılmaktadır.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi “Osmanlı Müellifleri” kitabında Hevâyî-i Bursevî hakkında “Faziletli şairlerden ve Fârisi edebiyatı mütehasıslarından olup Bursa’lıdır. “Gülistan ve Bostan”ı şerh ederek gerekli yerlerde “Şem‘î ve Surûrî”yi tenkid etmiştir...”¹²⁰⁴ demektedir.

Mehmed Süreyyâ'nın “Sicill-i Osmanî” eserinde ise “Hevâyî-i Bursevî Bursa’da Abdülmü’min Camii hatibi olup 1017’de (1608/1609) vefat etti.”¹²⁰⁵ ifadesi yer almaktadır.

¹²⁰³ Yazar, a.g.e., 2011, s.837.

¹²⁰⁴ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s.140.

¹²⁰⁵ Süreyyâ, a.g.e., C. II, ss.666-667.

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin "Tezkiretü'ş-Şu'arâ"¹²⁰⁶, Şemseddîn Sâmî'nin "Kâmûsü'l-A'lâm"¹²⁰⁷, Beyânî'nin "Tezkiretü'ş-Şu'arâ"¹²⁰⁸ ve Zehr-i Mârzâde Seyyid Mehmed Rızâ'nın "Tezkire-i Rızâ"sında¹²⁰⁹ şârihin "Gülistân ve Bûstân" eserlerini şerh ettiği belirtilmiştir. Kâtip Çelebi'nin de "Keşfü'z-Zunûn" eserinde şârihin adı ve ölüm tarihi hakkındaki bilgileri şu şekildedir: "...Hevâyî-i Bursevî bu zat 1017 yılında ölmüştür."¹²¹⁰

Hevâyî-i Bursevî'nin "Şerh-i Gülistân" adlı eserinin iki yazma nüshası tespit edilmiştir. Bir tanesi Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 50'de kayıtlıdır. Bu yazma "Gülistân Tercemesi" adıyla kayıtlıdır.

Söz başları kırmızı mürekkep ile belirlenen yazmanın 833 Şabanında (1430) yapılan bu çevirinin 1b-3a yaprakları arasında ve çeşitli yerlerinden 75 yaprak düşmüştür. 47'a'da da La İlahe İllallah el-meliku'l-hak Mehmed ibareli mühür basılıdır. Müstensih ve istinsah tarihi yer almamaktadır.¹²¹¹ Diğer yazma nüsha ise Manisa İl Halk kütüphanesinde nr. 2622'ye kayıtlıdır. Canpolat, doktora tezinde bu yazmada Hevâyî-i Bursevî'ye ait herhangi bir işaretin bulunmadığını ve eserin tamamı incelendiğinde ise Rüşdî'nin "Şerh-i Dibâce-i Gülistân" eserinin başka bir kolu olduğunun anlaşıldığını dile getirmiştir.¹²¹²

2.1.8.3.5. Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisarî, Şerh-i Gülistân

Hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulamadığımız Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisarî'nin (ö.?) "Şerh-i Gülistân" eseri, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 2156'da kayıtlıdır. Bu eserin ilk varlığında Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisarî kendisi için şu ifadelerde bulunmaktadır:

¹²⁰⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.435.

¹²⁰⁷ Sâmî, a.g.e., C.VI, s.4767.

¹²⁰⁸ Beyânî, a.g.e., s.238.

¹²⁰⁹ Zavotçu, a.g.e., 2009, s.116.

¹²¹⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.1198.

¹²¹¹ Ankara Milli Kütüphane, tarih yok, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/list>. 10 Eylül 2017

¹²¹² Canpolat, a.g.e., 2006, s. 17.

“...Bundan sonra ‘abd-ı za’if ü nahif el-muhtâc ilâ rabbihi’l-latîf kazâ-yı Ayasluğ’da Kızılhisâr köylerinden karye-yi Fetrekde de Muhyiddîn b. Yahya Fakih dimekle ma’rûfdur...”¹²¹³

Bu eser her ne kadar “şerh” olarak zikredilse de Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisârî, bu eserin tercüme olduğunu söylemektedir:

“Kitâb-ı Gülistân’ı Türkçeye tercüme eyledim, ilm-i ‘Arabîde ve Farsîde sermâyesi olmayanlar bundan fayda edemez...”¹²¹⁴

Eserde geçen manzum kısımlar “Beyit”, “Şi’r”, başlığı altında yazılmış ve tercüme edilmiştir. Eserin orijinalindeki ifadeyi vermesi açısından başarılı bir tercümedir. 248 varaktan oluşan bu eserin istinsah tarihi 1624’tür.

2.1.8.3.6.Hasan Kâfi Akhisârî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Hasan Kâfi Akhisârî (ö.1125/1616), 1544 yılında Bosna Hersek’teki Akhisar kasabasında doğmuştur. Hasan Kâfi’nin babasının adının Turhan, dedesinin adının Dâvud olduğu rivayet edilmektedir. Zi’bî, Akhisârî, Bosnevî nisbeleriyle anılmıştır.¹²¹⁵

Mehmed Süreyyâ’nın “Sicill-i Osmanî” kitabında Hasan Kâfi Akhisârî’nin müderris ve kadı olduğu fakat zamane şeyhlerini kınadığı bilgisi yer almaktadır. Kâfi’nin eserleri hakkında dört ciltlik Kudurî şerhine ve Meânî şerhine değinilmiştir. Bu eserde Kâfi’nin “Gülistân Şerhi” ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹²¹⁶

Nev’î-zâde Atâyî’nin “Şakâyk Zeyli” adlı eserinde Kâfi’nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra dört ciltlik Kudurî Şerhine değinilmiştir.¹²¹⁷

¹²¹³ Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisârî, **Şerh-i Gülistân**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 2156, vr.1b.

¹²¹⁴ A.e., vr.2a.

¹²¹⁵ Muhammed Aruçi, “Hasan Kâfi Akhisârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XVI, 1997, s.326.

¹²¹⁶ Süreyyâ, a.g.e., C. II, s.629.

¹²¹⁷ Atâyî, a.g.e., ss.583-584.

Kaynaklarda Kâfi'nin Gülistân şerhine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Safvet'in Gülistân şerhini incelediğimizde daha önce de değindiğimiz gibi Kâfi'nin adının geçtiğini görmekteyiz:

Ki şerh ü ta'rîfine himmet ü içdâm ve tedkîk-i me'ânisinde diğkat ü ihtimâm idüp ez cümle Seyyidîzâde ve Surûrî ve Şem'î ve Kâfi ve 'ale'l- huşûş Mevlânâ Sûdî her biri müsûakıl şerh etmişler ve birbirleriniñ eâerince gitmişler.¹²¹⁸

Sûdî'nin Ankara Milli Kütüphane, nr. 898'de kayıtlı olan "Gülistân Şerhi"ni incelediğimizde ise yazmanın derkenarlarında yer alan "Redd-i Kâfi" ifadesi ile Sûdî, Kâfi'nin adından bahsetmiştir. Birkaç örnek verecek olursak;

"...Taḥsîn-i lafz için gelmişdür diyenler mezkûr takrîrden bîhaber imişler..."¹²¹⁹

"...Fürûnuñ aşlı fürûddur taḥfifan ḥarf-i ahîr ḥazf olunmuşdur diyen ḥarfle ismi fark eylemezmiş..."¹²²⁰

"...Bî ḥesâb lafzı raḥmetüñ vaḥfidur diyen ğarîb terdîd söylemiş..."¹²²¹

2.1.8.3.7.Mahmûd Tâlî b. Muhammed (19.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Mahmûd Tâlî b. Muhammed (ö.1851) tarafından yazılan bu yazma eserin müstensihî Kadı Ali b. Mustafa'dır. İstinsah tarihi 1280/1864 olan eser 404 varaktır. Milli Kütüphane yazmalar Koleksiyonunda nr. A 9036'da kayıtlı olan bu eseri incelediğimizde müstensihînin, yazarın adını ilk varakta zikrettiğini görmekteyiz.

Arapça bir giriş ile başlayan eserin baştan birkaç varasının eksik olduğu da anlaşılmaktadır. Eksik olan kısım sebab-i telif kısmıdır. Şârihin bazı yerleri neredeyse

¹²¹⁸ Safvet, a.g.e., vr. 2a.

¹²¹⁹ Sûdî Mustafâ Bosnavî, a.g.e., vr.3b.

¹²²⁰ A.e.,vr.4a.

¹²²¹ A.e., vr.8a.

kelime kelime şerh ettiği Gülistân eserinin dili sadedir. Yeri geldiğinde kelimelerin dilbilgisi özelliklerine de değinilmiştir. Birkaç örnek verecek olursak şöyledir:

«طاعتش» tât'et inkiyâd ma'nâsına muzâfun ileyhîsî olân şîn zamîriniñ merci'i ħodâdır.¹²²²

«هر نفسی که فرو می رود» furû böyle yerlerde aşâgılık ma'nâsını ifâde eder ħarfdir. furûddan mahz fi'1 değil zirâ furûd isimdir ya'nî her nefes ya'nî şoluk ki aşâğı gider ya'nî cevfe nüzul ider.¹²²³

2.1.8.3.8. Cafer Tayyâr b. Ahmed Sâlim (19. Yüzyıl), Zübde-i Gülistân ile Rehber-i Gülistân

Abdülhamit döneminde daha çok öğrencilere Farsça öğrenmede yardımcı olmak üzere Cafer Tayyâr b. Ahmed Sâlim adında bir zat tarafından hazırlanmış ve birkaç kez Zübde-i Gülistân ve Rehber-i Gülistân adlarıyla kitaplar bastırılmıştır.¹²²⁴

1299/1882 yılında İstanbul'da basılan Zübde-i Gülistân eserini incelediğimizde parantez içinde Farsça kelimelerin üstlerine Türkçe karşılıklarının yazıldığını görmekteyiz. Sayfanın kenar kısımlarına, kelimelerin dil bilgisi özellikleri verilerek açıklamalarda bulunulmuştur. Öğretici bir tercüme örneği olan bu eserin, "Gülistân"ın kaynak metnine müdahale edilmeden Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Şerh özelliğini de içinde barındıran bu eser 356 sayfadır.

Cafer Tayyâr'ın Sa'dî'nin "Gülistân" eserini özetlediği ve metin dışından bazı ilavelerde de bulunduğu "Zeyl-i Zübde-i Gülistân" eseri 1306 yılında basılmıştır. Bu eserde de Zübde-i Gülistân ve Rehber-i Gülistân'da olduğu gibi parantez içinde verilmiş Farsça kelimelerin üstlerine Türkçe karşılıkları yazılmıştır ve kelimelerin dil bilgisi özellikleri sayfanın yan tarafında açıklamalı bir şekilde verilmiştir. Fakat eser, Gülistân'ın özet halinde verilmesinden dolayı kaynak metinle benzerlik göstermemektedir. Hem tercüme hem de şerh özelliği gösteren bu eserde

¹²²² Mahmûd Tâlî b. Muhammed, **Şerh-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr. 9036, vr.3a.

¹²²³ A.e., vr.3b.

¹²²⁴ Olgun, a.g.e., ss.122-123.

Feriduddin-i ‘Attâr’ın ‘Pendnâme’¹²²⁵ eserinden de eklemeler bulunmaktadır. Bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hasib Efendi Koleksiyonu nr. 345’de kayıtlı bulunmaktadır.

Oğuz Ergene yazmış olduğu makalesinde Rehber-i Gülistân hakkında şu şekilde bilgi vermiştir:

“...Eserde, Farsça Gülistan metnini oluşturan sözcükler ve sözcük grupları özgün metnin kurgusu ve planı bozulmadan parantez içlerine yazılmış; Türkçe karşılıklar ise her parantezin yanına eklenmiştir. Böylelikle Farsça ögenin hemen yanında Türkçe karşılığı görülebilmektedir. Bu iki dilli metnin altında ve her sayfanın kenarında yer alan bölümlerde ise kimi sözcüklere ve kavramlara özgü aydınlatıcı bilgiler, gramer açıklamaları yer almaktadır. Eser bu yönüyle hem çeviri hem de hacimli olmayan bir şerh karakteri taşımaktadır...”¹²²⁶

Bu eser birkaç defa basılmıştır:

Zübde-i Gülistân, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1299, 355+1 sayfa.

Zübde-i Gülistân, İstanbul 1301-(1302) Matbaa-i Osmaniyye, 355 sayfa (Şerh Kenarda)

Zübde-i Gülistân, 2. bs., İstanbul, 1306, Matbaa-i Âmire, 355+1 sayfa, (Şerh Kenarda)

Zübde-i Gülistân, İstanbul 1301, 330 sayfa.

Rehber-i Gülistân, şerh ve tefsir Cafer Tayyâr b. Ahmed (genişletilmiş 2. bs.), İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1308, 8+459 sayfa.

¹²²⁵ Muhammed b. İbrahîm Attâr, **Pendnâme**, Tahran, Matbaa-i İlmî, 1312, s.4.

¹²²⁶ Ergene, a.g.e., s.635.

2.1.8.4.Arapça Şerh Yazanlar

2.1.8.4.1.Ya‘kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülîstân

Ya‘kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî'nin (ö. 932/1526) hayatı ve eserleri hakkındaki bilgi Mehmed Süreyyâ'nın "Sicill-i Osmanî" eserinde şu şekilde geçmektedir: "Seyyid Ali Meymunî'nin oğludur. Medreselerde müderrislik ve bazı yerlerde de kadılık görevlerinde bulunmuştur. Eserleri: Şir‘atü'l-İslâm Şerhi, nahvden Dibâce Şerhi'ne hâşiyeler, Arapça Gülîstân Şerhi, Şerh-i Ferâiz, Seyyid Şerif Hâşiyesi, Kara Seyyid'in Miftâb'ına ecvibe ve Tarih-i İbn Yâfî muhtasarıdır. Lakabı II. Bâyezid tarafından konmuştur."¹²²⁷

Ya‘kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî'nin "Gülîstân Şerhi" eserinin Arapça olduğuna dair bilgiye Mehmed Mecdî'nin "Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri" eserinde de rastlanmaktadır.¹²²⁸

Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" eseri Ya‘kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî'nin "Gülîstân Şerhi" konusunda önemli bilgiler vermektedir. "...Ya‘kub ibn Seydî Alî bu eseri Arapça bir şerh ile şerh etti. Bu zat 931 yılında öldü..."¹²²⁹

Fakat "Keşfü'z-Zunûn"da bu bilgiye ek olarak şu ifade de bulunmaktadır: "...Söylendiğine göre, Gülîstân'ın Seydi Alizade'ye ait olan şerhi onun kitabı değildir. Bu şerh Münîrî'nin kitabıdır, o bu şerhi aldı ve giriş kısmına kendi adını yazdı, sözü söyleyen bu kişi kendisinin bunu gördüğünü ve ondan dolayı karşılaştırma yaptığını anlattı..."¹²³⁰

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi "Osmanlı Müellifleri" kitabında da Ya‘kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî'nin Gülîstân eserini Arapça şerh ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır.¹²³¹

¹²²⁷ Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1679.

¹²²⁸ Mehmed Mecdî, **Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri**, hzn: Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 382.

¹²²⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.1198.

¹²³⁰ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.1198.

¹²³¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.464.

Bu esere ait nüshalar şu şekildedir:

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu nr. 5127, Ankara Milli Kütüphane Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 163, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Koleksiyonu nr. 428, Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 2625, 5143, 218, Süleymaniye Kütüphanesi Serez Koleksiyonu nr. 2558, Ankara Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 17766, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu nr.3985, 4040, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr.2511, Süleymaniye Kütüphanesi Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 736, Amasya Bayezıt İl Halk Kütüphanesi nr. 1167, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 4100, 4101, 4102, 4103, Süleymaniye Kütüphanesi M. Arif-M. Murad Koleksiyonu nr. 234, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu nr. 625, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu nr. 1190, Süleymaniye Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu nr.2694, Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu nr. 2185, Beyazıt Devlet Kütüphanesi nr.5558, 5561, 5563, Köprülü Kütüphanesi Mehmet Asım Bey Koleksiyonu nr. 362, Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi nr. 942, Bursa İnebey Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu nr. 992,993,994.

2.1.8.4.2.Muharrem Çelebi Bursevî, Şerh-i Ebyâtü'l-‘Arabiyye fî Gülistân-ı Sa‘dî

Hayatı hakkında bilgiye ulaşamadığımız Muharrem Çelebi Bursevî hakkında Yazar'ın doktora tezinde şârihin eseri olan “Şerh-i Ebyâtü'l –‘Arabiyye fî Gülistân-ı Sa‘dî”nin Mısır Millî Kütüphanesi Mecâmi’ Türkî nr. 19’da kayıtlı olduğunu ve Sa‘dî’nin Gülistân’ındaki Arapça beyitlerin de şerh edildiğini yazmıştır. Ayrıca eserin 19 yapraktan oluştuğunu ve yazıldığı zamana dair bilginin bulunmadığını da eklemiştir.¹²³² Ayrıca bu eser Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi nr. 958/7’de “Hallu Ebyâti Arabiye fî Gülistân” adıyla da kayıtlı olup müstensihi Abdulgani b. Abdurrahman Amidi’dir. İstinsah tarihi 1828’dir.

¹²³² Yazar, a.g.e., 2011, s.840.

Türk Dil Kurumu Yazma Eserler’de nr. 246/2’de kayıtlı “Şerhu’l el-Fâzil-‘Arabîye fi’l-Gülistân” eserinin yazarı Muharrem Çelebî Bursavî olup müstensihî Mustafa b. Mehmed ve istinsah tarihi de 974/1566’dır.

Eser, 215x14-160x75 mm ölçüsündedir. Arapçadır ve Mustafa b. Mehmed’in talik hattıyla yazılmıştır. 102b’de Hz. Ali’nin Muaviye’ye gönderdiği mektup da mevcuttur. Eserin DVD numarası 952’dir.¹²³³

2.1.8.4.3.Surûrî Muslihuddîn Mustafa (16. Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

Sa’di-yi Şîrâzî’nin “Bûstân” adlı eserine yapılan şerhler kısmında hayatı ve eseri hakkında geniş bilgi verdiğimiz Surûrî’nin burada sadece “Şerh-i Gülistân” eserine değineceğiz.

Kâtip Çelebi’nin “Keşfü’z-Zunûn” eserinde ise Surûrî’nin Gülistân Şerhi için “...Surûrî diye tanınan ve 969 yılında ölmüş olan mevlâ Mustafâ b. Şa’bân bu eseri Sultan Mustafâ b. Süleymân Han için yeterli bir şerh şeklinde Arapça ile şerh etti. Anlattığına göre bazı bilginler Fars dilinden gafil bir şekilde bu eseri şerhetti hatta birçok yerde hata yaptı ve kolay yollarda yolunu kaybetti, halbuki bu eser enteresan hikâyeler, ilginç öğütler, değerli şiirler ve hoş beyitler içermektedir...”¹²³⁴ ifadeleri yer almaktadır.

İsmail Güleç, Surûrî’nin Arapça olan “Gülistân Şerhi” hakkında ise şu bilgileri vermiştir. “... “Gülistân Şerhi”ni Sultan Mustafa’nın hocasıyken Amasya’da şehzade için telif ettiği yazılıdır. Şârih Sultan Mustafa’nın zarif ve hoş latifelere rağbet ettiğini ifade ettikten sonra Gülistân’ının güzel, garip hikâye ve şiirlerle dolu olduğunu söyleyerek talebeler için Arapça şerh ettiğini söylemektedir...”¹²³⁵

¹²³³ Geniş bilgi için bkz., Muharrem Çelebi Bursavî, *Şerh-i Ebyâtü’l –‘Arabiyye fi Gülistân-ı Sa’dî*, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kitaplığı, nr.246/2.

¹²³⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.1198.

¹²³⁵ Güleç, a.g.e., s. 225.

Meral Ortaç Oğuz yüksek lisans tezinde klasik şerh metodu kullandığından ve geniş gramer ve anlam açıklamaları ile bir şerh yazdığından bahsetmiştir.¹²³⁶

Surûri'nin "Gülistân Şerh" eserinin yazma nüshaları şunlardır:

Ankara Milli Kütüphane Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 438/2, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.17767, 17754, 17763, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. 9398, 9278, 6478, 3728, 4601, 4302, 8405, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.1071, 1442, 750, 3037/1, 3210, Samsun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 695, Sivas Gürün İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 93, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr 482, Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr.438/2, Manisa İl Halk Kütüphanesi nr.2616, 2617, 7834, 6416, 6872, 1395, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Koleksiyonu nr. 4104, Serez nr. 2545, 2576, Pertevnihal nr. 783, Bağdatlı Vehbi nr.1753, Carullah nr. 1707, Amcazade nr. 376, Halet Efendi nr.182, 707, Hafid Efendi nr.310, İzmir nr.521, İsmihan Sultan nr.324, Lala İsmail nr.543, Darü'l-mesnevî ne.444, Celal Ökten ne.538, Ali Emiri Fârsi nr.959, Hacı Selimağa nr.970, Amcazade Hüseyin Paşa nr. 376, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Beyazıt nr. 5443, 5556, 5557, Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4044, 4045, Konya Karatay Yusufaga Kütüphanesi nr.9856, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi nr.2181, Hacı Selimağa Kütüphanesi Kemankeş nr. 478,479, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi nr.985, 4669, İstanbul Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Mehmed Asım Bey koleksiyonu nr. 463, İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet nr.85, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi nr. 1152, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nr. 3965, 1065, 1002, 2399, 3851, Edirne Selimiye Kütüphanesi nr.1433, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr.2140, 4753, 4744, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr.22, 119, 2823, 1933 ve Isparta Şarkikaraağaç İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 93, İzmir Milli Kütüphane nr.1210, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi nr. 593/1, 593/2, 1760, 594, 1679, Kütahya Ravşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi nr. 372, Kütahya Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 60, 609, Antalya Tekeli İlçe Kütüphanesi nr. 736, Marmara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi nr. 11, Kayseri Raşid Efendi

¹²³⁶ Meral Ortaç Oğuz, "Sürûri'nin Şerh-i Divân-ı Hâfız'ı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir , Ege Üniversitesi, 1998, ss. 24-26.

Kütüphanesi nr.604, Tire İlçe Kütüphanesi Diğer Vakıflar nr. 138, İstanbul Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.460, 458, Kahire-Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu nr.5579, 5580.

2.1.8.4.4.Derviş İdris b. Yusuf, Şerh-i Müşkilât-ı Gülistân

Derviş İdris b. Yusuf tarafından Arapça yazılmış bir eserdir. Gülistân'da geçen zor beyitleri açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserdir. Bu eserin başı eksiktir.¹²³⁷ İki yerde yazma nüshası bulunmaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 2862/2, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi nr. 2750/2.

2.1.8.5.Farsça Şerh Yazanlar

2.1.8.5.1.Kani'î, Şerh-i Dîbâce-i Gülistân

Kani'î'nin “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” eserinin tek yazma nüshası 06 M.K. Sam Yz.401 demirbaş numarası ile Milli Kütüphanede kayıtlı bulunmaktadır. Samsun Gazi Kütüphanesinden Milli Kütüphaneye aktarılmıştır.

Canpolat, yazmış olduğu doktora tezinde Sûdî'nin şerhinde zikredilen Kânî ile bir ilgisinin olmadığını dile getirmiştir; çünkü Sûdî şerhinde adı geçen Kânî'nin hiçbir eserine rastlanılmamıştır¹²³⁸

39 varaktan oluşan bu eserin dili Farsçadır. Mukaddime kısmından sonra, 3a'dan itibaren şerh başlamaktadır. Kayıtlara “Şerh-i Dîbâce-i Gülistân” olarak geçen bu eser aslında tercüme özelliği göstermektedir. Mütercim kelime kelime tercüme etmiştir.¹²³⁹

2.1.8.5.2.Ayşî Mehmed Efendi (16.Yüzyıl), Şerh-i Gülistân

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış Osmanlı fakihi ve müfessiri Ayşî Mehmed Efendi (ö.1607), Tireli Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini memleketinde görmüştür. Sonra muallim Atâullah Efendi'den ders almış ve

¹²³⁷ Derviş İdris b. Yusuf, **Şerh-i Müşkilât-ı Gülistân**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2862/2.

¹²³⁸ Canpolat, a.g.e., s.20.

¹²³⁹ Geniş bilgi için bkz., Kani'î, **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.401.

Hacı Sinan Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir. Bu görevden ayrılıp inzivaya çekilmiş ve telifle meşgul olmuştur.¹²⁴⁰

Hayatını ilim ve maarife hizmetle geçiren Aysî Mehmed Efendi, ömrünün son yıllarını İbn-i Melek Medresesi'nde geçirmiştir. Daha sonra bir vesile ile İstanbul'a gitmiş ve orada vefat etmiştir.¹²⁴¹

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi "Osmanlı Müellifleri"¹²⁴² eserinde de Aysî Mehmed Efendi'nin eserleri hakkında "...Faziletli eserleri basılmamıştır. Kur'ân'ın yarısına kadar tefsiri şerif, Şerh-i vird-i Settâr, Şerh-i Gülistân, Usûl-i fıkıhdan bir metin, Telhıs-ı Tarikat-ı Muhammediye, Telhıs-ı Ravzatü'l-Ulema, Şerh-i Multeka, İlm-i maaniden Münakkahatı Meşruha, Muhtar-ı Sıhah tarzında bir lugat, Hakayıku'l-Usûl, Netâyicü'l-Ezhan Mine'l-Kelâm..." bilgisini vermiştir.

Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn"¹²⁴³ eserinde ve Nev'î-zâde Atâyî, "Şakâyık Zeyli"¹²⁴⁴ adlı eserinde de Aysî Mehmed Efendi'nin Gülistân eserini şerh ettiği bilgisi yer almaktadır. Fakat eserin herhagi bir nüshasına ulaşılammıştır.

¹²⁴⁰ Hasan Güleç, "Aysî Mehmed Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. IV, 1991, s.287.

¹²⁴¹ M. Vecih Uzunoğlu, "Aysî Mehmed Efendi: Hayatı ve Eserleri", **Nüşa Dergisi**, No:6, 2002, s. 136.

¹²⁴² Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.I, s. 259.

¹²⁴³ Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.1198.

¹²⁴⁴ Atâyî, a.g.e., s.523.

2.1.9.GÜLİSTÂN ADLI ESERDEN SEÇMELER

2.1.9.1.Müntehabât-ı Gülistân, Müstensihî bilinmiyor

Süleymaniye kütüphanesi Hasib Efendi Koleksiyonu nr. 362’de kayıtlı olan Müntehabât-ı Gülistân¹²⁴⁵ eserinde müstensih adına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin ilk varağında öğrencilere okutulmak üzere tertip edildiği bilgisi yer almaktadır. Gülistân’daki hikâyelerin seçmelerinden meydana gelen bu eser, kaynak metinde olduğu gibi belli bir sıradan oluşmamaktadır. Yedinci babdan sekizinci baba geçilmesi gerekirken birinci babdan birkaç seçme hikâyeye daha yer verilmiştir. Bu yazmanın son varağına 1274 tarihi not düşülmüştür ve eser 40 varaktan oluşmaktadır.

Bir diğer “Müntehabât-ı Gülistân” eseri, Süleymaniye kütüphanesi Fatih Koleksiyonu nr 5325’te yer almaktadır. Eserin ilk varağında Kelile ve Dimne, Bûstân, Tutinâme ve Gülistân’dan seçmeler içerdiğine dair bilgi verilmiştir. 74-80 varakları arasında yer alan bu eserin de müstensihî bilinmemektedir.

2.1.9.2.Müntahabap Habip (19. Yüzyıl), Müntahabât-ı Gülistân / Müntahabât-ı Habip

Eserin kapak sayfasında “Darü’l Şafaka’nın dördüncü senesinde okunmak üzere (Meclis-i Tedrisiye-yi İslâmiyye) tarafından intihâb ve kabul olunmuştur...” ifadesi bulunmaktadır. 1309 yılında basılan bu eser Sa’dî’nin “Gülistân” eserinin hikâyelerinin seçmelerinden meydana gelmiştir. Bazı hikâyelerde anlamayı kolaylaştırması açısından dipnota küçük eklemelerde bulunmuştur. Kaynak metinde hikâyelerin başlarında “pend”, “ibret”, “mutayebe”, “latife”, “hikmet”, “nasihat”, “teşbih” gibi başlıklar bulunmazken mütercim seçmiş olduğu hikâyelerin başlarına bu başlıkları koymuştur. Eser 140 sayfadır.

¹²⁴⁵ Geniş bilgi için bkz., Sa’dî-yi Şîrâzî, **Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi Koleksiyonu, nr.362., Sa’dî-yi Şîrâzî, **Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr.5325.

2.1.9.3.Babanzâde Ahmed Na'îm (19-20.Yüzyıl), Yeni

Müntahabât-ı Gülistân

Müderriş, mütercim, fikir adamı ve yazar olan Na'îm, Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra birçok önemli görevlerde bulunmuş ve son olarak müderrişlik yapmıştır. 1934 yılında vefat etmiştir.

Arapça, Farsça, Fransızca bilen Na'îm, Doğu-Batı kültürüne de hâkimdir.¹²⁴⁶ Birçok eseri bulunmaktadır ve bunların arasında Gülistân eserinin seçmelerinden oluşan “Yeni Müntehabât-ı Gülistân” eseri de bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Koleksiyonu nr. 00578'de kayıtlı olan bu eser, “El-Müşezzeb”in içinde bulunmaktadır. Eserin Mukaddime kısmında, eserin Babanzâde Ahmed Na'îm tarafından düzenlendiğini ve faydalı olabilmesi açısından sayfaların altında bazı kelimelerin anlamlarının yazdığı ifade edilmiştir.¹²⁴⁷

“Gülistân” eserindeki hikâyelerin seçmelerinden oluşan bu eser 152 sayfadır. Eserde manzum olan kısımlar “şiiir”, “nazm”, “mesnevî”, “kıt'a”, “beyt” başlıkları altında verilmiştir.

Sa'di-yi Şirazî, Yeni Müntahabât-ı Gülistân, Müntahibi Na'îm, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1312 (1894-1895), 152 sayfa. (0135486 demirbaş numaralı bu eser Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde Seyfettin Özege Salonunda yer almaktadır.)

Sa'di-yi Şirazî, Yeni Müntahabât-ı Gülistân, Müntahibi Na'îm, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1908, 48 sayfa. (0135487 demirbaş numaralı bu eser Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde Seyfettin Özege Salonunda yer almaktadır.)

2.1.9.4.Ali Nazîma (19-20.Yüzyıl), Yeni Müntehabât-ı Gülistân

Sözlük yazarı ve eğitimci olan Ali Nazîma, İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra Türkçe, Arapça ve Fransızca hocalığı yapmıştır.

¹²⁴⁶ İsmail L. Çakan, “Babanzâde Ahmed Naim”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, ss.375-376.

¹²⁴⁷Geniş bilgi için bkz.,Babanzâde Ahmed Na'îm, **Yeni Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, nr.00578.

Sonrasında ders nâzırlığına getirilmiştir. Müdür ve müdür muavinliği görevlerinde de bulunan Ali Nazîma, 1935 yılında vefat etmiştir.¹²⁴⁸ Ali Nazîma'nın çok sayıda eseri bulunmaktadır bunlardan bir tanesi “Yeni Müntehabât-ı Gülistân” eseridir.

Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli Hakkı Koleksiyonu nr. 3144'te kayıtlı olan bu eserin kapağında “ders programlarına muvafık surette tertip olunmuştur” ifadesi yer almaktadır. Bu eser “Gülistân” eserinin seçmelerinden oluşmaktadır. Manzum olan kısımlar “şiiir”, “nazm”, “mesnevî”, “kıt'a”, “beyt” başlıkları altında verilmiştir. Bazı kelimelerin Osmanlı Türkçesi karşılıkları sayfanın altında gösterilmiştir: “فرو = أشاغى”, “همه جه = هر يره”, “همسايه = قومشو” vb.¹²⁴⁹

Sa'di-yi Şîrâzî, Yeni Müntahabât-ı Gülistân, Müntahibi Ali Nazîma, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1326, 18 cm, 48 sayfa. (25236 demirbaş numaralı bu eser Atatürk Kültür Merkezi Aydın Sayılı Kütüphanesinde bulunmaktadır)

Sa'di-yi Şîrâzî, Yeni Müntahabât-ı Gülistân, Müntahibi Ali Nazîma, İstanbul, Bâbîâli Caddesi'inde 25 numaralı Matbaa, 1310/1892, 20 cm., 152 sayfa. (Bu eser Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde Seyfettin Özege Salonunda 0126109 demirbaş numarası ile bulunmaktadır.)

¹²⁴⁸ Âlim Kahraman, “Nazîmâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXII, 2006, ss.453-454.

¹²⁴⁹ Ali Nazîma, **Yeni Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli Hakkı Koleksiyonu, nr.3144.

2.1.10.GÜLİSTÂN SÖZLÜKLERİ

Sa‘di-yi Şîrâzî’nin “Gülistân” eserinin daha iyi anlaşılabilmesi için 6 tane Gülistân sözlüğü yazılmıştır. Ayrıca 1 tane de Bûstân sözlüğü bulunmaktadır. Yusuf Öz’ün “Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler” adlı doktora tezinde de geçen bu sözlükler şunlardır:

2.1.10.1.Kitâb-ı Lugat-i Gülistân (16. Yüzyıl)

Müellifi bilinmeyen ve bir sözlük risâlesi olan “Kitâb-ı Lugat-i Gülistân” eseri Arapça ve Farsça kelimelerin sözlük anlamlarını vermektedir. Birkaç kez yazılan Arapça ve Farsça kelimelere okunuşları verilmeden “bi’t Türki” denmiştir. Bazı kelimelerin hangi dilden olduğu yazılmıştır. Yaklaşık 350 madde içeren “Kitâb-ı Lugat-i Gülistân” eserinde bab ve fasıl başlıkları bulunmamaktadır.¹²⁵⁰

Kitâb-ı Lugat-i Gülistân’ın yazma nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Kısmı nr. 2754’te bulunmaktadır.

2.1.10.2.Müşkilât-ı Gülistân (16. Yüzyıl)

Beyazıt Kütüphanesi nr. 5568’de kayıtlı olan “Müşkilât-ı Gülistân” eseri 85 b ve 98 a varakları arasında bulunmaktadır. Eserin ilk kısmı olan 1 b-85 a varakları arasında Bahâristân eseri yer almaktadır. “Müşkilât-ı Gülistân” eserinin müellifi bilinmemektedir. 1593 yılında tamamlanan bu eser sekiz babdan oluşmaktadır. Eseri incelediğimizde birinci babdan sonra üçüncü baba geçildiği görülmektedir.¹²⁵¹

Milli Kütüphane yazmalar Koleksiyonu nr. 5502/2 vr. 19b-27 a, nr.4866/5, vr. 74 a-98 a, Wien Kaiserlich Königlich Hofbibliothek, Teng nr.86, Frügel, Kaiserlich mn, I, 108.

2.1.10.3.Miftâh-ı Gülistân (18. Yüzyıl)

Ali b. Hacı Osman tarafından telif edilen “Miftâh-ı Gülistân”, Gülistân için yazılmış bir sözlük risâlesidir. Türkçe bir mukaddime ile başlayan eser 5 bölümden

¹²⁵⁰ Yusuf Öz, “Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1996, s. 269.

¹²⁵¹ Müşkilât-ı Gülistân, Beyazıt Kütüphanesi, nr. 5568, vr.85 b-98 a.

oluşmaktadır. Birinci bölümde Gülistân'da geçen ayetler, ikinci bölümde hadisler, üçüncü bölümde veciz sözler, dördüncü bölümde anlaşılması güç beyitler ve onların Türkçe tercümelemleri, son bölüm olan beşinci bölümde ise anlaşılması güç Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları bulunmaktadır. Fakat bu kelimelerin okunuşları verilmemiştir.¹²⁵²

Miftâh-ı Gülistân'nın nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, nr. T 2783, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nr.oct.1064'tedir, Mefatih-i Gülistân adlı bir nüshası da Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi nr.667'de kayıtlıdır.

2.1.10.4.Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî (18. Yüzyıl)

Milli kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda nr. 2616/2'de kayıtlı olan Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî eserinin müstensih ve istinsah tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eserin giriş kısmı şu şekilde başlamaktadır.¹²⁵³

“...Hâza lugati ismullâh, Faslun fi'l-hububât, Faslun fi'l-hayvânât, Faslun fi'l-me'kûlât, Faslun fi'l-meşrubât, Faslun fi'l-fevâkih, Faslun fi'l-melbûsât, Faslun fi âleti'l-harb, Faslun fi'l-insân, Faslun fi'l-a'dâi, Faslun fi'l-esmâi, Faslun fi'l-elvâni, Faslun fi'l-emrâd, Faslun fi'l-ecdâdi, Faslun fi'l a'dâd, Faslun fi zarfi'z-zamân, Faslun fi'z-tarafî'l-mekân...”

Yukarıda yazdığımız bölüm adlarının konularına uygun kelimelerin Osmanlı Türkçesi karşılıkları verilmiştir. Bu bölümlerden sonra alfabetik olarak Arapça kelimeler ve onların Osmanlı Türkçesindeki anlamları yazılmıştır. 21b'den sonra Farsça kelimelerin Osmanlı Türkçesi anlamları verilmiştir. Sonrasında Arapça kelimelerin Farsça karşılıkları yazılmıştır.¹²⁵⁴

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İsmail Saib II Koleksiyonu nr.1438'de kayıtlı olan Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî eseri “Hâzâ Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî” ibaresiyle başlamıştır. Dört babdan oluşan eserin birinci babında Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe anlamlarına ve Gülistân'da geçen ayetlere, ikinci babında hadislere, üçüncü

¹²⁵² Öz, a.g.e., ss. 366-368.

¹²⁵³ **Lugat-i Gülistân-ı Sa'dî**, Ankara Milli Kütüphane, nr. 2616/2, vr.1b-7a.

¹²⁵⁴ A.e., vr.15 b-21 a.

babında ibarelere, dördüncü babında Osmanlı Türkçesi ile karşılıklarının yazıldığı Farsça ve Arapça kelimelere yer verilmiştir.¹²⁵⁵

Eserin diğer yazma nüshaları şunlardır:

Avusturya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 466c(34), nr. Mxt.261, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. 7393/5, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, nr.2754.

2.1.10.5.Ahmed Mazhar, Gülistân ve Lugat-i Güldeste

Gülistân ve Lugat-i Güldeste, “Gülistân”da geçen sözcükleri bir araya toplayan bir eserdir. İbrahim Olgun “Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri” başlıklı makalesinde de bu eser hakkında kısa bir bilgi vermiştir.¹²⁵⁶

Eser, Matbaa-i Harbiyye baskısıyla İstanbul’da yayımlanmıştı.

2.1.10.6. Lugat-i Gülistân

“Lugat-i Gülistân” eserinin müellifine ve telif tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bir mecmuanın içinde yer alan bu eser 111b-121a varakları arasında bulunmaktadır.¹²⁵⁷

Gülistân sözlükleri dışında “Lugat-i Bûstân-ı Şeyh Sa’di-yi Şîrâzî” adında bir tane de Bûstân sözlüğü bulunmaktadır. Bu sözlüğün müellifi bilinmemektedir. Eser Kahire Kütüphanesi Türkçe Yazmalar kısmında nr. 2748’de kayıtlıdır. Sözlükte “Bûstân” eserinde bulunan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir.¹²⁵⁸

¹²⁵⁵ **Lugat-i Gülistân-ı Sa’dî**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, nr. 1438, vr.1b-19a.

¹²⁵⁶ Olgun, a.g.e., s. 122.

¹²⁵⁷ **Lugat-i Gülistân**, İbb Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr.T811, vr. 111b-121a.

¹²⁵⁸ Öz, a.g.e., ss.238-239.

Şekil 1-Yüzyıllara Göre Sa‘dî’nin “Bûstân” ve “Gülistân” Eserlerinin Tercüme ve Şerh Sayıları

YÜZYIL	TÜRÜ	KAYNAK ESER	TOPLAM
XIV. Yy	Tercüme	Bûstân	1
		Gülistân	2
	Toplam Tercüme		3
XV. Yy	Tercüme	Bûstân	1
		Gülistân	2
	Toplam Tercüme		3
XVI. Yy	Tercüme	Bûstân	3
		Gülistân	6
	Toplam Tercüme		9
	Şerh	Bûstân	4
		Gülistân	13
Toplam Şerh		17	
XVII. Yy	Tercüme	Gülistân	5
	Toplam Tercüme		5
	Şerh	Gülistân	2
	Toplam Şerh		2
XVIII. Yy	Tercüme	Gülistân	3
	Toplam Tercüme		3
	Şerh	Gülistân	1
	Toplam Şerh		1
XIX. Yy	Tercüme	Bûstân	5
		Gülistân	9
	Toplam Tercüme		14
	Şerh	Bûstân	1
		Gülistân	3
Toplam Şerh		4	
XX.Yy	Tercüme	Bûstân	6
		Gülistân	10
	Toplam Tercüme		16
	Şerh	Bûstân	2
Toplam Şerh		2	
XXI. Yy	Tercüme	Bûstân	6
		Gülistân	8
	Toplam Tercüme		14
Tarihi yok	Tercüme	Bûstân	2
		Gülistân	3
	Toplam Tercüme		5
	Şerh	Gülistân	5
	Toplam Şerh		5

2.1.11.BATI EDEBİYATINDA SA'DÎ

Batı edebiyatında Sa'dî'nin etkisi fazlasıyla görülmektedir. Farsça edebiyat eserlerinden birçoğu Fransızcaya ve diğer Avrupa dillerine tercüme edilmiştir fakat bu edebî eserlerden hiçbiri "Bûstan" ve özellikle de "Gülistân" kadar Batıda okuyucu bulamamıştır.¹²⁵⁹

Bundan 300 yıl önce Fransız Doğu bilimcisi André du Ryer'in (ö.1660), "Gülistân"dan seçmeler şeklindeki tercümesi Paris'te basılmıştır. "Gülistân" ya da "Güllerin Ülkesi" adıyla bu tercüme ilk kez İran edebiyatı eserleri ile karşılaşan Avrupa'nın görüş sahipleri tarafından ilgi görmüştür. Her ne kadar Fransa, ilk kez Sa'dî'yi Batı halkına tanıtmaya şerefi bulsa da rakipleri de geri kalmamıştır. Tercümenin basımından bir yıl bile geçmeden Friedrich Bach "Gülistân"ı Almancaya çevirmiştir. Ardından 1651 yılında Gentius de "Gülistân"ı Sakson şehzadesi için Latinceye çevirmiştir. Olearius (ö.1671) onu tekrar Almancaya tercüme etmiştir.¹²⁶⁰

1687 yılında Sa'dî'nin "Bûstan" eserinin tercümesi, John Chardin'nin (ö.1713) seyahatnamesinin ilavesi ile eş zamanlı olarak Fransızca ve İngilizce olarak yayımlanmıştır.¹²⁶¹

Sa'dî'nin etkisini 17. yüzyılın İngiliz şairlerinden Andrew Marvell'de (ö.1678) de görmek mümkündür. Andrew Marvell'in "To His Coy Mistress" (Nazlı Sevgiliye) şiiri, İngilizce en güzel ve en meşhur şiirlerden biridir. Bu şiir, âşıkane bir şiirdir ve Farsça okuyucularına Sa'dî'yi ve onun gazellerini hatırlatmıştır. Bu şiir şu şekildedir:

Had we but world enough, and time,

This coyness Lady were no crime

We would sit down and think which way

¹²⁵⁹ Setârî, a.g.e., s. 465.

¹²⁶⁰ 'Abdülhuseyin Zerrînkûb, "Sa'dî der Urûpâ", der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, s.459.

¹²⁶¹ Ferheng Cihânpûr, "Mukâyese-yi Şi'ri ez Ralph Waldo Emerson ve Sa'dî", der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, s.539.

To walk and pass our long love's day¹²⁶²

Yukarıdaki şiirde anlatılmak istenen düşünce Sa'dî'nin gazelinde geçen bir beyitte de bulunmaktadır:

می خواهم و معشوق و زمینی و زمانی
کاو باشد و من باشم و اغیار نباشد¹²⁶³

Bir zaman bir yerde sevgili ile başbaşa kalmak istiyorum

Şarap ve yabancılar aramızda olmasın

1774 yılında "Gülistân" Stephen Sullivan tarafından hikâyelerden seçmeler yapılarak İngilizceye tercüme edilmiştir.¹²⁶⁴

1775 yılında Johann Gottlieb Schummel (ö. 1813), Olearius'un Almancaya tercüme ettiği "Gülistân" üzerinde birkaç değişiklik yaparak tekrar yayımlamıştır.¹²⁶⁵ Francis Gladwin (ö.1813), Sa'dî'nin nasihatnamesinin Farsça metnini İngilizce tercümesi ile Kalküta'da basmıştır ve 1806'da Gülistân'ın Farsça metni ve İngilizce tercümesini yayımlamış, 1807 yılında James Dumoulin, Gülistân'dan başka bir tercümeyi Kalküta'da basmıştır.¹²⁶⁶

Alman edebiyatının önemli edebiyatçılarından Goethe (ö.1832) üzerinde de Sa'dî etkisi görmek mümkündür. Goethe'nin Fars Dili ve Edebiyatı ile tanışıklığı 1792 yılından itibaren başlamıştır. Bu yılda, Sa'dî'nin "Gülistân"ı Johann Gottfried Herder (ö.1803) tarafından Almancaya çevrilmiştir. Goethe de bu çeviriyi okuduktan sonra Fars edebiyatına gönül vermiştir. 1818 yılında bitirdiği Almanca adı "West-Östlicher Divan" iken Arapça adı da "Eldivânu'l-Şarkî Lilmuellifu'l-'Arabî" olan divanın sonuna Farsça aslı ve Almanca tercümesi olmak üzere Sa'dî'nin şiirlerinden iki beyit sığdırmıştır. Böylece bir kez daha Goethe, bu ünlü yazar ve şaire olan ilgisini göstermiştir.¹²⁶⁷

¹²⁶² Mihrengiz Ovhadî, "Sa'dî ve Andrew Marvell'in Şiir Mukayesesi", der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.586-587.

¹²⁶³ Şîrâzî, a.g.e., 1392, s.355.

¹²⁶⁴ Zerrînkûb, a.g.e., 1378, s.459.

¹²⁶⁵ 'Abdulgafûr Revân-ı Ferhâdî, "Se Karn u Nîm Sa'dî Şînâsî der Garb ez Rûy-i Tercumehâ-yi Gulistân ve Bûstân", **Zîkr-i Cemîl-i Sa'dî**, C.II, 1364, s.187.

¹²⁶⁶ Cihânpûr, a.g.e., s.539.

¹²⁶⁷ İrşâd, a.g.e., ss.533-534.

Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden çevirdiği bu iki beyit şu şekildedir:

روزگاری در این به سرب ما نصیحت به جای خود کردیم
بر رسولان پیام باشد و بس¹²⁶⁸ گر نیلید به گوش رغبت کس

Biz kendi adımıza nasihat ettik

Burada bir süre ömür sürdük

Kimse ilgi gösterip dinlemezse

Elçiye sadece bildirmek vardır¹²⁶⁹

Goethe, 1814-1815 yıllarında A. Olearius'un "Bûstân" tercümesinden "Yağmur Tanesi" başlığı altında bir hikâyeye okumuş¹²⁷⁰ ve divanında yer alan "Temsil Bahsi" bölümünde geçen şiirini, Sa'dî'nin "Bûstân" adlı eserini taklit ederek yazmıştır.¹²⁷¹ Goethe'nin divanındaki o şiir şu şekildedir:

Vom Himmel sank in wilder Meere Schauer

Denizin med hâlinde gökten

Ein Tropfe bangend, gräßlich schlug die Flut;

Bir damla damladı korkarak vahşi denize

Doch lohnte Gott bescheidnen Glaubensmut

Allah o damlaya metânet

Und gab dem Tropfen Kraft und Dauer

Ve sebat bahşederek yüceltti

Ihn schloß die stille Muschel ein

¹²⁶⁸ Muslihiddîn Sa'dî, a.g.e., 1385, s.302.

¹²⁶⁹ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.219.

¹²⁷⁰ Johann Wolfgang von Goethe, **Doğu Batı Divanı**, çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015, s. 493.

¹²⁷¹ İrşâd, a.g.e., s.535.

Midye onu sessizce bağına bastı;

Und nun, zu ewgem Ruhm und Lohne,

Şimdi o ebedi şöhret ve mükâfatla

Die Perle glänzt an unsers Kaisers Krone

Bir inci olarak hükümdarlarımızın tacında

Mit holdem Blick und mildem Schein.

Zarif bakış ve müşfik görüntüsüyle parlıyor¹²⁷²

Goethe, yukarıda geçen bu şiiri “Bûstân”daki şu kıt‘aları taklit ederek yazmıştır:¹²⁷³

خجل شد چو پهنای دریا بدید

یکی قطره باران زابری چکید

گر او هست حقا که من نیستم

که جایی که دریاست من کیستم

صدف در کنارش به جان پرورید

چو خود رابه چشم حقارت بدید

که شد نامور لؤلؤ شاهوار

شپهرش به جایی رسانید کار

در نیستی کوفت تا هست شد

بلندی ازان یافت کو پشت شد

Buluttan bir damla yağmur damladı

Denizin genişliğini görünce utandı

Dedi, “Denizin olduğu yerde kimim ki ben?”

Doğrusu ben yokum, o varken

Kendini böyle hakir görünce

Sedef onu koynunda canla başla besledi

Felek onun işini öyle bir yere vardır ki

Şahane bir inci olup ünlendi

Altan aldığı bir yücelik buldu

¹²⁷² Johann Wolfgang von Goethe, **Doğu Batı Divanı**, çev. Bayram Yılmaz, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2005, s.263.

¹²⁷³ Muslihiddin Sa‘di, a.g.e., 1385, s.403.

Yokluk kapısını çaldı da var oldu¹²⁷⁴

Goethe “Hikmet Kitabı” kısmında da defalarca Sa’dî’nin beyitlerinden ilham almıştır. Bazen o şiirlerin aslını Almancaya dönüştürmüştür. “Hikmet Kitabı”nda geçen şiir şu şekildedir:¹²⁷⁵

Dünyaya gelen her yeni bir ev yapar

Kendi göçüp gider bırakır onu ikincisine

O başkası da başka bir ev hazırlar kendine

Ve hiç kimse tamamlamaz meskenini¹²⁷⁶

Bu şiir, aslında Sa’dî’nin kaleme aldığı “Gülistân”ın dîbâcesinde geçen beyitlerin tercümesidir. O beyitler şu şekildedir:

رفت و منزل به دیگری پرداخت

هر که آمد عمارتی نو ساخت

وین عمارت به سر نبرد کسی¹²⁷⁷

و آن دگر پخت همچنین هوسی

Her gelen yeni bir bina yaptı

Göçüp gitti de evi başkasına bıraktı

Bir başkası yine böyle heves etti

Kimse bu inşaatı bitiremedi¹²⁷⁸

Goethe, divanındaki diğer bölümlerden daha fazla “Hikmet Bahsi” kısmında Sa’dî’nin düşüncelerinden istifade etmiştir. “Hikmet Bahsi” kısmında geçen beyit Sa’dî’nin “Gülistân” eserinin dîbâcesi ile benzerlik göstermektedir.¹²⁷⁹Goethe’nin eserinde geçen kısım şu şekildedir:

¹²⁷⁴ Şîrâzî, a.g.e., 2012, s. 154.

¹²⁷⁵ İrşâd, a.g.e., s.535.

¹²⁷⁶ Goethe, a.g.e., 2015, s. 234.

¹²⁷⁷ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.7.

¹²⁷⁸ Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.8.

¹²⁷⁹ İrşâd, a.g.e., s.536.

Allah'ın sofrasında dost ile düşman
İşte öyle karışık bir cemaat oturur¹²⁸⁰

“Gülistân” eserinin dîbâce kısmında geçen şiir ise şu şekildedir:

ای کریمی که از خزانه غیب گبر و ترسا وظیفه خورداری
دوستان را کجا کنی محروم تو که با دشمن این نظر داری¹²⁸¹

Ey Kerîm! Senin gayb hazinenden

Mecûsî de Hristiyan da rızık yer

Sen düşmanları böyle gözetirken

Dostları mahrum kılmana imkân mı var?¹²⁸²

1823 yılında “Gülistân”ın bir başka meşhur tercümesi, James Ross tarafından yapılmıştır; fakat 1827 yılında Londra’da basılan S. Lee’nin “Gülistân” tercümesi istenilen şöhreti elde edememiştir. 1834 yılında “Gülistân” Semelet tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir. 1838 yılında Forbes Falconer (ö.1853) “Bûstân”dan seçmeleri tercüme etmiştir. 1852 yılında Edward Eastwick “Gülistân”ı tercüme etmiştir. Aynı yıl Schlehta Wssehrd (ö.1894) Bûstân’dan seçme hikâyeler çevirmiştir.¹²⁸³ 1873 yılında da John Platts’ın (ö.1898) kalemiyle “Gülistân”ın yeni tercümesi yayımlanmıştır. 1879 yılında Wilberforce Clarke (ö.1905) “Bûstân”dan mensur bir tercüme yayımlamıştır. 1882 yılında Friedrich Rückert’in (ö.1866) “Sa’dî’s Bostan” adındaki “Bûstân” eserinin Almanca tercümesi yayımlanmıştır.¹²⁸⁴ 1889 yılında Andrew Rogers “Gülistân”dan seçme hikâyeler çevirmiştir.¹²⁸⁵

XIX. yüzyılda Sa’dî’nin “Gülistân” ve “Bûstân” eserlerinin tüm tercümeleri Avrupa dillerinde yayımlanmıştır. Defrémery (ö.1883), “Gülistân” tercümesini

¹²⁸⁰ Goethe, a.g.e., 2005, s.145.

¹²⁸¹ Muslihiddîn Sa’dî, a.g.e., 1385, s.3.

¹²⁸² Şîrâzî, a.g.e., 2013, s.3.

¹²⁸³ Revân-i Ferhâdî, a.g.e., ss.177-193.

¹²⁸⁴ Friedrich Rückert, **Saadi’s Bostan**, Leipzig, 1882.

¹²⁸⁵ Cihânpûr, a.g.e., s.539.

Barbier de Meynard (ö.1908) da “Bûstân” tercümesini Fransızca yayımlamışlardır. Karl Heinrich Graf (ö.1869) Almancaya, Nazariabtz Rusçaya, Kazimirski (ö.1887) Lehçeye tercüme etmişlerdir.¹²⁸⁶ Sir Edwin Arnold (ö.1904) tarafından da “With Sa’di in Garden; or, The book of love, the 3rd chapter of the Bostân” adıyla “Bûstân” eseri tercüme edilmiştir.¹²⁸⁷

Fransa’nın romantik döneminden şairler, İranlı şairlerinden etkilenmiştir. Fars şiirinden esinlenilerek yazılmış bazı şiirler arasında Marceline Desbordes Valmore’nin (ö.1859) “Sa’dî’nin Gülleri” şiiri de bulunmaktadır.¹²⁸⁸ Orhan Veli Kanık (ö.1950) tarafından Türkçeye çevrilmiş olan bu şiir şu şekildedir:

Sana gül toplamak istedim bu sabah ama
O kadar fazla gül doldurmuşum ki koynuma,
Koptu esvabımın düğmeleri birden bire
Havaya dağıldı topladığım bütün güller;
Hepsi rüzgârla savrulup, denize gittiler;
Sularda, bir daha geri dönmek üzere
Tutuşmuş gibi, kıpkırmızı oldu dalgalar
İşte esvaplarımda hâlâ gül kokuları var
Gel, duy o kokulu hâtırayı, üzerimde¹²⁸⁹

Bu dönemde Hâfız, Sa’dî, Firdevsî ve Hayyâm (ö. 526/1132) gibi büyük şairlerin isimleri defalarca romantik şairler tarafından zikredilmiştir.¹²⁹⁰

Avrupalı sanatkâr ve düşünürler, rasyonalizm dönemlerini ve klasizm kaidelerine bağlılığı geride bıraktıktan sonra tüm duygulardan arınan ve kendisini aklın insiyatifine bırakan Batı’nın kuru medeniyetinden yavaş yavaş sıkılmıştır. XIX.

¹²⁸⁶ Zerrînkûb, a.g.e., 1378, s.460.

¹²⁸⁷ Sir Edwin Arnold, **With Sa’di in Garden; or, The book of love, the 3rd chapter of the Bostân**, London, 1888, 211 s.

¹²⁸⁸ Hunermendî, a.g.e., s.530.

¹²⁸⁹ Orhan Veli Kanık, <http://www.orhanveli.net/eksikler/saadiningulleri.html>. 28 Ocak 2016.

¹²⁹⁰ Hunermendî, a.g.e., s.530.

yüzyılda romantizmi kurmuşlardır ve bu hareketin hedefleri Doğu'nun gelenek-görenekleri, tasavvufu ve edebî kaynakları ile tam bir uyum içinde olduğundan ötürü bu üslûbun sanatkârları önceki dönemlerin seyahatnamelerini okumaya başlamıştır. Birçoğu, az çok Doğunun yolunda ilerlemiştir. Bu sırada, birçok Farsça manzum ve mensur eserin tercümesi yayımlanmış ve Avrupalı büyük şair ve yazarları etkisi altına almıştır.¹²⁹¹

İngiltere'de Doğu ile olan ticari ve siyasî ilişkilerin gelişmesi ve özellikle Doğu Hindistan şirketinin kurulması ile İngilizler Moğol sarayının resmi dili olan Farsçayı öğrenmeyi kendileri için gerekli gördüler ve Hindistan'da çok fazla ilgiyle karşılanan İranlı yazar ve şairlerin eserleri ile tanıştılar. 1874 yılında Bengal'de Asya kraliyet topluluğu kurulduktan sonra Fars edebiyatına ilgi arttı. İranlı yazar ve şairlerin eserlerinden İngilizceye ve diğer Avrupa dillerine yapılan tercüme yayınlandı. Eserleri İngilizceye tercüme edilen İranlı yazar ve şairler arasında Sa'dî'nin özel bir yeri bulunmaktaydı.¹²⁹²

Sa'dî'nin benzersiz becerisiyle ciddiyeti ve mizacı karıştırması ve öğüdün acı panzehirini zarafetin balıyla harmanlaması bu şöhrette etkili olabilir. Her türlü konudan bahsettiği için onun eserleri birçok doğulu yazarın aksine okuyucuyu yormamaktadır. Henri Massé (ö.1969), "...Onun eserlerini bir tercümeden okudukları zaman akıl ve hayaller arasındaki uygun iletişim, estetik açıdan üst düzey felsefe ve aynı yöntemle ortaya çıkan ahlakî kurallar, Sa'dî'yi Batılı okuyucuların gözünde bir dünya şairi olarak göstermektedir..." diyerek görüşleri doğrulamıştır.¹²⁹³

XIX. yüzyıl Amerikan yazarlarından Ralph Waldo Emerson (ö.1882), Sa'dî'nin şiirlerinden tercümeleri gözden geçirdikten sonra 1842 yılında "Sa'dî" adında şiir yazmıştır. Bu şiiri yazdıktan bir yıl sonra Emerson ilk kez "Gülistân"ın bir tercümesini okumuş ve notlarında şu şekilde yazmıştır: Sa'dî'nin Gülistân eserinde "Sa'dî" şiirinde yazdığım özellikleri buluyorum." Bu bakımdan, bu şiir Emerson'un Sa'dî'ye

¹²⁹¹ Cihângîr Fikrî İrşâd, "Te'sîr-i Sa'dî ber Goethe", der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, s. 533.

¹²⁹² Cihânpûr, a.g.e., 1378, s.539.

¹²⁹³ Zerrînkûb, a.g.e., 1378, s.460.

duyduğu saygıyı göstermektedir.¹²⁹⁴ “Gülistân” Gh. De Vincentiis ve J. Pizzi tarafından İtalyancaya, W.Bilderdiijk tarafından da Felemenkçeye çevrilmiştir.¹²⁹⁵

XX. yüzyılda da Sa’dî’nin İngilizce “Bûstân” çevirisi Levy Reuben (ö.1966) tarafından “Stories form the Bustan of Sheikh Sa’dî” adıyla yayımlanmıştır¹²⁹⁶. Diğer çeviri de G. M. Wickens (ö.2006) tarafından “Morals Pointed and Tales Adorned: The Bûstân of Sa’dî” adıyla tercüme edilmiştir.¹²⁹⁷ K. Chaykin tarafından da “Bustan” adıyla 1935 yılında Rusçaya çevrilmiştir.¹²⁹⁸

Gülistân eserini ise 1905’te Ciocanel Rumenceye, 1906’da J. Entlicher Çekçeye, 1922’de Ergenii Eduardoviç Bertles Rusçaya çevirmiştir.¹²⁹⁹ Franz Toussaint (ö.1955), 1913 yılında hem Bûstân hem de Gülistân eserlerini Fransızcaya tercüme etmiştir.

XX. yüzyılda yapılan tercüme arasında H. Hyatt ve C. Hampton’un “Gülistân”dan seçme hikâye tercüme bulmaktadır. İngilizce yapılan bu tercüme Londra’da basılmıştır. Cranmer Byng’in (ö.1945) de “The Rose Garden of Sa’dî” adıyla “Gülistân”dan seçme metinleri tercüme ettiği eser Londra’da basılmıştır.¹³⁰⁰

¹²⁹⁴ Cihânpûr, a.g.e., s. 543.

¹²⁹⁵ Tahsin Yazıcı, “Gülistan” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, s.241.

¹²⁹⁶ Levy Reuben, **Stories form the Bustan of Shaykh Sa’dî**, London, 1928.

¹²⁹⁷ George Michael Wickens, **Morals Pointed and Tales Adorned: The Bûstân of Sa’dî**, Toronto, 1974.

¹²⁹⁸ K. Chaykin, **Bustan**, Moscow, 1935.

¹²⁹⁹ Yazıcı, a.g.e., s.241.

¹³⁰⁰ Revân-i Ferhâdî, a.g.e., ss.186-191.

2.1.12.SA‘Dİ-Yİ ŞİRÂZÎ’NİN GÜLISTÂN ADLI ESERİNE YAZILAN BELLİ BAŞLI NAZİRELER

2.1.12.1.TÜRK EDEBİYATINDA

Nazîre, bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan şiirdir.¹³⁰¹

İslâmî edebiyatta nazîre günümüzdeki anlamıyla taklit değildir. Şair, sevdiği ve saydığı bir şairin herhangi bir şiirini beğenir, aynı vezin ve kafiyeyle onun benzerini meydana getirir. Aldığı yalnız vezin ve kafiye yazılır.¹³⁰²

Arap ve İran edebiyatlarında asırlarca süren bir geçmişi olan nazîre, Osmanlılar’ın kültür ve sanatının da temel unsurlarından biri olmuştur.¹³⁰³

Edebiyatta şairlerin yetişmeleri, beğenilen şiirlerin taklit edilmesi ve sonrasında bu şairlerin kendini geliştirerek özgün eserler koymasına ile sağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında nazîrelerin edebiyatta ne kadar önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁰⁴

Sa‘di-yi Şîrâzî’nin “Gülistân” adlı eseri de şairler arasında beğenilen eserlerden biri olmuştur. Çünkü bu eser, manzum-mensur olarak kaleme alınması ve fikirleri kısa ve veciz bir şekilde ifade etmesi açısından birçok şairi etkilemiştir ve bu esere nazîreler yazılmıştır.

Hem Türk hem de Fars edebiyatında “Gülistân” a nazîre olarak yazılan eserler şu şekilde sıralanabilir:

2.1.12.1.1.Kemal Paşazâde, Nigâristân

Sa‘di-yi Şîrâzî’nin “Gülistân” eserine yapılan nazîrelerin başında Kemal Paşazâde’nin (ö.940/1534) “Nigâristân¹³⁰⁵” eseri gelmektedir. Kemal Paşazâde’nin hayatı ve eserleri hakkında birçok kaynaktan bilgi sahibi oluyoruz.

¹³⁰¹ M. Fatih Köksal, “Nazîre Türk Edebiyatı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXII, 2006, s. 456.

¹³⁰² Ağâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyat Tarihi**, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.70.

¹³⁰³ Mehmet Kalpaklı, “Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, 2006, s. 133.

¹³⁰⁴ Kemal Yavuz, “Türk Şiirinde Nazire”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2013, s.360.

¹³⁰⁵ Geniş bilgi için bkz., Mustafa Çiçekler, “Kemal Paşa-Zâde ve Nigâristân’ı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1994.

Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" eserinde "Nigâristân" eseri hakkında bilgi verilirken eserin yazarının Ahmed b. Süleymân olduğu ve İbn-i Kemal Paşa diye tanındığı dile getirilmiştir ve yazarın 940 yılında öldüğü bilgisine yer verilmiştir.¹³⁰⁶

Âşık Çelebi'nin "Meşa'irü's-Şu'arâ" eserinde Kemal Paşazâde hakkında şu ifadeler yer almaktadır: "...Fârsîde Nigâristân'ları vardur bi-'aynihâ Gülistân hikâyetleridür. Ba'zı tertibin ü edâsın tağyîr ve mefhûmların vech-i ahşen üzre ta'bîr itmişdür ve dimişdür."

Beyt

Bahâristân nigâristân-ı mâ nîst

Velîkin çün nigâristân-ı mâ nîst¹³⁰⁷

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi "Osmanlı Müellifleri"¹³⁰⁸ eserinde Kemal Paşazâde'nin "Nigâristân" eserinin Baharistân'a nazîre olarak yazılması açısından Âşık Çelebi'nin eserindeki bilgilerden farklılık göstermektedir. Ayrıca hayatı hakkında da bilgilerin yer aldığı bu eserde Kemal Paşazâde'nin doğum yerinin Tokat, yetiştiği yerin ise Edirne olduğu belirtilmiştir. Şiirleri sade ve hâkimane olan şairin yaşadığı zamanda geçerli olan hemen hemen bütün ilim ve fenlere vakıf olduğu ifadesi de yer almaktadır.¹³⁰⁹

Sehî Bey'in "Heşt Bihîşt" eserinde de Nigâristân eserinin Baharistân'ın nazîresi olduğuna dair şu ifadeler kullanılmıştır: "...Bahâristân aslu kitabına ki heşt ravza dirler aña dağı Nigâristân adlu bir kitâb nazîre diyüb Pârsî dilde inşâ idüb yazmışdur."¹³¹⁰

Latîfi'nin "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ" eserinde "...Kemâl-paşazâde Süleyman Çelebinüñ oğlıdır. Livâ-i Toğadda ze'amete müteferriğ iken dünyaya gelmişler a'ni mevlid-i mübârekleri Toğadda vâki' olup neşv ü nemâları

¹³⁰⁶ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.IV, s.1584.

¹³⁰⁷ Âşık Çelebi, a.g.e., C.I, s.300.

¹³⁰⁸ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.443.

¹³⁰⁹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.I, ss.352-353.

¹³¹⁰ Akar, a.g.e., ss.123-124.

Edirne’de olmuştur...¹³¹¹ sözleri ile Kemal Paşazâde’nin hayatı hakkında bilgi vermiştir.

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ”¹³¹², Beyânî’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ”¹³¹³, Mehmed Süreyyâ’nın “Sicill-i Osmanî”¹³¹⁴, Şemseddîn Sâmî “Kâmûsü’l-A‘lâm”¹³¹⁵ eserinde de Kemal Paşazâde hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Faik Reşat, “Eslâf”da Kemal Paşazâde’nin eserlerinin üç yüze yakın olduğunu belirtmiştir. Bu eserlerden başlıcaları ise şunlardır: Tamama yakın bir tefsir, Keşşaf’a tamamlanmamış bir hâşiye, Şerh-i Hidâye, Islâh ve İzâh, Tağyîr ve Tenkîh, Sadettin’in “Telvih”ine hâşiye, Tevcîd ve Tecrîd, Islâh ve Miftâh, Tarih-i âl-i Osman, Dekaaayık’ul Hakaayık, Sahih-i Buharî Şerhi, Meşaarik-i Envâr Şerhi, “Nücûm’üz zâhire fi Ahvâl-i Mısır’ül-Kahire” tercümesi, Mühimmât, Muhit’ül-luga, Nigâristân, Yusuf ile Züleyha.¹³¹⁶

Eser verdiği hemen her ilim dalında karmaşık konuları cesaretle tartışan Kemal Paşazâde, Fahreddin er-Râzî ekolünü takip etmiştir. Tasavvufa karşı olmamakla birlikte şeriatın belirlediği çerçevenin dışına çıkan fikir ve uygulamalara karşı mücadele etmiştir. Muhyiddîn İbnü’l-‘Arabî hakkında verdiği olumlu fetva ile de Yavuz Sultan Selim üzerinde etkili olmuştur.¹³¹⁷

Yukarıda verilen tüm bu bilgiler ışığında Kemal Paşazâde’nin “Nigâristân” eseri hakkında bilgi vermek için Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 6445’te kayıtlı olan yazma nüshadan istifade ettik. Bu yazma 217 varak olup müstensihi Seyyid Hüseyin Bursavî’dir. İstinsah tarihi de 1572 olarak kaydedilmiştir.

Eser, Allah’a ve Peygamber Efendimize na’t ile başlamış ve sonrasında Kemal Paşazâde’nin eseri telif etme sebebi şu sözlerle dile getirilmiştir:

¹³¹¹ Latîfî, a.g.e., 2000, s. 159.

¹³¹² Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.100-110.

¹³¹³ Beyânî, a.g.e., ss.14-16.

¹³¹⁴ Süreyyâ, a.g.e., C.III, s.881.

¹³¹⁵ Sâmî, a.g.e., C.V, s. 3886.

¹³¹⁶ Reşat, a.g.e., s. 91.

¹³¹⁷ Şerafettin Turan, “Kemal Paşazâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, s. 239.

چون از تماشای دلگشای چمن گلشن فراغ حاصل گشت و از سیر صفا فزای اطراف باغ و اکناف راغ
سیر شدیم و از گلگشت صحرای دشت عزم باز گشت بجانب خانه غالب آمد و مرغ جان آشیانه را طلب
شد. آن یار غمگسار را دیدم از طرفه های از هار گلزار و انوار بوستان دسته های بسته و الوان ورد سفید
و سرخ و زرد گرد کرده و بهم پیوسته گفتم:

از گلستان من بچین دسته	بچه کار آیدت چنین دسته
زان ورق خوانده ببلان سبقی	طبق پر گل است هر ورقی
وین گلستان همیشه تازه و تر ¹³¹⁸	گل تر درد می شود ابتر

Dîbâce kısmının sonunda kitabın tamamlanma tarihini ise şu beyitlerle belirtilmiştir:

وز نهم سال رفته بود و اندک	از دهم صد بمانده شست و یک
فارغ از نقش این نگارستان ¹³¹⁹	که شد استاد کلک مانی سان

Dîbâce kısmından sonra bablara geçilmiştir. Eser “Gülistân” gibi sekiz babdan oluşmaktadır. Babların adları şu şekildedir:

Birinci bab “Der Siret-i Padişahân”, İkinci bab “Der Ahlak-ı Dervîşân”, Üçüncü bab “Der Fazilet-i Kanaat”, Dördüncü bab “Der Kavaid-i Hamûşî”, Beşinci Bab “Der İşk ve Cevânî Altıncı bab “Der Zayf u Pîrî”, Yedinci bab “Der Tesir-i Terbiyet”, Sekizinci bab “Der Adâb-ı Sohbet”.¹³²⁰

Çiçekler, yazmış olduğu doktora tezinde Kemal Paşazâde'nin bazı hikâyeleri “Gülistân”dan aldığını ve bu hikâyeleri kendi üslûbu ile harmanlayarak başka bir şekilde yazdığını dile getirmiştir. “Gülistân”da her hikâyeden sonra gelen nazım kısmını da çoğu kez değiştirdiğini vurgulamıştır. Ayrıca bu eserde sadece “Gülistân”dan değil ‘Attâr’ın “Tezkiretü'l-Evliyâ”, Nizâmülmulk'ün “Siyasetname”

¹³¹⁸ Kemal Paşazâde, *Nigâristân*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr.6445, vr.11a-11b.

¹³¹⁹ A.e., vr.14a.

¹³²⁰ A.e., vr.13b-14a.

ve ‘Abdullah Ensarî’nin ‘‘Nasâyih va Munâcât’’ eserlerinden de alıntılarını yer aldığını ifade etmiştir.¹³²¹

Ahmed Ateş, ‘‘Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları’’ makalesinde Kemal Paşazâde’nin ‘‘Nigâristân’’ eseri hususunda önemli açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikle Sa’dî’nin ‘‘Gülistân’’ eserine nazîre olarak yazılan bu eserin 1539 yılında kaleme alındığından bahsetmiştir. Kemal Paşazâde’nin bu eserinin Sa’dî’nin ‘‘Gülistân’’ından farklı olarak kitaplardan toplanmış bilgilere dayandığını ve bugün için de çok cansız bir eser etkisi gösterdiğini vurgulamıştır.¹³²²

Eserin belli başlı yazma nüshaları şu şekildedir:

Manisa İl Halk Kütüphanesi nr.6445, Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu nr. 4289, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi nr. 355-365, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi nr. 4354-4355, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu nr. 556, Mevlana Müzesi Kütüphanesi nr. 620, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Koleksiyonu nr. 183, Ayasofya Koleksiyonu nr.4338-4337, Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu nr. 599, Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu nr.3415,

2.1.12.1.2.Fazlî Ali Çelebi (Kara Fazlî), Naḥlistân

Fazlî Ali Çelebî (ö.1564) İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Adı Mehmed’dir fakat Kara Fazlî diye anılmaktadır. İlk öğreniminden sonra Farsça öğrenen Fazlî Ali Çelebi Üsküplü Riyâzî’nin etkisi ile tasavvufa meyletmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde divan katipliği görevinde bulunmuştur.¹³²³

Fazlî Ali Çelebî’nin ‘‘Naḥlistân’’ eseri hakkında da birçok önemli kaynaktan bilgi sahibi olmaktayız.

¹³²¹ Çiçekler, a.g.e., ss.77-78.

¹³²²Ahmed Ateş, ‘‘Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları’’, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.VIII, 1958, s.100.

¹³²³ Hasan Aksoy, ‘‘Kara Fazlî’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIV, 2001, ss.360-361.

Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" eserinde "...Gülistân gibi Farsçadır. Yazan şair Kara Fazlî (Muhammed'dir, İbn es-Sirâc) er-Rûmî diye tanınmıştır. 970 yılında ölmüştür..."¹³²⁴ ifadesi bulunmaktadır.

Âşık Çelebi'nin "Meşa'irü's-Şu'arâ" eserinde şairin adı Muhammed olarak verilmekte ve Nahlistân eseri hakkında şu bilgiler yer almaktadır: "...Gülistân tarzında Nahlistân adlı bir Türkî kitâb dahı inşâ itdi ve hikâyâtın zâde-i tab'ı olmak üzere imlâ itdi..."

Latîfi'nin "Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ eserinde de Fazlı Ali Çelebi hakkında bilgi verilmiştir fakat Nahlistân eserine değinilmemiştir.¹³²⁵

Kınalızâde Hasan Çelebi'nin "Tezkiretü's-Şu'arâ" tezkiresinde "... Nâmi Mehemmedür. Kara Fazlî demekle ma'ruftur. Gülistân tarzında Nahlistân adlu inşâsı vardır..."¹³²⁶ şeklinde bilgi verilmektedir.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi "Osmanlı Müellifleri" eserinde Fazlı Ali Çelebi'nin hayatına ve eserlerine değinmiştir ve "...Sa'dî'nin Gülistân'ına nazîre makamında Nahlistân ismindeki bir kitabı vardır..." ifadesini kullanmıştır.¹³²⁷

Ahlakî, dinî ve tasavvufî konularda öğütler vermek amacıyla yazılan bu eserin, yukarıda verdiğimiz bilgilerde Kara Fazlî tarafından kaleme alındığı ve "Gülistân" tarzında olduğu belirtilmektedir, fakat Manisa İl Halk Kütüphanesinde nr.2705'te kayıtlı olan "Nahlistân" eserinin Kara Fazlî'ye ait olmadığı anlaşılmaktadır; çünkü eserin sonunda Ahmed ismi geçmektedir. Bu eser de Gülistân eserine nazım ve nesir bir arada kaleme alındığından Sa'dî'nin "Gülistân" eserine benzemektedir. Bu eser müellif hattıdır ve başka yazma nüshası bulunmamaktadır. .¹³²⁸

¹³²⁴ Kâtip Çelebi, a.g.e., C.IV, s.1551.

¹³²⁵ Latîfi, a.g.e., 2000, ss.432-434.

¹³²⁶ Aysun Sungurhan Eydurhan, "Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ İnceleme-Tenkitli Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999, ss.795-796.

¹³²⁷Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.107.

¹³²⁸Geniş bilgi için bkz., Asu Ersoy, "Nahlistân (İnceleme-Metin-Dizin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, 2006.

2.1.12.1.3.Kâsım b. Ahmed-i Koncâî, Fetihnâme

XVI. yüzyıl müelliflerinden Kâsım b. Ahmed-i Koncâî (ö.?) tarafından Osmanlı topraklarında Farsça kaleme alınan bu çalışma Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin nazîresidir. Yavuz Sultan Selim'e ithaf edilmiştir. Bu eser 7 babdan oluşmaktadır.¹³²⁹

2.1.12.1.4. Muḥammed Efendi, Muḥammed Efendi Nazîresi

Hicrî 9. yüzyılda yaşayan Muḥammed Efendi'nin hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. "Muḥammed Efendi Nazîresi" adıyla "Gülistân" eserine yazmış olduğu bir nazîre bulunmaktadır.Fakat eser günümüze ulaşmamıştır.¹³³⁰

2.1.12.1.5.Şeyh Şücâ' Gürânî, Sünbülîstân

Şeyh Şücâ' Gürânî'nin hicrî 10. yüzyılda İstanbul'da yaşadığı ve orada vefat ettiği bilgisi dışında eserini II. Süleyman'a (ö.1691) takdim ettiği bilinmektedir. Ahlâki tarafı çok olan Sünbülîstân eserini H.986 yılında tamamlamıştır. Nazım ve nesrin karışık olduğu bu eser Sa'dî'nin "Gülistân" eserini taklit etmiştir.¹³³¹

2.1.12.1.6.Çorlulu Zarîfî, Râhatü'l-Ervâh

XVI yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Çorlulu Zarîfî¹³³² (ö.1013/1604) divan şairidir. III. Murat döneminden sonra şair olarak tanınmaya başlayan Zarîfî'in eserleri arasında şiirin ve nesrin bir arada olduğu I. Ahmet'e sunulmak üzere yazılan "Râhatü'l-Ervâh" eseri de bulunmaktadır ve Sa'dî-yi Şîrâzî'nin "Gülistân" eserine nazîre olarak kaleme alınmıştır.¹³³³ Eserde geçen dörtlük bu durumu açıklar niteliktedir:

¹³²⁹ Zekâî Kardaş, "Kasım b. Ahmed-i Koncâî'nin Fetihnâme'sinin Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004, ss.15-24.

¹³³⁰ Yazıcı, a.g.e., 1364, s. 326.

¹³³¹ Nesrîn Hudâbende, Mukellidân-i Gulistân, **Mecelle-i Ruşd-i Âmûziş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî**, No:83, 1386, s.7.

¹³³² Geniş bilgi için bkz., Gülşah Taşkın, "Zarîfî, Çorlulu", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLIV, 2013, ss.134-135.

¹³³³ Gülşah Taşkın, Çorlulu Zarîfî Divanı: İnceleme Edisyon Kritikli Metin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009, ss.5-34.

Bu kitâb-ı rûh bahşuñ kim olursa hem-demi
Hak umaram eyleye bî- gam dil-i nâ-şâdını
Rûha râhatlar virür vardur içinde kışşalar
Ol sebebden Râhatü'l-ervâh urdum adını¹³³⁴

2.1.12.1.7.Mehmed Fevzî, Bûlbûlistân

Mostârî mahlaslı Mehmed Fevzî (ö.1160/1747) Ahmed Şakir Efendi'nin oğludur. Hadimi Said ve Erzincanlı Mehmed Efendilerden ilim tahsil etmiştir. Uzun bir süre Edirne müftülüğünde bulunmuştur.¹³³⁵ Birçok eseri bulunan Mehmed Fevzî'nin kaleme almış olduğu “Bûlbûlistân” eseri “Gülistân”a nazîre olarak yazılmıştır. Nazım ve nesrin bir arada olduğu eserde, “Gülistân” eserinin etkisi dışında Câmî'nin “Bahâristân”, Kemâl Paşa'nın “Nigâristân” ve Şeyh Şücâ'nın “Sünbûlistân” eserlerinin etkisi de görülmektedir.¹³³⁶

Mehmed Fevzî'nin bu eseri hakkında İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın “Son Asır Türk Şairleri” eserinde şu ifadeler bulunmaktadır: “...Sünbûlistân” isimli bir eser yazan ve takriz isteyen bir zate hitaben Yusuf Kâmil Paşa merhumun söylediği beyti âtiyi Sünbûlistân'ı Bûlbûlistân'a tahvil ederek müfti efendiye de hitaben irad eylemek pek muvafık olur.¹³³⁷

Beharistanü bostan ü Gülistân

Yetişmez mi ne lâzım Sünbûlistân

Bûlbûlistân 1312 yılında İstanbul'da basılmıştır.

¹³³⁴ A.e., s. 35.

¹³³⁵ İnal, a.g.e., C. I, s.413.

¹³³⁶ Hudâbende, a.g.e., s. 8.

¹³³⁷ İnal, a.g.e., C. I, s. 414.

2.1.12.1.8.Mehmed Şevket Efendi, Sünbülîstân

Mehmed Şevket Efendi (ö.1284/1867) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kapu Kethüdası ve Birinci Ordu muhasebecisidir. Farsça, Türkçe, Arapça sözlüğü vardır.¹³³⁸ Sünbülîstân eseri de Gülistân tarzında yazılmış bir eserdir.¹³³⁹

“Gülistân” eseri dışında Sa’dî'nin gazellerine yapılan bir nazîre örneği de Kethüdâzâde Kazasker Hacı Mehmed Ârif Efendi'ye (ö.1848) aittir. Türkçe ve Farsça şiirleri bulunan Mehmed Şevket Efendi, Sa’di-yi Şîrâzî'nin iki gazeline nazîre yazmıştır.¹³⁴⁰

2.1.12.2.FARS EDEBİYATINDA

2.1.12.2.1.Mevlânâ Mu'inüddîn Isferâyînî, Nigâristân

Mevlânâ Mu'inüddîn Isferâyînî'nin eseri olan Nigâristân, H.735 yılında Sa’dî'nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmıştır. Sultân Ebû Sa'id Bahâdır Hân-ı Gurgânî'ye takdim edilmiştir. Nazım ve nesrin bir arada olduğu bu eser yedi babdan oluşmaktadır. Bu eserin bir bölümü Hindistân'da basılmıştır.¹³⁴¹

2.1.12.2.2.Ubeyd-i Zâkânî, Ahlâku'l-Eşrâf

Hicviyeleriyle ünlü İranlı edip ve şair Ubeyd-i Zâkânî, XIV. yüzyılda yaşamıştır. Eğitimini Kazvin'de tamamlamış ve Cemâleddîn Ebû İshak'ın himayesine girmiştir. “ ‘Uşşâknâme” eserini ona ithaf etmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî, Hâcû-yi Kirmânî gibi şairlerle aynı ortamda bulunmuştur.¹³⁴²

Sa'di-yi Şîrâzî'nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazmış olduğu “Ahlâku'l-Eşrâf” adlı eseri yedi babdan oluşmaktadır ve bu eser “Külliyât-i Ubeyd”in ekinde basılmıştır.¹³⁴³

¹³³⁸ Veyis Değirmençay, **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013, s.627.

¹³³⁹ Ahmed-i Munzavî, **Fihrist-i Nüşahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C.V, Tahran, 1348, s.3570.

¹³⁴⁰ Değirmençay, a.g.e., s. 154.

¹³⁴¹ Munzavî, a.g.e., C. V, s. 3644.

¹³⁴² Çiftçi, a.g.e., s.16.

¹³⁴³ Hânâbâ Muşâr, **Fihrist-i Ketâbhâ-yi Çâpî-yi Fârsî**, C.I, Tahran, 1350, s.194.

2.1.12.2.3.Mecd-i Hâfi, Ravza-i Huld: Hâristân

Hicrî 8. yüzyıl şairlerinden olan Mecc-i Hâfi'nin "Ravza-i Huld" eseri Sa'dî'nin "Gülistân" eserine nazîre olarak kaleme alınmıştır.

Mecc-i Hâfi, bu eseri "Gülistân" tarzında yazmaya nasıl karar verdiğini şu şekilde ifade etmiştir:

با جماعتی دوستان به بوستان رفتیم یکی از یاران گلستان سعدی با خود داشت چند حکایت بخواند، طبع را بدان مایل دیدم و از هر طرف تحسین قابل. گفتم: اگر چه سخن سعدی سهل ممتنع است و ذوق مستمع نمک مایده کلام، بلکه فایده خاص و عام است. هم نظم وی شورانگیز و هم نثر وی ذوق آمیز مستمع نمک مایده کلام، بلکه فایده خاص و عام است. هم نظم وی شورانگیز و هم نثر وی ذوق آمیز، اما به قدر وسع من آن ملتمس را پیش روم در آن شیوه بر طریق خویش، و بدانچه مطلوب آن عزیزست اقدام کنم و شروع آنرا انشالله تمام.¹³⁴⁴

"Bir arkadaş topluluğu ile bağçeye gittik. Arkadaşlardan birinin yanında Sa'dî'nin "Gülistân"ı vardı, birkaç hikâye okudu. Herkes tarafından beğenilecek şekilde kendimi onu yazmaya istekli gördüm. Şöyle dedim: Her ne kadar Sa'dî'nin tarzı sehl-i mümteni olsa, dinleyenlerin zevkinde söz sofrasının tuzu da olsa, herkesin faydasınadır. Sa'dî'nin hem nazmı heyecan vericidir, hem de nesri zevklidir; fakat gücümün yettiğince o isteği kendi yöntemime göre yerine getiririm, istenilen o yüce esere girişimde buldum ve inşallah onu tamamlamak için başlıyorum."

Yukarıdaki bu açıklamadan sonra şu beyit yer almaktadır.

اگر به گفته سعدی نمی رسد سختم قبول کن به کرم عذر مجد خوافی را
قبول عامه چو از اختیار بیرونست چه جرم گفته زیبا طبع صافی را¹³⁴⁵

"Ravza-i Huld" eseri 18 bölümden oluşmaktadır. Eserde 420 hikâye ve 2140 beyit bulunmaktadır. Babların her biri Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir hadisi ile başlamaktadır.¹³⁴⁶

¹³⁴⁴ Mecc-i Hâfi, **Ravza-i Huld**, der. Mahmûd Ferruh, Tahran, Kitâpferûşî-i Zuvvâr, 1345, s.9.

¹³⁴⁵ A.e., s. 9.

¹³⁴⁶ Pervîn Duht Meshûr, Mecc-i Hâfi ve Kitâb-i **Ravza-i Huld**, **Mecelle-i Nâme Pârsî**, No:21, 1380, s.174.

Bu eser, Muhammed Ferrûh'un önsözü ve Hüseyin Hedyucim'in çabasıyla Tahran'da basılmıştır.¹³⁴⁷

2.1.12.2.4. 'Abdurrahman Câmî, Bahâristân

'Abdurrahman Câmî'nin 1478 yılında yazmış olduğu ve Hüseyin Baykara'ya ithaf ettiği "Bahâristân" eseri Sa'dî'nin "Gülistân" eserine üslûp açısından benzemektedir; fakat içerik açısından farklılıkları bulunmaktadır. "Gülistân" gibi nazım ve nesrin bir arada olduğu eser bir mukaddime, sekiz bölüm ve bir hâtimeden oluşmaktadır.¹³⁴⁸

"Sebeb-i Telif" kısmında 'Abdurrahman Câmî, Sa'dî'nin "Gülistân" eserine benzer bu eseri kaleme almasını şu şekilde dile getirmektedir:

...Gülistân'dan birkaç satırı okununca gönlüme geldi: Şeyh Sa'dî'nin mübarek nefeslerinden teberrüken ve lâtif şiirlerini taklit ederek Gülistân üslûbu üzere birkaç yaprak o tarzda bir miktar şeyler yazayım hazırlara eğlence gaiplere armağan olsun dedim yazdım bitirdim..."¹³⁴⁹

'Abdurrahman Câmî, kendi eserinin "Gülistân"dan farkını ise şu şekilde ifade etmiştir:

Daha önce her ne kadar Sa'dî, Gülistân'ı Sa'd b. Zengî adına yazdıysa da benim Bahâristân'ım Sa'd b. Zengî'nin kendisine köle olabileceği bir kişinin adıyla ün kazandı.¹³⁵⁰

Ahlâki ve edebî bir eser özelliğine sahip olan bu eser birkaç kez basılmıştır ve Osmanlı döneminde çok okunan birkaç Farsça eserden biri olmuştur.¹³⁵¹

¹³⁴⁷ Hânâbâ Muşâr, a.g.e., C. II.,1352, s.1790

¹³⁴⁸ Ömer Okumuş, "Bahâristân" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, s.470.

¹³⁴⁹ Câmî, **Bahâristân**, çev. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, Meral Yayınevi, 1970, s.7.

¹³⁵⁰ Molla Câmî, **Bahâristân**, çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.13.

¹³⁵¹ Okumuş, a.g.e., s. 471.

2.1.12.2.5.Emîr Huseynî Herevî, Nüzhetü'l-Ervâh

Nüzhetü'l-Ervâh eseri Emîr Huseynî Herevî (ö. 718-719) tarafından kaleme alınmıştır. Nazım ve nesrin bir arada olduğu eserde edebî ve irfânî hikâyeler bulunmaktadır. “Gülistân” eserinin etkileri görülen bu eserde 28 fasıl ve 1 hâtime bölümü bulunmaktadır. Bu eser H.711 yılında tamamlanmıştır.¹³⁵²

2.1.12.2.6.Ķâzî AĶmed b. MuĶammed b. ‘AbdulĶaffâr Ķazvîni, Nigâristân

XVI. yüzyılın İranlı edip ve tarihçisi Ķâzî AĶmed b. MuĶammed b. ‘AbdulĶaffâr Ķazvîni’in (ö.665/1266) çocukluk ve öğrenim hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Safevî dönemi hükümdarları ile yakın ilişki içinde olmuştur.

Eserleri arasında yer alan “Nigâristân”ı Şah I. Tahmasb’a ithaf etmiştir. İçinde tarihî olayların bulunduğu eser Sa’dî’nin “Gülistân” eseri taklit edilerek kaleme alınmıştır. Altıparmak Mehmed Efendi kitabı, Nüzhet-i Cihân ve Nâdire-i Zamân adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bombay’da da basılan eser, Murtazâ Müderris-i Geylânî tarafından neşredilmiştir.¹³⁵³

2.1.12.2.7.Mevlânâ Şeyda-yi Belhî, Kitâb-ı Mevlânâ Şeyda-yi Belhî

Hicrî 10. yüzyılda yaşamıştır. Aklî ve naklî ilimlerin hocasıdır. Fıkıh ve tefsir dersleri vermiştir. Seyyid Bahâeddîn Hasan Nisârî Buhârî, Mevlânâ Şeyda-yi Belhî’nin öğrencileri arasındadır.¹³⁵⁴ Nazım ve nesrin bir arada olduğu eseri Sa’dî’nin “Gülistân” eserinin taklidir.

2.1.12.2.8.Bîdil, Çehar ‘Unşûr-Nikât-RuĶa’ât

Hint üslûbunun önde gelen temsilcilerinden Bîdil’in (ö.1133/1720) asıl adı ‘Abdülkâdir’dir. İyi bir öğrenim görmüştür. Birçok şehre seyahat eden şair, eserlerini

¹³⁵² Munzavî, a.g.e., C.V, s. 3641, Hudâbende, a.g.e., s.4.

¹³⁵³ Sâdik Seccâdi, “Gaffârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIII,1996, s.280.

¹³⁵⁴ Mevlânâ Şeyda-yi Belhî, <http://vista.ir/article/58671/> مولانا شیداى بلخى 04 Nisan 2017.

Farsça kaleme almıştır. Hem manzum hem de mensur tarzda yazmış olduğu eserleri bulunmaktadır. Bîdil'in yirmi yılda tamamladığı ve dört unsurdan esinlenerek yazmış olduğu “Çehâr ‘Unşûr” eseri şairin ruhî ve fikrî hayatının bir otobiyografisi niteliğindedir. Secili bir üslûpla kaleme alınmıştır ve eserin çeşitli yerlerine manzumeler serpiştirilmiştir.¹³⁵⁵ Bu eserde “Gülistân” etkisi görülmektedir.

“Nikât” eseri de secili bir üslûpla yazılmıştır. Felsefe ve tasavvuf konularını içermektedir. Bir diğer eseri olan “Ruķa’ât” Bîdil'in müridlerine yazdığı mektuplarıdır.¹³⁵⁶ Bu iki eser de “Gülistân” eserinin doğrudan taklidi değildir; fakat onun izlerini görmek mümkündür.¹³⁵⁷

2.1.12.2.9.Molla Mîr Kâri-yi Geylânî, Enîsü'l-‘Âkıln (Ġâfiln)

Molla Mîr Kâri-yi Geylânî tarafından kaleme alınan “Enîsü'l-‘Âkıln” eseri “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmıştır. Nazım ve nesrin bir arada olduğu ahlâkî hikâyelerden oluşan bu eser H.1005 yılında tamamlanmıştır.¹³⁵⁸

2.1.12.2.10.Mîr Kâmerüddîn, Şekeristân

Mîr Kâmerüddîn'in “Şekeristân” eseri “Gülistân” eserine nazîre olarak kaleme alınmıştır. Bu eser 7 babdan oluşmaktadır:

1- Tehzîb-i ahlâk, 2- Âdâb-ı Şoĥbet, 3- Şuĥen ve Hâmûşî, 4- Cem‘ ve bezl-i mâl, 5-‘Işk, 6- Dâstânâ-yî ez pâdişâhân ve emîrân ve şûfiyân ve ferzânegân ve serâyendegân, 7- Muţâyibât.¹³⁵⁹

2.1.12.2.11.‘Abdürrezzaķ Bîg-i Dünbülî, Ĥadâiku'l-Cinân yâ Tecziyetü'l-Aĥrâr ve Tesliyetü'l-Ebrâr

Hicrî 12. yüzyıl yazarlarından ‘Abdürrezzaķ Bîg-i Dünbülî, bu eserinde başından geçen olayları, kendi dönemindeki ‘ulemânın hal tercümesini aktarmıştır.

¹³⁵⁵ Revân Ferhâdî, “Bîdil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VI, 1992, ss.134-135.

¹³⁵⁶ A.e., s. 135.

¹³⁵⁷ Hudâbende, a.g.e., s.7.

¹³⁵⁸ A.e.

¹³⁵⁹ Munzavî, a.g.e., C.V, ss. 3582-3583.

Kerîmhân Zend ve ailesinin hikâyelerine de yer vermiştir. Eserin adı önce “Ĥadâiku’l-Cinân”dı sonra yazar eserin adını “Tecziyetü’l-Aĥrâr ve Tesliyetü’l-Ebrâr” koymuştur.¹³⁶⁰ ‘Abdürrezzaĥ Bîg-i Dünbülü’nin üslûbu Vassâf ile Sa’di-yi Şîrâzî’nin üslûbu arasındadır.¹³⁶¹ Bu bakımdan eserde “Gülistân” etkisi görülmektedir.

2.1.12.2.12.Nûr ‘Alîşâh, Câmî‘ül-Esrâr

Divâne ve Nûr ‘Alîşâh mahlaslarıyla anılan Nûr ‘Alîşâh İşfahânî Ma’sûm ‘Alî Şâh’ın öğrencisidir. Ni‘metullâh grubunun liderlerindedir. H.1212 yılında Mûsul’da öldürülmüştür. Nazım ve nesrin iç içe olduğu “Câmî‘ül-Esrâr” eseri sufiyane sözler ve “Gülistân”a benzer hikâyelerden oluşmaktadır.¹³⁶²

2.1.12.2.13.Mîrzâ Âĥahân-ı Kirmânî, Rızvân

Rızvân, ‘Abdurrahîm Berdsîrî’nin oğlu Âĥahân Kirmânî olarak tanınan Mîrzâ ‘Abdulĥuseyin’in eseridir.

Bu eser 1 mukaddime, 4 mevsim ve bir hatimedden oluşmaktadır. Mirza Muĥsin Ĥan, Nâsiruddîn Şâh ve Osmanlı padişahı II. Abdülhamit adına H.1304 yılında yazılmıştır. Sa’dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak kaleme alınmıştır.¹³⁶³

2.1.12.2.14.Şâĥib ‘Alî Abâdî, Ĥikâyât

Şâĥib ‘Alî Abâdî (ö. 1256/1840) “Ĥikâyât” eserini “Gülistân”a nazîre olarak yazmıştır.¹³⁶⁴

2.1.12.2.15.Muĥammed Şerîf Ĥaşmet, Gülistân

Kaçar dönemi şairlerinden Ĥaşmet mahlaslı Muĥammed Şerîf tarafından yazılan “Gülistân” eserinde nazım ve nesir bir aradadır. 8 babdan ibaret olan eser birinci

¹³⁶⁰ Hudâbende, a.g.e., s. 8.

¹³⁶¹ Mehmet Kanar, “Nesir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, s.9.

¹³⁶² Hudâbende, a.g.e., s. 8, Munzavî, a.g.e., C. V, s.3548.

¹³⁶³ A.e., C. V, s. 3575.

¹³⁶⁴ A.e., s. 3679.

babdan altıncı baba kadar Sa‘dî’nin “Gülistân” eserinin aynısıdır; fakat bu eser tamamlanamamıştır.¹³⁶⁵

2.1.12.2.16.‘Alî Muhammed Münşî, Şekeristân

“Şekeristân” eseri ‘Ali Muhammed Münşî tarafından Nâsiruddîn Şah adına yazılmıştır. “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmış olan bu eserin hikâyeleri öğüt verici bir şekildedir. Nazım ve nesir bir arada ola bu eser dört cüzden meydana gelmektedir.¹³⁶⁶

2.1.12.2.17.Mîrzâ Ebu’l-Ķâsım ĶâimmaĶâm-ı Ferâhânî, Munşe’ât-ı ĶâimmaĶâm

Ünlü Kaçar veziri Mîrzâ Ebu’l-Ķâsım ĶâimmaĶâm-ı Ferâhânî (ö.1251/1835) şiire kabiliyeti ile de bilinmektedir. Eserleri arasında “Munşe’ât-ı ĶâimmaĶâm” en önemli eseridir. Nesirde “Gülistân” eserindeki üslûbun takipçisi olmuştur.¹³⁶⁷ Secili nesirle yazılan eserde ilmî, edebî ve tarihî konular bulunmaktadır. Birkaç risâle ve mektuplardan oluşan bu eser H.1242 yılında basılmıştır.¹³⁶⁸

2.1.12.2.18.Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî, Munşe’ât-i Fâzıl Hân

Kaçarlar döneminin ünlü münşilerinden olan Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî, Feth ‘Alî Şâh sarayının önemli şahsiyetlerindedir. ĶâimmaĶâm-ı Ferâhânî de “Munşe’ât-ı ĶâimmaĶâm” eserinde Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî’den ihtiramla bahsetmiştir.¹³⁶⁹ Üslûp açısından ĶâimmaĶâm-ı Ferâhânî’nin takipçisi olmuştur; fakat ondan daha çok sadeliğe yönelmiştir. Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî mektuplardan oluşan bu eser de “Gülistân” etkisinde kalmıştır.¹³⁷⁰

¹³⁶⁵ A.e., s.3616.

¹³⁶⁶ A.e., s.3572.

¹³⁶⁷ Hudâbende, a.g.e., s.9.

¹³⁶⁸ Geniş bilgi için bkz., ĶâimmaĶâm-ı Ferâhânî, **Munşe’ât-i ĶâimmaĶâm**, Tahran, İntişârât-i Ķitâbfurûşî-yi ‘İlmiye-yi İslâmiye-yi Tahrân, 1206.

¹³⁶⁹ Hudâbende, a.g.e., s.9.

¹³⁷⁰ Zehra Kaydarî, “Te‘âmul-i Tarih ve Edebiyyât der Munşe’ât-i Emir Nizâm Gerrûsî” **Mecelle-yi Ruşd-i Âmûz-i Tarih**, No:42,1390, s.15.

2.1.12.2.19.Mîrzâ Ca'fer Burûcirdî, Genc-i Şâyegân

Riyâz mahlaslı Mîrzâ Ca'fer Burûcirdî tarafından kaleme alınan “Genc-i Şâyegân” eseri 5 babdan oluşmaktadır. “Gülistân”a nazîre olarak yazılan bu eserin dîbâce kısmında Mîrzâ Ca'fer Burûcirdî adını zikretmezken eserin sonunda mahlasını kullanmıştır.¹³⁷¹

2.1.12.2.20.Mîrzâ Habîbullâh Kâânî, Perîşân

Kaçarlar döneminin ünlü şairlerinden Kâânî-i Şîrâzî, Şîrâz'da başladığı eğitimini İsfahan'da tamamlamıştır. Feth 'Alî Şâh'ın teveccüne mazhar olmuştur. Nâsîrüddîn Şâh zamanında da sarayın resmî şairi olmuştur. Şiirlerinde manadan daha çok ahenge önem veren şairin çoğu kasidelerden oluşan divanı “Perîşân” eseriyle birlikte “Külliyât” ismiyle basılmıştır.¹³⁷²

“Perîşân” eseri Sa'dî'nin “Gülistân” eserine nazîre olarak ve Kaçar hükümdarı Muhammed Şâh'a ithafen kaleme alınmıştır. Nazım ve nesrin bir arada olduğu bu eser 1252 yılında tamamlanmıştır.¹³⁷³

Eserin “Sebeb-i Telif” kısmında “Gülistân” eserinden şu şekilde söz edilmiştir.¹³⁷⁴

گلسـتان که هر برک گلش را هزاران گلش خلد است بنده
روان اهل معنی تا قیامت ببوی روح بخش اوست زنده

İki eser incelendiğinde benzerlik ve farklılıkların olduğu görünmektedir. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

Sa'dî'nin “Gülistân” eserinde ahlakî konular işlenirken Kâânî'nin bu eseri bu anlamda “Gülistân”a göre zayıf kalmıştır.

¹³⁷¹ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3617.

¹³⁷² Kurtuluş, a.g.e., 2001, s.1

¹³⁷³ Kâânî-i Şîrâzî, **Perîşân**, İndia, Osmania University Library, s. 3.

¹³⁷⁴ A.e., s.14.

Sa'dî ve Kâânî eserlerinde, hikâyelerde geçen ana kahramanların rolünde bulunmaktadırlar.

“Gülistân” 1 dîbâce, sekiz bab ve 1 hâtimedden oluşmaktadır. “Perîşân” eserinde ise 121 hikâye bulunmakta ve hikâyelerden sonra “Pend” başlığı altında öğütler verilmektedir.

Gülistân'ın birinci babında yer alan “Der Sîret-i Padişâhân” bölümüne benzer Perîşân'ın “hikâyet” bölümünün sonunda “Der nasîhet ebnâ'-i Mulûk” yer almaktadır.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere birtakım farklılıklar olmasına rağmen “Perîşân” eseri üzerinde “Gülistân” eserinin etkisi açıkça görülmektedir.

Bu eser birçok kez basılmıştır

2.1.12.2.21.Maḥmûd Mîrzâ Kâçâr, Sünbülîstân

“Sünbülîstân” Maḥmûd Mîrzâ Kâçâr (ö.672) tarafından yazılmıştır. Maḥmûd Mîrzâ Kâçâr bu eseri babası Feth 'Alî Şâh adına ve “Gülistân” tarzında kaleme almıştır. Dört babdan oluşmaktadır.¹³⁷⁵

2.1.12.2.22.Ḥuseyin Vâ'iz-i Kâşîfî, Ravzatü's-Şühedâ

Hicrî 9. yüzyılın sonraları ile 10. yüzyılın başlarında yaşamış olan Ḥuseyin Vâ'iz-i Kâşîfî tarafından kaleme alınan “Ravzatü's-Şühedâ” eserinde Ehl-i Beyt'e yapılan zulümler ve Kerbelâ Vak'ası anlatılmaktadır. Eser ilk kez Bombay'da basılmıştır.¹³⁷⁶

Eserde seci' dikkat çekmektedir. Bazı yerlerde “Gülistân” eserinin etkisini görmek mümkündür.¹³⁷⁷

¹³⁷⁵ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3580.

¹³⁷⁶ Adnan Karaismaioğlu, “Ḥuseyin Vâiz-i Kâşîfî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIX, 1999, s.17.

¹³⁷⁷ Hudâbende, a.g.e., s.6.

2.1.12.2.23. Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi, Ahlâk-ı Muhsinî

“Ravzatü’ş-Şühedâ”nın yazarı olan Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi tarafından kaleme alınmıştır. Hüseyn Baykara'nın oğlu Ebû Muhsin Mîrzâ adına 900/1495 yılında yazılan bu eser birkaç defa basılmıştır.¹³⁷⁸ Bu eserde “Gülistân” etkisi görülmektedir.¹³⁷⁹

2.1.12.2.24. Maḥmûd Zâtî Nîşâbûrî, Şikâyetnâme

Hicrî 9. yüzyıl şairlerinden olan Maḥmûd Zâtî Nîşâbûrî tarafından kaleme alınan bu eser “Gülistân” tarzında kaleme alınmıştır. H.846 yılında ortaya konan bu eserin kıt'a, rubâî' ve mesnevî nazım şekilleri ile yazılmış şiirlerinde secili nesir ve nazım iç içedir.¹³⁸⁰

2.1.12.2.25. Mollâ Terzî, Ma'denü'l-Cevher

Mollâ Terzî, yazdığı “Ma'denü'l-Cevher” eserini 1025/1616 yılında Hint imparatoru Cihângîr Şâh'a hediye etmiştir. Bu eser “Gülistân” tarzında yazılmış ahlâkî hikâyelerden oluşmaktadır.¹³⁸¹

2.1.12.2.26. 'Enâyetullâh Âl-i Muḥammed Şâlih, Behâr-i Dâniş¹³⁸²

'Enâyetullâh Âl-i Muḥammed Şâlih (ö. 1088/1677) tarafından yazılan “Behâr-i Dâniş” eseri ahlâkî konuları içermektedir. Bu açıdan da “Gülistân” eserine benzemektedir. 1279 yılında Hindistân'da basılmıştır.¹³⁸³

¹³⁷⁸ Karaismailoğlu, a.g.e., 1999, s. 17.

¹³⁷⁹ Hudâbende, a.g.e., s.6.

¹³⁸⁰ Munzavî, a.g.e., C. V, ss.3581-3582, Hudâbende, a.g.e., s.6.

¹³⁸¹ Massé, a.g.e., s.341.

¹³⁸² Geniş bilgi için bkz., Hasan Zûlfekârî, “Metn Şinâsî-yi Kitâb-i Behâr-i Dâniş”, **Metn Şinâsî-yi Edeb-i Fârsî**, No:18, 1392, ss.67-86.

¹³⁸³ Hudâbende, a.g.e., s.7.

2.1.12.2.27. Muḥammed Şerîf b. Şemseddîn, Ḥazân ve Behâr, Seracü'l-Munîr

Kâşif mahlaslı Muḥammed Şerîf b. Şemseddîn 1063/1653 yılında “Ḥazân ve Behâr” eserini “Gülistân” tarzında yazmıştır. Gençler için yazdığı “Seracü'l-Munîr” eserinde de “Gülistân” etkisi görülmektedir.¹³⁸⁴

2.1.12.2.28. Muḥammed Ḥuseynî, Zinetü'l-Mecâlis

“Zinetü'l- Mecâlis¹³⁸⁵” eseri Safevi döneminde yaşamış olan Mecdî mahlaslı Muḥammed Ḥuseynî tarafından H.1004 yılında yazılmıştır. Çeşitli konuları içermektedir. 10 cüz olan eserin her cüzünde 10 fasıl yer almaktadır. Secili bir nesirle kaleme alınmıştır ve “Gülistân” eserinin etkileri görülmektedir.¹³⁸⁶

2.1.12.2.29. Behordâr Maḥmûd Turkmen Ferâhî, Maḥbûb el- Kulub yâ Şemse ve Kahkaha

Mümtâz mahlaslı Behordâr Maḥmûd Turkmen Ferâhî, “Maḥbûb el-Kulub yâ Şemse ve Kahkaha” eserini Safevîler döneminde yazmıştır. Eser, bu dönemin üslûp özelliklerinden olan secili üslûpla yazılmıştır. Deyimlerden de istifade edilerek kaleme alınan bu eserin mukaddime kısmında 5 makale yer almaktadır. Sonrasında 5 bab ve her bir babda yer alan hikâyeler bulunmaktadır.¹³⁸⁷ Bu hikâyeler tarîhî ve edebî tarzdadır ve “Gülistân” etkisi görülmektedir.¹³⁸⁸

2.1.12.2.30. Vişâl-i Şîrâzî, Şubḥ-i Vişâl

Lakabı Mîrzâ Kûçek olan Vişâl-i Şîrâzî (ö. 1262/1846) Şîrâz'da dünyaya gelmiştir. Hat sanatında ve şiirde ilerleme kaydetmiştir. Feth 'Alî Şâh tarafından maaşa

¹³⁸⁴ Massé, a.g.e., s.341., Hudâbende, a.g.e., s.7.

¹³⁸⁵ Geniş bilgi için bkz., Muhammed Huseynî, **Zinetü'l-Mecâlis**, Tahran, Kitâbhâne-yi Senâyî, 1362.

¹³⁸⁶ Hudâbende, a.g.e., s.7.

¹³⁸⁷ Behordâr Maḥmûd Turkmen Ferâhî, **Maḥbûb el- Kulub yâ Şemse ve Kahkaha**, Tahran, Kitâbhâne-yi Bârânî, ss.2-3.

¹³⁸⁸ Hudâbende, a.g.e., s.8.

bağlanmıştır. Birçok önemli eseri olan Vişâl-i Şîrâzî'nin “Şubh-i Vişâl” eseri “Gülistân” tarzında yazılmış bir eserdir.¹³⁸⁹

2.1.12.2.31.Mîrzâ Rızâ Kuliḥân Hidâyet, Riyâzü'l-Muḥibbîn

Muḥammed Kuliḥân'ın oğlu Mîrzâ Rızâ Kuliḥân'ın (ö.1871) “Riyâzü'l-Muḥibbîn” eseri “Gülistân” eseri gibi nazım ve nesrin iç içe olduğu hikâyelerden oluşmaktadır. Nâsirüddîn Şâh ve sadrazamı adına kaleme aldığı “Riyâzü'l-Muḥibbîn”de, 1 mukaddime bölümü ve 2 makale yer almaktadır.¹³⁹⁰

Bu eser H.1298 yılında Tahran'da, H.1314 yılında da Tebriz'de basılmıştır.¹³⁹¹

2.1.12.2.32.Mîrzâ Aḥmed Vaḳâr, Encümen-i Dâniş

Mîrzâ Kûçek Vişâl'in oğlu olan Mîrzâ Aḥmed'in “Encümen-i Dâniş” eseri “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmış ve 1 mukaddime 3 makale ve 1 hâtimeden oluşmaktadır.¹³⁹²1281 yılında yazılan bu eser H.1289-1290 yılında Tahran'da basılmıştır.¹³⁹³

2.1.12.2.33.Ceyḥûn-i Yezdî, Nemekdân

Tâcü'l-şî'r lakaplı Ceyḥûn-i Yezdî H.1250 yılında Yezd'de dünyaya gelmiştir. H. 1302 yılında Kirmân'da vefat etmiştir. Nazım ve nesrin iç içe olduğu “Nemekdân” eserinde Sa'dî'nin “Gülistân” eserinin etkileri görülmektedir.¹³⁹⁴

2.1.12.2.34.Mîrzâ 'Alî b. Mîrzâ Bâkır Vâ'iz , Ḥarâbât-ı Faḳîr

“Ḥarâbât-ı Faḳîr” eseri Mîrzâ 'Alî b. Mîrzâ Bâkır Vâ'iz tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser 1 mukaddime 4 bab ve 1 hâtimeden oluşmuştur. Nazım ve nesrin

¹³⁸⁹ Rıza Kurtuluş, “Vişâl-i Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIII, 2013,ss.110-111.

¹³⁹⁰ A.e., s.10.

¹³⁹¹ Hânâbâ Muşâr, a.g.e., C. II,1352, s.1810.

¹³⁹² Hudâbende, a.g.e., s.9.

¹³⁹³ Hânâbâ Muşâr, a.g.e., C. I, 1352, s.350.

¹³⁹⁴ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3646.

bir arada olduğu eser Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine benzemektedir.¹³⁹⁵ Eser, H.1342 yılında ve 1347 yılında Şîrâz’da basılmıştır.¹³⁹⁶

2.1.12.2.35.Mîrzâ İbrâhîm, Mülîstân Gülistân

Mîrzâ İbrâhîm (ö.1325/1907) tarafından kaleme alınan “Mülîstân Gülistân” eseri 5 sağıar ve 1 cur’adan meydana gelmektedir. Eserin son kısmında Mîrzâ İbrâhîm başından geçenleri anlatmıştır. Bu eser çok açık bir şekilde Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmıştır.¹³⁹⁷

Bu eser H.1321 yılında Tebriz’de, H.1314 yılında da Meşhed’de basılmıştır.¹³⁹⁸

2.1.12.2.36.Şükrullâh-ı Şîrvânî, Nahlistân

XV. yüzyılda İran topraklarından Osmanlı topraklarına gelen Şükrullâh-ı Şîrvânî Nahlistân eserini Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak Farsça kaleme almıştır. Eser 9 babdan oluşmaktadır.¹³⁹⁹

2.1.12.2.37. ‘Alî Ekber Ferâhânî, Bahâristân

Bahâristân, ‘Alî Ekber Ferâhânî (ö.1917) tarafından kaleme alınmıştır ve Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olan bu eser bulunduğu dönemin hikâyelerini içermektedir. 4 bölümden oluşmaktadır.¹⁴⁰⁰

2.1.12.2.38. ‘Alî Ekber Ferâhânî, Cân-ı Cihân

Cân-ı Cihân, ‘Alî Ekber Ferâhânî tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser de şairin “Bahâristân” eserinde olduğu gibi Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılmıştır. Matbu bir eserdir.¹⁴⁰¹

¹³⁹⁵ Hudâbende, a.g.e., s.11.

¹³⁹⁶ Hânâbâ Muşâr, a.g.e., C. II,1351, ss.1870-1871.

¹³⁹⁷ Hudâbende, a.g.e., s.11.

¹³⁹⁸ Hânâbâ Muşâr, a.g.e., C. II,1352, s.3112.

¹³⁹⁹ Arzu Süren, “Şükrullâh-ı Şîrvânî’nin Nahlistân Adlı Eserinin Metni ve Metin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi,2006, ss.15-20.

¹⁴⁰⁰ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3537.

¹⁴⁰¹ A.e., s.3537.

2.1.12.2.39. ‘Alî Ekber Ferâhânî, Hâristân

Can-ı Cihân ve Bahâristân’ın yazarı ‘Alî Ekber Ferâhânî, “Hâristân” eserini de diğer iki eseri gibi Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazmıştır. Bu eser 4 fasıldan meydana gelmiştir. ‘Alî Ekber Ferâhânî bu eseri Nâsirüddîn Şâh ve Muzafferüddîn Mîrzâ adına yazmıştır. H.1301 yılında başladığı eseri H.1305 yılında tamamlamıştır.¹⁴⁰²

2.1.12.2.40. ‘Abdolvahab b. ‘Alî Eşref, Gülistân

‘Alî Eşref’in oğlu ‘Abdolvahab “Müderriş” adıyla bilinmektedir. ‘Abdolvahab H.1274 yılında “Kulliyât-ı Sa‘dî” eserinden yapmış olduğu seçkilerle “Netâyicü’l-Kulliyât” eserini ortaya çıkarmıştır. Gülistân tarzında yazılan bu eser 1 mukaddime, 2 makale, 6 netice ve 1 hâtimedden oluşmaktadır. Nazım ve nesir bir aradadır.¹⁴⁰³

2.1.12.2.41.Emîr Seyyid Huseyin Ebîverdî, Enîsü’l-‘Âşıkîn

Feyzî mahlaslı Emîr Seyyid Huseyin Ebîverdî, Enîsü’l-‘Âşıkîn eserini Sa‘dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak kaleme almıştır. Nazım ve nesrin bir arada olduğu bu eser, edebî ve irfânî tabirlerin de olduğu aşk ve ahvali üzerinedir. Bu eser İrec Afşâr tarafından “Ferheng-i İrân Zemîn”de 86 ve 160 sayfaları arasında H.1347 yılında basılmıştır.¹⁴⁰⁴

2.1.12.2.42.Edîb Kirmânî , Mîrzâ Kâsım b. Zeynelâbidîn, Hâristân

Hâristân, Edîb Kirmânî, Mîrzâ Kâsım b. Zeynelâbidîn (ö.1348/1929) tarafından kaleme alınmıştır. Kirman lehçesi ile yazılan bu eserde 1 asıl 12 fer’ bulunmaktadır. H.1321 ve 1327’de Kirmân’da, 1336’da Tahran’da basılmıştır.¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰² A.e., ss.3556-3557.

¹⁴⁰³ A.e., s.3616.

¹⁴⁰⁴ A.e., ss.3526-3527.

¹⁴⁰⁵ A.e., s.3556.

2.1.12.2.43.Zeynü'l-Âbidîn Şîrvânî, Bustânun li'l-Ârifîn ve Gulistânun li'l-Âbidîn

Zeynü'l-Âbidîn Şîrvânî tarafından “Bustânun li'l-Ârifîn ve Gulistânun li'l-Âbidîn” eseri 1992 yılında İstanbul’da basılmıştır.¹⁴⁰⁶

2.1.12.2.44.‘Abdulbâkî Mûsevî İşfahânî, Hıcla-i Hıyâl

“Hıcla-i Hıyâl” eseri ‘Abdulbâkî Mûsevî İşfahânî tarafından Fetali Şâh’ın veziri Mirzâ Rezi Munşî Tebrîzî’nin emriyle Şâh adına yazılmıştır. Sa’dî’nin “Gülistân” eserine nazîredir.¹⁴⁰⁷

2.1.12.2.45.Münşî Har Gopal, Tazmîn-i Gülistân

Tazmîn-i Gülistân eserinin Ahmed-i Munzavî katalogunda Ğâlib Dehlevî tarafından yazıldığı ve M.1873 yılında basıldığı bilgisi yer almaktadır.¹⁴⁰⁸ Fakat Halil Toker’in “Mirzâ Esedullah Han Ğâlib’in Hayatı ve Eserleri” başlıklı yüksek lisans tezinde bu eserin Ğâlib’e değil de onun öğrencisi olan Tafta’ye ait olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁰⁹

2.1.12.2.46.Ğurremî-yi Tebrîzî, Ravzat’ül-Uşşâk

Ravzat’ül-Uşşâk eseri Ğurremî-yi Tebrîzî tarafından Buhârâ padişahı Ebu'l-Ğazi ‘Abdulaziz Bahadır Ğân adına yazılmıştır. Sa’dî’nin “Gülistân” eserine nazîre olarak yazılan eser 1 mukaddime ve 8 babdan oluşmaktadır.¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁶ Çiçekler, a.g.e., 1994, s.75.

¹⁴⁰⁷ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3555.

¹⁴⁰⁸ A.e., s.3546.

¹⁴⁰⁹ Halil Toker, “Mirzâ Esedullah Han Galib’in Hayatı ve Eserleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi,1992, ss.64-65.

¹⁴¹⁰ Munzavî, a.g.e., C. V, s.3576.

2.1.12.2.47. Muḥammed b. Şeyḥ ‘Alî Bîdevâzî, ‘Işk u Muḥabbet

Reşîd lakaplı Muḥammed b. Şeyḥ ‘Alî Bîdevâzî tarafından kaleme alınmıştır. “‘Işk u Muḥabbet” eserinin sonunda yer alan 874 yılı muhtemelen eserin bitiş yılını göstermektedir. Eser mukaddime ve 7 işâreden ibarettir.¹⁴¹¹

2.1.12.2.48. Müellifi belli değil, Çemen’ârâ

Muhammed Şâh ve Fet ‘Alî Şâh zamanında yazılmış olan “Çemen’ârâ” eserinde nazım ve nesir bir aradadır. “Gülistân” a nazîre olarak yazılmıştır.¹⁴¹²

2.1.12.2.49. Sa’dî-i Lâhûrî, Ṭarîḳu’l-Ḥaḳîḳa

Sa’dî-i Lâhûrî tarafından kaleme alınan “Ṭarîḳu’l- Ḥaḳîḳa” eseri “Gülistân” eserine benzemektedir ve mensur ve manzum karışıktır.¹⁴¹³

2.1.12.2.50. Feridûn-i Tevellelî, et-Tefâşîl

Feridûn-i Tevellelî (ö.1985) Celâl Celâlzâde’nin oğludur. 1917 yılında Şîrâz’da dünyaya gelmiştir. “Gülistân” tarzında yazılmış et-Tefâşîl, eleştirel bir eserdir. Tahran’da 1331 yılında basılmıştır.¹⁴¹⁴

¹⁴¹¹ Munzavî, a.g.e., C.VII, 1372, s.659.

¹⁴¹² Munzavî, a.g.e., C. V, s.3552-3553.

¹⁴¹³ A.e., s.3586.

¹⁴¹⁴ Hudâbende, a.g.e., s.11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TÜRK EDEBİYATINDA SA‘DÎ ETKİSİ

3.1.1. Tezkirelerde Sa‘dî ve Etkisi

İran coğrafyasında ortaya çıkan tezkirecilik, Türk edebiyatında XV. yüzyılda ‘Alî Şîr Nevâî ile başlamış ve XX. yüzyıla kadar dayanan geniş bir zaman dilimini içine almıştır.

İran’da XIII. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Sa‘di-yi Şîrâzî, her ne kadar Anadolu’ya seyahat etmiş olsa da bu coğrafyada yaşamadığı için tezkirelerde “Sa‘di-yi Şîrâzî” maddesi yer almamaktadır. Böyle olmasına rağmen, Sa‘dî’nin iki önemli eseri olan “Bûstân” ve “Gülistân”ın Türk edebiyatındaki şairler üzerindeki etkisine değinilmektedir.

Bu etkinin hangi şairler üzerinde olduğunu tespit etmek adına yaklaşık 30’dan fazla tezkireyi taradık. Bu taramalar esnasında şerh ve tercümeleler dışında Sa‘dî ve eserleri hakkında bilgi veren şahsiyetlerin hangi tezkirelerde geçtiğini tespit ettik:

XV. yüzyılda yazılan ‘Alî Şîr Nevâî’nin “Mecâlisü’n-Nefâyis” tezkiresinde Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserleri ile ilgili bir ifade bulunmamaktadır.

XVI. yüzyılda yazılan Sehî Bey’in “Heşt Bihişt” tezkiresinde Ayasofya Camiinde muarraf olan “Mevlânâ Hamdi” hakkında bilgi verilirken “Şeyh Sa‘di-yi Şîrâzî neslindedir...” ifadesi kullanılmıştır. “Heşt Bihişt” tezkiresinde bu madde dışında Sa‘dî ve eserlerinin etkisine dair bir bilgi yer almamaktadır.¹⁴¹⁵

Latîfi’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n -Nuzamâ” tezkiresinde Üstâd-ı haddâd olan “Hadîdî” hakkında bilgi verilirken “...Anuñ dahî müddet-i gül kadar beğâsı ve hâr cefasına göre bir müddet şefâsı olacağı ma’lum degül diyüp Gülistânüñ bu beytin tahrîf ile okudı...” ifadesi kullanılmıştır.¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁵ Sehî Bey, **Heşt Behişt**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998, s. 138.

¹⁴¹⁶ Latîfi, a.g.e., 2000, ss.222-224.

“İşretî Çelebi maddesinde de hem Şeyh Sa’dî’nin adı hem de “Gülistân” eseri zikredilmiştir ve “Gülistân” eserinden örnek beyitler verilmiştir.¹⁴¹⁷

Bağdatlı Ahdî’nin “Gülşen-i Şu‘arâ” tezkiresindeki “Bâkî Efendi” maddesinde Bâkî Efendi’nin Sa’dî’nin “Gülistân” eserinden etkilendiği ifade edilmiş ve şiirine örnek verilmiştir:

Haṭṭ -ı la’l ile kaşî cânânun

Bir rübâ’îsidür gülistânun

Bir belâdur şalındı ‘uşşâka

Dostum kâmet-i hırâmânun¹⁴¹⁸

Zümre-i mülâzimînden olan “Fırdevsî” maddesinde “...Seyyid ‘Alîoğlu’nun Şerh-i Gülistân’ına nice nice cevâb ü su’âl kılmış...” bilgisi verilmiştir.¹⁴¹⁹

“Alaşehir’den Anadolu sancağında erbâb-ı tîmârdan ‘add olunur...” ifadesi ile hakkında bilgi verilen “Makâlî”nin gazelinde “Gülistân” eserinden bahsettiği beyit şu şekildedir:

Ben ‘andelîbîn ol yüzi gül görse nâz ile

Destinde bir kitâb-ı Gülistân açar kıpar¹⁴²⁰

Âşık Çelebi’nin “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde Şehnâme bahrinde “Tevârih-i Âl-i Osmân” eserini kaleme alan ve Pâpepârezâde adıyla ünlü “Ahmed Çelebi”¹⁴²¹ ve hamsesi ile ünlü divan şairi olan “Yahyâ” hakkında bilgi verilirken Sa’dî’nin Gülistân eserini okuttukları dile getirilmiştir.¹⁴²²

“Selimnâme” kitabının yazarı ünlü divan şairi İshâk Çelebi, Türkçe kelime ve deyimleri birkaç anlamıyla beyte yerleştirerek sanat gösterme işini ustaca

¹⁴¹⁷ Latîfî, a.g.e., 2000, ss.392-393.

¹⁴¹⁸ Bağdatlı ‘Ahdî, **Gülşen-i Şu‘arâ**, haz. Süleyman Solmaz, Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009, s.69.

¹⁴¹⁹ Bağdatlı ‘Ahdî, a.g.e., s.246.

¹⁴²⁰ A.e., s.280.

¹⁴²¹ Âşık Çelebi, a.g.e., C. I, ss.314-315.

¹⁴²² Âşık Çelebi, a.g.e., C. II, s.673.

gerçekleştirmiştir. İshâk Çelebi'nin şairliği Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi ve Kınalızâde Hasan Çelebi gibi tezkire yazarları tarafından övülmüştür.¹⁴²³ “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde geçen “İshâk Çelebi” maddesinde “Gülistân” eserine şu şekilde değinilmiştir:

Ğonce tıflına Gülistân okıdur bâd-ı şabâ

Ğulıdur şâh-ı gül ardınca kitâbuñ getürür¹⁴²⁴

“Yetim” maddesinde de hem “Gülistân” eserine hem de Şeyh Sa‘dî’ye değinilmiştir:

Açsa ger gülsitân-ı ‘irfânı

Eylese rûh-ı Sa‘dî seyrânı¹⁴²⁵

Âşık Çelebi, Gül ü Bülbül mesnevî ile tanınan Fazlî-i Kâtib’in “Nahlistân” adında eserinin de bulunduğunu ve bu eserin Sa‘dî’nin “Gülistân” tarzında kaleme alındığını “Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde dile getirilmiştir.¹⁴²⁶

“Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde Rızâyî-i şâliş’in şiirinde geçen bir beyitte de Sa‘dî’nin “Gülistân” eserinden bahsedilmiştir:

Görenler ‘arızında şandılar hıttını cânânuñ

Kenârında yazılmışdur Bahâristân Gülistân’uñ¹⁴²⁷

XVI. yüzyıl tezkirelerinden Kınalızâde Hasan Çelebi’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ”sında “Hamdî” maddesinde Hamdî hakkında bilgi verilirken “Şu‘arâ-yı kudemâdandır” dendidikten sonra “...Şeyh Sa‘di-i Şîrâzî Hazretlerine da‘vâ-yı intisâb iderdi...” ifadesi ile Şeyh Sa‘dî’nin adı zikredilmiştir.¹⁴²⁸

¹⁴²³ Hamdi Savaş, “İshâk Çelebi Kılıçzâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXII, 2000, s.528.

¹⁴²⁴ Âşık Çelebi, a.g.e., C. I, s. 338.

¹⁴²⁵ Âşık Çelebi, a.g.e., C. II, s.662.

¹⁴²⁶ Âşık Çelebi, a.g.e., C. III, s.1196.

¹⁴²⁷ A.e., s.1374.

¹⁴²⁸ Eyduran, a.g.e., s. 322.

“Helâkî” maddesinde “...Hayli Fârisîdân ve şâhib-i ‘irfân kimesne olmağın halk-ı cihân andan Bûstân u Gülistân okurlardı...” sözleri ile Sa’dî’nin “Gülistân” ve “Bûstân” eserinin okunduğu dile getirilmiştir.¹⁴²⁹

Kınalızâde Hasan Çelebi’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde de olan “Sırrî” maddesi hakkında Beyânî’nin “Tezkiretü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde “...Vardarîdür. Nâmı ‘Îsâdur. Şâh Efendi’den mülâzım olup muqaddemâ müderris ba’dehû kâdî olmuştur...” ifadelerinden sonra gelen bir beyitte Sa’dî’nin “Gülistân” eseri zikredilmiştir:¹⁴³⁰

Haṭṭ -ı hûb ‘izâr-ı cânâna

Yazdı bir ḥaşıye Gülistân’a

Gelibolulu ‘Alî’nin “Kühü’l-Ahbâr” eserinin tezkire kısmında da sadece “Gülistân” eserinin adı geçmektedir. “Rızâyî-i şâliş” maddesinde zikredilmiştir.¹⁴³¹

XVII. yüzyıl tezkirelerinden Sâdikî-i Kitâbdâr’ın “Mecma’ü’l-Havâs” tezkiresinde “Hâce Gıyâs-ı Nakş-bend” hakkında bilgi verilirken Şeyh Sa’dî’den ancak “Şîrâzlıdır, Şeyh Sa’dî’nin -Allah sırrını mukaddes etsin- evlatlarındandır...” şeklinde bahsedilmiştir.¹⁴³² Bu madde dışında tezkirede Sa’dî ve eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Güftî’nin “Teşrifâtü’ş-Şu‘arâ” tezkiresinde geçen “Mülükü’ş-Şu‘arâ-yı Rûm Hazret-i ‘İsmetî Efendi” maddesinde yer alan bir beyitte Sa’dî-yi Şîrâzî’nin adı geçmektedir.¹⁴³³

Naẓmınuñ dâğ dâğ-ı icâzî

Nükte-i gayb-ı Şeyh Şîrâzî

¹⁴²⁹ Eyduran, a.g.e., s.1123.

¹⁴³⁰ Beyânî, a.g.e., s.88.

¹⁴³¹ Gelibolulu ‘Alî, a.g.e., ss.220-221.

¹⁴³² M. Oğuzhan Kuşoğlu, “Sâdikî-i Kitâbdâr’ın Mecma’ü’l-Havâs Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012, s.697.

¹⁴³³ Kâşif Yılmaz, **Güftî ve Teşrifâtü’ş-Şu‘arâsı**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:255/8, 2001, ss.172-173.

XVIII. yüzyıl tezkirelerinden olan Sâlim Efendî'nin "Tezkire-i Şu'arâ"sındaki "Şehdî" maddesinde "... bir mahlas ittihâzı için Şeyh Sa'dî merhûmun Gülistân-ı bîhazânından teberrüken tefe'ül eyleyip keyfe mattefak ser safha-i kelâm-ı kerâmet encâmında şehd-i fâyık-ı lafz-ı şîrîni meşhûd-ı bâsıra-i yakîni olmagla işâret-i feyziyye-i revân-ı şeyhe lâyük ve teberrüken bu mâddeyi ahz eyleyip Şehdî mahlası ile akrânına fâyık olmuşlardır..."¹⁴³⁴ ifadesi yer almaktadır.

Râmiz'in "Âdâb-ı Zurafâ"sında "El-Mevlâ Sâhib Efendi Pîrîzâde" maddesinde "...Gülistân-ı ezber ile Bahâristân-ı 'îrfâna duhuûl iden ezkiyâ-yı mehâdîm-i kiramdan bir maşdûm-ı huçeste fercâm olmagla..." sözleriyle Sa'dî'nin Gülistân eserini ezberlediğinden bahsedilmiştir.¹⁴³⁵

Sâ'ib hakkında bilgi verilirken de onun aldığı eğitimden bahsedilmiş ve "...fenn-i Fârisiden Gülistân-ı debistâna ve 'ulûm-ı 'arabiyyeden şarf u naşvden..." ifadeleri ile Sâ'ib'in okuduğu dersler sıralanmıştır.¹⁴³⁶

Silâhdârzâde Mehmed Emîn'in "Tezkire-i Silâhdâr-zâde" tezkiresinde de "İhyâ Seyyid Yahyâ Efendi" maddesinde geçen bir beyitte Sa'dî'nin "Gülistân" eseri dile getirilmiştir:¹⁴³⁷

'Aşk bâbın arar bülbüle pend itmek için bâd

Bir bir ider evrâk-ı Gülistânı küşâde

Safvet'in "Nuhbetü'l-Âsâr Min Fervâ'idi'l-Eş'âr" tezkiresindeki Osmânzâdelikle meşhur olan "Tâ'ib" maddesinde geçen bir beyitte Sa'dî'nin "Gülistân" eserine değinilmiştir.¹⁴³⁸

¹⁴³⁴ Adnan İnce, "Sâlim Tezkiresi İnceleme Transkripsiyonlu Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1977, ss.410-412.

¹⁴³⁵ Sadık Erdem, **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:79/1, 1994, ss. 146-147.

¹⁴³⁶ A.e., ss.151-152.

¹⁴³⁷ Silâhdârzâde Mehmed Emîn, **Tezkire-i Silâhdâr-zâde**, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2015, s.11.

¹⁴³⁸ Bilal Güzel, "Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve Nuhbetü'l-Âsâr Min Ferâidi'l-Eş'âr", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2012, s.134.

Belâ bunda birâz etfâl-i endek sâl vardır kim

Dağı üstâddan görmemiş değillerken Gülistân'ı

XIX. yüzyıl tezkirelerinden Şefkat'in "Tezkire-i Şu'arâ"sında yer alan "Behçet" maddesindeki gazelde geçen bir beyit şu şekildedir:¹⁴³⁹

Dil hattı-ı yâri vaşf ile nakş-ı zamîr ider

Bir tıflıdır hemîşe gülistân okur yazar

"Âkif" maddesinde geçen bir gazelde de Sa'dî'nin "Gülistân" eseri zikredilmiştir.¹⁴⁴⁰

Üftâdegân bahâr-ı hatîñ şevkına şehâ

Leyl ü nehâr tırma Gülistân okur yazar

Şeyhülislâm Ârif Hikmet'in "Tezkire-i Şu'arâ" tezkiresinde "Revnâk"tan bahsedilirken "... Ve gâh ol taraftaki evlâd-ı cirâne ta'lîm-i zebân-ı Fârisiyle iştilgal eder. Hâfız ve Gülistân ve Bostân emşâli kitâblar kırâ'atiyle Hâfız-ı Kur'ân idi..." ifadeleri ile Gülistân eseri zikredilmiştir.¹⁴⁴¹

XX. yüzyıl tezkirelerinden Tuhfe-i Nâilî'de geçen "Seyfi" maddesinde Sa'dî-yi Şîrâzî'nin adı zikredilmiştir:

"...silsilesi altıncı derecede Sadi-i Şiraziye müntehidir..."¹⁴⁴²

"Neylî Efendi bin Habîb" maddesinde de Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden bahsedilmektedir.¹⁴⁴³

¹⁴³⁹ Murat Önder, "Şefkat ve Tezkire-i Şu'arâsı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006, s.58.

¹⁴⁴⁰ A.e., s. 182.

¹⁴⁴¹ M. Nuri Çınarcı, "Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü's-Şu'arâ ve Transkripsiyonlu Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 2007, s.64.

¹⁴⁴² Mihrican Odabaşı, "Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ I. Cilt S.234-467", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009, s.411.

¹⁴⁴³ Osman Zahit Şener, "Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt S.1000-1263", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013, s.337.

Eyledim gülşende taḥkîk-i riyâzât-ı şun'

Oldı evrâk-ı gülîstân nüşâ-ı ḥikmet baña

“Nehârî” maddesinde geçen “Nehârî Çelebi, Pirizrenî Sa’dî-i Şîrâzî ahfadındandır...” ifadesi ile Sa’dî-yi Şîrâzî adına rastlanılmaktadır.¹⁴⁴⁴

3.1.2. Divanlarda Sa’dî ve Etkisi

Sa’dî-yi Şîrâzî’nin klâsik Türk edebiyatı üzerinde etkisini görmek açısından ulaşabildiğimiz beş yüze yakın divanı taradık ve bu divanların yüze yakınında Sa’dî’nin iki önemli eseri olan “Bûstân” ve “Gülistân”ın etkisini gördük. Sa’dî’nin diğer eserlerine nazaran bu iki eserin edebiyatımıza ciddi anlamda etkisi bulunmaktadır. bunun nedeni söz konusu eserlerin Osmanlı dönemi medreselerinde ders kitâbı olarak okutulması gösterilebilir. Bu iki eserden kısaca bahsedildikten sonra şairlerin divanlarında geçtikleri yerler gösterilecektir.

Sa’dî-yi Şîrâzî, ilk eseri olan “Bûstân”ı 655/ 1257 yılında yazmıştır. Yaklaşık 5000 beyitten oluşmaktadır. Eser, mütekârib bahrinde yazılmış didaktik manzumedir ve Sa’dî’nin bu kalıbı ve vezni seçmesinde kendisinden önceki şairlerin adetlerini takip etmesinin büyük etkisi bulunmaktadır.¹⁴⁴⁵ Bu eserde Sa’dî aradığı ideal şehri tasvir etmiştir ve bu tasvir hoş hikâyelerle öyle ahenkli ve latîf şekilde yansıtılmıştır ki şairâne üslûplara gölge düşürmüştür.¹⁴⁴⁶

Büyük bir şair ve kıymetli bir yazar olan Sa’dî bir diğer eseri olan “Gülistân”ı 656/1258 yılının baharında yazmıştır. Eserin ünü her yere yayılmıştır.¹⁴⁴⁷ Bu eser makâma tarzında yazılmış olup mensur kısımlarının arasına birtakım manzumelerin ilavesi ile meydana gelmiştir. Bir mukaddime ve sekiz babdan ibarettir. Farsça mâkama tarzında yazılmış diğer eserler yavan bir üslûba sahipken kelime oyunlarına dayalı olmasına karşın “Gülistân”da buna pek rastlanılmamaktadır. Her bab birbirini tamamlayıcı ve süsleyici niteliktedir.¹⁴⁴⁸

¹⁴⁴⁴ A.e., s.307.

¹⁴⁴⁵ Zerrînkûb, a.g.e., 1386, s. 74.

¹⁴⁴⁶ Hasanlı, a.g.e., 2017, s. 31.

¹⁴⁴⁷ Şîrâzî, a.g.e., s.17.

¹⁴⁴⁸ Şîrazlı Şeyh Sa’dî, a.g.e., 2011, s.20.

Sa‘dî’nin bablarda konu aldığı hikâyelerin bir kısmı kendi müşahedelerine bir kısmı da duyduklarına ve okuduklarına dayanmaktadır.¹⁴⁴⁹

Sa‘dî bu eserde, insanı ve dünyayı olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi tasvir etmektedir. Sa‘dî’nin “Gülistân” da inşa etmiş olduğu dünya bir noktaya kadar hayali ise de aslında gerçek dünyanın tam tasviridir. Câmî’ye göre; “Gülistân cennetten bir bahçe değildir.” Çünkü Sa‘dî çirkinliklerin yanında güzelliği, sevincin yanında üzüntüyü konu almaktadır.¹⁴⁵⁰

Bu eserde Farsça ve Arapça şiirler yanında âyet, hadis ve atasözlerine de yer verilmektedir. Sa‘dî, ‘Abdullâh-ı Ensârî’nin, Makâmât sahibi Hamîdî’nin, Kelîle ve Dimne mütercimi Ebü’l- Meâlî Nasrullah-ı Mûnşî’nin secili üslûbunun etkisi altında kalmakla birlikte bunları daha yumuşatarak ve bir ölçüde sadeleştirmek suretiyle kendine has bir nesir üslûbu meydana getirmiştir.¹⁴⁵¹

“Gülistân”da mensûr ve manzûm kısımlar arasında bir nispet sağlanmış ve fikirler kısa ve veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Üslûp bakımından sehl-i mümteni örneğidir.¹⁴⁵²

Konu ve fikir bakımından da çok çeşitli olan bu eserde bir vaka ile bir fabl, bir latîfe ile bir öğüt ve mistisizm ile hayat bir aradadır. Aynı zamanda eser, şairin öteki eserlerinden izler taşıması ve onun türlü alanlardaki kabiliyetlerini serbestçe denemesine imkân vermesi bakımından Sa‘dî’yi en iyi temsil eden bir sentez mahiyetindedir.¹⁴⁵³

İran edebiyatında önemli bir yere sahip olan bu iki eserin Türk edebiyatındaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir, bu bakımdan birçok şairin eserlerinde Sa‘dî’nin bu iki önemli eseri dile getirilmiştir. Bu şairlerden bir tanesi Ahmedî’dir(ö.815/1412-13). XIV. yüzyılda Anadolu’da yetişmiştir. Âsıl adı İbrahim lakabı Taceddîn’dir. İlk öğrenimini nerede aldığı bilinmemektedir. Aydınogullarına ve sonrasında

¹⁴⁴⁹ Yazıcı, a.g.e., 1966, s.38.

¹⁴⁵⁰ Zerrînkûb, a.g.e., ss.234-235.

¹⁴⁵¹ Yazıcı, a.g.e., 1996, s.240.

¹⁴⁵² Yazıcı, a.g.e., 1966, s.38.

¹⁴⁵³ Şîrâzî, a.g.e., 2001, s.10.

Germiyanoğullarına intisap etmiştir. Eserlerini Emir Süleyman'a atfetmiştir. Amasya'da vefat etmiştir.¹⁴⁵⁴

Ahmedî'nin¹⁴⁵⁵ divanında hem Sa'dî'nin "Bûstân" hem de "Gülistân" eserinden bahsedilmektedir:

Selmânı mât kıluram idicegez senâ

Sa'dîyi lâl eylerem eydicegez ğazel¹⁴⁵⁶ (LV/26)

Sûrer 'Attâra Sa'dinüñ kelâmın Ahmedî ki anuñ

Kemâle ireli sözi kılupdur mât Selmân (LXXI/41)

Gülistânın Sa'dinüñ yıl aldı Bûstân'ını seyl

Ahmedî naş ideliden işbu dîvân şûretin (498/6)

Gül-istânını görse-y-idi benüm dîvânumuñ Sa'dî

Diye-y-di Ahmedî revnağ giderdi Bû-sitânımdan¹⁴⁵⁷ (528/7)

Yazalı Ahmedî dîvânı naşşın

Dürildi defter-i Selmân u Sa'dî¹⁴⁵⁸ (685/7)

Yukarıdaki beyitlerde Ahmedî gazel konusunda Sa'dî'nin önüne geçtiğini ve onu mat ettiğini dile getirmiştir. Şair, söz vadisinde olgunluğa eriştikten sonra da Selmân'ı mat ettiğini şimdi de 'Attâr ile oynadığını ve ona Sa'dî'nin sözlerini sürdürdüğünü söylemektedir. Bu beyit Ahmedî'nin Sa'dî'den çeviriler yaptığını ya da kendisine onu örnek aldığını göstermektedir.¹⁴⁵⁹

¹⁴⁵⁴ Günay Kut, "Ahmedî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II, 1989, s.165.

¹⁴⁵⁵ Geniş bilgi için bkz., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, ss.10-12., Sehî Bey, a.g.e., 1998, ss.20-21., Latîfî, a.g.e., 2000, s.,162-165., Âşık Çelebi, a.g.e., C. I., Ss.312-313., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., 2009, ss.120-121., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.105-106. Kâtip Çelebi, a.g.e., C.I, s.117., İpekten vd., a.g.e., ss.,20-21.

¹⁴⁵⁶ Yaşar Akdoğan, **Ahmedî Dîvânı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.139.

¹⁴⁵⁷ A.e., s.519.

¹⁴⁵⁸ A.e., s.595.

¹⁴⁵⁹ Melike Erdem Günyüz, "Ahmedî Divanı'nın Tahlili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001, s.262.

XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın başında yaşamış divan şairlerinden Şeyhî (ö.832/1429) hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler karışık ve yetersizdir. Kütahya’da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini tamamlayıp İran’a gitmiştir. Kütahya’ya döndükten sonra Germiyan beyi II. Yâkub’un hizmetine girmiştir ve Kütahya’da vefat etmiştir.¹⁴⁶⁰

Halit Biltekin tarafından yapılan doktora tezini incelediğimizde, Şeyhî’nin Sa’di-yi Şîrâzî tarzında şiir yazdığını görmekteyiz, örnek beyitler şu şekildedir:¹⁴⁶¹

Şeyhî

Cân boynına bırağalı zülfüñ kemendi bend

Dîvâne gönlüme eşer itmedi nuş u pend (G.XVIII)

Sa’dî-i Şîrâzî

Bir serv-i gül-ruḡ u şemen-ârây u serv-bülend

Nesrîn-ber ü nesîm-i seher- seyr ü lâle-hând

Şeyhî

Gül yüzün mecmû’asından nice kim defter düzer

Virür evrâḡ yile çün nüshasın ebter düzer (G.XXVI)

Sa’dî-i Şîrâzî

Ḥüsnuñ mecmû’asından kim gönül defter düzer

Levh-i ruḡsârûñ bigi rengîn ü ḥûb u ter düzer

¹⁴⁶⁰ Geniş bilgi için bkz., Halit Biltekin, “Şeyhî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIX, 2010, ss.80-82.

¹⁴⁶¹ Halit Biltekin, “Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2003, s.LXXXIII-XCII.

Şeyhî

Gerçi şabâ koḫûñ uma her dem gelür gider

Verhem yiyüp şaçûñ ile derhem gelür gider (G.XXXVIII)

Sa'dî-i Şîrâzî

Bu 'ışk 'âleminde ki her dem gelür gider

Ḳan yaşı 'âşîkuñ göze bir dem gelür gider

Şeyhî

Ḳaçan kim zülf-i şeb rengin yüzine şeh niḳâb eyler

Günini 'âşîkuñ gör kim nice bî-âftâb eyler (G.LXXX)

Sa'dî-i Şîrâzî

Cemâlün gülşeni cânâ cihânı nev-bahâr eyler

Yañaḡuñ 'aksi yir yüzün ser-â-ser lâlezâr eyler

XV. yüzyılda yaşayan dönemin hem güçlü bir padişahı olan hem de şairlik yeteneḡi bulunan 'Avnî mahlaslı Fatih Sultân Mehmed'in¹⁴⁶² (ö. 886/1481) divânında Sa'dî-yi Şîrâzî'nin ve eseri olan "Gülistân"ın adı geçmektedir:¹⁴⁶³

Bu kelâm ile Nizâmî işidürse sözüñi

İlteler saña ḡased Sa'dî vü Selmân bu gice (G. 68/7)

Ḥaṭṭ ü ḡâl ile bulur 'Avnî ruḡ-i yâr şeref

Bâblarla nitekim buldı Gülistân revnaḡ (G.36/7)

¹⁴⁶² Geniş bilgi için bkz., Halil İnalçık, "Mehmed II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.395-407.

¹⁴⁶³ Muhammet Nur Doḡan, **Avnî (Fatih) Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, ss.16-30.

XV. yüzyıl divan şairlerinden Karamanlı Nizâmî'nin¹⁴⁶⁴ (ö. 874-878/1469-1473) doğum tarihi konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Konya'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından almıştır.¹⁴⁶⁵ Bir süre İran'da bulunmuştur ve o süre zarfında Farsça öğrenmiştir. Karaman Beyliği zamanında rahat bir hayat sürmüştür; fakat bu beyliğin ortadan kalkması ile kendisi, Sadrazam Mahmud Paşa tarafından Fatih Sultân Mehmed'e övgüyle tanıtılmış ve şair bu sayede İstanbul'a davet edilmiştir. Nizâmî, İranlı şairlerden etkilendiği gibi Ahmed Paşa ve Şeyhî gibi Türk şairlerini de örnek almıştır.¹⁴⁶⁶ Şairin divanını incelediğimizde Sa'dî'nin iki önemli eseri olan "Bûstân" ve "Gülistân" eserinden bahsettiğini görmekteyiz.¹⁴⁶⁷

Sa'dî-i devrân benem devrümde nazm u neşr ile

Bâğ -ı hüsündür Gülistân ile Bûstânım benüm (G.74/8).

XV. yüzyılın şairlerinden biri olan Çâkerî Sinân Beg¹⁴⁶⁸(ö.?) II. Bâyezid'in yakın çevresinde bulunan şairlerden biridir.

Dîvanı bulunan Çâkerî Sinân Beg'in gazelleri arasında "Gülistân" eserine değindiği görülmektedir.¹⁴⁶⁹

Bakmaz yüzine kimse Gülistân okumaz

Hüsünüñ kitâbın ideli ezber Kayacugum (G. 88/6)

¹⁴⁶⁴ Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, s. 130., Latîfî, a.g.e., 2000, ss.532-535., Âşık Çelebi, a.g.e., C.II, ss.879-882., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., 2009, s. 367-369., Beyânî, a.g.e., s.211-212. Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.146-147.,

¹⁴⁶⁵ Haluk İpekten, **Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974, s. 15.

¹⁴⁶⁶ Azmi Bilgin, "Karamanlı Nizâmî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXIV, 2001, s.453.

¹⁴⁶⁷ İpekten, a.g.e., 1974, s.194.

¹⁴⁶⁸ Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, ss.87-88., Latîfî, a.g.e., 2000, ss.206-207., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., s.154., Mehmed Tevfik, **Kafî-i Şu'arâ**, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2012, ss.149., Gülay Çavdurel, "Çâkerî Divânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 1996., Salih Gün, "Çâkerî Divânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1998.

¹⁴⁶⁹ Hatice Aynur, **15. YY. Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme Tenkitli Metin**, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1999, s. 178.

XV. yüzyıl şairlerinden Bursalı Ahmed Paşa¹⁴⁷⁰ (ö.902/1497) sipahi müftüsü olarak tanınmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'e hocalık yapmıştır. Müderrislik, kadılık, ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. II. Beyezit döneminde Bursa valisi olmuştur ve orada vefat etmiştir.¹⁴⁷¹Şairin divanı bulunmaktadır. Bu divanda Sa'dî ve eserinin adı geçmektedir. Bursalı Ahmed Paşa gazelindeki bir beyitte Sa'dî'nin adını kendisini övmek için zikretmiş ve "Bûstân" ve "Gülistân" eserleri ile birlikte tenasüp ve tevriye sanatlarına uygun olarak kullanmıştır.¹⁴⁷² O beyit şu şekildedir:¹⁴⁷³

Bûstânın sözümlün lûtfı şuyıdur şuaran

Ki hemîşe hûş olur Sa'dî Gülistânı gibi (G.314/5)

XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Necâtî Beg¹⁴⁷⁴ (ö.914/1509) bazı beyitlerinde kendisini bülbüle, bazılarında ise tûtîye benzetir. Bu iki kuşun kullanıldığı beyitlerde bülbülle birlikte gül ve gül bahçesine, tûtî ile birlikte de ayna ve şekere yer verilir. Şair bazı beyitlerde kendisini bülbüle benzetmekle kalmayıp kendisini ondan üstün tutmaktadır¹⁴⁷⁵, aynı zamanda Necâtî Beg divanında Sa'dî'nin eserine istinaden "Gülistân" kelimesini kullanmaktadır:¹⁴⁷⁶

Olamaz şab'-ı Necâtî gibi bülbül-i bezle-gûy

Fi'l-meşel hıfz etse ebyât-ı Gülistân'ı dürüst (G.36/6)

Sâdi'nin Gülistân'ı baştanbaşa ezberlense

Necâtî tabiatında şakacı bir bülbül bulunmaz¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁰ Geniş bilgi için bkz., Günay Kut, "Ahmed Paşa, Bursalı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, ss.111-112.

¹⁴⁷¹ İpekten v.d., a.g.e., s.23.

¹⁴⁷² Harun Tolasa, **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001, s.81.

¹⁴⁷³ Ahmed Paşa, **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s.326.

¹⁴⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya, "Necâtî Bey", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXII, 2006, ss.477-478.

¹⁴⁷⁵ Zehra Öztürk, "Necâtî Bey Divanı'nda "Şiir" ve "Şair" in Vasıfları", **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı III**, Isparta, 2016, s. 106.

¹⁴⁷⁶ Necâtî Beg, **Necâtî Beg Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992, s.166-197.

¹⁴⁷⁷ Öztürk, a.g.e., s. 106.

“Gülistân” eserinin bablarda oluştuğunu ise şu beyitle ifade etmiştir:

Faşl-ı bahâr ‘ayn-ı behişt olmaya idi

Yazmazdı Şeyh Sa‘di gülistâna bâblar (G.105/6)

Necâtî Beg divanında “Gülistân” güllerin okuduğu ve ezberlediği bir kitap olarak zikredilmiştir.¹⁴⁷⁸

Uş Gülistân okuyıcağ göresin katlan daği

Çonca ağzın açmamışdur râz-ı gül ser-bestedür (G.82/3)

Egerçi kim bu üslûba dimişdür bir gazel Sa‘dî

Hayâl-i rûy-ı yâr ile bir özge gülsitândur bu (G.439/7)

Necâtî Beg divanında geçen bir beyitte de Sa‘dî’nin “Gülistân” eseri ile sevgilinin yüzünü teşbih ettiği gülistân arasında tevriye yapılmaktadır.¹⁴⁷⁹

XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında yaşayan Benli Hasan adı ile meşhur olan Âhî¹⁴⁸⁰ (ö. 923/1517), Niğbolu’da dünyaya gelmiştir. Zamanın geçerli ilimlerini görmüştür ve Karaferye’de müderris iken vefat etmiştir.¹⁴⁸¹ “Gül ü Hüsrev” ve “Hüs ü Dil” adında eserleri olan şairin divanında geçen bir beyitte Sa‘dî’nin “Gülistân” eseri zikredilmiştir: ¹⁴⁸²

Her güzelle şalınan kesb-i zarâfet edemez

Her Gülistân okıyan şanma hep şâ‘ir olur (G.27/3)

¹⁴⁷⁸ Necâtî Beg, a.g.e., ss.187-346.

¹⁴⁷⁹ Mehmed Çavuşoğlu, **Necati Bey Divanı’nın Tahlili**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001, s. 153.

¹⁴⁸⁰ Geniş bilgi için bkz., Mustafa İsen, “Âhî, Benli Hasan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.I, 1988, s.527., İpekten v.d., a.g.e., ss.14-15.

¹⁴⁸¹ Sehî Bey, a.g.e., 1998, ss.195-196.

¹⁴⁸² Âhî, **Âhî Dîvânı**, haz. Mustafa Kaçalın, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.15.

Bu beyitti, her güzelle salınanın zarâfet elde edemeyeceği gibi Gülistân okuyanın da şair olamayacağı dile getirilmiştir.

Tezkirelerde ve kaynaklarda hakkında pek bilgi bulunmayan Hasmî'nin (ö.?) yaşadığı yüzyıla dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Besni'ye bağlı Tut köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁴⁸³ Divanındaki bilgilere göre de iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Hasmî'nin divanı hakkında yapılmış olan yüksek lisans çalışmasını incelediğimizde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden şu şekilde bahsedilmiştir:¹⁴⁸⁴

Nüşha-ı ruhsâre-i nev-res olupdur me'ğazı

Ğalibâ olmuş gülistân pür kitâb ahmer gılâf (G. 208/3)

XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyıl ilk yarısında yaşamış olan Revânî¹⁴⁸⁵ (ö.930/1523/-24), divan şairidir ve asıl adı İlyas Şücâ'dır. Kaynaklarda Edirneli olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır, Tezkirelerde surre emiri olarak Hicaz'a gittiği ifade edilmiştir. Revânî, Şehzade Selim'e intisab etmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında da vefat etmiştir.¹⁴⁸⁶ "Dîvân", "İşretnâme" ve "Câmi'ü'n-Nesâyih" eserleri bulunan şairin divanında geçen bir beyitte, kendisini Sa'dî, eserini de "Gülistân" olarak gördüğünü şu beyitle dile getirmiştir:¹⁴⁸⁷

Senüñ gül ruhların vaşfiyle Sa'dî

Benüm dîvânım olmuşdur Gülistân (G.280/6)

Revânî bir başka beytinde de şiirlerini , Sa'dî'nin görüp bunların "Gülistân" ya da "Bûstân" olduğunu söylemesini şu beyitlerle aktarmaktadır:¹⁴⁸⁸

¹⁴⁸³. Çınarcı, a.g.e., s.49, İpekten v.d., a.g.e., s.189.

¹⁴⁸⁴ Engin Selçuk, "Hasmi Divanı (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2007, ss.3-336.

¹⁴⁸⁵ Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, ss.152-153., Latîfi, a.g.e., 2000, ss.278-279., Âşık Çelebi, a.g.e., C.III, ss.1385-1394., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.345-348., Beyânî, a.g.e., ss.73-75., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.176-177., Kâtip Çelebi, a.g.e., C. III, s.912.(Bu tezkirede İşretnâme maddesi açıklanırken şair hakkında bilgi verilmiştir.), Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, ss.298-299., İpekten v.d., a.g.e., s.384.,

¹⁴⁸⁶ İsmail E. Erünsal, "Revânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss.30-31.

¹⁴⁸⁷ Revânî, **Revânî Dîvânı**, haz. Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.215.

¹⁴⁸⁸ A.e., s. 31.

Vaşfuında tâze nazmumu Sa'dî görüp didi

Ya Gülsitân ola bu yahud Bûstân ola (Surname, Gazel 6/6)

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Prizrenli Şem'î'nin (ö.936/1529-30) hayatı hakkındaki detaylı bilgiyi "Sa'di-yi Şîrâzî'nin Gülistân Adlı Eserine Yapılan Şerhler" başlığı altında verdik. Prizrenli Şem'î'nin divanı hakkında yapılan çalışmayı incelediğimizde Sa'dî'nin ve eserinin zikredildiğini gördük. O beyit şu şekildedir.¹⁴⁸⁹

Güzellik gülşeninde ey yüzi gül lebleri gonca

Oğursan bülbül olursun eger Sa'dî Gülistânın (G. 134/2)

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan İshâk Çelebi¹⁴⁹⁰ (ö.943/1537) M.1464-1465'te dünyaya gelmiştir. Üsküp'te öğrenimine başlamıştır. Eğitimini Edirne'de tamamladıktan sonrasında ilmiye sınıfına yükselmiştir. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur.¹⁴⁹¹ "Selimnâme" eseri ile tanınan şairin divanı bulunmaktadır. Bu divanda "Gülistân" ve "Bûstân" eserlerinden bahsedilmiştir.¹⁴⁹²

Yazıldı gül gibi yine rengîn varaqlara

İki risâle gibi Gülistân u Bôstan (K.16/3)

Bu beyit Âhî divanında da bulunmaktadır. Bu beytin bulunduğu gazele baktığımızda sadece mahlasların değiştirildiğini görmekteyiz.

Her güzelle şalınan kesb-i zarâfet idemez

Her Gülistân okıyan şanma ki hep şâ'ir olur (G.53/3)

¹⁴⁸⁹ Murat Ali Karavelioğlu, **On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s. 104.

¹⁴⁹⁰ Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, ss.102-103, Latîfi, a.g.e., 2000, ss.171-172., Âşık Çelebi, a.g.e., C.I, s. 338, Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.129-134., Beyânî, a.g.e., ss.18-19. Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.191-193., Süreyyâ, a.g.e., C.III, s.804., Hamdi Savaş, "İshak Çelebi ve Selim-Nâmesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1986., İpekten v.d., a.g.e., s.230., Ali Yıldırım, "İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 1991.

¹⁴⁹¹ Savaş, a.g.e., s.528.

¹⁴⁹² Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, **Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989, ss.65-168.

Divanlarda bülbül ve gülün Gülistân eserini okuduğuna işaret edilmektedir. İshâk Çelebi de bir beytinde goncanın bile çocuğuna Gülistân okuttuğundan bahsetmiştir. Bir başka beytinde de “Gülistân”ın beşinci bâbı olan “Aşk ve Gençlik”e gönderme yaparak bülbülün “Gülistân” eserini okuduğunu dile getirmiştir:

Ğonce tıflına Gülistân oğıdur bâd-ı şabâ

Ğulıdur şâğ-ı gül ardınca kitâbın götürür (G. 69/3)

’İşk bâbını tamâm aşlı ile faşlı ile

Bülbüle şor ki Gülistân oğıyan bülbüldür (G.79/4)

XVI. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Gül Baba (ö.948/1541), Bektaşî dervişidir. Kanûnî Sultan Süleymân’ın daveti üzerine Budin seferine katılmış ve şehit olmuştur. Bazı kaynaklarda Misâlî mahlası ile eserler yazdığı söylene de bu eserlerin Gül Baba’ya ait olduğuna dair bazı çelişkiler bulunmaktadır.¹⁴⁹³

Birkaç eseri olan şairin divanı da vardır ve bu divanda yer alan bir beyitte hem Sa’dî hem de “Gülistân” eseri zikredilmiştir.¹⁴⁹⁴

Âb-ı kevşerdir sözüüm ħor görme ey ħâfız beni

Gel Gülistân oğı şanma Sa’dî-i Şirâzîyim

XVI. yüzyıl divan şairlerinden Edirneli Nazmî¹⁴⁹⁵ (ö.967/1559) Edirne’de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet’tir. Kanûnî Sultan Süleymân’ın bendezâdelerindedir. Ahkâm katipliğinden sonra sipahi olmuştur.¹⁴⁹⁶

“Mecmau’n-Nezâir” eseriyle bilinen şairin divanı da bulunmaktadır. Yeni Klasik Türk edebiyatında şairin kendi şiirine nazîre yazması karşılaşılan bir durum değildir ki; Edirneli Nazmî’de bu hâl, divan boyunca “daha önceden ortaya konulan

¹⁴⁹³ Mustafa S. Kaçalın, “Gül Baba”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, ss.227-228.

¹⁴⁹⁴ Mehmet Dede, “Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2001, s.312.

¹⁴⁹⁵Geniş bilgi için bkz., Mustafa Özkan, “Edirneli Nazmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.X, 1994, ss. 450-451.

¹⁴⁹⁶ İpekten v.d., a.g.e., s.327.

kalıba uygun olarak” devam eder.¹⁴⁹⁷ Buna örnek teşkil edecek beyitler ve bu beyitlerde geçen Sa’dî, “Bûstân” ve “Gülistân” etkisi şu şekildedir:¹⁴⁹⁸

Nazîre

Bûstânda her nefes şevk-i bahâristân-ıla

Turmaz okur bülbül ebyât-ı gülistânı dürüst (G. 943/4)

Nazîre

Haddüñe hattun ki yazmışdur gülistânı dürüst

Bülbül-i dil her dem okur şevk-ile anı dürüst (G.945/1)

Nazîre

Nazmî kim vasf itdi Sa’dî gibi hüsnün gülşenin

İtseler dîvânımı nola Gülistân-ıla bahs (G. 1063/7)

Oldurur ol serv-i gül-ruh kim anuñla bezm-i mey

Ehl-i bezme bir Gülistân u Bahâristân gelür (G. 2041/4)

Vasfuñda göreydi sözün iy yüzi gülistân

Nazmiye pesend eyerdi Sa’dî-i Şîrâz (G. 2510/5)

Edirneli Nazmî, “Gülistân”dan âşıkların gönlünü hoş eden bir kitap olarak bahsetmektedir. Bir başka beytinde de Gülistân okuyanların bülbüllerle ders arkadaşı olduğunu belirtmiş ve onu bülbüllerin okuduğu bir eser olarak zikredilmiştir.¹⁴⁹⁹

Haññ-ı ruhsârûñ iy serv-i gül-endâmum bu vech-ile

Gülistân gibi ‘âşık gönlin eğler bir kitâb olmuş (G.2796/2)

¹⁴⁹⁷ Sibel Üst, **Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2012, s.22.

¹⁴⁹⁸ A.e., ss.617-3335.

¹⁴⁹⁹ A.e., ss.1389-3141.

Nazîre

Dil vireli hüsnuñe Gülistân okur olduk

Bülbüllerle şimdi sebağdaşlaruz biz (G. 2527 /5)

Ele al câmı hoş gör bu dem-i sa‘dı ki bülbüller

Gülistânda Bahâristân okurlar Bûstân-ıla (G. 5449/4)

Nazîre

Okıyub şevkle ebyât-ı gülistânı tamâm

Virelüm bâğa şeref bülbül-i gûyâlarla (G. 5894/2)

Nazîre

Bûstânda her nefes şevk-i bahâristân-ıla

Ûrmaz okur bülbül ebyât-ı Gülistânı dürüst (G.943/4)

Nazîre

Haddüñe haţtuñ ki yazmışdur gülistânı dürüst

Bülbül-i dil her dem okur şevk-ile anı dürüst (G.945/1)

Rûh-ı sa‘dı nice şâd olmaya kim her yüzi gül

Sa‘d-ţâli‘-ile ider ders-i gülistâna heves (G. 2771/6)

Edirneli Nazmî, divanında Sa‘dî ve eserlerini zikrettiği beyitlerde “Gülistân” kitabını övmektedir ve Sa‘dî’nin bu divanı görse beğeneceğinden bahsetmektedir:¹⁵⁰⁰

Gülistândur kitâb-ı hüsnuñ el-ğak

Haţ-ı sebzüñ virübdür aña revnağ

¹⁵⁰⁰ A.e., ss.680-2896.

Leâfette aña ol veçe şaddak

Haţuñ reyhân mişâlidür muhakkağ (Murabba‘ 214/1)

Beñzer iy şûh gülistân kitâbına tamâm

Ĥüsn-i ĥat birle senüñ şol ĥadüñ üstinde ĥaţun (G. 3800/2)

Vaşf-ı ĥüsnin ki; ide sen şûh-ı sa‘âdetmendüñ

Nazmî gûyâ ki gülistânın oğur Sa‘dînüñ (G. 3835/5)

Görse dîvânuñ Gülistân me‘ânî dirdi

Nazmiyâ Sa‘dî ki oldur ehl-i nazma pîr olan (G. 5029/5)

Nazîre

Nazmî kim vaşf itdi Sa‘dî gibi ĥüsnüñ gülşenin

İtseler dîvânımı n’ola Gülistân-ıla başş (G.1063/7)

Bugün vaşfında nazmum Nazmî ol yüzi gülistânuñ

İreydi âferîn oğurdı ger Sa‘dî-yi Şîrâza (G. 5430/5)

Edirneli Nazmî bazı beyitlerinde de Gülistân’ı güzellik kavramı ile ilişkilendirmektedir.¹⁵⁰¹

‘İzâr-ı dil-rûbâ ol ĥaţ-ı dil-keş birle gûyâ kim

Gülistân ü Bahâristândur gülgûn varağlarla (G. 5472/4)

¹⁵⁰¹ A.e, ss. 2896-3335.

Nazîre

Bu Nazmî beñzedür haţtuñla haddüñ

Gülistân gibi güzel bir kitâba (G. 5546/5)

Gülistândur o hüsn-i haţtı birle haddi cânânuñ

Lebi cân riştesinden bağlamışdur aña şîrâze (G.5430/4)

Nazîre

Haţt-ı 'izâridur o yüzi gülşenüñ hemîn

Şîrâze-i Kitâb-ı Gülistân guruh guruh (G. 6068/2)

Nazîre

Haţtuñla haddüñ haţı zîbâ gülistândur güzel

Kim yazılmışdur laţif evrâk-ı rengîn üstine (G.5768/2)

Nazîre

Nigâruñ haddi zîbâ haţtı birle

Gülistân ü Bahâristân kitâbı (G. 6271/4)

XVI. yüzyıl şairi olan Üsküdarlı Aşkî¹⁵⁰² (ö.984/1576), İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Gençliğinde babası gibi yeniçeri olan şair sonrasında katipliğe tayin edilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'a sunduğu şiir beğenilince padişahın ihsanı ile de maddî sıkıntılardan kurtumuştur. Sonra yeniden maddî sıkıntıya düşmüştür ve vefat etmiştir.¹⁵⁰³ Divanı bulunmaktadır ve Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin Osmanlı

¹⁵⁰² Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, s.247., Latîfi, a.g.e., 2000, ss.394-395., Bağdatlı 'Ahdî, a.g.e., s.229., Aşık Çelebi, a.g.e., C. II, ss.1087-1091., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.62-64., Beyânî, a.g.e., ss.124-125., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.244-245., Tuman, a.g.e., C.II, s.2869., Kâtip Çelebi, a.g.e., C.II, s.658. (Divân-ı Aşkî maddesi altında bilgi verilmiştir.), Bekir Kayabaşı, "Kâfzâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'âr'ı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997, ss.403-404., İpekten v.d., a.g.e., s.49

¹⁵⁰³ İsmail Ünver, "Aşkî Üsküdarlı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, s. 23.

döneminde Farsça öğretim kitabı olarak okutulması Üsküdarlı Aşkî'nin divanında da dile getirilmiştir:

Mekteb-i 'ışkuñda vaşf-ı hüsnüñi hıfz itdi dil

Ṭıfl-ı zîrekdür şanasın Gülsitân ezberlemiş (G.196/2)

XVI. yüzyılın başlarında dünyaya gelen Kelâmî (ö.?), Kerbelâlıdır. Seyyah olup III. Mehmed devri başlarında vefat etmiştir.¹⁵⁰⁴ ‘Ahdî’nin “Gülşen-i Şu‘arâ” tezkiresinde Acem diyarlarında gezmesinden dolayı şaire Cihân Dede denildiği dile getirilmiştir.¹⁵⁰⁵

Şairin adı Esrar Dede’nin tezkiresinde “Derviş Kelâmî-i Meczûb” olarak geçmektedir, Sultan divanı dervişlerinden olduğu ve H.1050 yılında vefat ettiği bilgisinin de yer aldığı tezkirede şairin diğer bir Kelâmî ile karıştırıldığı düşünülmektedir. Şairin kaside, terkîb-i bend, tercî-i bend, gazel, kıt‘a, rubâî nazım şekillerinden oluşan şiirleri bulunmaktadır. Sade fakat kuvvetli bir söyleyişi olan Kelâmî’nin gazellerinde Necâtî, Hatayî, Fuzulî, Bâkî, Emrî ve Hayalî etkisi görünmektedir.¹⁵⁰⁶ Kelâmî’nin divanı üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasını incelediğimizde bir gazelinde “Gülistân” eserinden ve bülbüllerin bu eseri okumasından bahsedilmiştir: ¹⁵⁰⁷

Hezârân nağme-i rengîn ile gülzâr tölmişdur

Oğurlar gâlibâ bülbüller evrâk-ı gülistânı (G. 339/4)

XVI. yüzyıl şairlerinden Şerîfi Mehmed Efendi’nin¹⁵⁰⁸(ö.?) doğum tarihi belli değildir. Eğirdirlidir. Şeyh Burhâneddin’in oğludur. Hz. Peygamber’in soyundan geldiği için “Şerîf” mahlasını alan şairin Şerîf Mehmed adında bir oğlu

¹⁵⁰⁴ Geniş bilgi için bkz., Süreyyâ, a.g.e., C.III, s.879-880.

¹⁵⁰⁵ Bağdatlı ‘Ahdî, a.g.e., s.258.

¹⁵⁰⁶ Cihan Okuyucu, “Kelâmî Mahlaslı İki Divân Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, No: 1, 2008, s. 207.

¹⁵⁰⁷ Mustafa Karlıtepe, “Kelâmî Divânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007, s.426.

¹⁵⁰⁸ Geniş bilgi için bkz., Sâmi, a.g.e., C.IV, s.2858., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.424., Beyânî, a.g.e., ss.96-97., Neşet Köseoğlu, “Eğirdirli Şair Şerîfi ve Babası ile Oğlu”, **Ün: Isparta Halk Evleri Dergisi**, C.I, No:7, 1943, ss. 104-105.

bulunmaktadır.¹⁵⁰⁹ Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunan şairin divanı bulunmaktadır ve bu divanda şair “Gülsitân” kelimesinin ilk anlamı olan gülbahçesini Sa’dî’nin eserini çağrıştıracak şekilde kullanarak tevriye yapmıştır.¹⁵¹⁰

Gülsitân oldu cihân nazmumla

Yeñilendi yine tarz-ı Sa’dî (G.310/4)

Yukarıdaki beyitte şair, şiirleri ile dünyayı gülbahçesine çevirdiğini ve böylelikle Sa’dî’nin tarzını yenilediğini dile getirmiştir.

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Ramazan Bihiştî¹⁵¹¹ (ö.979/1571), eğitimini tamamladıktan sonra Çorlu’da vaizlik görevinde bulunmuştur. Şiirlerinde Bihiştî mahlasını kullandığından bu şekilde tanınmıştır.¹⁵¹² Şairin divanı bulunmaktadır ve bu divanında Sa’dî’nin eserlerinden olan “Gülistân”ı zikretmektedir:

Enîs olmağdan ise ma’rifetsüz şahşâ ‘âlemde

Gülistân okıyan bülbüller ile şöhetüm yegdür (G.120/4)

XVI. yüzyılda yaşayan Sehî¹⁵¹³ (ö. 955/1548), divan şairi ve Anadolu sahasındaki ilk tezkire yazarıdır. Sehî, Edirne’de dünyaya gelmiştir. Devşirme çocuğu olan Sehî, Necâtî’nin hizmetinde bulunmuştur. Sultan Bayezid’e divan kâtibi olmuştur.¹⁵¹⁴ Sehî divanında Sa’dî’den ve “Gülistân”dan bahsetmiştir.¹⁵¹⁵

¹⁵⁰⁹ Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1586.

¹⁵¹⁰ Sadık Yazar, “Seyyid Şerîf Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2006, s.4-24.

¹⁵¹¹ Geniş bilgi için bkz., Latîfî, a.g.e., 2000, Bağdatlı ‘Ahdî, a.g.e., ss.107-110., s.196., Âşık Çelebi, a.g.e., ss.439-444., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.186-188., Beyânî, a.g.e., ss.34-35., Gelibolulu ‘Alî, a.g.e., s.200., Süreyyâ, a.g.e., C. II, ss.364-365., İpekten v.d., a.g.e., ss.71-72., Kayabaşı, a.g.e., ss.204-207.

¹⁵¹² Mustafa Uzun, “Bihiştî Ramazan Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VI, 1992, ss.145-146.

¹⁵¹³ Geniş bilgi için bkz. Rıdvan Canım, “Sehî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVI, 2009, ss.316-317.

¹⁵¹⁴ İpekten v.d., a.g.e., s.431.

¹⁵¹⁵ Sehî Bey, **Sehî Bey Dîvânı**, haz. Hakan Yekbaş, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010, s. 101.

Şehr-yârâ midḥatûñ bir veche zîbâ yazdı kim

Şeyḫ Sa'dî Gülsîtâmı gibi itdi bâb bâb

XVI. yüzyıl şairlerinden Âşık Çelebi¹⁵¹⁶ (ö.979/1572), Bursa'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Pir Mehmet'tir. Mahlası Âşık'tır. Mülâzım ve fetva eminliği yaptıktan sonra Kanûnî'nin ünlü gazelini tanzir etmiş ve Niğbolu'ya kadı olmuştur. Üsküp'te vefat etmiştir.¹⁵¹⁷ Birkaç eseri bulunan şair, divanında da Sa'dî'den ve eseri "Gülistân"dan söz etmiştir:¹⁵¹⁸

Bülbüle geh Gülistân geh Mantıḳu't-Tayr okıdur

Gâh Sa'dî'ye ider taklîd geh 'Attâra gül (K. 4/9)

Naḥl-i güldür bûy-ı ma'nâ ile pür her mışra'ı

Gülsîtândur şî'rüm açılmış der ü dîvâre gül (K.4/45)

Okıdı ḥüsnüñ kitâbın ḥaṭṭuñı görmek diler

Dil Gülistânı tamâm itdi Bahâristân arar (G.94/2)

XVI. yüzyıl şairlerinden olduğu düşünülen Şuhûdi¹⁵¹⁹ (ö.1572) hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Şuhûdi, Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Aslen Acemdir. Öğrenim gördükten sonra Danişment olmuştur. Rumeli ve Anadolu'da kadılık yapmıştır. Kanûnî dönemi şairlerindedir.¹⁵²⁰ Bazı şiirleri öğüt verici nitelikte olan şairin büyük şairlerin eserlerinden etkilendiği de olmuştur. Divanında Sa'dî'nin eseri "Gülistân"a gönderme yapılmıştır:¹⁵²¹

¹⁵¹⁶ Geniş bilgi için bkz., Günay Kut, "Âşık Çelebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. III, 1991, ss.549-550.

¹⁵¹⁷ İpekten v.d., a.g.e., s.47.

¹⁵¹⁸ Filiz Hançerlioğlu, "Âşık Çelebi Divânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1988, ss. 62-216.

¹⁵¹⁹ Geniş bilgi için bkz., Bağdatlı 'Ahdî, a.g.e., ss.188-189.

¹⁵²⁰ İpekten v.d., a.g.e., s.490.

¹⁵²¹ Ertuğrul Can, "Şuhûdî Divançesi (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2005, s.177.

Her bir varakdan aldı sebağ bûstânda gül

Etfâl-i ğonce ders-i Gülistâna başladı (G. 203/2)

XVI. şairlerinden Emrî'nin asıl adı Emrullâh'dır (ö.983/1575).¹⁵²² Adı Emrî Çelebi ve Emrullâh Çelebi olarak da geçen Emrî'nin kaynaklarda Edirneli olduğu belirtilmektedir. "İstiğnâ şairi" olarak nitelendirilen Emrî, herhangi bir devlet büyüğü için kaside yazmamıştır. Bu durum, ömrünün fakr u zarûret içinde geçmesine neden olmuştur.

Emrî'nin günümüze kadar ulaşan eserleri divanı ve mu'ammalarıdır. Divanında yer alan şiirlerinin çoğu gazeldir.¹⁵²³ Bu şiirlerin birkaçında Emrî gazellerini "Gülistân" ile bir göstermiştir. Bülbüllerin "Gülistân"ı okuduğundan bahsetmiştir.¹⁵²⁴

Gülistân şerhin okur kuş diliyle şafha-i gülden

Bilürseñ Mantıku't-Ṭayrı kulağ ur dinle bülbülden (G. 353/1)

Kitâb-ı hüsne hattı hâşiye diyü ne yazdıysa

Yüzün gördük o gül cümle tıraş itmiş Gülistândan (G.397/5)

Emrînüñ her gazeli oldı Gülistâna bedel

Zeyn olaldan ruhuñuñ vasfı gül ü lâle ile (G.512/5)

XVI. yüzyılın ilk yarısında Mostar'da dünyaya gelen divan şairi, Hasan Ziyâî'nin¹⁵²⁵ (ö. 992/1584) hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Hasan Ziyâî, şair olan Vüsûlî Mehmed Bey'in himayesine girmiştir. Şiirlerinden Arapça ve Farsçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Bir gazel şairi olan Hasan Ziyâî'nin şiirleri sade ve akıcıdır. Eserleri arasında divanı ve kıssa-i şeyh 'Abdürrezzâk mesnevîsi

¹⁵²² Geniş bilgi için bkz., M. A. Yekta Saraç, "Emrî Emrullah", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XI, 1995, s.164.

¹⁵²³ Mehmet A. Yekta Saraç, **Emrî Divânı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, ss.1-2.

¹⁵²⁴ A.e., ss. 212-384.

¹⁵²⁵ Geniş bilgi için bkz., Kayabaşı, a.g.e., s.379.

bulunmaktadır.¹⁵²⁶ Hasan Ziyâî'nin divanında yer alan gazelde Sa'di-yi Şîrâzî'nin adı zikredilmiştir ve eseri olan “Gülistân”ından bahsedilmiştir.¹⁵²⁷

Ruĥuñ vaşfındaki şî'rüm ser-â-ser dehri tütmişdur

Vilâyet Şeyĥ Sa'dînüñ Gül-istânıyla tölmişdur (G. 88/5)

Dil görüp ruĥsârüñ eyler ârzü-yı haţţ u hâl

Şan Gül-istân okuyup başlar Şeb-istân-ı hayâl (G. 251/1)

Mu'allimlikde buldum Sa'di irdüm

Gül-istân-ı vişâl-i dil-rübâya

O gül yüzlü güzel ben bülbülinden

Gül-istân başladı minnet Ĥudâya (Kt. 44/1-2)

XVI. yüzyılda yaşamış olan Bâkî, Hayâlî, Fuzûlî gibi büyük şairlerin çağdaşı olan Kabûlî İbrahim'in¹⁵²⁸ (ö.1000/1591-92) doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.¹⁵²⁹ Kütahya'da doğduğu Divan'ının dîbâce kısmında ifade edilmiştir. Sarf, nahiv, Kur'ân, tefsir, kelâm, hadis, fıkıh gibi ilimleri tahsil eden Kabûlî İbrahim, Arapça ve Farsça okumuştur.¹⁵³⁰ Eğitimi sonrasında ilmiye sınıfında kalarak kadılık mesleğini seçmiştir.¹⁵³¹ Şairin bilinen tek eseri olan divanında yer alan beyitte Sa'dî'nin “Gülistân” eseri Câmî'nin “Bahâristân” eseri ile karşılaştırılmıştır.¹⁵³²

¹⁵²⁶ Müberra Gürgendereli, “Mostarlı Hasan Ziyâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXX, 2005, s. 300.

¹⁵²⁷ Müberra Gürgendereli, **Hasan Ziyâî'î Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss.164-365.

¹⁵²⁸ Geniş bilgi için bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.196, Beyânî, a.g.e., s.157., Kayabaşı, a.g.e., s.457., Tuman, a.g.e., C. II, s.821., Sâmi, a.g.e., C.V, s.3599., Süreyyâ, a.g.e., C. III., S. 854.

¹⁵²⁹ Mustafa Erdoğan, “Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divânı (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2008, s.17.

¹⁵³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, ss.39-43., Hüseyin Güftâ, **Divan Şiirinde İlim**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, ss. 340-353.

¹⁵³¹ İpekten v.d., a.g.e., s.237.

¹⁵³² Erdoğan, a.g.e., s.848.

Egerçi bî-bedeldür Şeyh Sa'dînüñ Gülistânı

Bahâristân-ı Câmî mündericdür şad Gülistânı (G.170/1)

XVI. yüzyıl şairlerinden Ravzî (ö.?), Kanûnî Sultan Süleyman, Sultan Selim ve Sultan Murât devirlerini görmüştür. Şair hakkındaki bilgilerin birçoğu divanında geçen şiirlerden elde edilmektedir. Tuhfe-i Nâilî'de şairin Edincikli olduğu bilgisine ve şiirlerinden birkaç beytine de yer verilmiştir.¹⁵³³ Farsça da bilen şairin divanında yer alan kasidesinde Sa'dî ve "Gülistân"ından bahseden bir beyit bulunmaktadır.¹⁵³⁴

Mektebünde senüñ hezâr hezâr

Şeyh Sa'dî oğur Gülsitân'ı (K.9/78)

Bülbül gibi ey gonce Gülistân oğu yoğsa

Berg-i gül-i ter gibi nedür hâra şarılmağ (G.393/6)

Bülbüli nâle ider hâr-ı cefadan şanma

Aña ol gonce-i nev-reste gülistân oğudur (G.231/3)

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Zâtî¹⁵³⁵ (ö.953/1546), Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. Ailesi hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. II. Bayezid'e sunduğu kasidelerle dikkat çekmiştir. II. Selim ve Kanûnî dönemlerinde de kasideleri beğenilmiş ve bir süre refah içinde yaşamıştır.¹⁵³⁶ Divanı bulunan şairin şiirlerinde Sa'dî'nin "Gülistân" eserine rastlanılmaktadır.¹⁵³⁷

¹⁵³³ Şener, a.g.e., s.567.

¹⁵³⁴ Yaşar Aydemir, **Ravzî Divanı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009, s. 24-251.

¹⁵³⁵ Geniş bilgi için bkz., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.215-218., Muallim Naci, **Osmanlı Şairleri**, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013, ss.160-164., Âşık Çelebi, a.g.e., C. III, ss.1573-1598., Kâtip Çelebi, a.g.e., C. II-III, s.649-850., İpekten v.d., a.g.e., ss.194-195., Latîfî, a.g.e., 2000, ss.262-267., Bağdatlı 'Ahdî, a.g.e., ss.152-154., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.315-325., Beyânî, a.g.e., ss.68-69., Kayabaşı, a.g.e., ss.295-296.

¹⁵³⁶ Vildan S. Coşkun, "Zâtî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIV, 2013, ss.150-151.

¹⁵³⁷ Ali Nihad Tarlan, **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C.I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1967, ss.71-418; Ali Nihad Tarlan, **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C.II, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970, s.340; Mehmed Çavuşoğlu, M.

Zâtî şîfât-ı 'ârızını şöyle it ki vaşf

Her beyti şerhi ola Gülistân gibi kitâb (G.71/5)

Oldı sü'at kâtib-i haţţ-ı 'izâruñda temâm

Yazdı bir günde bitürdi bir gülistânı dürüst (G.79/2)

Bu gün kâtib muhaqqak i haţţ-ı haddüñdür ki bir günde

Gülistân haţ-ı reyhan ile yazmış bitürmişdür (G.418/2)

Açub kitâb-ı hüsnî gülistânda Zâtî'yâ

Çanın hezâruñ eyledi 'ışka halâl gül (G.836/11)

Gülistânıñ eczâsın kül ide bülbül-i Sa'dî

Benüm eş'ar-ı renginüm irişse şehr-i Şîrâza (G. 1294/6)

Nazîre ¹⁵³⁸

Gülsitân dîbâcesinde âyet-i hüsnüñ senüñ

Eylemiş ey gönçe münşî-yi tabî'at iktibâs (G. 3388/2)

XVI. yüzyılda yaşamış ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemi şairlerinden olan Kara Fazlî¹⁵³⁹ İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk öğreniminden sonra Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Divan kâtipliği görevinde bulunmuştur. Fazlî, kendi çağında Türkçeyi iyi kullanan bir şair olmuştur. "Gül ü Bülbül" mesnevîsi ile tanınan Fazlî'nin divanında Sa'dî'nin "Bûstân" ve "Gülistân" eseri zikredilmiştir. Bu durum, Fazlî'nin bu eserleri okumuş olma ihtimalini güçlendirmektedir. Fazlî, Salgurlular dönemi hükümdarı II.

Ali Tanyeri, **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C.III, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987, s.185.

¹⁵³⁸ Kamil Ali Gıynaş, Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003, s.2175.

¹⁵³⁹ Geniş bilgi için bkz., Aksoy, a.g.e., ss.360-361.

Sa'd'ın adının Sa'dî'nin "Bûstân" ve "Gülistân" eserleri sayesinde duyulduğunu bir beytinde şu şekilde dile getirmiştir:¹⁵⁴⁰

Sa'd-ı Zengî'nün adın kim bilür idi şâhâ

Virmese Sa'di Gülistân'la Bûstân'da haber (K. 15/40)

Ben bahâristân-ı hüsnün naql idersem lâl olur

Gerçi bülbül geh Gülistân ı gehî Bûstân okur (G. 73/6)

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Yakînî¹⁵⁴¹ (ö.976/1568), Kara İmad Sinan'ın oğludur. Bozan-zâde'den mülâzım ve kadı olmuştur. Genç yaşta ölmüştür. Divanı bulunmaktadır.¹⁵⁴² Yakînî bu divanında, kendisini Sa'di-yi Şîrâzî, sevgilinin yanağındaki beni de "Gülistân" olarak göstermiştir:¹⁵⁴³

Zengî-i hâl-i ruhuñ vaşfı Gülistânımdur

Hzret-i Sa'dî-i Şîrâz ki dirler o bizüz (G.76/4)

XVI. yüzyıl divan şairlerinden olan Bâkî¹⁵⁴⁴ (ö.1008/1600), Sultanü'ş-Şu'arâ olarak da bilinmektedir. Bâkî'nin divanı bulunmaktadır. Bu eserde Sa'dî'nin "Gülistân" eseri zikredilmiştir.¹⁵⁴⁵

Bir Gülistân yazdı bir ay içre faşl-ı nev-bahâr

Lâle yir yir sürh olupdur sebze haç şebnem nuqaç (G. 222/3)

Yukarıdaki bu beyit için Esmâ Şahin makalesinde şu yorumu yapmıştır:

¹⁵⁴⁰ Mustafa Özkat, "Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitledir Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2005, ss.170-327.

¹⁵⁴¹ Geniş bilgi için bkz., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s.450., Beyânî, a.g.e., ss.243-244., Âşık Çelebi, a.g.e., s.685., Gelibolulu 'Alî, a.g.e., ss.330-331., Kayabaşı, a.g.e., s.638., Kâtip Çelebi, a.g.e., C.II, s.672. Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1677.

¹⁵⁴² İpekten v.d., a.g.e., s.535.

¹⁵⁴³ Ömer Zülfe, **Yakînî İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009, s.196.

¹⁵⁴⁴ Geniş bilgi için bkz., Mehmet Çavuşoğlu, "Bâkî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. IV, 1991, ss.537-540.

¹⁵⁴⁵ Bâkî, **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, haz. Sabahattin Küçük, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994, s. 237.

“...Gülistan kelime itibari ile gül bahçesi aynı zamanda Osmanlılarda yaygın biçimde okutulan kitaplardan biri olan Sa’dî’nin “Gülistan” adlı eseridir. Lâleler, bu kitabın satır aralarına serpiştirilmiş kırmızı mürekkeple yazılan bölüm başlıklarına, çimen yazıya, baharda çokça görülen çiğ taneleri ise noktalara benzetilmiştir. “Bir ay içre” ibaresi hem baharın ortalığı yeşerttiği bir aylık dönemi hem de bahar hattatının sözünü ettiği kitabı bir ay gibi bir süre içinde tamamladığına işaret etmektedir...”¹⁵⁴⁶

Divanındaki başka bir beyitte de “Gülistân” eseri dile getirilmiştir. Bu beyitte sevgilinin dudağının üstündeki tüyleriyle kaşları, “Gülistân”ın bir rubâ’îsi gibidir diyerek tavsif etmiştir.¹⁵⁴⁷

Ḥatt-ı la’liyle kaşı cânânuñ

Bir rubâ’îsidür Gülistânun ¹⁵⁴⁸ (G. 249/1)

Bâkî, divanında peri gibi güzel sevgilinin ergûvân renkli elbise içindeki bedenini erguvan rengindeki ciltli Gülistân’a şu şekilde benzetmektedir: ¹⁵⁴⁹

Ergavânî câmeñ içre oldı cismün ey perî

Ergavânî cild ile gûyâ kitâb-ı Gülsitân¹⁵⁵⁰ (G.390/4)

XVI. yüzyıl şairlerinden olan Ümîdî’nin¹⁵⁵¹ (ö.979/1571) asıl adı Ahmet’tir. İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Öğrenimine Bostan Efendi’nin yanında başlamıştır. Kadızade’den mülâzım olmuştur. Bâkî’yi örnek alan şairin divanı bulunmaktadır.¹⁵⁵² Bu divanda Sa’dî’nin “Gülistân” eserinden de bahsedilmektedir.¹⁵⁵³

¹⁵⁴⁶ Esmâ Şahin, “Beyitler Arasında Hat Sanatı”, **Klâsik Sanatlar Yıllığı 2013**, No:1, 2014, s. 86.

¹⁵⁴⁷ Fatma Kandemir, “Bâkî ve Nedîm’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, Tekirdağ Üniversitesi, 2008, s.196.

¹⁵⁴⁸ Bâkî, a.g.e., s.254.

¹⁵⁴⁹ Ülkü Çetinkaya, “Bâkî’nin Bir Gazelinde Erguvan Renginin Büyüsü” **Türk Dili**, No: 701, 2010, s. 1082.

¹⁵⁵⁰ Bâkî, a.g.e., s.341.

¹⁵⁵¹ Geniş bilgi için bkz., Beyânî, a.g.e., ss.23-24., Âşık Çelebi, a.g.e., s.367., Bağdatlı ‘Ahdî, a.g.e., s.101., Cihan Okuyucu, **Cinânî Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metin**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1994, s. 410.

¹⁵⁵² Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.148-150.

¹⁵⁵³ İbrahim Etem Buyruk, “Ümidî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2009, ss. 121-281.

Bir varakdur bûstân-ı midhatinde gülsitân

Kaatre-i şeb-nemdür anuñ bâg-ı luftında bihâr (K. 4/17)

Âdâb-ı aşkı yazdı gülistân varak varak

Etfâl-i bülbül eyledi ezber sebak sebak (G. 121/1)

XVI. yüzyılın şairlerinden Garâmî¹⁵⁵⁴ (ö.?), Rumelili bir şair olup ömrünü kadılıkla geçirmiştir. Eserlerinde geçen bazı şiirleri Kanûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur.¹⁵⁵⁵ Garâmî'nin eserleri arasında bulunan divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eserine değinilmiştir:¹⁵⁵⁶

Gülistânuñ oқи evrâkın ezber

Gül ile bezmi zeyn et tâze tâze (G. 1172/2)

Ruğlaruñ şem'-i şebistân u gülistân okuyup

Qaddüñe serv ü şanevber ile 'ar'ar dediler (G. 383/6)

Gülistânı dilüñ ezber oқur gûyâ ki bülbüldür

Cihânuñ ravzı gülgeşt ü bihişt-i heşt bâğuñdur (G. 482/2)

Senüñ hüsñünde zülfüñçün yazup şerh-i şebistânı

Gülistân Bûstân gibi kütübden intihâb etdüm (G. 948/3)

Ol dehânı gonca gül-ruğ Gülsitân ezberlemiş

Bûs-ı la'li şevkına dil Bûstân ezberlemiş (G. 718/1)

XVI. yüzyıl divan şairlerinden Hayâlî Bey¹⁵⁵⁷ (ö.964/1556-57), Vardar Yenicesi'nde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet'tir. Tasavvufa yönelmiştir.

¹⁵⁵⁴ Geniş bilgi için bkz., Sehî Bey, a.g.e., 1998, s.242., Âşık Çelebi, a.g.e., C. III, ss.1625-1629., Eyduran, a.g.e., s.751., Beyânî, a.g.e., s.137., Sâmi, a.g.e., C. V, s.3259., Tuman, a.g.e., C.II, 2001, s.726., Süreyyâ, a.g.e., C.II, s.545., İpekten v.d., a.g.e., s.157.

¹⁵⁵⁵ Fatih Başpınar, **Garâmî Dîvânı İnceleme Metin**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013, s.11.

¹⁵⁵⁶ A.e., ss.296-698.

¹⁵⁵⁷ Geniş bilgi için bkz., Cemal Kurnaz, "Hayâlî Bey", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XVII, 1998, ss.5-7.

Padişahın himayesine giren şairin elde ettiği mevki, dönem şairlerinin kıskanmalarına neden olmuştur.¹⁵⁵⁸ Gazelde en büyük şair olan Hayâlî Bey'in divanında Gazneli Mahmûd ile kölesi Ayaz, âşık-mâşuk münasebeti içinde tasavvur edilmiştir ve bu divanda geçen şu beyit, Sa'dî'nin "Gülistân" eserini hatırlatmaktadır:¹⁵⁵⁹

Teni kabrinde hağ olmuş ve lîkin

Dahi Eyaz'ı gözler çeşm-i Mahmûd

Hayâlî Bey'in divanında, Sa'dî-yi Şîrâzî'nin "Gülistân" eserini takdim ettiği İbn-i Zengî adı bu münasebet ile anılmaktadır. Ayrıca, Hayâlî Bey, şiirini renkli bir gülistâna benzetirken o gülistâna bülbül olarak da Sa'dî'nin ruhunu münasip görür:¹⁵⁶⁰

Hayâlî rûh-ı Sa'dî yaraşurdu 'andelîb olsa

Diyâr-ı Rûm'da nazmum gibi rengîn gülistâna

Hayâlî'nin bir beytinde Ben-Hindû-Zengî münasebeti görülmektedir. Gülistân ile hem sevgilinin yüzü hem de Sa'dî'nin meşhur eseri kastedilmektedir. Zengî kelimesi ile ben arasında benzerlik kurulmaktadır:¹⁵⁶¹

Hâl-i Hindûn ehl-i dil vaşf etse dîvân bağlanur

İbn-i Zengî yâdına gûyâ Gülistân bağlanur

XVI. yüzyılın ikinci yarısında M.1572 dünyaya gelen Nâdirî (ö.1036/1626), III. Murât'ın saltanatı zamanında büyümüş ve eğitim görmüştür. Bu padişaktan sonra III. Mehmet, I Ahmet, I. Mustafa, II. Osman ve IV. Murât dönemlerini de görmüştür.¹⁵⁶²

İyi bir eğitim gördükten sonra mülâzım olan Nâdirî, müderrislik görevinde de bulunmuştur. Ardından kadılık mesleğine geçmiştir. Rumeli kazaskerliği görevini de yerine getiren Nâdirî, Osmanlı âlim ve şairlerinin önde gelenlerinden biri olmuştur.

¹⁵⁵⁸ Haluk İpekten vd., a.g.e., s.196.

¹⁵⁵⁹ Hayâlî Bey, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul, M.E.B Yayınları, 1996, s. 124.

¹⁵⁶⁰ A.e., s. 128.

¹⁵⁶¹ A.e., s.268.

¹⁵⁶² Numan Külekçi, "Gani-zâde Nâdirî", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1985, s.1.

Ahenkli söyleyiş ile Bâkî'ye, coşkun üslûbuyla Şeyhülislâm Yahyâ ile Nef'î'ye benzemektedir. Kasidelerinin en güzeli, divanının ilk kasidesi olan ve her beyti “sihr-i helâl” derecesine ulaşmış kabul edilen yetmiş dört beyitlik mi'râciyyesidir.¹⁵⁶³

Ganizâde Nâdirî'nin divanında ve “Şehnâme” eserinde Sa'di-yi Şîrâzî'nin adı zikredilmiştir.¹⁵⁶⁴

Gül-i bâdâmı döküp sümbül-i Sa'di'ye tıyûr

Şeyh Sa'di'ye şaçar şanki melâ'ik enhâr (K.22/17)

Dönüp Şeyh Sa'di'ye sa'd-ı felek

Nebîdür inen nûr u râhşî melek (Şehnâme 178)

XVI. yüzyılda yaşamış olan tarihçi, edip, bürokrat olan Gelibolulu Mustafa Âlî¹⁵⁶⁵ (ö.1008/1600), döneminin tanınmış âlimlerinden ders görmüştür. Şehzade I. Selim'e, Kıbrıs Fâtihî Lala Mustafa Paşa'ya ve Ferhat Paşa'ya divan kâtipliği ve Cidde emirliği yapmıştır.¹⁵⁶⁶ Birçok eseri bulunan şairin divanında Sa'di-yi Şîrâzî'nin ve onun iki önemli eseri olan “Gülistân” ve “Bûstân”ın adı geçmektedir.¹⁵⁶⁷

Bülbül firâz-ı gülde kaçan Gülsitân okur

Serv üzre cümle fâhteler Bûstân okur (G. 441/1)

Gelibolulu Mustafa Âlî, sabâ rüzgârının Gülşen-i Râz eserinin şîrâzesini dağıtırsa gülün de “Gülistân” eserinin sayfalarını Şîrâz'a kadar göndereceğini şu şekilde dile getirmiştir:

¹⁵⁶³ Mustafa Uzun, “Ganizâde Mehmed Nâdirî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIII, 1996, s.355.

¹⁵⁶⁴ Külekçi, a.g.e., ss 164-313.

¹⁵⁶⁵ Geniş bilgi için bkz., Bekir Kütükoğlu, “Âlî Mustafa Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, s.414-416.

¹⁵⁶⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, <http://www.edebiyatfakultesi.com/gelibolulu-mustafa-ali.htm> 21 Haziran 2017.

¹⁵⁶⁷ İ. Hakkı Aksoyak, **Gelibolulu Mustafa Âlî Divan II**, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, 2006, ss.90-243.

Gülşen-i Râz'ıñ sökersen ey şabâ şîrâzesin

Gülsîtan evrâkıñı tâ gönderür Şîrâz'a gül (G. 803/5)

Hâfız-ı Rûm olduğın 'Âli bilürlerdi velî

Şimdi geh 'Âttâr'a geh Sa'dî'ye akrân olmada (G. 1216/7)

XVI. yüzyılda yaşamış bir diğerk divan şairi Hakanî Mehmed Bey'in¹⁵⁶⁸ (ö.1015/1606) hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Tezkirelerdeki bilgilere dayanarak iyi bir eğitim gördüğü ve saray çevresinde yetiştiğı anlaşılmaktadır. Vezir-i 'azam Ayas Paşa'nın soyundandır. Müteferrikalık, sancak beyliğı, Divan-ı Hümâyun muhasebeciliğı ve beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁵⁶⁹ Türk edebiyatındaki "Hilye" türünün önemli bir örneğı olan eseri dışında, çoğu gazellerden oluşan divanı da bulunmaktadır. Bu divanda Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin adı geçmektedir.¹⁵⁷⁰

Yazıldı metn-i Fütûhât-ı bâğa hâşiyeler

Nesîm-i şubh Gülistânı itdi başka kitâb (G. 31/3)

Hatt kıyâs eyleme Hâkânî o ruhsârlara

Kalem-i şun' ile fihrist-i Gülistân yazılır (G. 74/5)

XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şeyhülislâm Yahyâ¹⁵⁷¹ (ö.1053/1644), dönemin divan şairlerindedir. Şeyhülislâm

¹⁵⁶⁸ Geniş bilgi için bkz., Mustafa Uzun, "Hâkânî Mehmed Bey", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss. 166-168.

¹⁵⁶⁹ İpekten v.d., a.g.e., s.170.

¹⁵⁷⁰ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Hakanî Mehmed Bey Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliğı ve Divanı'nın Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1996, ss.127-170.

¹⁵⁷¹ Geniş bilgi için., Beyânî, a.g.e., ss.242-243., Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., ss.447-449., E.J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi III-V**, çev. Ali Çavuşoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, ss.195-202., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, ss.435-436., Nuran Üzer Altuner, "Safai ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin İndeks", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1989, s.517., Muallim Naci, a.g.e.,ss.48-57. İnal, a.g.e., C.IV, s.2225. Hakan Yekbaş, Mahallileşme ve Şeyhülislam Yahya, **Turkish Studies**, C.IV, No:5, 2009, ss.330-355, Bayram Ali Kaya, "Yahyâ Efendi Zekeriyâyâde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIII, 2013, ss.245-246.

Zekeriya Efendi'nin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra mülâzım olmuştur. Müderrislik ve kadılık görevinde bulunmuştur. M.1621-1622 yılında şeyhülislâm olan Yahyâ, IV. Murât ile seferlere katılmıştır.¹⁵⁷² Şairin divanı da bulunmaktadır. Divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin dîbâce kısmının tertibine değinilmiştir.¹⁵⁷³

Cebîni çîn ile mıstarlı şafhadur yazmış

Derbîr-i hüsn ana dîbâce-i gülistânı

Ğazelde ol mehi Yaḥyâ lebiyle vaşf itsün

Şekerle beslesün ol tûtî-i suḥan-dânı (G.431/5)

XVI. yüzyılın ikinci, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Süheylî Ahmed'in¹⁵⁷⁴ (ö.1042/1632) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserlerinde divan kâtibi olduğuna ve Şam'da doğduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁵⁷⁵ Kethüdâzâde lâkabı bulunan şairin divanında taze gülü nazmın gül bahçesindeki Sa'dî'ye, Hâfız'ı da o gülbahçesindeki bülbüle benzetmiştir.¹⁵⁷⁶

Oldı gül-i ter nazm gülistanına Sa'di

Hâfız o gülistâna olup bülbül-i gûyâ (K. 48/13)

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Sabrî Mehmed Şerîf¹⁵⁷⁷ (ö.1055/1645) Seyyit ailesine mensuptur. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı olmuştur. Divanı vardır. Bu divanda Sa'dî'nin adı zikredilmektedir.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷² İpekten v.d., a.g.e., ss.533-534.

¹⁵⁷³ Hasan Kavruk, **Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.459.

¹⁵⁷⁴ Geniş bilgi bkz., Kayabaşı, a.g.e., s. 354., İpekten v.d., a.g.e., s.458., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.III, s.131., Kâtip Çelebi, a.g.e., C.II, s.653.

¹⁵⁷⁵ Şerife Yalçinkaya, "Süheylî Ahmet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.32-33.

¹⁵⁷⁶ M.Esat Harmancı, **Süheylî Dîvân**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.137.

¹⁵⁷⁷ Sadık Erdem, "Sabrî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss.356-357.

¹⁵⁷⁸ Hasan Kasır, "Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1990, s.100.

Kaşidem bir gülistân-ı füyûzât-ı İlâhîdür

Ki rûh-i Şeyh Sa‘di ana murğ-ı dâsitân-gerdür (K. 17/60)

XVII. yüzyıl şairlerinden Peşteli Hisâlî,¹⁵⁷⁹ (ö.1062/1651-52) Peşte’de yetişmiştir. Arap ve Fars edebiyatına hâkimdir. Divanında geçen iki gazelinde de “Gülistân” eseri zikredilmiştir:¹⁵⁸⁰

Dilberûñ hüsni kitâbında Hişâlî haţţ u hâl

Hâşiye yazdı Gülistâna şebistân-ı hayâl (G.261/5)

Gülistân-ı ruhuñ evşâfını kim bu haķir itdi

Ne Sa‘di vü ne hod Hâfız ne Selmân u Zâhîr itdi (G.442/2)

Peşteli Hisâlî’nin “Metâliü’n-Nezâir” eserinde şairlerin hangi şaire nazîre yazdığı açıkça belirtilmediğinden sadece “Gülistân” eserinin zikredildiği beyitleri veriyoruz:

Nazîre¹⁵⁸¹

Nev-bahâr irse açılsa lâle vü gül vechi var

Kim Gülistân okıdur murğân-ı gülzâre hezâr

Nazîre¹⁵⁸²

Gülistân ruhlarıñdan bir varaķdur

Hezârân maķar u güller sebaķdur

¹⁵⁷⁹ Geniş bilgi için bkz., Bilge Kaya, “Peşteli Hisâlî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIV, 2007, s.254., Tuman, a.g.e., C.I, s.250.

¹⁵⁸⁰ Özlem Ercan, **Peşteli Hisâlî Dîvânı**, Bursa, Gaye Kitabevi, 2008, ss. 194-321.

¹⁵⁸¹ Bilge Kaya, “Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü’n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003, s.343.

¹⁵⁸² A.e., s.795.

Nazîre ¹⁵⁸³

Yâsemenden yaştayan gül rûyuñı ey âftâb

Bûstân-ı haddüñ itmiş Gülsitân adlu kitâb

XVII. yüzyıl divan şairlerinden Cevrî'nin ¹⁵⁸⁴ (ö.1065/1654) asıl adı İbrahim'dir. Dönemin önemli hattatlarından ve şairlerindedir. Divan kâtipliği de yapmıştır. Birkaç eseri dışında divanı da bulunmaktadır. ¹⁵⁸⁵ Bu divanda Sa'dî'nin adı geçmektedir ve teşbih olarak kullanılmaktadır: ¹⁵⁸⁶

Cevrî gibi ben Sa'dî-i Şîrâz-ı ma'ânî

Fihrist-i Gülistân-ı beyân ma'rifetümdür (G.77/7)

XVII. yüzyıl şairlerinden Nisârî ¹⁵⁸⁷ (ö.1067/1656), 'Acem Ya'kûb Çelebi olarak anılmaktadır. İran sınırları içerisinde dünyaya gelmiştir. Sonrasında Bursa'ya gitmiş ve orada yaşamaya başlamıştır. ¹⁵⁸⁸

Şairin divanı bulunmaktadır ve bu divanında geçen bir beyitte Gülistân sevgilinin yanağı olurken, siyah ayva tüyleri de gülistânın bir bölümü olarak tasavvur edilmiştir. ¹⁵⁸⁹

Ruğunda zâhir olaldan sevâd-ı haţţ-ı siyeh

Yazıldı şanki gülistân kenarına bir bâb (G.12/2)

¹⁵⁸³ A.e., s.145.

¹⁵⁸⁴ Geniş bilgi için bkz., Hüseyin Ayan, "Cevrî İbrâhim Çelebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VII, 1993, ss.460-461.

¹⁵⁸⁵ İpekten v.d., a.g.e., s.92.

¹⁵⁸⁶ Haluk Aydın, "Cevrî Divanı'nın Tahlili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, 2010, s.177.

¹⁵⁸⁷ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., s.1030., İsmail Belig, **Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyli Zübdeti'l-Eş'ar**, haz. Abdulkadir Abdulkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 437., Şeyhi Mehmed Efendi, **Vakâyi'u'l-Fuzalâ I**, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 706., Kadir Atlansoy, **Bursa Şairleri**, Bursa, Asa Yayınları, 1998, ss.288-289.

¹⁵⁸⁸ Nagihan Çağlayan, "Nisârî Divânı (Metin-İnceleme)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2007, ss.4-5.

¹⁵⁸⁹ A.e., ss. 36-40.

Şair, başka bir beytinde de nazımda olgunluğa ulaşmak istenirse Şîrâz'ı cân u gönülden ziyâret etmek gerektiğini söylemiştir. Bu beyitte nazm ve Şîrâz arasında kurulan ilgi, Sa'dî'nin doğduğu yerin Şîrâz olmasından kaynaklanabilir:

Nişârî bulmak isterseñ kemâl-i rütbe-i nazmı

Ziyâret eyle var cân u gönülden hak-ı Şîrâz (G. 247/5)

XVII. yüzyıl divan şairlerinden Fasîh Ahmed Dede¹⁵⁹⁰ (ö.1111/1699) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Dukakinzade lâkabıyla tanınmıştır. Divan kâtipliği yapan şair Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya intisap etmiştir. Tasavvufa meyledip Galata Mevlevihanesine girmiş ve Mevlevî olmuştur.¹⁵⁹¹ Divanında Sa'dî'nin "Gülistan" eserinden bahsetmiştir:¹⁵⁹²

Haft-ı nev-hîzi cemâl-i yârı gördükde Fâşîh

Şerh yazmışlar kıyâs itdüm Gülistân üstine

XVII. yüzyıl divan şairlerinden olan Ferîdî¹⁵⁹³ (ö.1082/1671), I. Ahmet ve IV. Murât gibi şahsiyetlerin zamanında yaşamıştır. İyi bir eğitim alan Ferîdî kadılık, müftülük ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Divanı dışında eserleri bulunan Ferîdî'nin " Zübdetü'l-Kelâm fî Husûli'l -Merâm" Arapça bir eser olup Sa'di-yi Şîrâzî'nin tevhid, Peygamber Efendimiz'e salât, adalet, Allah'a tevekkül etme konularını işlediği şiirlerini şerh etmiştir.¹⁵⁹⁴ Şairin divanında da Sa'dî'nin "Gülistân" eseri ile ilgili bir beyit bulunmaktadır:¹⁵⁹⁵

Eşer itdi güle bülbül hemânâ âh ü efgânuñ

Hazân rengine girdi cümle evrâk-ı gülistânuñ (G.154/1)

¹⁵⁹⁰ Geniş bilgi için bkz., Mustafa Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XII, 1995, s.213.

¹⁵⁹¹ İpekten v.d., a.g.e., s.129.

¹⁵⁹² Mustafa Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni (Cilt:1)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1991, s.260.

¹⁵⁹³ Geniş bilgi için bkz.,Zavotçu, a.g.e., 2009, s.100.

¹⁵⁹⁴ Mohammed L. Awad İbrahim, "Ferîdî ve Divânı İnceleme Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010, ss.VI-55.

¹⁵⁹⁵ İbrahim, a.g.e., 2010, s.234.

XVII. yüzyıl şairlerinden olan Topkapılı Feyzî (ö.1058/1648) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mustafa'dır. Yeniçeri kâtibi olmuştur, divanı vardır.¹⁵⁹⁶ Bu divanda "Gülistân"ın ders kitabı olarak okutulduğunu şu beyitle dile getirmiştir:¹⁵⁹⁷

‘Aşğdan maqşûd dil-i şad dâğ-ı hırmân olmadur

Tıfldur endişesi ders-i gülistân olmadur (Tarih şiiri 13)

XVII. yüzyıl şairlerinden Beyânî'nin¹⁵⁹⁸ (ö.1664-65) adı kaynaklarda Ahmet olarak geçmektedir. Doğum yeri Germiyan vilayetine bağlı bir kasaba olan Şuhut'tur. Medrese eğitimi alan şair müderrislik yapmış ve sonrasında kadılık görevinde bulunmuştur. Tek eseri divanıdır. Bu divanda Sa'dî'ye ve eserlerine rastlanılmamıştır ancak Bâkî'nin bir gazeli bulunmaktadır. Bâkî hakkında bilgi verirken bahsettiğimiz gazelin o beyti şu şekildedir:¹⁵⁹⁹

Bir Gülistân yazdı bir ay içre faşl-ı nev-bahâr

Lâle yir yir sürh olupdur sebze haş şebnem nuqaş

XVII. yüzyılda yaşamış Hâfız Ahmed Paşa¹⁶⁰⁰ (ö.1041/1632), şairlik yeteneği olan Osmanlı sadrazamıdır. Takriben M.1564 yılında dünyaya gelmiştir ve küçük yaşlarda hıfzını tamamlamıştır. On beş yaşında İstanbul'a gidip Enderun'a alınmıştır. Şair tabiatı nedeniyle kısa bir süre sonra padişah musâhipliğine kadar yükselmiştir. Bunun dışında birçok önemli görevde bulunan Hâfız Ahmed Paşa'nın divanını incelediğimizde Sa'dî'nin "Gülistân" ve "Bûstân" eserlerinden bahsettiğini gördük. Şair, divanında bağ ve bostanı gerçek anlamları ile kullandığı gibi Bûstân kelimesi ile cinas sanatına da başvurmuştur:¹⁶⁰¹

¹⁵⁹⁶ İpekten vd., a.g.e., s.144, Süreyyâ, a.g.e., C. II, s.528.

¹⁵⁹⁷ Nazmi Özerol, "Topkapılı Feyzî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1996, s.168.

¹⁵⁹⁸ Geniş bilgi için bkz., Belig, a.g.e., s.35.

¹⁵⁹⁹ Fatih Başpınar, "17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2008, ss. 2-138.

¹⁶⁰⁰ Geniş bilgi için bkz., Orhan F. Köprülü, "Hâfız Ahmed Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss.84-85.

¹⁶⁰¹ Serdal Tosun, "Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelemesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011, ss.118-342

Revâ mı yalnızca şeyredersiz bâğ u bostânı

Okursuz hûb-rûlarla gülistân içre Bostân'ı

Dimezsiz bâğbânından icâzet alsak olmaz mı

Ne lâzımdır Efendi şer ile bildür bize anı

Gördi güli çün şerh-i Gülistân okudur

Bülbül aña tıfl-ı şebât-âmûz oldu (G. 52/4)

Çadîmi bendeñ kim 'afvîñ recâsı dilde gâlibdir

Anuñçün gülistân içre okur ihvân Bostân'ı (G. 3/5)

XVII. yüzyıl şairlerinden olan Dânişî'nin¹⁶⁰² (ö.1060/1650) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda adı ile ilgili çelişkiler bulunmaktadır. Divanında yer alan kasidelerinin içinde geçen bir beyitte Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin adı görülmektedir:¹⁶⁰³

Harfleri vird-i Gülistân-ı kuds

Noğtaları meyve-i bâğ-ı na'im (K.I/5)

XVII. yüzyılda yaşayan Osmanlı âlim ve şairi olan Azmî-zâde Hâletî'nin¹⁶⁰⁴ (ö.1040/1631) asıl adı Mustafa'dır. Hoca Sadeddin Efendi'den mülâzım olmuştur. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Dönemin en dikkat çeken şairlerinden olan ve birkaç eser yazan Azmî-zâde Hâletî'nin divanı da bulunmaktadır.¹⁶⁰⁵ Bu divanda Şeyh Sa'dî'ye ve "Gülistân" eserine değinilmiştir:

¹⁶⁰² Geniş bilgi için bkz., Belig, a.g.e., s.78, Mehmed Sâlih Yümnî, **Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî**, haz. Prof. Dr. Sadık Erdem, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013., Süreyyâ, a.g.e., C. II, s.405,

¹⁶⁰³ Bülent Özer, "Dânişî Dîvânı (İnceleme, Metin, Nesre Çeviri, İndeks)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, 2004, s.85.

¹⁶⁰⁴ Geniş bilgi için bkz., Haluk İpekten, "Azmîzâde Mustafa Hâletî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, ss.348-349.

¹⁶⁰⁵ İpekten v.d., a.g.e., s.174.

Virürdi Şeyh Sa‘dî bâda evrâk-ı Gülistân’ın

İletseydi şabâ Şîrâz’a ger bu şi‘r-i hemvârı¹⁶⁰⁶

XVII. yüzyıl divan şairlerinden Fehîm-i Kadîm¹⁶⁰⁷ (ö.1057/1647), İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Uncuzâde lâkabıyla tanınmıştır. Mısır valisi Eyüp Paşa’ya bağlanmıştır ve Mısır’a gitmiştir. Dönüşünde Iğın’da vefat etmiştir. Dönemin ileri gelen şairlerinden sayılan Fehîm-i Kadîm’in divanı bulunmaktadır¹⁶⁰⁸ ve bu divanında “Gülistân”dan şu şekilde bahsedilmektedir:

Mekteb-i gülşende seyr eyle gül ile lâleyi

Birbirine iki dilberdür gülistân gösterür (K.10/14)

Gülbahçesi mektebinde gülle lâleyi seyret, sanki iki güzel birbirine gülbahçesini (Şeyh Sa‘dî’nin Gülistân isimli eserini) göstermektedir.¹⁶⁰⁹

Fehîm-i Kadîm, divanında geçen başka bir beyitte de “Gülistân” eserinden bahsetmiştir:

Mekteb-i bâğ-ı maḥabbetde Gülistân okıyup

Bülbülân meşḳ alurlar dil-i nālânımdan (G.229/5)

Bülbüller mahabbet bahçesi mektebinde Gülistân okuyup inleyen gönlümden ders öğrenirler.¹⁶¹⁰

XVII. yüzyıl şairlerinden Sükkerî’nin¹⁶¹¹ (ö.1686) asıl adı Zekeriyya’dır. Bosnalı’dır. Divân-ı Hümâyûn’a kâtip olmuştur. Edirne’de vefat etmiştir. Divanı

¹⁶⁰⁶Bayram Ali Kaya, “**Azmî-Zâde Hâletî Dîvânı**”, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, Harvard, 2003, s.81.

¹⁶⁰⁷Geniş bilgi için bkz., Tahir Üzgör, “Fehîm-i Kadîm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XII, 1995, ss.295-296.

¹⁶⁰⁸İpekten v.d., a.g.e., ss.134-135.

¹⁶⁰⁹Fehîm-i Kadîm, **Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, hzn: Tahir Üzgör, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:44, Ankara, 1991, ss. 160-161.

¹⁶¹⁰A.e., ss.606-607.

¹⁶¹¹Geniş bilgi için bkz., Altuner, a.g.e., s.361., Belig, a.g.e., ss.169-170., Süreyyâ, a.g.e., C.V, s. 1525., İpekten v.d., a.g.e., s.458., Odabaşı, a.g.e., s. 375.

bulunmaktadır.¹⁶¹² Divanında İranlı şairlerin isimlerinden sonra kendi ismini anarak onlardan daha büyük olduğunu dile getirmiştir.¹⁶¹³

Urup el kabza-i şemşîr-i Bismi'l-lâh-i âgâza

İrişdürdüm şufûf-ı nazmı tâ ser-ḥadd-i Şîrâza (G.111/1)

Revân-ı Hâfız u Sa'dî vü 'Örfî feyz-yâb olsun

Sözümle bezm-i bâğ-ı nazma virdüm revnağ-ı tâze (G.111/12)

Sükkerî bir başka beytinde şiirine yeni fikirler getirdiğini ve Hâfız, Sa'dî, 'Örfî'nin memleketi Şîrâz'da yaşayanları bile kısıktıracağını belirtmektedir. Bir taraftan da kendisinin nazım alanında Hâfız ve Sa'dî'yi geçtiğini ima etmektedir.¹⁶¹⁴

Bikr-i fikr-i ma'nî-yi rengin ḥâyal-i şûh ile

Ḥacle-gâh-ı tab'-ı Rûmı reşk-i Şîrâz eyledüm (G.93/4)

XVII. yüzyıl şairlerinden Simkeşzâde Feyzî¹⁶¹⁵ (ö. 1102/1690) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Hasan'dır. Simkeş Hasan diye tanınmaktadır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Abdullah Nuri Efendi'den el alıp halveti şeyhi olmuştur. Şiirleri mutasavvifâne âşıkane'dir.¹⁶¹⁶ Divanı vardır. Divanında Sa'dî'nin "Bûstân" ve "Gülistân" eseri dile getirilmiştir.¹⁶¹⁷

Temâm irişmiye hicrân-ı yârı taḥrîre

Olursa Feyzî Gulistân u Bûstân kağaz (G. 60/5)

¹⁶¹² Süreyyâ, a.g.e., C. V, s.1525.

¹⁶¹³ Erdoğan Erol, "Sükkerî Hayat, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1989, ss.30-111.

¹⁶¹⁴ A.e., s.115.

¹⁶¹⁵ Geniş bilgi için bkz., Ali Osman Coşkun, "Simkeşzâde Feyzî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVII, 2009, ss.213-214.

¹⁶¹⁶ İpekten v.d., a.g.e., s. 145.

¹⁶¹⁷ Ali Osman Coşkun, "Simkeş-Zâde Feyzî Divânı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1990, s.334.

XVII. yüzyıl şairlerinden Nâbî¹⁶¹⁸ (ö.1124/1712) M.1642 yılında dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim alan Nâbî, Arapça ve Farsça da bilmektedir. IV. Mehmed'in musâhibi Damad Mustafa Paşa ile tanışmış ve onun sayesinde divan kâtipliği görevinde bulunmuştur. Paşanın ölümünden sonra Halep'e gitmiştir. Orada rahat bir hayat süren şair, II. Mustafa'ya ve III. Ahmet'e kaside yollamıştır. Manzum ve mensur olmak üzere eserleri bulunan Nâbî'nin divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin adı geçmektedir.¹⁶¹⁹

Nağşında olan lâle vü gül nergis ü sümbül

Hem şûret-i evrâk-ı gülistân-ı hakîkat (T. 121/6)

Lâzım degül kitâb- Gülistân o âfete

Ne nüsha kıorsa sinesine gülsitân olur (G. 75/4)

Cedvelli bir kitâb-ı Gülistân olup çemen

Olmış nüvişte la'li ile ser-sühanları (G. 844/4)

XVII. yüzyıl şairlerinden olan Şerîf Nehcî'nin¹⁶²⁰ (ö.1127/1715) hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sülale-i Peygamberî'den olduğu için Şerîf Nehcî adıyla meşhur olmuştur.¹⁶²¹ Divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eseri dile getirilmiştir.¹⁶²²

Âl-i evrâk-ı müferraḥ bir gülistânun meger

Ḥurde-bâzîdür kenârında bahâristâna ḥaṭ (G.165/2)

Bu şî'rûn yine Nehcî Ḥâfız-ı Şîrâzı aṅdurdı

Açup ebvâb-ı ma'nâyı Gülistândan haber virdi (G. 340/6)

¹⁶¹⁸ Geniş bilgi için bkz., Abdülkadir Karahan, "Nâbî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXII, 2006, ss.258-260.

¹⁶¹⁹ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Dîvânı**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, ss. 322-1092.

¹⁶²⁰ Geniş bilgi için bkz., Esrar Dede, a.g.e., ss.505-506, Enver, a.g.e., s.316., Beliğ, a.g.e., s.497., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. I, s.82.

¹⁶²¹ Şener, a.g.e., s.320.

¹⁶²² Neslihan İlknur Koç, XVII. YY. Dîvân Şâiri Şerif Nehcî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003, ss.219-355.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya gelmiş olan Kâtib-zâde Sâkîb'in¹⁶²³ (ö.1129/1716-17) asıl adı Mustafa'dır. Bazı vezirlere divan kâtibi tayin edilmiştir.¹⁶²⁴ Şairin divanını incelediğimizde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin ders olarak okutulduğuna dair şu beyit bulunmaktadır:¹⁶²⁵

Şakîb hazini bülbül-i güya ider misün

Ey gonca taze ders-i gülistân alur mısun (G.454/5)

XVII. yüzyıl şairlerinden Vahyî¹⁶²⁶ (ö.1130/1718) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet'tir. Balat şeyhi Hasan Efendi'nin oğludur. Sultan Selim Camii'ne şeyh olmuştur.¹⁶²⁷ Şairlik yönü de olan Vahyî'nin divanı bulunmaktadır. Divanında geçen bir beyitte Vahyî, Sa'dî'nin aklının geri olduğunu söyleyerek onu yermektedir.¹⁶²⁸

Sa'dî-i 'akl-ı pesin nüktemi tahrîr idemez

Ser-te-ser olsa da evrâk-ı Gülistân kâğaz (G.40/4)

Divanında geçen bir başka beytinde de Sa'dî'nin "Gülistân" eserini övmektedir:

Yâ Rab sühanum riyâz -ı 'irfân olsun

Her harfî nazîre-i Gülistân olsun (R.1/1)

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan divan şairi Vâsîk'ın¹⁶²⁹ (ö.1165/1751) asıl adı Mehmet'dir. İlahî-zâde'nin damadı Yusuf Efendi'nin oğludur.

¹⁶²³ Geniş bilgi için bkz., Tefîk, a.g.e., s. 139, Belîğ, a.g.e., ss.53-54, Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1459, Güzel, a.g.e., 2012, s. 156.

¹⁶²⁴ İpekten vd., a.g.e., s.419.

¹⁶²⁵ Mehmet Kırbıyık, "Kâtib-zâde Sâkîb Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1999, s.583.

¹⁶²⁶ Geniş bilgi için bkz., Altuner, a.g.e., ss.1027-1028., Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1649., İnce, a.g.e., ss. 728-729., Belîğ, a.g.e., ss.520-521., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.428., Hakan Taş, "Vahyî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLII, 2012, ss.451-452.

¹⁶²⁷ İpekten v.d., a.g.e., s.517.

¹⁶²⁸ Hakan Taş, "Vahyî Divânı ve İncelemesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004, ss.364-564.

¹⁶²⁹ Geniş bilgi için bkz., İnce, a.g.e., s. 727., Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1654., Tuman, a.g.e., C.II., s.1134.

Öğrenimini tamamladıktan sonra müderris olmuştur.¹⁶³⁰ Şairin divanı bulunmaktadır ve bu divanda Sa'dî'nin "Gülistân" eseri zikredilmektedir.¹⁶³¹

Fenn-i Kânûn u Şifâ'yı hûb fehm eyler tabîb

Gülsitân dersin şabâ gel bülbül-i bîmâra aç (G.17/4)

'Aşk dersin al Bahâristân-ı Câmî'den hele

Vâşıkâ olmazsa saña Gülsitan'dan feth-i bâb (G.8/5)

XVIII. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Şerif Efendi¹⁶³² (ö.1790) Osmanlı şeyhülislâmlarındandır İlk önce müderrislik görevinde bulunmuş sonrasında kadı olmuştur. Kazaskerlik görevi de yapan Mehmed Şerif Efendi, şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Mehmed Şerif Efendi, yaşlandığı gerekçesi ile bu görevinden azledilmiştir.¹⁶³³ Eserleri arasında "Füsûlü'l-ârâ fi şâni'l-mülûk ve'l-vüzerâ" risâlesi ile "Letâifü'l-Kemâl" adıyla bilinen divanı bulunmaktadır. Divanında eser adlarına yer veren Mehmed Şerif Efendi, bu eser adlarını kelime anlamları ile tevriyeli zikretmiştir.¹⁶³⁴

Nigâristânı her berk oldu râvî

Gülistân tâze destân itdi ifhâm (T.14/5)

Ey metn-i risâletiñ şerûhı çâr kitâb

Levlâk beyâ-ı şâniña faşl-ı hiţâb

Ey pâdişeh-i rüsül senin nâmıñadır

Te'lif-i gülistân-ı cinân-ı heşt-ebvâb (R. 2/4)

¹⁶³⁰ İpekten v.d., a.g.e., s.523.

¹⁶³¹ İncinur Atik Gürbüz, "Vâsık Dîvânı (İlâhizâde) İnceleme-Metin", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005, ss.145-151.

¹⁶³²Geniş bilgi için bkz., Fatîm Davud, **Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîm Tezkiresi)**, hzn: Ömer Çiftçi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, ss.240-241.

¹⁶³³ Tahsin Özcan, "Mehmed Şerif Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.531-532.

¹⁶³⁴ Ömer Gökhan Yağcı, "Mehmed Şerif Efendi Dîvânı, (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 2006, ss.43-147.

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden olan Yusuf Hakkı (ö.?) hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Divanına bakıldığında tahsil görmüş olabileceği anlaşılmaktadır. Kendisinin divanında verdiği bilgiler ışığında Sa'dî'den etkilendiği, Gülistân'ı okuduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca müridlerinin de Gülistân'ı okumasını tembihlemektedir:¹⁶³⁵

“... Şeyh Sa'dî merhûm kıddise sırrahû Hâzretlerinüñ Gülistân kitabınıñ evveline yakın yeñi ez-şâhib-i dilân sırr-ı behabîb-i murâkabe bahişine nazâr idüb bize hüsn-i zann idüñ baña sırr açdırman...”(80a)

XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsım Ârif-zâde¹⁶³⁶ (ö.1150/1737), Nedîm'in takipçisi olan bir divan şairidir. Âsım Ârif-zâde'nin divanındaki gazelleri arasında Sa'dî-yi Şîrâzî'nin “Gülistân” kitabı zikredilmiştir:

Ey hañ-ı yâr 'ârız-ı zîbendedir yerin

Bir kıt'asın Kitâb-ı Gülistân içindesin¹⁶³⁷ (G.39/6)

XVIII. yüzyılda yaşayan Hafîd¹⁶³⁸ (ö.1228/1813), Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde valilik yapmıştır. Yazmış olduğu şiirlerin kendi zamanında değeri fazla anlaşılmamıştır. Mürettep bir divanı bulunmaktadır.¹⁶³⁹ Divanında goncanın “Gülistân” eserini okuduğunu şu beyitle dile getirmiştir:

N'eyler hezâr-ı mekteb-i gülşende gül didi

Açmış o gönce nüshasını Gülistân okur¹⁶⁴⁰

¹⁶³⁵ Öznur Handan Yurdakul, “Yûsuf Hakkı Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2000, ss.14-169.

¹⁶³⁶ Geniş bilgi için bkz., Muvaffak Eflatun, “Ârifzâde Âsım ve Divançesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 14., 2003., ss.81-88., Sadık Erdem, a.g.e., s.206.

¹⁶³⁷ Fatma Şennur Arslan, “Âsım Ârif-Zâde Divançesi (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2010, s. 170.

¹⁶³⁸ Geniş bilgi için bkz. Ali Emîri, **Tezkire-i Şu'arâ-yi Âmid**, C. I, Matbaa-i Âmedî, 1327, s.222., İbnülemin Mahmut Kemal İnal, a.g.e., C.I., s.467.

¹⁶³⁹ Metin Erduran, “Divan-ı Hafîd”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003, s.III.

¹⁶⁴⁰ Erduran, a.g.e., s. 138.

XVIII. yüzyılın şairlerinden Arpaemîni-Zâde Sâmî¹⁶⁴¹ (ö.1146/1734), İran edebiyatının etkisinde kalarak şiirler yazmış ve XVII. yüzyılda görülmeye başlayan “Sebk-i Hindî”nin temsilcilerinden olmuştur. Divanında yer alan bir beyitte Sa‘dî’nin “Bûstân” eseri zikredilmiştir:

Gûyâ ki hâll idüp zehebi lâceverdî cû

Evrâk-i bûstâna çeker cedvel-i ‘Acem¹⁶⁴²

XVIII. yüzyılın önemli simalarından Ahmed Neylî¹⁶⁴³ (ö.1161/1748) M.1673 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmet’tir. Mülâzımlık, müderrislik ve kadılık yapmıştır. Divanı bulunmaktadır.¹⁶⁴⁴ Bu divanında geçen gazelinin bir beytinde “Gülistân” eserinden bahsedilmektedir:

Eyledüm gülşende taḥkîk riyâziyyât-ı şun‘

Oldı evrak-ı gülistân nüsha-i ḥikmet bañā¹⁶⁴⁵

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Dâniş’in¹⁶⁴⁶ (ö.1189/1775) asıl adı Süleyman’dır. Enderun’da hocalık yapmıştır. Kalyo kâtibi iken ölmüştür. Ölüm tarihi hakkında çelişkiler bulunmaktadır.¹⁶⁴⁷ Divanı bulunan Dâniş, bir gazelinde Sa‘dî’nin “Gülistân”ına benzer eserler vücuda getirdiğinden bahsetmektedir:

Yine vaşf-ı ruḥ-ı dil-dâr-ı meh-peykerle ey Dâniş

Gülistân olmağa şâyeste nazm-ı nev-zemînim var¹⁶⁴⁸ (G.128/7)

¹⁶⁴¹Geniş bilgi için bkz. Fatma Sabiha Kutlar, “Mustafa Sâmî Bey, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXI, 2006, ss.354-356.

¹⁶⁴² Fatma Sabiha Kutlar, **Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvân**, Ankara, Kalkan Matbaası, 2004, s.75.

¹⁶⁴³ Geniş bilgi için bkz., Sadık Erdem, “Neylî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, ss.69-71.

¹⁶⁴⁴ İpekten v.d., a.g.e., s.338.

¹⁶⁴⁵ Atabey Kılıç, “Ahmed Neylî Divanı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1994 s.269.

¹⁶⁴⁶ Geniş bilgi için bkz., Çınarcı, a.g.e., s.50., Önder, a.g.e., s.106.

¹⁶⁴⁷ Haluk İpekten v.d., a.g.e., s.96.

¹⁶⁴⁸ Hamdi Birgören, “Dâniş Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2004, ss.215-421.

Terkîb-i bend nazım şekli ile kaleme aldığı bir başka şiirinde de kendi şiirlerinin Sa'dî'yi ve "Gülistân"ı unutturacağını dile getirmektedir:

Nâminı atsa n'ola Sa'dîniñ

Tağ-ı nisyâna Gülistânı ile (Tb.10/9)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Saîd Giray (ö.?) hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Saîd mahlaslı bu şairin XVIII. yüzyılda İstanbul'da kalgay olarak bulunan IV. Saâdet Giray olma ihtimali güçlüdür. Divanı vardır. Saîd Giray kendisine Sa'dî'yi Şîrâzî'yi örnek almış ve onun adıyla aynı kökten gelen Saîd mahlasını kullanmıştır.¹⁶⁴⁹ Divanında hem Sa'dî'nin şiirlerini "Hızr-i cân" olarak kabul etmiş hem de Gülsitân kelimesini tevriyeli kullanmıştır.¹⁶⁵⁰

Pend-i Sa'dîyi Hızr-i cân eyle

Dil-i maḥzûnı gülsitân eyle (Ms. 5/1-35)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Şehdî Osman Efendi'nin¹⁶⁵¹ (ö.1183/1770) kaynaklarda doğum yeri ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. Çeşitli memuriyet görevlerinde bulunmuştur. Çavuşlar kâtipliği ve Rus elçiliği yapmıştır.¹⁶⁵²

Divanındaki kasidenin bir beytinde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden de bahsedilmektedir.¹⁶⁵³

Olupdur faḥte-i serd içre şimdi hâce-i mürgân

Oқıdur beççegâne Mantıku't-ḥayr u Gülistân'ı (K. 46/12)

¹⁶⁴⁹ Saadet Karaköse, **Sa'îd Giray Dîvânı**, Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2001, ss.VIII-IX.

¹⁶⁵⁰ Murat Abalı, "Saîd Giray Divanı Tahlili", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2006, s.60.

¹⁶⁵¹ Geniş bilgi için bkz., Mehmed Süreyyâ, a.g.e., C. V, s.1572., Uğur Demir, "Şehdî Osman Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVIII, 2010, ss.427-428.

¹⁶⁵² Halil Çeltik, "Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası", Yayınlanmamış Doktora Tezi, , Ankara, Gazi Üniversitesi, 2004, s.83.

¹⁶⁵³ Şeyda Bayındır, "Şehdî Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2008, s.184.

XVIII. yüzyılın divan şairlerinden Kâni ¹⁶⁵⁴ (ö.1791) hakkındaki bilgileri önemli birkaç kaynaktan elde etmekteyiz. Kâni, Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Lâtifeciliği ve hazır cevaplılığı ile meşhurdur. Bazı vezirlerin divan kâtipliğini yapmıştır. Yaradılıştan şair olmayan Kâni'nin nazmı, nesri kadar iyi değildir.¹⁶⁵⁵ Kâni'nin divanını incelediğimizde “Gülistân” eserine rasladık. Sa'dî'nin “Gülistân” eserini överek onun muntazam oluşundan bahsettiği şiir şu şekildedir:¹⁶⁵⁶

Nihâlistân-ı Câmîden nümûne oldu revzenler

Çıkardı halk dilden hâhiş-i seyr-i Gülistânıt

Dönüp dârü's-sa'âde heşt-bag-ı Cennetü'l-hulde

Göründi bir musavver muntazam Sa'di Gülistânı (T.48/6-7)

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Nüzhet'in¹⁶⁵⁷ (ö.1192/1778) asıl adı Ömer'dir. Kîsedarlık yapmıştır. Dülger-zâde Rıza Efendi'nin hizmetinde bulunmuştur. Divanında Sa'dî'nin ve Gülistân eserinin adı geçmektedir:¹⁶⁵⁸

Çalem-zen-i hünerim gülsitân-i şî'rimde

Cenâb-ı Sa'dî-i Şîrâz bâğbân gibidir (K.2/48)

Gülsitân-ı fikrimiñ her berg-i sebzi meşğ için

Sa'dî-i Şîrâza bir ser levha-i eş'âr olur¹⁶⁵⁹ (K.9/34)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Ahmed Vesîm'in¹⁶⁶⁰ (ö.?) hayatı ile ilgili tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Hayatı ile ilgili tek bilgi İstanbul kadılığı yaptığı ve bir divanının bulunduğuudur. Bu divanda “Bahâristân”, “Gülistân”, “Şehnâme”,

¹⁶⁵⁴ Geniş bilgi için bkz., Şefkat, **Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî**, hzn: Filiz Kılıç, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, s.126., Davud, a.g.e., ss.357-358., Süreyyâ, a.g.e., C. III, s.865.

¹⁶⁵⁵ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. III, s.865.

¹⁶⁵⁶ İlyas Yazar, “Kâni Dîvânı (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2006, s. 347.

¹⁶⁵⁷ Geniş bilgi için bkz., Önder, a.g.e., ss.255-257., Silâhdârzâde Mehmed Emîn, a.g.e., ss.244-245., Süreyyâ, a.g.e., C. IV, s.1280, Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, ss.277-278., Şener, a.g.e., ss.163-164.

¹⁶⁵⁸ Hatice Çabukel Demirkol, “Dîvân-ı Nüzhet İnceleme Tenkitli Metin İndeks”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003, s. 116.

¹⁶⁵⁹ Demirkol, a.g.e., s. 145.

¹⁶⁶⁰ Geniş bilgi için bkz., Süreyyâ, a.g.e., C.I, s.226.

“Gülşen-i Râz” ve “Hâşiye” gibi eserlerin adı geçmektedir. Sa‘dî’nin “Gülistân” eseri, sevgilinin güzellik unsuru ile tevriyeli kullanılmıştır: ¹⁶⁶¹

Bâğ-ı hüşnüñ ne Gülistân ü Bahâristân’dur

Oğuduğ Gülşen-i Râz hâttı ra‘nâ bilürüz (G.125/3)

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Sünbülzâde Vehbî¹⁶⁶² (ö.1809), M. 1719 yılında dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Maraş’ta almıştır. Müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Çok iyi Farsça bilen şair Kerim Han Zend’e elçi olarak gönderilmiştir. Birkaç eseri dışında şairin divanı da bulunmaktadır. Bu divanda kaside ve gazellerin yanı sıra Hâfız-ı Şîrâzî, Sa‘dî-i Şîrâzî, Sâib-i Tebrîzî gibi İranlı şairlere, Bâkî, Nâbî, Sâbit ve Nef’î gibi Osmanlı şairlerine nazîre ve tahmisleri bulunmaktadır.¹⁶⁶³

Divanının birçok yerinde Sa‘dî’nin “Gülistân” eserinin adı geçmektedir. Bir beytinde Sa‘dî’nin “Gülistân” eseri varsa kendisinin eserine de Sünbülîstân denmesini dile getirmiştir:¹⁶⁶⁴

Eger yazmış ise Sa‘dî Gülistân

Bu âsâra desinler Sünbülîstân (Ms.7/132)

Sünbülzâde Vehbî divanındaki başka beyitlerde de “Gülistân”ı bazen bülbüllerin ders aldığı eser ya da güzellik unsuru, bazen de gülün ders verdiği bir kitap olarak zikretmiştir ve “Gülistân” adının geçtiği her beyitte ondan övgüyle söz etmiştir:¹⁶⁶⁵

Bizim İstanbul’uñ bostânlarından bir eñ ednâsın

Değişmem merķad-i Sa‘dî’deki a’lâ gülistana (K.7 /73)

İşitmiş cânib-i Şîrâz’a ‘azmim şerm edip ‘Örfî

¹⁶⁶¹ İbrahim Halil Tuğluk, **Ahmed Vesîm Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2010, ss.11-142.

¹⁶⁶² Geniş bilgi için bkz., Muallim Naci, a.g.e., s.74., Süreyyâ, a.g.e., C. V, s1656., Bursalı Mehmed Tahir C.II, ss.356-357.

¹⁶⁶³ Selim Sırrı Kuru, “Sünbülzâde Vehbî, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.140-141.

¹⁶⁶⁴ Ahmet Yenikale, **Sünbül-zâde Vehbî Dîvân**, Kahramanmaraş, Ukde Kitaplığı, 2011, s.25.

¹⁶⁶⁵ A.e., ss.109-469.

Hemân Sa'dî vü Hâfız ile girmiş zîr-i ğabrâya (K. 29/56)

Me'âl-i nağme-i mürġ-i bahâra eyledim diġkat

Gülistânda oġur evşâf-ı destur-ı keremkârı (K. 30/18)

Kitâb-ı Mantıku't-Ṭayr'ı tamâm edip ezber

'Aceb mi Şimdi Gülistân oġursa cümle hezâr (K. 50/8)

Şâhid-i 'adlim olup Hâfız u Sa'dî anda

Hükm olundu bana ehliyyet-i da'vâ-yı sühân (K.51/104)

Her dem bahâr-ı feyz-i Gülistân-ı ṭab'ıma

Sa'dî-i ter-zebân gibi Şad bâġbân verir (Nazîre 70/47)

Güliden varâġ varâġ sabaġ aldı hezârımız

Etdi edeble ders-i Gülistâna ibtidâ (G.1/2)

Bâġ-ı hüşnüde ne Őebbûy u ne reyhândır ḡaṭ

ḡaṭ-ı reyhânî ile Őerḡ-i Gülistân'dır ḡaṭ (G. 136/1)

Bir iki tâze Sa'dî'niñ Gülistân'ın oġur gördüm

Çıġardım ma'nî-i zevġin bugün seyr-i gülistânıñ (G.162/8)

Etdi ma'nâ-yı gülistânı te'emmül bülbül

Mantıku't-ṭayra eder Şimdi tevaġġul bülbül (G.170/1)

XVIII. yüzyıl Şairlerinden olan Âsaf'ın (ö.?) hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. M. Nâil Tuman, "Őuâra tezkireleriyle diġer me hazlerde bu Şaire dair hiçbir kayd u mâlûmat yoktur." ifadesinde bulunmuştur.¹⁶⁶⁶

¹⁶⁶⁶ Tuman, a.g.e., C.I, s.46.

Bu şairin divanı bulunmaktadır ve bu divanda Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden bahsedilmektedir. Nazmı öğrenmek için kendi şiirini tavsiye eden şair, gazel ilmini Sa'dî'nin "Gülistân"ından okuduğunu belirtmiştir:¹⁶⁶⁷

Olursın nazma kâdir ger okursañ Âşaf' uñ şi'rin

Ėazel 'ilmin okudu Sa'dî'nüñ ol Gülistân'ından (G.817/5)

Gül yanaklı sevgili Gülistân'ı ezberler, dönen gökyüzü Gülistân dîbâcesini onun yanak sayfasına yazar ifadesi ile aşağıdaki beyit şu şekildedir:¹⁶⁶⁸

'İzârî hüsn-i hatıyla çü şafhadur yazmış

Sipîhr-i devr aña dîbâce-i Gülistân'ı (G. 1031/4)

Âsaf, divanındaki diğer beyitlerde de "Gülistân"ı bazen bülbülün ders kitabı, bazen de aşk dersini aldığı bir eser olarak göstermiştir:¹⁶⁶⁹

Ders alur iki şahife ruĖhlaruñdan dâ'imâ

Bülbülüñ şerĖ-i kitâb-ı Gülsitân'idur ĖaĖuñ (G. 558/3)

O gül ruğsârı tavşîf eyleyüp Âşaf hezâr-âsâ

Ėudâ'ya minnet alduñ gülsitândan 'aşk dersin sen (G.731/5)

Şi'r ü ebyatuñı hep ezberlemiş Ėuban senüñ

Eylemiş ol verd-rû Ėıfz- Gülistân âferîn (G.809/2)

XVIII. yüzyıl şairlerinden olan Garîbî'nin¹⁶⁷⁰ (ö.1210/1796) asıl adı Yusuf Garîbî'dir. Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi yer almamaktadır. Şairin divanında hayatı ile ilgili az da olsa bilgi bulunmaktadır. Ayrıca bu divanda

¹⁶⁶⁷ Hasan Kaya, "18. YY. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009, s. 154.

¹⁶⁶⁸ A.e., s.875

¹⁶⁶⁹ A.e., ss. 642-766.

¹⁶⁷⁰ Geniş bilgi için bkz., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s. 137, İnal, a.g.e., C.I, s.457.

“Gülistân”ın ders kitabı olarak okutulduğunun dile getirildiği bir beyit de bulunmaktadır.¹⁶⁷¹

Şafha-ı gerdânlık olup sille-i üstâd bana

Ṭıfl-ı tab‘um ideli ders-i gülistâna heves (G. 119/3)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Seyyid Mehmet Burhân’ın¹⁶⁷² (ö.?) hayatı hakkında kaynaklarda kısa bilgiler yer almaktadır. Asıl adı Mehmet’tir. Müfti-zâde olarak tanınmıştır, Öğrenim gördükten sonra müderris olmuştur.¹⁶⁷³ Farsça ve Arapçayı vezinler ve bahirleriyle birlikte en iyi derecede öğrenmiştir. “Mesnevî” ve “Gülistân”ı okuduğu için şiirlerinde Mevlânâ ve Sa‘dî etkisi görülmektedir.¹⁶⁷⁴

Gülistânı yazıp evrâk-ı gülgûn üzre eşk ile

Eder ta‘lîm etfâl-ı bahâra bülbül-i gûyâ (K.8/4)

Görücek hüsni-ı haṭîñ ‘ârız-ı gül-gûnûnda

Yazılırmış varâk-ı verde Gülistân derler (G. 23/3)

Şaḥîfe-i varâk-ı gül‘izârı ol ṭıflîñ

Ḥaṭṭ-ı gûbâr ile mecmûa‘-ı Gülistânı (G.98/3)

XVIII. yüzyıl divân şairlerinden Kâil’in¹⁶⁷⁵ (ö.?) hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Mehmed Süreyyâ’nın “Sicill-i Osmanî”¹⁶⁷⁶ ve Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn’in “Tezkire-i Silâhdâr-zâde”¹⁶⁷⁷ eserlerinde şair, Kâil Mustafa Efendi adıyla zikredilmiştir. İstanbul’da dünyaya geldiği ve III. Selim şairlerinden

¹⁶⁷¹ Vedat Ali Tok, “Garîbî Divanı (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1995, s.139.

¹⁶⁷² Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.I, s.94., Süreyyâ, a.g.e., C. II, s.376., Şefkat, a.g.e., s. 64., Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, a.g.e., ss.35-37.

¹⁶⁷³ İpekten v.d., a.g.e., s.80.

¹⁶⁷⁴ Kubra Bakht, “Seyyid Burhân Divanı ve İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011, ss.13-329.

¹⁶⁷⁵ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.II, s.816.

¹⁶⁷⁶ Süreyyâ, a.g.e., C.III, s.858.

¹⁶⁷⁷ Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn, a.g.e., s.196.

olduğu bilgisi yer almaktadır. Divanı bulunan şairin gazellerinin bir tanesinde Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden, "ders-i Gülistân isteriz" diyerek bahsetmektedir.¹⁶⁷⁸

Bûstân-ı vuşlatuñ seyri kolaydur Qâ'ile

Çünkü hûbân didiler ders-i Gülistân isterüz (G. 53/7)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Kâmi Efendi (ö.?), Evkâf kâtibi Molla Evliyâ Efendi'nin oğludur. Hanya'ya bağlı Suda kalesinde doğmuştur. M.1787'de Hanya'ya gelip eğitimine başlamıştır. Sarf, nahiv, maanî, hikmet, ferâiz, hey'et, beyân alanlarında yeteneği vardır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Hanya'da gümrük kâtibi olarak görev yapmıştır. Ne zaman vefat ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁶⁷⁹ Divanı ve mektupları bulunan şairin divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eserinin adı zikredilmiştir.¹⁶⁸⁰

Şâhidî-hân idi tıfl iken o nev-res bizden

Gül cemâinden onun şimdi Gülistân okuruz (G. 52/2)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Hanyalı Nûrî Osmân¹⁶⁸¹ (ö.1230/1815), M.1758-1759 yılında dünyaya gelmiştir.¹⁶⁸² Kolağası Ahmed Bey'in oğludur. Hanya muhafazası ile görevli yeniçerilerin kâtibi olmuştur. Uzun yıllar bu hizmette bulunmuştur. Hanya'da vefat eden Hanyalı Nûrî Osmân 1209/ 1794 yılında divan tertip etmiştir.¹⁶⁸³ Bu divanda şair, okuduğu kitaplardan biri olan Sa'dî'nin "Gülistân"ından bahsetmiştir.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁷⁸ Türki AL-Owais, "Kâil Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2009, s. 72.

¹⁶⁷⁹ Ahmet Sevgi, "Giritli Şairler", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:7-8., 1992-1993, ss.46-47, Filiz Kılıç, "Giritli Divan Şairleri", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, No:32., 2004, s. 280.

¹⁶⁸⁰ İbrahim Akyol, "Hanyalı Kâmî ve Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005, s. 257.

¹⁶⁸¹ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.II, s.1105., Bursalı Mehmed Tahir C.II, s.280.

¹⁶⁸² Barboraszâde Şakir, **Câmi-i Târîh-i Girid Sahib-Dîvân Giridî Hanyavî Nûrî Beg Efendi'nin Terceme-i Hâli**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 205, vr. 148b.

¹⁶⁸³ İnal, a.g.e., C.III., s.1244., Sevgi, a.g.e., ss.47-48., Kılıç, a.g.e., s.289.

¹⁶⁸⁴ Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2009, s.926.

Bâ-huşûş ders-i Gülistâna olanlar hâzır

'Andelîbân-ı hüner cümle-i ihvân nicedir (Kt. 5/4)

Hanyalı Nûrî Osmân sıkıntı içindeyken “Gülistân” okuyanlardan bir teselli beklediğini şu beyitle dile getirmiştir:¹⁶⁸⁵

Dâmenim hâr ile hâşâk-i elem tutmuşdur

Gülsitân okuyan ihvân (u) 'azîzân nicedir (Kt. 5/6)

Abdullah Aydın'ın yazmış olduğu doktora tezinde Hanyalı Nûrî Osmân'ın, Sa'di-yi Şîrâzî'nin şiirlerini tahmis ettiği ve bu İranlı şairin adının divanda benzetme aracı olarak kullanıldığı bilgisi verilmektedir:¹⁶⁸⁶

Bahâristân-ı 'ışka tûtîdir bu tab'-ı maşûdum

Mağaldir Mantıku't-ı tayrda dehân-ı şafvet- endûdum

Gülistân-ı ma'ârif Sa'dîsidir fikr-i mes'ûdum

Seniñle imtiyhânı gülşen-i 'âlemde maşûdum

Hele ey 'andelîb-i hoş-nevâ vaqt-i çemen gelsin (Tah. 47/2)

Dervîş nihâd 'akîdesi pâk ehl-i 'ışqdır

Tağvâ şî'âr u seyyid ü Sâdî şu'ürdür (G. 209/7)

Ya'nî üstâd-ı kül ol şâ'ir-i şîrîn zebân

Hâfız İbrâhîm Efendi Şeyh Sa'dî-i zemân (Tarih Şiiri. 88/2)

XVIII. yüzyılın ortaları ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan divan şairlerinden Surûrî¹⁶⁸⁷ (ö.1229/1814), Adana'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Osman'dır. Ama bazı kaynaklara göre asıl adı Mustafa'dır. İlk tahsilini Adana'da

¹⁶⁸⁵ A.e.

¹⁶⁸⁶ A.e., ss.155-444.

¹⁶⁸⁷ Geniş bilg için bkz., Davud, a.g.e., s.217., İpekten vd., a.g.e., s.460., Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1556., Atilla Batur, “Sürûrî Seyyid Osman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.172-173.

yapan Surûrî, sonrasında İstanbul'a gelmiştir ve Şeyhülislâm Tevfik Efendi tarafından kendisine Surûrî mahlası verilmiştir.¹⁶⁸⁸ Divanı bulunan şairin bir gazelinde, "Gülistân" eserine gönderme bulunmaktadır.¹⁶⁸⁹

Gülistân nüsha-i şî'rüm edâ bâd-ı seher-peymâ

Nuqaş sebne gül-i ra'nâ mıdur âyâ nedür elfâz (G.82/2)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılının başlarında yaşamış Priştineli Begzâde Nûrî¹⁶⁹⁰ (ö.?) hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Aslen Priştineli olan şair ömrünün bir kısmını İstanbul'da geçirmiştir. Hayatı hakkındaki bazı bilgileri divanındaki şiirler sayesinde edinmekteyiz. Divanındaki gazellerinin bir beytinde "Gülistân" eserinden bülbüllerin okuduğu bir eser olarak söz etmiştir.¹⁶⁹¹

İcâzet almadan benden Gülistân'ı okur bülbül

Virirdim ağzı dadın olsa ruşat 'andelfâmîñ (G.216/8)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında yaşamış olan Muvakkit-Zâde Pertev'in¹⁶⁹² (ö.1222/1807-1808) kaynaklarda memuriyeti ile ilgili bilgiler yer alsa da onun tarihi konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Pertev'in divanı bulunmaktadır. Divanında Sa'dî'nin iki eserinin de adı zikredilmiştir; fakat şair her fırsatta "Gülistân" eserini "Bûstân" eserinden daha üstün gördüğünü ima etmiştir. Divanındaki başka bir beyitte de gönlünü "Gülistân" eserine benzetmiştir.¹⁶⁹³

¹⁶⁸⁸ Muallim Naci, a.g.e., ss.150-159.

¹⁶⁸⁹ Atilla Batur, "Süruri Divanı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 2002, ss.26-396.

¹⁶⁹⁰ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.II, s.1112.

¹⁶⁹¹ Esra Egüz, "Priştineli Nûrî Divanı ve İncelemesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2009, s.366.

¹⁶⁹² Geniş bilgi için bkz., Önder, a.g.e., ss. 65-66.(Tezkirede yer alan Pertev maddesinde şair ile ilgili herhangi bilgi bulunmamaktadır fakat ona ait gazellere yer verilmiştir.), Silâhdârzâde Mehmed Emîn, a.g.e., ss. 37-38. (Tezkirede Pertev Efendi maddesi bulunmaktadır fakat sadece gazellerine yer verilmiştir.), Davud, a.g.e., ss.280-281., Tuman, a.g.e., s.117.(Pertev veyâ Nûrî maddesi altında bilgi verilmiştir.), Süreyyâ, a.g.e., C. IV, s.1332.

¹⁶⁹³ Ekrem Bektaş, "Muvakkit-Zâde Muhammed Pertev Divanı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2004, ss.30-470.

Gözümde her varak-ı bûstân Gülistân'dur
Sezâ okutmağa şimdi kitâb-ı 'âlem-i âb (G.38/4)
Varak-ı verdi kış u yaz açılır
Bir Gülistân kitâbıdır gönlüm (G. 257/3)
Gül-gonçeler varaklar açup oldu Gülistân
Bûstân kitâbı düşdü yine i'tibârdan (G.426/10)
Bu bâğçe hâşıl-ı ma'nâsıdur Bûstân-ı Sa'dî'nün
Bu kâh-ı dil-güşâ mazmûn-ı Sâkî-nâme-i ğarrâ (Kt 4/4)

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında yaşamış olan şair Sabrî Mehmed¹⁶⁹⁴ (ö.1813), M.1768 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Esseyid Mehmed Emin Sabrî'dir. Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan şair, Anadolu'da vefat etmiştir. Divanı ve "Tuhfe-i Rumî" adında bir lugatı bulunmaktadır.¹⁶⁹⁵

Divanı hakkında yapılan çalışmayı inceledik. Bu divanda geçen bir beyitte şair, Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden birçok beyit okuduğunu şu şekilde dile getirmektedir:¹⁶⁹⁶

Beñzemez hatt-ı ruḥ-ı dilbere bir nazm-ı selîs
Ḥaylî ebyât okudık Sa'dî Gülistân'ından (G. 73/4)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan divan şairlerinden Refî-i Kâlâyî¹⁶⁹⁷ (ö.?), İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlim tahsil ettikten sonra kadılık görevinde bulunmuştur. Sanat yönü zayıf olan Refî, asıl şöhretini Sûrûrî ve Sünbülzâde Vehbî gibi şairlere yaptığı muhaverelerle kazanmıştır. Özellikle Sûrûrî

¹⁶⁹⁴ Geniş bilgi için bkz., Erdem, a.g.e., ss.25-26.

¹⁶⁹⁵ İnal, a.g.e., C. III., ss.1545-1547.

¹⁶⁹⁶ Ferdi Coşkun, "Sabrî (Mehmet) Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013, s.244.

¹⁶⁹⁷ Geniş bilgi için bkz., Davud, a.g.e., ss.192-193., Süreyyâ, a.g.e., C. IV, s.1372., Tuman, a.g.e., C. I, s.368., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C. II, s.199.

ile olan hicivleri meşhurdur.¹⁶⁹⁸ Divanı ve lugatı bulunan şairin divanında “Gülistân” eseri zikredilmiştir.¹⁶⁹⁹

Gösterirsem de n’ola baş üzerinde aña yer

İder evrâk-ı Gülistân hikâyet sünbül (K.21/3)

“Gülistân yapraklarından hikâyeler okuyan sünbüle baş üzerinde yer gösterirsem bunda şaşılacak ne var.”

Gülsitândan bir iki beyti hisâb eyleyip ol

Ğonçeye söyledi târîh-i vilâdet sünbül (K.21/11)

“Sünbül, Gülistân’dan bir iki beyti hesap ederek goncaya ne zaman açılacağıнын tarihini söyledi.”

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Sâfi Baba (ö.?) eğitilmiş ve mütefekkir bir şairdir. Kaynaklarda pek bulunmamakla birlikte hayatı ile ilgili bazı bilgilere eserinde rastlanmaktadır. Tek eseri olan divanında Sa’dî’nin eseri olan “Gülistân”dan bahsedilmektedir.¹⁷⁰⁰

Kitâb-ı Gülistân’dan ibtidâ âgâz edip ‘aşka

Ğadeh devr-i teselsül ders alır tesbih eder bülbül (G.182/7)

Geti(r) ol mey-i me’âni yine al ele kemânı

Saña öğredeyim anı nola ders-i Gülistân’ı (G.257/1)

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın başlarında yaşamış olan Mehmed Nebîl Bey¹⁷⁰¹ (ö.1236/1820-21) Nâilî Abdullah Paşazâde Nurî Bey’in oğludur. H.1210’da (1795-1796) müderris olmuştur. 1810 yılında Eyüp, 1819’da Mısır ve

¹⁶⁹⁸ Murat Ali Karavelioğlu, “Refî-i Kâlâyî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXIV, 2007, s.526.

¹⁶⁹⁹ Bilal Alpaydın, “Refî-i Kâlâyî Divânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2007, s.64.

¹⁷⁰⁰ Timuçin Aykanat, “Sâfi Baba ve Divanı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2015, ss.738-858.

¹⁷⁰¹ Geniş bilgi için bkz., Davud, a.g.e., s. 240., Çınarcı, a.g.e., 2007, s.103.

1820/21’de de Medine mollası olmuştur. Ancak bu göreve başlamadan Mısır’da vefat etmiştir.¹⁷⁰² Divanında çeşitli edebî eserlerin adları zikredilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Sa‘dî’nin “Gülistân” eseridir. Şair, yaptığı medhiyeleri görenlerin eserini Gülistân zannedeceğinden şu şekilde bahsetmiştir:¹⁷⁰³

Medhiñ gören kitâb-ı Gülistân zann ider

Müjgân-ı bülbül olsa eğer mıştar-ı bahâr (K. 96/40)

XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın başlarında yaşamış olan Cesârî’nin¹⁷⁰⁴ (ö.1245/1829) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat divanındaki şiiirlerden yola çıkarak hayatı ile ilgili bilgiler elde edilebilir. Osmanlı padişahlarından I. Abdülhamit, III.Selim ve II. Mahmut’un hükümdarlıkları dönemine şahit olmuştur. Şiiirlerinden iyi bir eğitim aldığı görülen Cesârî’nin Arapça ve Farsça bildiği de anlaşılmaktadır. Sa‘dî’nin “Gülistân” ve “Bûstân” eserlerini okuduğunu dile getiren şairin divanında bu iki eserin adı geçmektedir:¹⁷⁰⁵

Dil mekteb-i ‘aşk içre Gülistân okumışdur

Çok dürlü hikâyât ü Bostân okumışdur (G.248/1)

Bir nice kışşa-vekâ Yûsuf-ı Ken‘ânı görüp

Başlasun dürlü hikâyâta Gülistân okusun (G. 626/5)

XIX. yüzyılın şairlerinden Mollâ Murâd¹⁷⁰⁶ (ö.?) XVIII. yüzyılın sonlarında dünyaya gelen asıl adı Mehmed Murâd’dır. İyi bir eğitim almıştır. Babası Ahıskalı Abdülhalim Efendi’nin ölümünden sonra onun yerine Murâd Molla Tekkesi’ne tayin edilmiştir. Birçok önemli eseri olan bu şair, XIX. yüzyılın ortalarında vefat etmiştir.

¹⁷⁰² Süreyyâ, a.g.e., C. IV, s.1242.

¹⁷⁰³ Yasemin Aktaş, “Mehmed Nebîl ve Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010, s.213.

¹⁷⁰⁴ Geniş bilgi için bkz., Yasemin Akkuş, “Gurbette Bir Meydan Şâiri: Cesârî”, **Türk Dünyasından Halil Açıkğöz’e Armağan**, Doğu Kitapevi, 2013, ss.115-128.

¹⁷⁰⁵ Müslîh Sezer, “Cesârî Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009, ss.157-283.

¹⁷⁰⁶ Geniş bilgi için bkz., M. Hüdai Şentürk, “Murad Nakşibendî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXI, 2006, ss.188-189.

Divanı olan Mollâ Murâd'ın Sa'di-yi Şîrâzî'yi övdüğü kasidesinin ilk beyitleri şu şekildedir:¹⁷⁰⁷

Hâzret-i Sa'di-i Şîrâzî o da bir başka zât
'İlmi çok 'irfânı çok hem daği memdûhü'ş- şîfât
A'zam-ı te'lîfi oldu Gülistânü Bûsitân
Hem yine dîvânı var ba'zısı oldu muzhîkât

Divanın birkaç yerinde daha “Gülistân ve Bûstân” eserleri zikredilmiştir:¹⁷⁰⁸

Gülistân dersi bezmi bir gülistân-ı irem oldu
Oğutsa Bûstân bûy-ı cinânı hem olurdu yâd
Meşnevîyi okudur idi be-her هفته dü rûz
İki gün daği devâvîn ü Gülistân Bûstân

XIX. yüzyıl şairlerinden Sermed Mehmed Efendi¹⁷⁰⁹ (ö.1848) 1209/ 1794-1795 tarihinde dünyaya gelmiştir. 1811'de kethüdâ kalemine sonra ihtisâb ve ebniye-i hassaya memur olmuştur. 1883-1884 tarihinde de karantina kâtibi olmuş ve 1839'da görevinden azledilmiştir.¹⁷¹⁰ Sermed Mehmed Efendi aynı zamanda şairdir ve divanı bulunmaktadır. Divanında Sa'dî'nin “Gülistân” eserinin geçtiği beyit şu şekildedir:¹⁷¹¹

Görünce ol gîce nûzhetrehi meclisde ruşsârın
Dilim bülbül gibi şerh eyledi metn-i gülistânı (K.10/10)

XIX. yüzyıl şairlerinden olan Şeyh Hasan Haydar (ö.?) hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bazı bilgiler şairin divanındaki şiirlerden hareketle tespit

¹⁷⁰⁷ Mehmet Çetiner, “Molla Murad ve Türkçe Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 2010, ss.18-108.

¹⁷⁰⁸ A.e., ss. 139-142.

¹⁷⁰⁹ Geniş bilgi için bkz., Davud, a.g.e., ss.216-217.

¹⁷¹⁰ Süreyyâ, a.g.e., C.V, s.1496.

¹⁷¹¹ İlyas Keskin, “Mehmed Sermed Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2000, s.74.

edilebilmektedir. M. 1810 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. Yedi yaşlarında eğitime başlamıştır. Bir seyyah gibi devamlı gezmiştir. Farsça öğrenerek bazı Acem şairlerin şiirlerini de okumuştur. Bu şairlerden bir tanesi de Sa‘di-yi Şîrâzî’dir.¹⁷¹²

Düşdü dil ârzû-yı taşşil etmeye (hem) Fârîsi

Tuĥfe-i pend-i Gülistân Şevket u Şâ’ib-celâl (K. 579/20)

XIX. yüzyıl şairlerinden olan İbrâhim Râşid¹⁷¹³ (ö.1310/1892), 1227/1812 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kaynakların bazısında İstanbullu bazısında da taşralı olduğu ifade edilmiştir. Baş katiplik, Dîvân-ı İstînâf Azalığı ve kapı kethudalığı görevlerinde bulunmuştur. Şairin divanında geçen bir beytinde Acem şairlerden Sa‘dî’nin ve Nizâmî’nin adını zikretmiştir.¹⁷¹⁴

Şâhân-ı ‘Acem itse mübâhât sezâdur

Sa‘dî vü Nizâmî gibi şâ’irleri varmış (G. LXXXVI/4)

XIX. yüzyıl divan şairlerinden Zihnî Çermîkî’nin¹⁷¹⁵ (ö.?) hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Şair hakkındaki bilgilere divanındaki şiirlerden ulaşılmaktadır. Diyarbakır’ın Çermik ilçesinde dünyaya gelmiştir ve tahsilini ihmal ederek şairliğe yönelmiştir. Şiirlerinden kalender meşrep bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷¹⁶ Zihnî Çermîkî, divanında “Gülistân” eserini okuyan sevgilinin Sa‘dî’nin ruhunu cennet bahçesindeki bülbül eylediğini şu şekilde dile getirmektedir.¹⁷¹⁷

¹⁷¹² Bülent Şıĭva, “Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2012, ss.18-494.

¹⁷¹³ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C. I, s.314., Süreyyâ, a.g.e., C. IV, s.1355., Davud, a.g.e., ss.156-157., İnal, a.g.e., C. III., ss.1365-1369 İpekten v.d., a.g.e., ss.370-371.

¹⁷¹⁴ Kamile Çetin, “Râşid (?-1310?-1892) ve Dîvânı İncelem-Tenkidli Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006, s.221.

¹⁷¹⁵ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.I, s.292., İnal, a.g.e., C.IV., ss.2024-2025., Kocatürk, a.g.e., s.585.

¹⁷¹⁶ Nale Erdemir, “Dîvân-ı Zihnî-i Çermîkî (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2005, s.4.

¹⁷¹⁷ A.e., s.231.

Bülbül eyler ravza-i cennetde rûh-ı Sa‘dî’i

Ol Gülistân-ı h’ân (u) maḥbûb-ı nev-âgâzım benim (G. 159/2)

Divan şiirinin son demlerini yaşadığı XIX. yüzyılda yetişmiş şairlerden Câzib (ö.?), II. Mahmût ve ‘Abdülaziz dönemlerinde yaşamıştır. Hayatı hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Şair hakkındaki bilgileri divanında yer alan şiirlerden elde etmekteyiz. Divanı hakkında yapılmış yüksek lisans tezini incelediğimizde “Gülistân” eserinin zikredildiğini görmekteyiz.¹⁷¹⁸

Nesîm-i bûstân-ı ma’nevîdir

Gülistân-ı leṭâfet meşnevîdir (Ms. 2/4)

Divan şiirinin XIX. yüzyıldaki son temsilcilerinden Keçecizâde ‘İzzet Mollâ¹⁷¹⁹ (ö.1245/1829) İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet’tir. Keçecizâde sanıyla tanınmıştır. Mekke’ye ardından İstanbul’a atanan şair Sivas’a sürülmüştür.¹⁷²⁰ Birçok eseri bulunan şairin divanında geçen bir beytinde bülbül ile gül arasındaki aşk, bülbül öldüğünde gül yaprağıyla kefenlenmesi ve kabrinin üstünde Sa‘dî’nin “Gülistân”ından bir beytin okunarak telkin edilmesi anlatılmaktadır.¹⁷²¹

Berg-i gülle ‘andelîb-i zârî tekfîn ettiler

Bir Gülistân beytini üstüne telkîn ettiler.¹⁷²²

XIX. yüzyıl şairlerinden Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde’nin¹⁷²³ (ö.1266) adı kaynaklarda Nâfi ve Abdünnâfi olarak zikredilmiştir. Gaziantep’te doğan ve öğrenimini orada tamamlayan şair sonrasında Mısır’a ve Şam’a gitmiştir. Mısır’da

¹⁷¹⁸ Salih Yılmaz, “Câzib Divanı İnceleme Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010, s.540.

¹⁷¹⁹ Geniş bilgi için bkz., Naci Okçu, “İzzet Molla, Keçecizâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIII, 2001, ss.561-563.

¹⁷²⁰ İpekten v.d., a.g.e., s.233.

¹⁷²¹ Ramazan Enser, “Kısa Bir Hikâyenin Uzun Hikâyesi: Mustafa Kutlu’nun “Kötü Bülbül” Hikâyesinin Metinlerarasılık Yöntemine Göre İncelenmesi”, **Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim, Araştırmaları Dergisi**, No: 5, 2015, s.285.

¹⁷²² Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, hzn: Cemâl Kurnaz, İstanbul, M.E.B, İstanbul, 1996, s. 322.

¹⁷²³ Geniş bilgi için bkz., Davud, a.g.e., ss.392-393., Süreyyâ, a.g.e., C.IV, s.1220., İnal, a.g.e., C.II., s.997.

vefat eden Nâfi'nin divanında geçen mesnevîsinde Sa'dî-yi Şîrâzî'nin adı zikredilmiştir.¹⁷²⁴

Anlara şimdi kaçîdeyle gâzel

Söylemek oldu hoş-âyende güzel

Birine Sa'dî-i Şîrâz disem

Birine 'Urfî-i mümtâz disem (Ms. 1/28-29)

XIX. yüzyıl şairlerinden İsmail Nâkâm (ö.?), Sultan 'Abdulhâmid-i Sâni devrinin şairlerindedir. Şair hakkındaki bilgileri sadece "Tuhfe-i Nâilî" tezkiresinden elde edebiliyoruz.¹⁷²⁵ Şairin divanında Sa'dî'nin şiir söylemedeki kudretine dikkat çekilmiştir.¹⁷²⁶

Gül âverd Sa'dî sûy-ı Bûstân

Be-şûhi çü fülül be Hindûstân (Kt.9)

Sa'na Nâkâm bu miqdâr olur bes pey-rev olmağda

Degil hem-pâ sa'na 'âlemde bir kes pey-rev olmağda

Güvâh-ı kudretüñdür bu muhammes pey-rev olmağda

Tevakkuf eyleme 'avniyye Nevres pey-rev olmağda

Ki nazm-ı şîrde Sa'dî-yi nazm-ârâya benzersin (Tah.4/8)

Ġazeli resminedür Sa'dî vü Ĥâfız meftun

Ṭarz-ı nazmındadur abdâl-ı sühân-ver muzṭar (K.3/35)

İsmail Nâkâm başka beyitlerde de "Gülistân" eserinin beşinci babına işaret etmiş ve Sa'dî'nin sanatlı üslûbundan bahsetmiştir:

¹⁷²⁴ Halime Çavuşoğlu, "Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2012, ss.5-715.

¹⁷²⁵ Tuman, a.g.e., s.1066.

¹⁷²⁶ Aslı Mert, "Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2012, s.86.

Kitâb-ı Gülsitân'dan 'aşk bâbı dersin olmuşdur

Bu ders-i cân fezâda gül midür üstâduñ ey bülbül (G.471/4)

Kim anı vaşf idüp Gülistân'da

Söylemiş Sa'di-i belîg-i maqâl (K.4/76)

XIX. yüzyılda Türk tasavvuf edebiyatının en güçlü temsilcilerinden olan Nigârî¹⁷²⁷ (ö.1886) mahlaslı eş-Seyyid Hamza Karabağî, Azerbaycan asıllı mutasavvıf şairlerdendir. İrfan hayatına genç yaşta Anadolu'ya gelerek Amasya'da başlamıştır. Erzurum'a ve İstanbul'a da gitmiş ve sohbetleri ile kısa zamanda tanınmıştır. Bir süre Harput'ta da bulunan şair orada vefat etmiştir. Nigârî'nin divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eseri dile getirilmiştir:¹⁷²⁸

Yağıldım dem-be-dem gülzâr-ı sevdâ içre kim âhîr

Țutuşdum bend bend yandurdum evrâk-ı gülistânı (G. 696/7)

Bir beytinde de belagat sultanı olarak gördüğü Sa'dî'den nazar dilerken sözü şeker gibi olan Hâfız'dan da medet istemeyi ihmal etmemektedir:¹⁷²⁹

Bir dem nazar ey Sa'dî-i sultân-ı belâgat

Bir dem meded ey Hâfız-ı hoş-ıtab' u şeker-gû (G.568/7)

XIX. yüzyıl şairlerinden ve devlet adamlarından Ahmed Sâdık Zîver Paşa¹⁷³⁰ (ö. 1862) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mevlevî Seyyid 'Alî Dede'nin manevî oğludur. Defterdâr kalemlîği görevinde bulunan Zîver Paşa, Halet Efendi'nin ve bazı ileri gelenlerin kâtibi olmuştur.¹⁷³¹ Divanı vardır. Bu divanda şair, "Gülistân"dan bülbüllerin okuduğu bir kitap olarak söz etmiştir:¹⁷³²

¹⁷²⁷ Geniş bilgi için bkz., Azmi Bilgin, "Nigârî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, ss. 85-87.

¹⁷²⁸ Azmi Bilgin, **Nigârî Dîvân**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2011, ss.8-418.

¹⁷²⁹ A.e., ss. 13-341.

¹⁷³⁰ Geniş bilgi için bkz.,Hasan Aksoy, "Zîver Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIV, 2013, ss.474-475.

¹⁷³¹ İpekten v.d., a.g.e., s.555.

¹⁷³² Suzan Ay, "Ahmed Sâdık Zîver Paşa Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1999, ss.142-627.

Hep tûfî-i zenbûrlar gülşende oldı lâneler

Buldı cihân şîrîn eşer oldı gülistân muntażam (K. 53/10)

Zîverâ almağda bülbül gülistân dersini

Mekteb-i feyz ideli bâğı kudûm-i nev-bahâr (G. 90/5)

Meâl-i Mantıķu't- Tayrı kitâb-ı gülistân-âsâ

İder tedris-i bülbül her seher murğâna gülşende (G.286/5)

XIX. yüzyıl şairlerinden olan Numân Mâhir¹⁷³³ (ö.1259) çok başarılı bir memuriyet süreci geçirmiştir. Şair ve katiplik mesleği ile Bâb-ı Âlî'de başarılı olmuştur. Divanında Sa'dî'nin "Gülistân" eserinden bahsedilmektedir:¹⁷³⁴

Kim bakar nüşha-i Gülistâna

Varağ-ı bâğ u sebz ü reyhâna (Ms. 1/38)

Sebz-i haţtı gelmiş okumaz kimse gülistân

Bûstân-ı cemâlinde henüz neşv ü nemadır (K. 1/10)

XIX. yüzyıl şairlerinden olan Racûlî'nin (ö.?) hayatı hakkında tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Divanında yer alan şiirlerden yola çıkarak kendisi hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Şam, Halep, Antep şehirlerinde yaşamıştır. Divanına düşmüş olduğu tarihlerden 'Abdülaziz ve 'Abdülmecit döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır.¹⁷³⁵ Divanı hakkında yapılan çalışmada birkaç yerde Sa'dî'nin eserlerinin adı geçmektedir. O beyitler şu şekildedir:¹⁷³⁶

¹⁷³³ Geniş bilgi için bkz., Tuman, a.g.e., C.II., s.912., Süreyyâ, a.g.e., C.III, s.907., Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, a.g.e., C.II, s.233.

¹⁷³⁴ Özlem Batğı, "Numân Mâhir Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2012, ss.54-104.

¹⁷³⁵ Esmâ Karakaş, "Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008, ss.3-4.

¹⁷³⁶ A.e., ss.70-315.

Nev-bahâr 'ıyd-ı Hızır'dan ders alup çün 'andelîb
Gülistânîñ şerhini hıfz itmek için mübtelâ (G. 10/6)
Gülistân'ın şerhini kim dinler olsam 'andelîb
Hâce-i fitne yedinde tâlib-i 'İzzî Merâh (G. 59/3)
Gülistân metnin okur hûb şadâ ile seher vakti
İşidür fehmi idemez bülbül-i şeydâ(yı) bir şârih (G.60/3)
'Âkıl irmez çün bu dünyânın 'acâ'ib sırrına
Gülistân evrâdın okur 'andelîb-i sehîhâr (G.108/3)
Kemâl ehli me'âl añlar oku feryâd idüp ey dil
Gülistân metin şerhinden açup 'ibâre hûb elfâz (G.141/5)
Gel yüzünden oku gülistân kitâbın bülbül ol
Öğren ol ma'nâ-yı 'âşık neydidin bil böyle hâl (G. 172/5)
Ehl-i diller gülistân şerhin okuyup nev-bahâr
Câvidânı yol bulanlar irdiler necatına (G. 232/6)
'Andelîb bî-çâre(y)i gülzâre gamgîn itdiler
Sârıkı budur diyü hakkında yemîn itdiler
Saña cân virir diyü gonca(y)ı te'mîn itdiler
'Andelîbi verd-i şad berk ile tekfir itdiler
Bir Gülistân beytini kabrinde telkîn itdiler (Mh.3/1)

3.1.3.Nazîre Mecmualarında Sa‘dî

Ömer b. Mezîd tarafından M.1437 yılında derlenen “Mecmû‘atü’n Nezâir”de 84 şair ve 397 şiir bulunmaktadır. XV. yüzyılda Türk şiirinin yüksek bir düzeye eriştiği dönemdir. Bu dönemin en dikkat çekici yanı bugün divanlarına ulaşılabilen şairler yanında en az onlar kadar değerli başka şairlerin de olmasıdır.¹⁷³⁷ Bu mecmua üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasını incelediğimizde Sa‘di-yi Şîrâzî adına ve eserlerinin etkisine rastlanılmamaktadır.¹⁷³⁸

“Câmiü’n-Nezâir”, Eğridirli Hacı Kemal tarafından M.1512 yılında yazılan şiir mecmuasıdır. XIII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar Anadolu’da yaşayan şairlerin şiirlerinden örnekler içermektedir. 29.461 beyitten meydana gelen bu mecmuada 232 kaside ve 2832 gazel bulunmaktadır.¹⁷³⁹ Morkoç’un bu eser üzerine yaptığı doktora çalışmasında İran edebiyatı şairlerinden Sa‘di-yi Şîrâzî’nin adına rastlamaktayız; 72 şiirle şairler içinde 8. sırada yer alan Sa‘di-yi Şîrâzî’nin, ne kadar İranlı şair Sa‘di-yi Şîrâzî’yi hatırlatsa da Türkçe şiirleri ile ondan ayrıldığı ve başka bir Sa‘dî ile karıştırılmış olabileceği bilgisi verilmektedir. Bu duruma örnek olması açısından 72 şiir içinden Sa‘di-yi Şîrâzî’nin hem zemin (model) şiire hem de nazîreye örnek olan 2 matla beyti şu şekildedir:¹⁷⁴⁰

Ğazel-i Sa‘di-yi Şîrâzî Redif-i Diger

Rûy-i perî kim baña her şûret ma’nâ görünür

Nûr-ı insândur anuñ ile göze dünyâ görünür (G. 772/1)

Nazîre-i Ğalîmî Râst

Yüzüñ âyînesi cânâca muşaffâ görünür

Dü cihân naqşı kamu rinde hüveydâ görünür (G.773/1)

¹⁷³⁷ Mustafa Canpolat, “Mecmûatü’n Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.275-277.

¹⁷³⁸ Geniş bilgi için bkz., Hayriye Durkaya, “Mecmuatü’n Nezâir’in Yeni Bir Nüshası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2011.

¹⁷³⁹ Mustafa Canpolat, “Câmiü’n-Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. VII, 1993, ss.111-112.

¹⁷⁴⁰ Yasemin Ertek Morkoç, “Eğridirli Hacı Kemal Câmiü’n-Nezâir’i (Metin ve Mecmua Geleği Üzerine Bir İnceleme) Cilt 1”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2003 ss.LXVI- 664.

Min Kelâm-ı Köylüce der Hurûf-ı Hemze Elif

Bût-perest oldum görelden sen gözü mestâneyi

Mest olup seyr eylerûm meyhânedan meyhâneyi (G.65/1)

Nazîre-i Sa‘di-yi Şîrâzî

Sâkiyâ peymân-şikensin şun ele peymâneyi

‘Aks-i câmuñdan münevver eyle bu kâşâneyi (G.68/1)

“Câmiü’n-Nezâir” mecmuasında Sa‘di-yi Şîrâzî’nin yazdığı ya da ona yazılan bir nazîre örneğini tespit edilememiştir.

“Mecmau’n-Nezâir” Edirneli Nazmî tarafından derlenmiştir. 357 şaire ve 5527 şiire yer verilmiştir. Bu nazîre mecmuasında, şairleri bulunduğu halde şuarâ tezkirelerinde ve diğer biyografik eserlerde isimlerine rastlanmayan 70 şair bulunmaktadır.¹⁷⁴¹

“Mecmau’n-Nezâir” hakkında yapılmış olan çalışmayı incelediğimizde Sa‘dî adında bir şairin hem model hem de nazîre şairlerinin olduğunu görmekteyiz; fakat burda adı geçen Sa‘dî’nin bazı şairleri “Cem Sa‘dî”ye ait olması sebebiyle İran şairi Sa‘di-yi Şîrâzî’nin şairleri ile ilgisi bulunmamaktadır. Buna örnek olması açısından adı geçen şairin hem model hem de nazîre tarzındaki 2 şairinin matla beyitleri şu şekildedir.¹⁷⁴²

Ez-ân-ı Sa‘dî

Gerden-i sîmînüñe kıldum nazar

Ƙıldı şevkuñ yüzümüñ rengini zer (G.1378/1)

¹⁷⁴¹ M. Fatih Köksal, “Mecmau’n-Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.262-263.

¹⁷⁴² M. Fatih Köksal, **Edirneli Nazmî Mecmau’n-Nezâir (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2012, ss.401-805.

Nazîre-i Necâti

Kendüyi ta‘rîf idermiş müşk-i ter

Öksüz oğlan göbeğin kendü keser (G.1379/1)

Ez-ân-ı Şeyhî

Sen câna gözüm kılalı bir kez nazar ey dûst

İtdi bu gönül iki cihandan güzër ey dûst (G.568/1)

Nazîre-i Sa‘dî

Cân bülbülinüñ âhı budur her seher ey dûst

Bildi kim ider gülşen-i hüsnün güzër ey dûst (G.576/1))

“Pervâne Bey Mecmuası” Pervâne b. ‘Abdullah tarafından M.1560 yılında derlenmiştir. 520’nin üzerinde şairin 8000’e yakın şiirini içermektedir. Bu özelliği ile nazîre mecmualarının en hacimlisidir. “Pervâne Bey Mecmuası”, divan tertip etmemiş şairlerin şiirlerini ihtiva etmesi açısından da önemlidir.¹⁷⁴³

“Pervâne Bey Mecmuası” üzerine yapılmış olan doktora tezini incelediğimizde Sa‘dî adına rastlamaktayız; fakat nazîrelerine yer verilmiş olan o şair, İranlı şair olan Sa‘di-yi Şîrâzî değildir.

Bu mecmuada “Nazîre-i Sa‘dî” başlığı altındaki şiirlerin birkaçı “Câmiü’n-Nezâir”deki “Nazîre-i Sa‘dî-i Cem” başlığı altında görülmektedir. “Pervâne Bey Mecmuası”nda adı geçen Sa‘dî’nin hangi Sa‘dî olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır. Bu duruma örnek olması açısından bu şiirlerden bir tanesinin matla beyti şu şekildedir:¹⁷⁴⁴

¹⁷⁴³ Ömer Zülfe, “Pervâne Bey Mecmuası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIV, 2007, ss.244-245.

¹⁷⁴⁴ Gıynaş, a.g.e., 2003, ss.4578-4579.

Ez ân Ahmed Paşa

Tâ ki yirüm dehr bâğında dikendür gül gibi

Şiddet-i ‘aşr ile bağrum kan olupdur mül gibi (G.5085/1)

Nazîre-i Sa‘dî

Nice feryâd itmesün şûrîde dil bülbül gibi

Şalınur her hâr ile ol şâh şâh-ı gül gibi (G.5086/1)

Peşteli Hisâlî tarafından kaleme alınan “Metâliü’n-Nezâir”, matlaların kafiye ve redifine göre alfabetik olarak sıraya konduğu ve aynı vezindeki matlaların bir araya getirildiği bir nazîre mecmuasıdır. Zemin şiir belirtilmemektedir.¹⁷⁴⁵ Adı tespit edilemeyen şairler (—) şeklinde gösterilmiştir. Bu eserin birinci cildi üzerine yapılan doktora çalışmasını incelendiğinde Sa‘di-yi Şîrâzî’nin gazeli ile aynı vezin ve kafiyede yazılmış nazîre niteliğindeki şiirler tespit edilmiştir. Bazı nazîre örneklerinde çok fazla şairin matla beytine yer verildiğinden sadece Sa‘di-yi Şîrâzî’nin ve onunla aynı vezin ve kafiyede yazılmış birkaç şairin şiirini burada göstermek isabetli olacaktır.¹⁷⁴⁶

Sultân Selîm-i Evvel

Dîde-i cân ‘âşık-ı cemâl-i Muhammed

İns ü melek tâlib-i vişal-i Muhammed

Şeyh Sa‘dî

Mâh fûru-mâned ez cemâl-i Muhammed

Serv ne-revîd be-i’tidâl-i Muhammed

¹⁷⁴⁵ Kaya, a.g.e., C.I, s.XVIII.

¹⁷⁴⁶ A.e., ss.8-985.

Molla Câmî

Mâh buved 'aks ez-cemâl-i Muḥammed

Müşg-i şemîmi zi-zülf ü hâl-i Muḥammed

Mîrhâc Ünsî

Gül ki ber-âmed be-reng-i âl-i Muḥammed

Hest meger maẓhar-ı cemâl-i Muḥammed

Ahmed Paşa

Ursa yüzine şubḥ-dem ol gül-'izâr âb

Dîdar cezbesinden olur bî-ḳarâr âb

Şaçsa benefşe zülfineol gül-'izâr âb

Şâmî gül-âb gibi olur müş-bâr âb

Fuzûlî

Ṭulu' itdi burcından ol âftâb

Bırakdı cemâlinde âfâka tâb

Me-kon der-mühimmî ki dârî şitâb

Zi-râh-ı te'ennî 'inân pür metâb

Şeyḥ Sa'dî

Dü beytem ciğer kerd rûzî kebâb

Ki mî goft gûyende-i bâ rebâb

Enverî

Saña nisbet ey şâh-ı 'âlî cenâb

Yidi kıle dîzdârıdur âftâb

Hişâlî

Ey cemâlün şem'ine pervâne peyker âftâb

Vecdi var yaqsa ruḡ-ı pür tâbuña per âftâb

Şeyḡ Sa'dî

Ey dîdenet âsâyış ü ḡandîdenet âfet

Kûy ez heme ḡûbân be rubûdî be-leḡâfet

'Ayânî

Arz eyledi ol serv-i revân nâzile kıamet

'Âşıklarınıñ başına kıopardı kıyâmet

Zâtî Beg

Vardum ki idem kışşamı câbâne rivâyet

Didi yine hengâmemi mi itdün ne ḡikâyet

Necâti Beg

'Âşıklarun öldürmek ise sende mürüvvet

Taḡsîn senün bâzuña kıollaruña kıuvvet

ḡâce ḡâfız

Be bord ez men kıarâr u ḡâkıat u ḡuş

Büt-i sengin dilî sîmîn benâḡuş

Kemâl-i Hocendî

Be hâb ân çeşm-i mey gûn dîde-em dûş

Henûz ez-zevk-i ânem mest ü medhûş

Şeyh Sa'dî

Haâtâ kerdî be kavî-idüşmenân gûş

Ki 'ahd-i dostân kerdî ferâmûş

Velehu Şeyh Sa'dî

Kıyâmet bâşed ân kâmet der âgûş

Şarâb-ı selsebîl ez çeşme-i nûş

Bu eserin ikinci cildi üzerine yapılan doktora çalışmasını da incelediğimizde Şeyh Sa'dî'nin adının iki yerde geçmektedir; fakat bir tanesinde Şeyh Sa'dî adına yazılan şiirin Emîr Husrev Dihlevî'ye ait olması sebebiyle nazîre örneklerinden sadece bir tanesini örnek göstermekteyiz.¹⁷⁴⁷

Şeyh Sa'dî

Nişeste budem ve hâtır be hîştên meşgûl

Der-i serây be hem kerde ez hurûc ve duhûl

İsâ Efendi yü'l-Müftî

Olaydı pâyine yüz sürmeğe mecâl-i vuşul

Nevâ-yı 'izzet ü şâdi tutaydı ol dem uşûl

¹⁷⁴⁷Abuzer Kalyon, "Peşteli Hisâlî Metâlîü'n-Nezâir (II.Cilt) İnceleme-Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2011, s.396.

Hâce Hâfız

Eger be kûy-i tû başed me râ mecâl-i vuşul

Resed be devlet-i veşl-i tû kâr-i men be uşul

Yazarı tespit edilememiş olan bir diğer nazîre mecmuası da “Mecmû’a-i Nezâyir”dir. Bu mecmuadaki manzumeler gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Bu eser üzerine yapılmış olan yüksek lisans tezini inceledik.¹⁷⁴⁸ Sa’dî-yi Şîrâzi başlığı altında yazılmış zemin ve nazîre şiir bulunmadığını tespit ettik.

Divanların taraması sırasında karşılaşmadığımız fakat bazı nazîre mecmualarında rastladığımız birkaç şairin şiirlerinde Sa’dî ve eserlerinin etkisi bulunmaktadır. Edirneli Nazmî’nin “Mecmau’n-Nezâir” mecmuasında geçen Sa’dî ve eserlerinin etkisini görmek için örnek beyitler şöyledir:

Nazîre-i Celîlî¹⁷⁴⁹

Hüsnüñüñ vaşf-ı bedî’inde me’ânî hall idüp

Gül gülistânda gümüş evrâk ile yazdı kitâb (G.401/3)

Nazîre -yi Fakîrî¹⁷⁵⁰

Şevk-i Tâb-ı mül kızardup rûy-ı cânânı dürüst

İtdi rengâmîz evrâk-ı gülistânı dürüst (G.547/1)

Nazîre-i Usûlî

Gülistân-ı cemâlûñ kim kitâb-ı hüsn-i behcetdür

Komadı revnakın ey dil Baâristân u Bustân’uñ (G.2721/4)

Gül-i cennet riyâzından pür ola ravza-i Sa’dî

Usûlî kimse Şîrâz’a iletse bu Gülistân’ı (G.5360/7)

¹⁷⁴⁸Geniş bilgi için bkz., Hasan Gültekin, “Mecmû’a-i Nezâyir”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2000.

¹⁷⁴⁹Pervâne Bey mecmuasında da bulunmaktadır. (G.717/3)

¹⁷⁵⁰Pervâne Bey mecmuasında da bulunmaktadır. (G.885/1)

Nazîre-i Şâmî¹⁷⁵¹

Şi'r-i Şâmî'yi ruhun vasfı gülistân ideli

Reşk ider Sa'di-i Şirâz gülistânımuza (G.4379/5)

Nazîre-i Cenâbî¹⁷⁵²

Ey Cenâbî göricek evrâk-ı nazm-ı gülsitân

Dürdi ol dem gonçeveş destinde gülden defteri (G.4846/5)

Nazîre-i Şevkî¹⁷⁵³

Sözün harf atalı Şevkî kelâm içinde Sa'dî'ye

Kazıdı levh-i hatırdan semen-bûlar gülistânı (G. 5356/8)

Nazîre-i Harfî

Bahâristân-ı nazmumda açılır şoy gül-i sûrî

Ki her bergi hacel eyler anuñ bâb-ı gülistânı (G. 5370/8)

“Pervâne Bey Mecmuası”nda bulduğumuz Sa'dî ve eserlerinin etkisi:

Nazîre-yi Ümîdî Çelebi

Çılma Halîlî nâle vü feryâdı çün kim uş

Bülbül hikâyetini gülistâna yazarım (G.1370/5)

Nazîre-yi Sübûtî-yi Ma'cûnî

Oğur vaşf-ı gülistânı secerhîz

Zebân-ı bülbülün hoş sür'ati var (G.1703/2)

¹⁷⁵¹ Pervâne Bey mecmuasında da bulunmaktadır. (G.6164/5)

¹⁷⁵² Pervâne Bey mecmuasında da bulunmaktadır. (G.7776/5)

¹⁷⁵³ Pervâne Bey mecmuasında da bulunmaktadır. (G.7563/5)

Nazîre-yi Selmân-ı Kâdî

Bûstân bâğ-ı cemâlûñ vaşfidur ey gül'izâr

Âyet-i hüsnûñ kitâbıdur gülistandan ğaraz (G.3654/2)

Nazîre-yi Sihrî

Yine her beytüñ bugün tâze gülistândur tamâm

Şeyh Sa'dî'dür meger kim Sihriyâ pîrûñ senûñ (G. 4171/5)

Nazîre-yi Sa'dî-yi Cem¹⁷⁵⁴

Sa'diyâ devrân benüm devrümde nazm u neşr-ile

Bâğ-ı hüsnüñde Gülistân ile Bostânım benüm (G.4911/5)

Nazîre-yi 'Alî Çelebi Efendi

Kılma 'Al'yi nâle vü feryâd ile hazîn

Bülbül hikâyetini gülistana yazmışam (G.5027/5)

Nazîre-yi Raḥmî Çelebi

Debistân-ı miḥnetde ruḥuñ şevkiyle dil tıflı

Gülistân okıyup meyli bahâristânadur şimdi (G.7608/2)

Peştelî Hisâlî'nin “Metâliü'n-Nezâir” nazîre mecmuasının I. cildinde bulduğumuz Sa'dî ve eserlerinin etkisi şu şekildedir.¹⁷⁵⁵

Dânişî

Her ruḥuñ vaşf ideni şanma söze kâdir olur

Her Gülistân okıyanlar dime kim şâ'ir olur

¹⁷⁵⁴ Edirneli Nazmî'nin “Mecma'u'n-Nezâ'ir” mecmuasında da bulunmaktadır, (G.3054/7).

¹⁷⁵⁵ Kaya, a.g.e., ss.402-688.

Ebu's-Su'ûd Efendi

Kitâb-1 hüsnüñe başlansa Bûstân oqınur

'İzâr-1 vaşfına geldükde Gülsitân oqınur

Şeyhî 'Allame Efendi

Hurûf-1 nâzuñ ezhâr-1 Gülistân oqınur

Çemen şu mektebe benzer ki Bûstân oqınur

Rızâyî 'Alî Çelebi

Bağılsa her varağ-1 sebz-i gülsitân oqınur

Zebân-1 çeşmile şad güne dâstân oqınur

Peşteli Hisâlî'nin “Metâliü'n-Nezâir” nazîre mecmuasının II. cildinde bulduğumuz Sa'dî ve eserlerinin etkisi şu şekildedir.¹⁷⁵⁶

Li-câmi'ihî Hîsâlî

Gülistân-1 ruhuñ vaşfin şu deñlü bu hañîr itdi

Ne Sa'dî vü ne hod Hâfız ne Selmân u zâhîr itdi

“Mecmû'a-i Nezâyir”de bulduğumuz Sa'dî ve eserlerinin etkisi şu şekildedir.¹⁷⁵⁷

Kevşerî

Bize bûstân-1 ruhuñ medhi durur vird-i zabân

Peyrev-i Sa'dî-i Şîrâz ki dirler o bizüz (G. XXVII-7/2)

Merâmî

Şî'rümüz lafz-1 hasenle oldı Merâmî memlü

¹⁷⁵⁶ Kalyon, a.g.e., s.1329.

¹⁷⁵⁷ Gültekin, a.g.e., ss.199-200.

Hâfız-ı Sa'dî-i Şîrâz ki direr o bizüz (G.XXVII-9/5)

Bir diğerk nazîre mecmuası da XV. ve XIX. yüzyıllar arasında adı geöen şairleri kapsayan Erzincan İl Halk Kütüphanesindeki 1492 Numaralı Nazîre Mecmuası'dır. Bu nazîre mecmuası hakkında yapılmış olan yüksek lisans çalışmasını incelediğimize sadece Sa'dî'nin eseri "Gülistân"ın etkisine rastlamaktayız.¹⁷⁵⁸

Nazîre-i Neylî

Eyledüm gülşende taĥkîk-i riyâziyyât-ı şun'

Oldı evrâk-ı gülistân nüşha-i ĥikmet bana (G.61/2)

¹⁷⁵⁸ Birgül Sezgin, "Erzincan İl Halk Kütüphanesindeki 1492 Numaralı Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2015, s.98.

SONUÇ

Sa‘di-yi Şîrâzî’nin hayatı ve eserleri üzerine Fars edebiyatında birçok çalışma yapılmıştır. Birçok araştırmacı da bu eserlerin Türk edebiyatında yarattığı etkiler üzerinde durmuştur; fakat bu zamana kadar bu konuda disiplinli bir çalışma yapılmamıştır. Bundan dolayı, bu çalışmada Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin Türk edebiyatındaki etkileri tespit edilmeye çalışıldı.

Bilindiği üzere Sa‘di-yi Şîrâzî, İran edebiyatının en önemli şairlerden birisidir. Bunun kanıtlarını hem eserlerinin Farsça orijinalinde hem de Türkçeye ve dünyanın pek çok diline yapılmış tercümelerinde görmekteyiz. Şark’ın büyük klasiklerinden sayılan “Bûstân” ve “Gülistân” eserleri de Osmanlıdan günümüze kadar ulaşmış ender eserlerdendir. Türk eğitim sistemindeki rolleri de göz önünde bulundurulduğunda Farsçanın öğrenilmesine kaynaklık etmiş iki başyapıt olma özelliği göstermektedir.

Bûstân eseri Türk edebiyatında en çok tercüme ve şerh edilen mesnevîler arasında gösterilmektedir. “Gülistân” eseri de manzum-mensur olarak kaleme alınması açısından Türk edebiyatındaki birçok şairin örnek aldığı ve etkilendiği bir eser olarak önem arz etmektedir.

Çalışmada, Türk edebiyatında derin izler bırakan “Bûstân” ve “Gülistân” eserlerindeki hikâyeler Farsça kaynak metinlerden örnekler verilerek bablara göre tahlil edilmeye çalışıldı. Eserlerden çıkarılması gereken kıssadan hisselerin okuyucuya en yalın hâliyle sunulması hedeflendi. Sa‘di-yi Şîrâzî’nin diğer eserleri hakkında ise genel bilgiler verildi.

Çalışma sırasında Sa‘dî ile isimleri devamlı zikredilen eserler dışında bu zamana kadar Türk edebiyatında üzerinde pek durulmamış ve Sa‘di-yi Şîrâzî’ye nispet edilmiş olan “Kerîmâ” eserine ulaşıldı. “Kerîmâ” adlı bu eser hem Farsça orijinal metninden hem de Vizeli Rızâ b. Emin tarafından yapılmış tercümesinden karşılaştırmalı olarak incelendi.

Yapılan araştırmalarda elde edilen bilgiler ışığında Sa'dî'nin iki önemli eseri olan "Bûstân" ve "Gülistân" hakkında Türk edebiyatında yapılmış şerh ve tercümelerin, Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshasının olduğu görüldü ve bunlara ulaşıldı. Bunun sonucunda söz konusu eserlerin XIV. yüzyıldan itibaren tercüme, XVI. yüzyıldan itibaren de şerh edilmeye başlandığı tespit edildi.

Sa'di-yi şîrâzî'nin diğer eserlerinden sehl-i mümteni olması ve fikirleri kısa ve veciz bir şekilde ifade etmesi açısından ayrılan ve hemen hemen her şairin rahle-i tedrisinden geçtiği "Gülistân" eserine yazılmış belli başlı nazîreler ve sözlükler sunulmaya çalışıldı. "Gülistân" eserine Türk edebiyatında sekiz, Fars edebiyatında ise elli tane nazîre yazıldığı saptandı.

Batı edebiyatında, Sa'dî'nin "Bûstân ve "Gülistân" eserlerine yapılmış tercüme incelendiğinde tercüme faaliyetlerinin XVII. yüzyıldan itibaren başladığı ve birçok batı diline çevrildiği görüldü.

Sa'di-yi şîrâzî'nin Türk edebiyatındaki yeri hakkında sağlıklı bilgi edinebilmek adına otuzdan fazla tezkire tarandı. Anadolu'da yaşayan bir şair olmaması sebebiyle Sa'di-yi şîrâzî adı altında madde başlığının olmadığı görüldü; fakat şairler hakkında verilen kısa bibliyografik bilgilerde Sa'di-yi şîrâzî'nin adına ve eserlerine rastlanıldı. Tezkirelerde verilen bu bilgiler, divan taraması esnasında Sa'di-yi şîrâzî'den etkilenen şairleri bulmaya da ışık tuttu.

Beş yüze yakın divandan yüze yakınında Sa'di-yi şîrâzî ve eserlerinin etkileri tespit edildi. Bu etkinin XIV. ve XIX. yüzyıllar arasında yazılmış divanlarda olduğu görüldü.

Divanlarda "Gülistân" kelimesi bülbül, gül, güzellik, sevgilinin yanağı ve ders kitabı gibi unsurlar ile bir arada işlenmiştir. Telmih, teşbih ve tevriye gibi edebî sanatlarla bezenen "Bûstân" ve "Gülistân" eserlerine şairlerin gösterdiği rağbet fazlasıyla anlaşılmaktadır.

Son olarak da nazîre mecmuaları tarandı ve Sa‘di-yi Şîrâzî adı altında geçen şiiirlerin çoğunun Sa‘dî-i Cem’e ait olduğu saptandı. Peşteli Hisâlî’nin iki ciltlik nazîre mecmuasında Sa‘di-yi Şîrâzî’nin şiiirlerine nazîre yazanlar örnek olarak gösterildi. Nazîre mecmualarının ve divanların taraması sırasında karşılaşılmayan birkaç şairin şiiirlerindeki Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin etkisini bulmak açısından fayda sağladı.

Sonuç itibariyle bu tez çalışmasında Sa‘di-yi Şîrâzî’nin eserlerinin Türk, Fars ve Batı edebiyatında gördüğü ilgi ortaya konulmaktadır. Özellikle Türk kültür ve edebiyatında Sa‘di-yi Şîrâzî ve eserlerinin, şairlerin düşünce dünyalarına ışık tutarak onlar üzerinde bıraktığı etkiler detaylı bir şekilde sunulmaktadır. Çalışmamızın bu alanda çalışanlara katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

‘Abâdiyân, Mahmûd: **Tekvîn-i Gazel ve Nekş-i Sa‘dî**, Tahran, 1372.

Abalı, Murat: “Saîd Giray Divanı Tahlili”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2006.

Abdî: **Bağçe**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr.460.

Abdî: **Manzûme**, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, nr.2629.

‘Abdûlmelikyân, Muhammed Rızâ, Hamîd Kiyânî: **Sebkhâ-i Şi‘r-i Fârsî Guzerî ber Vijegîhâ ve Devre-yi Zamânî**, Tahran, 1393.

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim: “Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, s.98.

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim: “Hakanî Mehmed Bey Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1996.

Âgâyî, ‘Alî: “Câygâh-i Belâgat der Gazeliyyât-i Sa‘dî”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yezd, Dânişgâh-i Yezd, 1376.

Âhî: **Âhî Dîvânı**, haz. Mustafa Kaçalın, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Ahmed Paşa: **Ahmed Paşa Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Akar, Harun: “Heşt Behişt (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010.

Akdoğan, Yaşar: **Ahmedî Dîvânı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Akkuş, Yasemin: “Gurbette Bir Meydan Şâiri: Cesârî”, **Türk Dünyasından Halil Açıkgöz’e Armağan**, Doğu Kitapevi, 2013, ss.115-128.

Akpınar, Cemil: “Kefevî Hüseyin Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, ss.186-188.

Aksoy, Hasan: “Gülşenî-i Saruhânî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIV, 1996, s.256.

Aksoy, Hasan: “Kara Fazlî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIV, 2001, ss.360-361.

Aksoy, Hasan: “Zîver Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIV, 2013, ss.474-475.

Aksoyak, İ. Hakkı: **Gelibolulu Mustafa Âlî Divan II**, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, 2006.

Aktaş, Yasemin: “Mehmed Nebîl ve Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010.

Aktepe, Münir: “Esad Efendi, Hocasâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XI, 1995, ss. 340-341.

Akyol, İbrahim: “Hanyalı Kâmî ve Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005.

Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 2015.

‘Alîbâz, Zârî’: “Berresî-i Ūvzâ-i Ferhengî-i Fârs der Devre-i Salguriyân”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bircend, Dânişgâh-i Bircend, 1390.

AL-Owais, Türki: “Kâil Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2009,

Alpaydın, Bilal: “Refî-i Kâlâyî Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2007.

Altun, Kudret: “Venedik Marciana Kütüphanesindeki Türkçe Yazma Eserler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, C.1999/II, No:574, 1999, ss.892-902.

Altuner, Nuran Ü.: “Safai ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin İndeks”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1989.

Ankara Milli Kütüphane, tarih yok , <https://dijital.kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/list>. 10 Eylül 2017.

Arnold, Sir Edwin: **With Sa‘di in Garden; or, The book of love, the 3rd chapter of the Bostân**, London, 1888.

Arslan, Fatma Ş.: Âsım Ârif-Zâde Divançesi (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2010.

Aruçi, Muhammed: “Hasan Kâfi Akhisârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XVI, 1997, ss.326-329.

Aruçi, Muhammed: “Sûdî Bosnevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVII 2009, s.466.

Aslanoğlu, İbrahim: **Geçmişten Günümüze Sivas Meşhurları I**, Sivas, Sivas 1000 Temel Eser Yayınevi, 2006.

Âşık Çelebi: **Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ**, haz. Filiz Kılıç, C.I-III, İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Yayınları, 2010.

Âştîyânî, ‘Abbâs İ: “Zemân-i Tevellud ve Evâil-i Zindegânî-i Sa‘dî”, **Mecelle-yi Sa‘dî Şinâsî**, Şîrâz, No:1, 1377.

Atalay, Mehmet: **Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları**, Erzurum, 2005.

Atalay, Mehmet: "Tahirü'l-Mevlevî ve Şiiri", **Doğu Araştırmaları**, No:1, 2008, ss.75-88.

Atâyî, Nev'î-zâde: **Hadâ'iku'l-Hakâyık fî tekmiyet's-Şakâyık**, İstanbul, 1268.

Ateş, Ahmed: "Anadolu Kütüphanelerinden Bazı Mühim Türkçe El Yazmaları", **İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C.VIII, 1958, ss.90-108.

Ateş, Ahmed: **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1968.

Atlansoy, Kadir: **Bursa Şairleri**, Bursa, Asa Yayınları, 1998.

Attâr, Muhammed b. İbrahîm, **Pendnâme**, Tahran, Matbaa-i İlmî, 1312.

Ay, Suzan: "Ahmed Sâdık Ziver Paşa Dîvânı", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1999.

Ayan, Gönül: "Lâmiî Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:1, 1994.

Ayan, Hüseyin: "Cevrî İbrâhim Çelebi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. VII, 1993, ss.460-461.

Aydemir, Yaşar: **Ravzî Divanı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

Aydın, Abdullah: "Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2009.

Aydın, Haluk: "Cevrî Divanı'nın Tahlili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, 2010.

Aydın, Mesut, Recep Dünder:“Amasya Şehir Tarihleri” **International Journal of Social Science**, C.VI, No: 3, 2013, ss.970-990.

Aydın, Şadi: **İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.

Ayetî, ‘Abdu’l-Muhammed: **Şukûh-i Sa’dî der Gazel**, Tahran, İntişârât-i Hîrmend, 1369.

Aykanat, Timuçin: “Sâfi Baba ve Divanı (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2015.

Aynur, Hatice: **15. YY. Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme Tenkitli Metin**, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1999.

Babadağ, İbrahim: **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphane, Hüsrev Paşa Koleksiyonu, nr. 490.

Babanzâde Ahmed N.: **Yeni Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, nr.00578.

Bağdatlı Ahdî: **Gülşen-i Şu‘arâ**, haz. Süleyman Solmaz, Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

Bakht, Kubra: “Seyyid Burhân Divanı ve İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Bâkî: **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, hzn: Sabahattin Küçük, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Banarlı, Nihad S.: **Resimli Tür Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

Barboraszâde Şakir: **Câmi-i Târîh-i Girid Sahib-Dîvân Giridî Hanyavî Nûrî Beg Efendi’nin Terceme-i Hâli**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 205.

Başar, Fahmeddin: “Kadı Beyzavî’nin Tarihe Dair Eseri Nizâmü’t-Tevârih’in Türkçe Tercümesi Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul, No:35, 1994, ss.267-279.

Başpınar, Fatih: **Garâmî Dîvânı İnceleme Metin**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2013.

Başpınar, Fatih: “17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî’nin Divanı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2008.

Baştürk, Şükrü: “Rüşdî Şerh-i Dîbâce-i Gülistân (İnceleme- Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 1997.

Baştürk, Şükrü: “Rüşdî’nin Şerh-i Dibâce-i Gülistan’ında XVI. Yüzyıl Türkçesinin Söz Varlığı”, **Turkish Studies**, C.IV, No: 6, 2009.

Batğı, Özlem: “Numân Mâhir Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2012.

Batur, Atilla: “Süruri Divanı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi, 2002.

Batur, Atilla: “Sürûrî Seyyid Osman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.172-173.

Bayındır, Şeyda: “Şehdî Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2008.

Behrûzî, ‘Alînakî: **Sa‘dî râ Beşînâsîd**, Şiraz, 1355.

Bektaş, Ekrem: “Muvakkit-Zâde Muhammed Pertev Dîvânı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2004.

Beliğ, İsmail: **Nuhbetü’l-Âsâr li Zeyli Zübdeti’l Eş‘ar**, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.

Berbercan, Mehmet T.: “Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Beyânî: **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, haz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2008.

Beyânî, Şîrîn: “Zindegînâme-yi Sa‘di-yi Şîrâzî”, **Faslnâme-yi Yezd ve Yezdihâ**, No:3, Pâyîz, 1388, ss.44-54.

Beyânî, Şîrîn, “Zindegî ve Rûzigâr-i Sa ‘di”, **Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî**, Tahran, C. III, 1388, s.654-659.

Bîdgulî, ‘Abbâs İ.: “Berresî ve Tehlîl-i İşârât der Dîvân-i Sa‘dî”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kâşân, Dânişgâh-i Kâşân, 1390.

Bilge, Kilisli R.: “Süheyl ü Nevbahar’a Dair”, **Türkiyat Mecmuası**, C.II, 1928, ss.401-409.

Bilgin, Azmi: “Karamanlı Nizâmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIV, 2001, ss.453-454.

Bilgin, Azmi: **Nigârî Dîvân**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2011.

Bilgin, Azmi: “Nigârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, ss.85-87.

Bilgin, Azmi: **Sad-i Şirâzî Bostan**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2012.

Bilkan, Ali F.: **Nâbî Dîvânı**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Biltekin, Halit: “Şeyhî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIX, 2010, ss.80-82.

Biltekin, Halit: “Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2003.

Birgören, Hamdi: “Dâniş Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2004.

Browne, Edward G.: “Some Notes on the Poetry of Persian Dialects”, **The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, 1895, ss.773-825.

Browne, Edward G.: **Târîh-i Edebiyyât-i Îrân Ez Firdovsî Tâ Sa’dî**, çev. Gulâmhuseyin Sadrî Efşâr, Tahran, İntişârât-i Morvârîd, t.y.

Buhârâyî, Nâsır: **Dîvân-ı Eş‘ar-ı Nâsır Buhârâyî**, der. Mehdî-i Dirahşân, İntişârât-i Nîkûkâri-yi Nûryânî, Tahran, 1353.

Bursalı Mehmed Tâhir Efendi: **Osmanlı Müellifleri**, C.I-III, İstanbul, Meral Yayınevi, 1972.

Bursevî, İsmail H.: **Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa’dî**, İbb Atatürk Kitaplığı, nr.0367/3.

Bursevî, Muharrem Ç.: **Şerh-i Ebyâtü’l –‘Arabiyye fî Gülistân-ı Sa’dî**, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kitaplığı, nr.246/2.

Buyruk, İbrahim E.: “Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2009.

Câmî: **Bahâristân**, çev. Kilisli Rifat Bilge, İstanbul, Meral Yayınevi, 1970.

Câmî, ‘Abdurrahman: **Mesnevî-i Heft Evreng**, der. Murtazâ Muderris-i Gîlânî, Tahran, İntişârât-i Ahûrâ, 1385.

Can, Ertuğrul: “Şuhûdî Divançesi (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, 2005.

Can, Şefik: “Yenikapı Mevlevîhanesinin En son Mevlevîhanı Tahirü’l-Mevlevî”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:2, 1996, ss. 97-101.

Canım, Rıdvan: “Sehî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVI, 2009, ss.316-317.

Canpolat, Hülya: “Lâmiî Çelebi’nin Şerh-i Dîbâce-i Gülistan’ı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2000.

Canpolat, Hülya: “Sa‘di’nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2006.

Canpolat, Mustafa: “Câmiü’n-Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VII, 1993, ss.111-112.

Canpolat, Mustafa: “Mecmûatü’n Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.275-277.

———, **Ceng-i Kerîmâ**, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2573.

Ceyhan, Âdem: “Eğitim Bakımından Gülistân”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. II, No:4, 2007, ss.228-247.

Chaykin, K.:**Bustan**, Moscow, 1935.

Cihân-pûr, Ferheng: “Sa‘dî ve Ralph Waldo Emerson”, der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.538-554.

Coşkun, Ali Osman: “Simkeş-Zâde Feyzî Dîvânı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1990.

Coşkun, Ali Osman: “Simkeşzâde Feyzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVII, 2009, ss.213-214.

Coşkun, Ferdi: “Sabrî (Mehmet) Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013.

Coşkun, Vildan S.: “Zaîffî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi C.XLIV, 2013, ss.103-104.

Coşkun, Vildan S.: “Zâtî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIV, 2013, ss.150-151.

Çağlayan, Nagihan: “Nîsârî Dîvânı (Metin-İnceleme)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2007.

Çakan, İsmail L: “Babanzâde Ahmed Naim”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, ss.375-376.

Çakar, Esra: “Tâhirü'l-Mevlevî'nin İlk Metin Şerhi Denemesi: Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti”, **Doğu Araştırmaları Dergisi**, No:10/2, 2012, ss.47-74.

Çakır, Müjgan: “Mehmet İzzet Paşa'nın Âsâr-ı Perâkende'si”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, No:2, 2009, ss.163-206.

Çavdurel, Gülay: “Çâkerî Divânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi, 1996.

Çavuşoğlu, Halime: “Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2012.

Çavuşoğlu, Mehmet: “Bâkî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. IV, 1991, ss.537-540.

Çavuşoğlu, Mehmed: **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001.

Çavuşoğlu, Mehmed, M. Ali Tanyeri: **Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım**, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1989.

Çavuşoğlu, Mehmed, M. Ali Tanyeri: **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C. III, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.

Çelebi, Lâmiî: **Şerh-i Dîbâce-i Gülîstân**, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, nr.4049.

Çelebioğlu, Âmil: **Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı**, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1994.

Çelik, Aysun: “Hasan Rızayi’nin “Cuy-ı Rahmet” Adlı Manzum Gülîstan Tercümesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No: 33, 2015, ss.211-216.

Çeltik, Halil: “Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2004.

Çetin, Atilla: “Gövsâ İbrahim Alâeddin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, ss.158-160.

Çetin, Kamile: “Râşid (?-1310?-1892) ve Dîvânı İncelem-Tenkidli Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006.

Çetiner, Mehmet: “Molla Murad ve Türkçe Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 2010.

Çetinkaya, Ülkü: “Bâkî’nin Bir Gazelinde Erguvan Renginin Büyüsü” **Türk Dili**, Sayı. 701, 2010, ss.1079-1084.

Çınarcı, Mehmet N.: “Mustafa Şem’î’nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2011.

Çınarcı, Mehmet N.: “Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü’ş-Şu‘ârâsı ve Transkripsiyonlu Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 2007.

Çıpan, Mustafa: “Fasîh Ahmed Dede”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XII, 1995, ss.213-214.

Çıpan, Mustafa: “Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni (Cilt:1)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1991.

Çıpan, Mustafa: “Şâhidî, İbrâhim”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVIII, 2010, ss.273-274.

Çiçekler, Mustafa: “Kemal Paşa-Zâde ve Nigârîstân'ı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1994.

Çiçekler, Mustafa: “Sa'dî-i Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXV, 2012, ss.405-407.

Çiçekler, Mustafa: “Şems-i Kays” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, s.508.

Çiftçi, Hasan: “Ubeyd-i Zâkânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLII, 2012, ss.16-17.

Dânişpejûh, Minûçîhr: **Ustâd-i Suhen Sa'dî**, Tahran, Neşr-i Hemşehrî, 1388.

Davud, Fatîn: **Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)**, hzn: Ömer Çiftçi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Dede, Mehmet: “Divân-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2001.

Değirmençay, Veyis: **Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2013.

Demir, Uğur: “Şehdî Osman Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.427-428.

Demirkol, Hatice Ç.:“Dîvân-ı Nüzhet İnceleme Tenkitli Metin İndeks”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003.

Derviş İdris b. Yusuf: **Şerh-i Müşkilat-ı Gülistân**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 2862/2.

Deştî, ‘Alî: **Der Kalemrov-i Sa’dî**, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1381.

Dikmen, Melek: “Nasihat Edebiyatına Dair Bir Eser: Sa’dî’nin Pendnâmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. IX, No: 43, 2016, ss.166-184.

Doğan, Muhammet N.: **Avnî (Fatih) Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Durkaya, Hayriye: “Mecmuatü’n Nezâir’in Yeni Bir Nüshası”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2011.

Ebü’l-Kasım Firdevsî: **Şahnâme-yi Firdevsî**, haz. Mehdî Garîb, Muhammed Ali Bihbûdî, C.II, Tahran, İntişârât-i Tûs, 1373.

Ebü’l-Kâsım Mehmed b. Ahmed: **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi Koleksiyonu, nr. 322.

Eckmann, Janos: “Memlûk-Kıpçak Edebiyatı”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1982, ss. 85-99.

Eckmann, Janos: “Sadî Gülistan’ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1968, ss.17-29.

Edip, Eşref: **Mehmet Âkif-Hayati, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları**, C.II, İstanbul, Asar-ı İlmiye Yayınları, 1939.

Eflatun, Muvaffak: “Ârifzâde Âsım ve Divançesi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, No: 14., 2003, ss.81-88.

Egüz, Esra: “Priştineli Nûrî Divanı ve İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Emekli, Dudu: “Mehmed Said’in Gülistân Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlük-Tıpkı Basım)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2010.

Emîrî, Ali: **Tezkire-i Şu’arâ-yi Âmid**, C.I, Matbaa-i Âmedî, 1327.

Enser, Ramazan: “Kısa Bir Hikâyenin Uzun Hikâyesi: Mustafa Kutlu’nun “Kötü Bülbül” Hikâyesinin Metinlerarasılık Yöntemine Göre İncelenmesi”, **Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim, Araştırmaları Dergisi**, No: 5, 2015, ss.279-293.

Enver, Ali: **Mevlevî Şairler Semâ’hâne-i Edeb**, haz. Tahir Hafizoğlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010.

Enverî, Evhaduddîn: **Dîvân-ı Enverî**, haz. Muhammed Takî, Muderris Rezevî, Tahran, İntişârât-i ‘İlmî ve Ferhengî, 1372.

Enverî, Hasan: **Şûrîde ve bî-Karâr der Bâre-yi Sa’dî ve Âsâr-i Ū**, Tahran, Neşr-i Katre, 1384.

Ercan, Özlem: **Peşteli Hisâlî Dîvânı**, Bursa, Gaye Kitabevi, 2008.

Erdem, Sadık: “Neylî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXIII, 2007, ss.69-71.

Erdem, Sadık: **Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ’sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No: 79/1, 1994.

Erdem, Sadık: “Sabrî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss. 356-357.

Erdemir, Nale: “Dîvân-ı Zihnî-i Çermîkî (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, 2005.

Erdoğan, Mustafa: “Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2008.

Erduran, Metin: “Divan-ı Hafid”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003.

Ergene, Oğuz: “Sibîcâbî’nin Gülistan Çevirisi”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Sempozyumu Bildirileri**, 2012, ss.633-648.

Ergün, Mustafa, Tayyip Duman: “19. Asırda Osmanlı Askerî Okullarının Ders Programları ve Ders Kitapları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, No:7, 1996, ss.494-511.

Erkan, Mustafa, Mustafa Özkan: “Hoca Mesud”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt. XVIII, 1998, ss.189-191.

Eroğlu, Niğdeli İbrahim H.: **Çiçek Bahçesi**, Niğde, Niğde Basımevi, 1945.

Erol, Erdoğan: “Sükkerî Hayat, Edebî Kişiliği, Divanı’nın Tenkidli Metni”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1989.

Ersoy, Asu: “Nahlistân (İnceleme-Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, 2006.

Ersoy, Mehmed Â.: **Kur’ân’dan Âyetler**, haz. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, Yüksel Yayınevi, 1944.

Ersoy, Mehmed Â.: **Safahat**, haz. Ertuğrul Düzdağ, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Ertaylan, İsmail H.: **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, Bakü, 1925.

Erünsal, İsmail E.: “Revânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss.30-31.

Esat, Ahmet: **Bugünkü İstanbul Şivesi ile Türkçe Sadi'nin Gülistân'ı**, İstanbul, Neşriyat Matbaası, 1932.

Esrar Dede: **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, haz. İlhan Genç, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.

Eyduran, Aysun S.: “Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ İnceleme-Tenkitli Metin”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999.

'Eyvazî, Reşîd: “Te'sîrât-i Humâm-i Tebrîzî ez Sa'di-yi Şîrâzî”, **Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî-yi Tebrîz**, No:97, 1350, ss.188-197.

Faik, Osman: **Güzide-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphane, Mehmed Nusret Giresun, nr.,00133.

Fakîh, İmâd: **Dîvân-ı İmâd-i Fakîh**, der. Rukneddîn Humâyûn-ı Ferrûh, Tahran, 1348.

Ferâhânî, Kâimmakâm: **Munşe'ât-i Kâimmakâm**, Tahran, İntişârât-i Kitâbfurûşî-yi 'İlmiye-yi İslâmiye-yi Tahrân, 1206.

Ferâhî, Behordâr Mahmûd Turkmen: **Mahbûb el- Kulub yâ Şemse ve Kahkaha**, Tahran, Kitâbhâne-yi Bârânî, t.y.

Fergânî, Seyf: **Guzîde-i Eş'ar-i Seyf-i Fergânî**, der. Seyyid Muhammed Turâbî, Tahran, İntişârât-i Suhen, 1375.

Ferhâdî, Revân: “Bîdil”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VI, 1992, ss.134-135.

Fesâyî, Mîrzâ Hasan H.: **Farsnâme-i Nâsirî**, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1378.

Furûzanfer, Bedîuzzaman: **Suhen ve Suhenverân**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1387.

Futûhî, Mahmûd: “Sebk Şinâsî-yi Risâil-i Sa'dî”, **Sa'dî Şinâsî**, No:15, 1391, ss.53-78.

Ganîpûr Melikşâh Ahmed, Sebikeh Isfendiyâr: “Mâyehâ-yi ‘İrfân der Kasâid-i Sa‘dî ve Mukâyese-yi Ân bâ Musîbetnâme-yi ‘Attâr”, **Mecelle-yi Edyân ve ‘İrfân**, No:2, 1392, s.193-220.

Ganjoor: <http://ganjoor.net/khajoo/saadi/> 12 Şubat 2017.

Gaznevî, Senâî: **Dîvân-ı Senâî**, haz. Muhammed Takî, Müderris Rezevî, Tahran, İntişârât-ı Senâî, 1362.

Gelibolulu ‘Alî: **Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

Gelibolulu Mustafa Â.,: <http://www.edebiyatfakultesi.com/gelibolulu-mustafa-ali.htm> 21 Haziran 2017.

Gıynaş, Kamil A.: “Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003.

Gibb, E.J. Wilkinson: **Osmanlı Şiir Tarihi III-V**, çev. Ali Çavuşoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

Goethe, Johann Wolfgang V.: **Doğu Batı Divanı**, çev. Bayram Yılmaz, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2005.

Goethe, Johann Wolfgang V.: **Doğu Batı Divanı**, çev. Senail Özkan, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015.

Gövsa, İbrahim A.: **Büyük Adamlar Serisi Şeyh Sa‘dî**, İstanbul, Sebat Matbaası, 1927.

Güdek, Orhan: “Halka Doğru Dergisi, Tahlili Fihrist, İnceleme, Seçme Metinler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2007.

Güftâ, Hüseyin: **Divan Şiirinde İlim**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Güleç, Hasan: “Ayşî Mehmed Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. IV, 1991, s.287.

Güleç, İsmail: “Gelibolulu Musluhiddîn Sürûrî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Bahrü’l-Ma’ârif isimli eseri”, **Osmanlı Araştırmaları**, No:21, 2001, ss.211-236.

Gülenç, Halil: “Ferhengnâme-i Sa’dî (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi, 2010.

Gültekin, Hasan: “Mecmû’a-i Nezâyir”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, 2000.

Gün, Salih: “Çakeri Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1998.

Gündüz, Harun: “Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî’si (İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 1-100)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, 2009.

Günyüz, Melike E.: “Ahmedî Divanı’nın Tahlili”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2001.

Gürbüz, İncinur A.: “Vâsık Dîvânı (İlâhizâde) İnceleme-Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2005.

Gürgendereli, Müberra: **Hasan Ziyâ’î Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Gürgendereli, Müberra: “Mostarlı Hasan Ziyâ’î”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXX, 2005, s.300.

Güven, Ahmet Z.: “Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, **Turkish Studies**, C.IX, No:6, 2014, ss.505-517.

Güzel, Bilal: “Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve Nuhbetü’l Âsâr Min Ferâidi’l-Eş’âr”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2012.

Güzelova, Hanzâde: “Abdî’nin Bilinmeyen Bir Mesnevîsi: Heft Peyker Tercümesi”, **Bilig**, No:38, 2006, ss.35-47.

Hâfi, Mevd: **Ravza-i Huld**, der. Mahmûd Ferruh, Tahran, Kitâpfurûşî-i Zuvvâr, 1345.

Halî, Altaf H.: **Hayât-i Sa'dî**, çev. Seyyid Nasrullah Surûş, Neşriye-i Bungâh-i Dâniş, 1316.

Hamîdiyân, Saîd: **Sa'dî der Gazel**, Tahran, İntişârât-i Nilûfer, 1393.

Hân bâbâ Muşâr: **Fihrist-i Ketâbhâ-yi Çâpî-yi Fârsî**, C.I-IV, Tahran, 1350.

Hançerlioğlu, Filiz: “Âşık Çelebi Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1988.

Harmancı, M. Esat: **Süheyfî Dîvân**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Hasanlî, Kâvûs: **Şirazlı Sa'dî Hayatını ve Sözüünü Yeniden Anlamak**, çev. Esra Çakar -Elif Namoğlu, İstanbul, Demavend Yayınları, 2017.

Hatempûr, Şebnem: “Maşûk Mihter ve Kihter der Gazeliyyât ve Rubâiyyât-i Sa'dî”, **Faslnâme-yi İlmî**, No:21, ss.31-46.

Hayâlî Bey: **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli**, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1996.

Hâzım: **Bostân-ı Sa'dî'den Nazmen Tercüme**, Hamiyet Dergisi, No: 2, 1302.

Heyrendîş, 'Abdurresûl: “Vakt-i Hoş-i Sa'dî”, **Mecelle-yi Sa'dî Şinâsî**, Şîrâz, No: 2, ss.24-29.

Hezeliyyât-i Sa'dî, Şîrîn Suhenî-i Şeyh-i Ecel, <http://khabarfarsi.com/u/27415459> ,10 Ekim 2017.

Hilmi, Ahmed: **Tercüme-i Hikâye-i Müştzen**, Cemal Efendi Matbaası, Dersaadet 1314.

Hoca, Nazif: “Baklî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt. IV, 1991, ss.545-547.

Hoca, Nazif M: **Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesi'nin Metni**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Hocazâde Es'ad Mehmed: **Gül-i Handân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, nr.03736.

Hocazâde Es'ad Mehmed: **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, nr. 03276.

Hucendî, Kemâl: **Dîvân-i Kemâl-i Hucendî**, der. Ahmed-i Keremî, Tahran, İntişârât-
i Ferheng-i Hunerî, 1372.

Hudâbende, Nesrîn: “Mukellidân-i Gulistân”, **Mecelle-yi Ruşd-i Âmûziş-i Zebân ve Edeb-i Fârsî**, No:83, 1386, ss.4-11.

Hunermendî, Hasan: “Loius Aragon der Te'sîr-i Sa'dî” der. Kâvûs Hasanlı, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.526-532.

Huseynî, Muhammed: **Zinetü'l- Mecâlis**, Tahran, Kitâbhâne-yi Senâyî, 1362.

İbrahim, Mohammed L. A.: “Ferîdî ve Divânı İnceleme Metin”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010.

İlaydın, Hikmet: **Sa'di Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1954.

İnal, İbnülemin Mahmut K.: **Son Asır Türk Şairleri**, C. I-IV, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1988.

İnalçık, Halil: “Mehmed II”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXVIII, 2003, ss.395-407.

İnan, Mehmet E.: “XVI. Asır Şairlerinden Za'ifi ve Bağ-ı Behişt Mesnevisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1998.

İnce, Adnan: “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Abdî ve Eserleri”, **Türk Dili**, No:410, 1986, ss. 186-192.

İnce, Adnan: “Sâlim Tezkiresi İnceleme Transkripsiyonlu Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1977.

İpekten, Haluk, “Azmîzâde Mustafa Hâletî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, ss.348-349.

İpekten, Haluk: **Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.

İpekten, Haluk v.d.: **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

İrşâd, Cihângîr F.: “Te’sîr-i Sa’dî ber Goethe”, der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.533-537.

İsen, Mustafa: “Âhî, Benli Hasan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. I, 1988, s.527.

İzzet-Saib Efendiler: **Tercüme-i Gülistân-ı Sa’dî**, İstanbul, Yahya Efendi Matbaası, 1292.

Kabaklı, Ahmet: **100 Büyük Edip 100 Büyük Şair Mehmet Akif**, İstanbul, Toker Yayınları, 1975.

Kaçalin, Mustafa S.: “Gül Baba”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, ss.227-228.

Kadîm, Fehîm: **Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, hzn: Tahir Üzgör, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:44, Ankara, 1991.

Kahraman, Âlim: “Nazîmâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXII, 2006, ss.453-454.

Kalpaklı, Mehmet: “Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.II, 2006, ss.133-136.

Kalyon, Abuzer: “Peştelî Hisâlî Metâliü’n-Nezâir (II. Cilt) İnceleme-Metin”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2011.

Kanar, Mehmet: **Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Kanar, Mehmet: “Nesir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007.

Kandemir, Fatma: “Bâkî ve Nedîm’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, Tekirdağ Üniversitesi, 2008.

Kanık, Orhan V.: <http://www.orhanveli.net/eksikler/saadiningulleri.html>. 28 Ocak 2016.

Kani’î: **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.401.

Karabulut, Mustafa: “Mehmet Âkif Ersoy Hayatı, Şahsiyeti ve İstiklal Marşı”, **12 Mart İstiklal Marşı’nın Kabûlünü ve Mehmet Âkif Ersoy’u Anma Günü Konulu Konferans**, Adıyaman, 2012, ss.1-10.

Karahan, Abdülkadir: “Lâmi’î” **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, M.E.B. Basımevi, Cilt.VII, 1993, ss.10-15.

Karahan, Abdülkadir: “Nâbî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXII, 2006, ss.258-260.

Karahisarî, Mevlânâ R.: **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi Haraççioğlu, nr. 990.

Karahisarî, Mevlânâ R.: **Şerh-i Dîbâce-i Gülistân**, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan Koleksiyonu nr. 1170.

Karaismailoğlu, Adnan: “Hüseyin Vâiz-i Kâşifi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIX, 1999, ss.16-18.

Karaismailoğlu, Adnan: “Kemâleddîn-i İsfahânî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, s.233.

Karaismailoğlu, Adnan: “Selmân-ı Sâvecî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVI, 2009, ss.446-447.

Karaismailoğlu, Adnan: “Üslûp” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLII, 2012, ss. 385-387.

Karakartal, Oğuz v.d.: “Türk (Kültür ve Medeniyet/Edebiyat)”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, 2012, ss.522-525.

Karakaş, Esmâ: “Racûlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.

Karaköse, Saadet: **Sa’id Giray Dîvânı**, Denizli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2001.

Karatay, Fehmi E.: **Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Türkçe Yazmalar**, C.II, İstanbul, 1961.

Karavelioğlu, Murat A.: **On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem’î’nin Divanı’nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri.

Karavelioğlu, Murat A.: “Refi-i Kâlâyî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIV, 2007,s.526.

Kardaş, Zekâi: “Kasım b. Ahmed-i Koncâî’nin Fetihnâme’sinin Tenkitli Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004.

Karlıtepe, Mustafa: “Kelâmî Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2007.

Kartal, Ahmet: “Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri -Edebi Açından- (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ile Fars Edebiyatının Münasebetleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1999.

Kartal, Ahmet: “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Bostan İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, No:5., 2001, ss.99-120.

Kartal, Ahmet: “Sa’dî-yi Şîrâzî’nin Gülistân İsimli Eseri’nin Türkçe Tercümelere”, **Bilgi**, Sayı.16, 2001, ss.99-124.

Kasır, Hasan: “Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1990.

Kastamonulu Latîfi: **Tezkire-i Latîfi**, İkdâm Matbaası, 1314.

Kâtip Çelebi: **Keşfü’z-Zunûn**, C. I-V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Kavruk, Hasan: **Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Kaya, Bayram A.: **Azmî-Zâde Hâletî Dîvânı**, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları, Harvard, 2003.

Kaya, Bayram A.: “Necâtî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXII, 2006, ss.477-478.

Kaya, Bayram A.: “Yahyâ Efendi Zekeriyâyâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIII, 2013, ss.245-246.

Kaya, Bilge: “Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâliü’n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003.

Kaya, Bilge: “Peşтели Hisâlî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIV, 2007, s.254.

Kaya, Hasan: “18. YY. Şairi Âsaf ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009.

Kayabaşı, Bekir: “Kâfzâde Fâ’izî’in Zübdetü’l-Eş’âr’ı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1997.

Kaydarî, Zehra: “Te’âmul-i Tarîh ve Edebiyyât der Munşe’ât-i Emîr Nizâm Gerrûsî” **Mecelle-yi Ruşd-i Âmûz-i Tarîh**, No:42,1390, ss.14-19.

Kâzvînî, Hamdullâh M.: **Târîh-i Guzîde**, Tahran, İntişârât-i Emîr Kebîr, 1364.

Kefevî Hüseyin Efendi: **Bûstân-ı Efrûz-ı Cinân Şerh-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 1159.

Kemâlcû, Mustafa, İlhâm Zârî: “Tahlîl-i Belâgî-i Eş’âr-i ‘Arabî-i Sa’dî bâ Nigâh be Teşbîh”, **Pejûhişnâme-i Nakd-i Edebî ve Belâgât**, No:1, 1392, ss.77-96.

Kemal Paşazâde: **Nigâristân**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr.6445.

Keremî, Muhammed Huseyin, Ruhullâh Hademî: “Berresî-i Sebk-i Şi’r-i Mecd Hemger-i Şîrâzî ez Dîdgâh-i Mesâil-i Edebî”, **Faslnâme-yi Tahassus-i Sebk Şînâsî-i Nazm u Nesr-i Fârsî**, Tahran, No:17, 1391, ss. 255-270.

Keskin, İlyas: “Mehmed Sermed Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân’ının Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,Fatih Üniversitesi, 2000.

Khaleghi, Muhammed Rezâ Barzegar, Touraj Aghdaii: **Şerh-i Gazelha-yi Sa’dî**, Tahran, İntişarat-i Zuvvar, 1386.

Kılıç, Atabey: “Ahmed Neylî Divanı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1994.

Kılıç, Filiz: “Giritli Divan Şairleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, No: 32, 2004, ss.275-294.

Kılıç, Mahmut E.: “Ni’metullâh-ı Veli”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIII, 2007, ss.133-135.

Kınalızâde Hasan Çelebi: **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ**, haz. Aysun Sungurhan Eydurhan, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

Kırbıyık, Mehmet: “Kâtib-zâde Sâkıb Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1999.

Kırlangıç, Hicabi: “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, No:1, 2001, ss.96-108.

Kızılhisarî, Muhyiddîn b. Yahya F.: **Şerh-i Gülistân**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 2156.

Kirmânî, Hâcû: **Dîvân-i Hâcû-yi Kirmânî**, der. Ahmed Suheylî Hânsârî, Tahran, İntişârât-i Pazhang, 1369.

Kocatürk, Vasfi M.: **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, İkü Yayınevi, 2016.

Koç, Neslihan İ.: “XVII. YY. Dîvân Şâiri Şerif Nehcî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2003.

Koçin, Abdulkakim: “Za‘ifi ve Bustan-ı Nasayih’ı: İnceleme-Tenkitli Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1991.

Kortantamer, Tunca: “Mehmet Âkif ile Sa‘di Arasındaki Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi”, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1986, ss.89-134.

Köksal, M. Fatih: **Edirneli Nazmî Mecmau’n-Nezâir (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2012.

Köksal, M. Fatih: “Mecmau’n-Nezâir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.262-263.

Köksal, M. Fatih: “Nazire Türk Edebiyatı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXII, 2006, ss.456-458.

Köprülü, Fuat: “Ferhengnâme-i Mısırî Yahut Muhtasar Bostân Tercümesi”, **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul, 1928, ss.481-489.

Köprülü, M. Fuat: “Harzemşahlar Devrinde Bir Türk Lisancısı Muhammed bin Kays ve Eseri”, **Türkiyat Mecmuası**, C.II, 1928, ss.441-444.

Köprülü, Orhan F.: “Hâfiz Ahmed Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XV, 1997, ss.84-85.

Köseoğlu, Neşet: “Eğridirli Şair Şerîfi ve Babası ile Oğlu”, **Ün: Isparta Halk Evleri Mecmuası**, C.I, No:7,1943, ss.104-105.

Kurnaz, Cemal: “Hayâlî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XVII, 1998, ss.5-7.

Kurtuluş, Rıza, İskender Pala: “Mülemma”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXI, 2006, s.539.

Kurtuluş, Rıza: “Kâânî-i Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIV, 2001, s.1.

Kurtuluş, Rıza: “Visâl-i Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLIII, 2013,ss.110-111.

Kuru, Selim S.: “Sünbülzâde Vehbî, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.140-141.

Kuşoğlu, M. Oğuzhan: “Sâdikî-i Kitâbdâr’ın Mecma’ü’l- Havâs Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012.

Kut, Günay: “Ahmedî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, ss.165-167.

Kut, Günay: “Ahmed Paşa, Bursalı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, ss.111-112.

Kut, Günay: “Âşık Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. III, 1991, ss. 549-550.

Kut, Günay: “Lâmiî Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXVII, 2003, ss.96-97.

Kutlar, Fatma S.: **Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvân**, Ankara, Kalkan Matbaası, 2004.

Kutlar, Fatma S.: “Mustafa Sâmi Bey, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXI, 2006, ss.354-356.

Külekçi, Numan: “Gani-zâde Nâdirî”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1985.

Kütükoğlu, Bekir: “Âlî Mustafa Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.II, 1989, s.414-416.

Latîfî: **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ**, haz. Rıdvan Canım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.

Levend, Agâh S.: **Türk Edebiyat Tarihi**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Lugat-i Gülistân, İbb Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları, nr.T811.

Lugat-i Gülistân-ı Sa‘dî: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, nr. 1438.

Lugat-i Gülistân-ı Sa‘dî: Ankara Milli Kütüphane, nr. 2616/2.

Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs: **Gülistan Tercümesi (Giriş- İnceleme-Metin- Sözlük)**, haz. Mustafa Özkan, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.

Mahmûd b. Şeyh Mirek-i Dergüzini, **Şerh-i Müşkilat-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonu, nr. 3806.

Mahmûd Tâlî b. Muhammed: **Şerh-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr. 9036.

Massé, Henri: **Tahkîk der Bâre-yi Sa‘dî**, çev. Muhammed Hasan Mehdivî-yi Erdebîlî ve Gulâm Huseyin Yûsufî), Tahran, İntişârât-i Tûs, 1364.

Mecdî, Mehmed: **Şakaik-ı Nu‘maniye ve Zeyilleri**, hzn: Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

Mecîdizâde Abdurrahman K.: **Şerh-i Bûstân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.5672.

Mehmed Rifat b. ‘Abdullah: **Tercüme-i Bazı Hikâyât-ı Gülistân**, İbb Atatürk Kitaplığı, nr.0740/07.

Mehmed Rahmî b. Ahmet: **Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bûstân**, Ankara Milli Kütüphane, nr.6178.

Mehmed Saîd Efendi: **Mülistân**, İstanbul, 1291.

Mehmet İzzet Paşa: **Gonce-i Bûstân**, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bölümü nr. 1203.

Merçil, Erdoğan: **Fars Atabegleri Salgurlular**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Merçil, Erdoğan: “Salgurlular”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt. XXXVI, 2009, ss.29-31.

Mert, Aslı: “Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2012.

Meşhûr, Pervîn D.: “Mecd-i Hâfî ve Kitâb-i Ravza-i Huld”, **Mecelle-yi Nâme Pârsî**, No:21, 1380, s.172-183.

Mevlânâ Şeyda-yi Belhî: <http://vista.ir/article/58671/مولانا-شيداي-بلخي>, 04 Nisan 2017.

Meybudî, Murtazâ F.: **Behremendî-i Şâirân Ez Şâirân**, Tahran, İntişârât-i Katre, 1385.

Mîr Ca‘ferî, Huseyin: “Salguriyân ve Câygâh-i Ânân der Târîh-i Îrân”, **Câmi‘e-Şinâsî-i Kârbordî**, No:9, 1377, ss.19-40.

Molla Câmi: **Bahâristân**, çev. Adnan Karaismailoğlu, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Morkoç, Yasemin E.: “Eğridirli Hacı Kemal Câmiü’n-Nezâir’i (Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme) Cilt 1”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2003.

Muctebâ, Mînevî: Risâle-yi Sâhibiyye ez Şeyh-i Ecel Sa‘di-yi Şîrâzî der Nasîhat-i Erbâb-i Memleket, **Mecelle-yi Custârhâ-yi Edebî**, 1353, ss.25-65.

Mehmed Sâmi: **Güleşân**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, nr. 3029.

Muhît Tabâtabâyî, Muhammed: “Çerâ Sa‘dî râ Sa‘dî Khandeend”, **Mecelle-yi Vahîd**, No: 89, Ordîbihîşt, 1350, ss.171-181.

- Munzavî, Ahmed: **Fihrist-i Nüshahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, C. I-VI, Tahran, 1348.
- Muslihiddîn Sa‘dî: **Kulliyât-i Sa‘dî**, der. Muhammed ‘Ali Furûgî, Tahran, İntişârât-i Hermes, 1385.
- Mustafa Vâzih Efendi: **Gülistân Tercümesi Güldeste-i Gülistân Hediye-yen li’l-İhvân**, haz. Ahmet Topal, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2016.
- Mu‘tezâd, Husrev: **Zindegî ve Renchâ-yi Muslihiddîn Sa‘dî**, Tahran, 1384.
- Muvahhid, Ziyâ: “Sa‘dî”, **Dânişnâme-yi Zebân ve Edeb-i Fârsî**, Tahran, 1388.
- Muvahhid, Ziyâ: **Sa‘dî**, Tahran, İntişârât-i Nîlûfer, 1392.
- Müntahabap Habip: **Müntahabât-ı Gülistân/Müntahabap-Habip**, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kitaplığı, nr.1370.
- Müşkilât-ı Gülistân**, Beyazıt Kütüphanesi, nr. 5568.
- Naci, Muallim: **Osmanlı Şairleri**, haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013.
- Nahcevanî, Huseyin: “Hace Humâmuddîn-i Tebrîzî”, **Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât ve ‘Ulûm-i İnsânî-yi Tebrîz**, No: 17-18, 1329, ss.36-46.
- Namlı, Ali: “İsmail Hakkı Bursevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIII, 2001, ss.102-106.
- Nazîma, Ali: **Yeni Müntehabât-ı Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli Hakkı Koleksiyonu, nr.3144.
- Necâtî Beg: **Necâtî Beg Divanı**, haz. Ali Nihad Tarlan, Ankara, Akçağ Yayınları, 1992.
- Nefisî, Sa‘îd: Târîh-i Durust Der Guzeşt-i Sa‘dî, **Mecelle-yi Dânişkede-yi Edebiyyât ve ‘Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Tehrân**, No:1, 1337, ss. 64-82.

Odabaşı, Mihrican: “Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva I. Cilt S.234-467”,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.

Oğraş, Rıza: **Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz’u İnceleme Metin**,
Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, t.y.

Oğuz, Meral O.: “Sürûrî’nin Şerh-i Divân-ı Hâfız’ı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 1998.

Okatan, Halil İ.: “Sudi’nin Bostan Şerhinde Uygulanan Şerh Yöntemi ve Eleştirisi”
Turkish Studies, C. VIII, No: 9, 2013, ss.1933-1968.

Okay, M. Orhan, M. Ertuğrul Düzdağ: “Mehmed Âkif Ersoy”, **Türkiye Diyanet
Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.432-439.

Okçu, Naci: “İzzet Molla, Keçecizâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,
İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXIII, 2001,
ss.561-563.

Okumuş, Ömer: “Abdurrahman Câmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,
İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VII, 1993,
ss.94-96.

Okumuş, Ömer: “Bahâristân” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul,
İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, ss.470-471.

Okuyucu, Caner: **Hilmî Bahrü’l-Kemâl (Transkribe Metin)**, Kayseri, Erciyes
Üniversitesi Yayınları, 1995.

Okuyucu, Cihan: **Cinânî Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metin**, Ankara,
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1994.

Okuyucu, Cihan: “Kelâmî Mahlaslı İki Dîvân Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i
Rûmî”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, No: 1, 2008, ss.205-240.

Olcaytu, İbrahim: **Folklor Defterleri-II (1907-1945)**, çev.Sadık Perinçek, Ankara, Kalan Yayınları, 2001.

Olgun, İbrahim: “Türkçe Sadi ve Hafız Çevirileri” **Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı**, C.XXXVIII, No: 322, 1978, ss.117-126.

Onay, Ahmet T.: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, hzn: Cemâl Kurnaz, İstanbul, M.E.B, 1996.

Orak, Kadriye Yılmaz, Abolfazl Moradi: “Türk Eğitim Kurumlarında Farsçanın Öğretilmesinde Sa’dî”, **Turkish Studies**, C.III, No:9, 2014, ss.1653-1670.

Ovhadî, Mihrengîz: “Mukâyese-yi Şi’rî ez Ralph Waldo Emerson ve Sa’dî”, der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss. 586-595.

Önder, Murat: “Şefkat ve Tezkire-i Şu‘arâsı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.

Öz, Yusuf: “Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1996.

Özcan, Tahsin: “Mehmed Şerif Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXVIII, 2003, ss. 531-532.

Özdemir, Mehmet: “Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazade Es‘ad Efendi ve Eserleri”, **Turkish Studies**, C.II, No: 6, 2011, ss.713-724.

Özer, Bülent: “Dânişî Divânı (İnceleme, Metin, Nesre Çeviri, İndeks)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi, 2004.

Özerol, Nazmi: “Topkapılı Feyzî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 1996.

Özkan, Mustafa: “Edirneli Nazmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.X, 1994, ss.450-451.

Özkan, Mustafa: “Hoca Mes’ûd ve Eserlerine Dair”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, No:84, 1993, ss.183-202.

Özkan, Mustafa: “Manyasoğlu Mahmud”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVIII, 2003, ss.33-34.

Özkan, Mustafa: “Manyaslı Mahmud’un Manzum Gülistan Tercümesi ve Yeni Bir Nüshası”, **Turkish Studies**, C. IX, No:9, 2014, ss.1-16.

Özkan, Mustafa: “Seyf-i Sarâyî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVII, 2009, ss.28-29.

Özkat, Mustafa: “Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2005.

Özmel, İsmail: **Dünden Bugüne Niğde’li Şair ve Yazarlar**, Niğde Valiliği Yayınları, 1990.

Özsarı, Mustafa: “Şeyh Vasfî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIX, 2010, ss.71-72.

Özsarı, Mustafa: **XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfî**, Ankara, Altınpost Yayıncılık, 2013.

Öztürk, Şeyda: “Şem’î’nin (15.-16. YY.) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2007.

Öztürk, Zehra: “Necâtî Bey Divanı’nda “Şiir” ve “Şair”in Vasıfları”, **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı III**, Isparta, 2016, ss.101-116.

Polat, Nâzım H.: “Sivaslı Mütevellizâde Ömer İhyâ ve Bâkûresi” **TÜBİAR**, SayıNo:10, 2001, ss.121-167.

Pûrekber, Âraş: “Mutala’-a-i der İntisâb-i Resâil-i Sa’dî”, **Mecelle-yi Nakd-i Edebî**, No: 35, 1395, ss.71-99.

Râdfer, Ebû'l-Kâsım: “El İmâm’ul-‘Arif Şeyh Şahabuddîn Suhreverdi Sâhib-i Avârifü'l-Meârif, **Mecelle-yi Ferheng**, No: 46-47, Tâbistân ve Payîz 1382, s.113-132.

Râzî, Emîn-i Ahmed: **Heft İklîm**, Tahran, İntişârât-i ‘Alî Ekber İlmî, t.y.

Rebî’iyyân, Muhammed Rızâ, Hûmen ‘Abbâspûr: “Sebk-i Şinâsî-i Şi’r”, **Ferhengnâme-yi Edebî-i Fârsî**, Tahran, 1376 ss.794-795.

Reşat, Faik, **Eslâf: Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler**, İstanbul, Tercüman Gazetesi Yayınları, 1975.

Reşnûzâde, Babek: “Seyrî der Âsâr-i Kutbeddîn Şîrâzî”, **Mecelle-yi Keyhân-i Ferhengî**, No:250, 1386, ss.58-64.

Reuben, Levy: **Stories form the Bustan of Shaykh Sa’dî**, London, 1928.

Revân-i Ferhâdî, ‘Abdulgafûr: “Se Karn u Nîm Sa’dî Şinâsî der Garb ez Rûy-i Tercumehâ-yi Gulistân ve Bûstân”, **Zikr-i Cemîl-i Sa’dî**, C.II, 1364, ss.177-196.

Revânî: **Revânî Dîvânı**, haz. Ziya Avşar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Rızâyî, Hasan: **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Rüstem Paşa Koleksiyonu, nr. 869.

Rückert, Friedrich: **Saadi’s Bostan**, Leipzig, 1882.

Rypka, Jan: **History of Iranian Literature**, Holland, D. Reidel Publishing Company, 1968.

Sâdîkî, ‘Alî E.: “Ebyât-ı Şîrâzî-yi Sa’dî der Müsellesât”, **Zebânâ ve Gûyeşhâ-yi İrânî**, 1391, s.5-38.

Safâ, Zebîhullâh: **Târîh-i Edebiyyât-i Îrân**, C.II, Tahran, İntişârât-i Firdevs, 1372.

Safvet: **Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Koleksiyonu, nr. 2559.

Sâmî, Şemseddîn: **Kamus-ül-Alâm**, C. I-VI, İstanbul, Mihran Matbaası, 1311.

Saraç, Mehmet A. Y.: **Emrî Dîvânı**, Ankara.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Saraç, Mehmet A. Y.: “Emrî Emrullah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XI, 1995, s.164.

Sarâyî, Seyf:**Gülistan Tercümesi** (Kitâb Gülistan bi't-türkî), hzn: Doç.Dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1978.

Saruhânî, Gülşenî: **Râznâme**, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Koleksiyonu, nr.859.

Savaş, Hamdi: “İshâk Çelebi Kılıçzâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXII, 2000, ss.528-529.

Savaş, Hamdi: “İshak Çelebi ve Selim-Nâmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 1986.

Sâvecî, Selmân: **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, der. Takî Tefezzulî, Tahran, İntişârât-i Sefî Alîşâh, 1367.

Savi, Saime İ.: “Senâî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXXVI, 2009, ss.502-503.

Sebûr, Dâryûş: **Âfâk-i Gazel-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1382.

Seccâdî, Sâdik: “Gaffârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XIII,1996, ss.280-281.

Seccâdî, Seyyid Z.: “Pendnâme-yi ‘Attâr ve Çend Eser Mensûb Be Ū”, **Mecelle-yi Keyhân Ferhengî**, No:120, 1374, ss.56-58.

Sehî Bey: **Heşt Behişt**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Sehî Bey: **Sehî Bey Dîvânı**, haz. Hakan Yekbaş, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.

Selçuk, Engin: “Hasmi Divanı (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Semerkindî, Devletşah: **Şair Tezkireleri**, çev. Necati Lugal, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2011.

Semi’î, Ahmed: “Sa’dî der Gazel”, **Mecelle-yi Neşr-i Dâniş**, No.53, 1364, ss.2-13.

Setârî, Celâl: “Makâm-i Sa’dî der Edebiyyât-i Ferânse”, der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, Şîrâz, İntişârât-i Heft Evreng, 1378, ss.465-500.

Sevgi, Ahmet: “Giritli Şairler”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:7-8., 1992-1993, ss.33-51.

Sevindik, Hakan: “Türk Edebiyatında Bostan ve Abdî’nin Manzum Bostan Tercümesi (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2014.

Sevindik, Hakan: “Yeni Bir Hamse Şairi: Abdî ve Manzum Bostân Tercümesi”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:35., 2016, ss.105-130.

Seyyid Yezdî, Zehrâ, Kâsım Sâlârî, Nâhîd Hâcî Rızâyî: “Mukâyese-yi Mûsikî-i Şi’r-i Sa’dî ve Se Şâ’ir-i Hemrûzigâreş”, **Nesr Pejûhî-i Edeb-i Fârsî**, No:38, 1394, ss.205-240.

Sezer, Müslîh: “Cesârî Dîvânı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009.

Sezgin, Birgül: “Erzincan İl Halk Kütüphanesindeki 1492 Numaralı Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2015.

Silâhdârzâde Mehmed E.: **Tezkire-i Silâhdâr-zâde**, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2015.

Subhânî, Tefvik: **Târîh-i Edebiyyât-i Îrân**, Tahran, İntişârât-i Dânişgâh-i Peyâmnûr, 1390.

Subhânî, Tefvik: **Târîh-i Edebiyyât-i Îrân**, Tahran, İntişârât-i Zuvvar, 1388.

Sûdî-i Bosnevî: **Şerh-i Bostân**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr.208.

Sûdî Mustafâ B.: **Şerh-i Gülistân**, Ankara Milli Kütüphane, nr. 898.

Surûrî: **Şerh-i Bûstân**, Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi, nr. 610.

Süleymân Es'ad Efendi: **Tercüme-i Gülistân**, Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kitaplığı, nr. A93.

Süren, Arzu: “Şükrullah-ı Şirvânî'nin Nahlistân Adlı Eserinin Metni ve Metin İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2006.

Süreyyâ, Mehmed: **Sicill-i Osmanî**, C. I-V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Şafak, Turgay: **Sa'dî-yi Şirâzî Beş Meclis ve Akıl ve Aşk Risalesi**, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2016.

Şahin, Esmâ: “Beyitler Arasında Hat Sanatı”, **Klâsik Sanatlar Yıllığı 2013**, No:1, 2014, ss.86-93.

Şahin, Kâmil: “Abdurrahman Kâmil Yetkin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLIII, 2013, ss.504-505.

Şahinoğlu, M. Nazif: “Kemâl-i Hucendî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, s. 226.

Şahinoğlu, M. Nazif: “Sa‘di-yi Şîrâzî’de Tasavvuf”, hzn. Hasan Çiftçi, Mehmet Atalay, **M. Nazif Şahinoğlu Makaleler ve Hatıralar**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2017, ss.93-107.

Şan, Funda: “Ferhengenâme-yi Sa‘dî Tercümesi’nin Kopenhag Nüshası Hakkında İlk Değerlendirme”, **Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi**, C.XXIII, No: 2., 2013, ss.203-222.

Şefkat: **Tezkire-i Şu‘arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî**, hzn: Filiz Kılıç, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, t.y.

Şemîsâ, Sîrûs: **Kulliyât-i Sebik Şinâsî**, Tahran, Neşr-i Mîtrâ, 1393.

Şemîsâ, Sîrûs: **Seyr-i Gazel der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-i Firdevs, 1369.

Şemîsâ, Sîrûs: “Sukût-i Sa‘dî”, **Bâ Kâfile-yi Şevk**, İntişârât-i Sutûde, 1393, ss.697-711.

Şem‘ullâh, Şem‘î: **Şerh-i Bostân**, Ankara Milli Kütüphanesi, nr.18260.

Şener, Osman Z.: “Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt S.1000-1263”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013.

Şentürk, Atillâ: **Tahir‘ül-Mevlevî Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.

Şentürk, M. Hüdayi: “Murad Nakşibendî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXI, 2006, ss. 188-189.

Şerbetçi, Azmi: “Kutbüddîn-i Şîrâzî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXVI, 2002, ss.487-489.

Şeyh Mes‘ûd bin Osman: **Ferhengenâme-i Sa‘dî Tercümesi**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul, 1340-1342.

Şeyh Sa‘dî: **Bostân-Gülistân Altın Kúpeler Zemahşerî**, çev. Yâkub Kenan Necefzâde ve Rahmi Serin, İstanbul, Bedir Yayınevi, 2016.

Şeyh Vasfî: **Hikemiyyât-ı İslamiyye**, İstanbul, Mertebiyeye Matbaası, 1304.

Şeyh Vasfî: **Reyâhîn**, İstanbul, Mihrân Matbaası, 1305.

Şeyhi Mehmed Efendi: **Vakâyi‘u‘l-Fuzalâ I**, haz. Abdulkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

Şeyhoğlu Mustafa: **Kenzü‘l-Küberâ ve Mehekkü‘l-Ulemâ**, haz. Kemal Yavuz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2013.

Şığva, Bülent: “Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2012.

Şi‘âr, Ca‘fer: “Kasîde-yi Sa‘dî Medhiyye Nîst”, **Sa‘dî Şinâsî**, No:2, Şîrâz, ss.14-16.

Şimşekler, Nuri: “Şâhidî İbrâhîm Dede’nin Gülşen-i Esrâr’ı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1998.

Şîrâzî, Cuneyd, Cuneyd b. Mahmûd, **Tezkire-i Hezâr Mezâr**, Tahran, Kitâbhâne-i Ahmedî Şîrâzî, 1364.

Şîrâzî, Ebu‘l-‘Abbâs Ahmed b. Ebi‘l-Hayr Z.: **Şîrâznâme**, der. Behmen Kerîmî, Tahran, Matbaa-i Rûşenâyî, 1310-1350.

Şîrâzî, Hâfız: **Dîvân-i Gazelliyât-i Hâfız-ı Şîrâzî**, der., Halîl Hatîb Rehber, Tahran, İntişârât-i Sefî Alîşâh, 1374.

Şîrâzî, Kâânî: **Perîşân**, İndia, Osmania University Library, t.y.

Şîrâzî, Mevlânâ Ebû İshak H.: **Dîvân-i Et‘ime-i Mevlânâ Ebû İshak Hallâc-ı Şîrâzî**, İstanbul, Çaphâne-i Ebu‘l-Ziya, 1302.

Şîrâzî, Sa‘dî: **Bostan**, çev. Ahmet Metin Şahin, Yağmur Yayınları, 2012.

Şîrâzî, Sa‘dî: **Bostan**, çev. Hicabi Kırilangıç, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.

- Şîrâzî, Sa'dî: **Bostan Sadi**, çev. Hikmet İlaydın, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1992.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Bostan ve Gülistan**, çev. Kilisli Rıfat Bilge, İstanbul, Meral Yayınevi, t.y.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Bostan ve Gülistan Sa'di-i Şîrâzî**, çev. Kâmil Akça, İstanbul, Elif Yayınları, 2005.
- Şîrâzî, Sa'dî, **Bûstân-i Sa'dî**, der. Gulâmhuseyin Yûsufî, Tahran, İntişârât-i Hârezmî, 1392.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Bûstân**, der. Muhammed 'Alî Furûgî, Tahran, Neşr-i Pervân, 1389.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Bûstân**, çev. Naci Tokmak, İstanbul, Şule Yayınları, 2015.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gülistan** çev. Mehmet Kanar, İstanbul, Şûle Yayınları, 2011.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gülistan**, çev. Ahmet Metin Şahin, Yağmur Yayınları, 2012.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gülistan**, çev. Hicabi Kırlangıç, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gülistan Sa'dî**, haz. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gulistân-i Sa'dî**, der. Gulâmhuseyin Yûsufî, Tahran, İntişârât-i Hârezmî, 1391.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Gülistan Sa'di**, çev. Hikmet İlaydın, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 2001.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Kulliyât-i Sa'dî**, der. Muhammed 'Alî Furûgî, Tahran, İntişârât-i Semîr, 1392.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Müntehabat-ı Gülistan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasib Efendi Koleksiyonu, nr.362.
- Şîrâzî, Sa'dî: **Müntehabat-ı Gülistan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr.5325.

Şîrâzî, Sa'dî: **Pendnâme-yi Şeyh Sa'dî 'İlm-i Ahlâkdan Hulâsa**, çev. Şemseddîn, Hacı, İstanbul, Hüseyin Efendi Matbaası, 1328.

Şîrâzî, Sa'dî: **Pendnâme-yi Şeyh Sa'dî 'İlm-i Ahlâkdan Hulâsa**, çev. Vizeli Rızâ bin Emîn, Lefkoşa, Foni Dis Kibru Matbaası, 1907.

Şîrâzî, Sa'dî: **Sa'dî-i Şîrâzî Gülistan**, haz. Azmi Bilgin, İstanbul, Semerkand Yayıncılık, 2006.

Şîrâzî, Sa'dî: **Sufi Bilgeliği-Gülistân**, çev. Yavuz Keskin, İstanbul, Sınır Ötesi Yayınları, 2007.

Şîrâzlı Şeyh Sa'dî: **Gül Suyu Gülistan Tercümesi**, çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu, hzn: Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, İstanbul, Kurtuba Kitap, 2011.

Şîrvânî, Hâkânî: **Dîvân-ı Hâkânî-i Şîrvânî**, haz. Cihângîr Mansûr, İntişârât-i Nîgâh, 1375.

Tâhirü'l-Mevlevî: **Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti**, İstanbul, Asır Matbaası, 1327.

Tansel, Fevziye A.: **Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Polat Ofset Yayınları, 1991.

Tarlan, Ali N.: **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C.I, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi, 1967.

Tarlan, Ali N.: **Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)**, C.II, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970.

Taş, Hakan: "Vahyî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XLII, 2012, ss.451-452.

Taş, Hakan: "Vahyî Dîvânı ve İncelemesi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2004.

Taşkın, Gülşah: "Çorlulu Zarifi Divanı: İnceleme Edisyon Kritikli Metin", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009.

Taşkın, Gülşah: “Zarîfi, Çorlulu”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLIV, 2013, ss.134-135.

Taymas, A.Battal: “Seyf Sarayı’nın Gülistan Tercümesini Gözden Geçiriş”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1955, ss. 73-98.

Tekin, Gönül A.: “Za’îfi Külliyyâtının Yeni Bir Nüshası Hakkında”, **Journal of Turkish Studies**, C.II, 1978, ss. 107-125.

Tepeyran, Ebubekir H.: **Canlı Tarihler: I, Ebubekir Hâzim Tepeyran Hatıraları:I**, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1944.

Tevazu‘i, Resûl: “Beyân der Gazeliyyât-i Sa‘dî”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şîrâz, Dânişgâh-i Şîrâz, 1374.

Tevfik, Mehmed: **Kafî-i Şu‘arâ**, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2012.

Tezcan, Nuran: “Bursalı Lâmi’î Çelebi”, **Türkoloji Dergisi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, ss. 305-343.

Tezcan, Semih: “Mes‘ud ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, No:5, 1995, ss.65-84.

Togan, Zeki V.: “Londra ve Tahran’daki İslâmî Yazmalardan Bazılarına Dair”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. III, No: 1-2, 1960, ss.133-160.

Tok, Vedat Ali: “Garîbî Divanı (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1995.

Tokatlı, Ümit: **Pir Mehmed b. Evrenos b. Nûreddîn Za’îfi, Kitâb-ı Bostân-ı Nasayih**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1996.

Toker, Halil: “Mirzâ Esedullah Han Galib’in Hayatı ve Eserleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1992.

Tokmak, Naci: “Hâcû-yi Kirmânî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, ss.520-521.

Tokmak, Naci: “İbn Yemîn-i Tuğrâî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XX, 1999, ss.448-449.

Tolasa, Harun: **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2001.

Tosun, Serdal: “Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelemesi”, Yayınlanmamış Yüksek, İstanbul, Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, 2011.

Tuğluk, İbrahim H.: **Ahmed Vesîm Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2010.

Tuman, Mehmed N.: **Tuhfe-i Nâilî**, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, C.I-II, Bizim Büro Yayınları, 2001.

Turan, Şerafettin: “Kemal Paşazâde”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXV, 2002, ss.238-240.

Turgut, Kadir: “Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2013.

Türe, Ahmed N.: **Mecmuat el-Fevaid**, İbb Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr.0066/13.

———, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, C.IV, İstanbul, 1981, s.248.

Uzun, Mustafa: “Bihîştî Ramazan Efendi”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VI, 1992, ss.145-146.

Uzun, Mustafa: “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIII, 1996, ss.355-356.

Uzun, Mustafa: “Hâkânî Mehmed Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss.166-168.

Uzunçarşılı, İsmail H.: **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Uzunoğlu, M. Vecih: “ ‘Aysî Mehmed Efendi: Hayatı ve Eserleri””, **Nüsha Dergisi**, No:6, 2002, s. 135-142.

Ülger, İbrahim: **Şeyh Sadî-i Şirâzî Işığın Kaynağı Doğu 3**, İstanbul, Berfin Yayınları, 2004.

Ünver, İsmail: “Aşkî Üsküdarlı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.IV, 1991, s.23.

Ünver, İsmail: “Şem’î Şem’ullâh”, **Türk Dili Dergisi**, No:397, 1985, ss.38-43.

Üst, Sibel, **Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

Üzgör, Tahir: “Fehîm-i Kadîm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XII, 1995, ss.295-296.

Wickens, George M.: **Morals Pointed and Tales Adorned: The Bûstân of Sa’dî**, Toronto, 1974.

Velî, Ni’metullâh: **Dîvân-i Kâmil-i Hazret-i Şâh Ni’metullâh-i Vefî**, der. Muhammed Hemâsân, Kirmân, İntişârât-i Hidmât-i Ferhengî-i Kirmân, 1380.

Yağcı, Ömer G.: “Mehmed Şerif Efendi Dîvânı, (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 2006.

Yalçinkaya, Şerife: “Süheylî Ahmet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVIII, 2010, ss.32-33.

Yavuz, Kemal: “Türk Şiirinde Nazire”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2013, ss.359-424.

Yavuz, Yusuf Ş.: “Beyzâvî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.VI, 1992, ss.100-103.

Yazar, İlyas: “Kâni Dîvânı (İnceleme-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi, 2006.

Yazar, Sadık: “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2011.

Yazar, Sadık: “Seyyid Şerîfi Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Üniversitesi, 2006.

Yazıcı, Tahsin: “Ehemmiyyet-i Âsâr-i Sa’dî der İmparâtûrî-yi ‘Osmanî ve Devrân-i Cumhuriyyet-i Türkiye, **Zikr-i Cemîl-i Sa’dî**, C.III, 1364, ss.319-328.

Yazıcı, Tahsin: “Gülistan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XIV, 1996, ss.240-241.

Yazıcı, Tahsin: “Hâfız-ı Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss.103-106.

Yazıcı, Tahsin: “Hâkânî-i Şivânî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XV, 1997, ss.168-170.

Yazıcı, Tahsin: “İmâd-i Fakîh” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXII, 2000, ss.168-169.

Yazıcı, Tahsin: “Sa‘di”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, M.E.B. Basımevi, C.X, 1966, ss.36-41.

Yekbaş, Hakan: Mahallîleşme ve Şeyhülislam Yahya, **Turkish Studies**, C.IV, No:5, 2009, ss.330-355.

Yemîn, İbn: **Dîvân-i Kita‘ât ve Rubâiyyat**, der. Sa‘id-i Nefîsî, Tahran, İntişârât-i Kitâpfurûşî-i Murûc, 1318.

Yenikale, Ahmet: **Sünbül-zâde Vehbî Dîvân**, Kahramanmaraş, Ukde Kitaplığı, 2011.

Yıldırım, Ali: “İshak Çelebi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Edisyon Kritiği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 1991.

Yıldırım, Nimet: “Seyf-i Fergânî”, Türkiye **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXVII, 2009, s.27.

Yıldırım, Mestan: “15. Yüzyıl Şairlerinden Gülşenî-i Sarûhânî’nin Râznâme (Makâlât-ı Gülşenî)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2007.

Yıldız, Âlim: “Sâfi, Üsküdarlı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXV, 2008, ss.470-471.

Yılmaz, Fatma B.: “Za‘îfi’nin Manzum Gülistan Tercümesi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Dirahistân-ı Sebzistân”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2001.

Yılmaz, Kâşif: **Güffî ve Teşrifâtü’ş Şu‘arâsı**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, No:255/8, 2001.

Yılmaz, Ozan: “16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân’ı (İnceleme- Tenkitli Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2008.

Yılmaz, Ozan: **Sadî ile Sûdî Arasında Gülistan Şerhi'nden Seçmeler**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2011.

Yılmaz, Salih: “Câzib Divanı İnceleme Metin”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010.

Yurdakul, Öznur H.: “Yûsuf Hakkı Dîvân”ı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2000.

Yusuf, El-Muhallâ: **Tercüme-i Gülistân**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi Koleksiyonu, nr.01431.

Yümnî, Mehmed S.: **Tezkire-i Şu‘arâ-i Yümnî**, haz. Prof. Dr. Sadık Erdem, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Zâkânî, Ubeyd: **Kulliyât-i Ubeyd-i Zâkânî**, der. ‘Abbâs İkbâl ve Pervîz Atabeki, Tahran, İntişârât-i Kitâpfurûşî-i Zuvvâr, t.y.

Zavotçu, Gencay: **Zehr-i Mârzâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tezkiresi**, Kocaeli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

Zerrînkûb, ‘Abdulhuseyin: **Bâ Kârvân-i Hulle**, İntişârât-i Ârya, Tahran, 1343.

Zerrînkûb, ‘Abdulhuseyin: **Hadîs-i Hoş-i Sa‘dî**, Tahran, İntişârât-i Suhen, 1386.

Zerrînkûb, ‘Abdulhuseyin: “Sa‘dî der Urûpâ”, der. Kâvûs Hasanlî, **Silsile-yi Mû-yi Dûst**, İntişârât-i Heft Evreng, Şîrâz, 1378, ss.459-464.

Ziya Paşa: **Harâbât**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1291.

Zülfekârî, Hasan: “Metn Şinâsî-yi Kitâb-i Behâr-i Dâniş”, **Metn Şinâsî-yi Edeb-i Fârsî**, No:18, 1392, ss.67-86.

Zülfekârî, Muhsin: “Zebân ve Tesvîr der Ta‘bîrât-i Kur‘ânî-i Kasâid-i ‘Arabî-i Sa‘dî”, **Pejûhişhâ-yi Edebî- Kur‘ânî**, No:2, 1394, ss.157-174.

Zülfe, Ömer: “Pervâne Bey Mecmuası”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C.XXXIV, 2007, ss.244-245.

Zülfe, Ömer: **Yakînî Dîvân İnceleme-Metin ve Çeviri-Açıklamalar-Sözlük**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Eserleri, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında İstanbul'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İstanbul'da tamamladım. 2009 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan mezun oldum, 2011 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'ndan “Samed-i Behrengî'nin Hikâyeciliği ve İran Çocuk Edebiyatındaki Yeri” başlıklı tez konusuyla yüksek lisans derecesini aldım ve bu tarihten itibaren Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisiyim.

DİZİN

A

‘Abbâs İkbâl-i Âştîyânî, 14, 74, 424
Abdî, 166, 167, 168, 177, 178
‘Abdulazîm Karîb, 74
‘Abdulbâkî Mûsevî İsfahânî, 339
‘Abdulkâdir-i Gîlânî, 24
‘Abdullâh-ı Ensârî, 348
‘Abdulvahab b. ‘Alî Eşref, 338
‘Abdurrahman Câmî, 70, 266, 327
‘Abdürrezaq Bîg-i Dünbülî, 329
Âbiş Hatun, 6
Âdâb-ı Zurafâ, 345
Adnan Karaismailoğlu, 245, 327
Adududdîn el-icî, 58
Âhî, 354, 356
Ahlâku‘l-eşrâf, 325
Ahmed Hilmi, 258
Ahmed Mahir, 182
Ahmed Mazhar, 306
Ahmed Neylî, 387
Ahmed Sâdik Zîver Paşa, 404
Ahmed Vesîm, 389
Ahmedî, 349
Ahmet Esat, 262
Ahmet Metin Şahin, 204, 263
‘Alî b. Ebi Tâlib, 152
‘Alî bin Ahmed bin Ebîbekir Bîsutûn, 18,
73, 107
‘Alî Ekber Ferâhânî, 337, 338
‘Ali Muhammed Münşî, 331
Ali Nazîma, 302, 303
‘Alî Şîr Nevâî, 268, 341
André du Ryer, 308
Andrew Marvell, 308
Andrew Rogers, 313
Arpaemîni-Zâde Sâmi, 387
Âsaf, 391, 392
Âsım Ârif-zâde, 386

Âşık Çelebi, 162, 175, 209, 210, 227, 277,
280, 318, 322, 342, 343, 364
Atâ Melik Cuveynî, 27
Atabeg Muhammed Salgırşah, 27
Atabeg Sa‘d b. Ebû Bekir, 19
Atabeg Sa‘d b. Zengî, 1, 2, 7, 9, 12, 13,
18, 22, 327
Atabeg Sungur, 9
‘Attâr, 39, 151, 188, 250, 320, 349
Avârifu‘l-Meârif, 11, 24
Ayşî Mehmed Efendi, 299, 300
Azerbaycan, 30, 55, 65
Azmi Bilgin, 206, 242, 246
Azmî-zâde Hâletî, 380

B

Babanzâde Ahmed Na‘îm, 302
Bağçe, 177, 178
Bağdat, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 22, 23, 24, 25,
27, 30, 55, 87, 212, 302
Bağdatlı Ahdî, 342
Bâğ-ı Behişt, 162, 163, 164, 165, 227
Bahâristân, 35, 216, 280, 281, 304, 318,
324, 327, 337, 338, 343, 345, 358, 359,
361, 364, 366, 367, 385, 389, 390, 395,
415
Bahrü‘l-Kemâl, 252, 253
Bâkî, 342, 362, 366, 369, 370, 373, 379,
390
Barbier de Meynard, 314
Bedâyi‘, 73, 107, 108, 188
Behâr-i Dâniş, 334
Behçet, 346
Beğordâr Mağmûd Turkmen Ferâhî, 335
Benli Hasan, 354

Beyânî, 209, 219, 280, 290, 319, 344, 379
Beyzâ, 11
Bîdil, 328, 329
Bombay, 13, 328, 333
Bostân-ı Nasâyih, 162, 227
Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, 162, 168,
183, 208, 210, 213, 216, 219, 227, 232,
280, 288, 289, 295, 300, 318, 322
Bûstân, 3, 5, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 24,
26, 29, 30, 33, 34, 35, 73, 74, 75, 78,
83, 85, 89, 91, 93, 98, 101, 106, 110,
114, 118, 120, 143, 152, 153, 156, 160,
161, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171,
172, 176, 177, 178, 180, 181, 184, 188,
189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197,
198, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206,
208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215,
217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 240,
243, 246, 250, 251, 257, 258, 260, 263,
280, 281, 290, 297, 301, 307, 310, 311,
313, 316, 341, 344, 347, 349, 352, 355,
356, 358, 359, 368, 369, 371, 373, 377,
379, 387, 394, 396, 397, 399, 400, 403,
405, 416, 417
Bûstân ve Gûlistân, 201
Bustânun li'l-Ârifin ve Gulistânun li'l-
Âbidîn, 339
Bûlbûlistân, 324

C

C. Hampton, 316
Cafer Tayyâr b. Ahmed Sâlim, 293
Câmi'ül-Esrâr, 330
Câmiü'n-Nezâir, 407, 408, 409
Cân-ı Cihân, 337
Câzib, 402
Cem Sa'dî, 408
Cemşid ü Hurşid, 166
Cesârî, 399
Cevâhirmâme, 162, 227
Cevrî, 377

Ceyhûn-i Yezdî, 336
Cidâl-i Sa'dî bâ- Müddeî, 255
Ciocanel, 316
Cranmer Byng, 316
Cuneyd-i Bağdâdî, 87
Cuneyd-i Şîrâzî, 19, 28
Cuveynî, 12
Cûy-ı Rahmet, 232, 233

Ç

Çâkerî Sinân Beg, 352
Çehâr 'Unşûr, 329
Çemen'ârâ, 340
Çiçek Bahçesi, 170
Çorlulu Zarîfî, 323

D

Dâniş, 387
Dânişî, 380, 416
Derviş İdris b. Yusuf, 299
Devletşâh Semerkandî, 18, 28

E

Ebû 'Abdullâh bin Hefif, 27
Ebû Bekir Sa'd b. Zengî, 2, 3, 4, 5, 8, 75,
112, 117
Ebu'l-Ferec bin el-Cevzî, 24, 25, 123
Ebu Muhammed 'Abdullâh b. Muşerref,
18
Ebu't-Tayyip el-Mütenebbî, 39
Ebû'l-Kâsım Mehmed b. Ahmed, 229,
230
Edîb Kirmânî, 338
Edirneli Nazmî, 357, 358, 359, 360, 408,
414
Edward Brown, 115
Eflâtun, 24
Eğridirli Hacı Kemal, 407
El-Kânûn, 11
El-Mevlâ Sâhib Efendi Pîrîzâde, 345
el-Mu'cem fi me'â'ir eş'âr el-'Acem, 12

El-Muzhikât, 112
Emîn Ahmed Râzî, 27
Emîr Fahreddîn, 112
Emîr Huseynî Herevî, 328
Emîr Husrev Dihlevî, 413
Emîr Seyyid ‘Alî el-Huseynî, 226
Emîr Seyyid Huseyin Ebîverdî, 338
Emrî, 362, 365
‘Enâyetullâh Âl-i Muḥammed Şâlih, 334
Encümen-i Dâniş, 336
Enîsü’l-‘Âkılîn, 329
Enîsü’l-‘Âşîkîn, 338
Enverî, 30, 32, 39, 45, 46, 48, 188, 412
Ergenii Eduardoviç Bertles, 316
Eslâf, 208, 319
Eş-Şeyh Ebu’l-Kâsım ‘Abdurrahim b.
Muhammed es-Servistânî, 9
et-Tefâşil, 340
Evhadeddîn Kirmanî, 10

F

Fahreddîn-i Irâkî, 32
Faik Reşat, 208, 319
Fakîh Sâ’îneddîn Hüseyin b. Muhammed
b. Selmân, 10
Fars, 1, 2, 7, 8, 12, 19, 22, 30
Farsnâme-i Nâsirî, 28
Fasîh Ahmed Dede, 378
Fatih Sultân Mehmed, 351, 352
Fazlî Ali Çelebî, 321, 322
Fehîm-i Kadîm, 381
Ferhâd ü Şîrîn, 268
Ferhengnâme-i Sa’dî, 174, 175
Ferîdî, 378
Feridûn-i Tevellelî, 340
Ferrûhî, 31, 39, 46
Fesâ, 9
Feth ‘Alî Şâh, 331, 332, 333, 335
Fihrist-i Gülistân-ı Şeyh Sa’dî, 253
Filistin, 55

Firdevsî, 1, 26, 30, 34, 75, 80, 118, 223,
259, 314, 342
Forbes Falconer, 313
Francis Gladwin, 309
Franz Toussaint, 316
Friedrich Bach, 308
Friedrich Rückert, 313
Fuzûlî, 366

G

G. M. Wickens, 316
Garâmî, 371
Garîbî, 392
Gazeliyyât, 73, 107
Gazeliyyât-ı kadîm, 73, 107, 108
Gazzâlî, 24, 149
Gelibolulu ‘Alî, 162, 183, 227, 280, 344
Gelibolulu Mustafa Âlî, 373
Genc-i Şâyegân, 332
Gentius, 308
Gh. De Vincentiis, 316
Gıyâseddîn, 1, 22
Goethe, 309, 310, 311, 312
Gonce-i Bûstân, 168, 169
Gûy u Çevgân, 268
Güftî, 344
Gül Baba, 357
Gül ü Hüsrev, 354
Gül ü Nevruz, 166
Güldeste-i Gülistân Hediye-yeten li’l-İhvân,
255
Gül-i Handân, 230, 231, 232, 233
Gülistân, 3, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 25, 26,
29, 30, 34, 35, 59, 71, 73, 74, 110, 113,
117, 122, 128, 133, 136, 139, 143, 152,
153, 154, 155, 160, 161, 162, 169, 188,
189, 195, 202, 204, 205, 208, 209, 212,
213, 217, 219, 220, 223, 224, 225, 226,
227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234,
235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250,

251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258,
259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266,
268, 269, 272, 273, 274, 276, 277, 278,
280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305,
307, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 317,
318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326,
327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334,
335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342,
343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 351,
352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359,
360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367,
368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375,
376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384,
385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392,
393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400,
401, 402, 403, 404, 405, 406, 414, 416,
417, 418, 429, 450
Gülistân ve Lugât-i Güldeste, 306
Gülşen-i Mülûk, 162, 227
Gülşen-i Simürg, 162, 227
Gülşen-i Şu'arâ, 342, 362
Gülşenî-i Saruhânî, 183, 184

H

H. Hyatt, 316
Habsiyyât, 74, 112
Hace Ebu'l-Fazl Muhammed b.
Mu'ineddîn, 10
Hace Mecduddîn b. Ahmed Mecd
Hemger-i Şîrâzî, 12
Hace Şemseddîn Cuveynî, 27
Hâcû-yi Kirmânî, 55, 56, 58, 325
Ĥadâiku'l-Cinân, 330
Hadâ'iku'l-Mu'cem, 13
Hadîdî, 341
Hafız Ahmed Mâhir, 182
Hâfız Ahmed Paşa, 379
Hâfız-ı Şîrâzî, 30, 39, 58, 61, 64, 66, 69,
109, 205, 208, 209, 210, 212, 213, 216,

259, 262, 280, 281, 314, 325, 375, 382,
390, 404
Hafid, 386
Hâkânî, 32, 39, 46, 48, 50, 51, 52, 62,
109, 223
Hakanî Mehmed Bey, 374
Halep, 125, 182
Halil Hatib Rehber, 74
Hamdî, 273, 343
Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, 19, 28
Hanyalı Nûrî Osmân, 394, 395
Ĥarâbât-ı Faķîr, 336
Ĥâristân, 338
Harzemşahlar, 2, 7, 13
Hasan Kâfi Akhisârî, 291
Hasan Rızâyî, 232, 233
Hasan Ziyâî, 365
Hasan-ı Enverî, 74
Hasmî, 355
Havâtîm, 73, 107, 108
Hayâlî Bey, 371, 372
Hayyam, 262, 314
Hâzım, 185
Heft İklîm, 27
Heft Peyker, 166, 268
Helâkî, 344
Henri Massé, 315
Heşt Bihişt, 280, 318, 341
Hevâyî-i Bursevî, 219, 220, 289, 290
Hezeliyyât, 74
Ĥıcla-i Ĥayâl, 339
Hicabi Kırlangıç, 4, 205, 248
Hicaz, 8, 9, 10, 25, 80, 101, 182, 355
Ĥikâyât, 330
Hikâyet-i Şemseddîn Tâzikû, 73, 150, 154
Hikemiyyât-ı İslâmiyye, 188, 256
Hikmet İlaydın, 201, 203, 242, 243, 253
Hilmi, 252
Hindistan, 71, 101
History of Iranian Literature, 14
Hoca Mes'ûd, 174, 175, 176, 177
Hocazâde Es'ad Mehmed, 230, 231, 233

Horasan, 8, 30, 53
Humâmudddîn-i Tebrîzî, 13, 52
Hurremî-yi Tebrîzî, 339
Huseyin Vâ'iz-i Kâşifi, 333, 334
Hûzistan, 55
Hülâgû, 4, 5, 6
Hümâm-ı Tebrîzî, 66
Hüseyin Hüsnî Efendi, 276
Hüsn ü Dil, 213, 267, 354

I

Irak, 2, 8, 12, 13, 30
Irak-ı Acem, 2
Irâk-ı Ara, 55
İsfahan, 1, 12, 13, 89, 234, 332
'İşk u Muḥabbet, 340

İ

İbn Yemîn-i Tuğrâî, 57
İbnülemin Mahmut Kemal İnal, 220, 324
İbnü'l-Fuvatî, 18, 19
İbrahim Alâeddin Gövsa, 262, 263
İbrahim Babadağ, 236
İbrâhim Râşid, 401
İbrahim Ülger, 205, 246
İbretnâme, 267
İhyâ Seyyid Yahyâ Efendi, 345
İhyâ-u Ulûmi'd-dîn, 24
İldenizliler, 1
İlyâs Saîd b. Fasîh, 239
İmâd-i Fakîh, 59, 60
İngiltere, 271, 284, 315
İran, 1, 7, 8, 22, 71, 341
İran Edebiyat Tarihi, 456
İshâk Çelebi, 342, 356, 357
İsmail Hakkı Bursevî, 279
İsmail Nâkâm, 403
İstahr, 1, 2, 22
'İşretî Çelebi, 342
İznik, 164
'İzzeddîn Ahmed b. Yusûf, 112

'İzzeddîn Mevdûd b. Muhammed b.
Mu'ineddîn Mahmûd, 10

J

J. Entlicher, 316
J. Pizzi, 316
Jan Rypka, 14, 456
Johann Gottfried Herder, 309
Johann Gottlieb Schummel, 309
John Chardin, 308
John Platts, 313

K

K. Chaykin, 316
Kâânî-i Şîrâzî, 71, 332
Kadı Beyzâvî, 11
Kadı Cemâleddîn Ebû Bekir b. Yûsuf b.
Ebî Na'im el-Mısrî, 10
Kadı Sirâceddîn Ebu'l-'İzz Mukerrem el-
'Âlâ el-Fâlî, 9
Kadı Şerefeddîn Muhammed b. 'İzzeddîn
İshak el-Huseynî, 9
Kâil, 393
Kalkûta, 309
Kâmil Akça, 204, 246
Kâmûsü'l-A'lâm, 208, 212, 219, 227,
290, 319
Kâni, 389
Kani'î, 299
Kânûnî Sultan Süleyman, 368
Kara Fazlî, 368
Karamanlı Nizâmî, 352
Karl Heinrich Graf, 314
Kasâid, 74
Kasâid-i 'Arabî, 74
Kasâid-i Fârsî, 74
Kasâid-i Fârsî-'Arabî, 110
Kâsım b. Ahmed-i Koncâî, 323
Kaşgar, 26
Kâtib İbrahim, 253
Kâtib-zâde Sâkıb, 384

Kâtip Çelebi, 210, 213, 217, 281, 288,
290, 295, 297, 300, 318, 322
Kâzî Aḥmed b. Muḥammed b.
‘Abdulḡaffâr Ḳazvîni, 328
Kazimirski, 314
Kazvin, 58
Keçecizâde ‘İzzet Mollâ, 402
Kefevî Hüseyin Efendi, 288
Kelâmî, 362
Kelîle ve Dimne, 174, 348
Kemal Paşazâde, 317, 318, 319, 320, 321
Kemâleddîn-i Isfahânî, 13, 39
Kemâl-i Hucendî, 65
Kenzü’l-Küberâ ve Mehekkü’l-Ulemâ,
175
Kerîmâ, 156
Keşfü’z-Zunûn, 210, 213, 217, 220, 281,
288, 290, 295, 297, 300
Kınalızâde Hasan Çelebi, 163, 209, 219,
227, 231, 290, 319, 322, 343
Kıta’ât, 74, 113
Kilisli Rıfat Bilge, 35, 174, 201, 202, 231,
240, 241, 247
Kirman, 1, 12, 55, 338
Kitâb-ı Lugat-i Gülistân, 304
Kitâb-ı Nigârîstân ve Hadîka-i Sebzîstân,
227, 228
Kitabu’l-Kâfi fi’l-‘Arûzeyn ve’l-kavâfi,
13
Kutbeddîn Mahmûd b. Mes‘ûd-i Şîrâzî,
11
Kutbeddîn Şîrâz, 11
Kühü’l-Ahbâr, 162, 183, 227, 280, 344

L

Lâmiî, 166, 266, 267, 268, 269, 270, 272,
273, 274, 278, 288
Latîfi, 183, 266, 277, 280, 318, 322, 341,
343
Letâifnâme, 267
Levy Reuben, 316

Lugat-ı Manzûme, 268
Lugat-i Gülistân, 306
Lugat-i Bûstân-ı Şeyh Sa‘di-yi Şîrâzî, 306
Lugat-i Gülistân-ı Sa‘dî, 305
Lübnan, 8, 25, 122

M

Ma‘denü’l-Cevher, 334
Maḡbûb el-Ḳulub yâ Şemse ve Ḳahḡaha,
335
Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs, 249
Mahmûd Tâlî b. Muhammed, 292
Maḡmûd Mîrzâ Kâçâr, 333
Maḡmûd Zâtî Nişâbûrî, 334
Maktel-i Hüseyin, 267
Mantiku’l-esrâr bi-beyâni’l-envâr, 9
Mantiku’t-Tayr, 184, 216, 281
Marceline Desbordes Valmore, 314
Maveraünnehir, 8
Mecâlis-i Pencgâne, 73, 150, 151
Mecâlisü’l-Hezel, 74, 112
Mecd-i Hâfi, 71, 326
Mecîdî Abdülmecîd b. Şeyh Nâsuh, 229
Mecîdîzâde Abdurrahman Kâmil, 221
Mecmau’n-Nezâir, 357, 408, 414
Mecma’ü’l-Havâs, 344
Mecmû’a-i Nezâyir, 414, 417
Mecmû’atü’n-Nezâir, 407
Mehmed Âkif Ersoy, 194, 195, 196, 198,
258, 259, 260
Mehmed b. Huseyin Revânî, 234
Mehmed Fevzî, 324
Mehmed İhsan, 263
Mehmed Nâil Tuman, 180
Mehmed Nebîl Bey, 398
Mehmed Rahmî b. Ahmed, 220, 221
Mehmed Rıfat b. Abdullah, 254
Mehmed Saîd Efendi, 238
Mehmed Sâmî, 235
Mehmed Süreyyâ, 208, 210, 216, 219,
281, 289, 291, 295, 319, 393

Mehmed Şerif Efendi, 385
Mehmed Şevket Efendi, 325
Mehmet İzzet Paşa, 168, 169
Mehmet Kanar, 15, 244, 245
Mekke, 8, 25, 27, 288, 402
Meliku'ş-Şu'arâ Bahâr, 71
Menâkıb-ı Üveys el-Karanî, 268
Menûcihrî, 62
Merâga, 12
Merâsî, 74, 112
Mesneviyyât, 114
Meşa'irü'ş-Şu'arâ, 162, 175, 209, 210,
227, 277, 318, 322, 342, 343
Metâliü'n-Nezâir, 376, 410, 416, 417
Mevlânâ, 32, 39, 62, 189, 205, 257
Mevlânâ Ebû İshâk, 69
Mevlânâ Hamdi, 341
Mevlânâ Mu'inüddîn Isferâyînî, 325
Mevlânâ Rüşdî Karahisarî, 272, 273
Mevlânâ Şeyda-yi Belhî, 328
Mısır, 55, 399
Miftâh-ı Gülistân, 304
Mîr Kamerüddîn, 329
Mîr Kâri-yi Geylânî, 329
Mîr'âtü'l-Esma ve Câm-ı Cihannümâ, 267
Mîrzâ Âkahân-ı Kirmânî, 330
Mîrzâ 'Alî b. Mîrzâ Bâkır Vâ'iz, 336
Mîrzâ Aḥmed, 336
Mîrzâ Ca'fer Burûcirdî, 332
Mîrzâ Ebu'l-Kâsım Kâimmaḳâm-ı
Ferâhânî, 331
Mîrzâ Hasan Huseynî Fesayî, 28
Mîrzâ İbrâhîm, 337
Mîrzâ Kâsım b. Zeynelâbidîn, 338
Mîrzâ Rızâ Ḳulîḥân, 336
Moğollar, 4, 6, 8, 27, 160
Molla Câmî, 35, 70, 188, 253, 254, 266,
268, 324, 348, 366, 411
Mollâ Murâd, 399
Mollâ Terzî, 334
Muallim Nâci, 257
Muhammed b. İbrâhîm Tellî, 273

Muhammed b. Sa'd b. Ebû Bekir, 5, 75
Muḥammed b. Şeyḥ 'Alî Bîdevâzî, 340
Muḥammed Efendi, 323
Muhammed Harezmsâh, 16
Muḥammed Huseynî, 335
Muhammed Şah b. Salgur Şah, 5
Muḥammed Şerîf, 330, 335
Muhammed Takî Bahâr, 151, 152
Muharrem Çelebi Bursevî, 296
Muhyiddîn b. Yahya Fakih Kızılhisarî,
290, 291
Mukatta'ât, 113
Mulâkât Şeyh bâ Âbâkâ, 73, 150, 154
Munşe'ât-ı Kâimmaḳâm, 331

Musta'sım Billâh, 5, 111
Mustafa Vâzıh Amasî, 255
Mutâyebât, 112
Muvakkit-Zâde Pertev, 396
Müfredât, 74, 116
Mülemma'ât, 74, 108, 115
Mülistân, 237, 238, 337
Münâzara-i Bahâr u Şitâ, 267
Münşeât-ı Mekâtib, 267
Münşî Har Gopal, 339
Müntahabap Habip, 301
Müsellesât, 74
Müşkilât-ı Gülistân, 304
Müzâhir Musaffâ, 74

N

Nâbî, 383, 390
Naci Tokmak, 172, 205
Nâdirî, 372
Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde, 402
Naḥlistân, 321, 322, 337
Nâsır-ı Buhârâyî, 61
Nasîhatü'l-Mülûk, 73, 150, 153, 156
Nâsireddîn 'Abdullâh b. Ömer Beyzâvî,
11
Nasîruddîn-i Tûsî, 12

Nazariabtz, 314
Necâtî Beg, 353, 354
Nefehâtü'l-üins, 267
Nehârî, 347
Nemekdân, 336
Nev'î-zâde Atâyî, 213, 216, 231, 281,
291, 300
Nigârî, 404
Nigâristân, 229, 317, 318, 319, 321, 324,
325, 328
Niğdeli İbrahim Hakkı Eroğlu, 170, 206,
241, 246
Ni'metullâh-i Velî, 67
Nisârî, 377
Niyaz-name-i Sa'd ü Hüma, 166
Nizâm Fâzıl Hân-ı Gerrûsî, 331
Nizâmî, 39, 268, 401
Nizamiye Medresesi, 24, 96
Nizâmulmulk-i Tûsî, 24, 320
Nizâmü't-Tevârih, 11
Nuhbetü'l-Âsâr Min Fervâ'idi'l-Eş'âr,
345
Numân Mâhir, 405
Nûr 'Alîşâh, 330
Nüzhet, 328, 389
Nüzhetü'l-Ervâh, 237, 328

O

Olearius, 308, 309, 310
Orhan Veli Kanık, 314
Osman Faik, 256
Osmanlı Müellifleri, 162, 168, 183, 208,
210, 213, 216, 219, 227, 232, 280, 288,
289, 295, 300, 318, 322
Osmanlılar, 160

Ö

Ömer b. Mezîd, 407
Ömer İhyâüddîn Efendi, 179, 180, 181

P

Pendnâme-i Sa'dî, 156, 157, 158, 159
Perîşân, 35, 71, 332, 333
Pervâne b. Abdullah, 409
Pervâne Bey Mecmuası, 409, 415
Peşteli Hisâlî, 376, 410, 416, 417, 421
Pîr Hamdî, 273
Pîr Mehmet, 364
Priştineli Begzâde Nûrî, 396
Prizrenli Şem'î, 216, 217, 280, 356

R

Racûlî, 405
Râhatü'l-Ervâh, 323
Ralph Waldo Emerson, 315
Ramazan Bihiştî, 363
Râmiz, 345
Ravza-i Huld, 71, 326
Ravzat'ül-'Uşşâk, 339
Ravzatü'ş-Şühedâ, 333, 334
Ravzî, 367
Râznâme, 183, 184
Refî-i Kâlâyî, 397
Resâil, 150
Revânî, 355
Revnâk, 346
Rey, 2
Reyâhîn, 188, 189, 257
Reyâhînü'l-Kulûb, 226
Rızvân, 330
Risâle-i 'Akl u 'İşk, 73, 150, 153
Risâle-i Enkiyânû, 73, 150, 153
Risâle-i Selâse, 74
Risâle-i Sultan Âbâkâ, 73, 154
Riyâzü'l-Muhibbîn, 336
Rose Garden of Sa'dî, 316
Rubâiyyât, 74
Rûdekî, 39, 46
Ruğa'ât, 329
Rum, 8, 25
Rûzbihân el-Baklî, 9, 10

S

Saâdet Giray, 388

S. Lee, 313

Sa'd b. Ebû Bekir, 5, 6

Sa'dî, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 59, 61, 63, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 160, 161, 163, 164, 168, 169, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 184, 188, 189, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 205, 206, 211, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 233, 234, 236, 241, 242, 247, 251, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 269, 276, 278, 293, 296, 301, 305, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 424, 428

Sa'dî-i Lâhûrî, 340

Sa'di-yi Şîrâzî, 1, 7, 12, 14, 18, 30, 32, 52, 53, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 69, 115, 170, 172, 176, 185, 190, 193, 195, 197, 199, 205, 255, 261, 267, 268, 297, 303, 304, 317, 323, 325, 330, 341, 344, 346, 347, 350, 351, 356, 366, 369, 373, 378, 386, 388, 395, 400, 401, 403, 407, 408, 409, 410, 419

Sâ'ib, 345

Sabrî Mehmed, 397

Sabrî Mehmed Şerîf, 375

Sabrü'l-Mesâib, 162

Sadeddîn Netanzî, 153

Sâdikî-i Kitâbdâr, 344

Safahât, 196, 197, 198, 258, 259, 260

Sâfi Baba, 398

Sâfi Efendi, 254, 255

Safvet, 233, 274, 275, 276, 292, 345

Şâhib 'Alî Abâdî, 330

Sâhib-dîvân Şemseddîn el-Cuveynî, 114

Sâhibiyye, 108, 114

Saîd Giray, 388

Salgurlular, 1, 6, 7, 8, 13, 27, 368

Schlechta Wssehrd, 313

Sebzistan, 162, 227

Sehî, 280, 318, 341, 343, 363

Selâmân ü Ebsâl, 268

Selçuk Şah, 6

Selçuklular, 1, 13, 160

Selimnâme, 342, 356

Selmân-ı Sâvecî, 61, 62, 63

Semelet, 313

Semerkant, 2

Senâî, 39, 41, 45, 46, 48, 62

Sergüzeşt, 162, 227, 252

Sermed Mehmed Efendi, 400

Sevgi ve Gençlik, 263

Seyfî, 346

Seyf-i Fergânî, 32, 53

Seyf-i Sarâyî, 224, 225

Seyyid Mehmet Burhân, 393

Sirrî, 344

Sibîcâbî, 225
Sicill-i Osmanî, 208, 210, 216, 219, 277,
281, 289, 291, 295, 319, 393
Silahdârzâde Mehmed Emîn, 345
Silsiletü'z-Zeheb, 70
Simkeşzâde Feyzî, 382
Sir Edwin Arnold, 314
Sirâceddîn Mahmûd b. Halife, 9
Son Asır Türk Şairleri, 220, 324
Stephen Sullivan, 309
Suâl-i Hâce Şemseddîn Sahib-Dîvân, 155
Suâl-i Hâce Şemseddîn Sahib-Kıran, 73,
150
Subhatü'l-Ebrâr, 70
Şubh-i Vişâl, 336
Sûdî-i Bosnevî, 201, 203, 212, 213, 214,
220, 222, 245, 249, 274, 278, 282, 285,
286, 287, 288, 292, 299
Sultan I. Üveys, 62
Suriye, 55
Surûrî, 208, 209, 210, 211, 214, 219, 220,
221, 234, 272, 274, 288, 289, 292, 297,
298, 395, 396
Süheylî Ahmed, 375
Sükkerî, 381, 382
Süleymân Es'ad Efendi, 234
Sünbülîstân, 323, 324, 325, 333, 390
Sünbülzâde Vehbî, 390, 397

Ş

Şah Ebû Muhammed el-Cevzak, 9
Şâhidî, 213, 277, 278, 394
Şakâyık Zeyli, 213, 216, 231, 281, 291,
300
Şam, 8, 25, 29, 125, 279, 375, 402, 405
Şefkat, 346
Şehdî Osman Efendi, 388
Şehîd-i Belhî, 39
Şehnâme, 30, 34, 75, 118, 373, 389
Şehrengîz-i Bursa, 267
Şekeristân, 329, 331

Şem' u Pervâne, 268
Şem'î Şem'ullâh, 214, 216, 217, 218, 219,
220, 272, 274, 280, 288
Şemseddîn Muhammed b. Kays-i Râzî, 12
Şemseddîn Sâmî, 208, 212, 219, 227, 290,
319
Şems-i Fahrî, 58
Şerefü'l-insân, 267
Şerh-i Cedîd-i Dîbâce-i Gülistân, 274
Şerh-i Dîbâce-i Gülistân, 267
Şerh-i Ebyâtü'l - 'Arabiyye fî Gülistân-ı
Sa'dî, 296
Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sa'dî, 279
Şerh-i Makâmât-i Harîrî, 10
Şerh-i Mesâbîh, 10
Şerîf Nehci, 383
Şerîfî Mehmed Efendi, 362
Şevâhidü'n-nübüvve, 266
Şeyh Alî Kevârî, 12
Şeyh Ebû Bekir Ömer b. Muhammed, 12
Şeyh Emînuddîn-i Belyânî, 58
Şeyh Hasan Haydar, 400
Şeyh Necîbeddîn el-Milleve'ddîn 'Alî b.
Bozkuş, 10
Şeyh Rükneddîn Sencânî, 10
Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti, 190, 222,
223, 260
Şeyh Şihâbuddîn Sühreverdî, 10
Şeyh Şücâ' Gürânî, 323
Şeyh Vasfî, 187, 188, 189, 256, 257
Şeyhî, 223, 260, 350, 351, 352, 409
Şeyhülislâm Ârif Hikmet, 346
Şeyhülislâm Yahyâ, 373, 374
Şihâbeddîn Ömer bin Mehmed
Sühreverdî, 24
Şikâyetnâme, 334
Şîrâz, 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 27,
28, 115, 335
Şuhûdî, 364
Şükrollâh-ı Şîrvânî, 337

T

Tab'î Sipahîzade Ali Efendi, 254
Tâhirü'l-Mevlevî, 190, 191, 192, 193,
194, 222, 223, 261, 262
Tahran, 13, 327, 336, 338, 340
Tâ'ib, 345
Tahrîrât-ı Selâse, 73, 150, 154
Tahrîr-i Dîbâce, 73, 74, 150
Târih-i Guzîde, 19, 28
Târih-i Kebîr-i Ca'ferî, 29
Târîku'l-Hakîka, 340
Tayyibât, 73, 107, 108
Tazmîn-i Gülistân, 339
Tebriz, 11, 12, 13, 27, 154, 336, 337
Tekle, 7
Tekle b. Zengî, 9
Telhîsu Mecma'i'l-âdâb fi Mu'cemi'l-
elkâb, 18
Tercîât, 74, 116
Tercüme-i Gülistân-ı Sa'dî, 234
Terken Hatun, 6
Teşrifâtü's-Şu'arâ, 344
Tezkire-i Hezâr Mezâr, 28
Tezkire-i Silâhdâr-zâde, 345, 393
Tezkire-i Şu'arâ, 346
Tezkiretü's-Şu'arâ, 163, 183, 209, 227,
322, 341, 343
Tibyânu'l-Lugati't-Türkî, 13
Timurlular, 65
Topkapılı Feyzî, 379
Tuhfe-i Dûstân Şerh-i Bûstân, 220, 221
Tuhfe-i Nâilî, 180, 281, 346, 367, 403

U

Ubeyd-i Zâkânî, 58, 59, 325
Unsurî, 48, 268

Ü

Ümidî, 370, 415
Üsküdarlı Aşkî, 361

V

Vahyî, 384
Vâmık u Azrâ, 268
Vâsık, 384
Vassâf, 11, 330
Veysî ü Râmîn, 267
Vişâl-i Şîrâzî, 335
Vizeli Rızâ b. Emin, 156, 157, 158, 159

W

W.Bilderdijk, 316
West-Östlicher Divan, 309
Wilberforce Clarke, 313

Y

Yahyâ Kâmi Efendi, 394
Yakînî, 369
Ya'kûb bin Seyyid Alî el-Bursavî, 295
Yakup b. Seyyîdî, 71
Yâkup Kenan Necefzâde, 202, 243, 244
Yavuz Keskin, 247
Yemen, 101
Yetim, 82, 343
Yezd, 1
Yusûf el-Muhallâ, 265
Yusuf Hakkı, 386

Z

Za'îfî, 162, 163, 164, 165, 227, 228, 250,
251
Zâtî, 367
Zeyl-i Zübde-i Gülistân, 293
Zeyneddîn Muzaffer b. Rûzbihân b. Tâhir
Raba'î, 10
Zeynü'l-Âbidîn Şîrvânî, 339
Zihnî Çermîkî, 401
Zinetü'l-Mecâlis, 335
Ziyâeddîn Mahmûd b. Mes'ûd Muslih-i
Kâzerûnî, 11